

PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA

XIX a. literatūra

Dailininkas
ARVYDAS KAŽDAILIS

PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA

Tomas Hardis

DŽUDAS NEPASTEBIMASIS

„RAIDĖ ŽUDO“

Romanas

Iš anglų kalbos vertė
KRISTINA MILIŪNIENĖ

VILNIUS
1988

~~BBK 84.4DBr-44~~
Ha304

Thomas Hardy
JUDE THE OBSCURE
Foreign Languages Publishing House,
Moscow, 1959

H $\frac{4703010100-011}{M852(08)-88}$ 198—88

ISBN 5—415—00173—5

PRATARMĖ PIRMAJAM LEIDIMUI

Šio romano istorija (dabartiniu pavidalu jis atsirado gerokai pavėluotai, nes buvo publikuojamas periodinėje spaudoje) trumpai yra tokia. Jo planas buvo apmestas 1890 metais pagal pastabas, pasižymėtas 1887 metais ir vėliau, kai kurios aplinkybės sugalvotos prisiminus prieš metus mirusią moterį. Veiksmo vietoje buvo apsilankyta 1892 metų spalyje; romano pagrindas buvo rašomas per 1892 metus ir 1893 metų pavasarį, o visas, koks yra dabar, nuo 1893 metų rugpjūčio iki kitų metų pradžios; rankraštis, be kelių skyrių, buvo įteiktas leidėjui 1894 metų pabaigoje. Nuo 1894 metų lapkričio jis buvo pradėtas spausdinti kas mėnesį dalimis žurnale „Harperz megezin".

Kaip ir leidžiant „Tesę iš d'Erbervilių giminės", žurnalinis variantas dėl daugelio priežasčių buvo sutrumpintas ir kiek pakeistas, o dabar pirmą kartą išleidžiamas visas romanas, koks buvo parašytas iš pradžių. Buvo sunku iš karto apsispręsti dėl pavadinimo, todėl jis buvo spausdinamas su laikinu — iš tiesų su dviem vienas po kito pasirinktais pavadinimais. Dabartinis ir galutinis, kuris pasirodė geriausias, buvo sugalvotas vienas iš pirmųjų.

Romanas parašytas suaugusiems vyrams ir moterims, parašytas žmogaus, kuris mėgina paprastai, be jokių gudrybių, papasakoti apie nerimą ir blaškymąsi, patyčias ir nelaimes, persekiojančias visų stipriausią žmonijos patiriamą jausmą; nieko nešvelnindamas nori papasakoti apie mirtiną kovą tarp kūno ir dvasios, parodyti neišsipildžiusių siekių tragediją, todėl nemanau, kad ką nors iš kalbamų dalykų galima atmesti.

Kaip ir ankstesni tai pačiai plunksnai priklausantys darbai, „Džudas Nepastebimasis“ yra mėginimas suteikus formą susieti daugybę įsivaizduotų arba stebėtų dalykų, o ar jie dera vienas su kitu ar ne, yra pastovūs ar laikini, ne taip labai svarbu.

1895 m. rugpjūtis

T. H.

POST SCRIPTUM

Kai prieš šešiolika metų pasirodė ši knyga su aukščiau pateikta pratarme, kilo nelauktų incidentų, ir dabar galime žvilgtelt atgal ir pasižiūrėti, kas gi atsitiko. Praėjus dienai ar dviem po to, kai ji buvo išleista, recenzentai užsipuolė ją tokiu tonu, jog „Tesės iš d'Erbervilių giminės“ įvertinimo negalima nė lyginti, nors du ar trys balsai ir išsiskyrė iš choro. Apie tokį romano sutikimą Anglijoje tuoj pat buvo pranešta į Ameriką, ir anoje pusėje Atlanto muzika sustiprėjo iki šaižaus crescendo.

Mano akimis žiūrint, liūdniausia tuose užsipuldinėjimuose tai, kad didesnė romano dalis, kurioje parodomas pagrindinių veikėjų idealų žlugimas ir kuri man labai, net ypatingai buvo svarbi, abiejų šalių spaudoje buvo beveik visai apeinama. Buvo skaitoma ir svarstoma tik dvidešimt ar trisdešimt puslapių su skaudžiomis smulkmenomis, kurios man atrodė būtinos pasakojimui užbaigti ir parodyti prieštaravimams Džudo gyvenime. Įdomu dar ir tai, kad kai po metų buvo perspausdinti prasimanymai, anksčiau skelbti kažkokiame šeimai skirtame laikraštyje, ant mano galvos vėl iš visų pusių pasipylė plūdimai.

Taigi tiek apie nesėkmingą „Džudo“ karjeros pradžią. Po šių spaudos nuosprendžių knygą vėl ištiko nelaimė — vienas vyskupas ją sudegino, greičiausiai iš nevilties, kad negali sudeginti manęs.

Paskui kažkas padarė atradimą: „Džudas“ esanti dorovinga knyga ir labai paprastai gvildenanti sudėtingą problemą — tartum rašytojas nebūtų pratarmėje tvirtinęs, kad to jis ir siekė. Tada daugelis atsiėmė man siųstus prakeiksmus, ir tuo viskas baigėsi. O vienintelė iš tos istorijos gauta pamoka, kiek pastebėjau, buvo pamoka man — aš visiškai nebetekau noro rašyti romanus.

Vienas iš daugelio incidentų, sukeltų tuometinės žodinės audros, buvo toks: kažkoks amerikietis literatas, nesistengdamas pasirodyti geresnis, negu yra, parašė man, kad šokiruojančios spaudos paveiktas nusipirko tą romaną ir ėmė skaityti; skaitė skaitė laukdamas, kada gi prasidės tos kenksmingos vietos, ir galų gale trenkė knygą, keikdamas save, kam leidosi nenaudėlių recenzentų paveikiamas ir išmetė pusantro dolerio „religiniam etiniam traktatui", kaip teikėsi jį pavadinti.

Aš pareiškiau jam užuojautą ir atvirai patikinau, kad neteisingas romano aiškinimas nieku gyvu nėra mano slaptas triukas, kuriuo stengčiausi padidinti knygos paklausą laikraščių prenumeratorių tarpe.

Be to, dar buvo istorija su dama, kurią šiurpas nupurtė, sužinojus apie tą knygą iš įtaigaus straipsnio su siaubą keliančia antrašte, išspausdinto pasaulinio garso žurnale,— ji netrukus man parašė, jog trokšta su manimi susipažinti.

Tačiau grįžkime prie pačios knygos. Kadangi šiame pasakojime tragedijos vyksmui daugiausia panaudoti santuokos įstatymai, o šeimos gyvenimas jame kreipiamas tokia linkme, kad būtų patvirtinti Didro žodžiai, esą visuomenės įstatymas turi būti tik gamtos dėsnio formuluotė (beje, tas teigimas reikalauja tam tikrų išlygų), tai nuo 1895 metų man primetama didelė atsakomybė už tai, kad santuokos tema mūsų šalyje taip apjuodinta (kaip neseniai pareiškė vienas mokytas rašytojas). Nežinau. Mano nuomonė tuo metu, kiek prisimenu, buvo tokia kaip ir dabar: santuoka turi būti nutraukta tuoj pat, kai tampa kančia vienai kuriai pusei, kadangi ji ir iš esmės, ir moraliniu požiūriu jau nebėra santuoka. Man atrodė, jog tai geras pagrindas tragedijos fabulai, kai tragedija, kylanti iš individualių dalykų, atspindi visuotines problemas ir yra pasakojama viliantis, jog turės tam tikrą katarsinį, aristoteliško pobūdžio poveikį.

Pasinaudojau ir ta aplinkybe, jog prieš dvidešimt—trisdešimt metų buvo labai sunku įgyti išsimokslinimą neturint lėšų; nors man sakoma, kad kai kurie skaitytojai laiko šiuos epizodus garbingų mokslo įstaigų kritika ir kad vėliau įsteigtą Raskino koledžą[2] reikėjo pavadinti Džudo Nepastebimojo koledžu.

Menininkas visada brangiai moka už pastangas atskleisti tragediją, kuri kyla dėl to, kad natūralūs žmonių polinkiai prievarta spraudžiami į atgyvenusius, įkyrėjusius, jų prigimties neatitinkančius šablonus. Reikia pripažinti, jog Bladajeris ir knygą sudeginęs vyskupas

norėjo pasakyti tik tiek: „Mes, britai, nekenčiam idėjų ir ketinam gyventi naudodamiesi šia savo gimtosios šalies teikiama privilegija. Jūsų nutapytas paveikslas gal ir nerodo nieko neteisingo ar neįprasto ir net neprieštarauja meno kanonams, bet vis dėlto ten ne toks požiūris į gyvenimą, kokį mes, klestintys todėl, kad neprieštaraujame visuotinai pripažintoms normoms, galėtume leisti jums išreikšti".

Bet tai ne taip svarbu. O dėl matrimonialinių scenų, kurios romane iš tiesų „padaro savo", ir vienos vargšės damos šūkčiojimo „Blekvudo" puslapiuose, jog esąs kuriamas šventvagiškas santuokos priešininkų sąmokslas, tai tas gerai žinomas kontraktas — norėjau pasakyti, sakramentas,— vis tiek puikiausiai tebegyvuoja, žmonės tebesituokia ir taip pat lengvabūdiškai kaip anksčiau susisieja arba tikros, arba tariamos sąjungos saitais. Kai kas laiškuose autoriui rimtai priekaištavo net dėl to, kad jis šią problemą kaip radęs, taip ir palikęs ir nenurodęs kelių tokiai reikalingai reformai.

Išleidus „Džudą Nepastebimąjį" atskiromis dalimis Vokietijoje, viena patyrusi tos šalies recenzentė parašė autoriui, jog jo herojė, Sju Braidhed, yra pirma grožinėje literatūroje pavaizduota moteris iš tų, kurios dabar traukia visų dėmesį ir kurių kasmet vis daugėja — tai feministinio sąjūdžio atstovė, gležna, išblyškusi, savarankiška mergina, intelektuali, emancipuota, „nervų kamuoliukas"; jos atsiranda šiuolaikinėmis sąlygomis, kol kas daugiausia miestuose, ir nemano, jog dauguma jų lyties atstovių privalo žiūrėti į santuoką kaip į profesiją ir laikyti save pranašesnėmis tik todėl, kad joms leista mylėtis pagal įstatymą savo namuose. Ši recenzentė apgailestavo tik dėl to, kad naujosios moters portretą nupiešė vyriškis, o ne tos pačios lyties atstovė, kuri jokiu būdu nebūtų leidusi jai pabaigoje palūžti.

Ar šį teiginį patvirtins laikas, negaliu pasakyti. Taip pat negaliu, praėjus tiekai metų nuo romano pasirodymo, ką nors jame taisyti, kad ir kokių būtų trūkumų, nebent pakeisti vieną kitą žodį. Tiktai, be jokios abejonės, knyga paprastai byloja kur kas daugiau, negu to norėjo autorius, o tai gali būti jai ir į naudą, ir ne.

1912 m. balandis *T. H.*

Pirma dalis

MERIGRINE

Taip, daugelis neteko proto per moteris ir tapo jų vergais. Daugelis pražuvo, nuėjo klystkeliais ir nusidėjo taip pat per moteris... O vyrai! Kaipgi nebus moterys stiprios, matydamos, ką jos padaro?[3]

Ezdras

I

Mokytojas kėlėsi iš kaimo į kitą vietą, ir visi dėl to apgailestavo. Kreskomo malūnininkas paskolino arklį ir vežimą su balta būda nusigabenti mantai į miestą už kokių dvidešimties mylių; visas išsikraustančio mokytojo turtas puikiausiai į tą vežimą sutilpo. Mat dauguma daiktų, kuriais čia naudojosi, buvo mokyklos, ir, be dėžės su knygomis, turėjo vienintelį gremėzdišką daiktą — nedidelį pianiną, įsigytą aukcione tais metais, kai buvo sumanęs mokytis muzikuoti. Bet užsidegimas atvėso, skambinti jis taip ir neišmoko, ir pianinas buvo tik amžinas kliuvinys, kai keldavosi gyventi kitur.

Pastorius buvo tądien išvažiavęs, nes nemėgo permainų. Grįžti ketino tik vakare, kai jau bus atvykęs ir įsikūręs naujas mokytojas ir vėl viskas bus tyku ramu.

Svetainėje priešais instrumentą sumišę stovėjo kalvis, ūkio valdytojas ir pats mokytojas. Mokytojas buvo ką tik pasakęs, kad net jei pianinas tilptų vežime, jis vis tiek nežinąs, ką su juo daryti nuvykus į Kristminsterį[4], miestą, į kurį kėlėsi, nes iš pradžių apsistosiąs tik laikinai.

Priėjo vienuolikos metų berniukas, kuris rūpestingai padėjo pakuotis daiktus, ir kol vyrai krapštėsi pakaušius, jis prabilo ir net išraudo išgirdęs savo balsą.

— Mano tetulės malkinė didelė, tai gal ten būtų galima pastatyti, kol susirasite pastovią vietą, ponas mokytojau.

— Gerai sumanyta,— pasakė kalvis.

Buvo nutarta, kad pas berniuko posenolę — seną paną, čia gyvenančią visą gyvenimą — nueis delegacija paprašyti, ar nepriglaustų pianino, kol ponas Filotsonas atsiųs ką nors jo paimti. Kalvis ir ūkio

valdytojas nuėjo pasižiūrėti, ar tinkama siūloma pastogė, ir berniukas su mokytoju liko vieni.

— Ar tau gaila, kad aš išvažiuoju, Džudai? — švelniai paklausė mokytojas.

Berniukas apsiašarojo; jis nebuvo iš nuolatinių mokinių, kurie lankė mokyklą dieną ir žinojo visą pilką mokytojų kasdienybę,— ateidavo vakarais ir tik nuo tada, kai čia pradėjo mokytojauti ponas Filotsonas. O nuolatiniai mokiniai, teisybę pasakius, tą dieną laikėsi nuošaliai kaip ir anieji žinomi iš istorijos mokiniai[5], nerodydami jokio noro padėti.

Berniukas sutrikęs ėmė vartyti knygą, kurią mokytojas jam buvo padovanojęs atminimui, ir pasakė, kad gaila.

— Ir man,— tarė ponas Filotsonas.

— Tai kodėl jūs išvažiuojat, ponas mokytojau? — paklausė berniukas.

— Na... čia ilga istorija. Tu nesuprasi tų priežasčių, Džudai. Kai paūgėsi, gal tada.

— Gal ir dabar suprasčiau, ponas mokytojau.

— Ką gi... Tik niekam neišpasakok. Ar žinai, kas tai yra universitetas ir mokslinis laipsnis? Tai kaip koks prabos ženklas, be kurio mokytojas neiškils. Aš planuoju, veikiau svajoju, užbaigti universitetą, o paskui tapti dvasininku. Gyvendamas Kristminsteryje ar kur netoliese, aš būsiu, taip sakant, prie paties mokslo žinių šaltinio ir jei mano planas iš viso įgyvendinamas, ten būdamas lengviau pasieksiu, ko noriu.

Kalvis ir kartu su juo nuėjęs vyriškis grįžo. Senosios Fauli malkinė esanti sausa ir visiškai tinkama, ir ji mielai sutikusi patalpinti ten instrumentą. Taigi pianinas buvo paliktas mokykloje ligi vakaro, kada bus daugiau žmonių jam pernešti, ir mokytojas viską apžvelgė paskutinį kartą.

Berniukas, Džudas, padėjo sukrauti mažesnius daiktus, ir devintą valandą ponas Filotsonas, atsisėdęs vežime šalia dėžės knygų bei kito bagažo, atsisveikino su draugais.

— Aš neužmiršiu tavęs, Džudai,— pasakė jis šypsodamas, kai vežimas pajudėjo.— Žiūrėk man, būk geras, neskriausk žvėrelių ir paukštelių ir kiek tik gali skaityk. O jei kada pateksi į Kristminsterį, būtinai mane susirask, atsiminęs mūsų seną pažintį.

Vežimas nugirgždėjo per pievelę ir dingo už pastoriaus namų kampo. Berniukas sugrįžo prie šulinio pievelės pakraštyje, kur buvo

palikęs kibirus, kai nuėjo padėti savo mokytojui ir globėjui susikrauti daiktus. Jo lūpos virpėjo, ir, atkėlęs šulinio dangtį, dar nenuleido kibiro, o atsirėmęs rankomis į rentinį, prigludo kakta prie stulpelio; jo veidas buvo mąslus ir susikaupęs kaip vaiko, per anksti pajutusio skaudžius gyvenimo smūgius. Šulinys, į kurį dabar žiūrėjo, buvo senas kaip ir pats kaimas ir atrodė Džudui tartum gili apskrita duobė, kurios dugne už šimto pėdų švietė raibuliuojančio vandens ratas. Viduje rentinys buvo apaugęs samanomis, o prie pat viršaus — kerpėmis.

„Daugybę kartų mokytojas yra sėmęs rytais vandenį iš šio šulinio, o jau niekada nebesems,— kaip keistuolis fantazuotojas melodramatiškai kalbėjo sau Džudas.— Matydavau, kai pavargęs traukti kibirą, jis žiūri žemyn, visai kaip ir aš dabar, ilsisi prieš nešdamasis vandenį namo. Bet, žinoma, kai jis toks protingas — ko jam tūnoti šitam apsnūdusiam kaime!"

Nuriedėjo ašara ir įkrito į šulinio gelmę. Rytas buvo ūkanotas, ir berniuko iškvepiamas garas tvyrojo kaip dar tirštesnis rūkas sunkioje sustingusioje migloje. Jo mintis staiga nutraukė šūktelėjimas:

— Ar neši tu tą vandenį, tinginių maiše!

Šaukė jo posenolė, atėjusi prie vartų iš netoliese stovinčios trobos, dengtos žaliomis nendrėmis. Berniukas tuoj pamojavo jai, ištraukė kibirą,— tai jam, tokiam nedideliam, buvo nelengva,— pastatė ant žemės, perpylė vandenį į savo du mažesnius kibirus ir atgavęs kvapą nuėjo jais nešinas per šlapią pievelę tolyn nuo šulinio, kuris buvo beveik pačiame viduryje kaimo, tikriau kaimelio, vadinamo Merigrinu.

Kaimas buvo ne tik mažas, bet ir labai senas, užsiglaudęs klonyje tarpu banguotų aukštumų, pereinančių į Šiaurės Vesekso kreidines kalvas. Bet kad ir koks kaimas buvo senas, tas šulinys buvo gal vienintelė nė kiek nepasikeitusi vietinės istorijos liekana. Pastaruoju metu buvo nugriauta nemaža šiaudais dengtų su stoglangiais trobų, nemaža nukirsta medžių. Sykiu buvo nugriauta senovinė bažnyčia su mediniais bokštais, jau visai susikuprojusi ir suklypusi; iš jos teliko krūva skaldos — akmenys buvo sunaudoti kiaulidėms, sodų suolams, tvorų stulpeliams ar papuošti gėlynams. Jos vietoje, pasistengus kažkokiam senovės paminklų naikintojui, užsukusiam čionai iš Londono vienai dienai, buvo pastatyta nauja moderni aukšta gotikinio stiliaus bažnyčia, neįprasta anglo akiai. Ten, kur kadaise taip ilgai

stovėjo senoji krikščionių šventovė, neliko nė ženklo; lygioje žalioje pievelėje, kur nuo neatmenamų laikų buvo kapinės, pranykusius kapus priminė po aštuoniolika pensų kainuojantys ketiniai kryžiai su garantija penkeriems metams.

II

Džudas Faulis, kad ir menko buvo sudėjimo, abu pilnutėlius kibirus vandens parnešė namo nepasilsėjęs. Virš durų kabojo nedidelė stačiakampė melsva lentelė, kurioje geltonomis raidėmis buvo parašyta: „Druzila Fauli, kepėja". Už lango, smulkiai sudalinto šviniais rėmeliais,— namas buvo vienas iš nedaugelio išlikusių senųjų pastatų — buvo matyti penki stiklainiai su ledinukais ir trys bandelės ornamentuotoje lėkštėje. Pildamas vandenį prie virtuvės durų, Džudas išgirdo, kad viduje gyvai šnekučiuojasi jo senelės sesuo Druzila, apie kurią skelbė iškaba, ir kelios kaimo moterėlės. Jos buvo mačiusios, kaip išvažiavo mokytojas, ir dabar smulkiai aptarinėjo tą įvykį, spėliodamos, kas jo laukia ateityje.

— O kas čia toks? — paklausė viena iš jų, matyt, nečionykštė, kai berniukas įėjo.

— Taigi jūs nieko nežinot, ponia Viljams. Mano poanūkis — kai buvote atvažiavusi praėjusį kartą, jo čia dar nebuvo.

Taip atsakė aukšta pakumpusi senė, šių namų šeimininkė; apie paprasčiausius dalykus ji kalbėjo tragišku tonu ir kreipėsi paeiliui į kiekvieną klausytoją.

— Gal prieš metus atvažiavo iš Melstoko, iš Pietų Vesekso. Neturi jis laimės, Belinda,— pasisuko ji į dešinę.— Gyveno ten su tėvu, tai tas numirė nuo karštinės, per dvi dienas jo neliko, kaip žinote, Karolina,— pasisuko į kairę.— Verčiau visagalis dievas būtų ir tave pasiėmęs kartu su motina ir tėvu, netikėli tu nelaimingas. Bet va būna pas mane, ir dar nežinau, ką su juo darysiu, o kol kas tegu nors užsidirba, kiek gali. Dabar baido paukščius Trautemui. Bent neišdykauja. Ko nusisukai, Džudai? — paklausė ji, kai berniukas, kurį jų žvilgsniai talžė kaip antausiai, pasitraukė į šalį.

Kaimo skalbėja pasakė, kad galbūt panelė ar ponia Fauli (ji buvo vadinama ir taip, ir taip) gerai padarė, pasiėmusi berniuką:

— ...ir ne tokia vieniša jausitės, ir vandens prineš, langines nakčiai uždarys ir prie kepimo padės.

Tetulė Fauli nebuvo dėl to tikra.

— O kodėl nepaprašei mokytojo, kad pasiimtų į Kristminsterį, mokytą žmogų iš tavęs padarytų,— kalbėjo ji toliau, niūriai juokaudama.— Geresnio už tave mokinio tikrai neras. Šitas berniokas pamišęs dėl knygų, tiesiog pamišęs. Taip jau yra mūsų giminėje. Ir jo pusseserė Sju tokia pat, kaip teko girdėti. Jau daug metų jos nemačiau, nors gimė čia, tarp šitų sienų, mat kaip išeina. Mano dukterėčia su vyru, kai susituokė, dar visus metus, jei ne daugiau, savo namų neturėjo, tik paskui įsigijo, o tada... Na, bet apie tai geriau nekalbėti. Džudai, vaikeli, nors tu niekada nevesk. Fauliams jau gana vedybų. Jinai, jų vienintelė, buvo man kaip tikra duktė, Belinda, o galų gale viskas iširo! Ir reikėjo tokiai mergaitei tiek patirti!

Džudas, pamatęs, kad moterų dėmesys vėl krypsta į jį, nuėjo į kepyklą ir suvalgė pyragėlį, jam padėtą pusryčiams. Jo laisvas laikas jau pasibaigė, todėl peršokęs per sodybos gyvatvorę, patraukė takeliu šiaurės pusėn ir išėjo į plačią kviečiais užsėtą daubą, vienišą tarp kalvų. Čia, šioje dauboje, jis dirbo ūkininkui ponui Trautemui ir dabar nulipo žemyn į jos vidurį.

Aplinkui iki pat dangaus plytėjo rudas arimas, pamažu dingstantis migloje, kuri slėpė tikrąsias lauko ribas ir darė jį dar vienišesnį. Vaizdą įvairino tik pernykščių šiaudų kupeta arimo viduryje, kovai, kurie pakilo į orą jį pamatę, ir takas per pūdymą, kuriuo jis atėjo, pramintas daugelio jau išmirusių jo protėvių ir kažkieno tebeminamas dabar.

— Kaip čia bjauru! — sumurmėjo jis.

Švieži akėčių brėžiai, nusitiesę tartum rumbeliai naujo velveto atraižoje, teikė laukui nemaloniai praktišką išvaizdą — jie buvo atėmę visus atspalvius, panaikinę visą praeitį, palikdami gal tik kelių paskutinių mėnesių žymes, nors kiekvienas žemės grumstas ar akmuo čia apie daug ką bylojo — apie seniai skambėjusias pjūties dainas, kalbėtus žodžius ir iš peties dirbtus darbus. Kiekvienas žemės colis buvo matęs kažkieno pastangas, linksmybę, pokštus, peštynes, nuovargį. Kiekviename kvadratiniame jarde saulei kepinant čia buvo lenkusios nugaras pėdų rišėjos. Pjūties metu čia užsimegzdavo meilės ryšiai, ir dėl to daugėjo kaimelio gyventojų. Po gyvatvore, skiriančia lauką nuo daržų, merginos atsiduodavo mylimiesiems, kurie per kitą pjūtį

į jas nė nepažvelgdavo; ne vienas vyriškis šiame sename lauke buvo prisiekinėjęs meilę moteriai, nuo kurios balso drebėdavo po to, kai kitais metais prieš sėją jo pažadai būdavo sutvirtinti bažnyčioje. Tačiau nei Džudas, nei aplinkui sutūpę kovai apie tai negalvojo. Jiems laukas tebuvo nuošali vieta, Džudui tiktai tarnyba, o kovams tikras aruodas, kur galima pramisti.

Berniukas stovėjo prie jau minėtos kupetos ir kas kelias minutes smarkiai pakratydavo tarškynę. Tada kovai nustodavo lasioję, pakildavo ir nuskrisdavo, tingiai modami žvilgančiais kaip šarvai sparnais, o paskui apsukę ratą sugrįždavo ir, budriai žvelgdami į Džudą, nutūpdavo lesti jau tolėliau.

Jis kratė tarškynę, kol ranka įsopo, ir pamažu širdyje ėmė užjausti paukščius, kurių norai vis paverčiami niekais. Atrodė, kad jie, kaip ir jis pats, niekam pasaulyje nereikalingi. Ir kam juos baidyti? Kuo toliau, tuo labiau jie darėsi jam mieli draugai ir globotiniai — vieninteliai draugai, kuriems jis nors kiek rūpėjo, nes juk tetulė ne kartą buvo sakiusi, kad jai jis visai nerūpi. Jis nustojo tarškinti, ir kovai vėl nutūpė.

— Vargšeliai! — garsiai ištarė Džudas.— Reikia jums pasisotinti, kaipgi. Čia visiems mums užteks. Ūkininkas Trautemas nenuskurs, jei jūs trupučiuką palesit. Leskit, leskit, paukšteliai, leskit į sveikatą!

Kovai tupėjo ir lesė — juodos dėmės rudame lauke — ir Džudas džiaugėsi, kad jie lesa taip godžiai. Slaptinga draugystės gija susiejo jų gyvenimą su jo. Jų dalia tokia menka ir apgailėtina, daug kuo panaši į jo paties.

Tarškynę, tą bjaurų, niekingą daiktą, įžeidžiantį ir paukščius, ir jį kaip paukščių draugą, jau buvo numetęs šalin. Tik staiga pajuto smarkų kirtį per užpakalį ir iš garsaus tarkštelėjimo nustebęs suprato, kad užgavo jį ta pati tarškynė. Ir paukščiai, ir Džudas pašoko vienu metu, ir apstulbęs berniukas pamatė patį ūkininką, didįjį Trautemą — išraudusiu veidu tas žvelgė į susigūžusį Džudą ir mosikavo tarškyne.

— Tai mat kaip, „leskit, paukšteliai!“, a, jaunikaiti? „Leskit, paukšteliai!“, kad tave kur! Kai įkrėsiu į kelnes, pažiūrėsim, ar greit vėl užgiedosi „leskit, paukšteliai!“ Ir dar pas mokytoją trainiojais, užuot čia atėjęs, gal ne taip buvo, ką? Tai mat kaip tu baidai kovus nuo mano kviečių ir užsidirbi šešis pensus per dieną!

Šitaip karštai iškalbinėdamas Džudui, Trautemas čiupo jį už

rankos ir ėmė talžyti užpakalį plokščiąja tarškynės puse, ir per lauką vėl nuaidėjo smūgiai, kurių tekdavo po vieną ar du, kol menkutė berniuko figūrėlė apibėgdavo apie ūkininką.

— Nemuškit, ponuli, nemuškit! — rėkė vaikas, lėkdamas ratu, toks pat bejėgis pasipriešinti sukančiai jį galiai kaip užkibusi žuvelė, traukiama į krantą, o kalva, kupeta, laukas, takas ir kovai svaiginamu greičiu bėgo ir bėgo aplinkui prieš jo akis.— Aš... aš... tik norėjau, ponuli... Grūdų čia tiek daug... mačiau, kaip sėjo... kad kovai pales... jums vis tiek užteks, ponuli... ir mokytojas Filotsonas sakė, kad jų neskriausčiau... Oi, oi, oi!

Tiesiai pasiaiškinęs, Džudas, matyt, supykdė ūkininką dar labiau, negu kad būtų tylėjęs, ir tas nesiliovė tvatinęs; tarškynė aidėjo po visą lauką,— išgirdo net toli dirbantys žmonės ir pamanė, kad Džudas labai uoliai atlieka savo tarnybą,— o aidas atsimušė nuo rūke skendinčios naujosios bažnyčios bokšto; šiai statybai ūkininkas buvo dosniai paaukojęs, idant parodytų, kaip labai myli dievą ir kiekvieną žmogų.

Pagaliau Trautemui nusibodo mušti vaiką, tad pastatęs jį visą drebantį ant kojų, išsiėmė iš kišenės šešiapensį, padavė jam už dienos darbą ir liepė eiti namo ir daugiau tame lauke nesirodyti.

Džudas atšoko, kad nebebūtų ranka pasiekiamas, ir verkdamas nuėjo taku — ne iš skausmo verkė, nors ir labai skaudėjo; ne dėl to, kad suprato, kaip netobulai sutvarkytas pasaulis, kuriame dievo sodo darbininkui nedera tas, kas dera dievo paukšteliams; baisiausia, kad nė metų neprabuvęs šitoje parapijoje užsitraukė tokią gėdą, jog dabar visą gyvenimą bus našta tetulei.

Šios minties slegiamas jis nenorėjo rodytis kaime, todėl pasuko namo aplinkiniu keliu palei aukštą gyvatvorę ir per ganyklą. Visur čia buvo pilna besiporuojančių sliekų, per pusę išlindusių iš drėgnos žemės, kaip ir visada tokiu oru ir tokiu metų laiku. Neįmanoma buvo žingsnio žengti, kad ant jų neužliptum.

Nors ką tik įskaudintas ūkininko Trautemo, berniukas pats negalėjo kito skaudinti. Jei kada pasitaikydavo parsinešti namo lizdą su mažais paukščiukais, jis būdavo toks nelaimingas, jog paskui pusę nakties negalėdavo akių sumerkti ir rytą nunešdavo viską atgal. Negalėdavo žiūrėti, kaip kerta medžius, jam atrodė, kad jiems skauda; kai vėlai pavasarį būdavo genėjamos šakos ir gausiai tekėdavo sula, vaikas išgyvendavo didelį sielvartą. Šitas būdo silpnumas, jei galima taip pavadinti, rodė, jog Džudui lemta kentėti visą gyvenimą,

kol niekam nereikalinga jo egzistencija pasibaigs ir jam vėl bus gera. Džudas atsargiai, ant pirštų galų žengė tarp sliekų ir nė vieno nesutraiškė. Namie tetulė, pardavusi kažkokiai mergytei kepalėlį duonos už pensą ir palaukusi, kol toji išeis, paklausė:

— O ko parsiradai, juk dar anksti?

— Mane išvarė.

— Ką?

— Ponas Trautemas mane išvarė, kam leidau kovams palesti jo kviečių. Čia mano uždarbis — paskutinis!

Ir jis tragišku mostu numetė ant stalo šešiapensį.

— O! — Atgavusi kvapą, tetulė išklojo jam pamokslą — dabar jis visą pavasarį neturėsiąs ko veikti ir sėdėsiąs jai ant sprando.— Jei net paukščių pabaidyti nemoki, tai ką tu išvis moki? Na na, ko nosį nukabinai? Jeigu jau iš teisybės, tai ūkininkas Trautemas nieko už mus ne geresnis. Bet kaip pasakė Jobas: „Dabar gi išjuokia mane jaunesni už mane, kurių tėvų aš nesiteikdavau lyginti su savo bandos šunimis“[6]. Šiaip ar taip, jo tėvas buvo samdiniu pas mano tėvą, o aš per kvailumą išleidau tave jam tarnauti, betgi reikėjo saugoti, kad neišdyktum.

Pikta ant Džudo labiau dėl to, kad pažemino ją, negu dėl to, kad nežiūrėjo savo pareigų, tetulė pirmiausia už tai ir barėsi, ir tik paskui prisiminė dorą.

— Aš nesakau, kad buvo galima leisti paukščiams lesti, ką ūkininkas Trautemas pasėjo. Čia tai, aišku, blogai padarei. Džudai, Džudai, ir ko tu neišvažiavai su tuo savo mokytoju į Kristminsterį ar kur kitur? Bet ką aš čia, juk tu vargšas našlaitėlis, ir visoj tavo giminėj sumaningų per amžius nebuvo ir nebus!

— Kur yra tas gražus miestas, tetule, tas, kur išvažiavo ponas Filotsonas? — paklausė berniukas, tylom pamąstęs.

— O dievulėliau! Dar lig šiol nežinai, kur Kristminsteris! Už kokių dvidešimties mylių nuo čia. Tiktai jis ne tavo nosiai, vargšiuk, štai ką aš tau pasakysiu.

— O ponas Filotsonas ten visą laiką gyvens?

— Iš kur aš žinau!

— Ar negalėčiau jo aplankyti?

— Kur jau ten! Matyti, kad ne čia augęs, antraip neklaustum. Mes niekada neturėjom jokių reikalų su tais iš Kristminsterio, nei jie su mumis.

Džudas išėjo laukan ir, labiau negu bet kada jausdamasis nie-

kam nereikalingas, atsigulė aukštielninkas ant krūvelės šiaudų prie kiaulidės. Rūkas jau buvo praskaidrėjęs, ir pro jį švyksojo saulė. Džudas užsidengė veidą savo šiaudine skrybėle ir, pro plyšelius žiūrėdamas į skaisčią šviesą, leidosi į padrikus apmąstymus. Augant atsiranda pareigų, suprato jis. Gyvenimas nesiklosto taip, kaip buvai manęs. Gamtos logika tokia baisi, jog visai nepriimtina. Tai, kad malonė vieniems padarams yra žiaurumas kitiems, prieštarauja jo harmonijos jausmui. Kai daraisi vyresnis ir pasijunti esąs gyvenimo centre, nebe kažkur pakraštyje, kaip tada, kai buvai mažas, ima purtyti baimė. Viskas aplinkui atrodo ryšku, akinama, triukšminga, šviesos ir garsai griūte užgriūva tą mažą ląstelę — tavo gyvenimą, blaško ją ir darko.

Kad būtų galima neužaugti! Jis nenorėjo būti suaugęs.

Paskui staiga, kaip tikras gamtos vaikas, užmiršo savo sielvartą ir pašoko. Kiek buvo likę laiko iki pietų, padėjo tetulei, o popiet, nebeturėdamas ką veikti, nuėjo į kaimą. Čia sutikęs žmogų paklausė, kur yra Kristminsteris.

— Kristminsteris? A, tai va kur. Aš pats jame nesu buvęs, nė karto. Ko man ten?

Žmogus parodė į šiaurės rytus, o toje pusėje kaip tik buvo laukas, kuriame Džudas užsitraukė tokią gėdą. Sutapimas buvo nemalonus, tačiau ši bjauri aplinkybė sužadino dar didesnį smalsumą miestui. Ūkininkas buvo liepęs daugiau kojos į tą lauką nekelti, bet kad už jo Kristminsteris, o takas per lauką visų. Taigi išsėlinęs iš kaimelio, Džudas nusileido į tą pačią daubą, kurioje rytą buvo nubaustas, ir, nė per colį nenužengdamas nuo tako, užlipo į aukštą nuožulnų šlaitą kitoje pusėje, kur prie medžių guoto takas atsirėmė į vieškelį. Čia dirbama žemė baigėsi, ir priešais atsivėrė plynos lygumos.

III

Plikame, be gyvatvorės kelyje nebuvo matyti nė gyvos dvasios, nieko nebuvo ir abipus jo, ir atrodė, kad tas baltas kelias siaurėdamas kyla aukštyn, kol pasiekia dangų. Pačiame viršuje stačiu kampu jį kirto žalumoje paskendęs Iknildas — dar romėnų palei kalvos keterą nutiestas kelias. Šis senas kelias ėjo daugelį mylių į rytus ir vaka-

rus, ir kai kas dar atsiminė, kaip juo būdavo varomos bandos į muges ir turgus. Bet dabar jau buvo apleistas ir užžėlęs.

Berniukas nė karto dar nebuvo nusibastęs taip toli į šiaurę iš priglaudusio jį kaimo, kur vieną tamsų vakarą prieš kelis mėnesius vežėjas atgabeno jį iš geležinkelio stoties pietų pusėje, ir lig šiol nė nenumanė, kad taip arti, tuoj už šitų kalvų, yra tokia didelė lygi žemuma. Už keturiasdešimt—penkiasdešimt mylių buvo matyti visas šiaurinio horizonto puslankis nuo rytų iki vakarų; oras ten atrodė melsvesnis ir drėgnesnis negu tas, kuriuo jis kvėpavo čia aukštai.

Netoli kelio stovėjo senas darganų nudrengtas, saulės išblukintas pilkšvai raudonų plytų svirnas čerpių stogu. Vietiniai jį vadino Ruduoju namu. Džudas buvo bepraeinąs pro šalį, bet staiga pastebėjo į stogo kraštą atremtas kopėčias ir pagalvojęs, kad aukščiau užlipęs daugiau pamatytų, sustojo. Ant stogo du vyrai klojo čerpes. Džudas pasuko prie svirno.

Valandėlę ilgesingai žiūrėjęs į stogdengius, jis įsidrąsino ir užlipo kopėčiomis.

— Na berniuk, ko tau čia reikia?

— Atsiprašau, aš norėjau sužinoti, kur yra Kristminsteris.

— Kristminsteris ana kur, už tų medžių. Būna matyti ir iš čia, bet tiktai giedrą dieną. Dabar tai ne, nepamatysi.

Antrasis stogdengys, apsidžiaugęs proga atsitraukti nuo monotoniško darbo, taip pat pasisuko ir pažvelgė nurodyton pusėn.

— Tokiu oru kaip dabar nelabai pamatysi,— tarė jis.— Esu matęs, kai leidžiasi saulė ir visa liepsnoja, tai jis atrodo... net nežinau kaip.

— Kaip dangiškoji Jeruzalė,— rimtai pasakė berniukas.

— Taigi taigi, nors pats nebūčiau sugalvojęs taip pasakyti. Bet šiandien aš jo nematau.

Džudas įtempė akis, tačiau ir jis nepamatė tolimojo miesto. Tada nulipo žemėn ir čia pat užmiršęs Kristminsterį, kaip kad būdinga tokiam amžiui, nuėjo keliu palei kalvos keterą, dairydamasis kokių įdomybių. Kai grįždamas atgal į Merigriną jis vėl ėjo pro svirną, kopėčios tebestovėjo, nors vyrai jau buvo užbaigę dienos darbą ir nuėję.

Vakarėjo. Rūkas visur buvo gerokai praskydęs, tebesilaikė tik virš upių ir drėgnesnių žemumų. Džudas vėl prisiminė Kristminsterį ir labai panoro pamatyti tą gražų miestą — juk to ir buvo atėjęs dvi ar tris mylias nuo namų. Bet kad ir lauks čia, vargu ar oras iki nakties

visai išsigiedrins. Ir vis dėlto baisiai nenorėjo iš čia pasitraukti, nes paėjus vos kelis šimtus jardų kaimo link, visa šiaurinė erdvė dings iš akių.

Jis užlipo kopėčiomis dar sykį pasižiūrėti į tą vietą, kurią buvo nurodę stogdengiai, ir atsisėdo ant paties viršutinio skersinio. Juk taip toli ateiti gal greitai negalės. O jeigu pasimelstų, tai gal noras pamatyti Kristminsterį ir išsipildytų? Sako, kai meldiesi, norai kartais išsipildo, nors kartais ir ne. Vienoje brošiūroje buvo skaitęs apie žmogų, kuris pradėjo statyti bažnyčią, bet pritrūko pinigų, tai jis atsiklaupė ir pasimeldė, ir kai kitą kartą atėjo paštas, gavo pinigų. Taip pat daręs kitas žmogus jokių pinigų negavo, tiesa, vėliau sužinojo, kad kelnės, kuriomis mūvėdamas meldėsi, buvo pasiūtos netikėlio žydo. Džudui tas ūpo nenumušė, jis atsiklaupė ant trečio skersinio, atsirėmė į viršutinius ir pasimeldė, kad išsisklaidytų rūkas.

Paskui vėl atsisėdo ir ėmė laukti. Po dešimties—penkiolikos minučių retėjantis rūkas visai ištirpo net ties šiauriniu horizontu — kitur buvo pranykęs dar anksčiau,— o koks ketvirtis valandos prieš saulėlydį vakaruose prasiskyrė debesys, pasirodė kraštelis saulės, ir tamsių debesų properšoje sušvito pluoštai spindulių. Berniukas tuoj vėl atsigręžė į anąją pusę.

Tolumoje, prie horizonto, kaip topazai spindėjo šviesos taškeliai. Kas minutę oras darėsi skaidresnis, ir topazai pasirodė esą vėjarodžiai, langai, šlapi šiferio stogai ir blyksniai ant bokštų, kupolų, akmens ornamentų bei kitų atsikišusių pastatų dalių. Be jokios abejonės, tai buvo Kristminsteris — ar tikrai akimi matomas, ar jo miražas, susidaręs dėl tam tikros atmosferos.

Džudas žiūrėjo ir žiūrėjo, kol langų ir vėjarodžių spindesys išblėso, beveik staiga užgeso kaip užpūstos žvakės. Sunkiai įžiūrimas miestas apsitraukė migla. Pasigręžęs į vakarus, Džudas pamatė, kad saulė pranykusi. Aplinkui pasidarė tamsu kaip kape, artimiausi daiktai įgavo fantastiškas formas ir atspalvius.

Džudas sukrutęs nulipo žemyn ir pasileido namo bėgte, stengdamasis negalvoti apie milžinus, medžiotoją Hirną, Apolioną, tykantį Kristiano, ar apie kapitoną su kruvina skyle kaktoje, apsuptą negyvėlių, kurie kasnakt kelia maištą užburtame laive. Jis žinojo esąs jau nebe to amžiaus, kai tikima visomis tomis baisybėmis, bet vis tiek apsidžiaugė pamatęs bažnyčios bokštą ir šviesas trobos languose, nors čia ir nebuvo jo gimtieji namai, o tetulė nelabai jį mylėjo.

Senosios moteriškės namuose, už „parduotuvės“ vitrinos — lan-

go, švininių rėmelių sudalinto į dvidešimt keturis kvadratėlius, per daugelį metų taip apsiblaususius, jog sunku buvo įžiūrėti čia išstatytas menkas, po pensą tekainuojančias prekes, dalį parduodamo gero, kurį stipresnis žmogus būtų galėjęs vienas visą panešti,— taigi šiuose namuose ir apie namus slinko ilgas, be jokių įvykių Džudo gyvenimas. Bet jo svajonės buvo tokios pat didingos, kokia vargana aplinka.

Pro ištisinę atšiaurių kreidinių kalvų užtvarą šiaurėje jis nuolatos matydavo puikų fantazijos susikurtą miestą, kurį panašino su Naująja Jeruzale, nors tas svajones kūrė, ko gero, labiau dailininko, o ne brangenybių pirklio vaizduotė, priešingai Apokalipsės[8] autoriui. Tas miestas įgijo apčiuopiamo realumo, pastovumo, įsitvirtino Džudo gyvenime daugiausia dėl to labai svarbaus fakto, kad ten gyveno žmogus, taip jo gerbiamas už mokslo žinias ir siekimus, maža to, jis ten gyveno tarp dar rimtesnių ir išmintingesnių, šviesesnių žmonių.

Apniukusiu lietingu metu Džudas nors ir žinojo, kad Kristminsteryje taip pat lyja, jam nesinorėjo tikėti, kad ten lietus toks pat be prošvaisčių. Kai tik valandai kitai galėdavo ištrūkti iš kaimelio, o tai pasitaikydavo nedažnai, slapta nusigaudavo iki Rudojo namo ant kalvos ir įdėmiai, akis įtempęs žiūrėdavo į tolį; kartais kaip atpildas pasimatydavo koks kupolas ar bokštas, kartais dūmelis, kuris Džudui atrodydavo paslaptingas kaip smilkalai.

Paskui vieną dieną jam toptelėjo, kad jei užlips į savo stebėjimo vietą jau sutemus ir dar paėjės kokią mylią ar dvi toliau, tai pamatys miesto žiburius. Grįžti, aišku, teks vienam, bet net ši mintis jo nesulaikė, nes, kas be ko, tvardytis jis mokėjo.

Kaip sumanė, taip ir padarė. Į stebėjimo vietą jis atėjo dar nevėlai, vos vos sutemus, bet nuo juodo dangaus šiaurės rytuose ir iš tos pusės pučiančio vėjo tamsa atrodė sūdresnė. Ir Džudas buvo apdovanotas — tiktai pamatė jis ne žiburių eiles, kaip beveik tikėjosi, o pašvaistę, tarytum švytinčią miglą, pasklidusią virš miesto tamsiame danguje; dėl tos pašvaistės atrodė, kad miestas tik už kokios mylios.

Jis ėmė spėlioti, kurioje vietoje ties ta pašvaiste galėtų būti mokytojas — žmogus, kuris dabar su niekuo Merigrine nebeturėjo ryšių, buvo jiems kaip ir miręs. Džudas tartum regėjo, kaip Filotsonas ramiai vaikštinėja apgaubtas tos švytinčios miglos, sakytum vienas iš įmestųjų į Nabuchodonosaro krosnį[9].

Jis buvo girdėjęs, kad vėjas gali pūsti dešimties mylių per valan-

dą greičiu, ir dabar tą prisiminė. Atsigręžęs į šiaurės rytus, prasižiojo ir įtraukė oro, lyg tai būtų buvęs saldžiausias gėrimas.

— Tu buvai Kristminsteryje,— švelniai pasakė Džudas vėjui,— prieš valandą ar dvi skrajojai jo gatvėmis, sukiojai vėtrunges, lytėjai pono Filotsono veidą, jis kvėpavo tavimi, o dabar esi čia, ir aš tavimi kvėpuoju, visai tuo pačiu.

Staiga tas vėjas kažką jam atnešė — sakytum žinią iš to miesto, iš ten gyvenančios būtybės. Tai skambino varpai, vos girdimas melodingas miesto balsas jam sakė: „Mes čia laimingi!“

Mintimis nuklydęs taip toli, Džudas net buvo užmiršęs kur esąs ir atsitokėjo tik šiurkščiai įsibrovus realybei. Keliais jardais žemėliau kalvos viršūnės, kur jis stovėjo, pasirodė į vežimą pakinkyti arkliai, pusę valandos kopę vingiuotu keliu į didelį aukštį. Arkliai vežė anglis — šio kuro buvo galima atsigabenti į kalvas tik tuo vienu keliu. Šalia vežimo žingsniavo vežėjas, jo padėjėjas ir berniukas; pastarasis dabar parideno po ratu akmenį, kad pridusę arkliai ilgėliau pailsėtų, o vyriškiai pasiėmė iš vežimo gertuvę ir ėmė pakaitom gurkšnoti.

Vyriškiai buvo nebejauni, jų balsai nuoširdūs. Džudas priėjęs paklausė, ar ne iš Kristminsterio važiuoją.

— Saugok dieve, kurgi su tokiu kroviniu,— atsakė vienas.

— Aš turiu galvoj ana tą vietą.

Džudas jau buvo taip romantiškai prisirišęs prie Kristminsterio, kad kaip jaunas įsimylėjėlis, kuris drovisi ištarti mylimosios vardą, nebedrįso pakartoti miesto pavadinimo. Tik parodė į pašvaistę danguje, vargiai įžiūrimą jų senoms akims.

— Taip, šiaurryčiuose dangus kaip ir šviesus, nors pats nebūčiau pastebėjęs. Ten tikrai ir bus Kristminsteris.

Čia Džudui iškrito pasakų knyga, kurią turėjo pasispraudęs po pažasčia,— buvo atsinešęs paskaityti, kol sutems. Vežėjas įdėmiai žiūrėjo, kaip jis, pakėlęs knygą nuo žemės, lygina lapus.

— Ė, vaikeli,— tarė,— ne tokių galvų kaip mūsiškės reikia, kad paskaitytum, ką jie ten skaito.

— Kodėl? — paklausė berniukas.

— O, jiems visai nerūpi tokie dalykai, kuriuos galėtų suprasti žmonės kaip mes,— kalbėjo toliau vežėjas, daugiau neturėdamas ką veikti.— Viskas tik svetimom kalbom, kaip tada, kai statė Babelio bokštą ir kiekvienas kalbėjo sava kalba. Tai tas savo knygas jie skaito kaip iš pypkės. Ten vien tik mokslai, mokslai, nieko daugiau, ir dar

religija. Bet religija irgi mokslas, nes aš jos niekaip negaliu suprasti. Taigi ten tik rimtoms galvoms gyventi. Nors naktimis ir tenai mergšės po gatves valkiojasi... Turbūt žinai, kad ten dvasininkus augina kaip ridikėlius darže. Ir nors praeina — kiek metų, Bobai? — penkeri metai, kol iš kokio plevėsos padaro rimtą maldingą žmogų be jokio pagedimo ir nuodėmių, ten vis dėlto padaro, jei išvis galima padaryti, nušlifuoja kaip tikri meistrai ir paleidžia tokiu ištįsusiu veidu, ilgu juodu švarku ir liemene, ir apykaklė, ir skrybėlė, viskas pagal šventą raštą, kad kartais ir tikra motina nepažįsta... Toks jau jų darbas.

— O iš kur jūs žinot...

— Nemaišyk man, berniuk. Niekada nesikišk į vyresniųjų kalbą. Pasuk priekinį arklį šonan, Bobi, kažkas ateina... O tu įsidėk į galvą, kad pasakoju apie koledžus. Didus ten gyvenimas, šito nenuginčysi, bet man toks nepatiktų. Mes čia aukštumose gyvenam kūniškai, o jie ten dvasiškai — kilnių siekimų žmonės, žinia... kai kurie šimtus užsidirba tuo, kad balsu visokias mintis išsako. Tarp jų yra tokių tvirtų jaunų vyrukų, kad ne mažiau užsidirba ir iš sidabrinių taurių[10]. Ir dar muzika, ten Kristminsteryje visur girdėti graži muzika. Gali būt tikintis, gali nebūt, bet neatsilaikysi nepridėjęs prie visų ir savo balso. Ir dar ten yra gatvė — pati didžioji — tai kitos tokios visam pasauly nėra. Apie Kristminsterį aš šiek tiek žinau, nebijok!

Tuo tarpu pailsėję arkliai vėl ėmė traukti vežimą. Džudas, metęs paskutinį susižavėjimo kupiną žvilgsnį į tolimą pašvaistę, nusigręžė ir leidosi eiti greta savo pašnekovo, kuris mielai dar papasakojo apie miestą — apie jo bokštus, koledžus ir bažnyčias. Kryžkelėje vežimas įsuko į kitą kelią, tada Džudas nuoširdžiai padėkojo vežėjui ir prisipažino, kad labai norėtų nors pusę to mokėti papasakoti apie Kristminsterį, ką papasakojęs vežėjas.

— Ką čia, aš tik sakau, ką girdėjau,— be jokios puikybės atsakė vežėjas.— Pats nė karto Kristminsteryje nesu buvęs, bet nuolatos tai šen, tai ten ką nors nugirstu, ir jeigu tau įdomu, klausyk sau sveikas. Kai važinėji visur kaip štai aš, tarp įvairių žmonių maišaisi, tai norom nenorom visko sužinai. Mano vienas draugas, kai buvo jaunas, ten dirbo batų valytoju „Vyskupo lazdos“ viešbutyje, aš labai gerai jį pažinojau, buvo man kaip tikras brolis.

Džudas toliau ėjo namo vienas ir taip užsigalvojo, kad net užmiršo bijoti. Jis staiga pasidarė vyresnis. Širdyje gimė troškimas susirasti ką nors, į ką galėtų atsiremti, pasijusti tvirtas, rasti vietą, kurią galėtų pavadinti nuostabia. Gal tai būtų Kristminsteryje, jei tik ten pa-

tektų? Ar galės jis ten, nebijodamas nė kokių ūkininkų, niekieno nekliudomas, neišjuokiamas viską stebėti ir laukti, o paskui pats imtis ko nors didingo kaip didieji senovės vyrai, apie kuriuos buvo girdėjęs? Ir kaip prieš ketvirtį valandos buvo regėjęs miesto žiburių pašvaistę, taip dabar, eidamas tamsoje, vaizduotėje išvydo patį miestą.

— Tai šviesos miestas,— pasakė sau.

— Ten auga žinojimo medis,— pridūrė paėjęs kelis žingsnius.

— Ten randasi ir ten sueina žmonių mokytojai.

— Tą miestą galima pavadinti mokslo ir religijos tvirtove.

Pasakęs šią metaforą, ilgai tylėjo ir pagaliau užbaigė:

— Ten kaip tik mano vieta.

IV

Berniukas, pasinėręs į savo mintis,— čia kaip senio, čia ne pagal amžių vaikiškas,— ėjo lėtai, ir jį pralenkė greitesnis keleivis; nors buvo tamsu, Džudas įžiūrėjo labai aukštą cilindrą ant jo galvos, fraką ir laikrodžio grandinėlę, kuri, žmogui be garso kilnojant plonas kojas, pašėlusiai šokinėjo ir mėtė atšvaitus. Džudas, jau pasijutęs vienišas, pamėgino nuo jo neatsilikti.

— Na na, vyruti! Aš skubu, tai jeigu nori su manim suspėti, žengk sparčiau. Ar žinai, kas aš esu?

— Turbūt žinau. Daktaras Vilbertas?

— Oho, matau, kad esu visur žinomas! Štai ką reiškia būti visų geradariu.

Vilbertas buvo klajojantis šundaktaris, gerai pažįstamas tik kaimiečiams; norėdamas išvengti nemalonių kamantinėjimų, jis stengėsi daugiau niekur nepagarsėti. Jo pacientai buvo smulkūs ūkininkai, ir tik jiems jis turėjo būti dėkingas už savo reputaciją visame Vesekse. Jo padėtis buvo žymiai kuklesnė, o veiklos arena žymiai mažesnė negu šundaktarių su kapitalu, turinčių gerai organizuotą reklamos sistemą. Vilbertas, po teisybei, buvo anachronizmas. Pėsčias nueidavo didžiausius atstumus — skersai išilgai visą Veseksą. Kartą Džudas matė, kaip jis pardavė vienai senutei puodelį padažytų kiaulės taukų — esąs garantuotas vaistas skaudamai kojai; senutė sutiko užmokėti už jį visą ginėją, dalimis po šilingą kas dvi savaites, nes, anot daktaro, brangųjį vaistą buvo galima pagaminti tiktai iš vieno žvėries,

kuris ganosi ant Sinajaus kalno ir yra sugaunamas smarkiai rizikuojant netekti gyvybės ir galūnių. Nors Džudas jau buvo pradėjęs abejoti šio džentelmeno vaistais, vis dėlto manė, kad toks daug keliaujantis žmogus galėtų būti patikimas šaltinis ir kitokių, ne vien profesinių žinių.

— Jūs tikriausiai esate buvęs Kristminsteryje, daktare?

— Esu, daug kartų,— atsakė tas aukštas liesas vyriškis.— Tai vienas iš mano centrų.

— Tai nuostabus miestas, kur galima išsimokslinti ir tapti dvasininku.

— Taip, taip, berniuk, tu pats tuo įsitikintum, jei pamatytum. Juk ten net senų koledžams dirbančių skalbėjų sūnūs moka lotynų kalbą — ne tikrąją, žinoma, turiu pripažinti, jų kalba netaisyklinga, darkyta, taip buvo ir mano studijų metais.

— O graikų?

— Na, graikų moka tik tie, kurie rengiasi būti vyskupais — kad galėtų skaityti iš originalo Naująjį testamentą.

— Ir aš noriu mokytis lotynų ir graikų.

— Gražus noras. Tik reikia gauti tų kalbų gramatikas.

— Aš žadu išvažiuoti į Kristminsterį.

— Kai ten nukaksi, visiems sakyk, kad tiktai pas daktarą Vilbertą galima gauti garsiųjų piliulių, kurios išgydo visus virškinimo sistemos sutrikimus, taip pat astmą ir dusulį. Dėžutė po du šilingus ir tris pensus — vaistai patentuoti, su valstybiniu antspaudu.

— Ar gausite man tas gramatikas, jei pasakosiu apie tai čia, šiose apylinkėse?

— Mielai parduosiu tau savąsias, iš kurių mokiausi, kai buvau studentas.

— O, ačiū jums, pone! — su dėkingumu, bet vos atgaudamas kvapą, atsakė Džudas; kad neatsiliktų nuo stulbinamu greičiu žingsniuojančio daktaro, jis gavo lėkti kiauliariščia, todėl ėmė durti šoną.

— Turbūt geriau nebesivyk manęs, mielas jaunikaiti. Verčiau štai kaip padarysim. Aš gausiu tau gramatikas ir duosiu pirmą pamoką, o tu neužmiršk kiekvienoj savo kaimo troboj patarti įsigyti daktaro Vilberto stebuklingo tepalo, gaivinamųjų lašų ir piliulių nuo moteriškų ligų.

— O kur jūs atnešite gramatikas?

— Pro čia eisiu lygiai po dviejų savaičių, tuo pačiu laiku — dvi-

dešimt penkios minutės po septynių. Aš keliauju taip pat tiksliai kaip ir planetos savo orbitomis.

— Tai aš jus čia pasitiksiu,— tarė Džudas.

— Su užsakymais mano vaistams?

— Taip, daktare.

Tada Džudas atsiliko nuo jo, pastovėjo kiek, kol atgavo kvapą, ir parėjo namo suvokdamas, kad pirmas žingsnis Kristminsterio link jau žengtas.

Kitas dvi savaites jis vaikščiojo atvirai šypsodamas savo slaptoms mintims, tartum jos būtų buvusios žmonės, kurie linkteli jį susitikę; jo veidas spinduliavo ta ypatinga džiugia šypsena, kuria sušvinta jaunuolių veidai, kai jiems ateina kokia didinga idėja — sakytum tyrą jų sielą iš vidaus nušviečia antgamtiško žibinto šviesa, sukeldama dangiško šventumo iliuziją.

Džudas sąžiningai išpildė savo pažadą daugybės ligų daktarui, kuriuo dabar pats nuoširdžiai tikėjo, ir suvaikščiojo nemaža mylių kaip jo agentas. Skirtąjį vakarą jis kaip įbestas stovėjo plokštikalnėje, toje pačioje vietoje, kur tada išsiskyrė su Vilbertu, ir laukė jo. Klajojantis daktaras pasirodė kaip tik sutartu laiku. Džudas tuoj prisigretino prie jo, tik nustebo pamatęs, kad keliauninkas nė kiek nesulėtino žingsnio ir lyg nepažįsta jo, nors dabar, po dviejų savaičių, vakarai jau buvo šviesesni. Džudas pamanė, gal dėl to, kad jis su kita skrybėle, ir oriai palabino daktarą.

— Ko tau, berniuk? — išsiblaškęs paklausė tas.

— Aš atėjau,— atsakė Džudas.

— Atėjai? O kas tu toks? A, teisybė! Na kaip, berneli, gavai užsakymų?

— Taip.

Ir Džudas susakė jam pavardes ir adresus kaimiečių, panorusių išmėginti garsių visame pasaulyje jo piliulių ir balzamo gydomąją galią. Šundaktaris pasistengė įsidėt viską į galvą.

— O lotynų ir graikų gramatikos? — Džudo balsas virpėjo iš susirūpinimo.

— O ką — gramatikos?

— Jūs žadėjot man atnešti savąsias, iš kurių mokėtės, kol tapot daktaru.

— A, taip taip! Visiškai užmiršau, visiškai! Matai, drauguži, nuo manęs priklauso tiek daug žmonių gyvybių, jog neturiu kada ir pagalvoti apie kitus dalykus, nors ir kaip norėčiau.

Džudas ilgai tvardėsi, kol pagaliau suprato visą teisybę, ir tada prislėgtas sušuko:

— Tai jūs neatnešėt!

— Neatnešiau. Bet gauk man dar ligonių adresų, ir ateinantį kartą tas gramatikas atnešiu.

Džudas toliau nebėjo. Jis dar nepažino gyvenimo, bet staigus įžvalgumas, kuriuo kartais apdovanojami vaikai, akimirksniu jam parodė, iš kokių žmogiškosios medžiagos atliekų sukurptas šis šarlatanas. Iš šio šaltinio nebuvo ko tikėtis numalšinti proto troškulį. Nukrito įsivaizduoto laurų vainiko lapai; jis priėjo prie kažkieno vartų, prisiglaudė ir graudžiai pravirko.

Po nusivylimo sekė tuštuma. Jis tikriausiai būtų galėjęs gauti gramatikas Elfredstone, bet reikėjo pinigų ir reikėjo žinoti, kokias knygas užsisakyti; nors šiaip Džudui nieko netrūko, jis buvo visiškai priklausomas nuo tetulės, savo neturėjo nė fartingo.

Tuo metu ponas Filotsonas pareiškė norą atsiimti pianiną, ir tai parodė Džudui kelią. O jeigu jis parašytų mokytojui ir paprašytų jį gauti gramatikas Kristminsteryje? Galėtų įkišti laišką į dėžę su instrumentu, mokytojas tikrai jį pastebės. Kodėl gi nepaprašius jo senų, jau naudotų knygų — jos dar labiau džiugins, nes bus prisigėrusios universiteto dvasios. Pasipasakoti apie tokį ketinimą tetulei būtų reiškę jį sužlugdyti. Reikėjo veikti vienam.

Dar kurį laiką pasvarstęs, jis ėmėsi veikti ir tą dieną, kai pianinas turėjo būti išvežtas,— buvo kaip tik jo gimtadienis,— slapčia įkišo į dėžę laišką, adresuotą savo garbinamam draugui; labai bijojo, kad nepamatytų tetulė Druzila ir, permaniusi jo tikslus, nepriverstų atsisakyti plano.

Pianinas buvo išvežtas, ir Džudas ėmė laukti; daug dienų ir savaičių jis kas rytą, dar nenubudus tetulei, ėjo į kaimelio paštą. Pagaliau ten iš tikrųjų buvo gautas paketas, kaip buvo matyti iš galų, su dviem plonom knygelėm. Džudas nusinešė paketą į nuošalią vietą ir, atsisėdęs ant guobos kelmo, atvyniojo.

Apimtas džiugaus jaudulio, kurį sukėlė Kristminsterio ir galimybių tame mieste vizija, Džudas buvo daug ir smalsiai galvojęs, kaip vienos kalbos frazės išverčiamos į kitos kalbos frazes. Jis manė, kad visų pirma tos kalbos gramatika turėtų turėti taisyklę, receptą ar raktą, lyg kokį slaptą šifrą, kurį kartą suvokęs galėtų taikyti, keisdamas kokius tik panorėjęs savo kalbos žodžius į svetimosios. Taip vaikiškai samprotaudamas, jis, tiesą pasakius, priėjo prie kraštutinumo,

manydamas, kad tas procesas matematiškai tikslus, o tai yra žinoma kaip Grimo dėsnis[11] — kai paprasčiausios taisyklės iškeliamos iki idealaus tobulumo. Taigi jis manė, kad svetimos kalbos žodžiai visada slypi žinomos kalbos žodžiuose ir juos atranda tas, kas išmokęs to meno, o išmokti galima iš minėtųjų knygų.

Dėl to kai Džudas, įsitikinęs, kad paketas pažymėtas Kristminsterio pašto antspaudu, perpjovė virvutę, išsitraukė knygas ir atsivertė lotynų kalbos gramatiką, kuri gulėjo viršuje, jis vos galėjo patikėti savo akimis.

Knyga buvo sena — išleista prieš trisdešimt metų, nučiupinėta, ant spausdinto teksto įvairiausiais braižais aprašinėta kažkieno pavarde ir datomis prieš dvidešimt metų. Bet ne tai apstulbino Džudą. Tik dabar jis suprato, kad nėra jokio keitimo dėsnio, kaip per savo naivumą buvo manęs (kažkas panašaus buvo, tiktai gramatikos autorius to nepripažino), o reikia įsiminti kiekvieną atskirą graikų ir lotynų kalbos žodį, daugelį metų uoliai mokantis.

Džudas numetė knygas, atsilošė ant plataus guobos kelmo ir bent keliolika minučių pragulėjo jausdamasis baisiausiai nelaimingas. Kaip buvo įpratęs, užsitraukė ant veido skrybėlę ir ėmė žiūrėti į saulę, žvilgsinčią pro šiaudų tarpelius. Tai še tau lotynų ir graikų, kokia baisi apgaulė! Jis tikėjosi malonumo, o juk tai darbas kaip Izraelio sūnų Egipte.

Kokios jų galvos ten, Kristminsteryje, garsiosiose mokyklose, mąstė jis, kad išmoksta žodžius vieną po kito dešimtimis tūkstančių! Ne jo galvai tokie mokslai; plonyčiai saulės spinduliai skverbėsi pro skrybėlę jam ant veido, o jis galvojo, kad verčiau niekada nebūtų matęs jokios knygos, verčiau jam daugiau knygų išvis nebematyti, o geriausia būtų buvę negimti.

Jeigu kas būtų ėjęs pro šalį ir paklausęs, kas jį taip slegia, tai būtų galėjęs padrąsinti pasakęs, kad savo supratimu yra toli pralenkęs gramatikos autorių. Bet niekas nėjo, nes taip nebūna gyvenime, ir sugniuždytas savo baisios klaidos suvokimo Džudas toliau graužėsi, kam gyvena šiame pasaulyje.

V

Po to trejus ar ketverius metus Merigrino bei jo apylinkių keliuose žmonės dažnai matydavo keistą, savotišką vežimą, labai keistai ir savotiškai vadelėjamą.

Per mėnesį ar du po to, kai gavo knygas, Džudas apsiprato su tuo negražiu pokštu, kurį jam iškrėtė negyvosios kalbos. Po teisybei, nusivylęs jomis, jis ėmė šlovinti Kristminsterio mokslingumą dar karščiau. Išmokti kalbas, vis tiek, ar gyvas, ar mirusias, kad ir kokias neįkandamas, kaip dabar išaiškėjo, atrodė Džudui herkuliškas darbas ir pagaliau sudomino jį dar labiau negu anksčiau spėtasis lengvai prieinamas būdas. Kalnas knygų, slepiantis mintis dulkėtuose tomuose, vadinamuose klasika, sužadino jam užsispyrimą graužtis kaip tai pelei ir mėginti nuversti kalną pamažu, po dalelę.

Jis stengėsi labai nekliūti savo irzliai vienišai tetulei, padėdavo jai kaip tik mokėjo, ir mažos kaimo kepyklėlės reikalai pasitaisė. Varžytynėse už aštuonis svarus jie nusipirko seną nugeibusį arklį, dar už kelis svarus — girgždantį vežimą su išblukusia rusva kiltine būda, ir nuo tada Džudo pareiga buvo tris kartus per savaitę išvežioti duonos kepalėlius po savo kaimelį ir Merigrino apylinkių vienkiemius.

Kaip jau minėta, vežimas buvo keistas, bet dar keistesnis Džudo važiavimas. Tame vežime Džudas ėjo mokslus, savarankiškai lavindamasis. Kai tik arklys įsiminė kelius ir namus, ties kuriais reikia stabtelėti, berniokas, sėdėdamas priekyje su užmestomis ant rankos vadelėmis, prisitaisęs atverstą knygą sumaniai pritvirtintu prie būdos diržiuku, su žodynu ant kelių ėmė skaityti paprastesnes pastraipas iš Cezario, Vergilijaus ar Horacijaus — apgraibomis, kliuvinėdamas ir įdėdamas tiek darbo, jog minkštesnės širdies mokytojas tą pamatęs būtų apsiašarojęs; ir vis dėlto, kažkaip suvokęs prasmę to, ką skaitė, jis veikiau atspėdavo, negu suprasdavo originalo dvasią ir dažnai surasdavo visai ką kita, negu buvo mokomas ieškoti.

Vienintelės jam prieinamos knygos buvo seni Delfino leidiniai[12], jau išimti iš apyvartos ir dėl to pigūs. Nors nebetinkami tinginiams mokyklose, jam buvo visiškai geri. Kęsdamas nepatogumus, vienišas keliautojas sąžiningai uždengdavo ranka teksto vertimą paraštėse ir pasinaudodavo juo tik tam, kad pasitikrintų, kaip būtų kreipęsis į netyčia sutiktą draugą ar mokytoją. Ir nors šitaip primityviai dirbant vargu ar buvo galima tapti klasikos žinovu, Džudas bent artėjo prie to kelio, kuriuo norėjo eiti.

Tuo tarpu, kai įnikęs į senus puslapius, vartytus pirštais žmonių, jau tikriausiai gulinčių kapuose, jis gilinosi į tokias tolimas ir kartu tokias artimas jam mintis, perkaręs arklys ėjo savo keliais, ir nuo Didonos sielvarto[13] Džudą atitraukdavo staigus vežimo stabtelėjimas ir kokios nors senės balsas: „Duok du, kepėjau, o šitą sužiedėjusią grąžinu".

Siauruose keliukuose dažnai pasitaikydavo susitikti pėsčių ir važiuotų, bet Džudas jų nė nepastebėdavo, ir apylinkės žmonės ėmė vis dažniau kalbėti apie tai, kaip jis derinąs darbą su pramoga (pramoga jie laikė skaitymą) ir kad jam tai tikriausiai patogu, bet nesaugu kitiems keleiviams. Kai kas pradėjo murmėti. Pagaliau vieno artimiausio vienkiemio gyventojas pasakė vietiniam policininkui, kad reikia uždrausti kepėjos parankiniui skaityti važiuojant, ir pareikalavo, kad policininkas atliktų savo pareigą — sugautų bernioką nusikaltimo vietoje, pristatytų į teismą Elfredstone ir paimtų iš jo pabaudą už pavojų keliančius veiksmus vieškelyje. Ir policininkas vieną dieną pasaugojo Džudą, susistabdė jį ir perspėjo.

Kadangi Džudas turėdavo keltis trečią valandą ryto, nes reikėdavo užkurti krosnį, išminkyti ir pašauti krosnin duoną, kurią vėliau išvežiodavo, vakare jam tekdavo gulti, kai tik užraugdavo tešlą; vadinasi, jei negalės skaityti klasikų važiuodamas, negalės iš viso mokytis. Dėl to vienintelė išeitis buvo žiūrėti į priekį, dairytis į šonus ir slėpti knygas, jei tik kas pasirodytų tolumoje, ypač policininkas. Reikia pripažinti, kad tasai pareigūnas nesistengė Džudui kliudyti, manydamas, kad tokiame dykame kelyje daugiausia pavojų tyko patį Džudą, ir dažnai, pamatęs virš gyvatvorės rusvą vežimo viršų, pasukdavo į kitą pusę.

Kartą Faulis, jau gerokai pažengęs į priekį,— dabar baigė šešioliktus metus — važiuodamas namo ir vargdamas su „Carmen Saeculare"[14], pamatė, jog yra atsidūręs plokštikalnės viršuje ties Ruduoju namu. Šviesa pasikeitė, ir tai pajutęs jis pakėlė akis. Saulė leidosi, o iš už miško priešais kilo mėnulio pilnatis. Džudas buvo taip persiėmęs eilėmis, jog pastūmėtas to paties susijaudinimo kaip prieš keletą metų, kai klūpėjo ant kopėčių, sustabdė arklį, išlipo, apsidairė, ar kas nemato, ir atsiklaupė kelio pakrašty su atversta rankose knyga. Pradėjęs skaityti, jis pirmiausia kreipėsi į spindulingąją deivę, kuri švelniai ir kritiškai stebėjo jo veiksmus, paskui į kitoje pusėje dingstantį šviesulį:

*Phoebe silvarumque potens Diana!** [15]

* Čia ir toliau eiliuotus tekstus vertė A. Danielius.

Arklys stovėjo ramiai, ir Džudas užbaigė giesmę, užvaldytas pagoniško polėkio, kuriam nieku gyvu nebūtų pasidavęs vidury dienos.

Parvažiavęs namo jis susimąstė apie savo keistą prietaringumą, nežinia, ar įgimtą, ar įgytą, pastūmėjusį jį taip pasielgti, ir apie nuostabą keliantį užmaršumą, atvedusį iki tokio nusižengimo sveikam protui ir papročiams — juk jis norėjo būti ne tik mokytas, bet ir tapti krikščionių teologu. Viskas per tai, kad jis skaito pagonių kūrinius. Kuo daugiau apie tai galvojo, tuo tvirčiau įsitikino, koks esąs nenuoseklus. Jis suabejojo, ar tinkamas skaito knygas, jei turi tokį gyvenimo tikslą. Iš tikrųjų šios pagoniškos literatūros dvasia nesiderina su viduramžiškais Kristminsterio koledžais, bažnytine akmens romantika. Galų gale nusprendė, kad jo, kaip jauno krikščionio, didelis pamėgimas skaityti yra nukrypęs ne ten, kur dera. Jis šiaip taip įveikė Klarko išleistą Homerą, bet Naujojo testamento graikų kalba dar rimtai nesiėmė, nors knygą turėjo, buvo gavęs paštu iš bukinisto. Dabar jis metė jau pažįstamą jonėnų dialektą[16] ir pradėjo mokytis naujo, ilgą laiką apsiribodamas beveik vien tiktai Grisbacho[17] išleista Evangelija ir apaštalų laiškais. Be to, kartą apsilankęs Elfredstone, gavo progą susipažinti su bažnyčios tėvų[18] kūriniais, mat bukinisto krautuvėlėje rado keletą tomų, paliktų vieno nusigyvenusio dvasininko.

Stojęs į šį naują kelią, jis žengė dar vieną žingsnį: sekmadieniais ėmė lankyti bažnyčias, kurias galėdavo pasiekti pėsčias, ir stengdavosi įskaityti lotyniškus užrašus penkiolikto šimtmečio memorialinėse lentose ir antkapiuose. Vienoje iš šių šventų kelionių jis sutiko baisiai daug išmanančią kuprotą senę, kuri skaitydavo viską, kas tik pakliūdavo į rankas, ir ji tiek pripasakojo apie šviesos ir mokslo miesto romantiškus kerus, jog jis nusprendė žūt būt ten patekti.

Tiktai kaip reikės pragyventi tame mieste? Kol kas jokių pajamų Džudas neturėjo. Nemokėjo nė jokio amato ar padoraus nuolatinio darbo, iš kurio būtų galėjęs prasimaitinti, kol eis mokslus, tikriausiai truksiančius daugelį metų.

Ko labiausiai reikia miestiečiams? Maisto, drabužių ir pastogės. Jei imtųsi pirmojo darbo — taisyti valgį — uždarbis būtų labai menkas; drabužių siuvimas jam nepatiko, labiausiai linko prie trečiojo darbo. Mieste nuolat kas nors statoma, vadinasi, reikia išmokti statyti. Jis prisiminė dėdę, pusseserės Siuzanos tėvą, su kuriuo nebuvo pažįstamas, bažnytinių metalo dirbinių meistrą — viduramžių ama-

tai, nesvarbu, su kokia medžiaga dirbtum, jį traukė. Jis labai nesuklys, jeigu paseks dėdės pėdomis ir laikinai užsiims sienomis, tarp kurių gyvena mokytos sielos.

Pradžiai gavo keletą lengvai tašomų akmenų — metalas jam buvo neprieinamas — ir kol kas atidėjęs mokymąsi, laisvas valandėles leido kopijuodamas antkapinius akmenis bei savo parapijos bažnyčios kapitelius.

Elfredstone gyveno vienas paprastas mūrininkas, ir kai tik Džudas rado vietoj savęs žmogų tetulės kepyklėlėje, pasisiūlė už menką atlyginimą dirbti tam mūrininkui. Čia galėjo išmokti bent jau akmentašio darbo pradmenų. Po kiek laiko jis perėjo pas ten pat gyvenantį architektą ir jo prižiūrimas įgudo atstatyti aptrupėjusį mūrą kaimų bažnyčiose.

Neužmiršdamas, kad šis amatas tik paspirtis ruošiantis didingesniems darbams, kurie, jo manymu, labiau jam tiko, jis vis dėlto dirbo susidomėjęs. Dabar visą savaitę gyveno miestelyje, o šeštadienio vakarą grįždavo į Merigriną. Šitaip sulaukė devyniolikos metų.

VI

Šiuo atmintinu savo gyvenimo metu kartą šeštadienį apie trečią valandą popiet Džudas ėjo iš Elfredstono į Merigriną. Buvo graži, šilta, švelni vasara, jis nešėsi ant nugaros pintinę su instrumentais, ir mažieji kalteliai skimbčiojo lengvai atsidauždami į didžiuosius. Buvo šeštadienis, tai jis anksti baigė darbą ir išėjo iš miestelio aplinkiniu keliu, nors paprastai taip nedarydavo, bet šį kartą buvo pažadėjęs tetulės reikalais užsukti į malūną prie Kreskomo.

Nuotaika jo buvo pakili. Matė save po metų ar dvejų puikiausiai gyvenantį Kristminsteryje ir beldžiantį į duris vienos iš mokslo tvirtovių, apie kurias tiek daug svajojo. Aišku, būtų galėjęs ir dabar ten persikelti ir dirbti vienokį ar kitokį darbą, bet norėjo įžengdamas į šį miestą būti tikresnis dėl pragyvenimo, negu kad jautėsi dabar. Širdį užliejo šilta pasitenkinimo banga pagalvojus, ką jau yra padaręs. Eidamas tolydžio gręžiojosi į laukus abipus kelio, tačiau nelabai ką matė, nes tiesiog automatiškai darė tai, ką visada darydavo, kai nebūdavo labai susikaupęs; dabar jam labiausiai rūpėjo įvertinti savo pažangą.

„Aš išmokau ne blogiau už vidutinį studentą skaityti paprastus senovės klasikų tekstus, ypač lotynų". Tai buvo tiesa: Džudas mokėjo tą kalbą ir lengvai kurdavo įsivaizduojamus pašnekesius, šitaip pasiįvairindamas vienišas keliones.

„Aš perskaičiau dvi „Iliados" giesmes, be to, neblogai moku kai kurias ištraukas, pavyzdžiui, Feniko kalbą iš devintosios giesmės, Hektoro ir Ajanto kovą iš keturioliktosios, apie beginklio Achilo pasirodymą ir dangiškuosius jo šarvus iš aštuonioliktosios ir šermenų žaidimus iš dvidešimt trečiosios. Taip pat esu skaitęs Heziodą, kai ką iš Tukidido ir ne kartą Testamentą graikiškai... Vis dėlto verčiau būtų tik vienas dialektas.

Aš mokiausi matematikos, išėjau pirmas šešias, po to vienuoliktą ir dvyliktą Euklido knygas; ir algebroje pažengiau iki paprastųjų lygčių.

Žinau šį tą iš bažnyčios tėvų, taip pat Romos ir Anglijos istorijos.

Visa tai tik pradžia. Bet čia aš daug nepasieksiu, kai taip sunku gauti knygų. Todėl nuo šiol turiu iš paskutiniųjų stengtis apsigyventi Kristminsteryje. Ten, kai gausiu pagalbą, taip toli nueisiu, kad dabartinis mano žinojimas pasirodys tik vaikiškas neišmanymas. Reikia taupyti pinigus, aš taupysiu, ir vienas iš tų koledžų atvers man duris — mielai priims, o dabar atstumtų, bet aš lauksiu, kad priimtų, nors ir dvidešimt metų.

Aš būsiu teologijos mokslų daktaras!"

Svajodamas toliau jis sugalvojo, kad galėtų tapti net vyskupu, jei gyvens tyrą, išmintingą krikščionišką gyvenimą, daug darbuosis. O kokį pavyzdį jis rodys kitiems! Jei turės kasmet penkis tūkstančius svarų pajamų, tai keturis su puse tūkstančio vienaip ar kitaip išdalins, o pats prabangiai (jo supratimu) gyvens iš to, kas liks. Na, bet geriau pagalvojus, vyskupas tai jau per daug. Užteks ir arkidiakono. Ir arkidiakonas gali būti toks pat geras ir mokytas bei duoti naudos kaip ir vyskupas. Tačiau ir vėl mintys ėmė suktis apie vyskupystę.

„Kai tik įsikursiu Kristminsteryje, skaitysiu tas knygas, kurių negalėjau čia gauti: Livijų, Tacitą, Herodotą, Eschilą, Sofoklį, Aristofaną..."

— Cha cha cha! Koks pasipūtėlis!

Šie žodžiai buvo linksmai ištarti anapus gyvatvorės, bet jis neišgirdo. Galvojo:

„... Euripidą, Platoną, Aristotelį, Lukrecijų, Epiktetą, Seneką, Antoniną[19]. Paskui reikės išmokti dar daugiau: bažnyčios tėvus — nuodugniai, Bedą[20] ir bažnyčios istoriją — bendrais bruožais, šiek tiek hebrajiškai — kol kas tik pažįstu raides..."

— Pasipūtėlis!

„...bet aš atkakliai dirbsiu. Ištvermės, dėkui dievui, turiu, o tai svarbiausia... Taip, Kristminsteris bus mano Alma Mater, o aš būsiu jos mylimas sūnus, ir ji bus manim patenkinta".

Įsigilinęs į ateities reikalus, Džudas sulėtino žingsnį ir netrukus visai sustojo žiūrėdamas į žemę, tartum būtų matęs ten savo ateitį, nušviestą stebuklingo žibinto. Staiga kažkas smarkiai šleptelėjo Džudui per ausį, paskui tas minkštas šaltas daiktas nukrito jam prie kojų.

Vos žvilgtelėjęs suprato, kad ten gabalas žalios mėsos, tam tikra kuilio kūno dalis; kaimiečiai ja tepdavosi batus, nes niekam daugiau netiko. Kiaulių tose vietose netrūko, kai kur Šiaurės Vesekse jų buvo veisiama ir penima didelė daugybė.

Kitoje gyvatvorės pusėje tekėjo upelis, nuo ten ir sklido, kaip Džudas tik dabar suvokė, balsai ir juokas, įsiterpę į jo svajones. Jis palypėjo ant pylimėlio ir pažvelgė per aptvarą. Anapus upelio buvo nedidelė sodyba su sodu ir kiaulių tvartu; priešais prie pat vandens klūpėjo trys merginos, apsistačiusios kibirais ir geldomis, prikrautomis kiaulių vidurių, ir plovė tuos daiktus upelio srovėje. Slapta į jį žvilgtelėjo viena ar dvi poros akių, ir merginos, pamačiusios, kad pagaliau patraukė jo dėmesį, narsiai leidosi apžiūrimos — su apsimestiniu kuklumu sudėjo lūpas ir ėmė dar stropiau skalauti žarnas.

— Dėkui! — griežtai pasakė Džudas.

— Aš nieko nemečiau, garbės žodis! — užtikrino viena mergina savo kaimynę, tartum nė nepastebėdama jaunuolio.

— Ir aš ne,— atsakė antroji.

— Oi Eni, kaip tau ne gėda! — tarė trečioji.

— Jei aš būčiau metusi, tai tik ne šituo!

— Cha, na ir kas čia tokio?

Ir jos vėl ėmė kikenti, bet dirbo savo darbą nepakeldamos akių ir pabrėžtinai vertė bėdą viena kitai.

Džudas nusišluostė veidą ir kandžiai atsakė, kreipdamasis į kraštinę, klūpančią aukščiausiai pagal srovę merginą:

— Tu tai tikrai nemetei, ne ne!

Mergina buvo gana malonios išvaizdos, tamsiaakė, nepasakysi,

kad gražuolė, bet žiūrint iš toliau galėjo pasirodyti graži, nors buvo šiurkštokų bruožų, vėjo nugairinta oda. Jos krūtinė buvo apvali, aukšta, lūpos putnios, labai gražūs dantys, o veido spalva kaip kochinchinų veislės vištos kiaušinio. Turėjo visa, ko reikia tikrai patelei — nei pridėsi, nei atimsi; Džudas buvo beveik tikras, kad tai ji sumanė nutraukti jo svajones apie humanitarų kūrinius ir parodyti, kas dedasi paprastų mirtingųjų galvose.

— O kas — nesužinosi! — smagiai atkirto ji.

— Kas taip daro — švaisto kitų gerą.

— Dėl to tai bėdos nebus.

— Turbūt nori su manim pasišnekėti?

— Galiu, jei tu ne prieš.

— Ar man perlipti, ar tu ateisi prie liepto?

Tikriausiai ji pamatė čia galimybę; šiaip ar taip, Džudui ištarus paskutinius žodžius, tamsiaveidės merginos akys susitiko su jo akimis, ir tarp jųdviejų staiga tvykstelėjo supratimas, nebylus galimo artumo pripažinimas, tačiau Džudas Faulis apie tokius dalykus dar nebuvo nė galvojęs. O mergina pamatė, kad iš visų trijų jis išskyrė ją, kaip būna tokiais atvejais, kai moteris pasirenkama visai neturint tikslo palaikyti pažintį, o tiesiog paklūstant įsakymui iš „štabo“, kurį vargšai vyrai gauna patys nesuvokdami kaip tik tuo metu, kai mažiausiai nori prasidėti su moterimis.

Pašokusi ji pasakė:

— Atnešk, kas ten guli.

Džudas suprato, kad ne rūpindamasi tėvo verslo reikalais ji pamojo prieiti. Jis pasidėjo ant žemės pintinę su įrankiais, paėmė numestąjį mėsgalį, lazda prasiskyrė kelią ir persigavo per gyvatvorę. Juodu paėjo kiekvienas savu upelio krantu link medinio liepto. Kai jau buvo beveik prie liepto, mergina nepastebimai įtraukė vieną skruostą, paskui kitą, ir po šio įdomaus ir originalaus manevro kaip per stebuklą jos lygiuose apvaliuose skruostuose atsirado nuostabios duobutės, kurias ji įstengė išlaikyti, kol šypsojosi. Padaryti skruostuose duobutes nėra koks negirdėtas daiktas, daug kas mėgina, bet ne visoms pavyksta.

Jie susitiko liepto vidury, ir Džudas, numetęs ant kranto merginos svaidomąjį ginklą, laukė, kad ji pasiaiškintų, kodėl taip įžūliai susistabdė jį šia naujoviška artilerija, užuot paprasčiausiai pašaukusi. Tačiau ji vylingai žiūrėjo į šalį ir sūpavosi laikydamasi turėklo; pagaliau grynai iš mergiško smalsumo priekaištingai pažvelgė į jį.

— Gal pamanei, kad aš mečiau?

— O ne.

— Čia viskas mano tėvo, o jam, aišku, nepatinka, kai ką nors išmeti. Jis daro iš to riebalus odai tepti,— linktelėjo ji į daiktą ant žolės.

— Bet kam joms prireikė mėtytis? — paklausė Džudas, iš mandagumo sutikdamas su mergina, nors labai abejojo, ar ji sako teisybę.

— Jos tokios begėdės! Tik žiūrėk, niekam nepasakyk, kad tai aš taip padariau!

— Kaip aš sakysiu? Net tavo vardo nežinau.

— Iš tikro nežinai. Ar pasakyti?

— Pasakyk!

— Arabela Don. Aš čia gyvenu.

— Jeigu dažnai šituo keliu vaikščiočiau, tai ir žinočiau. Bet aš paprastai einu tiesiai vieškeliu.

— Mano tėvas laiko kiaules, o šitos mergaitės man padeda plauti žarnas kraujinei dešrai ir kitkam.

Jie šnekėjosi ir šnekėjosi atsirėmę į liepto turėklą ir žiūrėjo vienas į kitą. Nebylus moters kvietimas vyriškiui, labai aiškiai rodomas visa Arabelos esybe, prikaustė Džudą vietoje prieš jo ketinimus — beveik prieš jo norą, o tai buvo dar jo nepatirta. Vargu ar bus perdėta pasakius, kad iki šios akimirkos Džudas jokioje moteryje nebuvo matęs moters ir tos lyties būtybes laikė niekuo nesusijusias su savo gyvenimu ir savo tikslais. Jis žiūrėjo tai į jos akis, tai į lūpas, po to į krūtinę, putlias, apvalias nuogas rankas, šlapias, paraudusias nuo šalto vandens ir tvirtas kaip marmuras.

— Kokia tu graži! — sumurmėjo jis, nors visai nebuvo reikalo pasakyti žodžiais, kokia ji atrodo jam patraukli.

— O, pamatytum mane sekmadienį! — koketiškai pasakė ji.

— Ar būtų galima? — paklausė jis.

— Čia tau spręsti. Dabar niekas manęs nemergina, o po savaitės ar dviejų gali būti kitaip.

Šitai ji ištarė be šypsenos, ir duobutės skruostuose išnyko.

Džudą apėmė keistas jausmas, kad yra kažkur nešamas, bet nieko negalėjo padaryti.

— Ar man leisi?

— Gali pamėginti.

Staiga nusisukusi ji vėl, kaip anksčiau buvo minėta, įtraukė skruos-

tą, ir jame vėl atsirado duobutė, bet Džudas to nepastebėjo, matė prieš akis ją visą.

— Sekmadienį? — išdrįso jis paklausti.— Vadinasi, rytoj?

— Taip.

— Ar man galima ateiti?

— Taip.

Ji nušvito, net paraudo iš pasitenkinimo tiek laimėjusi, nusisukdama pažvelgė į jį beveik švelniai ir pakrantės žole grįžo pas drauges.

Džudas Faulis užsikėlė ant pečių pintinę su įrankiais ir nuėjo savo keliu pagautas užsidegimo, kuris jį net sutrikdė. Jautėsi lyg įkvėpęs gurkšnelį kitokio oro, o tas oras tikriausiai visą laiką ir visur jį supo, tik buvo nuo jo atskirtas stiklo siena. Ketinimai skaityti, dirbti ir mokytis, kuriuos jis taip tiksliai susiformulavo vos prieš kelias minutes, kažkodėl buvo nustumti tolyn.

„Na, čia tiktai pramoga",— pasakė jis sau, nelabai aiškiai suvokdamas, jog nusikalsta sveikam protui, nes buvo akivaizdu, kad jį patraukusios merginos prigimtyje kažko trūksta, o kažko yra per daug; dėl to ir turėjo taip teisintis ir įtikinėti save, atseit siekiąs jos tik šiaip sau, prasiblaškymui — ji rodėsi kažkuo atstumianti tai jo pusei, kurią buvo užvaldžiusios literatūros studijos ir didingos svajonės apie Kristminsterį. Skaistuolė nebūtų pasirinkusi tokio daikto, pradėdama ataką prieš jį. Akimirką Džudas tai matė proto akimis — šitaip krintant lempai žmogus galėtų spėti pamatyt užrašą ant sienos, kol jo dar neprarijo tamsa. Bet labai greitai ši regėjimo galia pradingo, ir Džudas viską užmiršo, apimtas dar nepatirto nežaboto džiaugsmo, kad atrado naują dvasinių išgyvenimų šaltinį, kurio net neįtarė esant, nors šaltinis visą laiką buvo čia pat. Sekmadienį jis susitiks su šia taip jaudinančia kitos lyties būtybe.

Tuo tarpu mergina parėjo pas drauges ir nė žodžio netardama vėl ėmė skalauti žarnas, panėrusi į tyrą upelio tėkmę.

— Tai pasigavai kavalierių, brangute? — lakoniškai paklausė mergina, kuri buvo vardu Eni.

— Nežinau. Ir ko aš nemečiau kuo nors kitu! — apgailestaudama sumurmėjo Arabela.

— Tai jau, būta čia ko, nors tu gal ir nežinojai. Jis juk tos Druzilos Fauli, kur iš Merigrino, duoną išvežiodavo, kol nestojo mokiniu Elfredstone. Nuo tada labai pasipūtė ir tik skaito, skaito. Sako, nori būti mokytas.

— Et, man vis tiek, kas jis toks, jis išvis man nerūpi. Dar ką sugalvosit!

— Ak nerūpi! Mūsų neapgausi! Ko tada stovėjai ir plepėjai, jei tau jo nereikia? Šiaip ar taip, jis dar visai žalias, kaip vaikas. Matėm, kai piršaisi ant liepto, žiūrėjo į tave, lyg moters gyvenime nebūtų regėjęs. Na, šitą suraitys bet kuri, jei tik pasistengs nors kiek patikti ir nežiopsos.

VII

Kitą dieną Džudas Faulis dvejodamas stovėjo savo palėpės kambarėlyje nuožulniomis lubomis ir žiūrėjo tai į knygas ant stalo, tai į juodą žymę sienoje viršum jų, atsiradusią per pastaruosius mėnesius nuo rūkstančios lempos.

Buvo sekmadienis, jau praėjusios dvidešimt keturios valandos nuo susitikimo su Arabela Don. Visą pastarąją savaitę jis galvojo paskirsiąs šią popietę ypatingam darbui — ketino dar kartą skaityti Naująjį testamentą graikiškai, geriau atspausdintą negu jo senasis leidimą, kur Grisbacho tekstas buvo daugelio tyrinėtojų pataisytas ir su paraštėse pateiktais kitais variantais. Jis didžiavosi, jog turi šitą knygą — buvo gavęs ją iš leidėjo, kuriam išdrįso parašyti į Londoną, nors niekada anksčiau to nebuvo daręs.

Šios dienos skaitymo Džudas laukė kaip didelio malonumo — tylioje tetulės namų palėpėje, kur dabar miegodavo tik dvi naktis per savaitę. Bet vakar lygi rami jo gyvenimo tėkmė staiga susidrumstė, atsitiko didelis naujas įvykis, ir jis pasijuto, kaip turėtų pasijusti gyvatė, nusimetusi per žiemą nešiotą odą — ji dar negali apsiprasti su naujosios ryškumu ir jautrumu.

Jis neis su ja pasimatyti, štai ir viskas. Džudas atsisėdo, atsivertė knygą, įsirėmė alkūnėmis į stalą, delnais suspaudė smilkinius ir pradėjo nuo pat pradžios:

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ.

Ar jis žadėjo užeiti pas ją? Aišku, žadėjo! Ji sėdės namie ir lauks, vargšelė, ir per jį pragaišins veltui visą pusę dienos. Bet pažadai pažadais, o ji iš tikrųjų labai patraukli. Žodžio laužyt negalima. Ir

kas, kad skaitymui lieka tik sekmadieniai ir vakarai, kodėl jis negali sau duoti laisvės nors vieną pusdienį, kai kiti jaunuoliai leidžia sau to malonumo tiek daug. Jei nenueis šiandien, vėliau su ja gali niekad ir nebesusitikti. Iš tikro tai bus nebeįmanoma, juk jo planai visai kitokie.

Trumpai tariant, Džudą sakytum nutvėrė valdinga nepaprastos galios ranka — kažkas visai kita, net nepanašu į ligtolinį jo nusiteikimą ar paskatas. Niekais pavertė jo protą ir valią bei vadinamuosius kilnius polėkius ir nutempė — kaip kad užpykęs mokytojas tempia už apykaklės mokinuką — tiesiai į glėbį moteriai, kuriai nejautė pagarbos ir su kuria neturėjo nieko bendro, nebent tiek, kad gyveno toje pačioje vietovėje. Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ neberūpėjo, ir Džudas, kurio likimas buvo nulemtas, pašoko ir nubėgo prie durų. Iš anksto numatęs, kad reikalai gali pakrypti tokia linkme, jau buvo apsirengęs geriausiais drabužiais. Po trijų minučių, atsidūręs toli nuo namų, leidosi taku žemyn per platų neužsėtą lauką, kuris plytėjo tarp kaimo ir nuošalios Arabelos sodybos dauboje toliau nuo kalvų.

Eidamas žvilgtelėjo į laikrodį. Jis lengvai apsisuks per dvi valandas, ir po arbatos dar liks pakankamai laiko paskaityti.

Pro kelias nurudusias egles ir trobą, kur takas išėjo į vieškelį, jis nuskubėjo toliau, pasuko į kairę ir nulipo stačiu šlaitu vakariau nuo Rudojo namo. Čia, papėdėje, pamatė upokšnį, kuris sunkėsi iš klintinės kalvos, ir eidamas jo krantu pasiekė Arabelos namus. Iš kiemo gilumos pajuto kiaulidės dvoką ir išgirdo kriuksint pačias to dvoko skleidėjas. Džudas įėjo pro vartelius ir pabeldė į duris lazdos rankena.

Kažkas pamatė jį pro langą, nes viduje vyro balsas pasakė:

— Arabela! Tavo kavalierius ateina! Bėk, dukrele!

Džudas susiraukė. Būti rimtu kavalierium, ką tikriausiai turėjo galvoje tuos žodžius ištaręs žmogus, jis neketino. Buvo manęs pavaikštinėti, gal pabučiuoti, bet šaltakraujiškai, apgalvotai merginti jo įsitikinimu buvo bjauru. Duris jam atidarė ir jis įėjo kaip tik tuo momentu, kai Arabela, pasipuošusi pasivaikščiojimui, lipo žemyn.

— Sėskitės, pone... kaip ten jūsų pavardė,— pasakė jos tėvas, žvalus vyriškis su juodomis žandenomis, tuo pačiu dalykišku tonu, kokį Džudas buvo girdėjęs dar kieme.

— Tuoj pat ir eikim, ką? — pašnibždėjo ji Džudui.

— Gerai,— atsakė jis.— Paėjėsim iki Rudojo namo ir grįšim, galima suvaikščioti per pusvalandį.

Sujauktuose namuose Arabela atrodė labai graži, ir jis apsidžiaugė, kad atėjo, o visi lig tol kamavę būgštavimai išsisklaidė. Pirmiausia jie užlipo ant didelės kalvos, ir Džudas, padėdamas Arabelai, vis palaikydavo ją už rankos. Paskui pasuko į kairę palei kalvos keterą ir romėnų keliu nuėjo iki kryžkelės ties minėtu Ruduoju namu — tos pačios vietos, kur Džudas kadaise taip karštai troško pamatyti Kristminsterį. Bet dabar visa tai pamiršo. Plepėjo su Arabela apie visokius niekus su užsidegimu, kokio nebūtų jautęs net svarstydamas rimčiausias filosofijos problemas su galvočiausiais dėstytojais dar taip neseniai garbintam universitete, o pro tą vietą, kur buvo klūpėjęs prieš Dianą ir Febą, praėjo net neprisiminęs, kad mitologijoje yra tokie personažai ar kad saulė gali būti kas nors kita kaip šviesulys, apšviečiantis Arabelos veidą. Kojos buvo tokios lengvos, jog jis tarsi skriete skriejo; Džudas, pradedantis mokslininkas, būsimasis teologijos mokslų daktaras, profesorius, vyskupas ir dar galai žino kas jautėsi labai pagerbtas ir išaukštintas to, kad šita graži kaimo mergužėlė sutiko pasivaikščioti su juo pasipuošusi šventadiene suknele ir kaspinais.

Jie priėjo svirną, vadinamą Ruduoju namu, nuo kurio Džudas buvo ketinęs grįžti atgal. Žvalgydamiesi po erdvias platumas šiaurės pusėje, jie nustebo pamatę tirštą dūmų debesį už kokių dviejų mylių esančio miestelio pašonėje.

— Gaisras! — tarė Arabela.— Bėgam pasižiūrėti, a? Čia netoli!

Džudo krūtinėje buvo sukilęs švelnumas, ir jis nebeturėjo jėgų prieštarauti jos norui — atsirado dingstis ilgiau su ja pabūti. Jie kone bėgte nubėgo nuo kalvos; paėję apie mylią lyguma suprato, jog gaisras kur kas toliau, negu pirma atrodė.

Bet kad jau leidosi į kelią, tai ėjo toliau ir tik penktą valandą pasiekė tą vietą — už šešių mylių nuo Merigrino ir už trijų nuo Arabelos namų. Gaisras jau buvo užgesintas, ir, valandėlę pasižiūrėję į liūdnus degėsius, jie patraukė atgal — dabar per Elfredstoną.

Arabela pasakė, jog norėtų arbatos, tad jie užėjo į prastą smuklę. Užsisakė arbatos, ne alaus, todėl gavo ilgai laukti. Tarnaitė nustebo pamačiusi Džudą ir ėmė šnibždėtis kambario gale su šeimininke — kaip čia yra, kad jis, tasai studentas, „kuris taip pūtėsi“, staiga nu-

sileido tiek, kad vaikšto su Arabela. Šioji atspėjo, apie ką jos kalbasi, ir, susitikusi akimis su rimtu ir švelniu savo garbintojo žvilgsniu, nusijuokė — vulgariai, pergalingai, kaip juokiasi lengvabūdė moteris, pamačiusi, kad laimi.

Jie sėdėjo ir apžiūrinėjo kambarį: paveikslą ant sienos, kur buvo pavaizduotas Samsonas su Dalila, apskritas dėmes nuo alaus ant stalelių, pjuvenų pripiltas spjaudykles po kojom. Visa tai gadino Džudui nuotaiką; tik taip ir galima jaustis sekmadienio vakarą alinėje, kai pro langą paįstrižai krinta sėdančios saulės spinduliai, kai ilgai neatneša gėrimo, o bėdinas keleivis neturi kito prieglobsčio.

Pradėjo temti. Jie sušneko, kad arbatos laukti iš tikrųjų neverta.

— Tai ką darysim? — paklausė Džudas.— Tau iki namų trys mylios.

— Gal išgertume alaus? — pasiūlė Arabela.

— Alaus? Iš tikrųjų, aš net nepagalvojau. Atrodo kažkaip keista ateiti į smuklę sekmadienio vakarą tik tam, kad išgertum alaus.

— Bet mes ne to ir ėjom.

— Na taip, ne to.

Džudas jau nebeapsikentė šitoje svetimoje aplinkoje, tačiau užsakė alaus, ir jo tuoj pat atnešė.

Arabela paragavo.

— Fui,— pasakė ji.

Paragavo ir Džudas.

— O ko jam trūksta? — paklausė jis.— Po teisybei, aš nelabai išmanau apie alų. Šiaip mėgstu, tiktai po jo blogai skaityti, geriau kava. Bet šitas visai skanus.

— Primaišytas — į burną negaliu paimti! — Ji suminėjo tris ar keturias sudedamąsias dalis, aptiktas gėrime, be salyklo ir apynių, ir tuo labai nustebino Džudą.

— Kiek daug tu žinai! — pasakė jis geraširdiškai.

Vis dėlto Arabela pabaigė visą savo alų, ir tada jie išėjo. Jau buvo prietema, ir kai nebesiekė miesto šviesos, jie ėjo vis arčiau vienas kito, kol ėmė liestis alkūnėmis. Ji stebėjosi, kodėl jis neapkabina per liemenį, bet jis tepasakė:

— Įsikibk man už parankės.

Ir tai jam atrodė gana drąsu.

Ji įsikibo tvirtai, beveik prie peties. Džudas pajuto jos kūno

šilumą ir, perėmęs lazdą po kaire pažastim, dešiniąja ranka apėmė jos dešinę.

— Dabar mes taip arti, mieloji, tiesa? — tarė jis.

— Taip,— atsakė ji, o sau pridūrė: „Baisiai lėtas!"

„Koks aš pasidariau nerimtas!" — pagalvojo jis.

Šitaip jie priėjo kalvos papėdę ir pamatė sutemose boluojantį kelią aukštyn. Nuo čia, kad pasiektum Arabelos namus, reikėjo užkopti įkalne, o paskui nusileisti į slėnį dešinėje. Tik pradėję lipti, jie vos nesusidūrė su dviem vyriškiais, einančiais patamsyje per žolę.

— Jau tie įsimylėjėliai... nesvarbu, nei koks metas, nei koks oras, vis vaikštinėja — niekas daugiau, tik įsimylėjėliai ir benamiai šunys,— pasakė vienas iš vyriškių, dingdamas pakalnėje.

Arabela sukikeno.

— Ar mes įsimylėjėliai? — paklausė Džudas.

— Tu geriau žinai.

— Bet tu gali pasakyti?

Užuot atsakiusi ji padėjo galvą jam ant peties. Džudas suprato užuominą ir, apkabinęs ją per liemenį, prisitraukė ir pabučiavo. Dabar jie ėjo nebe už parankių, o apsikabinę, kaip ji ir norėjo. Pagaliau kas čia tokio, juk tamsu, sakė sau Džudas. Įkopę į pusę kalno, abu stabtelėjo lyg susitarę, ir jis vėl ją pabučiavo. Kai pasiekė viršų, pabučiavo dar kartą.

— Gali taip ranką laikyti, jei nori,— tyliai pasakė ji.

Džudas paklausė, galvodamas, kokia ji patikli.

Šitaip jie iš lėto artėjo prie jos namų. Iš savo namų jis buvo išėjęs pusę ketvirtos, ketindamas nuo pusės šešių sėsti prie Naujojo testamento. Bet buvo jau devynios, kai dar kartą apkabinęs paleido Arabelą prie jos tėvų durų.

Ji pakvietė jį užeiti, nors valandėlei, antraip būsią negerai, atrodysią, jog ji viena vaikštinėjo patamsiais. Jis nusileido ir nusekė jai iš paskos. Vos durys atsidarė, jis pamatė, kad kambaryje sėdi ne tik tėvai, bet dar keli kaimynai. Visi jie prakalbo tartum juos sveikindami ir laikydami Džudą Arabelos būsimuoju.

Tie žmonės buvo jam svetimos dvasios, ir jis pasijuto nejaukiai, ne savo vietoje. Šito nebuvo numatęs, norėjo maloniai pasivaikštinėti su Arabela, ir tiek. Jis neužsibuvo, tik persimetė keliais žodžiais su jos pamote, paprasta tykia moteriške, neišsiskiriančia nei ryškesniais

bruožais, nei charakteriu; greitai visiems palinkėjęs labos nakties, su palengvėjimu nėrė į kelią tarp kalvų.

Bet palengvėjimas neilgai truko: jo širdį vėl užvaldė Arabela. Džudas ėjo jausdamasis jau visai kitas žmogus, negu buvo vakar. Kas dabar jam knygos? Kas čia per nuostata, kurios lig šiol taip griežtai laikėsi, neleisti veltui nė vienos minutės? „Neleisti veltui!“ Priklauso nuo to, kaip pažiūrėsi: dabar jis pirmą kartą gyvena, o ne leidžia gyvenimą veltui. Daug geriau mylėti moterį, negu būti mokslininku, pastorium ar net pačiu popiežium!

Kai parėjo namo, tetulė jau buvo atsigulusi, ir čia viskas, visi daiktai, pasitaikę po akių, sakytum kalbėjo ir rodyte rodė jo aplaidumą. Jis užlipo į viršų nedegęs lempos, ir tamsus kambarėlis pasitiko jį tarsi liūdnai ko klausdamas. Tebegulėjo atversta knyga, kaip ją buvo palikęs, ir didžiosios raidės tituliniame puslapyje blausioje žvaigždžių šviesoje žvelgė į jį įdėmiai, su priekaištu, lyg neužspaustos numirėlio akys:

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ.

Anksti rytą Džudui reikėjo išeiti iš namų kaip paprastai visai savaitei; į pintinę ant įrankių ir kitų daiktų jis įsimetė ir neskaitytą knygą, suprasdamas, kad vis tiek jo ketinimas nueis perniek.

Savo meilės nuotykius jis slėpė kone nuo paties savęs. Arabela, priešingai, išgarsino visoms draugėms ir pažįstamiems.

Jau išaušus eidamas tuo pačiu keliu, kuriuo prieš kelias valandas tamsoje buvo ėjęs su savo meile, jis pasiekė prieškalnę, tada sulėtino žingsnį ir sustojo. Šitoje vietoje pirmą kartą ją pabučiavo. Saulė tik patekėjusi, ir, galimas daiktas, čia per tą laiką niekas dar nėjo. Džudas pažvelgė žemyn ir atsiduso. Geriau įsižiūrėjęs drėgnose dulkėse pamatė įsispaudusius kojų pėdsakus — štai kur juodu stovėjo apsikabinę. Dabar jos čia nebuvo, ir jam prieš akis iškilę „vaizduotės raštai tikrovės drobėje“ parodė ją tokią, kad širdyje Džudas pajuto tuštumą, kurios niekas negalėjo užpildyti. Netoliese augo apgenėtas gluosnis — antro tokio niekur nebūtum radęs. Tik po šešių dienų jis vėl pamatys Arabelą, kaip buvo žadėjęs, bet net jeigu jam būtų likusi gyventi vos savaitė, karščiausias jo troškimas būtų buvęs visiškai išbraukti iš gyvenimo tas dienas, kurios turi praeiti, iki ją susitiks.

Po pusantros valandos tuo keliu ėjo Arabela su dviem tom pačiom merginom, kur šeštadienį kartu dirbo. Ji nerūpestingai praėjo

ir pro tą vietą, kur bučiavosi, ir pro ženklinantį ją gluosnį, kuo atviriausiai apie viską plepėdama draugėms.

— Ir ką jis tada tau pasakė?

— Tada jis pasakė... — Ir ji beveik tiksliai pakartojo kai kuriuos pačius švelniausius jo pasakytus žodžius.

Jeigu Džudas tuo kartu būtų buvęs už gyvatvorės, jis būtų labai nustebęs, kad taip mažai kas iš jo vakarykščių žodžių ir veiksmų liko paslaptyje.

— Apsukai jam galvą, aiškiai matyt! — smerkiamai pasakė Eni.— Gerai tokioms kaip tu!

Arabela atsiliepė ne iš karto, paskui prabilo keistai tykiu tartum alkanu balsu, išduodančiu juslingumą:

— Galvą jam apsukau, tas tiesa! Bet šito maža — aš noriu, kad jis paimtų mane, kad vestų! Man jo reikia. Negaliu be jo. Kaip tik tokio vyro trokštu. Išprotėsiu, jeigu jam neatsiduosiu! Pajutau tai, kai tik jį pamačiau!

— O, jis toks svajotojas, tiesus ir doras, nesunkiai jį gausi į vyrus, jeigu veiksi kaip reikia.

Arabela kiek pagalvojo.

— O kaip reikia? — paklausė ji.

— Na jau, lyg nežinotum! — pasakė Sara, trečioji.

— Garbės žodis, nežinau! Paprasčiausiai meilinies ir turi žiūrėti, kad jis nenueitų per toli.

Sara pasižiūrėjo į Eni.

— Ji nežino!

— Aišku, nežino! — pasakė Eni.

— Ir dar mieste gyvenusi, ką ir sakyt! Na tai ir mes galime tave kai ko pamokyt, ne tik tu mus.

— Gerai. Tai kaip jūs sakot — kaip geriausia susigaut vyrą? Tegu aš būsiu kvailiukė, tiktai pasakykit.

— Kad ištekėtum?

— Kad ištekėtum.

— Bet tas tinka tik su tokiu doru ir rimtu kaimiečiu kaip jis; šitaip jokiu būdu nepatarčiau gaudyt kareivį, jūrininką, prekybos agentą iš miesto, žodžiu, tuos, kurie prigaudinėja vargšes moteris. Jokiai draugei šitokios bėdos nelinkiu!

— Na žinoma, tokį kaip jis!

Arabelos draugės susižvalgė, užvertė akis, jų veidus iškreipė šypsenos. Tada viena jų priėjo prie Arabelos ir, nors nieko arti nebuvo,

labai tyliai jai kažką pasakė, o antroji smalsiai žiūrėjo, kokį tai padarys įspūdį Arabelai.

— A-a! — nutęsė pastaroji.— Apie tai aš nepagalvojau!.. Bet jeigu jis pasirodys nedoras? Geriau šitaip nerizikuoti!

— Bijai vilko — neik į mišką! Betgi iš pradžių įsitikinsi, ar jis doras. Su savuoju gali būt rami. Tai kad man tokia proga! Daug kurios taip daro, antraip, manai, ištekėtų?

Arabela ėjo tylom galvodama.

— Pamėginsiu! — sušnibždėjo ji, bet taip, kad jos neišgirstų.

VIII

Vieną šeštadienį Džudas kaip paprastai ėjo iš Elfredstono pas tetulę į Merigriną; dabar jį ten traukė ne tik noras aplankyti savo seną pikčiurną giminaitę. Prieš lipdamas į kalną, jis pasuko dešinėn su vieninteliu tikslu — pakeliui dar sykelį pamatyti Arabelą, nors dabar jie susitikinėjo nuolatos. Dar nepriėjęs sodybos, žvalgia akim pamatė jos viršugalvį, tai čia, tai ten šmėkščiojantį virš gyvatvorės. Įėjęs pro vartelius suprato, kad ištrūkę trys dar nenupenėti paršai — peršokę per aptvarą, o ji pati viena stengiasi suvaryti juos pro vartus, kuriuos laiko atvirus. Išvydus Džudą jos išraiška pasikeitė, griežtas susirūpinimas veide virto švelnia meile, ir ji ilgesingai įsmeigė į jį akis. Paršai pasinaudojo proga, nėrė į šoną ir nurūko.

— Juos tik šįryt uždarė! — sušuko Arabela, pasinešusi vytis, nors čia pat stovėjo mylimasis.— Tik vakar atvarė iš Spedlhoulto ūkio, tėtė nemažai už juos sumokėjo. Todėl ir veržiasi namo, rupūžiokai! Uždaryk greičiau vartelius, brangusis, ir padėk man suvaryti. Vyro nė vieno nėra namie, tik motina, jie prapuls, jei nieko nedarysim.

Džudas ėmėsi padėti ir pradėjo vaikytis paršus po bulves ir kopūstus. Juodu su Arabela vis susidurdavo, ir jis kartą nutvėręs ją pabučiavo. Pirmąjį paršą uždarė greitai, su antruoju sekėsi sunkiau, o trečias, ilgakojis padaras, buvo labiau užsispyręs ir vikresnis. Jis išlindo pro skylę gyvatvorėje ir atsidūrė ant tako.

— Paspruks, jeigu nepasivysim! — šūktelėjo Arabela.— Bėgam!

Ji puolė paskui paršą, Džudas greta, stengdamasis nepaleisti

bėglio iš akių. Kai pasirodydavo koks vaikas, jie šaukdavo, kad sulaikytų gyvulį, bet tas vis išsisukdavo ir bėgo kaip bėgęs.

— Duok ranką, mieloji,— pasakė Džudas.— Tu visai uždusai.

Ji mielai padavė jam užkaitusią ranką, ir toliau jie risnojo drauge.

— Viskas per tai, kad juos atvarė,— pareiškė Arabela.— Kai varo, įsimena kelią. Reikia vežimu vežti.

Tuo tarpu paršas pribėgo neužšautus vartus, atsidūrė laisvėj ir nukūrė kiek jo trumpos kojos nešė. Kai persekiotojai jam iš paskos užbėgo į kalvą, paaiškėjo, kad jei norės jį pagauti, turės bėgti visą kelią iki ūkio. Nuo viršūnės paršas atrodė kaip nedidukė dėmelė ir jis kuo tiesiausiai skuodė link savo senųjų namų.

— Baigta! — sušuko Arabela.— Kol mes nusikasim, jis jau seniai bus ten. Bet dabar jau nebesvarbu — kad niekur nenuklydo ir niekas nepavogė, tai ir gerai. Ten pamatys, kad paršas mūsų, ir grąžins. Oi dieve, kaip karšta!

Nepaleisdama Džudo rankos, ji pasuko į šalį ir krito ant žolės po žema gudobele, kartu ir Džudą parklupdydama ant kelių.

— Oi, dovanok, vos tavęs nepargrioviau. Kaip pavargau!

Ji gulėjo aukštielninka, išsitiesusi visu ilgiu žole apaugusiame kalno šlaite ir žiūrėjo į mėlyno dangaus platybes, tebelaikydama savo karštoje rankoje Džudo ranką. Jis atsigulė šalia, pasirėmęs alkūne.

— Tiek kelio bėgom, ir viskas veltui,— kalbėjo ji, ir jos krūtinė tankiai kilnojosi alsuojant, veidas buvo išraudęs, pilnos raudonos lūpos prasižiojusios, oda išmušta prakaito.— Na, ko gi tu tyli, brangusis?

— Ir aš pailsau. Juk visą laiką bėgom į kalną.

Jie buvo visiškai vieni — tokia vienatvė būna tik ten, kur aplinkui plati tuščia erdvuma. Niekas nebūtų galėjęs prieiti prie jų nepastebėtas arčiau kaip per mylią. Jie buvo ant vienos aukščiausių grafystės kalvų, ir iš tos vietos, kur gulėjo, buvo galima įžiūrėti tolimas Kristminsterio apylinkes. Bet Džudui dabar tas buvo ne galvoj.

— Oi, kas ten toks gražus medyje! — pasakė Arabela.— Kažkoks vikšrelis, taip gražiai žalias su geltonu, dar nesu tokio matęs!

— Kur? — paklausė Džudas sėsdamasis.

— Iš ten tau nebus matyti, eikš čia,— tarė ji.

Džudas pasilenkė arčiau, prikišo galvą.

— Ne, nematau,— tarė jis.

— Štai ten, ant tos šakos prie kamieno... lapelis plevena... na! — ji švelniai prisitraukė jį visai arti.

— Nematau,— pakartojo Džudas, įrėmęs pakaušį jai į skruostą.— Gal atsistojęs pamatysiu.

Jis atsistojo ir pažvelgė ten, kur ir ji.

— Na koks tu kvailas! — supyko Arabela ir nusigręžė.

— Bet man visai nesvarbu, kad ir nepamatysiu, mieloji, kam man jo reikia? — atsakė Džudas, žiūrėdamas žemyn į ją.— Kelkis, Ebe.

— O ką?

— Noriu, kad leistum tave pabučiuoti. Jau taip seniai laukiu!

Ji pakreipė galvą ir valandėlę žiūrėjo išdidžiai šnairuodama, paskui patempusi lūpą staiga pašoko ir sušukusi: „Man metas eiti!" — greitai nužingsniavo namų link. Džudas pasivijo ir ėjo greta.

— Tik vieną kartą! — kalbino jis.

— Ne! — atsakė Arabela.

Jis nustebo:

— O kodėl?

Jos lūpos buvo paniekinamai suspaustos, ir Džudas kaip avinėlis sekė iš paskos, kol ji sulėtino žingsnį ir susigretino su juo, ramiai kalbėdama apie nesvarbius dalykus, bet kai tik jis norėdavo paimti ranką ar apkabinti per liemenį, ji neleisdavo. Šitaip jie nulipo pakalnėn prie jos tėvo sodybos, ir Arabela nuėjo namo, vos linktelėjusi jam, išdidi ir įsižeidusi.

„Vis dėlto turbūt per daug laisvai su ja elgiausi",— pagalvojo Džudas, atsiskyręs nuo jos su atodūsiu, ir patraukė į Merigriną.

Sekmadienio rytą Arabelos namuose kaip paprastai ėjo didysis savaitės virimas, buvo ruošiami ypatingi sekmadienio pietūs. Tėvas skutosi prieš nedidelį veidrodį, pakabintą ant lango rėmo, o motina su Arabela čia pat gliaudė pupeles. Iš rytinių mišių artimiausioje bažnyčioje grįžtanti namo kaimynė pamatė prie lango Doną su skustuvu, linktelėjo jam ir užėjo.

Ji nedelsdama žaismingai užkalbino Arabelą:

— O aš mačiau, kaip tu su kai kuo bėgai, chi chi! Tai gal šis tas ir išeis?

Arabela nepakeldama akių sėdėjo neperprantamu veidu.

— Girdėjau, jis ruošiasi į Kristminsterį, pirmai progai pasitaikius.

— Ar girdėjot neseniai... visai neseniai? — paklausė Arabela, dusdama iš pavydo ir įniršio.

— Ne! Visi seniai žino, kad jis į ten ruošiasi. Tiktai laukia patogios progos. Na o vaikštinėti su kuo nors jam vis tiek reikia. Jaunimas dabar nepatikimas. Tai čia grybštels, tai ten — ir pėdos ataušo. Mūsų laikais buvo kitaip.

Kai liežuvautoja išėjo, Arabela staiga pasakė motinai:

— Aš noriu, kad jūs su tėvu šįvakar po arbatos nueitumėt aplankyt Edlinų. Arba ne... Fensvorte bus vakarinės pamaldos, ten galit nueiti.

— Kodėl? Kas bus šįvakar?

— Nieko. Noriu likti namie viena. Jis toks nedrąsus, negaliu įsivadinti vidun, kai jūs būnat. Jis man labai rūpi, ir jei nepasistengsiu, išslys iš rankų.

— Jeigu oras bus geras, galėsim išeit, kad taip nori.

Pavakary Arabela nuėjo susitikti su Džudu; jis jau kelias savaites nebežiūrėjo į jokią knygą — nei graikišką, nei lotynišką, nei kokią kitą. Jie palypėjo įkalne iki užžėlusio žole kelio išilgai kalvos keteros ir juo nuėjo link apskrito žemės pylimo, likusio dar iš senų laikų; Džudas galvojo apie tą didingą epochą, kada buvo nutiestas šis kelias, ir apie bandų varovus, kurie juo dažnai eidavo, gal dar tuomet, kai romėnai nežinojo apie šią šalį. Nuo lygumos atplaukė bažnyčios varpų skambalavimas. Netrukus jie ėmė gausti viena gaida, vis greičiau, ir nutilo.

— Dabar grįšim,— pasakė Arabela. Ji įdėmiai klausėsi varpų.

Džudas neprieštaravo. Jam buvo nesvarbu, kur eiti, kad tik su ja. Prie jos namų jis neryžtingai tarė:

— Vidun aš neisiu. Kodėl šiandien taip skubi namo? Dar visai šviesu.

— Palauk,— pasakė Arabela ir, patraukusi durų rankeną, pamatė, kad užrakinta.— A... tai jie bus išėję į bažnyčią,— pridūrė ji, paieškojusi už batų grandiklio surado raktą ir atrakino duris.— Na tai gal užeisi valandėlei? — nerūpestingai paklausė.— Mes būsim vieni.

— Gerai,— guviai atsakė Džudas, nudžiugęs, kad reikalai taip netikėtai pasikeitė.

Jie įėjo į vidų. Ar nenorėtų jis arbatos? Ne, jau per vėlu, jis taip pasėdėsiąs ir pasišnekėsiąs su ja. Arabela nusiėmė skrybėlaitę, nusirengė švarkelį, ir jie susėdo — aišku savaime, visai arti vienas kito.

— Tik neliesk manęs,— pusbalsiu pasakė ji.— Aš dabar tokia trapi. Bet gal geriau padėt jį į saugesnę vietą.

Ir ji pradėjo segtis suknelės apykaklę.

— Kas čia yra? — paklausė Džudas.

— Kiaušinis — kochinchinės kiaušinis. Tai labai reta veislė, aš noriu išperėti. Visur jį nešiojuosi, ir nepraeis nė trys savaitės, išsiris viščiukas.

— Kur tu ten jį laikai?

— Va kur.

Ji įsikišo ranką užantin ir ištraukė kiaušinį, apsuktą vilnom, o ant viršaus dėl visa ko dar buvo užmauta kiaulės pūslė. Parodžiusi tuoj vėl įsikišo.

— Tai atsimink, kad manęs neliestum. Nenoriu, kad susimaigytų, tada vėl reikės iš pradžių.

— Kodėl taip keistai darai?

— Taip nuo seno įprasta. Aš manau, visai natūralu, kad moteris nori paleisti į pasaulį gyvą daiktą.

— Bet man dabar labai keblu,— juokdamasis pasakė jis.

— Taip tau ir reikia. Še — ir daugiau nieko iš manęs negausi.

Ji pasisuko su visa kėde ir, pasilenkusi per atlošą, atsargiai atkišo jam skruostą.

— Kaip žiauriai tu su manim elgiesi!

— O reikėjo sugaut mane prieš minutę, kai buvau kiaušinį išsiėmusi! Va! — provokuojamai sušuko ji.— Dabar aš jo neturiu!

Arabela vėl greitai išsitraukė kiaušinį, bet jis nespėjo nutverti jos, o ji jau paslėpė jį juokdamasi, kad pavyko gudrybė. Jie juokais susiėmė, Džudas įkišo ranką jai užantin ir pergalingai išgriebė kiaušinį. Arabela išraudo; staiga atsitokėjęs išraudo ir Džudas.

Gaudydami kvapą jie žiūrėjo vienas į kitą, pagaliau Džudas atsistojo ir tarė:

— Tik vieną kartą pabučiuosiu, dabar gi nepadarysiu žalos tavo nuosavybei. O tada jau eisiu!

Bet ji taip pat pašoko.

— Pirma surask mane! — sušuko.

Džudas nusekė jai iš paskos. Kambaryje jau buvo tamsu, langas mažas, ir jis ilgai negalėjo įžiūrėti, kur Arabela pasidėjo, kol išdavė juokas — ji buvo užbėgusi laiptais į viršų, ir Džudas nuskubėjo jai pavymui.

IX

Praėjo dar du mėnesiai, ir per tą laiką juodu nuolatos susitikinėjo. Arabela atrodė nepatenkinta; ji vis planavo, laukė, stebėjosi. Kartą susitiko klajojantį šundaktarį Vilbertą. Kaip ir visi toje apylinkėje, ji gerai jį pažinojo ir pasipasakojo apie savo reikalus. Lig tol buvo paniurusi, bet į kalbos pabaigą palinksmėjo. Tą patį vakarą nuėjo į pasimatymą su Džudu; Džudas atrodė nusiminęs.

— Aš išvažiuoju,— pasakė jis.— Manau, kad man reikia išvažiuoti. Taip bus geriau ir tau, ir man. Verčiau kai ko išvis nebūtume pradėję! Žinau, aš čia labiausiai kaltas. Bet niekada nevėlu pasitaisyti.

Arabela pravirko.

— Iš kur tu žinai, kad nevėlu? — tarė ji.— Gerai tau taip kalbėti! Aš tau dar nepasakiau! — ir ji pažvelgė jam į veidą pilnomis ašarų akimis.

— Ką? — paklausė jis nubaldamas.— Nejaugi?..

— Na taip! Ir ką aš darysiu, jei tu mane pamesi?

— O, Arabela, ką tu kalbi, mieloji! Kaip galėčiau pamesti!

— Na, tada...

— Aš kol kas beveik nieko neuždirbu, kaip žinai. Turbūt anksčiau reikėjo apie tai pagalvoti... Bet, aišku, jeigu jau taip, mes turim susituokti! Ką daugiau aš galiu daryti?

— Aš maniau... aš maniau... brangiausias, kad dėl to tu dar labiau norėsi išvažiuoti ir paliksi mane vieną su tokia bėda!

— Na ką tu! Žinoma, prieš pusę metų ar net prieš tris mėnesius negalvojau apie vedybas. Jos griauna visus mano planus — tuos planus, kuriuos kūriau dar prieš susitikdamas tave, mieloji. Bet kas tie planai! Svajonės apie knygas, mokslinius laipsnius, neįmanomą pasiekti padėtį ir panašius dalykus. Mes būtinai susituoksim — turime susituokti!

Tą pačią naktį jis išėjo pavaikščioti vienas ir tamsoje kalbėjosi su savim. Širdies gilumoje jautė, itin aiškiai jautė, kad Arabela kaip žmona nelabai ko verta. Tačiau taip jau buvo įprasta kaime tarp garbingų vaikinų, kurie mylėdamiesi su mergina nueidavo per toli, kaip savo nelaimei ir jis pasielgė, ir dabar buvo pasiruošęs tesėti žodį ir atsakyti už padarinius. Ramindamas save, jis stengėsi palaikyti pasitikėjimą ja. Svarbiausia ne pati Arabela, o jo nusiteikimas jos atžvilgiu, tvirtino jis sau.

Artimiausią sekmadienį buvo paskelbti užsakai. Visa parapija kalbėjo, koks kvailelis tas Faulis. Mat iki ko prisiskaitęs — gausiąs dabar parduoti knygas ir nusipirkti puodų. Tie, kurie nuspėjo, kaip viskas yra,— ir Arabelos tėvai,— sakė, kad iš tokio sąžiningo jaunuolio kaip Džudas tik to ir buvo galima tikėtis, šitaip jis atitaisysiąs skriaudą, padarytą savo tyrai mylimajai. Pastorius, kuris juos sutuokė, atrodė taip pat šiomis vedybomis patenkintas.

Ir štai, stovėdami prieš minėtąjį dvasininką, juodu prisiekė, kad nuo šiol visą gyvenimą iki pat mirties jų mintys, jausmai, troškimai bus tik tokie, kokie buvo per kelias paskutines savaites. Bet ne mažiau nuostabu už pačius šiuos įsipareigojimus buvo tai, kad niekas tokia priesaika nesistebėjo.

Faulio tetulė, kadangi buvo kepėja, pati iškepė jam vestuvinį pyragą, bambėdama, kad čia paskutinis darbas, kurį daranti jo, kvailelio, labui; iš viso kur kas geriau būtų buvę, kad užuot jai ant sprando sėdėjęs, būtų seniausiai atgulęs po žeme kartu su savo tėvu ir motina. Arabela atpjovė nuo to pyrago du gabalus, suvyniojo į baltą rašomąjį popierių ir nusiuntė savo draugėms, Eni ir Sarai, su kuriomis kartu darinėjo kiaulieną, ant paketėlių užrašiusi: „Už gerą patarimą".

Jaunosios poros perspektyvos net ir labai optimistiškai žiūrint buvo ne per geriausios. Jis, akmentašio pameistrys, devyniolikos metų, kol kas dirbo už pusę atlyginimo. Žmona būtų buvusi jam visai nenaudinga mieste, kur iš pradžių buvo manęs būtinai apsigyventi. Labai reikėjo nors kiek prisidurti, tai jis išsinuomojo nuošalią trobelę pakelėje tarp Rudojo namo ir Merigrino — kad galėtų uždarbiauti iš daržo, o išnaudojant Arabelos patirtį, dar ir laikyti kiaulę. Ne tokio gyvenimo buvo tikėjęsis; be to, dar reikėdavo kasdien suvaikščioti ilgą kelią iki Elfredstono ir atgal. Tačiau Arabelai šie sunkumai atrodė laikini; ji gavo vyrą, ir tai svarbiausia — vyras gali uždirbti daug pinigų suknelėms ir skrybėlaitėms pirkti. Tegu tiktai jos klausys, dirbs savo darbą ir, išmetęs tas kvailas knygas, užsiims praktiškais dalykais.

Taigi vakare po vestuvių jis parsivedė ją į tą trobą, palikęs savo kambarį tetulės namuose, kur buvo vargęs su graikų ir lotynų.

Jis kiek atvėso nuo Arabelos, pirmąkart pamatęs, kaip ji nusirengia. Ilgiausia plaukų uodega, kurią Arabela nešiodavo susisukusi ant pakaušio į didžiulį kuodą, buvo iš lėto atrišta, iššukuota ir pakabinta ant jo nupirkto veidrodžio.

— Ką... tai čia ne savi? — paklausė jis, staiga pasišlykštėjęs ja.

— Žinoma, ne — kas turi aukštesnę padėtį, dabar nebenešioja savų.

— Kvailystė. Nebent mieste. Bet kaime turėtų būti kitaip. Tu gi ir savų turi gana, ar ne?

— Pagal kaimo supratimą, tai gana. Bet mieste vyrams patinka, kai būna daugiau, ir kai aš dirbau bufetininke Oldbrikheme...

— Bufetininke Oldbrikheme?

— Na, ne visai bufetininke... ten aludėje pilsčiau alų... visai neilgai, ir daugiau nieko. Kažkas patarė įsitaisyti tuos plaukus, ir aš nusipirkau, šiaip sau, dėl įdomumo. Kuo plaukų daugiau, tuo gražiau, taip yra Oldbrikheme, o jis daug puikesnis miestas už tą tavo Kristminsterį. Visos aukštuomenės damos nešioja prisegamus plaukus — man kirpėjo mokinys sakė.

Džudas pasipiktinęs pagalvojo, kad čia gal ir yra tiesos, ką gali žinoti, bet juk daugelis nepagedusių mergaičių, išvažiavusios į miestus, gyvena ten metų metais ir nepraranda paprastumo visame kame, ir kai puošiasi. O kitos, deja, jau gimusios tokios, kad linksta prie visko, kas dirbtina, ir nusitveria apgaulės, vos ją pamačiusios. Antra vertus, gal ne tokia jau didelė nuodėmė moteriai prisidurti plaukų, ir jis nusprendė daugiau apie tai nebegalvoti.

Šviežiai gauta žmona kelias pirmąsias savaites visada žadina smalsumą, net jeigu šeimos ateitis miglota ir pajamos neužtikrintos. Jos padėtis, lemianti ir santykius su pažįstamais, savotiškai pikantiška, dėl to gyvenimas neatrodo niūrus ir net pačią kukliausią jaunamartę kuriam laikui atitolina nuo realybės. Ponia Fauli vieną turgadienį vaikštinėjo po Elfredstoną, visa savo laikysena rodydama tokią būseną, ir susitiko savo seną draugę Eni, kurios nebuvo mačiusi nuo vestuvių.

Kaip visuomet, dar neprabilusios, jos ėmė kikenti; pasaulis atrodė toks juokingas, nereikėjo to nė sakyti.

— Tai matai, visai gerai išėjo! — tarė mergina ištekėjusiai moteriai.— Aš gi žinojau, kad taip ir bus su tokiu kaip jis. O jis mielas puikus vyrukas, turi juo didžiuotis.

— Aš ir didžiuojuosi,— ramiai atsakė ponia Fauli.

— O kada lauki?..

— Tss! Nieko aš nelaukiu.

— Ką?

— Aš apsirikau.

— Oi Arabela, Arabela, na ir lapė tu! Apsirikau! Šitoks gudru-

mas, šitoks apsukrumas! Niekada nebūčiau sugalvojusi, kad ir kokią patirtį turiu! Maniau, padarysi, kad būtų iš tikrųjų,— bet kad galėtum apsimesti!

— Neskubėk apšaukti apsimetėle! Aš neapsimečiau. Tik nesupratau.

— Paminėsi mano žodį — padūks jisai! Atsiimsi už tai, padarys jis tau šventę! Ar šiaip, ar taip, sakys, kad apgavai — dukart apsukai, kaip mane gyvą matai!

— Dėl pirmos apgavystės sutiksiu, bet dėl antros — ne... Et, argi jam svarbu? Tik apsidžiaugs, kad apsirikau. Nieko, apsipras kaip ir visi. Kas daugiau vyrams lieka? Jei jau vedei, tai ir baigtas kriukis.

Vis dėlto artėjant laikui, kai norom nenorom gaus prisipažinti, kad panika, kurią buvo sukėlusi, nepagrįsta, Arabela šiek tiek nerimavo. Tai ir atsitiko vieną vakarą miegamajame, nuošalioje jų pakelės troboje, kur Džudas kasdien pareidavo iš darbo. Buvo darbavęsis ištisas dvylika valandų, todėl atsigulė pirma žmonos. Kai ji atėjo, jis jau snūduriavo ir tik suvokė, kad ji nusirengia prieš nedidelį veidrodį.

Tačiau kai pastebėjo, ką ji daro, visi miegai išlakstė. Arabela sėdėjo taip, kad jis matė jos veido atspindį, ir suprato, jog ji smaginasi darydama skruostuose jau minėtas duobutes,— šito savotiško meno buvo meistriškai išmokusi ir skruostą įtraukdavo akimirksniu. Džudas pagalvojo, kad dabar duobutės jos skruostuose pasirodo daug rečiau negu per pirmąsias pažinties savaites.

— Nedaryk taip, Arabela! — staiga pasakė jis.— Čia nieko blogo, bet... man nemalonu į tave žiūrėti.

Ji atsigręžė ir nusijuokė.

— Oi, o aš ir nežinojau, kad tu nemiegi! — tarė ji.— Tu toks kaimietis! Kas gi čia tokio?

— Kur tu taip išmokai?

— Niekur aš ir nesimokiau. Kai dirbau aludėje, jos be niekur nieko laikydavosi, o dabar nebe. Veidas tada buvo pilnesnis.

— Man nepatinka tos duobutės. Moters jos nepuošia — ypač ištekėjusios, ir dar tokios pilnos kaip tu.

— Daugumai vyrų atrodo kitaip.

— Man visai vis tiek, kaip atrodo daugumai vyrų. O iš kur tu žinai?

— Man taip sakydavo, kai dirbau aludėje.

— A... tai dėl to tu ir supratai, kad alus primaišytas, kai buvom užėję išgerti tada sekmadienio vakare. Kai vedžiau tave, maniau, kad visą laiką gyvenai tėvų namuose.

— O galėjai ir pats susivokti — argi būčiau tokia apsitrynusi, jei būčiau ten gyvenusi nuo gimimo. Namie nelabai buvo ką veikti, tik veltui duoną valgiau, tai ir išėjau trims mėnesiams.

— Dabar jau greitai darbų bus į valias, tiesa, mieloji?

— Kodėl?

— O kaipgi... ruošti tuos mažus daiktelius...

— A!

— Kada tai bus? Ar negalėtum pasakyti tiksliai, tu vis taip neaiškiai nusuki.

— Pasakyti?

— Taip — kada bus.

— Kad nėr ką sakyti. Aš apsirikau.

— Ką?

— Tai buvo apsirikimas.

Džudas kaip įgeltas atsisėdo lovoje ir pažvelgė į ją.

— Kaip tai gali būti?

— Moterys kartais dėl tų dalykų apsirinka.

— Bet... O man viskas buvo taip netikėta, nei baldelio jokio neturėjau, nei pinigų... nebūčiau skubėjęs tuoktis ir atsivesti tavęs į apytuštę trobą visai nepasiruošęs, jei ne ta tavo naujiena... Reikėjo tave gelbėti, ar pasiruošęs, ar ne... Dieve mano!

— Nesijaudink, brangusis. Kas padaryta, tai padaryta.

— Daugiau neturiu ką pasakyti! — paprastai ištarė Džudas ir atsigulė; stojo tyla.

Rytą nubudęs jis tarsi išvydo pasaulį kitomis akimis. Tada juk negalėjo nepatikėti jos žodžiais, o jei jau taip susiklostė, negalėjo ir pasielgti kitaip, kai įsigalėjusios tokios pažiūros. Bet kaip čia atsitiko, kad tokios pažiūros įsigalėjo?

Jis jautė, tik labai neaiškiai, miglotai, jog visuomenės papročiai netikę, jei priverčia žmogų atsižadėti ilgus metus puoselėtų planų, užkerta jam vienintelę galimybę pasirodyti aukštesniam už gyvulius ir savo darbu prisidėti prie savo kartos pažangos, ir visa tik per tai, kad jis buvo netikėtai užkluptas dar nepatirto akimirkos instinkto, kuris nė iš tolo nėra kokia yda ir kurį blogiausiu atveju būtų galima pavadinti silpnybe. Jis norėjo paklausti, ką gi jis padarė ir kartu ką

prarado ji, kad buvo įvarytas į tuos spąstus ir bus luošinamas — turbūt ir ji taip pat — visą gyvenimą. Gal net gerai, kad iš tikrųjų nėra tiesioginės priežasties, dėl kurios jis vedė. Deja, jis vedęs.

X

Atėjo metas skersti paršą, kurį Džudas su žmona per rudenį nušėrė tvarte, ir buvo nutarta tą darbą atlikti vos prašvitus, kad Džudas nesugaištų daugiau nei ketvirtadalio dienos, nes jam reikėjo eiti į Elfredstoną.

Naktis atrodė keistai tyki. Džudas dar gerokai prieš auštant pažvelgė pro langą ir pamatė, kad prisnigta — tokiam laikui sniego buvo gana gilu, ir dar snyguriavo.

— Kad kokios tas mėsininkas gali ir neateiti,— pasakė jis Arabelai.

— Ateis, ateis. O tu jau kelkis ir užkaisk vandens, jei nori, kad Čelou nuplikytų. Nors man labiau patinka, kai nusvilina.

— Keliuos,— atsiliepė Džudas.— Man geriau taip, kaip daro mūsų grafystėje.

Jis nulipo žemyn — žvakės nedegė — užkūrė ugnį po variniu katilu ir ėmė kurstyti pupienojais; liepsna linksmai sušvysčiojo kambaryje, tačiau Džudui linksmumas blėso pagalvojus, kam ta ugnis kūrenasi — kad užkaitintų vandenį nuplikyti gyvulio šeriams, o tas dar tebėra gyvas: iš tvarto daržo kampe vis atsklisdavo jo žviegimas. Pusę septintos, sutartu su mėsininku laiku, vanduo užvirė, nulipo žemyn ir žmona.

— Ar atėjo Čelou? — paklausė ji.

— Ne.

Jie laukė. Ėmė švisti, brėško rūškana snieguota diena. Arabela išėjo laukan, nužvelgė kelią ir grįžusi pasakė:

— Nematyti. Bus pasigėręs iš vakaro. O dar taip prisnigta — kaip jis eis.

— Tai gausim atidėti. Be reikalo vandenį užvirinau, tik tiek. Slėnyje sniego gali būti gilu.

— Negalima atidėlioti. Ėdesio paršui nebėr. Vakar ryte sušėriau visa, kas buvo likę, su miežiais.

— Vakar ryte? Tai kaip jis lig šiol būna?

— Taip ir būna.

— Ką? Badauja?

— Na taip. Mes visada taip laikom paskutines vieną dvi dienas, kad nereikėtų su žarnom terliotis. Taip jau nieko ir nežinai, tai neišmanėlis!

— Tai dabar suprantu, ko jis taip žviegia. Vargšas gyvulėlis!

— Nieko nepadarysi, tau reikės nudurti. Parodysiu kaip. Arba aš pati — turbūt mokėsiu. Nors geriau, kad Čelou tą būtų padaręs, paršas toks didelis. Šiaip ar taip, jo pintinė su peiliais ir visu kuo jau čia, tai mes galim jais pasinaudoti.

— Tas darbas ne tau,— pareiškė Džudas.— Jei taip jau reikia, nudursiu aš.

Jis nukasė sniegą prie kiaulidės gal per du jardus su trupučiu, pastatė suolelį ir po ranka pasidėjo peilius su virvėmis. Nuo medžio į jo pasiruošimus žvelgė liepsnelė, bet jai nepatiko ta grėsminga vieta, ir ji nuskrido, nors ir buvo alkana. Dabar Arabela jau buvo čia, ir Džudas, įėjęs į tvartą, užnėrė kilpą nusigandusiam gyvuliui, kuris iš pradžių kvyktelėjo iš nuostabos, o paskui pagavo žviegti kaip pasiutęs. Arabela uždarė duris, ir juodu abu užtempė savo auką aukštielninką ant suolelio; Džudas palaikė, o Arabela pririšo, apsukdama virvėmis kojas, kad nespurdėtų.

Paršas žviegė jau kitaip. Nebe iš pykčio, o iš nevilties — vangiai, pratisai, desperatiškai.

— Dievaži, geriau apsieit visai be kiaulių, kad tik nereikėtų šito! — tarė Džudas.— Juk aš pats jį užauginau.

— Nebūk toks minkštaširdis kvailys! Še peilį kur dūrimui — smailesniu galu. Bet tik nesmeik labai giliai.

— Smeigsiu iš peties, kad tik būtų greičiau. Tas svarbiausia.

— Negalima! — sušuko ji.— Iš mėsos turi nutekėti kraujas, dėl to reikia, kad lėtai nusigaluotų. Jeigu mėsa bus raudona, su krauju, prarasim po šilingą nuo kiekvienų dviejų dešimčių svarų. Tik pradurk gyslą, ir viskas. Mane taip mokė, aš žinau. Geras mėsininkas kraują leidžia ilgai. Paršas turi nusibaigti nors per aštuonias ar dešimt minučių, ne mažiau.

— Per pusę minutės, jei tik pavyks, ir visai nesvarbu, kokia ta mėsa bus! — tvirtai pareiškė Džudas.

Nuskutęs šerius nuo kaklo, kaip buvo matęs darant mėsininkus, jis prapjovė lašinius ir įsmeigė peilį iš visų jėgų.

— Po velnių! — sušuko Arabela.— Čia nenorom pradėsi keiktis. Per giliai įdūrei! Juk sakiau...

— Nusiramink, Arabela, nors kiek pagailėk gyvulio!

— Statyk kibirą kraujui ir nešnekėk!

Darbas buvo atliktas kad ir nemokšiškai, bet gailestingai. Kraujas tryško čiurkšle, užuot varvėjęs po lašą, kaip norėjo Arabela. Gaišdamas paršas ėmė žviegti vėl kitaip, trečią ir paskutinį kartą — dabar tai buvo agoniškas klyksmas; stiklėjančios akys įsmigo į Arabelą iškalbingai priekaištaudamos — gyvulys galų gale patyrė išdavystę tų, kurie atrodė esą vieninteliai jo draugai.

— Nutildyk jį! — paliepė Arabela.— Šitoks žviegimas, dar kas eis pro šalį, o aš nenoriu, kad žmonės žinotų, jog mes skerdžiam patys.

Čiupusi nuo žemės Džudo numestą peilį, ji įkišo jį į žaizdą ir perpjovė kvėpuojamąją gerklę. Paršas iškart nutilo, paskutinį kvapą išleisdamas tiesiai pro pjūvį.

— Šitaip geriau,— pasakė Arabela.

— Bjaurus amatas! — pasakė Džudas.

— Kažkas turi skersti kiaules.

Gyvulys įsitempė, ir nors buvo surištas, iš paskutiniųjų mėšlungiškai suspurdėjo. Išsisunkė koks šaukštas juodo sukrešėjusio kraujo, raudonas kraujas jau nebetekėjo kelias sekundes.

— Viskas, dabar nusibaigs,— pasakė Arabela.— Gudrūs padarai — visuomet laiko tą paskutinį lašą kiek tik išgali!

Paskutinis trūktelėjimas buvo toks netikėtas, jog Džudas net susverdėjo ir paspyrė kibirą, kur buvo sutekėjęs kraujas.

— Na dabar! — sušuko perširdusi Arabela.— Iš ko aš darysiu kraujinę dešrą? Šitokie nuostoliai, ir vis per tave!

Džudas pastatė kibirą, bet garuojančio skysčio liko gal tik trečdalis, didesnė dalis pasiliejo ant sniego, ir tai buvo liūdnas, baisus, bjaurus vaizdas — tiems, kuriems tai buvo ne vien įprastas būdas mėsai gauti. Paršo šnypšlės ir lūpos pamėlynijo, paskui pabalo, kojų raumenys atsileido.

— Dėkui dievui! — pasakė Džudas.— Nebegyvas.

— Kažin ką jau čia bendro turi dievas su tokiu purvinu darbu! — paniekinamai tarė Arabela.— Reikia vargšams žmonėms kaip nors gyventi.

— Suprantu, suprantu,— tarė Džudas.— Aš tau nieko nesakau.

Staiga čia pat pasigirdo:

— Puikiai sutvarkėt, jaunavedžiai! Kaip kažin ką, ir man nebūtų geriau pavykę!

Tas kimus balsas ėjo nuo vartelių, ir, pakėlę akis nuo skerdynių vietos, jie pamatė apkūnią Čelou figūrą; užsikvempęs ant vartelių, jis kritiškai stebėjo jų veiksmus.

— Gerai jums čia stovėti ir žiūrėti! — sušuko Arabela.— Kad pavėlavot, tai dabar mėsa visa raudona ir beveik sugadinta! Prarasim ne mažiau kaip po šilingą nuo kiekvienų dviejų dešimčių svarų.

Čelou parodė atgailaująs.

— Reikėjo lukteléti,— tarė jis, papurtęs galvą,— ir nesiimti šito... kai jūsų dabar tokia delikati padėtis, ponia. Labai rizikuojate.

— Nesukit sau dėl to galvos! — nusijuokė Arabela.

Džudas taip pat nusijuokė, tačiau juokas buvo nelinksmas ir su aiškiai jaučiamu kartėliu.

Čelou atsiteisė už savo aplaidumą, griebęsis paršą plikyti ir grandyti. Džudas buvo nepatenkintas savo poelgiu, nors ir žinojo, kad taip galvodamas tik pasirodo turįs per mažai sveiko proto: juk viskas būtų pasibaigę tuo pačiu, jei tą darbą būtų daręs kas kitas. Baltas sniegas, suteptas tokios pat mirtingos būtybės kaip ir jis krauju, jam, teisybės mylėtojui ir dar krikščioniui, atrodė kažkas nelogiška, bet jis nežinojo, kaip šitą dalyką būtų galima pataisyti. Be abejonės, jis, kaip pavadino žmona, tėra minkštaširdis kvailys.

Dabar Džudas nebemėgo ėjimo į Elfredstoną. Kelias ciniškai spoksojo jam į veidą. Viskas aplinkui taip priminė draugavimą su Arabela, jog eidamas į darbą ir iš darbo, jis kiek galėdavo skaitydavo, kad tik nieko nematytų. Ir vis dėlto kartais pajusdavo, kad nors ir stengiasi pasinerti į knygas, vis vien negali pabėgti nuo kasdienybės ir neįsideda į galvą kokių nepaprastų idėjų — juk šiais laikais kiekvienas darbininkas taip mąsto. Kartą netoli tos vietos prie upelio, kur su ja susipažino, jis išgirdo balsus, visai taip pat, kaip ir tą dieną. Buvusi Arabelos drauguže daržinėje šnekėjosi su kita mergina, ir apie jį,— matyt, bus pamačiusios ateinantį iš tolo. Joms nė nedingtelėjo, kad sienos tokios plonos, jog eidamas pro šalį jis gali išgirsti.

— Šiaip ar taip, tai aš ją pamokiau! Bijai vilko — neik į mišką, pasakiau aš jai. Jei ne aš, nebūtų dabar jo ponia.

— Aš manau, ji puikiausiai žinojo, kad nieko nėra, kai jam pasakė, kad jau...

Ko šita moteris pamokė Arabelą, kad jis padarytų ją savo „ponia“, kitaip sakant, žmona? Užuomina buvo bjauriai nemaloni ir taip širdį gadino, jog pasiekęs namus jis nebėjo vidun, tik įmetė už vartelių

pintinę su įrankiais ir patraukė toliau, sumanęs aplankyti tetulę ir pas ją pavakarieniauti.

Dėl to namo parsirado vėlai. Tačiau Arabela tebesidarbavo, lydė velionio paršo taukus, nes visą dieną prabindzinėjo ir nusivėlino su darbu. Džudas būgštavo, kad dėl nugirstos žinios nepasakytų jai ko nors tokio, ko paskui gailėsis, todėl kalbėjo mažai. O Arabela buvo labai šneki ir tarp kita ko pasakė, kad jai reikia pinigų. Pamačiusi iš Džudo kišenės išlindusį kraštelį knygos, pridūrė, kad jis turėtų uždirbti daugiau.

— Mokiniui paprastai teduodama tokia alga, nes manoma, kad jam nereikia išlaikyti žmonos, mano miela.

— Tai nereikėjo jos įsitaisyti.

— Liaukis, Arabela! To jau per daug, juk žinai, kaip tas atsitiko.

— Prisiekiu prieš dangų, aš ir pati taip maniau, kaip tau pasakiau. Ir daktaras Vilbertas taip manė. Tau pasisekė, kad taip nėra.

— Aš ne apie tai,— skubiai pertarė jis.— Aš sakau, kaip buvo anksčiau. Čia tu nekalta, aš žinau, o draugės davė tau blogą patarimą. Jeigu ne jos, arba jeigu tu būtum jų nepaklausiusi, mes dabar nebūtume susivaržę tais saitais, kurie, tiesiai pasakius, abiem ėda gyvenimą. Labai liūdna, bet taip yra.

— Kas tau sakė apie mano drauges? Apie kokį patarimą kalbi? Nagi sakyk!

— Et... ką čia sakysi.

— Sakyk — turi pasakyti. Nebūk toks bjaurus!

— Na gerai.— Ir jis atsargiai persakė, ką buvo nugirdęs.— Bet aš nenoriu leistis į šias kalbas. Gana apie tai.

Arabela nė nemėgino gintis.

— Nieko čia tokio,— nusijuokė ji šaltai.— Kiekviena moteris turi teisę taip pasielgti. Rizikuoja tai ji.

— Aš nesutinku su tavim, Bela. Moteris galėtų taip daryti, jei per tai visam gyvenimui nebūtų nubaustas vyras arba ir ji pati, jei vyras apgaus; jeigu už valandėlę silpnybės atsiteisti užtektų valandėlės, kad ir metų. Bet kai padariniai siekia taip toli, nereikėtų paspęsti vyriškiui spąstų, jei jis doras, ar sau pačiai, jei jis nedoras.

— Tai ką man reikėjo daryti?

— Duoti man laiko... Ir ko tu užsiėmei su tais taukais, juk jau naktis?

— Tai reikės rytoj iš ryto. Antraip suges.

— Gerai, padarysi rytoj.

XI

Rytą,— o buvo sekmadienis,— ji ėmėsi taukų apie dešimtą; pradėjusi dirbti prisiminė vakarykštį pokalbį ir vėl ėmė šiauštis.

— Tai mat kaip apie mane kalba Merigrine, esą pasigavau tave! Būta ką pasigauti, dieve susimylėk!

Kaitindama taukus, Arabela pamatė kelis Džudui brangius klasikus ant stalo, kur jiems buvo ne vieta.

— Kad čia tų knygų nebūtų! — irzliai sušuko ji ir vieną po kitos ėmė svaidyti žemėn.

— Neliesk mano knygų! — pasakė Džudas.— Galėjai pastumt į šalį, jei tau taip reikia, bet šitaip tepti - baisu!

Arabelos rankos buvo visos taukuotos, ir pirštai paliko ant viršelių labai aiškias žymes. Ji tyčia tebemėtė knygas ant grindų, kol Džudas nebesitverdamas pykčiu sučiupo ją už rankų. Jis kažkaip užkliudė plaukus, ir jie išsileidę nukrito ant pečių.

— Paleisk! — sušuko ji.

— Pažadėk, kad nebeliesi knygų.

Ji dvejojo.

— Paleisk mane,— pakartojo.

— Pažadėk!

Patylėjusi ji tarė:

— Pažadu.

Džudas paleido, ji išėjo pro duris ir sustingusiu veidu pasuko į vieškelį. Čia vaikščiodama ėmė taršytis plaukus, atsisegė kelias suknelės sagas. Buvo gražus sekmadienio rytas, sausas, giedras ir šaltas, ir šiaurės vėjelis nešė iš Elfredstono bažnyčios varpų gaudesį. Vieškeliu ėjo šventiškai pasipuošę žmonės, daugiausia įsimylėjėliai — tokios pat porelės kaip buvo Džudas su Arabela, kai dar prieš keletą mėnesių vaikštinėjo šiuo keliu. Jie net atsisukdami žiūrėjo į neįprastą reginį, kokį dabar teikė Arabela: be skrybėlaitės, vėjyje plevėsuojančiais palaidais plaukais, prasegta suknele, virš alkūnių paraityto-

mis rankovėmis, riebaluotomis rankomis. Vienas praeivis neva išsigandęs pasakė:

— Viešpatie apsaugok!

— Matot, ką jis su manim išdarinėja! — šaukė ji.

— Verčia dirbti sekmadienio rytais, kai turėčiau eiti į bažnyčią, ir už plaukų tąso, ir suknelę plėšia nuo kūno!

Džudas susierzino ir buvo beeinąs jėga parsitempti ją namo. Paskui staiga atvėso. Smilktelėjo, kad viskas tarp jų baigta ir kad nebesvarbu, nei ką daro ji, nei jis; ir vyras stovėjo tylomis žiūrėdamas į žmoną. Abiejų gyvenimas sugriautas, galvojo jis, sugriautas dėl to, kad jie padarė pačią didžiausią klaidą — susituokė patikėję vienadieniu jausmu, net nepanašiu į dvasinį artumą, kuris tik vienas padeda ištverti ilgą gyvenimą kartu.

— Dabar kankinsi mane, kaip tavo tėvas kankino tavo motiną, o tėvo sesuo savo vyrą? — šaukė ji.— Visi jūsų giminėj netikę vyrai ir žmonos!

Džudas nustebęs sekiojo ją akimis. Bet Arabela nieko nebesakė, tik maklinėjo, kol privargo. Jis nuėjo šalin ir, kiek pavaikščiojęs be tikslo, pasuko į Merigriną. Nuėjo pas tetulę, kurios sveikata vis prastėjo.

— Tetule, ar mano tėvas buvo blogas mano motinai, o mano teta savo vyrui? — greitai išklojo Džudas, sėsdamasis prie židinio.

Ji pažvelgė senatviškomis akimis iš po nudėvėto kyko, su kuriuo niekad nesiskyrė.

— Kas tau sakė? — paklausė ji.

— Girdėjau tokias kalbas ir noriu viską žinoti.

— Gal ir gerai, kad nori žinoti, nors tavo žmona — tai ji bus pasakiusi — kvailė, kam išplepėjo tokį dalyką. Nelabai čia ir yra kas žinoti. Tavo tėvai nesugyveno ir pasimetė. Grįždami iš Elfredstono turgaus, susikivirčijo paskutinį kartą ant kalvos ties Ruduoju namu ir išsiskyrė galutinai. Tu dar buvai visai mažiukas. Tavo mama paskui greit mirė, na, nusiskandino, tada tėvas išsivežė tave į Pietų Veseksą ir čia daugiau nebesirodė.

Džudas prisiminė, kad tėvas nieko nepasakodavo jam nei apie Šiaurės Veseksą, nei apie motiną, ir mirė neprasitaręs apie nieką.

— Ir tavo tėvo seseriai taip pat išėjo. Vyras ją skriaudė, ji nebegalėjo su juo gyventi ir pasiėmusi dukrytę išvažiavo į Londoną. Fauliai ne šeimos žmonės — turbūt mūsų prigimtis tam priešinasi. Pačia-

me kraujyje tas yra, mes nelinkę daryti prievarta to, ką mielai darytume laisva valia. Tai ir tau reikėjo manęs paklausyti ir nevesti.

— Kur tėvas su mama išsiskyrė? Sakei, prie Rudojo namo?

— Kiek tolėliau, kur atsisuka kelias į Fenvortą ir stovi stulpas. Ten anksčiau buvo kartuvės, jos taip pat susijusios su mūsų praeitim. Bet užteks apie tai.

Temstant Džudas išėjo ketindamas grįžti namo. Tačiau pasiekęs plokštikalnę, patraukė tolyn, kol priėjo didelę apskritą kūdrą. Tebešalo, nors ir nelabai smarkiai, ir virš galvos vis aiškiau mirgėjo didesniosios žvaigždės. Džudas žengė ant ledo krašto viena koja, paskui kita; ledas trakštelėjo, bet tai jo neatbaidė. Garsiai traškindamas ledą, ėjo į kūdros vidurį. Priėjęs apsidairė ir šoktelėjo. Ledas vėl sutraškėjo, bet neįlūžo. Džudas dar kartą pašoko — dabar ledas net nesutraškėjo. Tada jis grįžo, užlipo į krantą.

Keista, galvojo jis. Kodėl jam dar paliekama gyvybė? Jis, matyt, nevertas nusižudyti. Taiki mirtis jo kratosi, nenori pasiimti.

Tai ką jam pasidaryti, kad būtų ne taip kilnu kaip susinaikinti? Kas galėtų labiau atitikti jo dabartinę žeminančią padėtį? Galima pasigerti. Na žinoma, kaip jis buvo užmiršęs! Gerti — įprasta, tinkamiausia išeitis visiems nusivylusiems ir niekam tikusiems. Dabar jis pradėjo suprasti, kodėl kai kurie vyrai girtauja smuklėse. Nulipęs šiauriniu šlaitu, jis aptiko nuošalią smuklę. Įėjęs ir atsisėdęs pamatė ant sienos paveikslą, vaizduojantį Samsoną ir Dalilą, ir atpažino smuklę: čia jie ir buvo su Arabela tą pirmąjį sekmadienio vakarą, kai jis pradėjo ją merginti. Jis paprašė viskio ir smagiai gėrė visą valandą, jei ne ilgiau.

Vėlią naktį Džudas svirduliavo namo, jau nebejausdamas slogučio, dar gana blaivia galva; jis garsiai nusikvatojo, pagalvojęs, kaip jį šitokį sutiks Arabela. Troba skendėjo tamsoje, ir įėjęs jis ne iškart įstengė užsidegti šviesą, nes netvirtai laikėsi ant kojų. Paskui pamatė, kad nors tebėra likę skerdienos darinėjimo pėdsakų, mėsgalių ir lašinių nuorėžų, pati mėsa kažkur nudėta. Prie kartūninės židinio užuolaidėlės buvo prisegtas senas vokas, o jo vidinėje pusėje žmonos ranka parašyta: „Išėjau pas drauges. Nebegrįšiu“.

Visą kitą dieną Džudas prabuvo namie, išsiuntė į Elfredstoną paršo kaulus. Paskui išvalė namus, užrakino duris, padėjo raktą į vietą, kad ji rastų, jei kartais pargrįžtų, ir išėjo į darbą.

Vakare parkiūtinęs namo pamatė, kad Arabelos dar nebūta. Taip pat ir kitą dieną, ir trečią. Paskui iš jos atėjo laiškas.

Ji atvirai pareiškė, kad jis jai nusibodęs. Esąs pernelyg lėtas, be to, jai netinkąs toks gyvenimas kaip jo. Nesą ko tikėtis, jog jis pasitaisysiąs ar ją kaip nors pakeisiąs. Toliau ji pranešė, kad kaip jam esą žinoma, jos tėvai jau ir seniau pagalvodavę apie emigravimą į Australiją, kadangi kiaules auginti pasidarė nepelninga. Dabar galutinai nusprendę išvažiuoti, ir ji ketinanti važiuoti kartu, jeigu jis nieko prieš. Tokiai moteriai kaip ji ten esą daugiau galimybių negu šitoje kvailių šalyje.

Džudas atsakė, kad nė kiek neprieštarauja. Tokia išeitis jam atrodanti išmintinga, ir gal jiems abiem būsią tik geriau. Prie laiško jis pridėjo pinigus, kuriuos buvo gavęs už parduotą kiaulieną, ir dar visus savus kiek turėjo, tik jų buvo nedaug.

Nuo tos dienos iš jos daugiau nebegavo jokios žinios, tik nugirsdavo ką nors per kitus; tėvas su šeima dar nevažiavo, laukė, kol bus išparduotas visas turtas. Džudas, sužinojęs, kad Donų namuose bus varžytynės, sukrovė į vežimą savo daiktus ir nusiuntė Arabelai, kad galėtų parduoti ką atsirinkusi arba ir visus.

Persikėlęs gyventi į Elfredstoną, kartą vienos parduotuvės lange pamatė skelbimėlį, kad bus parduodami jo uošvio baldai. Jis įsidėmėjo kada ir tą dieną laikėsi toliau nuo tos vietos, taip pat jo liko nepastebėta, kad dėl varžytynių padaugėjo vežimų kelyje iš Elfredstono į pietus. Po kelių dienų Džudas užsuko į vargana sendaikčių krautuvėlę didžiojoje miestuko gatvėje ir toliausiam pasieny krūvoje tarp visokiausių puodų, sudedamo rėmo skalbiniams džiovinti, kočėlo, varinės žvakidės, pakabinamo veidrodžio ir kitų daiktų, tikriausiai ką tik supirktų ir suneštų čia, pamatė nedidelę įrėmintą fotografiją — savo paties portretą.

Jis buvo specialiai nusifotografavęs ir pas vietinį meistrą užsisakęs klevo rėmelius, kad galėtų padovanoti Arabelai, ir įteikė jai, kaip ir dera, vestuvių dieną. Antroje pusėje dar buvo galima įskaityti: „Nuo Džudo Arabelai" ir datą. Greičiausiai ji įmetė fotografiją prie visų savo daiktų, skirtų parduoti.

— O, čia tik nedidelė dalis to, kas man atiteko per išpardavimą namuose prie Merigrino kelio,— pasakė krautuvėlės savininkas, pastebėjęs, kad Džudas apžiūrinėja fotografiją ir kitus daiktus, ir nematydamas, kad ta fotografija jo.— Rėmeliai dar visai geri, tik atvaizdą reikia išimti. Atiduosiu už šilingą.

Tai, kad žmona pardavė jo portretą, jo dovaną, buvo Džudui nebylus ir netikėtas įrodymas, jog bet koks švelnesnis jos jausmas jau

visiškai užgesęs, ir šito paskutinio menko kirčio užteko sunaikinti ir jo jausmui. Jis sumokėjo šilingą ir, parsinešęs fotografiją namo, sudegino ją su visais rėmeliais.

Po dviejų ar trijų dienų Džudas sužinojo, kad Arabela su tėvais išvažiavo. Prieš tai jai buvo parašęs, siūlė susitikti ir atsisveikinti dėl žmonių akių, bet Arabela atsakė, kad geriau nereikia, jeigu jau ji tvirtai nusprendusi išvažiuoti, ir tikriausiai galvojo teisingai. Kitą vakarą po to, kai jie išvažiavo, Džudas, baigęs dienos darbą, po vakarienės išėjo pasivaikščioti ir žvaigždžių šviesoje užkopė per daug gerai pažįstamu keliu į plokštikalnę, kur buvo patyręs stipriausius savo gyvenime jausmus. Atrodė, toji vieta vėl tiktai jo.

Jis negalėjo suprasti savęs. Čia, ant senovinio kelio, vėl jautėsi berniukas, gal nė diena ne vyresnis kaip tada, kai šios kalvos viršūnėje pirmąkart širdyje užsidegė svajonė apie Kristminsterį ir mokslus.

— Ir vis dėlto aš esu vyras,— ištarė jis.— Aš turiu žmoną. Aš pasiekiau netgi aukštesnę brandos pakopą, aš nesutariau su ja, nustojau mylėjęs, susivaidijau ir išsiskyriau.

Jis prisiminė, kad stovi arti tos vietos, kur, pasak tetulės, išsiskyrė jo tėvai. Netoli buvo ir kalvos viršūnė, nuo kurios jis manė galįs pamatyti Kristminsterį. Pakelės stulpelis, žymintis atstumą, tebestovėjo toje pačioje vietoje kaip visada. Džudas priėjo ir greičiau apčiuopė, negu įžiūrėjo, kiek mylių iki miesto. Prisiminė, kad kartą grįždamas namo antroje stulpelio pusėje išdidžiai iškalė savo nauju aštriu kaltu įrašą, išreiškiantį jo troškimą. Tai buvo pirmąją savaitę, pradėjus dirbti pameistriu, kol toji netinkama jam moteris dar nebuvo nukreipusi jo nuo užsibrėžto tikslo. Kažin, ar įrašas dar įskaitomas, pagalvojo, ir, užėjęs iš kitos pusės, nulenkė šonan dilgėles. Degtuko šviesoje įžiūrėjo, ką polėkio pagautas buvo taip seniai iškalęs:

Į TEN Dž. F. ⟶

Tie žodžiai, užstoti dilgėlių ir kitokių žolių ir dėl to išlikę tokie pat, kokie buvo, įžiebė jo sieloje ankstesniosios liepsnos kibirkštėlę. Be abejo, dabar jam reikia eiti tik pirmyn — per visa, kas gera ir bloga, ir nepasiduoti nesveikai širdgėlai, net jei gautų patirti visą pasaulio bjaurumą. *Bene agere et laetari* — gera daryti linksmai — buvusi tokio Spinozos filosofija, ir net dabar ji galėtų būti ir jo paties filosofija.

Jis gali stoti į kovą prieš savo blogą lemtį ir pasiekti pirmykštį tikslą. Džudas paėjo tolėliau, ir priešais, šiaurės rytuose, atsivėrė horizontas. Ten iš tikrųjų dangų buvo nušvietusi neryški pašvaistė, blausi miglelė, įžiūrima tik įsitikinusiomis akimis. Bet jam ir to užteko. Kai tik pasibaigs mokymosi pas meistrą laikas, jis iškeliaus į Kristminsterį.

Džudas parėjo namo linksmesnis ir pasimeldė.

Antra dalis

KRISTMINSTERYJE

Siela jo kelrodė žvaigždė.

Svinbernas

Notitiam primosque gradus — vicinia fecit. Tempore crevit amor.[21]

Ovid.

I

Žengęs antrą reikšmingą žingsnį savo gyvenime, Džudas atsidūrė kelyje ir dabar atkakliai, lengvai ėjo per sutemas vis pirmyn ir pirmyn, globiamas medžių, kurie išaugino jau trečius lapus nuo tada, kai jis meilinosi Arabelai ir kai suiro jų nevykęs santuokinis gyvenimas. Jis ėjo į Kristminsterį ir jau buvo per mylią ar dvi pietvakariuose nuo miesto.

Pagaliau buvo laisvas nuo Merigrino ir Elfredstono: baigė mokytis ir su įrankiais už nugaros jautėsi pradedąs naują gyvenimą — gyvenimą, kurio laukė bent dešimt metų, jei neskaitysime pertraukos, kai buvo suartėjęs su Arabela ir vedęs.

Dabar Džudas buvo jaunuolis valingu, mąsliu ir greičiau rimtu negu gražiu veidu. Odą turėjo tamsią, prie jos derėjo tamsios akys, be to, buvo užsiauginęs juodą trumpai kerpamą barzdą, gerokai vešlesnę, negu paprastai esti tokiame amžiuje; su ta barzda ir tankiais juodais garbanotais plaukais gaudavo pavargti — reikėdavo iššukuoti ir išplauti akmens dulkes, kurių prisigerdavo dirbant. O dirbti, kadangi mokėsi kaime, sugebėjo viską: ir tašyti akmenis antkapiams, ir kalinėti smiltainį bažnyčių restauravimui, ir apskritai visaip apdoroti akmenis. Londone tikriausiai būtų pasirinkęs kokią vieną sritį ir tapęs lipdinių arba augalinių ornamentų meistru, o gal ir skulptorium.

Tą dieną Džudas dviračiu vežimu pavažiavo nuo Elfredstono iki paskutinio kaimo Kristminsterio kryptimi ir dabar likusias keturias mylias ėjo pėsčias, nors ir nebuvo reikalo, bet jis taip norėjo — visada įsivaizdavo, kad tik šitaip atvyksta į šį miestą.

Galutinai jį pastūmėjo išvažiuoti keistokas impulsas, labiau su-

žadintas jausmų negu proto, kaip dažnai būna jauniems. Kartą, kai jau gyveno Elfredstone, Džudas nuėjo į Merigriną aplankyti tetulės ir tarp vario žvakidžių ant židinio lentynos pamatė mergaitės fotografiją; gražus veidelis po plačiakrašte skrybėle buvo tartum aureolės spindulių apsuptas vualio klostelių. Jis paklausė, kas čia tokia. Tetulė piktai paaiškino, kad tai esanti jo pusseserė Sju Braidhed iš priešiškos jiems šeimos šakos; į kitus klausimus senutė teatsakė, kad mergina gyvenanti Kristminsteryje, tačiau nežinojo nei kur, nei ką ji veikia.

Fotografijos tetulė neatidavė, bet toji visą laiką stovėjo jam prieš akis ir galų gale padėjo greičiau įvykdyti seniai kilusį ketinimą nusekti į miestą paskui savo draugą mokytoją.

Dabar jis sustojo kuprotos nuolaidžios kalvelės viršuje ir pirmąkart pažvelgė į Kristminsterį iš arti. Pilko akmens miestas, pilkšvai rudais stogais, stovėjo prie pat Vesekso ribų, vienoje vietoje buvo net kiek įsiterpęs į jo žemes — pačiame šiauriniame taške pasienio linijos, palei kurią tingiai vingiuodama Temzė glosto šios senos karalystės laukus. Namai dabar stovėjo tykūs, nušviesti besileidžiančios saulės, tai šen, tai ten sublyksėdavo vėjarodžiai ant daugybės miesto kupolų ir bokštų, teikdamos gyvumo ramiam blankokam vaizdui.

Nulipęs žemyn, Džudas kiek paėjo lygiu keliu su apgenėtais gluosniais abipus, kurie temstant darėsi neberyškūs, ir netrukus pamatė kraštinius miesto žibintus — tai tų žibintų šviesa ir buvo paskleidusi danguje spindinčią aureolę, kurią taip seniai, svajonių metais, jis įžiūrėjo įtempęs žvilgsnį. Jie nepatikliai mirksėjo savo geltonomis akimis, lyg, pralaukę tiek metų ir nuvilti tokio ilgo delsimo, būtų nelabai apsidžiaugę, kad jis jau atėjo.

Jis jautėsi tartum Dikas Vitingtonas[22], jo siela linko prie subtilesnių dalykų negu vien materialinė nauda. Jis ėjo priemiesčio gatvėmis atsargiai kaip tyrinėtojas. Tikrojo miesto šitame pakraštyje dar nematė. Pirmiausia reikėjo kur nors apsigyventi, ir jis akylai išžiūrinėjo tokias vietas, kur manė nebrangiai gausiąs kuklų būstą; pasiklausinėjęs išsinuomojo kambarį priemiestyje, pravardžiuojamame Betsabėja[23], bet tuomet šitos pravardės dar nežinojo. Kai čia įsikūrė ir išgėrė arbatos, išėjo pavaikščioti.

Buvo vėjuota, pilna šlamesių, be mėnulio naktis. Kad žinotų, kur eiti, Džudas po žibintu išskleidė planą, kurį buvo pasiėmęs. Vėjas jį šiugždino ir plaikstė, bet Džudui buvo matyti, kuria kryptimi eiti, kad pasiektų miesto centrą.

Daug kartų pasukęs, jis užėjo pirmą didelį senovinį pastatą. Kiek

galėjo spręsti iš vartų, čia buvo koledžas. Džudas įėjo į kiemą ir apsuko aplink pastatą, apžvelgdamas visus tamsius kampus, kur nesiekė žibintų šviesa. Greta šito koledžo buvo kitas, tolėliau dar vienas, ir Džudą tartum apgaubė senovinio miesto dvasia ir nuotaika. Kai ėjo pro pastatus, nederančius prie bendro miesto vaizdo, jo akys nuslysdavo pro juos lyg nepastebėjusios.

Pradėjo skambinti varpas, ir Džudas klausėsi, kol suskaičiavo šimtą vieną dūžį[24]. Pagalvojo, kad bus suklydęs, juk turėtų būti šimtas.

Kai vartai buvo uždaryti ir jis nebegalėjo įeiti į kvadratinius koledžų kiemus, ėmė vaikštinėti palei sienas ir portalus, apgraibomis čiupinėdamas kaltų ir lipdytų ornamentų kontūrus. Ėjo laikas, vis mažiau ir mažiau buvo matyti žmonių, o Džudas tebesisukiojo tarp sienų šešėlių — nes juk ar ne šitai vaizdavosi jau dešimt metų? Tad ką pagaliau reiškia viena nemiegota naktis? Žibintui švystelėjus, aukštai juodo dangaus fone pasimatydavo lapais ornamentuoti bokšteliai ir dantytos sienos. Tamsiose gatvelėse, kur dabar, regis, niekas kojos nekėlė ir išvis užmiršo, kad jos yra, į šaligatvį buvo išsikišę gausiai viduramžių ornamentais išpuošti erkeriai, portikai, durys, o sudūlėjęs jų akmuo bylojo, kad čia jau viskas apmirę. Atrodė neįtikėtina, jog tokiuose irstančiuose apleistuose būstuose gyvena šiuolaikinė mintis.

Džudas čia nepažinojo nė vieno žmogaus ir todėl pasijuto vienišas, lyg būtų buvęs koks vaiduoklis — vaikščioja tarp kitų, tačiau yra negirdimas ir nematomas. Jis liūdnai atsiduso ir tarsi virtęs pats savo šešėliu susimąstė apie kitus šešėlius, kurie sykiu su juo klaidžiojo šiuose nuošaliuose kampeliuose.

Kai žmona su visais baldais galutinai pradingo, Džudas, ruošdamasis ryžtingam žingsniui, perskaitė ir sužinojo beveik viską, ką tik buvo galima perskaityti ir sužinoti tokiomis sąlygomis apie įžymybes, kurie tarp šių šventų sienų praleido jaunystę ir kurių dvasia čia viešpatavo jų brandos metais. Kadangi knygos jam pakliūdavo atsitiktinai, kai kurie autoriai atrodė be galo didingi palyginti su kitais. Šiuleno vėjas, atsimušęs nuo namų kampų, kontraforsų ir durų staktų, o jam aidėjo jų, seniai mirusių, bet vienintelių čia tebegyvenančių žingsniai, gebenės lapeliai šnarėjo liesdamiesi vienas su kitu, o jam atrodė, kad šnabžda liūdnos jų sielos ir kad šešėliai — tai neramiai vaikščiojantys liesi jų pavidalai, jo, tokio vienišo, draugai.

Prietemoje jis tartum susidurdavo su jais, bet nepajusdavo, kad liestųsi su kūnais.

Gatvės jau visai ištuštėjo, tačiau veikiamas šių vaizdinių jis negalėjo eiti namo. Čia buvo klaidžioję poetai, ir ankstesnių laikų, ir vėlesnių, pradedant Šekspyro draugu, jį išgarbinusiu[25], ir baigiant neseniai nutilusiu[26], taip pat melodingiausių eilių kūrėjas, dar tebegyvenantis tarp mūsų[27]. Ėjo pro šalį susimąstę filosofai, bet nebūtinai visi surauktomis kaktomis ir pašarmojusiais plaukais, kokie vaizduojami portretuose, o rausvaskruosčiai, liekni, smarkūs kaip jaunystėje; dabartiniai teologai su kamžomis, iš kurių patys tikriausi Džudui Fauliui buvo vadinamosios traktariečių mokyklos įkūrėjai, garsi trijulė: entuziastas, poetas ir formuluotojas[28],— jų mokymo aidai pasiekė net jo nuošalius namus. Jis pamatė vaizduotėje, kaip šie vyrai susipurto iš pasibjaurėjimo, regėdami kitus miesto sūnus: žmogų su ilgu peruku, valstybės veikėją, didelį padaužą, rezonierių ir skeptiką[29]; dailiai nusiskutusį istoriką, taip ironiškai mandagų krikščionybės atžvilgiu[30], bei kitus, taip pat nelinkusius tikėti, kurie ne blogiau kaip ir tikintieji pažinojo čia kiekvieną kiemą ir turėjo vienodas teises lankytis šio miesto vienuolynuose.

Jis matė įvairiausių tipų valstybės veikėjus, energingus ir praktiškus: mokslininką, oratorių, darbštuolį; tokius, kurių protas su metais didėjo, ir tokius, kurių su metais menkėjo.

Jo vaizduotės sukurti ėjo sumišai mokslininkai ir filologai mąsliais veidais, įtemptų minčių surauktomis kaktomis, nuo nesibaigiančių tyrinėjimų silpnaregiai it šikšnosparniai; paskui oficialūs asmenys — generalgubernatoriai ir vicekaraliai, kurie jį mažai domino; vyriausieji teisėjai ir kancleriai — tylios suspaustomis lūpomis žmogystos, kurių jis žinojo tik vardus. Akyliau Džudas žvelgė į prelatus, prisiminęs savo ankstesnes viltis. Šių buvo visas būrys: vieni — geros širdies, kiti — proto žmonės; štai tas, kuris buvo už pamaldas lotyniškai; šventuolis „Vakarinės giesmės" autorius[31]; čia pat su jais didysis keliaujantis pamokslininkas, giesmių kūrėjas, fanatikas[32], be to, kaip ir Džudas, persekiojamas vedybinio gyvenimo nesėkmių.

Džudas pasijuto kalbąs garsiai, kalbinąs juos kaip aktorius melodramoje, kai tas kreipiasi į žiūrovus anapus rampos; paskui staiga krūptelėjo ir nutilo supratęs, kaip tai kvaila. Juk padrikus atklydėlio žodžius galėjo išgirsti koks nors studentas ar mąstytojas, dirbantis lempos šviesoje tarp šių sienų; gal jis nustebęs pakėlė galvą, nesuprasdamas, kieno čia balsas ir ką jis pranašauja. Dabar Džudas pamatė,

kad iš kūną ir kraują turinčių būtybių šiame senoviniame mieste bėra tik jis vienas, gal dar koks susivėlinęs praeivis, ir kad jam gresia peršalimas.

Iš tamsos pasigirdo balsas, visai žemiškas ir realus:

— Jau senokai sėdite ant akmens, jaunuoli. Ko jums čia reikia?

Tai buvo policininkas, kuris, pats nematomas, stebėjo Džudą.

Džudas parėjo ir atsigulė, dar pasiskaitęs apie tuos žmones ir tai, ką jie kalbėjo pasauliui — turėjo atsinešęs kelias knygas, skirtas Universiteto sūnums. Kai buvo jau beužmingąs, jam pasirodė, kad girdi juos murmant tuos atmintinus žodžius, kuriuos jis ką tik dėjosi į galvą, ir vienus taria aiškiai, kitus nesuprantamai. Vienas iš vaiduoklių (kuris vėliau apraudojo Kristminsterį kaip „beviltiškų žygių vietą“[33], nors Džudas to ir neprisiminė) dabar kalbėjo apie miestą tokiais žodžiais:

„Nuostabus miestas! Toks senas ir gražus, nenuniokotas mūsų šimtmečio audringo intelektualinio gyvenimo, tokios giedros dvasios! Jo nenusakomi kerai be paliovos šaukia mus į tikrąjį tikslą, į idealą, į tobulybę“.

Kitas balsas buvo žmogaus, neseniai karštai stojusio prieš duonos įstatymą[34]; jo šmėklą Džudas buvo matęs kieme, kur yra didysis varpas. Jam vaidenosi, kad ši dvasia taria istorinius garsiosios savo kalbos žodžius:

„Pone, gal aš ir klystu, bet mano pareiga šaliai, kuriai gresia badas, ragina dabar imtis veiksmų, įprastų tokiomis aplinkybėmis, būtent, kad žmonėms būtų laisvai prieinamas maistas, nesvarbu, iš kurios šalies gautas... Nors ir rytoj atimkite iš manęs šį postą, bet niekada neatimsite suvokimo, kad naudojausi man suteikta galia garbingai ir nesavanaudiškai, nesistengdamas patenkinti savo garbės troškimo ar gauti asmeninės naudos“.

Paskui prabilo išmintingasis nemaraus kūrinio apie krikščionybę autorius[35]:

„Kaipgi mums atleisti pagonims ir filosofų pasauliui abejingą nepaisymą įrodymų (stebuklų), kurie duoti mums Visagalio?.. Graikijos ir Romos išminčiai nusigręžė nuo šio didingo vaizdo, bet patys nesugebėjo suvokti jokių pakitimų moraliniame ar fiziniame pasaulio valdyme“.

Tada poeto dvasia — paskutinio iš optimistų[36]:

Kaip šis pasaulis kiekvienam sukurtas!
....
Ir kiekvienas, paklusdamas planui bendram,
Žmonijos gyvenimą nuolat gaivina.

Paskui vienas iš trijų ką tik matytų entuziastų, „Apologijos" autorius[37]:

„Mano argumentas buvo... kad absoliutus įsitikinimas natūralios teologijos tiesomis buvo rezultatas sutampančių ir į viena sueinančių tikimybių susiliejimas... kad tikimybės, kurios stokoja logiško tikrumo, mąstant gali sudaryti tikrumo įspūdį".

Antrasis iš jų, ne polemistas, raminamai šnibždėjo:

Kam baimintis, bijoti vienumos,
Jei mus mirtis išsiveda po vieną?[38]

Išgirdo jis ir keletą frazių, kurias ištarė smulkių veido bruožų šmėkla, geraširdis Žiūrovas[39]:

„Kai aš žvelgiu į didžiųjų žmonių kapus, mano sieloje liaujasi kirbėjęs pavydas; kai skaitau epitafijas grožiui, užgęsta visi nežaboti troškimai; kai prie kapo akmens pamatau gimdytojų skausmą, mano širdis priplūsta užuojautos; kai išvystu pačių gimdytojų kapus, suvokiu, kokia tuštybė sielvartauti dėl tų, pas kuriuos ir mes turėsim greitai nusekti".

Ir pagaliau maloniu balsu prabilo prelatas, ir, klausydamasis švelnių pažįstamų eilių, mėgstamų nuo ankstyvos vaikystės, Džudas užmigo:

Gyvent išmokyk — man kapų
Kaip lovos nebijot svarbu.
Išmokyk mirt...[40]

Jis nubudo tik rytą. Pamėkliška praeitis atrodė pradingusi, viskas kalbėjo apie šiandieną. Džudas pašoko lovoje, manydamas, kad pramigo, paskui sušuko:

— Dievaži, visai užmiršau savo gražiąją pusseserę ir kad ji čia gyvena!.. Ir mano buvęs mokytojas!

Mokytoją jis prisiminė, ko gero, su mažesniu įkarščiu negu pusseserę.

II

Būtinybė susimąstyti apie tikrovę, apie tokį žemišką dalyką kaip kasdieninės duonos kąsnis kuriam laikui išsklaidė fantasmagorijas ir privertė Džudą paslėpti kilnius apmąstymus po krūva neatidėliotinų reikalų. Jis turėjo atsikelti ir eiti ieškotis darbo, darbo rankoms; tie, kurie dirba, tik tokį ir laiko darbu.

Eidamas per miestą su tokiais ketinimais, jis pamatė, kad simpatingi koledžai išdavikiškai pasikeitę: vieni dabar buvo pasipūtę, kiti atrodė kaip antžeminiai šeimos mauzoliejai; kažkas barbariška šmėkšojo visuose mūruose. Didžiųjų vyrų dvasios buvo dingusios. Jis skaitė daugybę aplinkui atskleistų architektūros istorijos puslapių, aišku, ne kaip meno kritikas, o greičiau kaip amatininkas ir draugas mirusių meistrų, kurių rankos padarė šias architektūrines formas. Jis žiūrinėjo lipdytinius papuošimus, glostė juos kaip žmogus, viską žinantis apie jų atsiradimą, ir kalbėjo, kaip juos buvo sunku arba lengva padaryti, kad atėmė daug arba maža laiko, koks varginantis buvo darbas arba koks patogus.

Tai, kas naktį atrodė tobula ir idealu, dienos šviesoje buvo daugiau ar mažiau trūkumų turinti realybė. Senieji pastatai, jis pastebėjo, buvo patyrę žiaurumo ir įžeidimų. Kai kurių būklė jį taip sujaudino, kaip būtų sujaudinusi suluošinta gyva būtybė. Jie buvo sužeisti, sudaužyti, visiškai pakeitę išvaizdą žūtbūtinėje kovoje su metais, orais ir žmogumi.

Šie trūnijantys istorijos paminklai priminė, kad jis vis dėlto nelabai skuba pradėti dieną naudingai kaip buvo ketinęs. Jis atsikraustė čia dirbti ir gyventi iš savo darbo, o pusdienis jau beveik prarastas. Šiek tiek drąsinosi mintimi, kad ten, kur mūrai trupa, jo profesijos žmogui turi būti daugybė restauracinio darbo. Jis paklausė, kur rasti akmentašio dirbtuvę — jo pavardę buvo sužinojęs Elfredstone — ir netrukus išgirdo pažįstamus kaltų ir dildžių garsus.

Dirbtuvė kieme buvo nedidelis atgimimo centras. Čia jis pamatė architektūros pavyzdžių aštriais kampais ir švelniais įlinkiais, visiškai tokių pat kaip anie ištrupėję, laiko sugadinti sienų papuošimai. Tos pačios idėjos, tiktai išreikštos šiuolaikinės prozos kalba, o ten buvo senovinė apkerpėjusių koledžų poezija. Tiesa, kai kurie tie senybiniai pastatai, kol nauji, buvo prozaiški. Jie gavo palaukti, kad pasidarytų poetiški. Kaip tai lengva kad ir menkiausiam statiniui ir neįmanoma daugumai žmonių!

Džudas paklausė, kur meistras, ir ėmė dairytis. Visur ant pastovų buvo pridėta naujų ažūrinių ornamentų, gotikinių langų detalių, durų skersinių, kolonų, bokštų smailių, dantytų sienų viršų — jų buvo ir nebaigtų, ir jau paruoštų išgabenti. Viskas atrodė labai taisyklinga, matematiškai tikslu, lygu, tačiau sutrūkinėjusios senųjų sienų linijos — kreivos, netikslios, netaisyklingos, netvarkingos — geriau perteikė pirmykštį sumanymą.

Akimirką Džudui nušvito protas: juk ši akmentašių dirbtuvė yra darbų centras, nė kiek ne mažesnio vertumo kaip koledžas, kuris garbingai vadinamas moksliniu. Tačiau šią mintį tuojau išstūmė senoji svajonė. Jis sutiks dirbti bet kokį darbą, kurį jam kas nors pasiūlys pagal buvusio darbdavio rekomendaciją, bet tik laikinai. Šitaip jam pasireiškė amžiaus liga — neramumas.

Be to, jis pastebėjo, kad čia geriausiu atveju užsiimama tik kopijavimu, imitavimu ir lopymu, ir įsivaizdavo, kad tai laikinas ir tik šiam miestui būdingas dalykas. Tuo metu dar nesuprato, kad viduramžiai jau mirę kaip paparčio lapelis anglies gabale; kad jį supančiame pasaulyje formuojasi kitos srovės ir kad gotikinei ar jai giminingai architektūrai nebėra vietos. Jis dar nebuvo suvokęs nepermaldaujamo šiuolaikinės logikos ir pažiūrų priešiškumo daugumai to, ką gerbė.

Tuo tarpu čia negavęs darbo, jis išėjo ir vėl ėmė galvoti apie savo pusseserę, nes žinojimas, kad ji kažkur netoliese, kėlė nerimą ir gal net susijaudinimą. Kaip dabar norėjo turėti gražųjį jos portretą! Pagaliau parašė tetulei, kad atsiųstų. Ji atsiuntė, tačiau paprašė, kad jis nedrumstų šeimos ramybės, nesistengtų pasimatyti su ta mergina ar jos giminėmis. Džudas, net juokingai jausmingas jaunuolis, nieko jai nepažadėjo, pasidėjo fotografiją ant židinio lentynėlės, pabučiavo pats nežinodamas kodėl ir pasijuto kur kas jaukiau. Atrodė, kad ji žiūri į jį kaip šeimininkė prie arbatos stalo. Tai drąsino jį ir vien tik tai tejungė su miesto gyvenimu.

Buvo čia dar ir mokytojas, dabar tikriausiai jau pastorius. Bet šiuo metu jam dar negalima ieškoti tokio respektabilaus žmogaus — jo paties padėtis dar tokia netvirta, ateitis tokia neaiški. Ir jis toliau gyveno vienišas. Aplinkui jį buvo žmonės, bet jis tiesiog nė vieno nematė. Dar nebuvo įsitraukęs į miesto šurmulį, ir pats miestas jam neegzistavo. Bet šventieji ir pranašai, puošiantys langus, paveikslai galerijose, statulos, biustai, gorgonos lietvamzdžių galuose, galvos, remiančios karnizus,— visa tai tartum kvėpavo tuo pačiu oru su

juo. Kaip ir visi, kurie pirmą kartą atsiduria mieste, pilname praeities įspaustų žymių, jis aiškiai girdėjo, kaip ta praeitis garsiai skelbiasi apie save, bet vietiniai gyventojai šito neįtaria ir net nepatikėtų išgirdę.

Daugelį dienų Džudas laisvu laiku vaikštinėjo dengtomis galerijomis ir kvadratiniais koledžų kiemais, stebėdamasis piktu savo paties žingsnių aidu, garsiu kaip medinio kūjelio smūgiai. Vis giliau ir giliau smelkėsi į jį vadinamoji Kristminsterio „nuotaika", ir greitai jis žinojo apie pastatų istoriją, jų praktinę bei meninę pusę turbūt daugiau negu bet kuris miesto gyventojas.

Ir tik dabar, tikrai atsiradęs išsvajotoje vietoje, Džudas suprato, kaip vis dėlto jis toli nuo savo svajonių objekto. Tiktai siena skyrė jį nuo laimingų bendraamžių, gyvenančių tokį patį dvasinį gyvenimą kaip jis, jaunuolių, kurie nuo ryto iki vakaro nieko daugiau neveikė — vien skaitė, dėjosi į galvą, mokėsi, nagrinėjo. Tiktai siena — bet kokia siena!

Kas dieną, kas valandą, kai eidavo ieškoti darbo, jis matydavo juos taip pat kažkur išeinančius ir iš kažkur pareinančius, prasilenkdamas susiliesdavo pečiais, girdėjo jų balsus, įsidėmėdavo jų gestus. Pačių rimčiausiųjų pokalbiai dažnai jam atrodė ypač artimi jo paties mintims — tai dėl to, kad jis ilgai ir atkakliai ruošėsi gyvenimui šiame mieste. Ir vis dėlto jautėsi taip toli nuo jų, lyg patekęs pas antipodus. Bet juk iš tiesų taip ir buvo. Jis — tiktai jaunas darbininkas balta palaidine, jo drabužių raukšlės prisigėrusios akmens dulkių; prasilenkdami su juo, jie nematė jo ir negirdėjo, greičiau žvelgė kiaurai per jį kaip per lango stiklą į sau artimus. Kad ir kas jie buvo jam, jis jiems visai neegzistavo; o buvo įsivaizdavęs, kad čia persikėlęs priartės prie jų gyvenimo.

Bet galų gale viskas dar prieš akis; kad tik pasisektų gauti gerą darbą, jis susitaikytų su tuo, kas neišvengiama. Ir Džudas dėkojo dievui už sveikatą ir stiprumą ir ruošėsi ateities žygiui. Kol kas visos durys jam buvo uždarytos, ir koledžų; bet gal kada nors jis įeis pro jas, pateks į tas šviesos ir minties šventoves ir pažvelgs į pasaulį pro jų langus.

Pagaliau Džudas gavo žinią iš akmentašių — jam esą darbo. Tai buvo jo pirmoji sėkmė, ir jis sutiko su pasiūlymu nesvarstydamas.

Buvo jaunas ir stiprus, antraip nebūtų įstengęs su tokiu užsidegimu siekti ką užsibrėžęs — o jis, visą dieną dirbęs, dar kone visą

naktį skaitydavo. Pirmiausia už keturis šilingus ir šešis pensus nusipirko lempą su gaubtu, kad būtų gera šviesa. Paskui įsigijo plunksnų, popieriaus ir tas reikalingas knygas, kurių anksčiau niekur negalėjo gauti. O tada šeimininkės siaubui perstatė visus baldus kambaryje — jį teturėjo vieną ir miegui, ir darbui,— per vidurį pakabino ant virvės medžiagos gabalą, šitaip pasidarydamas iš vieno kambario du, langą užtiesė tankia užuolaida, kad niekas nežinotų, kaip jis sutrumpina sau miego valandas, išsidėliojo knygas ir sėdo mokytis.

Džudą buvo labai suvaržiusios vedybos, namo nuoma ir pirkimas baldų, kurie pradingo įkandin žmonos, ir po visų tų pražūtingų žygių jis niekaip negalėjo pasitaupyti pinigų, todėl, kol dar nepradėjo gauti atlyginimo, buvo priverstas gyventi itin kukliai. Nusipirkęs vieną kitą knygą, jau nebegalėjo sau leisti užsikurti ugnį; ir kai naktys ėmė dvelkti drėgme ir šalčiu nuo Pievų pusės, jis sėdėdavo prie lempos su paltu, kepure ir vilnonėmis pirštinėmis.

Pro langą jam buvo matyti katedros bokštas ir išlenktas kupolas, po kuriuo skambėdavo didysis miesto varpas. O iš laiptų aikštelės įžiūrėdavo aukštą bokštą, siaurus varpinės langus ir prie tilto stovinčio koledžo smailes. Šie vaizdai jį drąsino, kai prigesdavo tikėjimas ateitimi.

Kaip ir visi entuziastai, jis nesigilino į smulkmenas. Mokėdamas atskirti svarbiausius dalykus, nesusimąstydavo apie atsitiktinius. Dabar, sakė jis sau, būtina tik viena — pasiruošti: sukaupti pinigų ir žinių ir laukti, gal atsiras kokia proga tapti Universiteto sūnumi. „Todėl, kad išmintis saugo tave ir pinigai saugo tave; tačiau žinojimas nuostabus tuo, ką išmintis suteikia jos turinčiam". Svajonė buvo jį taip užvaldžiusi, jog jis net nepagalvodavo, ar ji įgyvendinama.

Tuo metu jis gavo kupiną nerimo laišką iš savo vargšės tetulės, kuri rašė apie tą patį rūpestį kaip ir anksčiau — ji bijanti, kad Džudui nepakaks sveiko proto laikytis atokiau nuo Sju Braidhed ir jos giminių. Tetulė buvo tikra, kad Sju tėvas grįžo į Londoną, bet pati mergina pasiliko Kristminsteryje. Su ja bendrauti buvo dar ir todėl nepageidautina, kad ji dirbo lyg ir dailininke ar piešėja bažnytinėje parduotuvėje, o juk ten — pati ta dirva stabmeldystei tarpti, ir mergaitė, be jokios abejonės, linkusi į visokias religines ceremonijas, jei iš viso nesanti dar ir papistė. (Panelė Druzila Fauli nuo pat gimimo buvo evangelikė.)

Kadangi Džudas labiau linko į intelektualinę pusę, ne į teologinę, žinios apie galimas Sju pažiūras jo nė kiek nesujaudino, o nuoroda,

kur ją galima rasti, buvo tikrai įdomi. Kai tik atsirado laiko, jis tuoj su neįprastu malonumu ir apėjo parduotuves, atitinkančias tetulės aprašymą, ir vienoje pamatė už rašomojo pulto sėdinčią jauną merginą, panašią į portreto originalą. Jis išdrįso įeiti, nusipirko kažkokią smulkmeną ir neskubėjo išeiti. Parduotuvėje, regis, dirbo vien moterys. Čia buvo pardavinėjamos anglikoniškos knygos, rašomieji reikmenys, Biblijos citatos ir tokie puošnūs daikteliai kaip pakabinami gipsiniai angeliukai, šventųjų paveikslai gotikiniais rėmais, juodmedžio kryželiai su Nukryžiuotuoju, maldaknygės, kurios buvo kone mišiolai. Džudas labai drovėjosi žiūrėti į mergaitę už rašomojo pulto; ji buvo tokia graži, jog sunku buvo patikėti, kad yra iš tos pačios giminės. Mergaitė kažką pasakė vienai iš dviejų vyresnių moterų, stovinčių už prekystalio, ir jis pažino jos tartyje savo balso gaidas, minkštesnes ir švelnesnes, bet savas. Ką ji ten veikia? Jis slapta žvilgtelėjo. Priešais merginą gulėjo trijų ar keturių pėdų ilgio gabalas cinkuotos skardos, išpjautas kaip ritinys, kurio viena pusė buvo nutepta dažais. Čia ji rašė puošniomis gotiškomis raidėmis vienintelį žodį

A L L E L U J A

„Koks jos malonus, šventas, krikščioniškas darbas!" — pagalvojo Džudas.

Kodėl ji dirba šičia, galėjai nesunkiai paaiškinti — be abejo, tokio darbo įgūdžius įgijo iš tėvo, dariusio bažnyčioms metalo dirbinius. Užrašas, kurį dabar piešė, buvo aiškiai skirtas kokiam nors altoriui, kad palaikytų pamaldumą.

Džudas išėjo. Būtų buvę visai nesunku merginą užkalbinti, bet atrodė negarbinga taip greit paminti po kojų tetulės prašymą. Tetulė būdavo jam šiurkšti, bet vis dėlto jį užaugino, ir tas faktas, kad ji dabar bejėgė sukliudyti, teikė jos norui jaudinančios galios, nors šiaip tas noras buvo visai be pagrindo.

Taigi Džudas neišsidavė. Jis dar nesisakysiąs Sju, kas esąs. Buvo ir daugiau priežasčių išeiti nepasisakius. Ji atrodė tokia daili šalia jo, apsirengusio prasta darbine palaidine ir dulkinomis kelnėmis, kad jis jautėsi dar negalįs susitikti su ja, taip pat kaip ir su ponu Filotsonu. Be to, labai galėjo būti, kad ji paveldėjo iš šeimos priešiškumą jam ir smerks jį kaip krikščionė, ypač kai jis pasipasakos nemaloniąją savo biografijos dalį, kad yra sujungtas vedybiniais ryšiais su moterimi, kuri jos tikriausiai nesužavėtų.

Tačiau Džudas neišleido jos iš akių, ir jam buvo gera žinoti, kad ji čia pat. Jį jaudino suvokimas, kad ji iš viso gyvena. Bet ji tebuvo jam tik idealus paveikslas, kurį jis pynė iš keistų fantastiškų svajonių.

Po dviejų ar trijų savaičių Džudas su keliais vyrais Senojoje gatvėje prie „Vyskupo lazdos" koledžo kėlė iš vežimo apdorotą akmenį — jį reikėjo nunešti iki parapeto, kurį taisė. Atsistojęs priešais meistras sukomandavo:

— Imkit visi drauge! Viens, du!

Jie pakėlė akmenį, ir Džudas staiga visai čia pat pamatė savo pusseserę — ji valandėlę stabtelėjo laukdama, kol bus pašalinta kliūtis, užtvėrusi jai kelią. Ji žiūrėjo tiesiai jam į veidą šviesiu mįslingu žvilgsniu, kuriame buvo susilieję — ar jam tik taip pasirodė — įžvalgumas su švelnumu ir dar su paslaptingumu; tą akių, taip pat lūpų išraišką paliko žodžiai, ką tik pasakyti draugei, o jam į veidą ji pažvelgė visai nesąmoningai. Ir pastebėjo jį ne daugiau kaip kokią jo nukrėstą dulkelę, pakilusią į saulės šviesą.

Jis buvo taip nepadoriai arti jos, jog net sudrebėjo ir nusigręžė išsigandęs, kad ji neatpažintų, nors, nė karto nemačiusi, negalėjo pažinti, gal net ir jo vardo nebuvo girdėjusi. Jam dar krito į akis, kad nors kilusi iš kaimo, ji jau nebeturėjo žalio kaimietiškumo, nes paskutinius vaikystės metus buvo praleidusi Londone, o mergystę čia, Kristminsteryje.

Kai ji nuėjo, Džudas dirbo toliau, bet mintys sukosi apie ją. Buvo taip jos paveiktas, jog net neatkreipė dėmesio į išvaizdą ir sudėjimą. Dabar prisiminė, kad Sju nedidelė, plona, gležna — tokio tipo moterys vadinamos elegantiškomis. Tik tiek, atrodo, ir pastebėjo. Ji nebuvo kokia sustingusi kaip statula, priešingai — judri ir nerami. Atrodė greita, gyva, tačiau dailininkas nebūtų jos pavadinęs gražia ar dailia. Bet Džudą ir stebino kaip tik tai, kad ji tokia. Labai toli ji nuėjusi, o jis palikęs kaimiškas, netašytas. Ir kaip sugebėjo ji, kilusi iš tokių nesugyvenamų, nevykusių, vos ne prakeiktųjų giminės, tapti tokia subtili? Londonas bus tai padaręs, nusprendė Džudas.

Nuo tos valandėlės jausmai, kaupęsi jo širdyje dėl vienatvės ir vietos poetiškumo, ėmė nejučia veržtis prie šio beveik vaizduotės susikurto paveikslo, ir jis suprato, kad nors kol kas paklūsta draudimui, jau nebeilgai galės spirtis ir susipažins su ja.

Jis apsimetinėjo prieš save, kad galvoja apie ją tik kaip apie gi-

minaitę, kadangi buvo rimtų priežasčių, dėl kurių jam nederėjo ir buvo negalima galvoti apie ją kitaip.

Pirmoji priežastis buvo ta, kad jis turėjo žmoną, ir kitokios mintys būtų buvusios neteisėtos. Antra priežastis — jie pusbrolis ir pusseserė. Tokiems giminėms negerai įsimylėti, net jei aplinkybės ir būtų palankios. Trečia — net jei jis būtų laisvas, tokioje šeimoje kaip jo vedybos dažniausiai įstumia į tragišką neviltį, o vedybos su artima gimine dar labiau viską sukomplikuotų, ir tragiška neviltis virstų tragišku siaubu.

Taigi taip ir turi būti, jam reikia galvoti apie Sju tik kaip apie susietą su juo nuoširdžiais giminystės ryšiais, žiūrėti blaiviai, kaip į artimą žmogų, kuriuo galima didžiuotis, su kuriuo galima kalbėtis, pasisveikinti susitikus, vėliau — nueiti į svečius, pasivaišinti arbata, griežtai apsiribojant geranoriškais giminiškais jausmais. Tegu ji bus jam kelrodė žvaigždė, įkvėpimo jėga, tokia pat kaip jis anglikoniškos bažnyčios garbintoja, švelni draugė.

III

Kadangi buvo tiek daug varžančių aplinkybių, Džudas instinktyviai jautė turįs artėti prie jos pamažu, tad sekmadienį jis nuėjo į rytines pamaldas Kardinolų koledžo katedroje, tikėdamasis ją pamatyti, nes sužinojo, kad ji ten dažnai lankosi.

Sju neatėjo, ir jis pasiliko laukti sumos, iškilmingesnių pamaldų. Džudas žinojo, kad jeigu ji ateis, tai iš rytų pusės, didelio žalio kvadratinio kiemo pakraščiu, nes tik pro ten buvo galima įeiti į bažnyčią, ir kol skambino varpas, jis stovėjo ties kampu. Ji pasirodė, likus kelioms minutėms iki pamaldų pradžios — tarp kitų žmonių, ateinančių koledžo pasieniu, ir, ją pamatęs, Džudas perėjo į kitą pusę ir nusekė iš paskos, džiaugdamasis, kad dar neišsidavė. Žiūrėti į ją, o pačiam būti nematomam ir nežinomam,— šito tuo tarpu jam visai pakako.

Jis kiek užgaišo priebažnytyje, ir kai atsisėdo, pamaldos jau buvo prasidėjusios. Diena buvo apsiniaukusi, niūri, tyli — tokia, kai religijos pasigenda ir paprasti praktiški žmonės, ne tik emocionalieji ir dykūnai, kuriems religija yra prabanga. Blandžioje pro viršutinius langus krintančioje šviesoje sunku buvo įžvelgti besimeldžiančius kitoje

pusėje, bet jis pamatė Sju. Vos spėjo gerai įsižiūrėti, kur ji sėdi, choras pradėjo giedoti šimtas devynioliktosios psalmės antrąją dalį „In quo corriget“, ir vargonai perėjo į patetišką grigališkąją melodiją.

„Kaip gali jaunas savo kelią išsaugoti tyrą?“ — giedojo choristai, o kaip tik tai šiuo momentu rūpėjo ir Džudui. Koks jis nedoras, niekingas, jis davė valią gyvuliškai aistrai, nusidėjo su moterimi ir patyrė tokius baisius padarinius; norėjo net nusižudyti, bet paskui nuėjo ir taip neprotingai pasigėrė. Galingomis bangomis kilo ir krito kartu su giesme vargonų muzika, ir nenuostabu, kad Džudas, išauklėtas tikėti į antgamtiška, buvo beveik tikras, jog šitoji psalmė rūpestingos apvaizdos specialiai parinkta tam momentui, kai jis pirmą kartą atėjo į šią didingą šventovę. Iš tikrųjų ši psalmė paprastai visada būdavo giedama dvidešimt ketvirtą mėnesio dieną.

Mergaitę, kuriai jau buvo pradėjęs jausti nepaprastą švelnumą, gaubė tie patys harmoningi garsai, plaukiantys ir į jo ausis, ir tai teikė jam didelį džiaugsmą. Ji tikriausiai dažnai čia ateina, o turėdama tokį užsiėmimą ir polinkius, yra, be abejo, kūnu ir siela atsidavusi bažnyčiai, todėl ir su juo turi turėti daug bendro. Tokiam jautriam, vienišam jaunuoliui žinojimas, kad pagaliau yra kur nukreipti mintis, kad yra kas palaikys jį pasaulietiniame ir dvasiniame gyvenime, buvo tartum Hermono rasa[41], ir iki pamaldų galo jis sėdėjo apimtas ekstazės.

Kai kas būtų galėjęs jam pasakyti, kad vėjelis dvelkia ne tik nuo Galilėjos, bet ir nuo Kipro[42], tačiau jis būtų tuoj pat atmetęs tokį įtarimą.

Džudas palaukė, kol ji atsistos ir išeis į priebažnytį, ir tik tada pakilo eiti pats. Ji nežiūrėjo į jo pusę, ir tuo metu, kai jis pasiekė duris, jau buvo gerokai paėjusi plačiu šaligatviu. Džudas buvo apsirengęs šventiniu kostiumu, todėl norėjo pasivyti ją ir prisistatyti, bet dar nebuvo tam galutinai pasiruošęs; be to, ar turėjo teisę, kai širdyje budo toks jausmas?

Nors per pamaldas ir atrodė, ir Džudas pats save įtikinėjo, kad tasai jausmas dvasinis, religinis, jis negalėjo nesuvokti, kas iš tikrųjų jį traukia. Ji visai svetima, tas teisinimasis giminyste — tik apsimetinėjimas. „Taip negalima! — sakė jis sau.— Aš esu vedęs ir privalau vengti pažinties su ja!“ Vis dėlto Sju buvo jo giminė, o tai, kad jis turi žmoną, tegu ir kitame žemės pusrutulyje, galėjo tam tikra prasme padėti. Sju ir į galvą neateis, kad jis galėtų turėti jai kokių švelnių

jausmų, ir bendraus su juo laisvai, be jokios baimės. Tik suskaudo širdį pagalvojus, kad jam visai nesvarbu, ar ji jausis laisvai ir be baimės, kai viską apie jį sužinos.

Kelios dienos prieš šias pamaldas graži, skaisčių akių, lengvos eisenos jauna mergina Sju Braidhed turėjo laisvą popietę ir, išėjusi iš bažnytinės parduotuvės, kur ne tik dirbo, bet ir gyveno, su knyga rankose patraukė pasivaikščioti į laukus už miesto. Buvo viena iš tų giedrų dienų, kurios kartais pasitaiko Vesekse ir kitur tarp šaltų ir lietingų, tartum įterptos oro dievo užgaida. Paėjusi mylią ar dvi, ji atsidūrė ant kalvos, gerokai aukščiau už miestą. Kelias tiesėsi per žalius laukus, ir, priėjusi lipynę per gyvatvorę, Sju sustojo čia pabaigti puslapio, paskui pažvelgė į miestą, senus ir naujus bokštus, kupolus, stogų smailes.

Kitoje lipynės pusėje, prie tako, ji pamatė svetimšalį juodais plaukais ir išblyškusiu veidu, sėdintį ant žolės šalia didelės kvadratinės lentos, kur buvo tankiai viena prie kitos pristatyta gipsinių statulėlių,— tarp jų ir padengtų bronza,— kurias jis dėliojo rengdamasis keliauti toliau. Daugiausia ten buvo sumažintos antikinių marmuro skulptūrų kopijos, bet šie dievai buvo visai kitokie, negu ji buvo pratusi matyti; buvo standartinė Venera, Diana, o iš priešingos lyties atstovų — Apolonas, Bakchas ir Marsas. Nors figūrėlės buvo gana toli nuo Sju, pietvakarių saulėje ir žalios žolės fone atrodė labai ryškios, ir ji aiškiai įžiūrėjo jų kontūrus; o kadangi buvo beveik vienoje linijoje su ja pačia ir miesto bažnyčių bokštais, kėlė jai keistai svetimas, prieštaringas mintis ir palyginimus. Vyriškis atsistojo ir ją pamatęs mandagiai nusiėmė skrybėlę ir sušuko: „Sta-a-tulėlės!“ su visai atitinkančiu jo išvaizdą akcentu. Jis bemat vikriai kilstelėjo sau ant kelio didelę lentą su dieviškų ir žmogiškų įžymybių sambūriu, o paskui užsikėlė ant galvos ir šitaip prinešęs padėjo ją ant lipynės viršaus. Pirmiausia pasiūlė Sju mažesnius daiktelius — karalių ir karalienių biustus, paskui menestrelį, paskui Kupidoną su sparniukais. Sju papurtė galvą.

— Kiek kainuoja šitos dvi? — paklausė ji, bakstelėjusi pirštu Venerą ir Apoloną, pačius didžiausius.

Jis atsakė, kad atiduos už dešimt šilingų.

— Man per brangu,— pasakė Sju.

Ji pasiūlė gerokai mažiau ir labai nustebo, kai prekiautojas

išėmė statulėles iš vielos lizdų ir per lipynės viršų jai padavė. Sju čiupo jas kaip lobį.

Kai sumokėjo pinigus ir prekiautojas nuėjo, ji susirūpino, ką su jomis daryti. Dabar, jau atitekusios jai, statulėlės atrodė tokios didelės ir tokios nuogos. Sju, apskritai nervinga, visa drebėjo dėl to, ką padarė. Statulėles turėjo prisiglaudusi, ir gipso dulkės išbaltino jai pirštinaites ir švarką. Kiek pasinėšėjusi jas nepridengtas, sugalvojo, ką daryti. Ji prisiraškė didelių varnalėšų lapų, petražolių ir kitokių prie gyvatvorės prižėlusių žolių, suvyniojo kaip mokėjo savo nuosavybę, ir dabar atrodė, kad čia tik didžiausias glėbys žalumynų, surinktų karštos gamtos mylėtojos.

— Geriau jau bet kas, kad tik ne tie nusibodę bažnytiniai gražumynai! — pareiškė ji, bet tebedrebėjo ir jau beveik gailėjosi nusipirkusi statulėles.

Vis žvilgčiodama po lapais, ar nenulūžo Venerai ranka, ji įžengė su savo pagoniška našta į krikščioniškiausio šalies miesto nežymią gatvelę, einančią paraleliai su didžiąja, ir, pasukusi už kampo, atsidūrė priešais savosios įstaigos šonines duris. Pirkinius nusinešė tiesiai į savo kambarį ir tuoj pamėgino uždaryti jai priklausančioje skrynelėje, bet pamačiusi, kad statulėlės netelpa, suvyniojo į didelius popieriaus lapus ir pastatė kampe ant grindų.

Namo šeimininkė panelė Fontover buvo pagyvenusi dama su akiniais, vilkinti beveik kaip vienuolė; buvo ritualo žinovė, kaip ir derėjo turint tokį užsiėmimą, ir uoli parapijietė ceremoninės švento Silvestro jau minėtame Betsabėjos priemiestyje bažnyčios, kurią buvo pradėjęs lankyti ir Džudas. Ji buvo neturtingo dvasininko duktė ir jam mirus, o tai atsitiko keletą metų prieš kalbamą laikotarpį, narsiai išsikapstė iš skurdo, nusipirkusi nedidelę bažnytinių reikmenų parduotuvę ir išplėtusi iki dabartinės pagirtinos apimties. Vieninteliai jos papuošalai buvo kryželis ir rožančius, kuriuos nešiojo ant kaklo; ji mokėjo atmintinai visą krikščioniškąjį kalendorių.

Dabar panelė Fontover atėjo pakviesti Sju gerti arbatos, o kadangi mergina ne iškart atsiliepė, tai įžengė į kambarį, ir kaip tik tuo momentu, kai Sju skubėdama vyniojo ryšulėlius virvute.

— Kažką nusipirkot, panele Braidhed? — paklausė ji, žiūrėdama į susuktus daiktus.

— Taip... kambariui papuošti,— atsakė Sju.

— Manyčiau, kad jau gana čia visko prinešiau,— pasakė panelė Fontover, apžvelgdama šventųjų graviūras gotikiniais rėmais, ri-

tinėlius su Biblijos citatomis ir kitus daiktus, kurie, jau pasenę ir nebetinkami parduoti, buvo panaudoti papuošti šiam niūriam kambariui.— O kas čia yra? Kokie dideli! — Ji pradūrė skylutę didumo sulig ostija ir mėgino pro ją pasižiūrėti.— Ką, statulėlė? Dvi? Kur jas gavote?

— A... nusipirkau iš keliaujančio prekiautojo, kuris pardavinėja gipsines kopijas...

— Čia šventieji?

— Taip.

— Kokie gi?

— Šventas Petras ir šventa... Marija Magdalietė.

— Na gerai, dabar eime arbatos, o paskui, jei dar bus šviesu, užbaigsit tą vargonų tekstą.

Šios nedidelės kliūtys, sutrukdžiusios Sju pasidžiaugti daiktais, kuriais buvo akimirką susižavėjusi, uždegė didelį norą juos išsivynioti ir apžiūrėti, ir kai atėjo laikas gulti ir ji buvo tikra, kad niekas nebetrukdys, ramiai nusiautė nuo dievybių apdangalus. Pastačiusi figūras ant komodos ir po žvakę joms iš šono, ji griuvo į lovą ir pradėjo skaityti knygą, kurią išsiėmė iš savo skrynelės ir apie kurią panelė Fontover nė nenumanė. Tai buvo Gibono tomelis, o skaitė ji skyrių apie Julijono Atskalūno valdymą[43]. Retkarčiais pažvelgdavo į statulėles, kurios čia atrodė keistos ir ne vietoje, nes už jų ant sienos kabėjo Nukryžiuotojo graviūra, ir po kiek laiko, tartum tas vaizdas būtų pastūmėjęs, ji pašoko, išsiėmė iš skrynelės kitą knygą, eilių, atsivertė gerai žinomą poemą:

Galilėjieti blyškus, tu laimėjai:
Tavo kvapas pasaulį pražildė![44]

ir perskaitė ją iki galo. Paskui užpūtė žvakes, nusirengė ir užgesino šviesą.

Sju buvo tokio amžiaus, kai miegas esti kietas, tačiau tą naktį ji nuolatos budinėjo ir kaskart atsimerkusi iš gatvės sklindančioje šviesoje pamatydavo baltas gipsines statulėles ant komodos, keistai nederančias prie aplinkos — švento teksto, kankinių ir Nukryžiuotojo paveikslo gotikiniais rėmais; pastarojo buvo matyti tik kryžius, nes figūrą temdė šešėliai.

Kartą taip nubudusi išgirdo bažnyčios laikrodį mušant ankstyvą ryto valandą. Varpo dūžius girdėjo ir dar vienas asmuo, kuris sėdėjo palinkęs prie knygų tame pačiame mieste ir nelabai toli. Kadangi

buvo šeštadienio naktis, Džudas neprisuko žadintuvo skambučio, paprastai prikeliančio jį anksti rytą, ir kaip jau buvo įpratęs, ketino atsigulti dviem trim valandom vėliau, negu leisdavo sau šiokiadieniais. Dabar jis rimtai skaitė Grisbacho Bibliją. Tuo pat metu, kai Sju vartėsi lovoje ir žiūrėjo į savo statulėles, policininkas ir susivėlinę miestiečiai, einantys pro Džudo langus, jei tik būtų ten pastovėję, būtų išgirdę, kaip viduje kažkas su užsidegimu taria keistus garsus, kurie Džudui buvo kupini neapsakomo žavesio žodžiai ir visai nesuprantamas bambėjimas kitiems:

— „All hemin heis Theos ho Pater, eks hou ta panta, kai hemeis eis auton".

Kai trinktelėjo smarkiai užversta knyga, balsas suskambo garsiai, pagarbiai:

— „Kai heis Kurios Iesous Christos, di hou ta panta kai hemeis di autou!"

IV

Jis buvo nagingas vyras, visų galų meistras, kaip paprastai esti mažų miestelių amatininkai. Londone darbininkas, kalantis akmenyje reljefinį papuošimą, kokius nors lapus, atsisako iškalti susiliejančią su lapais ornamento dalį, tartum jam būtų pažeminimas atlikti antrąją visumos pusę. Kai pritrūkdavo gotikinių frizų ar langų ornamentų, Džudas eidavo per žmones, kaldamas užrašus antkapiniuose paminkluose ar plokštėse, ir net džiaugdavosi darbo paįvairinimu.

Kartą, kai dirbo tokį darbą vienos bažnyčios viduje, vėl pamatė Sju. Buvo trumpos rytinės pamaldos, ir, kai tik įėjo pastorius, Džudas nulipo nuo kopėčių ir atsisėdo prie žmonių — jų buvo susirinkę kokie šeši — palaukti, kol pamaldos pasibaigs ir jis vėl galės imtis darbo. Tik pamaldoms įpusėjus, jis pamatė tarp moterų Sju, kuri gavo čia atlydėti garbiąją panelę Fontover.

Džudas žiūrėjo į gražius Sju pečius, kaip ji lengvai, nerūpestingai stojasi ir sėdasi, atsainiai klaupiasi, ir galvojo, kokia pagalbininkė jam būtų tokia anglikonė, laimingiau susiklosčius aplinkybėms. Kai tik žmonės ėmė skirstytis, jis iškart užlipo ant kopėčių, bet ne dėl to, kad būtų labai rūpėję dirbti — nedrįso čia, šventoje vietoje, atsidurti akis į akį su moterimi, kuri ėmė taip neapsakomai jį jaudinti.

Dabar, kai suprato, kad jis domisi Sju Braidhed aiškiai tik kaip moterimi, prieš akis vėl iškilo trys svarbiosios priežastys, neleidžiančios sueiti su ja į artimą pažintį. Bet buvo aišku ir tai, kad žmogus negali gyventi vien darbu, tokiam žmogui kaip Džudas būtinai reikėjo ką nors mylėti. Kitas būtų nedelsdamas puolęs prie jos, pasidžiaugęs lengvai prieinama draugyste — ji vargu ar būtų atstūmusi,— o toliau kaip bus, taip. Džudas taip negalėjo — iš pradžių.

Bet slinko dienos, vieniši vakarai, ir Džudas su pasibaisėjimu pamatė, kad galvoja apie ją vis daugiau, o ne mažiau, ir, elgdamasis taip keistai, netikėtai, nederamai, patiria baimingą palaimą. Visą laiką jis jautė ją, eidamas pro vietas, kur ji lankydavosi, visada ją prisimindavo ir buvo priverstas sau prisipažinti, kad sąžinė šioje kovoje, ko gero, pralaimi.

Žinoma, ji tebebuvo jam vaizduotės susikurtas idealas. Gal, susipažinęs su ja, būtų išgijęs nuo tos nelauktos, neleistinos aistros. Tačiau vidinis balsas šnibždėjo, kad nors jis trokšta su ja susipažinti, išsigydyti visai nenori.

Nebeliko nė mažiausios abejonės, kad pagal nusistovėjusias pažiūras, kurių laikėsi ir Džudas, padėtis darosi amorali. Nekokia naujo gyvenimo pradžia būtų Sju, jei ji taptų mylimąja žmogaus, kuris pagal įstatymus privalo iki pat savo amžiaus galo mylėti tik Arabelą ir kuris pasirinko tokį kelią kaip Džudas. Jis buvo taip tvirtai tuo įsitikinęs, jog kartą, kai kaip paprastai vienas dirbo netolimo kaimo bažnyčioje, pajuto pareigą pasimelsti, kad atsikratytų tos silpnybės, bet nors ir labai stengėsi, melstis nesisekė. Jis suprato, jog visiškai neįmanoma prašyti apsaugojimo nuo pagundos, kai širdis taip labai jos trokšta. Ir surado pasiteisinimą. „Galų gale,— pasakė jis sau,— dabar mane užvaldžiusi ne vien *erotolepsija*, kaip buvo anuomet. Aš matau, kad Sju nepaprastai protinga, ir kai esu toks vienišas, man reikia dvasinio artumo, švelnumo ir gerumo". Ir jis toliau dievino ją, bijodamas prisipažinti, kad čia kažkas ydinga. Nes kad ir kokių turėjo Sju dorybių, talentų ar religinių jausmų, buvo aišku, kad ne jie sužadino jo meilę.

Tuo laiku vieną dieną į akmentašių dirbtuvę nelabai drąsiai įžengė jauna mergina ir prilaikydama sijonus, kad nešluotų baltų dulkių, nuėjo per kiemą į kontorą.

— Graži panytė,— pasakė vienas iš darbininkų, žinomas kaip dėdė Džo.

— Kas ji tokia? — paklausė kitas.

— Nežinau... Pasitaiko pamatyti tai šen, tai ten. Pala, na taip, juk ji duktė to gudruolio Braidhedo, kuris padarė visus metalo darbus švento Silvestro bažnyčioj prieš dešimt metų, paskui jis išvažiavo į Londoną. Nežinau, kaip dabar jam einasi — matyt, nelabai kaip, jei jinai sugrįžo čia.

Tuo tarpu mergina pasibeldė į kontoros duris ir paklausė, ar dirba kieme Džudas Faulis. Pasitaikė taip, kad Džudas tuo laiku buvo kažkur kitur, ir, tą žinią išklausiusi su aiškiu nusivylimu, ji tuoj pat išėjo. Kai Džudas grįžo ir jie pranešė jam, nupasakodami jos išvaizdą, jis sušuko:

— Tai juk mano pusseserė Sju!

Jis išbėgo į gatvę, bet jos jau nebebuvo matyti. Dabar jis nė negalvojo vengti susitikimo su ja, idant sąžinė būtų rami, ir nusprendė tą patį vakarą ją aplankyti. Parėjęs namo rado jos laiškelį — vieną iš tų dokumentų, kurie šiaip yra visai paprasti, kasdieniški, ir tik vėliau, pažvelgus į praeitį, pasirodo buvę labai svarbūs. Tie nekalti pirmieji laiškeliai, parašyti moters vyriškiui ar atvirkščiai, liudija, kad artėjanti drama nė nenujaučiama, ir tik vėliau, dramai prasidėjus, kai jie iš naujo skaitomi karščiu alsuojančioje ar mirtinai blyškioje jos šviesoje, pasirodo esą juo labiau įspūdingi, iškilmingi, o kai kuriais atvejais net siaubingi.

Sju laiškelis buvo be jokių gudrybių, kuo paprasčiausias. Ji vadino jį brangiuoju pusbroliu Džudu, sakėsi tik visai neseniai atsitiktinai sužinojusi, kad jis gyvena Kristminsteryje, ir priekaištavo, kam nepranešęs jai tokio dalyko. Jie būtų galėję taip maloniai pabūti kartu, rašė ji, nes esanti čia visai viena ir neturinti artimo draugo. Bet dabar, labai galimas daiktas, ji greit išvažiuosianti, ir proga susidraugauti būsianti prarasta gal net visiems laikams.

Sužinojus, kad ji išvažiuoja, Džudą išpylė šaltas prakaitas. Tokio atvejo jis nebuvo numatęs ir todėl nedelsdamas jai parašė. Jis lauksiąs jos tą patį vakarą, po valandos, prie grindinyje išdėlioto kryžiaus, žyminčio kančių vietą[45].

Pasiuntęs berniuką su laiškeliu, jis pasigailėjo, kam taip paskubomis pasiūlė susitikti gatvėje, juk būtų galėjęs pas ją užeiti. Taip susitikti — lauke — buvo įprasta kaime, ir niekas kita jam neatėjo į galvą. Šitaip, savo nelaimei, jis susitikinėjo su Arabela, o tokiai puikiai mergaitei kaip Sju tai gali pasirodyti nepadoru. Tačiau jau nieko nebebuvo galima pakeisti, ir jis išėjo kiek ankstėliau; jau švietė ką tik uždegti žibintai.

Nors dar nebuvo vėlu, plačioje gatvėje buvo tylu ir beveik tuščia. Kitoje pusėje jis pamatė žmogystą, ten ėjo ji, ir jie kartu pasuko prie kryžiaus. Dar prie jo neprisiartinus, ji šūktelėjo:

— Aš nenoriu, kad pirmą kartą mes susitiktume čia! Paeikim toliau!

Balsas, nors buvo ryžtingas ir skambus kaip sidabras, šiek tiek virpėjo. Juodu ėjo toliau lygiagrečiai, ir Džudas stebėjo ją, laukdamas, kol ji duos ženklą susitikti. Jie susitiko toje vietoje, kur dieną stovėdavo samdomi vežėjai, bet dabar jų nebuvo nė vieno.

— Atsiprašau, kad pakviečiau susitikti, o ne nuėjau pas tave,— pradėjo Džudas droviai kaip įsimylėjęs.— Pamaniau, šitaip sutaupysim laiko, jeigu sumanysim pasivaikščioti.

— O, nieko tokio,— atsakė ji draugiškai ir nerūpestingai.— Aš net ir neturiu kur pasikviesti. Tik pagalvojau, kad pasirinkai tokią baisią vietą... gal negerai sakyti — baisią... aš turėjau omenyje niūrią ir tokią bloga lemiančią, jeigu prisiminsim, kas čia buvo... Bet ar nejuokinga pradėti kalbą taip, kai aš tavęs dar nepažįstu? — Sju smalsiai apžvelgė Džudą, o Džudas į ją labai nežiūrėjo.— Atrodo, tu geriau mane pažįsti negu aš tave,— pridūrė ji.

— Taip... aš tave kartais matydavau.

— Žinojai, kas aš, ir neužkalbinai? O dabar aš išvažiuoju!

— Taip, tai labai negerai. Aš daugiau čia neturiu draugų. Tiesa, yra vienas senas draugas, jis čia kažkur gyvena, bet aš dar nelabai noriu su juo susitikti. Gal kartais žinai ką apie jį? Ponas Filotsonas. Tikriausiai dabar jis jau pastorius kur nors šioje grafystėje.

— Ne, aš žinau tik kitą poną Filotsoną. Jis gyvena netoliese kaime, Lamsdone. Kaimo mokytojas.

— A, tai kažin ar tas pats. Negalimas daiktas, kad dar tebebūtų mokytojas! O gal žinai, kuo jis vardu — ar ne Ričardas?

— Taip, Ričardas. Aš siunčiau jam knygas, bet jo paties nesu mačiusi.

— Vadinasi, jis nieko nepasiekė!

Džudo veidas apsiniaukė — kur čia jam besitikėti sėkmės, jei nepavyko didžiajam Filotsonui? Jis būtų visai puolęs į neviltį, jei būtų gavęs šią žinią ne per savo mieląją Sju, bet net ir dabar aiškiai matė, kaip jį slėgs Filotsono planų žlugimas, kai pasiliks vienas.

— Jei jau išėjom pasivaikščioti, tai gal užsukim pas jį? — staiga tarė Džudas.— Juk dar nevėlu.

Sju sutiko, ir jie užlipo į kalvą, paskui perėjo per gražią giraitę.

Netrukus dangaus fone iškilo dantytas bokštas ir keturkampė bažnyčios varpinė, o už jų ir mokykla. Jie paklausė kažką sutiktą gatvėje, ar ponas Filotsonas būna tokiu laiku namie, ir sužinojo, kad jis visą laiką namie. Jiems pasibeldus jis atėjo atidaryti durų su žvake rankoje; jo veidas, sulysęs ir rūpesčių iškankintas per tą laiką, kai Džudas jo nematė, dabar rodė nustebimą.

Susitikimas po visų tų metų buvo toks paprastas, kasdieniškas, jog akimirksniu išsklaidė aureolę, kuri nuo pat išsiskyrimo gaubė Džudo vaizduotėje susikurtą mokytojo paveikslą. Kartu jis pajuto užuojautą Filotsonui kaip žmogui, patyrusiam daug likimo smūgių ir nusivylusiam gyvenimu. Džudas pasisakė, kas esąs ir kad atėjęs aplankyti jo kaip seno draugo, kuris buvo jam toks geras vaikystėje.

— Aš jūsų visiškai neprisimenu,— susimąstęs prabilo mokytojas.— Sakot, buvot mano mokinys? Taip, gali būti, juk jų yra buvę tūkstančiai ir, savaime aišku, visi taip pasikeitė, kad aš prisimenu tik nedaugelį, ir, žinoma, pačius paskutiniuosius.

— Aš iš Merigrino,— tarė Džudas, jau gailėdamasis, kam atėjo.

— Taip, taip, aš ten gyvenau kurį laiką. Ar čia taip pat mano buvusi mokinė?

— Ne... čia mano pusseserė... Aš jums esu rašęs, prašiau, kad atsiųstumėt gramatikas, gal prisimenat, jūs man atsiuntėt.

— A! Taip! Kažką tokio prisimenu.

— Man buvo taip gerai, kad atsiuntėt. Ir kaip tik jūs nukreipėt mane į šį kelią. Tą rytą, kai išvažiavot iš Merigrino, kai visi jūsų daiktai jau buvo sukrauti į vežimą, jūs palinkėjot man sėkmės ir pasakėt, kad ketinat baigti universitetą ir tapti dvasininku, kad mokslinis laipsnis yra būtinas tam, kas nori ko nors pasiekti kaip teologas ar mokytojas.

— Prisimenu, esu taip galvojęs, tiktai keista, kad neišlaikiau paslaptyje. Jau seniai atsisakiau tų planų.

— Aš to niekada nebuvau užmiršęs. Kaip tik vedamas šios minties atsidūriau Kristminsteryje ir atėjau čia pasimatyti su jumis.

— Užeikit,— tarė Filotsonas.— Ir pusseserė tegu užeina.

Jie įėjo į svetainę, kur popierinis lempos gaubtas buvo nukreipęs šviesą į tris ar keturias knygas. Filotsonas jį nuėmė, ir dabar jie geriau matė vieni kitus; lempa apšvietė nervingą smulkų Sju veidelį gyvomis juodomis akimis, jos plaukus, rimtus jos pusbrolio bruožus ir paties mokytojo labiau subrendusį veidą ir figūrą — jis buvo liesas, mąslus keturiasdešimt penkerių metų vyriškis plonomis dai-

liomis lūpomis, kiek gunktelėjęs. Apsirengęs buvo juodu surdutu, kuris nuo ilgo nešiojimo blizgėjo ant nugaros ties mentėmis ir ties alkūnėmis.

Sena draugystė nepastebimai atsinaujino. Mokytojas pasakojo apie savo gyvenimą, abu giminaičiai — apie save. Filotsonas pasisakė vis dar pagalvojąs apie tarnavimą bažnyčiai ir nors nebegalįs tapti, kaip anksčiau ketino, dvasininku, dar galėtų priklausyti jai kaip licenciatas. Tuo tarpu, pasakė jis, jį visai patenkinanti dabartinė padėtis, tik čia reikią dar vieno mokytojo.

Jie nepasiliko vakarieniauti, kad Sju nesusivėlintų pareiti namo, ir grįžo į Kristminsterį. Nors kalbėjosi tik bendromis temomis, Džudas nustebęs pamatė, kokia moteris jam atsiskleidžia. Ji taip jautriai į viską reagavo, ir atrodė, kad visus jos veiksmus diktuoja jausmai. Kokios nors minties sujaudinta ji taip paspartindavo žingsnį, jog jis vos spėdavo, o tarpais jos jautrumą galėjai net palaikyti tuštybe. Su skaudama širdimi Džudas suprato, kad myli ją dar labiau negu tada, kai nepažinojo, o jos jausmai jam tiktai kuo nuoširdžiausiai draugiški; kelią namo temdė ne tik ateinanti naktis, bet ir mintis, kad ji išvažiuos.

— Kodėl tau reikia išvažiuoti iš Kristminsterio? — paklausė jis apgailestaudamas.— To miesto istorijoje tokie garsūs vardai kaip Njumenas, Pjuzis, Vordas[46], Keblas — kaip galima prie jo neprisirišti!

— Taip, jie garsūs... Bet ar tokie jau garsūs pasaulio istorijoje?.. Juokinga, kad dėl to būtų galima pasilikti! Man niekad į galvą nebūtų atėję! — nusijuokė Sju.— Taigi reikia išvažiuoti,— kalbėjo ji toliau.— Panelė Fontover, viena iš savininkių, kuriai aš dirbu, supyko ant manęs, o aš ant jos, ir geriausia bus išvažiuoti.

— Kaipgi tai atsitiko?

— Ji sudaužė mano statulėles.

— Kaip? Tyčia?

— Taip. Surado kambaryje, ir nors jos buvo mano, numetė ant grindų ir ėmė trypti kojomis, todėl, kad statulėlės jai nepatiko, ir vienai kulnu visai sutrupino galvą ir rankas — siaubinga!

— Gal jos pasirodė jai per daug katalikiškos? Tikriausiai išvadino jas popiežiaus stabais, prišnekėjo apie maldas į šventuosius?

— Ne... ne... Jai pasirodė visai kitaip.

— Tada nesuprantu.

— Mano šventieji globėjai nepatiko jai visai dėl kitko. Aš neiš-

kenčiau ir atkirtau jai. Baigėsi tuo, kad nusprendžiau išvažiuoti ir susirasti darbą, kur būčiau labiau nepriklausoma.

— Kodėl tau nepamėginus vėl mokytojauti? Sakei, esi dirbusi mokytoja kurį laiką.

— Nebemaniau daugiau to imtis, nes man sekėsi piešti.

— Tu tik sutik, o aš paprašysiu poną Filotsoną, kad leistų pamėginti tau savo mokykloje, gerai? Jeigu patiks, tada galėsi įstoti į koledžą ir tapti tikra mokytoja su diplomu, ir uždirbsi dvigubai daugiau negu piešėja ar bažnyčių apipavidalintoja, ir laisvės turėsi kur kas daugiau.

— Ką gi, paprašyk. O dabar man jau reikia eiti namo. Sudie, Džudai, mielasis! Kaip gerai, kad mudu pagaliau susitikom! Mes juk nesipyksim vien dėl to, kad mūsų tėvai nesugyveno, tiesa?

Džudas nenorėjo, kad ji pamatytų, kaip labai jis sutinka su jos nuomone, tad pasuko į atokią gatvelę, kurioje gyveno.

Turėti Sju Braidhed arti savęs — šis troškimas Džudą buvo taip užvaldęs, jog jis nebepaisė galimų padarinių ir kitą vakarą vėl nuėjo į Lamsdoną, nes manė, kad pasiuntęs tik laiškelį, nesugebės įtikinti. Mokytojui jo pasiūlymas buvo netikėtas.

— Labiau būčiau norėjęs gauti pagalbininku kokį vyresnės klasės mokinį,— pasakė jis.— Aišku, tiktų ir jūsų pusseserė, bet kad ji neturi patirties. Sakot, turi? Bet ar ji tikrai nori pasirinkti mokytojos profesiją?

Džudas atsakė, kad, jo supratimu, ji į tai linkusi, ir ėmė taip sumaniai įrodinėti, esą ji apsigimusi mokytoja,— nors iš tikrųjų nieko nežinojo,— jog Filotsoną įtikino, ir tas pasakė sutinkąs imti ją padėjėja, tačiau draugiškai perspėjo Džudą, kad jeigu jo pusseserė neketina rimtai dirbti šioje srityje ir kad jei žengusi šį pirmąjį žingsnį, nežengs antro — į pedagoginį koledžą, tai ji veltui praleis laiką ir iš tiesų beveik nieko neuždirbs.

Kitą dieną Filotsonas gavo iš Džudo laišką, kuriame šis pranešė, jog dar kartą pasikalbėjęs su pussesere ir ji vis labiau persiimanti noru mokytojauti ir sutinkanti atvykti. Atsiskyrėliui mokytojui nė į galvą neatėjo, kad šį reikalą sutvarkyti Džudą karštai skatina kokie nors kitokie jausmai Sju atžvilgiu, o ne vien natūralus noras padėti giminaitei.

V

Mokytojas sėdėjo savo kukliame būste prie mokyklos — abu pastatai buvo naujos statybos — ir žiūrėjo per kelią į seną namą, kur gyveno jo padėjėja Sju. Paskyrimas buvo sutvarkytas labai greitai. Mokytojo padėjėjas, kuris turėjo būti perkeltas į pono Filotsono mokyklą, neatvyko, ir laikinai buvo priimta Sju. Tokie laikini paskyrimai kaip šis galiojo tik iki eilinės kasmetinės Jos Didenybės mokyklų inspektoriaus vizitacijos, ir reikėjo, kad jis patvirtintų nuolatiniam darbui. Jau mokiusi vaikus porą metų Londone, nors vėliau ir metusi tą darbą, panelė Braidhed nebuvo visai naujokė, ir ponas Filotsonas manė, kad nebus sunku ją pasilikti, o to jis jau norėjo, nors ji tebuvo pas jį dirbusi tris ar keturias savaites. Ji pasirodė esanti protinga, kaip ir buvo sakęs Džudas, o kuris gi šeimininkas nenorės turėti mokinio, padarančio pusę viso darbo?

Buvo truputis po pusės devynių ryto, ir jis laukė, kol pamatys ją ateinančią skersai kelią į mokyklą — tada ir jis eis. Sju pasirodė be dvidešimt devynios, su šviesia nerūpestingai užsidėta skrybėlaite, ir jis žiūrėjo į ją lyg į stebuklą. Šį rytą ji tartum spinduliavo kažką nauja, kas nė kiek nesisiejo su ja kaip mokytoja. Filotsonas taip pat nuėjo į mokyklą, ir visą dieną Sju buvo jam po akių, dirbo su savo klase kitame kambario gale. Ji tikrai buvo puiki mokytoja.

Jo pareiga buvo vakarais ją privačiai pamokyti, o vienas kodekso paragrafas reikalavo, kad tada, kai mokytojas ir mokinys skirtingų lyčių, pamokose privalo dalyvauti kokia nors garbinga pagyvenusi moteris. Ričardui Filotsonui šis reikalavimas šiuo atveju atrodė absurdiškas, kadangi pagal amžių jis būtų galėjęs būti merginai tėvas, tačiau griežtai laikėsi tvarkos ir mokė Sju kambaryje, kuriame našlė Hoz, to namo, kur gyveno Sju, šeimininkė, sėdėdavo su siuviniu. Teisybę pasakius, tą reikalavimą būtų buvę nelengva ir apeiti, nes namuose nebuvo kito tinkamo kambario.

Kartais, kai skaičiuodavo,— jie mokėsi matematikos — Sju nejučia pažvelgdavo į jį su klausiama šypsena veide, tarytum būtų maniusi: jis mokytojas, tai turi žinoti, kas darosi jos galvoje, ar ji galvoja teisingai, ar klysta. O Filotsonas visai ir negalvojo apie matematiką, galvojo apie ją, be to, jo paties nuostabai, ne taip, kaip derėjo mokytojui. Gal ir ji žinojo, kad jis galvoja apie ją taip.

Jau kelias savaites darbas ėjo lygiai, ramiai, ir vien tai jam teikė džiaugsmo. Paskui atsitiko taip, kad reikėjo mokinius nuvesti į Krist-

minsterį į kilnojamą parodą — ten buvo eksponuojamas Jeruzalės maketas, ir mokinius, idant pagilintų žinias, leisdavo pažiūrėti, imdami iš kiekvieno po pensą. Vaikai ėjo keliu po du, ji prie savo klasės, su paprastu kartūniniu skėčiu nuo saulės, prilaikydama kotą nykščiu, Filotsonas iš paskos, su ilgu palaidu surdutu, elegantiškai mosuodamas lazdele, svajingai nusiteikęs — taip dabar visada buvo nuo to laiko, kai čia atsirado Sju. Diena pasitaikė saulėta, vėjas nešiojo dulkes; kai jie įėjo į parodos salę, ten buvo labai nedaug žmonių.

Senovinio miesto modelis stovėjo salės viduryje, o jo savininkas, kurio veidas spinduliavo tikrą šventą meilę žmonijai, vaikščiojo aplinkui su lazdele rankoje ir rodė jaunimui įvairius kvartalus ir vietas, žinomas iš Biblijos: Moriaho kalną, Juozapato slėnį, Siono miestą ir vartus; už vienų vartų buvo didelė kalva kaip pilkapis, o ant tos kalvos mažas baltas kryžius. Čia, pasakė jis, yra Kalvarija.

— Man atrodo,— tarė Sju mokytojui, kai juodu sustojo kiek atokiau,— kad šitas maketas, nors ir labai kruopščiai padarytas, yra sukurtas daugiau vaizduotės. Iš kur galima žinoti, kad Kristaus laikais Jeruzalė buvo kaip tik tokia? Aš esu tikra, kad šitas žmogus to nežino.

— Maketas padarytas pagal geriausius spėjamus žemėlapius, o tie nubraižyti, daugelį kartų apsilankius šių dienų Jeruzalėje.

— Manau, jau gana mums tos Jeruzalės,— tarė Sju,— juk ne iš žydų esam kilę. Galų gale nei tas miestas, nei žmonės neturėjo tokios reikšmės kaip kad Atėnai, Roma, Aleksandrija ir kiti senovės miestai.

— Bet, mano miela, jūs tik pagalvokit, ką jis mums reiškia!

Sju nieko nebesakė, ji buvo lengvai perkalbama; ir staiga už būrelio vaikų, apspitusių maketą, ji pamatė jauną vyruką balta flaneline palaidine. Jis taip žemai pasilenkęs įdėmiai žiūrėjo į Juozapato slėnį, jog beveik visą veidą užstojo Alyvų kalnas.

— Štai pažvelkit į savo pusbrolį Džudą,— vėl prabilo mokytojas.— Jam neatrodo, kad tos Jeruzalės mums jau gana!

— Oi, aš jo nė nepastebėjau! — šūktelėjo ji gyvai.— Džudai, kaip rimtai tu apžiūrinėji!

Džudas atsitokėjo iš svajonių ir pamatė ją.

— O, Sju! — tarė jis, parausdamas iš džiaugsmo ir sumišimo.— Tai čia jūsų mokiniai? Aš sužinojau, kad popiet leidžiami mokiniai, ir pagalvojau, kad jūs galit ateiti, bet taip įsigilinau ir užmiršau kur

esąs. Kaip toli į praeitį tai nukelia, tiesa? Galėčiau žiūrinėti valandų valandas, deja, turiu tik kelias minutes, aš čia netoliese dirbu.

— Jūsų pusseserė tokia protinga, ji be jokio gailesčio sukritikavo tą maketą,— su geraširdiška ironija tarė Filotsonas.— Ji labai abejoja, ar jis atitinka tikrovę.

— Ne, ponas Filotsonai, ne, nieko panašaus! Aš visai nenoriu, kad mane laikytų protinga panele — jų dabar tiek daug atsiradę! — susijaudinusi atsakė Sju.— Aš tik norėjau pasakyti... net nežinau, ką aš norėjau pasakyti... bet jūs vis tiek nesuprasit!

— Aš žinau, ką tu norėjai pasakyti,— karštai tarė Džudas (nors visai nežinojo).— Ir man atrodo, kad taip ir yra!

— Koks tu geras, Džudai! Aš žinau — tu tai tiki manim!

Sju ūmai sugriebė jo ranką ir, priekaištingai pažvelgusi į mokytoją, pasisuko į Džudą; jos balse buvo girdėti virpulys, visai nederantis, kaip ir ji pati pajuto, prie sarkastiškų žodžių. Ji nė nenumanė, kaip šią akimirką, išsiliejus jausmams, palinko į ją abiejų vyriškių širdys ir kiek painiavos ji pridarys jiems abiem ateityje.

Maketas buvo pernelyg mokomojo pobūdžio, ir vaikams greit nusibodo, taigi netrukus jie susiruošė atgal į Lamsdoną, o Džudas grįžo prie savo darbo. Jis žiūrėjo, kaip būrelis jauniklių švariais švarkeliais ir prijuostėmis vorele po du traukia gatve iš miesto, o šalia jų Filotsonas ir Sju, ir su liūdesiu ir nusivylimu pajuto, kad jam nėra vietos tų žmonių gyvenime. Filotsonas jį buvo kvietęs ateiti penktadienio vakarą, nes tą dieną pamokų su Sju nebūdavo, ir Džudas entuziastingai pažadėjo nepraleisti šios progos.

Mokiniai su mokytojais parėjo namo, o kitą dieną Filotsonas, pažvelgęs į Sju klasės lentą, labai nustebo, kai pamatė ten puikiai nupieštą kreida Jeruzalės perspektyvą ir kad visi pastatai savo vietose.

— O man pasirodė, kad jūs visai nesidomėjot maketu ir beveik nežiūrėjot į jį,— tarė Filotsonas.

— Taip,— atsakė Sju,— bet šį tą prisimenu.

— Jūs prisimenat daug daugiau už mane.

Tuo metu po apylinkę važinėjo Jos Didenybės mokyklų inspektorius, tikrindamas mokytojų darbą, ir užklupdavo netikėtai; po dviejų dienų, priešpietinėms pamokoms įpusėjus, tyliai pasisuko durų rankena, ir šis džentelmenas — mokytojų padėjėjų siaubų siaubas — įžengė į klasę.

Ponui Filotsonui tai nebuvo didelis netikėtumas; taip dažnai šis triukas kartodavosi, jog jis buvo tam pasiruošęs. Tačiau Sju klasė

buvo tolimesniame kambario gale, o ji pati nusisukusi nugara į duris, todėl inspektorius bent pusę minutės nepastebėtas stovėjo ir žiūrėjo, kaip ji dirba. Sju atsisuko ir suprato, kad atėjo baisioji akimirka. Iš baimės ji net riktelėjo. Filotsonas, apimtas kažkokio keisto susijaudinimo, kaip tik laiku atsidūrė prie jos, kad apalpusi neparkristų. Ji netrukus atsigavo ir nusijuokė, bet kai inspektorius išėjo, vėl persimainė, taip išbalo, jog Filotsonas, nusivedęs į savo kambarį, davė jai gurkšnelį brendžio. Atsipeikėjusi Sju pamatė, kad Filotsonas laiko ją už rankos.

— Reikėjo man pasakyti,— pralemeno ji irzliai,— kad laukiat inspektoriaus vizito! O, ką man dabar daryti! Jis praneš, kad aš niekam tikusi, ir jau visiems laikams pateksiu į nemalonę!

— Nieko jis nepraneš, mieloji mano mergyte. Jūs pati geriausia iš visų mokytojų, kiek tik jų turėjau!

Jis žiūrėjo taip švelniai, jog Sju susijaudino ir ėmė gailėtis, kam papriekaištavo. Kai visai atsigavo, parėjo namo.

O Džudas nekantriai laukė penktadienio. Jau trečiadienį ir ketvirtadienį jį buvo apėmęs toks didelis noras ją pamatyti, jog sutemus abi tas dienas paėjėjo gerą galą keliu link kaimo, o sugrįžęs ir ėmęsis skaityti nebegalėjo susikaupti. Penktadienį, pasipuošęs, kad patiktų Sju, ir paskubomis išgėręs arbatos, jis patraukė į Lamsdoną, nors tuo metu ir lijo. Medžiai virš galvos dar labiau tirštino vakaro sutemas, nuo jų liūdnai kapsėjo lietaus lašai ir žadino nuojautą — niekuo nepagrįstą nuojautą, nes jis, nors ir mylėjo ją, žinojo, kad negali būti jai niekas daugiau kaip pusbrolis.

Pirmiausia, ką pamatė pasukęs už kampo ir įžengęs į kaimą, buvo porelė po skėčiu, išeinanti pro vikaro namų vartelius. Džudas buvo gana toli, ir jie negalėjo jo pastebėti, bet jis iškart pažino, kad tai Sju ir Filotsonas. Mokytojas laikė skėtį jai virš galvos; jie tikriausiai buvo apsilankę pas vikarą kokiais nors mokyklos reikalais. Džudas pamatė, kaip šlapiame tuščiame skersgatvyje Filotsonas apkabino merginą per liemenį. Ji nustūmė jo ranką, bet jis ir vėl apkabino, ir ji nebesipriešino, tik baikščiai greit apsidairė. Atgal ji nepasižiūrėjo, dėl to ir nepamatė Džudo, o tas lyg smūgį gavęs šoktelėjo į gyvatvorę. Čia ir pratūnojo, kol tuodu pasiekė Sju namus. Sju įėjo vidun, o mokytojas nuėjo į mokyklą.

— Juk jis jai per senas... per senas! — sušuko Džudas, pajutęs visą baisų beviltiškos neleistinos meilės skausmą.

Kištis jis negalėjo. Argi jis nepriklauso Arabelai? Toliau eiti nebepajėgė ir grįžo į Kristminsterį. Atrodė, tartum kiekvieno žingsnio aidas sako jam, kad nieku gyvu nevalia trukdyti Filotsonui siekti Sju. Filotsonas gal dvidešimčia metų už ją vyresnis, bet būna daug laimingų šeimų ir kai toks amžiaus skirtumas. Taip besigraužiant dar smilktelėjo mintis, kad jis pats ir padėjo savo pusseserei ir mokytojui suartėti — kokia likimo ironija!

VI

Senoji pikčiurna Džudo giminaitė, kuri gyveno Merigrine, susirgo ir atgulė, ir artimiausią sekmadienį Džudas nuėjo jos aplankyti, didvyriškai save įveikęs — jis labai norėjo pasukti į šalį, į Lamsdoną, kur būtų pasikalbėjęs su pussesere, tiktai maža iš to gavęs džiaugsmo, nes negalėjo pasisakyti, kas dedasi jo širdyje, nei prisipažinti matęs tą kankinamą jam sceną.

Senoji nebesikėlė iš lovos, ir Džudas beveik visą laiką, kiek ten buvo, tvarkė visokius jos reikalus. Nedidelė kepyklėlė jau anksčiau buvo parduota kaimynui, ir tų pinigų bei santaupų jai puikiausiai pakako pragyvenimui, o prižiūrėjo ją viena našlė iš to paties kaimo, dabar ji kartu ir gyveno. Tik visai prieš išeinant atsirado laiko ramiai pasikalbėti, ir Džudas nejučia prabilo apie pusseserę.

— Ar Sju gimė čia?

— Taip, šitam pačiam kambary. Tuo metu jie čia gyveno. Kodėl tu klausi?

— Taip sau, norėjau žinoti.

— Tai tu susitikai su ja! — griežtai tarė tetulė.— O kas tau buvo sakyta?

— Kad nereikia su ja susipažinti.

— Ar jūs kalbėjotės?

— Taip.

— Tai kad daugiau taip nebūtų. Tėvas primokė ją nekęsti motinos giminių; o į tokį prastą darbininką kaip tu ji nė nežiūrės, juk dabar ji miesto panelė. Man ji niekada nepatiko. Tokia akiplėša ir užsispyrusi. Dažnai jai nuo manęs kliūdavo už įžūlumą. Sykį žiūriu, nusiavusi batelius, be kojinių, sijoną pasikėlusi virš kelių, brenda į

kūdrą, ir dar nespėjau sugėdinti, o ji sako: „Eikit, eikit, tetulyt! Čia per daug nekuklus vaizdas jūsų akims!“

— Ji gi buvo dar maža.

— Jau dvylika turėjo.

— Na taip... žinoma. Bet dabar jau suaugusi ir tokia rimta, švelni, atjaučianti ir labai jautri...

— Džudai! — sušuko tetulė, sėsdamasi lovoje.— Tik nesukvailiok!

— Ne, ne, ką tu.

— Jau tą Arabelą vedęs taip sau pakenkei, kad ir norėdamas nesugalvosi. Bet ji nors išsidangino į kitą pasaulio kraštą ir gal daugiau nebetrukdys gyventi. Bet jeigu tu, jau ir taip supančiotas, dar prisiriši prie Sju, bus dar baisiau. Jeigu ji su tavim geruoju, tai naudokis jos gerumu, tik nepamesk galvos. Būk jai giminė, ne daugiau, visa kita būtų didžiausia beprotybė. Jinai gal jau miesto pagadinta ir pasileidusi, tu gi pražūsi su ja!

— Nekalbėk taip apie ją, tetule! Labai prašau, nekalbėk!

Jam palengvėjo, kai vidun įėjo toji moteriškė, gyvenanti čia ir slauganti tetulę; ji, matyt, kiek pasiklausė už durų, nes tuoj užvedė kalbą apie praeitį ir Sju Braidhed, kokia toji likusi jos atmintyje. Ji papasakojo, kad Sju ir maža buvusi keistuolė; tuo metu, kai mokėsi kaimo mokykloje, toje už pievelės,— jos tėvas tada dar nebuvo išvažiavęs į Londoną,— ir kai vikaras surengė skaitymus ir deklamacijas, ji pasirodė scenoje, pati mažiausia už visus, „su balta suknyte ir batukais ir rausvu kaspinu“; ir kaip ji deklamavo „Exelsior“[47], „Ir siautėjo nakčia linksmybė“[48] ir „Varną“[49]; kaip ji raukė antakius ir žvelgė tragišku žvilgsniu ir kalbėjo į erdvę, lyg kreipdamasi į gyvą būtybę, nors nieko ten nebuvo:

O klaikus kraupusis varne iš niūriosios pragarmės,
Tark prašmatnų savo vardą iš Plutono pragarmės!

— Ji taip aiškiai pavaizdavo tą bjaurų maitvanagį, stovėdama scenoje su rausvu kaspinu,— lyg nenorom įsiterpė ligonė,— jog mes jį tiesiog pamatėme prieš akis. Ir tu, Džudai, taip pat mokėjai, kai buvai mažas, atrodė, tartum matydavai daiktus ore.

Kaimynė papasakojo ir apie kitokius Sju sugebėjimus:

— Nepasakysi, kad ji būtų buvusi didelė padauža, bet dažnai elgdavosi kaip koks berniūkštis. Esu mačiusi, kaip ji ir bent dvidešimt berniukų čiuožė nuo šlaito ant kūdros ledo, o paskui lyg akis išdegę

lėkė į kitą šlaitą, jos tik garbanos draikėsi, ir visi jie dangaus fone atrodė tarsi nupiešti ant stiklo. Visi berniukai ir jinai; paskui jie šaukė jai „valio!“, o ji pasakė: „Nebūkit tokie stačiokai“, ir nei iš šio, nei iš to — namo. Jie norėjo vėl ją prikalbinti, kad eitų laukan, bet ji nebėjo.

Nuo tų kalbų, įsivaizdavus, kokia buvo Sju, Džudui darėsi dar sunkiau, kad negalės siekti jos rankos, ir kitą dieną jis išėjo iš tetulės namų niūria širdimi. Jam labai knietėjo užsukti į mokyklą ir pamatyti salę, kur taip pasižymėjo mažytė Sju, bet užgniaužė tą norą ir nuėjo tolyn.

Buvo sekmadienio vakaras, ir gatvėje stovėjo šventadieniškai pasipuošusių valstiečių būrelis; jie pažinojo Džudą nuo to meto, kai jis čia gyveno. Džudas labai nustebo, kai vienas užkalbino jį:

— Tai, vadinas, patekai ten!

Džudo veidas rodė, kad jis nesuprato.

— Na į tą mokslų vietą, „Šviesos miestą“, apie kurį dar mažas pasakojai. Ar ten taip ir yra, kaip galvojai?

— Dar geriau! — sušuko Džudas.

— Aš ten buvau kokią valandą vienąkart, tai nieko ypatingo nepamačiau. Seni apgriuvę mūrai, lyg ir bažnyčios, lyg ir prieglaudos, ir gyvybės maža.

— Netiesa, Džonai. Gyvybės ten kur kas daugiau, negu pamatai eidamas gatve. Tai vienintelis toks minties ir religijos centras — dvasinis ir intelektualinis šalies lobynas. Ta tyla be menkiausio bruzdesio iš tikrųjų yra amžino judėjimo ramybė, tai kaip sukutis, kuris taip greitai sukasi, jog rodos, stovi, jei prisiminsim vieno žinomo rašytojo palyginimą.

— Gal viskas ir taip, o gal ir ne. Aš, kaip sakiau, nieko tokio nepamačiau per tą valandą ar dvi. Užėjau, pasiėmiau alaus bokalą, bandelę už pensą, pusę porcijos sūrio ir pasėdėjau, kol atėjo laikas važiuoti namo. Tai tu gal jau į kokį koledžą įstojai?

— Kur ten! — atsakė Džudas.— Aš prie koledžo dar nė kiek nepriartėjau.

— Kodėl gi jau taip?

Džudas paplekšnojo sau per kišenę.

— Taip mes ir manėm! Ne tokiems kaip tu ten patekti — tik tiems, kurie turi daug pinigų.

— Čia jūs klystat,— su kartėliu atsakė Džudas.— Tie koledžai kaip tik tokiems kaip aš.

Vis dėlto šios pastabos užteko, kad atitrauktų Džudo dėmesį nuo vaizduotės pasaulio, kuriame jis paskutiniu metu gyveno ir kuriame kažkoks abstraktus asmuo — daugiau ar mažiau tapatus jam pačiam — visa galva pasinėręs į menus ir mokslus, tvirtai tikėjo tuo, kad yra išrinktas ir pašauktas užimti vietą mokytųjų rojuje. Jis įvertino savo planus blaiviau. Paskutiniu metu buvo pastebėjęs, kad jam nelabai sekasi graikų kalba, ypač dramos veikalų skaitymas. Po dienos darbo kartais jausdavosi taip nuvargęs, jog neįstengdavo susikaupti, o nuodugniai studijuojant susikaupti būtina. Jam reikėjo mokytojo — artimo draugo, kuris greitai paaiškintų tai, kam sužinoti jis kartais vargdavo visą mėnesį, knisdamasis po storiausias, savo paslapčių nenorinčias išduoti knygas.

Atėjo laikas viską apsvarstyti kur kas rimčiau nei iki šiol. Kas iš to, kad jis gaišta savo laisvas valandas tuščiam darbui, vadinamam „savarankiškomis studijomis", ir nepagalvoja, kokią tai duos gyvenime naudą. „Turėjau apie tai anksčiau pagalvoti,— kalbėjo jis sau, eidamas namo.— Verčiau visai nereikėjo pradėti, jei aiškiai nežinojau, ko noriu, ko siekiu... Gana šitaip slankioti koledžų pasieniais ir tikėtis, kad kas išties ranką ir įsitrauks į vidų! Reikia viską susižinoti!"

Kitą savaitę ėmė klausinėtis. Vieną pavakarę jam pasirodė, kad jau pasitaikė gera proga — sėdėdamas ant suolelio skvere, jis pamatė einantį takeliu senyvą poną, vieno koledžo galvą, kaip buvo anksčiau sužinojęs. Tas ponas priėjo arčiau, ir Džudas susijaudinęs pažvelgė į jį. Iš veido jis atrodė malonus, palankus, tačiau gana uždaras. Pagalvojęs Džudas pajuto negalėsiąs prieiti ir jo užkalbinti, bet tas susitikimas davė jam mintį, kad būtų visai protinga išdėstyti savo sunkumus laiške geriausiems ir išmaningiausiems seniesiems profesoriams ir gauti iš jų patarimą.

Taigi po to dvi savaites jis lankėsi tokiose vietose mieste, kur galėtų sutikti pačius įžymiausius iš rektorių, direktorių ir kitokių koledžų vadovų. Iš jų galų gale išsirinko penkis, kurių veidai jam tartum sakė, kad jie sugeba žmogų įvertinti ir mato toli į priekį. Šiems penkiems jis ir pasiuntė laiškus, trumpai aprašęs savo sunkumus ir klausdamas jų nuomonės, ką jam daryti tokioje situacijoje.

Laiškus išsiuntęs, Džudas prisigalvojo, kiek daug ką blogai juose parašęs, ir jau ėmė gailėtis, kam siuntė. „Parašiau įkyrų, banalų, įžūlų prašymą, kokių daugybę rašinėja šiais laikais,— galvojo jis.— Ir kaip galima šitaip kreiptis į visai nepažįstamus žmones? Dar pamanys, kad

aš koks apgavikas, dykaduonis, nedorėlis, nors vėliau ir paaiškės, kad ne... O gal aš toks ir esu!“

Vis dėlto jis neprarado vilties, kad atsakymas į laišką bus paskutinė galimybė išsigelbėti. Ir laukė diena po dienos, įtikinėdamas save, jog laukti beprasmiška, bet vis tiek laukė. Tuo metu jį sujaudino žinia apie Filotsoną. Filotsonas pereina iš mokyklos netoli Kristminsterio į kitą, didesnę, toliau į pietus Vidurio Vesekse. Ką tai reiškia? Kaip tai atsilieps jo pusseserei? Ar tik čia nebus taip, ir atrodo, labai galimas dalykas, kad mokytojas išsikelia praktiniais sumetimais, dėl didesnio atlyginimo, nes jam reikės užsidirbti duoną nebe vien sau; į šį klausimą Džudas nesiryžo atsakyti. O kadangi Filotsono ir merginos, kurią Džudas buvo aistringai įsimylėjęs, buvo tokie švelnūs santykiai, tai jam atrodė bjauru kreiptis į Filotsoną patarimo dėl savų reikalų.

Aukštieji universiteto asmenys, kuriems Džudas buvo parašęs, vis dar nesiteikė atsakyti, ir jis kaip ir anksčiau tebebuvo vienas, tik menkstant vilčiai, augo nusiminimas. Aplinkiniais keliais jis netrukus aiškiai sužinojo tą patį, ką jau seniai su nerimu numanė — vienintelė išeitis jam yra taip pasiruošti, kad galėtų užimti mokslininko humanitaro vietą. Tam reikia labai daug mokytis su repetitorium ir būti didelių gabumų. Bet labai maža tikimybės, kad žmogus, mokęsis savarankiškai, nors daug ir rimtai, kad ir dešimtį metų, galėtų varžytis su tais, kurie visą gyvenimą dirbo kryptingai vadovaujami mokytojų.

Kitas kelias tokiems kaip jis buvo taip sakant nusipirkti tą vietą, ir atrodė, kad jis vienintelis realus, nes tuo keliu einant sunkumai būtų tik materialinio pobūdžio. Pasiteiravęs Džudas paskaičiavo, kokio dydžio būtų ši materialinė kliūtis, ir visiškai nusiminė, kai įsitikino, jog net geriausiai klojantis turės praeiti penkiolika metų, kol jis galės koledžo vadovui pateikti liudijimą ir laikyti stojamuosius egzaminus. Tai buvo beviltiška.

Jis suprato, kaip rafinuotai ir klastingai pakerėjo jį miestas. Ten patekti ir gyventi, vaikščioti tarp bažnyčių ir koledžų, persiimti *genius loci** — tai jam, jaunam svajotojui, atrodė savaime suprantama ir puiku, kai miestas viliojo savo spindesiu horizonte. „Tegu tik aš ten pateksiu,— kartojo jis atkakliai kaip Kruzas, dirbantis savo didžiąją valtį,— o tada viską padarys laikas ir energija“. Jam visais atžvil-

* Vietos dvasia (*lot.*)

giais būtų buvę geriau, jeigu niekada nebūtų nei išgirdęs apie tą apgaulingą vietą, nei jos pamatęs, o nuvažiavęs į kokį nors gyvą prekybinį miestą ir pabandęs prasigyventi savo paties galva, o tada jau kūręs realius planus. Taigi protingai viską apsvarsčius, aišku buvo viena, kad jo sumanymas sprogo kaip vaivorykštės spalvomis mirguliuojantis muilo burbulas. Jis pažvelgė atgal į praėjusius metus ir pagalvojo kaip Heinė:

Ir ant jaunuolio išdidžios galvos
Regiu aš juokdario kepurę margą.[50]

Laimė, kad jam neleista šiuo nusivylimu dalytis su brangiąja Sju ir temdyti jai gyvenimą. Ir kiek tik galės, jos gailėdamas jis slėps skausmingus savo praregėjimus, aiškiai nurodančius jo galimybes. Juk ji težino mažą dalelę tos apgailėtinos kovos, kai jis grūmėsi beginklis, elgeta ir nieko neišmanantis.

Jis visam laikui įsiminė tą dieną, kai pabudo iš svajonių. Nežinodamas kur dėtis, užlipo į aštuoniakampę patalpą savotiškos statybos teatro pastogėje, vadinamąjį „žibintą", šio keisto, savotiško miesto viduryje. Iš visų pusių buvo langai, pro kuriuos matėsi visas Kristminsteris ir jo pastatai. Džudas žvelgė aplinkui susimąstęs, liūdnas, bet atkaklus. Šie pastatai, kvartalai ir jų teikiamos gėrybės ne jam. Nuo tolumoje dunksančios didelės bibliotekos, kurioje jis neturėjo laiko lankytis, žvilgsnis nuslydo per bokštų smailes, frontonus, gatves, varpines, skverelius, keturkampius kiemus, sudarančius šios neprilygstamos panoramos ansamblį. Jis matė, kad jam lemta būti ne čia, o tarp prastų darbininkų vargingame priemiesčio kvartale, kuriame jis ir gyveno ir kurio Kristminsterio svečiai bei panegiristai net nelaikė miesto dalimi; tačiau be šių priemiesčio gyventojų nebūtų galėję dirbti savo darbo patys uoliausi knygiai ir gyventi patys tauriausi mąstytojai.

Jis pažvelgė toliau už miesto į apylinkes; į medžius, slepiančius nuo jo tą, kurios buvimas iš pradžių buvo jam dvasinė parama ir kurios netekimas dabar buvo iš proto varanti kančia. Jei ne šis smūgis, jis dar būtų susitaikęs su savo likimu. Jei Sju būtų buvusi greta, jis būtų galėjęs lengvai išsižadėti tų svajonių. Bet jos nebuvo, ir reakcija po ilgos įtampos, kuriai pats save buvo pasmerkęs, neišvengiamai turėjo būti pražūtinga. Be abejo, ir Filotsonas patyrė tokį pat nusivylimą, koks buvo dabar apėmęs Džudą. Tačiau mo-

kytojas jau laimingas, jam paguoda mieloji Sju, o Džudui nėra jokios paguodos.

Nulipęs žemyn, jis apatiškai patraukė gatvėmis ir, užtikęs aludę, įėjo vidun. Vieną po kitos išgėrė kelias stiklines alaus, o kai išėjo, buvo jau tamsu. Mirksinčių žibintų šviesoje pardūlino namo vakarieniauti ir, vos atsisėdo prie stalo, šeimininkė atnešė ką tik atėjusį jam laišką. Ji padėjo laišką ant stalo, tartum jausdama didelę jo svarbą, ir Džudas žvilgtelėjęs pamatė reljefinį antspaudą vieno iš koledžų, į kurio vadovą buvo kreipęsis.

— Nors vienas! Pagaliau! — sušuko Džudas.

Laiškas buvo trumpas ir ne visai toks, kokio jis tikėjosi, nors tikrai parašytas paties koledžo direktoriaus.

PONUI DŽUDUI FAULIUI, akmentašiui

Bibliolo koledžas

Pone, aš susidomėjęs perskaičiau jūsų laišką; kadangi ir pats priskiriate save prie darbininkų, tai tuo remdamasis drįstu manyti, jog jums daug geriau pasiseks gyvenime, jei liksite savo aplinkoje ir laikysitės savo profesijos, negu kad pasirinkus kokį kitą kelią. Taip ir patariu jums pasielgti.

Su pagarba
T. TETJUFINĖJUS

Šis itin protingas patarimas užpykdė Džudą. Juk jis ir anksčiau tai žinojo. Ir žinojo, kad tai teisinga. Vis dėlto pasijuto, kaip gavęs žiaurų smūgį — po dešimties darbo metų — ir kaip beprotis pašoko nuo stalo ir išbėgo į gatvę, užuot ėmęsis kaip paprastai skaityti. Bare prie bufeto išlenkė dvi ar tris stiklines, paskui beveik nieko nebesuvokdamas ėmė bastytis gatvėmis ir atklydo iki Kryžkele vadinamos vietos miesto centre; vis dar apdujęs beprasmiškai spoksojo į žmones, paskui atsipeikėjęs užkalbino ten stovintį poste policininką.

Pareigūnas nusižiovavęs pasirąžė, pasistiebė ir, ūgtelėjęs pusantro colio, su pašaipia šypsena tarė Džudui:

— Nusilakėt, jaunuoli?

— Ne, aš dar tik pradėjau,— nė kiek nesusigėdęs atšovė Džudas.

Nors ir girto, galva jo buvo gana blaivi. Jis nebe viską girdėjo, ką toliau kalbėjo policininkas, nes susimąstė apie žmones, kaip ir jis mėginusius prasimušti; ir jie taip pat yra stovėję šioje Kryžkelėje, o dabar niekas jų nebeprisimena. Šioje vietoje daugiau istorijos negu bet kuriame miesto koledže. Čia knibždėte knibžda įvairiausių žmonių šešėlių, žmonių, kurie buvo dalyvavę kokioje tragedijoje, komedijoje, farse, tikruose didžiulės įtampos vaidinimuose. Kryžkelėje žmonės yra stovėję šnekėdamiesi apie Napoleoną, Amerikos praradimą, karaliaus Karolio egzekuciją, kankinių deginimą ant laužo, apie Kryžiaus žygius, normanų pergalę, gal net ir apie Cezario atvykimą. Čia susitikdavo abiejų lyčių atstovai idant mylėtųsi, neapkęstų vienas kito, sujungtų savo likimus, išsiskirtų; čia laukė, kentėjo, triumfavo vienas prieš kitą, keikė vienas kitą pagauti pavydo ir laimino atleisdami.

Jis pradėjo suprasti, kad miesto gyvenimas — kur kas margesnė, labiau jaudinanti, vertingesnė žmonijos knyga negu koledžų gyvenimas. Šie besigrumiantys dėl egzistencijos vyrai ir moterys yra Kristminsterio tikrovė, nors jie ir ne kažin ką žino apie Kristų ir bažnyčią*. Tokia gyvenimo ironija. O nuolat besikeičiantis gyventojų sluoksnis — studentai ir dėstytojai, žinantys apie Kristų ir bažnyčią,— iš tikrųjų nepriklauso Kristminsteriui.

Jis pasižiūrėjo į laikrodį ir su tomis pačiomis mintimis leidosi toliau, kol priėjo miesto salę, kur vyko koncertas — toks, kuriame galėjai vaikščioti po salę, bet kada įeiti ir išeiti. Džudas pamatė, kad salė pilna jaunų prekybos tarnautojų, pardavėjų, kareivių, pameistrių, vienuolikmečių berniūkščių su cigaretėmis dantyse ir laisvo elgesio moterų — aukštesnės klasės, tokių, kurios tuo verčiasi grynai iš pamėgimo. Štai čia tikrasis Kristminsterio gyvenimas. Grojo orkestras, publika vaikštinėjo, stumdėsi, scenoje keitėsi dainininkai ir dainavo komiškas daineles.

Aplinkui jį tartum pleveno Sju dvasia, ir jis negalėjo flirtuoti ir gerti su išdykusiomis merginomis, kurios jį užkabinėjo, trokšdamos patirti bent mažumėlę džiaugsmo. Dešimtą valandą jis išėjo ir namo pasuko aplinkiniu keliu, pro tą koledžą, kurio direktorius jam parašė. Vartai buvo užrakinti; Džudas ūmai išsiėmė iš kišenės kreidos

* Žodžių žaismas. Kristminsteris: *Christ* — Kristus, *minster* — didelė bažnyčia, katedra (*angl.*).

gabaliuką — jį visados nešiojosi, nes dažnai prireikdavo darbe — ir parašė ant sienos:

„Ir aš turiu širdį kaip jūs; nesu už jus žemiau; ir kas to nežino? — Jobo, XII, 3.“

VII

Šitaip išliejus nuoskaudą palengvėjo, ir rytą jis jau pasijuokė iš savo išdidumo. Bet juokas nebuvo linksmas. Jis dar kartą perskaitė direktoriaus laišką, ir eilučių išmintis, pirma užpykdžiusi, dabar atšaldė ir prislėgė. Pamatė esąs iš tikrųjų kvailys.

Netekęs tikslo — ir proto, ir jausmų sferoje — jis nebegalėjo nė dirbti. Jei ir susitaikydavo su tuo, kad jam nelemta būti studentu, ramybės nedavė beviltiška meilė Sju. Kankinamai persekiojo mintis, jog per vedybas prarado vienintelę giminingą sau sielą, ir, nebegalėdamas to pakelti, vėl puolė ieškoti prasiblaškymo tikrajame Kristminsterio gyvenime. Dabar tą tikrąjį gyvenimą surado tamsiame su žemomis lubomis bare, kuris buvo garsus tarp vietinių įžymybių, o jį geresniais laikais būtų sudominęs nebent savo keistumu. Čia jis prasėdėjo kone visą dieną, įsitikinęs, kad yra iš esmės blogas ir kad nieko daugiau iš jo nebėra ko tikėtis.

Vakare po vieną ėmė rinktis nuolatiniai baro lankytojai, o Džudas vis dar sėdėjo kampe, nors nebeturėjo pinigų ir per visą dieną buvo suvalgęs tik vieną sausainį. Jis stebėjo besirenkančius ramiai ir filosofiškai kaip tikras girtuoklis ir su kai kuriais susidraugavo: su Teiloru Alaviniu, subankrutavusiu bažnytinių indų pirkliu, kuris anksčiau buvo religingas, o dabar burnojo prieš dievą; su raudonanosiu aukcionieriumi; su dviem tokiais pat kaip jis gotikoje įgudusiais akmentašiais dėdule Džimu ir dėdule Džo. Čia dar buvo keli klerkai, mantijų ir kamžų siuvėjo mokinys; dvi mergelės, kurių dorumas priklausė nuo to, su kuo bendravo, pravardžiuojamos Palaimos Prieglobsčiu ir Strazdanėle; keli lenktynių mėgėjai, turintys žinių, naudingų statant už arklius; keliaujantis aktorius ir du vėjavaikiai, kurie pasirodė esą paskutinio kurso studentai, be mantijų — jie slapta čia atėjo susitikti su žmogum, išmanančiu apie šunų lenktynes, ir dabar rūkė trumpas pypkutes ir gėrė su minėtuoju lenktynių žinovu, žvilgčiodami į laikrodžius.

Dabar į pašnekesį įsitraukė visi. Buvo aptarinėjama Kristminsterio aukštuomenė, nuoširdžiai užjaučiami dėstytojai, magistrato nariai ir kiti valdžios žmonės dėl jų trūkumų, ir atvirai, bešališkai reiškiamos nuomonės, kaip jiems reikia elgtis ir tvarkyti reikalus, kad būtų gerbiami.

Džudas Faulis kartkartėm gana kategoriškai įterpdavo savo pastabas su būdingu išgėrusiam nekvailam vaikinui išdidumu, įžūlumu ir aplombu; tiek metų jis buvo siekęs savo tikslo ir dabar nuo visko, ką sakė kiti, mechaniškai, atkakliai nukreipdavo kalbą į mokymąsi ir išsimokslinimą, primygtinai pabrėždamas savo paties mokytumą, ko būtų gėdinęsis blaivus.

— O man nusispjaut ant visų rektorių, direktorių, direktoriukų, tarybos narių ar prakeiktų mokslų magistrų! — šaukė jis.— Tegu tik man pasitaiko proga, aš jiems parodysiu, ką galiu, pamatys, kas dar ne jų nosiai!

— Teisingai, taip ir reikia! — atsiliepė iš savo kampo studentai, besikalbantys apie šunis.

— Kiek žinau, tu mėgsti knygas,— įsiterpė Teiloras Alavinis,— ir aš tikiu tavo žodžiais. O man yra kitaip. Aš manau, kad iš gyvenimo pasimokysi daugiau negu iš knygos. Taip ir dariau, antraip nebūčiau nieko pasiekęs.

— Tu lyg ir taikaisi į bažnytininkus? — paklausė dėdulė Džo.— Jei jau esi toks mokytas ir taip aukštai tikiesi iškilti, tai gal parodytum, ką moki? Ar gali lotyniškai pasakyti „Tikiu į dievą tėvą“? Kartą šitaip patikrino vieną vaikiną mūsų kaime.

— Kodėl ne! — išdidžiai atsakė Džudas.

— Kur ten jam! Per daug įsivaizduoja! — suspiegė Palaimos Prieglobstis.

— Nutilk tu! — riktelėjo vienas iš studentų.— Tylos! — Jis išlenkė stiklinę, pastukseno ja į bufetą ir pranešė: — Džentelmenas ana ten kampe dabar išpažins savo tikėjimą lotyniškai, idant pamokytų čia susirinkusią publiką!

— Ne! — pareiškė Džudas.

— O tu pamėgink! — ėmė įkalbinėti siuvėjo pameistrys.

— Kadgi nemoki! — pasišaipė dėdulė Džo.

— Moka moka! — pasakė Teiloras Alavinis.

— Prisiekiu, aš moku! — tarė Džudas.— Na gerai, pastatykit stiklelį škotiško su ledu, tai pasakysiu.

— Teisingas reikalavimas,— tarė studentas ir numetė ant bufeto pinigų viskiui.

Bufetininkė, be žodžių bylodama, jog yra priversta gyventi tarp tokių gyvulių, sumaišė viskį, ir stiklinė buvo perduota per rankas Džudui, o jis išgėręs atsistojo ir pradėjo iškilmingai, sklandžiai:

— Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, Factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.

— Gerai! Puikiausia lotynų kalba! — sušuko vienas iš studentų, nors ir nesupratęs nė žodžio.

Bare įsivyravo tyla, bufetininkė sustingo savo vietoje; skambus Džudo balsas nuaidėjo iki galinio kambario, kur snaudė šeimininkas, ir jis atėjo pasižiūrėti, kas čia darosi. Džudas tvirtai kalbėjo toliau:

— Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato passus, et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas.

— Čia nikėjiškasis[51],— su pašaipa tarė antrasis studentas.— O mes norėjom apaštalų!

— O kodėl nesakėt? Be to, kiekvienas kvailys žino, kad nikėjiškasis credo yra pats autentiškiausias!

— Tegul sako toliau, tegu toliau! — šūktelėjo aukcionierius.

Bet Džudo galvoje viskas susipainiojo, daugiau jis nebegalėjo ištarti nė žodžio. Prisidėjo delną prie kaktos, veide įtviro skausmas.

— Duokit jam dar vieną, tada atsigaus ir pabaigs,— pasiūlė Teiloras Alavinis.

Kažkas pamėtėjo trijų pensų monetą, ir stiklinė buvo paduota. Džudas ištiesė į ją ranką nežiūrėdamas, vienu mauku išgėrė ir po valandėlės kalbėjo toliau, jau atgijęs, į pabaigą pakeldamas balsą kaip pastorius per pamaldas:

— Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur. Qui locutus est per prophetas.

Et unam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum. Et expecto Resurrectionem mortuorum. Et vitam venturi saeculi. Amen.

— Puiku! — ėmė šaukti kai kurie apsidžiaugę, kad atpažino paskutinį žodį — pirmą ir vienintelį.

Džudui girtumą lyg ranka nuėmė, ir jis įdėmiai visus apžvelgė.

— Kvailių kompanija! — sušuko jis.— Kas iš jūsų suprato, ką aš sakiau? Gal „Žiurkiautojo dukrą“ adverniškai, tiek jūsų bukos

galvos ir težino. Tik pamanyk, iki ko aš nusiritau, susidėjau su tokiais!

Šeimininkas, kurio licenzijoje jau buvo atžyma už įtartinų asmenų slapstymą, išsigando skandalo ir atslinko iš už bufeto, bet Džudas, staiga nušvitus protui, pasibjaurėjęs nusisuko ir išėjo — durys paskui jį dusliai užsitrenkė.

Jis nuskubėjo skersgatviu, vėliau tiesia plačia gatve, kuri perėjo į vieškelį, ir toli paliko buvusių bendrų keliamą šurmulį. Jis ėjo ir ėjo, genamas vaikiško ilgesio vienintelei pasaulyje būtybei, pas kurią, atrodė, įmanoma rasti prieglobstį — neprotingas tai buvo noras, bet tada jis dar nesuprato viso jo blogumo. Po valandos, tarp dešimtos ir vienuoliktos, jis pasiekė Lamsdono kaimą ir, priėjęs prie jos namų, pamatė, kad apačioje viename kambaryje šviesu; pamanė, jog tai turėtų būti jos kambarys, ir iš tiesų neapsiriko.

Džudas sustojo visai prie pat sienos ir pabeldė į stiklą, nekantriai šaukdamas:

— Sju! Sju!

Ji, matyt, pažino jo balsą, nes šviesa kambaryje dingo, o po kelių sekundžių buvo atrakintos ir atidarytos durys, ir ant slenksčio pasirodė Sju su žvake rankoje.

— Nejaugi čia Džudas? Na taip, iš tikro! Mano mielas mielas broleli, kas atsitiko?

— Aš... aš negalėjau neateiti, Sju! — ištarė jis, sėsdamasis ant laiptelių.— Aš toks negeras, Sju... širdis man plyšta, aš nebegalėjau pakelti tokio gyvenimo! Aš gėriau ir piktžodžiavau ar buvau netoli piktžodžiavimo, aš kalbėjau šventus žodžius nepadorioje vietoje — tuščiai girdamasis kartojau žodžius, kurių negalima tarti kitaip kaip tik su pagarba! O, daryk man ką nori, Sju, nors ir užmušk, man vis tiek. Tik nejausk man neapykantos ir neniekink kaip visi kiti!

— Tu sergi, vargšeli! Ne, aš tavęs neniekinsiu, žinoma, ne! Eikš ir pailsėk, gal aš tau kuo nors padėsiu. Na atsiremk į mane, nebijok.

Su žvake vienoje rankoje, kita prilaikydama Džudą, ji įsivedė jį vidun ir pasodino į vienintelį krėslą kukliai apstatytame kambaryje, kojas užkėlė ant kėdės ir nuavė batus. Džudas, pamažu atsitokėdamas, teįstengė trūkinėjančiu iš graužaties ir atgailos balsu kartoti: „Mieloji, mieloji Sju!“

Ji paklausė, ar Džudas nenorėtų ko užvalgyti, bet jis papurtė galvą. Tada paliepusi jam miegoti ir pažadėjusi anksti rytą atsi-

kelti ir paruošti pusryčius, ji palinkėjo labos nakties ir užlipo į viršų.

Džudas beveik iškart paniro į sunkų miegą ir nubudo tik išaušus. Iš pradžių nesusigaudė kur esąs, bet paskui atsipeikėjo ir tada aiškiai suvokė visą savo padėties baisumą. Ji pamatė jį iš blogiausios pusės — iš pačios blogiausios. Kaip dabar jis pažvelgs jai į akis? Netrukus ji nulips žemyn, ims ruošti pusryčius, kaip buvo sakiusi, ir kokia bus gėda stoti prieš ją. Šito jis negalėjo pakelti. Tylomis apsiavė, nusikabino skrybėlę nuo vinies, kur Sju buvo vakare pakabinusi, ir nekeldamas triukšmo išslinko iš namų.

Jis norėjo tik vieno — įlįsti į kokį tamsų kampą, pasislėpti ir galbūt melstis; vienintelė tokia vieta, atėjusi jam į galvą, buvo Merigrinas. Jis užsuko į savo butą Kristminsteryje ir rado ten raštelį iš darbdavio, kad yra atleistas; susidėjęs daiktus paliko miestą, kuris buvo jam kaip rakštis širdyje, ir leidosi į pietus, į Veseksą. Kišenėje pinigų nebeturėjo; nedidelės santaupos viename iš Kristminsterio bankų, laimė, liko nepaliestos. Taigi Merigriną galėjo pasiekti tik pėsčiomis; eiti reikėjo kone dvidešimt mylių, todėl buvo gana laiko galutinai išsiblaivyti.

Vakare jis priėjo Elfredstoną. Čia įkeitė liemenę ir už mylios ar dviejų nuo miestelio apsinakvojo šieno kupetoje. Auštant atsikėlė, nusipurtė nuo drabužių sinklius ir patraukė toliau, ilgu baltu keliu aukštyn į kalvas, kurios jau buvo matyti tolumoje, o pasiekęs viršų, praėjo pro stulpą, kur prieš daugelį metų buvo įamžinęs savo viltis.

Senajame kaimelyje jis atsirado per pusryčius. Pavargęs ir sudulkėjęs, bet visiškai blaivia galva sėsdamasis prie šulinio pagalvojo, koks varganas iš jo Kristus. Pamatė netoliese kubilą su vandeniu, nusiprausė ir nuėjo į tetulės namus. Rado ją pusryčiaujančią lovoje, jai padėjo moteris, kuri kartu gyveno.

— Ką, nebeturi darbo? — paklausė giminaitė, žiūrėdama į jį giliai įdubusiomis akimis iš po sunkių kaip puodų dangčiai vokų; tik šitaip jo prislėgtą išvaizdą išsiaiškino ta, kuri visą gyvenimą galynėjosi tik su daiktais.

— Taip,— niūriai pratarė Džudas.— Aš manau, reikia bent kiek pailsėti.

Po pusryčių mažumą atsigavęs jis nuėjo į savo senąjį kambarį ir atsigulė nenusirengęs, su marškiniais ir kelnėmis, kaip pratę amatininkai. Trumpam užsnūdo, o nubudo tartum pragare. Ir iš tikrųjų tai buvo pragaras — juk dabar žinojo, kad viskas žlugo, ir siekimas

iškilti, ir meilė. Jis pagalvojo apie prarają, į kurią buvo įpuolęs anksčiau, prieš palikdamas šias vietas; tada jam atrodė, kad gilesnės nebegali būti, tačiau dabartinė buvo tarsi bedugnė. Tada buvo pralaužti kraštiniai jo vilčių bastionai, o dabar jau ir antroji linija.

Jei būtų buvęs moteris, būtų ėmęs raudoti balsu nuo tokios nervinės įtampos, kokią dabar išgyveno. Bet vyriškumas atmetė tokią paguodą, ir jis tik sukando dantis; aplinkui lūpas susimetė raukšlelės kaip Laokoonto veide ir susiraukė antakiai.

Liūdnai šnarėjo medžiuose vėjas ir kaukė kamine kaip vargonų bosai. Skaudžiai plakė vienas kitą apleistų kapinių tvorą apaugusios gebenės lapeliai, girgždėjo vėjarodis ant Viktorijos-gotikinio stiliaus bažnyčios, pastatytos naujoje vietoje. Tačiau duslus murmėjimas buvo ne vėjo — tai buvo žmogaus balsas. Džudas iškart suprato, iš kur jis: gretimame kambaryje kartu su tetule meldėsi pastoriaus padėjėjas. Jis prisiminė, tetulė buvo sakiusi, kad ateis. Netrukus balsai nutilo, ir žingsniai pasuko į laiptus. Džudas atsisėdo ir šūktelėjo.

Žingsniai pasigirdo prie jo durų, jos buvo atviros, ir į vidų pažvelgė vyriškis. Tai buvo jaunas dvasininkas.

— Jūs tikriausiai būsit ponas Hairidžas? — tarė Džudas.— Tetulė ne sykį jus minėjo. Na štai, aš ką tik parėjau namo, nusiritau į dugną, kaip sakoma, nors mano ketinimai buvo kuo geriausi. Dabar užpuolė melancholija, pradėjau gerti ir visa kita.

Džudas pamažu atskleidė dvasininkui savo ankstesnius planus ir žygius ir nesąmoningai mažiau kalbėjo apie savo svajones pasiekti mokslo ir iškilti, o daugiau apie tarnavimą bažnyčiai, nors lig šiol tai buvo tik nedidelė bendro pažangos plano dalelė.

— Dabar matau, kaip kvailai dariau, ir pats dėl to kaltas,— pridūrė Džudas baigdamas.— Bet aš nė truputėlio nesigailiu, kad žlugo mano svajonės patekti į universitetą. Ir nepradėčiau iš naujo, net jei būčiau tikras, kad pasiseks. Daugiau man visai neberūpi prasimušti gyvenime. Tik jaučiu norą daryti ką nors gera, dėl to labai gailiuosi, kad netekau galimybės būti įšventintas bažnyčios tarnu.

Pastoriaus padėjėjas, naujas žmogus šiame krašte, labai susidomėjo ir pagaliau tarė:

— Jeigu jūs iš tikrųjų jaučiate pašaukimą bažnyčiai,— o jūsų pasiklausęs esu linkęs taip galvoti, nes kalbate kaip rimtas ir išsilavinęs žmogus,— tai galėtumėt tarnauti bažnyčiai kaip licenciatas. Tiktai turite ryžtingai mesti gėręs.

— Tai būtų nesunku, jei tik turėčiau kokią viltį, kuri mane palaikytų.

Trečia dalis

MELČESTERYJE

Nes nebuvo kitos merginos, o jauniki, tokios kaip ji!

Sapfo
(H. T. Vortonas)[52]

I

Tai buvo nauja idėja — pradėti altruistinį dvasininko gyvenimą, visai kitokį negu mokslui paskirtas gyvenimas, kai amžinai stengiamasi pranokti kitus. Juk galima skelbti žmonėms religijos tiesas ir daryti jiems gera ir neturint Kristminsterio universiteto diplomo su pagyrimu, tam užtenka pačių elementariausių žinių. Anuometinė vaikiška fantazija, žadinusi Džudui aukščiausias vyskupystės vizijas, buvo visai ne dorovinis ar religinis polėkis, o tik pasaulietiška garbėtroška, prisidengusi sutana. Jis įtarė, kad tas jo planas, jei ir negavo pradžios iš visuotinio sambrūzdžio, tai išsigimė vėliau ir neturėjo jokio kilnesnio pagrindo, tebuvo dirbtinis civilizacijos padarinys. Tūkstančiai jaunuolių tuo metu ėjo tuo pačiu keliu, ieškodami savo vietos gyvenime. Kūniškų malonumų siekiantis žmogus, kuris tik valgo, geria, gyvena su žmona, nerūpestingai leisdamas tuščias dienas, atrodė daug patrauklesnis už tokį kaip Džudas.

Tapęs dvasininku šitokiu keliu, be mokslo, jis tikriausiai per visą savo karjerą negalės pakilti į aukštesnę vietą, o taip ir liks kuklus pastoriaus padėjėjas ir skurs kokiame tamsiame kaime ar miesto lūšnų kvartale — o šitai gal ir yra kažkas gero ir didingo; gal čia ir yra tikrasis religingumas ir atpirkimo kelias, kuriuo verta eiti sąžinės graužaties kamuojamam žmogui.

Ši nauja mintis, pasirodžiusi gražesnė palyginti su ankstesniais ketinimais, padrąsino Džudą, vienišą ir apgailėtiną tūnantį namuose, ir, galima sakyti, per kelias dienas sudavė *coup de grâce** jo mokslinei karjerai, kuri tęsėsi daugiau kaip dešimt metų. Tačiau gana

* Lemiamas smūgis (*pranc.*).

ilgai jis dar buvo kaip apmiręs ir nė truputėlio nesistengė, kad naujasis troškimas greičiau išsipildytų; dirbo kaimyninių kaimų kapinėse smulkius darbelius — tašė antkapinius akmenis, kalė juose įrašus, susitaikęs su tuo, kad pustuzinis ūkininkų ir kiti kaimo žmonės, kurie vos teikdavosi linktelti pasisveikindami, laikė jį nevykėliu, visišku pašlemėku.

Iš tikrųjų gyvą susidomėjimą naujaisiais planais — o dvasingiems ir trokštantiems aukotis tai natūralu — Džudas pajuto po to, kai atėjo Sju laiškas su naujos vietos pašto antspaudu. Buvo matyti, kad ji susirūpinusi, apie save rašė mažai, tik kad išlaikė egzaminą karalienės stipendijai ir stos į Melčesterio mokytojų koledžą, tobulinsis profesijoje, kurią pasirinko iš dalies ir jo paveikta. Melčesteryje buvo teologijos koledžas; pats Melčesteris — tykus ramus miestas, atmosfera ten buvo beveik išimtinai religinė, pasaulietiški mokslai ir intelektualumas nebuvo vertinami, užtat gal būtų labiau pripažinti jo altruistiniai jausmai negu talentingumas, kuriuo jis ir nepasižymėjo. Kadangi kurį laiką jam vis tiek teks dirbti ir kartu studijuoti teologiją, užleistą Kristminsteryje, kur jis kalė tik klasikus, tai nieko negali būti geriau, kaip susirasti darbą Melčesteryje ir imtis naujų studijų. Tokį ypatingą susidomėjimą nauja vieta Džudas pajuto vien per Sju, o dabar labiau negu bet kada anksčiau tai buvo nereikalinga, nes prieštaravo dorovės normoms, ir jis tą suprato, bet priskyrė šį susidomėjimą savo žmogiškam silpnumui ir tikėjosi išmokti mylėti Sju tik kaip draugę ir giminaitę.

Ateinančius metus jis ketino gyventi taip, kad galėtų tapti dvasininku, sulaukęs trisdešimties,— šis amžius tiko jam ir dėl to, kad tas, kurio pavyzdžiu sekė, buvo trisdešimties metų, kai pradėjo skelbti savo mokymą Galilėjoje[53]. Taigi jam bus gana laiko mokytis neskubant ir susitaupyti pinigų, kad vėliau galėtų laikyti egzaminus į teologijos koledžą.

Atėjo ir praėjo Kalėdos, Sju mokėsi Melčesteryje. Tokiu metų laiku Džudui būtų buvę labai sunku gauti darbą naujoje vietoje, ir jis parašė Sju, kad nori dar kokį mėnesį ar du palaukti, kol pailgės dienos. Ji taip lengvai sutiko, jog Džudas ėmė gailėtis pasiūlęs atidėti savo atvykimą — matyti, kad ji visai jo nemyli, nors ir nė karto nepapriekaištavo už keistą elgesį, kai tada buvo atėjęs naktį ir patyliukais pradingo. Ji taip pat nė žodžiu neužsiminė ir apie savo santykius su Filotsonu.

Tačiau staiga nuo Sju atėjo labai neramus laiškas. Ji esanti tokia vieniša ir nelaiminga. Nebegalinti apsikęsti šiame mieste; čia blogiau, negu buvo bažnytinėje parduotuvėje, blogiau negu bet kur kitur. Ji jaučiasi nebeturinti draugų; ar jis negalėtų tuoj pat atvažiuoti? Nors kai atvažiuosiąs, ji galėsianti su juo matytis tik tam tikru laiku, nes koledže, į kurį ji pateko, labai griežta tvarka. Jai čia pataręs eiti ponas Filotsonas, bet verčiau būtų jo nepaklausiusi.

Matyt, Filotsonui nelabai sekėsi ją merginti, ir Džudas nežinia kodėl apsidžiaugė. Jis susidėjo daiktus ir išvažiavo į Melčesterį pirmą kartą per daugelį mėnesių taip atlėgusia širdimi.

Kadangi ketino pradėti naują gyvenimą, tai ėmė ieškoti blaivininkų viešbučio ir rado tokį, nedidelį, netoli nuo stoties. Užkandęs išėjo į žiemos prieblandą, perėjęs per tiltą, pasuko už kampo link Katedros aikštės. Buvo rūkas. Stabtelėjęs prie paties grakščiausio Anglijos pastato, jis pažvelgė aukštyn. Didingas statinys buvo gerai matomas tik iki stogo kraigo; aukštai iškilęs bokštas kuo toliau, tuo labiau siaurėjo, o jo viršūnė buvo visai išnykusi plaukiančioje migloje.

Buvo kaip tik žiebiami žibintai, ir Džudas apėjo aplinkui katedrą iki vakarinės pusės. Pašaliuose gulėjo daugybė akmens luitų, ir jam tai pasirodė geras ženklas, nes reiškė, kad katedra restauruojama arba rimtai remontuojama. Prietaringai tikinčiam Džudui atrodė, jog tuo pasirūpino viską iš anksto numatančios aukščiausiosios jėgos ir patvarkė taip, kad jis turėtų pakankamai darbo, kuriame buvo įgudęs, kol bus pašauktas kilnesniems žygiams.

Širdį užliejo šilta banga, pagalvojus, kaip arti dabar nuo jo gyva skaisčių akių mergaitė su tamsių plaukų kuodu virš aukštos kaktos; mergaitė degančiu žvilgsniu, kartais taip drąsiai švelniu, kažkuo panašiu į mergaičių žvilgsnius ispaniškosios tapybos mokyklos graviūrose. Ji čia, prie pat šios aikštės, viename iš namų priešais vakarinį katedros fasadą.

Plačiu žvyruotu taku jis nuėjo ten. Tai buvo senas penkiolikto šimtmečio pastatas, anksčiau rūmai, o dabar mokytojų koledžas — su langais, rėmų sudalintais į kvadratėlius, ir priekiniu kiemu, kuris buvo atskirtas nuo gatvės mūro siena. Džudas atidarė vartelius ir priėjo prie durų, pro kurias, pasiteiravęs apie savo pusseserę, buvo įleistas ir atsargiai nuvestas į svečių kambarį; po kelių minučių atėjo ir ji.

Nors Sju buvo čia dar taip neilgai gyvenusi, nuo paskutinio jų susitikimo buvo labai pasikeitusi. Gyvumo, judesių smarkumo nebelikę, atrodė sukaustyta, prislėgta. Pradingę ir konvencionalaus elgesio skydai bei rafinuotumas. Bet tai ir ne ta moteris, kuri parašė jam laišką ir kuri jo šaukėsi. Tikriausiai parašė impulso pagauta, o paskui ėmė gailėtis, prisiminusi, kokią jis neseniai buvo užsitraukęs gėdą. Džudas nepaprastai jaudinosi.

— Sju, tu juk nemanai... kad aš visai smukęs netikėlis... kad atėjau tada pas tave toks... ir taip negražiai pabėgau?

— O, aš stengiausi taip nemanyti! Iš to, ką pasakei, supratau, kodėl taip atsitiko. Norėčiau, kad man niekada nereikėtų abejoti tavo garbingumu, mano vargšas Džudai! Aš taip džiaugiuosi, kad tu atvažiavai!

Sju vilkėjo tamsiai raudona suknele, papuošta mezginių apykaklaite. Ji buvo pasiūta visai paprastai ir gražiai gulė apie jos liekną grakščią figūrą. Plaukai, anksčiau šukuoti pagal naujausią madą, dabar buvo kietai susukti į mazgą, ir apskritai ji atrodė visaip varžoma griežtos disciplinos, tik iš gelmių, kurių ši disciplina dar nepajėgė pasiekti, tebešvietė vidinė šviesa.

Ji maloniai jį sutiko, bet Džudas jautė, kad vargu ar ji laukė tokio bučinio, kokio jis norėjo, negiminiško. Sju neparodė nė menkiausio ženklo, kad žiūrėtų į jį kaip į mylimąjį ar galėtų žiūrėti kada nors ateityje, ypač dabar, pažinusi iš blogiausios pusės, net jei jis ir būtų turėjęs teisę jai asistuoti, dėl to stiprėjo jo ryžtas pasipasakoti Sju apie savo nevykusias vedybas, bet, bijodamas netekti laimės su ja draugauti, jis vis atidėliojo šią išpažintį.

Sju išėjo kartu su juo pasivaikščioti po miestą, ir eidami jie šnekučiavo, tačiau tik apie nereikšmingus dalykus. Džudas pasakė, jog norėtų nupirkti jai kokią dovanėlę, ir ji kiek sumišusi prisipažino esanti nežmoniškai alkana. Koledže jas laiką pusbadžiu, ir labiausiai trokštama dovana dabar jai būtų iš karto ir pietūs, ir arbata, ir vakarienė. Džudas tuojau nusivedė ją į viešbutį ir užsakė visa, ką ten gavo, o tai buvo ne kažkas. Tačiau jie turėjo puikią progą pabūti dviese, nes nieko daugiau kambaryje nebuvo, ir jie galėjo laisvai kalbėtis.

Ji pasakojo apie koledžą, kaip sunku ten gyventi, kokia marga bendrija studenčių, susirinkusių iš visų vyskupijos kampelių, ir kad reikia anksčiausiai keltis ir mokytis dujų šviesoje,— pasakojo su kartėliu, nes buvo jauna ir nepratusi prie jokių suvaržymų. Jis klau-

sėsi, bet ne tai labiausiai norėjo išgirsti, o apie jos santykius su Filotsonu. Tačiau apie tai ji net neužsiminė. Kai jau buvo bebaigią valgyti, Džudas ūmai uždėjo savo ranką ant josios, Sju pažvelgė į jį, nusišypsojo ir visai nesivaržydama, paėmusi jo ranką maža švelnia savo rankute, ėmė čiupinėti ir atidžiai apžiūrinėti jo pirštus, lyg tai būtų buvusi pirštinė, kurią ji ketino pirkti.

— Tavo rankos gana šiurkščios, Džudai, tiesa? — tarė ji.

— Na taip. Ir tavo tokios būtų, jei visą dieną laikytų plaktuką ir kaltą.

— O man, žinai, patinka. Man atrodo kilnu, kai vyro rankos paženklintos darbo, kurį jis dirba... Na, aš vis dėlto patenkinta, kad įstojau į šį koledžą. Pamatysi, kokia būsiu nepriklausoma, kai po dvejų metų baigsiu mokslą. Manau, kad išlaikysiu gana gerai ir ponas Filotsonas, pasinaudojęs savo ryšiais, išrūpins man didelę mokyklą.

Pagaliau ji palietė šią temą.

— Aš visą laiką įtariau, būgštavau,— tarė Džudas,— kad jis... kad tu jam labai rūpi ir jis gal net nori tave vesti.

— Nekalbėk kvailysčių!

— Bet jis yra tai sakęs, ar ne?

— Jei ir būtų, argi tai ką nors reiškia? Jis gi senas.

— Na ką tu, Sju, ne toks jau senas. Ir aš mačiau, kaip jis...

— Jis manęs nebučiavo, tikrai!

— Ne, bet buvo apkabinęs per liemenį.

— Aa... prisimenu. Bet aš to nesitikėjau.

— Tu išsisukinėji, Sju, taip negražu daryti.

Jos jausmingos lūpos suvirpėjo, akys ėmė mirksėti, pagalvojus, ką toks priekaištas reikalavo prisipažinti.

— Aš žinau, kad tu supyksi, jei viską papasakosiu, dėl to ir nenoriu sakyti!

— Tai ir nereikia, mieloji,— nuramino jis.— Aš net neturiu teisės tave klausti ir nenoriu žinoti.

— O aš pasakysiu! — sušuko Sju su įgimtu užgaidumu.— Žinai, ką aš padariau? Aš pasižadėjau... aš pažadėjau už jo ištekėti po dvejų metų, kai baigsiu koledžą ir gausiu diplomą. Tada jis planuoja paimti didelę mokyklą dideliame mieste — turės berniukus, o aš mergaites, kaip dažnai daro vedę mokytojai, ir mes gerai uždirbsim.

— O, Sju!.. Na žinoma, tai labai gerai. Geriau ir negali būti!

Jis žvilgtelėjo į ją, ir jų akys susitiko — priekaištingas jo žvilgsnis

prieštaravo žodžiams. Jis atitraukė savo ranką ir staiga atšalęs nusisuko į langą. Sju nesukrutėjusi apatiškai žiūrėjo į jį.

— Aš žinojau, kad tu supyksi! — tarė ji bejausmiu balsu.— Na ką gi, matau, kad suklydau. Nereikėjo tau atvažiuoti ir su manim susitikti. Geriau daugiau nebesimatykim, tiktai retkarčiais parašykim vienas kitam, grynai apie reikalus.

Kaip tik tai jam būtų buvę nepakeliama, ir ji, galimas daiktas, tai žinojo. Jis iškart sukruto.

— Ne, mes matysimės,— greitai ištarė jis.— Man nieko nereiškia, kad tu susižadėjusi. Aš turiu teisę su tavim susitikinėti, kai panorėsiu. Ir susitikinėsiu!

— Tai ir nebekalbėkim apie tai. Tiktai gadinam sau vakarą. Labai čia svarbu, kas ką ketina daryti po dvejų metų!

Jis negalėjo jos suprasti ir nebekalbėjo ta tema.

— Gal eisim pasėdėsim katedroje? — paklausė jis, kai jie baigė valgyti.

— Katedroje? Gerai. Nors mieliau pasėdėčiau stotyje,— atsakė ji, dar kiek suirzusi.— Miesto gyvenimo centras dabar ten. Katedra savo jau atgyveno.

— Kokia tu šiuolaikiška!

— Ir tu būtum, jei pagyventum tokiuose viduramžiuose kaip aš paskutinius kelerius metus gyvenu. Katedra buvo labai gera vietelė prieš keturis ar penkis šimtmečius, bet dabar jau paseno... O aš ne šiuolaikiška. Aš senesnė ir už viduramžius, jei nori žinoti.

Džudas atrodė nelaimingas.

— Na... gerai, daugiau apie tai nekalbėsiu! — sušuko ji.— Tu nežinai, kokia aš negera, jei žinotum, negalvotum tik apie mane ir tau būtų vis tiek, ar aš susižadėjusi, ar ne. O dabar beliko laiko apeiti apie katedrą, tada turėsiu grįžti, antraip užrakins nakčiai ir nebegalėsiu įeiti.

Jis palydėjo ją iki vartų, ir jie išsiskyrė. Džudas buvo įsitikinęs, kad nelemtas jo apsilankymas pas Sju aną liūdną naktį pagreitino Sju sužadėtuves, ir tai jo, aišku, nedžiugino. Vadinasi, štai kaip ji išreiškė jam savo priekaištą, ne žodžiais. Vis dėlto kitą dieną jis išėjo ieškoti darbo, o jį gauti buvo ne taip lengva kaip Kristminsteryje, nes šiame ramiame mieste akmens darbų buvo mažiau ir dauguma darbininkų nuolatiniai. Bet pamažu jis įsitaisė. Pradėjo nuo kapinių ant kalno, o vėliau buvo priimtas, kur labiausiai norėjo — restauruoti katedros; darbai ten buvo dideli, beveik visą vidaus akmens apdailą

reikėjo atnaujinti. Kol viskas bus užbaigta, darbo užteks daugeliui metų, ir Džudas, pasikliaudamas tuo, jog moka darbuotis plaktuku ir kaltu, manė, kad tik nuo jo priklausys, kiek jis čia prabus.

Netoli katedros jis išsinuomojo butą, kuris nebūtų buvęs per prastas ir pastoriaus padėjėjui, ir mokėjo už jį kur kas didesnę uždarbio dalį, negu būtų leidęs sau bet koks amatininkas. Kambarys buvo ir miegamasis, ir svetainė, ant sienų kabėjo įrėmintos pastorių ir dekanų namų fotografijos — juose šeimininkė buvo tarnavusi ekonome,— o svetainėje apačioje židinį puošė laikrodis su įrašu, skelbiančiu, kad yra padovanotas šiai garbingai moteriškei kitų tarnų jos vestuvių proga. Džudas šalia esamų fotografijų dar prikabino paties darytų antkapių ir bažnyčių ornamentų fotografijų; šeimininkė manė, kad jai labai pasisekė, nes lig tol kambarys buvo be nuomininko.

Miesto knygų krautuvėlėse jis gavo gana daug teologijos knygų ir vėl pradėjo studijas, tik jau kitokio pobūdžio ir krypties negu anksčiau. Kai norėdavo atsikvėpti nuo bažnyčios tėvų ir tokių kapitalinių veikalų kaip Peilo[54] ir Batlerio[55], jis skaitė Njumeną, Pjuzį ir kitus įžymius to meto autorius. Išsinuomojo fisharmoniją, pasistatė savo kambaryje ir ėmė mokytis giesmių vienam ir dviem balsams.

II

— Rytoj mūsų iškylos diena, prisimeni? Kur keliausim?

— Aš laisva nuo trijų iki devynių, tai bet kur, kad tik laiku grįžčiau. Bet tik ne prie griuvėsių, Džudai, aš jų nemėgstu.

— Tada gal į Vorderio pilį? O paskui, jei norėsim, galėsim dar į Fonthilą — spėsim.

— Vorderis — gotikiniai griuvėsiai, nepakenčiu gotikos!

— Nieko panašaus. Tai klasika, rodos, korintinis stilius, ir ten daug paveikslų.

— A, tai gerai. Korintinis — skamba gražiai. Važiuojam!

Šitaip jie šnekėjosi po kelių savaičių nuo pirmojo susitikimo, o kitą dieną susiruošė iškeliauti. Kiekviena būsimos iškylos smulkmena Džudui buvo kaip kibirkščiuojanti brangakmenio briaunelė, ir jis bijojo net pagalvoti, koks prieštaringas dabar jo gyvenimas. O Sju jam buvo kerinti mįslė — daugiau jis nežinojo, ką manyti.

Ir štai atėjo nuostabi akimirka, kai jis užsuko jos pasiimti prie koledžo durų; ji pasirodė paprastu kaip vienuolės drabužiu, bet tas paprastumas buvo greičiau priverstinis, ne savanoriškas; lėtas ėjimas į stotį, nešėjų šūksmai: „Iš kelio!“, garvežių švilpukai — viskas pranašavo puikią kelionę. Į Sju niekas nežvilgčiojo — ji buvo taip kukliai apsirengusi, ir Džudas guodė save mintim, kad tik jis vienas žino, kiek grožio prarasta per šitokį apdarą. Tereikėtų išleisti medžiagų parduotuvėje kokia dešimt svarų, ir visas Melčesteris nuo jos akių neatitrauktų, nors tai neturėtų nieko bendro su jos tikruoju gyvenimu ir jos tikruoju „aš“. Traukinio palydovas palaikė juos įsimylėjėlių porele ir pasodino į atskirą kupė.

— Gera intencija, bet visai nereikalinga! — pareiškė ji.

Džudas nieko neatsakė. Jos pastaba pasirodė jam pernelyg žiauri ir ne visai teisinga.

Jie nuėjo per parką į pilį ir ėmė vaikščioti po paveikslų galeriją; Džudas vis sustodavo prie del Sarto, Gvido Renio, Spanjoleto, Sasoferato, Karlo Dolčio ir kitų tapytojų religinių paveikslų, o Sju kantriai pastovėdavo šalia, slapčiomis skeptiškai žvilgčiodama jam į veidą. Džudo veidas, kai jis žvelgdavo į šventąsias Marijas, šventąsias šeimynas ir šventuosius, darydavosi pagarbus ir susikaupęs. Sju, įdėmiai įsižiūrėjusi jo bruožus, paėjėdavo toliau ir laukdavo priešais Lilį ar Reinoldsą. Buvo matyti, kad pusbrolis ją labai domina — taip gali dominti žmogus, tebeklaidžiojantis po labirintą, iš kurio pats jau esi ištrūkęs.

Kai juodu išėjo iš galerijos, laiko dar buvo daug, ir Džudas pasiūlė kur nors užkandus patraukti į šiaurę per kalvas ir grįžti į Melčesterį kita geležinkelio linija iš stoties, esančios maždaug už septynių mylių. Sju, pasiruošusi leistis į bet kokį nuotykį, kad tik daugiau gautų pasidžiaugti laisve, mielai sutiko, ir jie nuėjo tolyn nuo geležinkelio stoties.

Priešais plytėjo atviras kalvotas kraštas. Juodu šnekėjosi ir vis greičiau ėjo pirmyn; Džudas dar išpjovė tankumyne lazdą lenktu galu kone sulig pačia Sju, ir su ta lazda Sju atrodė kaip piemenaitė. Maždaug pusiaukelėje jie priėjo vieškelį, vedantį tiesiai iš rytų į vakarus — senąjį kelią iš Londono į Lendz Endą[56]. Stabtelėję pažiūrėjo į abi puses ir persitarė, koks dabar apleistas šis kadaise buvęs gyvas kelias, o vėjas glusčiojo prie žemės ir nešiojo šiaudelius ir sausas žoles.

Perkirtę vieškelį, jie patraukė toliau, bet jau už pusės mylios pa-

aiškėjo, kad Sju pavargo, ir Džudas sunerimo. Jie buvo gerokai nuėję nuo stoties, ir jei negalės pasiekti kitos, bus gana keblu. Didelėje kalvų ir ropėmis užsodintų laukų erdvėje ilgai nebuvo matyti jokio žmogaus būsto, bet galų gale jie užėjo avių gardą, o netrukus ir piemenį, tveriantį pinučių aptvarą. Jis pasakė, kad čia arti yra tik viena troba, kur gyvena jis pats su motina, ir, parodęs nedidelę daubą, iš kurios kilo melsvas dūmelis, patarė užeiti ten ir pailsėti.

Taip jie ir padarė. Į vidų juos įsileido bedantė senė, ir jie ėmė kalbinti ją mandagiai kaip keleiviai, kuriems vienintelė galimybė rasti prieglobstį ir pailsėti priklauso nuo šeimininko malonės.

— Gražus namukas,— pasakė Džudas.

— Nepasakyčiau, kad gražus. Jau reikia stogą perdengti, o iš kur šiaudų paimti, neišmanau, šiaudai taip brangsta, kad greit bus pigiau dengti skarda negu šiaudais.

Jiems besėdint parėjo ir piemuo.

— Jūs manęs nežiūrėkit,— mostelėjo jis ranka,— būkit čia kiek norit. Gal manėt grįžti į Melčesterį vakariniu traukiniu? Bet patys iš čia nenueisit, nes nežinot vietų. Aš galėčiau palydėti, tik kad traukinys jau gali būti išėjęs.

Jie pašoko.

— Taigi galit ir čia pernakvot, ar ne, motin? Būkit kaip namie. Kieta bus miegoti, bet būna ir blogiau.— Jis pasisuko į Džudą ir tyliai paklausė: — Ar jūs vedę?

— Tss!.. Ne! — atsakė Džudas.

— O, man visai nesvarbu, nieko tokio. Tada ji galės miegot motinos kambaryje, o mes atsigulsim pereinamam, kai jos susiruoš. Anksti rytą aš jus pažadinsiu, kad suspėtumėt į pirmą traukinį. O į šitą tai jau pavėlavot.

Pagalvoję jie nusprendė priimti šį pasiūlymą ir pasiliko. Su piemeniu ir jo motina pavalgė vakarienės — virtos kiaulienos su daržovėmis.

— O man visai patinka šitaip,— tarė Sju, kai šeimininkai ėmė kraustyti indus nuo stalo.— Nieko nereikia klausyti — galioja tik gravitacijos ir natūralaus vystymosi dėsniai.

— Tau tik taip atrodo, kad patinka, o iš tikrųjų visai ne. Tu esi civilizacijos produktas,— pasakė Džudas, su nuoskauda prisiminęs, kad ji susižadėjusi.

— Ką tu, Džudai, ne. Aš mėgstu skaityti, ir visa kita, bet kaip norėčiau gyventi laisvai kaip vaikystėje...

— Ar taip gerai ją prisimeni? Man atrodo, tu kaip tik negali apsieiti be visokių taisyklių ir suvaržymų.

— Ar aš? Tu nežinai, kas aš esu iš tikrųjų.

— Ir kas gi?

— Izmaelitė[57].

— Miesto panelė — štai kas tu!

Sju rūsčiai pažvelgė į jį ir nusigręžė.

Rytą piemuo juos prikėlė, kaip buvo žadėjęs. Buvo giedra, saulėta, ir keturias mylias iki traukinio jie nukeliavo visai maloniai. Atvažiavę į Melčesterį, nuėjo iki Katedros aikštės, ir kai prieš Sju akis iškilo senasis pastatas, kur vėl reikės būti įkalintai, ją pagavo baimė.

— Dabar tai man klius! — sušnibždėjo ji.

Jie paskambino dideliu varpu ir ėmė laukti.

— Oi, vos nepamiršau,— greitai tarė ji, kažko ieškodama kišenėje.— Čia tau, mano nauja fotografija. Nori?

— Dar klausi!

Jis nudžiugęs paėmė nedidelę fotografiją, ir tuo metu pasirodė durininkas. Kai rakino vartus, jo veidas nežadėjo nieko gero. Sju įėjo skersa, žiūrėdama į Džudą ir modama jam ranka.

III

Septyniasdešimt merginų, daugiausia nuo devyniolikos iki dvidešimt vienerių metų amžiaus — nors viena kita buvo ir vyresnė,— gyvenančių tame savotiškame vienuolyne, vadinamame Melčesterio mokytojų koledžu, buvo gana marga bendrija: amatininkų, dvasininkų, gydytojų, krautuvininkų, ūkininkų, pienininkų, kareivių, jūreivių bei valstiečių dukterys. Anksčiau aprašytą vakarą jos sėdėjo didelėje klasėje, ir staiga pasklido gandas, kad Sju Braidhed negrįžo, o vartai jau uždaryti.

— Ji išvažiavo su kavalierium,— pasakė antro kurso studentė, išmananti apie kavalierius.— Panelė Treisli matė juos stotyje. Oi, gaus ji pylos, kai sugrįš!

— Ji sakė, kad ten jos pusbrolis,— įsiterpė jaunutė naujokė.

— Per daug dažnai šituo teisinamasi, dabar jau jokie pusbroliai niekam nebepagelbės,— sausai atsakė kurso seniūnė.

Mat vos prieš metus įvyko toks apgailėtinas atsitikimas — buvo

suvedžiota viena studentė, kuri, norėdama susitikinėti su mylimuoju, sakėsi, kad tai jos pusbrolis. Kilo baisus skandalas, ir direkcija nuo to karto tiesiog šiaušėsi prieš pusbrolius.

Devintą valandą per patikrinimą panelė Treisli garsiai ištarė Sju pavardę net tris kartus, bet atsakymo taip ir neišgirdo.

Penkiolika po devynių visos septyniasdešimt merginų atsistojo giedoti „Vakarinės giesmės", paskui suklaupė kalbėti poterių. Pasimeldusios jos pavakarieniavo, ir visų galvoje buvo ta pati mintis: kur Sju Braidhed? Kai kurios, mačiusios Džudą pro langą, prisipažino sau, kad ir pačios nepaisytų bausmės už malonumą būti bučiuojamos tokio simpatingo jaunuolio. Beveik nė viena netikėjo, kad jis jos pusbrolis.

Dar po pusvalandžio visos jau gulėjo viena nuo kitos atitvertose lovose, jų švelnūs mergiški veidai buvo atgręžti į liepsnojančius dujų ragelius, iškabinėtus per ilgą miegamąjį, ir kiekviename veide buvo įrašyta „silpnoji", tarsi prakeikimas lyčiai, kuriai jos priklausė ir kuri jokiomis jų valios pastangomis ar sugebėjimais negali pasidaryti stipri, kol egzistuoja negailestingi gamtos dėsniai. Pačios nežinodamos, jos teikė gražų, graudų, daug minčių keliantį vaizdą, bet suvokti tą jaudinantį grožį joms bus lemta tik daug vėliau, kai ilgai blaškytos audrų, nualintos bėdų ir neteisybių, vienatvės, vaikų gimdymo ir praradimų, mintimis grįš į tuos praėjusius laikus ir tik tada pamatys, kaip nepaisė jo ir leido praslysti pro šalį.

Viena iš prižiūrėtojų įėjo užgesinti šviesų ir metė paskutinį žvilgsnį į vis dar tuščią Sju lovą ir į jos mažą tualetinį stalelį kojūgalyje, kur, kaip ir visų mergaičių, buvo pridėta įvairių daikčiukų, o tarp jų išsiskyrė dvi fotografijos. Šiaip Sju stalelis buvo gana kuklus, tik už veidrodžio stovėjo dviejų vyriškių fotografijos filigraniniais ir aksominiais rėmeliais.

— O kas šitie vyriškiai, ar ji kada sakėsi? — paklausė prižiūrėtoja.— Kaip žinot, čia tvarka griežta, ant stalelių leidžiama laikyti tik giminaičių portretus.

— Vienas — tas vidutinio amžiaus,— pasakė mergina iš gretimos lovos,— yra mokytojas, kurio padėjėja ji dirbo, ponas Filotsonas.

— O antrasis, studentas su kepuraite ir mantija, kas jis?

— Draugas ar buvęs draugas. Ji niekada nesakė, kuo jis vardu.

— Ar pas ją buvo atėjęs vienas kuris iš šitų?

Ne.

— Ar jūs tikrai žinot, kad ne studentas?

— Tikrai. Buvo atėjęs jaunuolis su juoda barzda.

Šviesa buvo nedelsiant užgesinta, o merginos migdamos dar ilgai galvojo apie Sju ir spėliojo, ko ji buvo prikrėtusi Londone ar Kristminsteryje, prieš patekdama čia; kitos nenustygo lovose ir išlipusios prigludo prie gotikinių langų, pro kuriuos buvo matyti platus vakarinis katedros frontonas ir bokštas.

Rytą nubudusios pažvelgė į Sju kampelį, bet gyventojos ten dar nebuvo. Ne visai apsirengusios dujų šviesoje sėdo mokytis, o kai užlipo į viršų baigti rengtis prieš pusryčius, prie vartelių garsiai suskambo varpas. Miegamojo prižiūrėtoja išėjo ir netrukus grįžusi pasakė, kad direktorė liepė su Sju Braidhed neatsiklausus nekalbėti.

Todėl kai Sju susijaudinusi ir išvargusi įėjo į miegamąjį greitosiomis apsitvarkyti, niekas su ja nepasisveikino, nieko nepaklausė, ir savo skyrelį ji pasiekė tylomis. Nulipusios į valgyklą, jos pamatė, kad Sju neatėjo kartu pusryčiauti, o vėliau sužinojo, kad ji buvo smarkiai išbarta ir savaitei uždaryta į atskirą kambarį, kur viena valgys ir mokysis.

Tai išgirdusios merginos ėmė murmėti, kadangi nuosprendis joms atrodė per griežtas. Buvo surašyta peticija prašant sušvelninti bausmę, po ja visos pasirašė ratu ir nusiuntė direktorei. Į peticiją nebuvo atsižvelgta. Vakarėjant, kai geografijos mokytoja ėmė diktuoti užduotį, merginos klasėje tebesėdėjo sudėjusios rankas.

— Jūs norite pasakyti, kad neketinate dirbti? — pagaliau paklausė mokytoja.— Tai galiu jums pranešti, kad buvo išsiaiškinta, jog jaunuolis, su kuriuo leido laiką Braidhed, nėra jos pusbrolis dėl paprasčiausios priežasties, kad ji iš viso neturi jokio pusbrolio. Mes parašėme į Kristminsterį ir išsiaiškinome.

— O mes tikim jos žodžiu,— pasakė seniūnė.

— Tą jaunuolį pavarė iš darbo Kristminsteryje už girtavimą ir piktžodžiavimą aludėse, o čia jis persikėlė gyventi vien dėl to, kad būtų šalia jos.

Bet merginos vis tiek tebesėdėjo kaip sėdėjusios, ir mokytoja išėjo pasiklausti vyresnybės, ką daryti.

Netrukus, kai jau ėmė temti, mokinės išgirdo gretimoje klasėje šauksmus, o paskui viena pirmakursė įbėgusi pranešė, kad Sju Braidhed išlipo pro langą iš to kambario, kur buvo uždaryta, perbėgo tamsoje per veją ir dingo. Niekas negalėjo suprasti, kaip ji išsigavo

iš kiemo, nes palei tvorą tekėjo upė, o šoniniai varteliai buvo užrakinti.

Jos nubėgo pasižiūrėti į tuščią kambarį — vidurinė lango dalis buvo atvira. Vėl su žibintu apieškojo veją, apžiūrėjo kiekvieną krūmą, bet Sju niekur nebuvo. Tada buvo išklausinėtas durininkas, ir, gerai pagalvojęs, jis prisiminė girdėjęs kažkokį pliaukštelėjimą upėje už namo, bet nekreipęs dėmesio, nes pamanęs, kad ten pasroviui plaukia antys.

— Tai ji bus perbridusi upę! — pasakė viena mokytoja.

— Arba prisigirdžiusi,— pasakė durininkas.

Direktorė persigando — ne tiek dėl to, kad Sju galėjo numirti, o dėl to, kad per visus laikraščius galėjo paplisti žinia su šio įvykio smulkmenomis, ir šitai, pridėjus dar pernykštį skandalą, daugeliui mėnesių užtrauktų koledžui nepavydėtiną šlovę.

Greitai jie surado daugiau žibintų ir išieškojo upę; pagaliau priešingame krante, už kurio jau prasidėjo laukai, purve aptiko nedidelių batelių pėdsakus, ir tada nebeliko abejonės, kad ši pernelyg jaudri mergina perbrido upę, kur vanduo kone siekė jai pečius — upė buvo grafystėje didžiausia ir su pagarba minima visose geografijos knygose. Kadangi Sju nenusiskandino ir neužtraukė gėdos koledžui, direktorė pradėjo kalbėti apie ją iš aukšto ir išreiškė pasitenkinimą dėl to, kad jos nebėra.

Tą patį vakarą Džudas sėdėjo savo kambaryje netoli Katedros aikštės. Dažnai tokiu laiku, sutemus, jis nueidavo į aikštę, sustodavo priešais namą, kuriame gyveno Sju, ir, žiūrėdamas į mergaičių galvų šešėlius, šmėsčiojančius už užuolaidų, svajodavo apie tai, kaip būtų gera nieko daugiau neveikti, tik visą dieną sėdėti ir skaityti, o juk daugelis kvailučių šio namo gyventojų tokį užsiėmimą niekino. Tačiau tą vakarą, išgėręs arbatos ir apsitvarkęs, jis įsigilino į Pjuzio bažnyčios tėvų bibliotekos dvidešimt devintąjį tomą, kurį buvo nusipirkęs iš bukinisto ir sumokėjęs, jo supratimu, stebuklingai mažai, kaip už tokį neįkainojamą veikalą. Jam pasigirdo, lyg kas būtų barkštelėjęs į langą, paskui vėl. Iš tikrųjų kažkas metė į langą akmenuką. Džudas atsistojo ir tyliai pakėlė lango rėmą.

— Džudai! — pasigirdo iš apačios.

— Sju!

— Taip, tai aš! Jeigu užeisiu pas tave, ar niekas nepamatys?

— Ne, ne!

— Tada nelipk žemyn. Uždaryk langą.

Džudas laukė, žinodamas, kad ji gali laisvai įeiti pro laukujes duris, tik pasukusi rankeną, kaip buvo įprasta daugumoje senų provincijos namų. Jis suvirpėjo pagalvojęs, kad ji atbėgo pas jį su savo bėda, kaip ir jis buvo atbėgęs pas ją. Kokie juodu vienodi! Jis atstūmė durų skląstį ir išgirdo atsargų šlamesį ant tamsių laiptų, o po akimirkos ji atsidūrė lempos šviesoje. Jis priėjo ir, ištiesęs į ją ranką, pamatė, kad ji visa šlapia ir šalta kaip jūros mergelė, o drabužiai prilipę prie kūno kaip Partenono frizo figūrų.

— Kaip šalta! — ištarė ji, kalendama dantimis.— Ar galima pasišildyti prie ugnies?

Ji nuėjo prie nedidelio židinio, kur vos ruseno ugnis, bet vanduo nuo jos taip varvėjo, jog tikėtis išsidžiovinti atrodė absurdiška.

— Ką tu padarei, mieloji? — paklausė jis taip sunerimęs, jog nejučia išsprūdo švelnus žodis.

— Perbridau per pačią didžiausią grafystės upę — štai ką aš padariau! Mane užrakino užtat, kad buvau išvažiavusi su tavim, o tai tokia neteisybė, aš negalėjau pakelti ir todėl išlipau pro langą ir pabėgau per upę.

Sju pradėjo aiškinti savo įprastiniu nepriklausomu tonu, bet į pabaigą rausvos jos lūpos ėmė virpėti, ir ji vos laikėsi nepravirkusi.

— Brangioji Sju! — sušuko jis.— Tau reikia viską nusirengti! Palauk, ką čia padarius — gal pasiskolinti drabužių iš šeimininkės? Aš paprašysiu.

— Ne, ne! Dėl dievo, nereikia, kad ji sužinotų! Koledžas čia taip netoli, jie dar ateis manęs!

— Tada apsirenk manais. Gerai?

— Gerai.

— Mano išeiginiu kostiumu. Jis čia pat.

Iš tikrųjų vieninteliame Džudo kambaryje viskas ir buvo čia pat, po ranka, kitaip ir negalėjo būti, kai kambarys toks mažas. Jis ištraukė komodos stalčių, išėmė savo geriausią tamsų kostiumą ir papurtęs paklausė:

— Kiek tau reikės laiko?

— Dešimt minučių.

Džudas išėjo iš kambario, nulipo į gatvę ir ėmė vaikštinėti. Kai laikrodis išmušė pusę aštuntos, sugrįžo. Vieninteliame savo krėsle jis pamatė liekną gležną būtybę, apsirengusią kaip jis pats sekmadienį, taip jaudinamai bejėgę, jog širdį užliejo švelnumas. Ant dviejų kėdžių

priešais židinį buvo užmesti jos šlapi drabužiai. Kai jis atsisėdo šalia, Sju paraudo, bet tik akimirką.

— Turbūt tau keista, Džudai, kad matai mane tokią ir mano daiktus čia iškabinėtus? Et, niekai! Tai tik moteriški drabužiai — medžiaga, audinys be lyties... O man taip negera, silpna. Ar išdžiovinsi mano drabužius? Būk geras, Džudai, o paskui aš susirasiu kur nors pastogę. Dar nevėlu.

— Niekur tu neisi, jei blogai jautiesi. Pasiliksi čia, Sju, mieloji. Kuo galiu tau padėti?

— Nežinau. Taip šaltis krečia. Kad nors kiek apšilčiau.

Džudas dar apgaubė ją savo paltu, paskui nubėgo į artimiausią barą ir grįžo su nedideliu buteliuku.

— Čia pats geriausias brendis,— pasakė jis.— Še, gerk, visą.

— Negi gersiu tiesiai iš butelio?

Džudas atnešė stiklinę nuo tualetinio stalelio ir šiek tiek atskiedė brendį vandeniu. Sju net kvapą užėmė, bet išgėrė visą ir atsilošė krėsle.

Paskui ji su smulkmenomis ėmė pasakoti, kas įvyko po to, kai jie išsiskyrė, bet greitai liežuvis ėmė painiotis, galva knapsėti, ir ji nutilo. Sju kietai įmigo. Džudas, baisiausiai susirūpinęs, kad ji nebūtų peršalusi ir ilgam nesusirgtų, nudžiugo išgirdęs lygų kvėpavimą. Jis tyliai priėjo visai arti ir pamatė, kad skruostai jau nebe pamėlę, o parausvėję ir nukarusi ranka nebešalta. Paskui, nusisukęs į židinį nugara, ilgai stovėjo ir žiūrėjo į ją kone kaip į dievybę.

IV

Džudo susimąstymą nutraukė laiptų girgždesys — kažkas lipo aukštyn.

Jis kuo greičiausiai sugriebė Sju drabužius nuo kėdžių, pakišo po lova ir atsisėdo prie knygos. Kažkas pasibeldė ir tuoj pat atidarė duris. Tai buvo šeimininkė.

— Oi, ponas Fauli, aš nežinojau, ar jūs namie. Norėjau paklaust, ar vakarieniausit. O čia pas jus jaunas džentelmenas...

— Taip, ponia. Tai aš šįvakar nelipsiu žemyn. Gal atneštumėt viską su padėklu ir dar puoduką arbatos?

Kad būtų mažiau vargo, Džudas paprastai nulipdavo žemyn į

virtuvę ir valgydavo kartu su visais. Tačiau šį kartą šeimininkė užnešė jam vakarienę, ir jis paėmė iš jos padėklą prie durų.

Kai ji nuėjo, Džudas pastatė arbatinuką ant geležies židinyje ir ištraukė Sju drabužius, bet jie buvo dar toli gražu neišdžiūvę, o stora vilnonė suknelė visai šlapia. Taigi jis vėl viską išdžiaustė ant kėdžių, pakurstė ugnį ir susimąstė žiūrėdamas į garus, kurie nuo drabužių kilo į dūmtraukį.

Staiga Sju pašaukė:

— Džudai!

— Ką? Viskas gerai. Kaip dabar jautiesi?

— Geriau. Visai gerai. Aš buvau užmigusi? Kiek dabar laiko? Gal dar nelabai vėlu?

— Jau po dešimtos.

— Tikrai? Tai ką man daryti? — subruzdo ji.

— Pasilik čia.

— Mielai pasilikčiau, bet ką žmonės pasakys? O kaip tu?

— Aš sėdėsiu prie židinio ir visą naktį skaitysiu. Rytoj sekmadienis, niekur nereikės eiti. Gal, jeigu pailsėsi čia, išvengsi sunkios ligos. Nebijok! Man bus gerai. Žiūrėk, ką tau turiu. Vakarienės.

Atsisėdusi tiesiai, Sju liūdnai atsiduso.

— Man vis dar labai silpna,— prisipažino ji.— O maniau, kad jau geriau. Nereikėtų man čia likti, ar ne?

Tačiau vakarienė ją pastiprino, o atsigėrusi arbatos, vėl atsilošė krėsle, jau atgijusi ir linksmesnė.

Arbata tikriausiai buvo žalioji arba labai stipri, nes Sju atrodė nenatūraliai pagyvėjusi, o Džudas, kuris arbatos negėrė, apsunko, bet paskui jo dėmesį atkreipė Sju žodžiai.

— Tu mane pavadinai civilizacijos padariniu ar kažkaip panašiai, taip? — nutraukė tylą Sju.— Labai keista, kad taip pasakei.

— Kodėl?

— O todėl, kad tai taip neteisinga, tiesiog apmaudu. Aš net esu savotiškas to paneigimas.

— Tu kalbi taip filosofiškai. Paneigimas — labai moksliškas žodis.

— Nejaugi? Ar aš tau atrodau mokyta? — paklausė ji kiek pašaipiai.

— Ne, ne visai taip. Bet tu kalbi ne kaip mergina... na ne kaip mergina, kuri neturėjo galimybių mokytis.

— Aš iš tiesų turėjau galimybę. Lotynų ir graikų aš nemoku,

bet su tų kalbų gramatikomis esu susipažinusi. Ir daugumą graikų, taip pat lotynų klasikų pažįstu iš vertimų, ir dar kitus autorius. Aš skaičiau Lemprijerą[58], Katulą, Marcialį, Juvenalį, Lukianą, Bomontą ir Flečerį, Bokačą, Skaroną, de Brantomą[59], Sterną, Defo, Smoletą, Fildingą, Šekspyrą, Bibliją ir dar šį tą. Ir įsitikinau, kad nesveikas susidomėjimas, kurį tos knygos kelia, pradingsta, kai nebelieka paslapties.

— Tu esi skaičiusi daugiau už mane,— atsiduso Džudas.— O kaip tau pateko tie keistesnieji autoriai?

— Supranti,— atsakė ji,— tai buvo atsitiktinumas. Mano gyvenimas susiklostė taip, kaip buvo veikiamas savotiškų mano charakterio savybių. Aš nebijau nei vyrų, nei jų knygų. Aš esu bendravusi su jais — ypač su vienu, ne, su dviem,— beveik kaip vyras su vyru. Turiu omeny tai, kad nesijaučiu su jais taip kaip dauguma moterų, kurios mokomos saugoti skaistybę. O juk nė vienas normalus vyriškis — ne seksualinis maniakas — nelies moters nei dieną, nei naktį, nei namuose, nei kur kitur, jeigu ji jo nepakvies. Kol ji žvilgsniu nepasakys: „Eikš pas mane", jis nedrįs, ir jei ji neduos jokio ženklo žodžiu ar kaip kitaip, jis pats niekada neprieis. Bet aš norėjau papasakoti, kaip būdama aštuoniolikos metų artimai susidraugavau su vienu studentu Kristminsteryje — jis mane daug ko išmokė, duodavo paskaityti knygų, kurios kitaip man būtų nepakliuvusios į rankas.

— Ar jūsų draugystė nutrūko?

— Taip. Jis mirė, vargšelis, praėjus dvejiems ar trejiems metams po to, kai gavo diplomą ir išvažiavo iš Kristminsterio.

— Tu su juo turbūt dažnai susitikdavai?

— Taip. Mes daug būdavom kartu — vaikščiodavom, skaitydavom,— beveik kaip draugai vyriškiai. Jis pasiūlė apsigyventi kartu, ir aš parašiau jam, kad sutinku. Bet kai atvažiavau į Londoną, pamačiau, jog jis turėjo omenyje visai ką kita negu aš. Jis norėjo, kad būčiau jo meilužė, bet aš nebuvau jo įsimylėjusi, ir kai pasakiau, kad išvažiuosiu, jei jis nesutiks su mano sąlygomis, jis sutiko. Penkiolika mėnesių mes gyvenom bute su bendra svetaine. Jis rašė vedamuosius vienam iš centrinių Londono laikraščių, bet paskui susirgo ir turėjo išvažiuoti į užsienį. Sakė, kad aš jam širdį draskau, kai šitaip ilgai gyvendama po vienu stogu jo neprisileidžiu. Jis netikėjo, kad moteris taip galėtų. Sakė, gyvenimas mane nubaus. Namo jis sugrįžo tik mirti. Po jo mirties aš baisiai graužiausi, kam buvau tokia žiauri,

nors manau, kad mirė jis nuo džiovos, ne vien per mane. Nuvažiavau į Sendborną į laidotuves ir tik viena jo gedėjau. Jis man paliko kiek pinigų — tikriausiai už tai, kad jam širdį išdraskiau. Štai kokie vyrai — daug geresni už moteris!

— Dieve mano! O paskui?

— Na matai, dabar tu pyksti ant manęs! — sušuko ji, ir sidabrinis jos balsas staiga pasidarė tragiškas.— Jeigu būčiau žinojusi, būčiau nepasakojusi.

— Aš nepykstu. Pasakok viską.

— Aš įdėjau to vargšelio pinigus į tuščią reikalą ir viską praradau. Kurį laiką gyvenau viena Londono pakraštyje, po to grįžau į Kristminsterį, nes tėvas — jis tada apsigyveno Londone ir pradėjo verstis metalo darbais prie kapinių — nenorėjo manęs priimti. Gavau tą darbą parduotuvėje, kur tu mane ir radai... Sakiau, tu net nežinai, kokia aš bloga!

Džudas žiūrėjo į sėdinčią krėsle merginą, tarsi norėdamas geriau pažinti būtybę, kurią priglobė. Kai prabilo, jo balsas drebėjo.

— Kad ir kaip tu gyvenai, Sju, aš tikiu, kad esi tokia pat nekalta, kaip ir nepaklūstanti jokiems suvaržymams!

— Kaip matai, nesu tokia jau nekalta, jei

...nuplėšiau skraistę nuo tuščios lėlės,
Kurią buvo išpuošusi tavo vaizduotė,—

tarė ji apsimestinai juokdamasi, nors buvo matyti, kad vos tramdo verksmą.— Tačiau aš neatsidaviau jokiam vyriškiui, jeigu tai turi omenyje. Aš išlikau kokia buvusi.

— Tikiu tavim. Bet kitos moterys nebūtų išlikusios.

— Galbūt. Tos, kurios geresnės už mane. Sako, aš šalta, nemoteriška. Bet aš nesutinku. Kai kurie iš pačių aistringiausių, erotiškiausių poetų kasdieniniame gyvenime buvo labai santūrūs.

— O ponui Filotsonui tu papasakojai apie tą savo draugą iš universiteto?

— Taip, seniausiai. Aš niekada nuo nieko to neslėpiau.

— Ir ką jis sakė?

— Jis manęs nesmerkė... sakė tik, kad aš jam viskas, nesvarbu, nei kaip gyvenau, nei niekas kitas.

Džudas pasijuto prislėgtas; atrodė, ji tolsta ir tolsta nuo jo su visom savo keistybėm ir stebinančiu vyro ir moters santykių nesuvokimu.

— Ar tu iš tikrųjų nepyksti ant manęs, mielas Džudai? — staiga paklausė ji tokiu nepaprastai švelniu balsu, jog atrodė neįtikėtina, kad čia kalba ta pati moteris, kuri ką tik taip nerūpestingai pasakojosi savo gyvenimą.— Geriau bet ką kitą įžeisčiau, tik ne tave!

— Nežinau, ar aš pykstu, ar ne. Tik žinau, kad tu man labai brangi.

— Ir tu man labai brangus.

— Bet ne brangesnis už visus kitus! Tiek to, nereikėjo šito sakyti. Neatsakyk!

Jie vėl ilgam nutilo. Jis jautė, kad Sju jam žiauri, nors kuo, nebūtų galėjęs pasakyti. Atrodė, ji stipresnė jau tuo, kad yra tokia bejėgė.

— Aš nors ir labai daug mokiausi, baisiai neišmanau daugelio dalykų,— tarė Džudas, norėdamas pakeisti temą.— Dabar gilinuosi į teologiją. Ir kaip tu manai, jeigu tavęs čia nebūtų, ką aš šiuo metu daryčiau? Kalbėčiau vakarines maldas. Tu turbūt nenorėsi...

— Ne, ne,— atsakė ji.— Verčiau nereikia, jeigu tu nieko prieš. Aš būčiau tokia... tokia veidmainė.

— Taip ir žinojau, kad tu nenorėsi, todėl ir nesiūliau. Bet prisimink, jog aš tikiuosi kada nors tapti geru dvasininku.

— Rodos, esi sakęs, kad nori būti įšventintas?

— Taip.

— Vadinasi, neatsisakei tos minties? Aš maniau, lig šiol jau būsi atsisakęs.

— Ką tu! Iš pradžių man buvo taip malonu galvoti, kad ir tu tą patį jauti, ką ir aš, juk Kristminsteryje buvai taip atsidavusi anglikonų bažnyčiai. Ir ponas Filotsonas...

— Kristminsterio aš nevertinu, nebent, ir tai su išlygom, intelektualinį jo gyvenimą,— rimtai tarė Sju Braidhed.— Mano draugas, apie kurį tau pasakojau, išmušė jį man iš galvos. Jis buvo labiausiai nepripažįstantis religijos žmogus iš visų kiek pažįstu, ir pats doriausias. O Kristminsterio intelektualumas — tai jaunas vynas senose statinėse. Kristminsteris turi kaip seną odą nusimesti visa, kas viduramžiška, antraip jis pats pražus. Teisybė, kartais negali atsikratyti niekuo nepaaiškinamos silpnybės senojo tikėjimo tradicijoms, kurias jaudinamai naiviai, nuoširdžiai palaiko saujelė mąstytojų, bet aš, kai būnu nusiteikusi ypač liūdnai ir galvoju blaiviai, visada prisimenu žodžius:

O šiurpi šventųjų šlovė, nukryžiuotų dievų palaikai! [60]

— Sju, tu man bloga draugė, jei taip kalbi!

— Tai nebekalbėsiu, mielas Džudai!

Sju balsas vėl pasidarė žemas, jausmingas, ir ji nusigręžė.

— O man ir dabar atrodo, kad Kristminsteris turi daug didybės, nors ir jaučiau jam pagiežą, kai ten nepatekau.

Džudas kalbėjo švelniai, nors iš tiesų tramdė norą ją pravirkdyti.

— Tai nemokšų miestas, išskyrus miestiečius, amatininkus, girtuoklius ir neturtėlius,— tarė ji, užsispyrusiai su juo nesutikdama.— Šitie tai žino, kas yra gyvenimas, tik ne tie iš koledžų. Įrodymas — tu pats. Kaip tik tokiems kaip tu ir buvo įsteigti koledžai, žmonėms, užsidegusiems mokytis, bet neturintiems nei pinigų, nei ryšių, nei draugų. O tave išstūmė į gatvę milijonierių sūneliai.

— Et, aš galiu apsieit ir be diplomo. Man rūpi aukštesni dalykai.

— O man — pažiūrų platumas, teisingumas,— neatlyžo ji.— Šiuo metu intelektas Kristminsteryje stumia į vieną pusę, o religija — į kitą. Taip jie ir stovi kaktas surėmę kaip avinai.

— O ką pasakytų ponas Filotsonas?

— Kad tai prieglobstis fetišistams ir tokiems, kurie tiki vaiduokliais.

Džudas pastebėjo, kad kas kartą, kai tik jis paminėdavo mokytoją, Sju nukreipdavo kalbą ir pasakydavo kokį neapibrėžtą teiginį apie jį nuskriaudusį universitetą. Džudas netvėrė smalsumu sužinoti, kaip ji gyvena, būdama Filotsono protežė ir sužadėtinė, tačiau ji nieko neprasitarė.

— Ką gi, aš kaip tik toks ir esu,— prisipažino Džudas.— Bijau gyvenimo, visur matau vaiduoklius.

— Bet tu geras ir mielas,— sušnibždėjo ji.

Širdis jam tvinktelėjo, tačiau jis nieko neatsakė.

— Dabar tu esi traktariečių stadijoje, tiesa? — pridūrė ji nenatūraliai lengvabūdišku tonu — šitaip visada darydavo, kai norėdavo nuslėpti, ką jausdavo iš tikrųjų.— Palauk, o kada gi mano buvo tokios pažiūros? Tūkstantis aštuoni šimtai...

— Tavo sarkazmas man nemalonus, Sju. O dabar gal padarysi, kaip aš noriu? Jau esu sakęs, kad tokiu metu visada skaitau skyrių iš Šventojo rašto, paskui meldžiuosi. Tai tu pasiimk kokią nors knygą,

kokia tau patinka, atsisėsk į mane nugara ir leisk man daryti, kaip esu pratęs. Ar tikrai nenori melstis su manim?

— Aš į tave pasižiūrėsiu.

— Nereikia. Neerzink manęs, Sju!

— Gerai, gerai, aš padarysiu, kaip liepei, ir nebepykdysiu tavęs, Džudai,— atsakė ji kaip vaikas, pasiryžęs nuo šiol būti visada klusnus, ir atsisėdo nugara į jį. Netoliese gulėjo nedidelio formato Biblija,— jis turėjo kitą,— ir kol jis meldėsi, ji pasiėmusi sklaidė jos lapus.

— Džudai,— prabilo ji linksmai, kai jis baigė melstis ir grįžo pas ją,— nori, aš tau padarysiu naują Naująjį testamentą, kokį buvau pasidariusi sau Kristminsteryje?

— Padaryk. O kaip tu pasidarei?

— Pertvarkiau — išėmiau visus apaštalų laiškus ir Evangelijas ir sudėliojau atskirai, ta tvarka, kokia buvo parašyti, pradžioje knygos įdėjau laiškus tesalonikiečiams, paskui kitus laiškus, o toliau Evangelijas. Daviau perrišti. Mano draugas iš universiteto, ponas... tiek to, nesvarbu, kokia buvo to vargšelio pavardė... sakė, kad aš sugalvojau labai gerai. Ir iš tikrųjų, paskui, kai skaičiau, knyga buvo kur kas įdomesnė ir suprantamesnė.

— Hm! — ištarė Džudas, lyg nujausdamas šventvagystę.

— O štai dar vienas baisus nusikaltimas literatūrai,— tarė ji, sklaidydama Giesmių giesmės puslapius.— Aš turiu omenyje trumpą turinio atpasakojimą kiekvieno skyriaus pradžioje, aiškinantį, kaip reikia suprasti tą giesmę. Nesijaudink, niekas ir nereikalauja, kad skyrių pavadinimai būtų parašyti su įkvėpimu. O daugelis teologų žiūri į juos net su panieka. Mirk juokais, kai pagalvoji, kad dvidešimt keturi — ar kiek ten jų buvo — vyresnieji ar vyskupai sėdi ištįsusiais veidais ir rašo tas nesąmones.

Džudas atrodė įskaudintas.

— Tu tikra Voltero pasekėja! — sušnibždėjo jis.

— Iš tiesų? Tuomet daugiau nieko nebesakysiu, tik tiek, kad niekas neturi teisės falsifikuoti Bibliją! Aš neapkenčiu tokios apgavystės, kai teologinėmis abstrakcijomis mėginama aplipdyti džiaugsmingą, natūralią žmogišką meilę, kokia apdainuota toje didingoje ir aistringoje giesmėje! — Po jo priekaišto Sju prabilo karštai, kone įžūliai, jos akys sudrėko.— O, kad turėčiau draugą, kuris mane paremtų, bet niekas su manimi nesutinka!

— Na ką tu, mano mieloji, mano mieliausioji Sju, aš nesu prieš tave! — tarė jis, imdamas jos ranką, nustebęs, kad ji taip jaudinasi dėl tokio paprasto ginčo.

— Ne, tu prieš, prieš! — sušuko ji, nugręždama veidą, kad jis nematytų ašarų.— Tu eini išvien su tais iš mokytojų koledžo — bent jau atrodo, kad išvien! O aš tvirtinu, kad aiškinti tokias eilutes kaip: „Kur nuėjo tavo mylimas, o skaisčiausia tarp moterų?"[61] pastaba: „Bažnyčia išpažįsta savo tikėjimą" yra stačiai juokinga!

— Na ir kas, tegu jie sau aiškina! Tu taip viską imi į širdį! O aš dabar esu linkęs suprasti tuos žodžius pasaulietiškai. Jei jau taip, tai žinok, kad man skaisčiausia tarp moterų — tai tu!

— Bet nereikia apie tai kalbėti! — atsakė Sju, ir rūstus jos balsas girdimai sušvelnėjo.

Jų akys susitiko, jie paspaudė vienas kitam rankas kaip bičiuliai aludėje. Džudas suprato, kad absurdiška ginčytis dėl tokio neaiškaus dalyko, o ji — kad kvaila verkti dėl to, kas parašyta tokioje senoje knygoje kaip Biblija.

— Aš nekibsiu prie tavo įsitikinimų, patikėk,— ramino Sju toliau, nes jis dabar buvo kur kas labiau susijaudinęs negu ji.— Bet aš visada taip norėjau, kad atsirastų žmogus, kurį galėčiau įkvėpti kilniems tikslams. Kai susipažinau su tavim ir pamačiau, kad tu nori būti mano draugas, aš — ar dar reikia prisipažinti? — pagalvojau, kad tas žmogus galėtum būti tu. Tačiau tu tiki viskuo taip pagal tradicijas, kad aš nebežinau, ką ir sakyti.

— Bet,mieloji, man rodos, reikia kažkuo tikėti. Gyvenimas nėra toks ilgas, kad įrodinėtum Euklido teoremas nuo pradžios iki galo, prieš jomis patikėdamas. Aš tikiu krikščionybe.

— Galėjai imti tikėti ir kuo nors blogesniu.

— Žinoma, galėjau! Gal net ir tikėjau! — prisiminė jis Arabelą.

— Aš neklausinėsiu kuo, nes mes juk būsim labai geri vienas kitam, taip? Ir niekada vienas kito nebepykdysim? — Ji patikliai pažvelgė į jį, ir jos balsas tartum įsiskverbė į jo širdį.

— Tu man visada būsi brangi! — tarė Džudas.

— Ir tu man. Tu toks tiesus, doras ir atleidi savo netikėlei Sju už tai, kad ji teikia tau tiek rūpesčių!

Jis nusuko akis, nes toks tyras švelnumas pernelyg skaudino. Ar tai ir išdraskė širdį nelaimingajam vedamųjų autoriui? Ar dabar jau jo eilė?.. Bet Sju tokia miela!.. Jei tik jis galėtų taip lengvai užmiršti,

kad ji moteris, kaip, regis, ji užmiršo, kad jis vyras, kokia ji būtų draugė — juk nuomonių nesutapimas dėl ginčytinų dalykų tik labiau juos artino kasdieniniame gyvenime. Ji buvo artimesnė jam už bet kurią pažinotą moterį, ir jis negalėjo patikėti, kad laikas, pažiūros ar atstumas ją kada nors nuo jo atskirtų. Tačiau jos netikėjimas skaudino.

Juodu sėdėjo, Sju vėl užmigo, o Džudas snūduriavo ant kėdės. Pabudęs kaskart apversdavo jos drabužius ir pakurstydavo židinį. Apie šeštą jis visai nubudo ir užsidegęs žvakę pamatė, kad jos drabužiai jau sausi. Krėsle buvo kur kas patogiau negu ant kėdės, tad Sju tebemiegojo apsiklojusi jo paltu ir atrodė šiltutė kaip šviežia bandelė ir berniukiška kaip Ganimedas[62]. Padėjęs šalia drabužius ir pajudinęs ją už peties, Džudas nulipo žemyn ir nusiprausė kieme žvaigždžių šviesoje.

V

Kai grįžo, Sju buvo jau apsirengusi.

— Ar galėsiu išeiti nepastebėta? — paklausė ji.— Mieste dar niekas nekruta.

— Bet tu dar nepapusryčiavai!

— O aš visai ir nenoriu! Ir kam man reikėjo bėgti iš to koledžo! Šaltoje ryto šviesoje viskas atrodo kitaip, ar ne? Nežinau, ką dabar pasakys ponas Filotsonas! Aš ten įstojau mokytis tik dėl to, kad jis taip norėjo. Tai vienintelis žmogus pasaulyje, kurį aš gerbiu, ar, tikriau, bijau. Galgi jis man atleis, bet ir išbars, ko gero, baisiausiai.

— Aš nuvažiuosiu pas jį ir paaiškinsiu... — pradėjo Džudas.

— O ne, nereikia. Jis man visai nerūpi! Tegu sau mano, ką nori, o aš darysiu, kaip pati panorėsiu!

— Bet ką tik sakei...

— Na ir kas, aš vis tiek darysiu, kaip man reikia, jo nepaisysiu! Jau sugalvojau — važiuosiu pas vienos mergaitės iš koledžo seserį, ji mane kvietė. Ji turi mokyklą netoli Šestono, nuo čia bus apie aštuoniolika mylių, ir pagyvensiu ten, kol viskas nurims, o paskui sugrįšiu į koledžą.

Paskutinę akimirką jis prikalbėjo Sju išgerti puoduką kavos, ku-

rios išvirė ant spiritinės viryklėlės — ją laikė savo kambaryje, kad galėtų pasiruošti pusryčius prieš išeidamas anksti rytą į darbą, kol namai dar nesukilę.

— O dabar porą kąsnelių,— tarė jis,— ir eisim. Kaip reikiant papusryčiausi, kai ten nuvažiuosi.

Jie tykiai išėjo iš namų, ir Džudas palydėjo ją į stotį. Kai juodu ėjo gatve, pro viršutinio aukšto langą išlindo kažkieno galva ir vėl greitai pradingo. Sju, atrodė, tebesigailėjo, kam taip pasiskubino ir pakėlė maištą; išsiskirdama pažadėjo, kad praneš, kai tik vėl bus priimta į koledžą. Jie stovėjo perone tokie nelaimingi, ir buvo matyti, kad Džudas nori pasakyti kažką daugiau.

— Noriu tau pasakyti du dalykus,— skubiai prabilo jis, kai traukinys priartėjo.— Vieną gerą, kitą blogą.

— Džudai,— pertraukė ji.— Vieną aš žinau. Nereikia!

— Ko nereikia?

— Manęs mylėti. Užteks, kad tau bus malonu su manimi.

Džudo veidas buvo toks nusiminęs, jog ji, atsisveikindama pro vagono langą, susijaudino ir pajuto jam gailestį. Traukinys pajudėjo, ir, pamojavusi gražia rankute, ji išnyko.

Jai išvažiavus, Melčesteris pasirodė Džudui toks niūrus, o Katedros aikštė tokia nekenčiama, kad sekmadienį jis nebenuėjo nė į vienas pamaldas katedroje. Kitą rytą gavo laišką, kurį Sju kaip visada skubotai parašė tuojau pat, vos tik pasiekė savo draugės namus. Ji pranešė, kad atvažiavo gerai ir įsikūrė patogiai, o toliau rašė taip:

> Iš tikrųjų rašau tau, Džudai, dėl to, ką pasakiau tada stotyje. Tu man buvai toks geras ir švelnus, jog kai tik pranykai iš akių, aš supratau, kokia esu žiauri ir nedėkinga, kam taip pasakiau, ir lig šiol mane graužia sąžinė. *Jei nori mane mylėti, Džudai, mylėk;* aš neprieštarauju ir daugiau nebesakysiu — nereikia. Daugiau apie tai nenoriu rašyti. Juk tu atleisi savo lengvabūdei draugei už tokį žiaurumą ir nenuliūdinsi jos, tardamas „ne“?
>
> Tavo Sju

Nėra reikalo ir sakyti, koks buvo jo laiškas ir kiek jis prisvajojo, ką darytų, jei būtų laisvas — tada Sju nebereikėtų taip ilgai gyventi pas draugę. Jis buvo beveik tikras, kad jeigu tektų susidurti dėl jos su Filotsonu, tai laimėtų jis.

Vis dėlto Džudas nepagrįstai teikė impulsyviam Sju laiškeliui per didelę reikšmę.

Praėjo kelios dienos, ir jis vėl ėmė laukti, kada ji parašys. Bet daugiau laiškų nebuvo, ir didelio nerimo apimtas jis parašė, kad ketina kurį nors sekmadienį ją aplankyti, nes netoli, tik aštuoniolika mylių.

Atsakymą tikėjosi gauti jau kitą rytą, bet negavo. Išaušo trečias rytas, tačiau laiškanešys praėjo nesustodamas. Buvo šeštadienis, ir karštligiško nerimo apimtas jis išsiuntė Sju raštelį, tris trumpas eilutes — rytoj važiuosiąs, nes esąs tikras, kad kažkas atsitiko.

Pirmiausia, aišku savaime, pagalvojo, kad ji nuo anos maudynės susirgo, bet greit susiprotėjo, jog tokiu atveju būtų parašęs kas nors kitas. Spėlionėms atėjo galas, kai gražų sekmadienio rytą apie pusę dvyliktos jis atvažiavo į kaimą netoli Šestono; gatvėse buvo tuščia kaip dykumoje, nes visi gyventojai buvo bažnyčioje, ir iš ten tarpas nuo tarpo atsklisdavo unisonu aidintys jų balsai.

Duris atidarė nedidelė mergytė.

— Panelė Braidhed viršuje,— tarė ji.— Ar eisit pas ją?

— Ar ji serga? — skubiai paklausė Džudas.

— Sirguliuoja... truputį.

Džudas įėjo ir užlipo į viršų. Laiptų aikštelėje išgirdo balsą ir suprato, kur eiti — tai Sju pašaukė jį vardu. Jis įėjo į kokių dvylikos kvadratinių pėdų kambarį ir pamatė ją gulinčią lovoje.

— Sju! — sušuko sėsdamasis prie jos ir imdamas už rankos.— Kaipgi taip? Ar tu negalėjai parašyti?

— Ne... ne dėl to,— atsakė ji.— Aš iš tikrųjų labai peršalau, bet parašyti būčiau galėjusi. Tik nenorėjau!

— Kodėl? Tu mane taip nugąsdinai!

— Taip? Aš to ir bijojau! Bet nusprendžiau daugiau tau neberašyti. Manęs nebepriima į koledžą — dėl to ir negalėjau parašyti. Ne dėl paties fakto, bet dėl priežasties.

— Na?

— Jie ne tik nebepriėmė, bet dar davė tokį patarimą...

— Kokį?

Ji atsakė ne iš karto.

— Prisiekiau, kad niekada tau to nepasakysiu, Džudai,— tai taip bjauru ir skaudu!

— Ar tai liečia mus abu?

— Taip.

— Tai turi būtinai pasakyti.

— Na, kažkas apie mus visko prišnekėjo, ir jie pareiškė, kad mes privalom kuo greičiau susituokti, gelbėti mano reputaciją... Štai ir pasakiau... verčiau būčiau nesakiusi!

— Vargšele Sju!

— Aš visai apie tave taip negalvoju! Man dar tik dingtelėjo, kad galėčiau žiūrėti į tave taip, kaip jie mano, bet nieko panašaus mintyse neturiu. Aš suprantu, kad mūsų giminystė nieko nereiškia, nes mes susitikom kaip visai svetimi. O ištekėti už tavęs, mielas Džudai... tai juk aišku savaime, kad jeigu būčiau maniusi už tavęs tekėti, nebūčiau taip dažnai pas tave lankiusis. Ir iki ano vakaro net neįtariau, kad tu galvoji apie vedybas su manim — tada man pasirodė, kad tu truputėlį mane myli. Gal nereikėjo man leistis į tokią artimą draugystę. Aš pati kalta. Visada aš dėl visko kalta!

Ji kalbėjo šiek tiek perdėtai, nenatūraliai, ir jie abu jautėsi prislėgti.

— Kokia aš buvau akla iš pradžių! — kalbėjo ji toliau.— Visai nesupratau tavo jausmų. O tu buvai man negeras — taip, taip, negeras. Žiūrėjai į mane kaip į mylimąją ir nė žodeliu neprasitarei, palikai man pačiai susiprotėti. Visi dabar žino, kaip tu žiūri į mane, ir aišku, ką galvoja. Aš nebegaliu tavim pasikliauti!

— Taip, Sju,— atsakė jis paprastai.— Aš kaltas, net labiau, negu tu manai. Iki pat paskutiniųjų susitikimų puikiai žinojau, kad tu nė neįtari, ką aš jaučiu. Mes susitikom kaip svetimi, dėl to nepajutom giminystės, ir aš, prisipažįstu, tuo pasinaudojau. Bet ar tau neatrodo, kad aš nusipelniau atleidimo už tai, jog slėpiau savo nuodėmingus, labai nuodėmingus jausmus, nes jų užgniaužti neturėjau jėgų.

Ji su abejone pažvelgė į jį ir nusuko akis, tartum būgštaudama, kad iš tikrųjų gali atleisti.

Pagal gamtos ir meilės dėsnius vienintelis atsakymas, tinkantis šiam momentui ir nuotaikai, turėjo būti bučinys, tik jis būtų galėjęs kiek sušildyti Sju, tokią santūrią jo atžvilgiu. Kitas vyriškis būtų numojęs ranka į visus sąžinės skrupulus ir nepaisęs nei Sju abejingumo, nei tų dviejų parašų Arabelos parapijos bažnyčios zakristijoje. Tačiau Džudas neišdrįso. Jis atvažiavo čia iš dalies ir dėl to, kad norėjo pasipasakoti Sju savo lemtingą istoriją. Jau buvo beprabyląs, bet tokią kankinamą akimirką nebesiryžo visko atskleisti ir ėmė kalbėti apie jau žinomas juos skiriančias kliūtis.

— Žinoma... aš suprantu... aš tau visai nerūpiu,— sielvartingai tarė jis.— Ir gerai, taip ir turi būti. Tu priklausai... ponui Filotsonui. Jis tikriausiai čia jau buvo tavęs aplankyti?

— Taip,— trumpai atsakė ji kiek persimainiusiu veidu.— Bet aš jo nekviečiau. Tu, aišku, patenkintas, kad jis čia buvo. O man būtų geriau, jei jis daugiau neatvažiuotų!

Džudas nežinojo, ką ir galvoti,— ko ji įsižeidė už tai, kad jis garbingai užleidžia vietą varžovui po to, kai ji atstūmė jo, Džudo, meilę? Ir jis ėmė kalbėti apie kitką.

— Viskas susitvarkys, mieloji Sju,— tarė jis.— Koledžo valdžia — dar ne visas pasaulis. Be jokios abejonės, tu galėsi mokytis kur nors kitur.

— Aš pasitarsiu su ponu Filotsonu,— ryžtingai atsakė ji.

Tuo tarpu grįžo iš bažnyčios Sju priglaudusi namų šeimininkė, ir jie daugiau nebekalbėjo apie intymius dalykus. Džudas išėjo pavakary be jokios vilties, nelaimingas. Bet vis dėlto buvo ją matęs, sėdėjęs greta. Tik tokiu bendravimu su ja turės tenkintis iki gyvenimo pabaigos. Būsimajam dvasininkui tokia pasiaukojimo pamoka yra derama ir būtina.

Tačiau rytą pabudęs pajuto susierzinimą ir pagalvojo, kad ji elgėsi neprotingai, net kaprizingai. Ir tuomet, lyg patvirtindamas daug ką išperkantį Sju bruožą, kurį jis jau ėmė pastebėti, atėjo jos laiškas — parašytas tikriausiai tuojau pat, kai tik jis išėjo.

> Atleisk man už vakarykštį irzlumą! Aš elgiausi bjauriai. Aš tai suprantu ir esu labai nelaiminga. Koks tu buvai geras, kad nesupykai! Džudai, labai prašau laikyt mane ir toliau savo drauge ir sąjungininke, su visomis mano ydomis. Stengsiuosi daugiau taip nebedaryti.
>
> Šeštadienį važiuosiu į Melčesterį pasiimti daiktų iš koledžo ir t. t. Jei norėsi, galėsim kokį pusvalandį pasivaikščioti drauge.
>
> Tavo atgailaujanti Sju

Džudas iškart jai atleido ir parašė prašydamas, kad atvažiavusi ji užsuktų į katedrą, kur jis dirba.

VI

Tuo tarpu vienas pusamžis vyriškis svajojo kuo gražiausias svajones apie aukščiau pateikto laiško autorę. Tai buvo Ričardas Filotsonas; jis neseniai perėjo iš mišrios Lamsdono kaimo mokyklos netoli Kristminsterio į didelę berniukų mokyklą savo gimtajame Šestono miestelyje, stovinčiame ant kalno už šešiasdešimties mylių, jei skaičiuosim po tiesumai, į pietvakarius.

Tik pažvelgus į mokytojo namus ir daiktus, buvo aišku, kad jis atsisakė taip ilgai puoselėtų ankstesnių planų ir svajonių dėl naujos svajonės, neturinčios nieko bendro nei su bažnyčia, nei su literatūra. Šiaip nepraktiškas, dabar pradėjo stengtis užsidirbti pinigų ir taupyti, turėdamas visai praktišką tikslą — išlaikyti žmoną, kuri panorėjusi galės vadovauti vienai iš kaimynystėje esančių mergaičių mokyklų; dėl to ir patarė jai mokytis, kadangi ji nesutiko ištekėti už jo tuoj pat.

Maždaug tuo metu, kai Džudas persikėlė iš Merigrino į Melčesterį ir ten leidosi į nuotykius kartu su Sju, mokytojas įsikūrė naujame mokyklos pastate Šestone. Kai jau buvo sustatyti baldai, sudėliotos į lentynas knygos, sukaltos visos vinys, tamsiais žiemos vakarais jis užsisėdėdavo svetainėje, nes ėmėsi ankstesnių savo studijų — romėnų-britų senienų; tai buvo nepelningas darbas liaudies mokyklos mokytojui, tačiau galutinai atsisakęs vilties patekti į universitetą, jis vėl grįžo prie šios temos, kadangi ji buvo palyginti mažai tyrinėta ir prieinama tokiems kaip jis, gyvenantiems atkampiose vietose, kur buvo gausu senovės liekanų, dažnai leidžiančių padaryti išvadas, absoliučiai priešingas įsigalėjusioms pažiūroms apie to meto civilizaciją.

Tie tyrinėjimai dabar buvo visiems akivaizdus Filotsono užsiėmimas ir kartu dingstis vienam vaikštinėti po laukus tarp grįstų kelių, akmeninių užtvarų, pilkapių arba sėdėti užsidarius namie su urnomis, plytelėmis ir mozaikomis, kurių negausią kolekciją buvo surinkęs, užuot lankiusis pas naujus kaimynus, gana draugiškai nusiteikusius jo atžvilgiu.

Tačiau tai nebuvo tikroji ar vienintelė priežastis, dėl kurios Filotsonas užsidarė namie. Aprašomą vakarą, kai jau buvo vėlu, netoli vidurnakčio, ir įkypai krintanti lempos šviesa jo lange, aiškiai matoma iš daugelį mylių į vakarus nusitęsusio slėnio,— kadangi namas kaip ir visas miestelis stovėjo ant kalno,— rodė, kad šio namo

gyventojas yra įnikęs į mokslus, iš tikrųjų jis nebuvo užsiėmęs mokslo dalykais.

Viskas tame kambaryje — knygos ir baldai, laisvas mokytojo surdutas ir poza prie stalo, net liepsnos plevenimas — bylojo apie atkaklų mokslinį darbą, darantį garbę žmogui, kuris šioje srityje gali pasikliauti vien savimi. Ir vis dėlto tai buvo jau melaginga byla. Ką jis tyrinėjo, buvo ne istorija, o tik istorijos užrašai, jo paties padiktuoti prieš kelis mėnesius ir užrašyti drąsia moteriška rašysena, ir dabar, žiūrinėdamas juos, jis gilinosi į kiekvieną žodį.

Paskui išsiėmė iš komodos stalčiaus rūpestingai perrištą pluoštelį laiškų; jų buvo nedaug, taip nedaug, jog net negalėjai laikyti susirašinėjimu. Visi tebebuvo kaip gauti, vokuose, ir parašyti ta pačia moteriška ranka kaip ir istorijos užrašai. Vieną po kito jis skleidė ir skaitė susimąstęs. Iš pirmo žvilgsnio atrodė, jog tuose trumpuose rašteliuose nėra nieko, dėl ko būtų galima susimąstyti. Laiškai buvo paprasti, tiesūs, pasirašyti „Sju B.“, tokie rašomi išsiskyrus trumpam ir manant, kad jie greit bus sunaikinti; juose daugiausia buvo kalbama apie perskaitytas knygas ir šiaip kas dedasi koledže, ir autorė tikriausiai užmiršdavo juos jau kitą dieną. Viename, atėjusiame visai neseniai, Sju rašė, kad gavo jo malonų laišką ir kad jis esąs garbingas ir kilnus, jei pasižada nelankyti jos dažniau, negu ji pati to norės (koledže taip nepatogu priimti lankytojus, be to, ji nenorinti, kad iškiltų aikštėn jų sužadėtuvės, o taip būtinai atsitiksią, jei jis lankysis dažnai). Dėl šių frazių mokytojas ir susimąstė. Ar taip jau reikia džiaugtis vyriškiui, jei moteris, kurią jis myli, yra dėkinga už tai, kad jis retai su ja susitinka? Šis klausimas ir nėjo iš galvos, nedavė ramybės.

Jis ištraukė kitą stalčių ir ten susirado voką, iš kurio išsiėmė dar mažos Sju fotografiją, padarytą gerokai anksčiau, negu su ja susipažino — mergytė stovėjo prie grotelių su pintinėle rankoje. Buvo ir dar viena jos fotografija — patrauklios tamsiaplaukės tamsiaakės jaunos merginos portretas, kuris labai aiškiai perteikė Sju rimtumą, slypintį po išoriniu lengvabūdiškumu. Tokią pat buvo davusi ir Džudui — apskritai vyriškiui tik tokią būtų padovanojusi. Filotsonas jau pakėlė fotografiją prie lūpų, bet prisiminęs gluminančius laiško žodžius, atitraukė; galų gale pabučiavo negyvą kartono gabalėlį su aštuoniolikmečio aistra ir susižavėjimu.

Mokytojo veidas atrodė nesveikai, o dėl to, kaip buvo skutamas, dar ir senamadiškai. Jame aiškiai galėjai įžvelgti įgimtą kilnumą ir

norą daryti viską tik teisingai. Mokytojo kalba buvo lėtoka, tačiau intonacija nuoširdi, todėl lėtumas neatrodė kaip trūkumas. Žilstantys plaukai garbanojosi, buvo šukuojami nuo viršugalvio žemyn. Per kaktą ėjo keturios raukšlės, akinius jis užsidėdavo tik skaitydamas vakarais. Ir tikrų tikriausiai lig šiol išliko nevedęs ne dėl to, kad būtų nemėgęs moterų, o dėl to, kad buvo atsidavęs mokslui.

Jis daug kartų kaip tą vakarą patyliukais skaitydavo laiškus ir kilnodavo fotografijas, kai nematydavo berniukai, kurių žvitrūs skvarbūs žvilgsniai dažnai būdavo tiesiog nepakeliami droviam, dabar taip įsimylėjusiam mokytojui, ir rytui brėkštant jis imdavo baimintis, kad tos akys jį vėl gręžte gręš ir įžiūrės, kokią svajonę jis nešiojasi širdyje.

Jis buvo sąžiningai paklusęs Sju norui jos dažnai nelankyti koledže, bet galų gale nebeiškentė ir vieną šeštadienį popiet išvažiavo ten nieko nepranešęs. Jis stovėjo prie durų, tikėdamasis po kelių minučių pamatyti Sju, ir staiga, be jokio perspėjimo, kaip perkūnas trenkė žinia apie jos pabėgimą,— o tai beveik buvo galima laikyti pašalinimu,— ir pasukęs atgal, jis nebematė, kur eina.

Sju nebuvo nė žodelio parašiusi savo sužadėtiniui apie tą įvykį, nors viskas atsitiko jau prieš dvi savaites. Kiek pagalvojęs jis nusprendė, kad tai dar nieko nereiškia, kad ji galėjo tylėti ir iš drovumo, ir iš kaltumo.

Koledže jam pasakė, kur ji dabar gyvena, ir kol kas, net negalvodamas, ar jai ten gerai, jis mintyse visą tūžmastį nukreipė į koledžo komitetą. Labai susierzinęs Filotsonas įėjo į katedrą, kuri buvo čia pat ir labai sujaukta viduje dėl remonto. Jis atsisėdo ant akmens, visai neimdamas į galvą, kad gali išsibaltinti kelnes, ir, ėmęs apatiškai sekti akimis darbininkų judesius, netrukus pastebėjo tarp jų Sju mylimąjį, o galimas daiktas ir visko kaltininką Džudą.

Džudas nebuvo kalbėjęsis su savo jaunystės herojumi nuo to karto, kai susitiko su juo prie Jeruzalės maketo. Netyčia pamatęs, kaip Filotsonas mėgino kaimo gatvėje meilintis Sju, jaunuolis pajuto keistą nenorą galvoti apie vyresnįjį draugą, su juo susitikti ar dar kaip kitaip palaikyti ryšį, o kai sužinojo, kad Filotsonui pavyko išgauti Sju pažadą už jo tekėti, atvirai prisipažino, jog nebenori to žmogaus nei matyti, nei apie jį girdėti, netgi žinoti, ką jis veikia, ar prisiminti, kokių puikių būdo savybių turi. Tą pačią dieną Džudas laukė Sju, ji buvo pažadėjusi atvažiuoti, todėl pamatęs katedros navoje mokytoją, kuris aiškiai ėjo link jo ketindamas pasikalbėti, Džudas

sutriko, tačiau Filotsonas ir pats buvo taip sutrikęs, jog to nepastebėjo.

Džudas jį pasitiko, ir abu pasitraukė tolėliau nuo darbininkų, ten, kur Filotsonas pirma sėdėjo. Džudas pasiūlė jam pasikloti maišą, sakydamas, kad nesveika sėdėti ant pliko akmens.

— Taip, taip,— išsiblaškęs pasakė Filotsonas, kai vėl atsisėdo ir įsmeigė akis sau po kojų, tartum mėgindamas susigaudyti kur esąs.— Aš jūsų ilgai netrukdysiu. Aš tik dėl to, kad girdėjau, jūs neseniai matėtės su mano drauge Sju. Tai ir pagalvojau, kad reikia su jumis pasikalbėti. Aš tik norėjau paklausti... apie ją.

— Ko gero, žinau, apie ką! — skubiai ištarė Džudas.— Kad ji pabėgo iš koledžo ir atėjo pas mane?

— Taip.

— Na... — Valandėlę Džudui buvo kilęs nedoras, žiaurus noras bet kokia kaina atsikratyti varžovo. Griebęsis išdavystės, į kurią gali pastūmėti visais kitais atžvilgiais garbingus vyrus meilė tai pačiai moteriai, jis būtų priveikęs Filotsoną, sugniuždęs galutinai, reikėjo tik patvirtinti, kad skandalas kilo ne veltui ir Sju dabar visiems laikams susieta su juo. Tačiau jis vis dėlto nepasidavė gyvuliškam instinktui ir pasakė: — Aš džiaugiuosi, kad jūs toks malonus ir atėjot pas mane to išsiaiškinti. Ar žinot, ką jie man pareiškė? Kad aš privalau ją vesti.

— Ką?!

— Visa širdim trokštu, jog tai būtų įmanoma!

Filotsonas sudrebėjo, blyškus jo veidas nubalo kaip numirėlio, bruožai paaštrėjo.

— Nė nemaniau, kad čia toks dalykas! Neduok dieve!

— Ne, ne! — sušuko Džudas labai sumišęs.— Jūs nesupratot. Aš norėjau pasakyti, kad būčiau laimingas, jei galėčiau vesti ją ar kokią kitą ir įsikurti pastoviai, o ne nuomotis pastogę tai čia, tai ten.

Iš tikrųjų jis norėjo pasakyti, kad ją myli.

— Bet jei jau mes pradėjom šnekėtis šia nemalonia tema — kas gi vis dėlto atsitiko? — paklausė Filotsonas ryžtingai kaip žmogus, manantis, kad geriau iškart patirti stiprų skausmą, negu vėliau ilgai kankintis nežinomybėje.— Būna atvejų — o šis ir yra vienas iš tokių,— kai tenka pateikti nelabai delikačius klausimus, idant būtų išvengta klaidingų prielaidų ir skandalo.

Džudas mielai paaiškino, išpasakojo visus nuotykius, ir kaip jie

nakvojo pas piemenį, ir kaip Sju peršlapusi atėjo pas jį, susnegalavo nuo tos maudynės, kaip jie naktį kalbėjosi ir jis ją išlydėjo rytą.

— Na gerai,— tarė Filotsonas, kai jis baigė.— Aš patikėsiu jumis. Patikėsiu, kad įtarimas, dėl kurio ji pašalinta iš koledžo, yra visai nepagrįstas.

— Visai,— iškilmingai patvirtino Džudas.— Absoliučiai. Dievas mato!

Mokytojas atsistojo. Abu jautė, kad tas pokalbis negali be niekur nieko pereiti į draugišką pašnekesį, kad jie nesidalins kaip draugai paskutiniųjų gyvenimo įvykių patirtimi, ir kai Džudas pavedžiojo Filotsoną po katedrą ir aprodė restauracijos darbus, Filotsonas atsisveikino ir išėjo.

Jis apsilankė vienuoliktą ryto, o Sju taip ir nepasirodė. Kai pirmą valandą Džudas išėjo pietauti, pamatė priekyje savo meilę — ji tolo gatve nuo Šiaurinių vartų, ir buvo matyti, kad nė nemano jo ieškoti. Pasivijęs ją, Džudas priminė, kad buvo prašęs ateiti į katedrą ir ji buvo pažadėjusi.

— Aš buvau pasiimti daiktų iš koledžo,— tarė ji, ir tai reikėjo laikyti atsakymu, nors iš tikrųjų ji neatsakė.

Pamatęs, kad Sju išsisukinėja, Džudas panoro pasisakyti tai, apie ką taip ilgai tylėjo.

— Ar nebuvai šiandien susitikusi pono Filotsono? — išdrįso jis paklausti.

— Ne, bet aš neleisiu apie jį kamantinėti, ir jei tu dar paklausi, visai neatsakysiu!

— Labai keista, kad... — pradėjo Džudas ir nutilo, žiūrėdamas į ją.

— Kas keista?

— Kai susitinkam, tu dažniausiai nebūni tokia maloni kaip laiškuose.

— Ar tau tikrai taip atrodo? — paklausė ji staiga smalsiai ir nusišypsojo.— Na taip, keista, bet mano jausmai tau visada vienodi, Džudai. Kai mes išsiskiriam, aš sau atrodau tokia beširdė...

Kadangi ji jau žinojo, kokie Džudo jausmai, jis matė, kad jie įžengė į pavojingą kelią. Kaip tik dabar, pagalvojo jis, reikia garbingai prisipažinti. Tačiau nieko nepasakė, ir Sju kalbėjo toliau:

— Dėl to ir parašiau, kad gali mylėti mane, jei nori.

Jis būtų galėjęs labai apsidžiaugti išgirdęs žodžius, kuriuose

slypėjo ar bent atrodė, kad slypi tokia prasmė, bet neapsidžiaugė, nes jau buvo apsisprendęs, ir kiek patylėjęs pradėjo:

— Aš tau dar nesakiau...

— Sakei, sakei,— sušnibždėjo ji.

— Aš norėjau pasakyti, kad dar nepasipasakojau apie save... visko iki galo.

— Bet aš numanau. Beveik žinau.

Džudas pažvelgė į ją. Nejaugi ji žinotų apie tą ceremoniją, kuri vieną rytą sujungė jį su Arabela? Ir kad po kelių mėnesių santuoka nustojo egzistuoti — net mirtis kitąkart taip neatskiria žmonių vieno nuo kito. Aišku, ji nežino.

— Negaliu to pasakoti gatvėje,— niūriai tarė jis.— O pas mane tau geriau neiti. Užeikim čia.

Jie stovėjo prie turgaus paviljono, todėl ir įėjo į vidų, nes daugiau nė nebuvo kur eiti; turgus buvo pasibaigęs, prekystaliai tušti. Jis būtų norėjęs tinkamesnės vietos, bet taip jau dažnai būna, ir užuot papasakojęs savo istoriją romantiškoje pievoje ar iškilmingoje šventovėje, papasakojo čia, vaikščiodamas po grindis, primėtytas supuvusių kopūstlapių, visokių turgaus šiukšlių, suvytusių daržovių ir parduoti nebetinkamų atliekų. Jis pradėjo ir pabaigė savo trumpą pasakojimą iki galo — tiesiog pasakė, kad prieš keletą metų vedė ir kad jo žmona tebėra gyva. Sju veidas dar nespėjo pasikeisti, o jau išsprūdo žodžiai:

— Kodėl tu nepasakei man anksčiau!

— Negalėjau. Tai būtų buvę taip žiauru.

— Tau pačiam, Džudai. Todėl geriau nusprendei būti žiaurus man!

— Ne, brangioji! — karštai sušuko Džudas.

Jis norėjo paimti jos ranką, bet ji ištraukė. Atrodė, nebeliko ankstesnio pasitikėjimo vieno kitu, tik amžinas lyčių antagonizmas, kurio nebešvelnino abipusis palankumas. Ji jau nebe draugė, bičiulė, svajonių mylimoji; ir ji žiūrėjo į jį tylomis, atitolusi.

— Aš gėdinausi to savo gyvenimo epizodo, dėl kurio turėjau vesti,— kalbėjo toliau Džudas.— Dabar net nebegaliu paaiškinti. Būčiau galėjęs, jei tu kitaip į tai žiūrėtum.

— Bet kaip aš galiu kitaip žiūrėti! — pratrūko ji.— Aš sakiau ar rašiau, kad tu gali mane mylėti, ir šiaip... iš pasigailėjimo sakiau... o tuo tarpu... O, kaip viskas bjauru! — susierzinusi ji net treptelėjo koja.

— Tu nesupranti manęs, Sju! Iki pat paskutinių dienų aš nemaniau, kad tau nors kiek rūpiu, todėl man ir atrodė, jog tai visai nesvarbu. Ar aš tau nors kiek rūpiu, Sju? Ar supranti, ką aš turiu omenyje? „Iš pasigailėjimo" man visai netinka!

Į tokį klausimą tokiomis aplinkybėmis Sju nenorėjo atsakyti.

— O jinai... tavo žmona... turbūt labai graži, nors ir bloga moteris? — greitai paklausė ji.

— Taip, gana graži.

— Aišku, daug gražesnė už mane?

— Jūs labai skirtingos. Be to, aš tiek metų jos nemačiau... Bet ji, be abejo, grįš — taip jau būna.

— Keista, kad tu gyveni atskirai nuo jos! — tarė Sju; jos drebančios lūpos ir duslus balsas neatitiko ironiško tono.— Juk tu toks religingas! Kaip dabar tavo Panteono pusdieviai — tai yra tos legendinės asmenybės, kurias tu vadini šventaisiais — užtars tave prieš dievą? Jei aš būčiau šitaip pasielgusi, tai būtų visai kas kita, nieko ypatingo, nes aš nelaikau santuokos šventenybe. Teoriškai tu nesi toks pažangus kaip praktiškai!

— Sju, tu kartais būni nežmoniškai kandi — tikras Volteras! Bet daryk su manimi ką nori!

Pamačiusi, koks jis nelaimingas, Sju atsileido ir, mėgindama nuslėpti užuojautos ašaras, pasakė jaudinamai, kaip gali pasakyti priekaištaudama iki širdies gelmių įžeista moteris:

— O, tu turėjai man pasakyti anksčiau, kol dar neprašei, kad leisčiau mane mylėti! Aš nieko tau nejaučiau ligi to momento stotyje, ir dar...

Dabar ir Sju, mėginanti susivaldyti,— o tai jai nelabai sekėsi — buvo tokia pat nelaiminga, kaip ir Džudas.

— Neverk, mieloji! — maldavo jis.

— Aš verkiu... ne dėl to, kad... vos... nepamilau tavęs, o dėl to, kad nebegaliu... tavim... pasitikėti!

Iš turgaus aikštės jų visai nebuvo matyti, ir jis neištvėrė jos neapkabinęs. Šis staigus jo veiksmas padėjo jai atsipeikėti.

— Ne, ne! — griežtai pasakė ji, pasitraukdama ir šluostydamasi ašaras.— Nereikia! Būtų veidmainystė laikyti, kad apkabini kaip pusbrolis, o kitaip juk negalima.

Jie paėjo kokia dešimt žingsnių, ir Sju, atrodė, visai susitvardė. Džudas tiesiog kraustėsi iš proto, o jam nebūtų taip širdies sopėję, jei ji būtų elgusis kitaip, nebūtų pasidariusi tokia atlaidi ir kilni, nors

iš pradžių ir parodė grynai moteriškus jausmus, pasidavusi savo lyčiai būdingam impulsui.

— Aš nekaltinu tavęs dėl to, ko tu negalėjai išvengti,— tarė ji šypsodama.— Tai būtų kvaila. Tiktai pykstu, kam nepasakei man anksčiau. Bet pagaliau nesvarbu. Mums vis tiek negalima būti kartu, net jei šitaip ir nebūtų atsitikę tavo gyvenime.

— Ne, Sju, būtų galima! Tai yra vienintelė kliūtis!

— Tu pamiršti, kad net jei nebūtų jokių kliūčių, reikia, kad aš tave pamilčiau ir norėčiau būti tavo žmona,— tarė Sju švelniai ir rimtai, tik nežinia, ką galvojo.— Be to, mes esam giminės, o giminėms negerai tuoktis. Ir dar... aš juk esu susižadėjusi su kitu. O susitikinėti kaip lig šiol, draugiškai, nebebus galima dėl žmonių. Jų pažiūros apie vyro ir moters santykius ribotos, tai įrodo ir mano pašalinimas iš koledžo. Jų filosofija pripažįsta tik santykius, pagrįstus gyvulišku potraukiu. O visa stipraus prisirišimo skalė, kur potraukis vaidina tik antraeilį vaidmenį, jiems neegzistuoja... jiems neegzistuoja... kaipgi ji... Venera Uranija[63].

Sju jau sugebėjo kalbėti moksliškai, ir tai rodė, kad ji susitvardė, o prieš jiems išsiskiriant jos intonacija ir žvilgsnis buvo kaip anksčiau gyvas, o požiūris į bendraamžes merginas atsainiai kritiškas.

Dabar jis galėjo kalbėti laisviau.

— Dėl keleto priežasčių nenorėjau visko atskleisti iš karto, neapgalvojęs. Vieną jau sakiau. Antra — buvau nuolatos įtikinėjamas, kad man negalima vesti... kad aš esu iš keistos, savotiškos šeimos, netinkamos vedyboms.

— O kas tau taip sakė?

— Tetulė. Sakė, Fauliams tai visada blogai baigiasi.

— Keista. Ir man tėvas sakydavo tą patį.

Jie nutilo, priblokšti tos pačios minties, nemalonios net kaip prielaida: kad jei ir būtų įmanoma jiems susijungti, tai visiškai nesutartų gyvendami, kai abu labu tokiu.

— Betgi visa tai niekai! — tarė ji nervingai, dėdamasi linksma.— Tiesiog mūsų šeimoje paskutiniu metu nesisekė pasirinkti partnerius.

Ir jie apsimetė, kad įtikino save, esą visa, kas įvyko, neturi jokios reikšmės, jie ir toliau galį būti giminaičiai ir draugai, susirašinėti ir maloniai, linksmai leisti laiką susitikę, nors ir susitikinėtų rečiau

negu pirma. Išsiskyrė kaip geri draugai, ir vis dėlto paskutinis Džudo žvilgsnis buvo klausiamas, nes jis jautė, kad ir dabar ne visai supranta, ką ji galvoja.

VII

Po dviejų dienų nuo Sju atėjo žinia, kuri Džudą blokšte pribloškė.

Dar neperskaitęs laiško, jis numanė, jog bus kalbama apie rimtus dalykus, nes pirmiausia pamatė, kad ji pasirašiusi visais vardais, o anksčiau taip niekada nedarydavo.

Mielas Džudai, turiu tau kai ką pasakyti, ir tu gal dėl to nenustebsi, gali tik stebėtis, kad viskas taip greituoju (kaip greituoju traukiniu). Mano vestuvės su Filotsonu bus jau greitai — po trijų ar keturių savaičių. Ketinom, kaip žinai, palaukti, kol pabaigsiu mokymosi kursą ir gausiu diplomą, kad prireikus padėčiau jam mokykloje. Bet jis toks geras, sako, nėra prasmės laukti, juk aš vis tiek nebesimokau. Tai labai kilnu iš jo pusės, nes mano padėtis dabar tokia kebli, kai esu pašalinta tik dėl savo kaltės.

Palinkėk man laimės, žinok, aš tau taip liepiu ir nedrįsk atsisakyti!

Mylinti tave pusseserė
Siuzana Florensė Merė Braidhed

Džudas buvo sukrėstas, nebegalėjo nė pusryčių nieko nuryti, tiktai gėrė ir gėrė arbatą, nes džiūvo burna. Susiruošęs į darbą, karčiai juokėsi širdyje, kaip juoktųsi kiekvienas, atsidūręs jo vietoje. Viskas, atrodė, virsta patyčiomis. „Ir vis dėlto ką jai, vargšelei, daugiau daryti?" — klausė jis save, ir jam buvo taip blogai, kaip būna, kai nebegali net pravirkti.

„O Siuzana Florense Mere! — kalbėjo jis dirbdamas.— Tu nežinai, kas tai yra vedybos!"

Gal ją bus pastūmėjęs jo prisipažinimas, kad yra vedęs, kaip savo ruožtu galėjo pastūmėti į sužadėtuves tai, kad jis atėjo tada pas ją girtas? Greičiausiai ji apsisprendė dėl kitų, svarbesnių priežasčių,

praktinių ir socialinių; betgi Sju nebuvo nei labai praktiška, nei darė ką iš išskaičiavimo, ir todėl jis vis labiau linko manyti, kad savimeilė, įžeista jo staiga atskleistos paslapties, paskatino ją nusileisti galimiems Filotsono argumentams, esą geriausias būdas įrodyti, kokie nepagrįsti koledžo valdžios įtarimai, bus kuo greičiau ištekėti už jo, nes jau yra su juo susižadėjusi. Iš tikrųjų Sju padėtis buvo labai kebli. Vargšė Sju!

Jis nusprendė elgtis kaip spartietis, nenusiminti ir dar ją palaikyti, bet prašytųjų linkėjimų jau dvi dienos neįstengė parašyti. Tuo tarpu nuo mielosios nekantriosios pusseserės atėjo dar vienas laiškas:

> Džudai, ar būsi mano svotu? Aš nieko daugiau neturiu, kas tom pareigom taip tiktų kaip tu, nes tu vienintelis mano vedęs giminė ir esi čia pat, net tėvas negalėtų to padaryti, jei ir norėtų, o jis nenori. Gal tau nebus labai sunku? Aš suradau maldaknygėje jungtuvių ceremoniją, ir man atrodo labai žema, kad kažkas turi mane „atiduoti“. Pagal tą ceremoniją išeina, kad jaunikis mane pasirenka savo valia ir noru, o aš jo nepasirenku. Kažkas mane jam atiduoda kaip kokią asilę ar ožką, ar kitą naminį gyvulį. Tebūnie palaimintos tavo kilnios pažiūros į moterį, o bažnyčios sūnau! Bet aš užsimiršau — nebedera man tavęs erzinti.
>
> Tavo Siuzana Florensė Merė Braidhed

Džudas nusiteikė herojiškai ir atsakė:

> Mieloji mano Sju, aš tikrai linkiu tau laimės! Ir, be abejo, pabūsiu tavo svotu. Be to, man atrodo, kadangi tu neturi savo namų, bus geriau, kad tave paims ne iš draugės, o iš mano namų. Aš manau, taip labiau priderės, juk aš esu, kaip pati sakei, artimiausias tavo giminė šiame žemės kampelyje.
>
> Nesuprantu, kodėl tu pradėjai pasirašinėti laiškus naujoviškai ir taip siaubingai oficialiai. Juk aš turbūt dar nesu tau visai svetimas.
>
> Tave mylintis Džudas

Labiau negu parašas suerzino ir įgėlė žodžiai, dėl kurių jis nieko nesakė: „vedęs giminė“. Koks buvo kvailys, kad laikė save jos mylimuoju! Jei Sju parašė taip, norėdama išjuokti, tai vargu ar galima jai atleisti, bet jeigu tai ją skaudina... o, tada visai kas kita!

Pasiūlymas priimti Sju į savo namus, matyt, vis dėlto patiko Filotsonui, nes jis parašė, kad sutinka, ir labai dėkojo. Sju taip pat padėkojo jam. Džudas nedelsdamas persikėlė į erdvesnį butą, ne tik dėl to, kad išvengtų įtarios šeimininkės šnipinėjimo,— ir ji buvo kalta dėl Sju ištikusių nemalonumų,— bet reikėjo ir daugiau vietos.

Paskui Sju pranešė jam vestuvių dieną, ir pasiteiravęs Džudas nusprendė, kad jai reikia atvažiuoti ir apsigyventi kitą šeštadienį — tada iki ceremonijos bus pabuvusi mieste dešimt dienų, ir to bus gana, nors formaliai reikėjo penkiolikos.

Ji atvažiavo tą dieną dešimtos valandos traukiniu; Džudas nepasitiko stotyje — ji pati prašė, kad jis nepraleistų darbo ir neprarastų užmokesčio (bet nežinia, ar priežastis tikrai buvo ta). Jis jau gana gerai pažino Sju ir pagalvojo, kad ji taip daro žinodama, kaip stipriai jie abu išgyvena emocinius sukrėtimus. Kai jis parėjo pietų, ji buvo įsikūrusi savo kambaryje.

Jie gyveno tame pačiame name, tik skirtinguose aukštuose, ir matėsi retai, kartais drauge pavakarieniaudavo; Sju tada elgdavosi kaip išgąsdintas vaikas. Ką ji jautė, jis nežinojo, jie kalbėdavosi neliesdami jausmų; ji atrodė visai sveika, nebuvo išblyškusi. Filotsonas lankėsi dažnai, daugiausia, kai nebūdavo Džudo. Vestuvių rytą Džudas nebėjo į darbą, ir juodu kartu papusryčiavo — pirmą ir paskutinį sykį per tą keistą laikotarpį — jo kambaryje, svetainėje, išnuomotoje tam laikui, kai Sju čia gyveno. Pamačiusi moteriška akim, kaip Džudas nemoka jaukiai susitvarkyti, ji ėmėsi darbo.

— Kas tau, Džudai? — staiga paklausė ji.

Jis sėdėjo pasidėjęs alkūnes ant stalo, pasirėmęs rankomis smakrą ir žiūrėjo į staltiesę, tartum joje būtų buvusi nupiešta jo ateitis.

— O... nieko!

— Tu gi mano svotas. Taip vadinamas tas, kuris atiduoda nuotaką.

Džudas galėjo pasakyti, kad pagal amžių Filotsoną būtų geriau vadinti svotu, bet nenorėjo suerzinti jos tokiu pigiu išpuoliu.

Ji kalbėjo be perstojo, lyg bijodama, kad jis pasiners į apmąstymus, ir, dar pusryčiams nepasibaigus, abu jau gailėjosi, jog taip pasitikėjo savimi naujuose vaidmenyse ir nepusryčiavo atskirai. Džudą slėgė mintis, kad, pats suklydęs, jis padeda moteriai, kurią myli, padaryti tą pačią klaidą, užuot perspėjęs ir atkalbėjęs. Jį taip ir traukė už liežuvio paklausti: „Ar tu galutinai apsisprendei?“

Po pusryčių jie kartu išėjo į miestą ir abu galvojo apie tai, kad

čia paskutinė proga pabūti dviese taip paprastai, draugiškai. Likimo ironija ir keistas Sju prigimties bruožas kritiškais momentais erzinti apvaizdą stumtelėjo ją įsikabinti Džudui į parankę — be to, ir gatvė buvo purvina,— nors anksčiau ji taip niekada nedarydavo, o pasukę už kampo, jie atsidūrė prie pat aukštos pilkos bažnyčios plokščiu stogu — švento Tomo bažnyčios.

— Štai ir bažnyčia,— tarė Džudas.

— Kur mane sutuoks?

— Taip.

— Ką tu pasakysi! — sušuko ji smalsiai.— Kaip norėčiau įeiti apžiūrėti tą vietą, kur jau taip greit klūposiu ant kelių ir tapsiu žmona.

O jis vėl pasakė sau: „Ji nesupranta, ką reiškia vedybos!"

Jis nuolankiai pakluso jos norui, ir jie įėjo pro vakarines duris. Tamsioje bažnyčioje nieko nebuvo, tik valytoja dirbo savo darbą. Sju tebesilaikė įsikibusi Džudui į parankę lyg mylimajam. Tą rytą ji buvo kankinamai švelni jam, ir jis su skausmu galvojo, kokia bausmė jos laukia.

.... negaliu suprast,
Kaip ištiks tave smūgis, ištinkantis vyrus,
Nei per daug tavo prigimtį švelnią bandyt![64]

Jie santūriai nužingsniavo per navą prie altoriaus tvorelės, pastovėjo ten tylomis, paskui apsisuko ir grįžo per navą atgal, vis taip pat susikibę už parankių tartum ką tik sutuokta pora. Epizodas, nuo pradžios iki galo sumanytas Sju, buvo toks dviprasmiškas, jog Džudas vos neprarado savitvardos.

— Mėgstu tokius dalykėlius,— suburkavo ji švelniu balseliu kaip mėgėja žaisti jausmais, ir nebuvo jokios abejonės, kad sako tiesą.

— Žinau, žinau,— atsakė Džudas.

— Man įdomu, juk niekas tikriausiai taip dar nėra daręs. O po dviejų valandų šitaip pereisiu per bažnyčią jau su savo vyru, ar ne?

— Taip, pereisi.

— O kai tu vedei, irgi taip buvo?

— Dėl dievo, Sju, nebūk tokia negailestinga!.. Ak, atleisk, aš ne tai norėjau pasakyti!

— Štai tu ir supykai! — tarė ji apgailestaudama ir sumirksėjo, kad nenuriedėtų ašaros.— O aš pasižadėjau daugiau tavęs nebe-

pykdyti... Turbūt nereikėjo man prašyti, kad čia atvestum. Dabar matau, kad nereikėjo. Visada taip įkliūnu per savo smalsumą ir naujų emocijų troškimą. Atleisk man!.. Tu man atleidi, Džudai, atleidi?

Jos žodžiai buvo kupini tokios atgailos, jog Džudas dar labiau už ją apsiašarojo, kai nieko nesakydamas spustelėjo jai ranką.

— Eikim iš čia greičiau, ir aš daugiau taip nebedarysiu,— nuolankiai tarė ji, ir jie išėjo iš bažnyčios.

Sju buvo ketinusi eiti į stotį pasitikti Filotsono, bet pirmas sutiktas didžiojoje gatvėje žmogus ir buvo Filotsonas — jo traukinys atvažiavo anksčiau, negu Sju tikėjosi. Iš tikrųjų nieko nebuvo smerktino, kad Sju rėmėsi į Džudo ranką, bet ji tuoj atsitraukė, ir Džudui pasirodė, kad Filotsonas nustebo.

— O mes taip įdomiai leidom laiką! — tarė ji, nekaltai šypsodama.— Buvom bažnyčioj ir repetavom, kaip bus. Tiesa, Džudai?

— Repetavot? — smalsiai paklausė Filotsonas.

Džudas širdyje pasmerkė tokį visai nereikalingą atvirumą, bet Sju buvo jau per daug išsitarusi ir turėjo viską paaiškinti, todėl papasakojo, kaip jie žengė prie altoriaus.

Pamatęs, kaip sumišo Filotsonas, Džudas kuo nerūpestingiau tarė:

— Aš noriu nupirkti Sju dar vieną dovanėlę. Gal užeisim visi į parduotuvę?

— Ne,— pasakė Sju,— aš eisiu su juo namo.

Ir paprašiusi savo meilę ilgai neužgaišti, ji nuėjo su mokytoju.

Netrukus parėjo ir Džudas, ir jie ėmė ruoštis ceremonijai. Filotsonas privargo, kol susišukavo plaukelis į plaukelį, o jo marškinių apykaklė gal jau dvidešimt metų nebuvo buvusi tokia standi. Jis atrodė labai orus ir rimtas, ir sunku buvo pranašauti, kad bus švelnus ir atidus vyras. Bet kad jis dievina Sju, buvo akivaizdu, o iš jos elgesio atrodė, jog ji laiko save nenusipelniusia tokio dievinimo.

Nors iki bažnyčios buvo netoli, jis užsakė ekipažą iš „Rudojo liūto" ir, kai jie išėjo važiuoti į bažnyčią, prie durų pamatė susirinkusias šešias ar septynias moteris su vaikais. Mokytojo ir Sju čia niekas nepažinojo, bet Džudas jau buvo pripažįstamas savu, šio miesto gyventoju. Jaunikį ir nuotaką jie palaikė iš toliau atvažiavusiais Džudo giminėmis, ir niekas nė neįtarė, kad dar visai neseniai Sju mokėsi čionykščiame koledže.

Ekipaže Džudas išsiėmė iš kišenės tą papildomą dovanėlę —

tai buvo du ar trys jardai balto tiulio — ir užmetė juos Sju tiesiog ant skrybėlaitės, kaip vualį.

— Netinka ant skrybėlaitės,— pasakė Sju,— aš nusiimsiu.

— Ne, tegu taip būna,— pasakė Filotsonas, ir ji paklausė.

Kai jie įėjo į bažnyčią ir sustojo savo vietose, Džudui pasirodė, jog ankstesnis apsilankymas čia šiek tiek sumenkino ceremoniją, bet jai įpusėjus jis jau visa širdim gailėjosi, kam sutiko būti svotu. Kaip galėjo Sju turėti tiek beprotiškos drąsos, kad jį šito paprašė? Juk tai žiauru tikriausiai ir jai pačiai, ne tik jam? Moterys tokiuose dalykuose visai kitokios negu vyrai. Gal jos toli gražu ne tokios jautrios, kokiomis yra laikomos, o greičiau beširdės ir nelabai romantiškos? O gal herojiškesnės? O gal Sju yra tokia ydinga, jog ji sąmoningai skaudina ir save, ir jį, gal jai savotiškai malonu taip ilgai kankinti save ir švelniai gailėtis jo už patiriamas kančias? Džudas matė, kokia įtampa jos veide, o kai atėjo didžiausias išmėginimas, kada jis turėjo „atiduoti" ją Filotsonui, ji vos įstengė valdytis; bet, atrodė, ne dėl savęs ji sielojasi, o dėl to, ką, jos supratimu, išgyvena tuo momentu pusbrolis, kuris čia iš viso neturėjo būti. Gal būdama tokia nepastovi, ji amžinai kankins kitus ir amžinai jų gailėsis.

Filotsonas, atrodė, nieko to nematė, skendėdamas migloje, kuri slėpė nuo jo kitų jausmus. Kai jie pasirašė knygoje ir išėjo, įtampa atlėgo, ir Džudas pajuto palengvėjimą.

Po kuklių pietų jo namuose Sju su Filotsonu antrą valandą susiruošė išvažiuoti. Eidama per šaligatvį prie ekipažo, Sju atsigręžė, ir jos akyse buvo baimė. Nejaugi ji žengė šį beprotišką žingsnį į tokią nežinomybę vien norėdama parodyti, kad yra nuo jo visiškai nepriklausoma, ar šitaip atsimoka jam už slapukavimą? O gal ji tokia drąsi su vyrais todėl, kad per savo naivumą nieko nežino apie tą jų prigimties pusę, kuri išdrasko moterims širdis ir sugriauna gyvenimą?

Jau užkėlusi koją ant ekipažo laiptelio, Sju atsigręžė sakydama, kad namuose kažką pamiršo. Džudas ir šeimininkė pasisiūlė atnešti.

— Ne,— atsakė ji, puldama atgal.— Ten mano nosinė, aš žinau, kur palikau.

Džudas nusekė iš paskos. Ji susirado nosinę ir išėjo nešdamasi ją rankoje. Pilnomis ašarų akimis pažvelgė į akis Džudui, ir jos lūpos staiga sukrutėjo, lyg būtų norėjusi kažką prisipažinti. Bet praėjo pro šalį, ir tai, ką buvo ketinusi pasakyti, taip ir liko nepasakyta.

VIII

Džudas spėliojo, ar ji tikrai buvo pamiršusi nosinę, ar gal norėjo pasisakyti iš nevilties, kad jį myli, bet paskutinę akimirką nebesiryžo.

Jiems išvažiavus, jis nebegalėjo būti savo nutilusiame bute ir bijodamas, kad nepasiduotų pagundai tą kančią nuskandinti alkoholyje, užlipo į savo kambarį, pasikeitė tamsų kostiumą baltuoju darbiniu, plonos odos batelius prastesniais ir, kiek dar buvo likę dienos, nuėjęs dirbo.

Bet katedroje jam atrodė, kad jį šaukia jos balsas, ir užvaldė mintis, kad ji sugrįš. Juk negalėjo ji išvažiuoti su Filotsonu. Tas jausmas vis stiprėjo ir kėlė nerimą. Kai tik laikrodžio dūžiai paskelbė, kad darbas baigėsi, metė įrankius ir parbėgo namo.

— Ar nebuvo pas mane kas atėjęs? — paklausė.

Niekas nebuvo.

Kadangi svetainė apačioje priklausė jam iki dvyliktos nakties, jis prasėdėjo ten visą vakarą, ir net kai išmušė vienuoliktą ir šeimininkai nuėjo gulti, vis dar negalėjo nusikratyti jausmo, kad Sju sugrįš ir vėl miegos gretimame kambarėlyje, kur jau miegojo tiek naktų. Niekada negalėdavai numanyti, ką Sju sugalvos,— tai kodėl gi negalėtų sugrįžti? Mielai būtų susitaikęs su tuo, jog neturės jos kaip žmonos ar mylimosios, kad tik gyventų čia kaip kaimynė ir draugė, net tegu jų santykiai būtų ir labai santūrūs. Vakarienė neliesta tebestovėjo ant stalo; jis nuėjo prie laukujų durų, tyliai atšovė jas ir, sugrįžęs į kambarį, atsisėdo laukti, kaip laukiama Joninių naktį pasirodant išsvajotosios vaizdinio. Bet ji neatėjo.

Pasidžiaugęs šia beprotiška viltim, jis užlipo į viršų, atsistojo prie lango ir ėmė vaizduotis, kaip ji keliauja į Londoną,— jie su Filotsonu išvažiavo ten praleisti medaus mėnesio; štai ekipažas tokią darganotą naktį darda per miestą į viešbutį, virš jų tas pats dangus kaip ir virš jo, nudraikytas debesų ruoželiais, pro kuriuos neaiškiai matyti mėnulis, ir šviečia dvi ar trys miglotos didesnių žvaigždžių dėmės. Sju tai naujo gyvenimo pradžia. Jis mintimis nusikėlė į ateitį ir pamatė Sju apsuptą daugiau ar mažiau panašių į ją vaikų. Bet jam, kaip ir visiems tokiems svajotojams, nebuvo leista pasiguosti tuo, kad vaikai — tai jos tęsinys, nes gamtos valia palikuonys nėra vieno kurio iš tėvų tiksli kopija. Troškimas atgimti paverčiamas niekais, kadangi neišvengiamos priemaišos. „Jeigu praradęs mylimąją dėl išsiskyrimo ar mir-

ties galėčiau nueiti ir pasižiūrėti į jos vaiką — vien tiktai jos — kokia tai būtų paguoda!“ — galvojo Džudas su skausmu, jau nebe pirmą kartą patyręs, kaip gamta paniekina tauriausius žmogaus jausmus ir yra abejinga jo gražiausiems troškimams.

Rytojaus dieną ir vėliau jį dar labiau slėgė stiprios meilės Sju jėga. Jis nebegalėjo pakelti Melčesterio žibintų šviesos; saulės spinduliai jam atrodė pilki, o žydras dangus — kaip cinkas. Paskui gavo žinią, kad Merigrine sunkiai serga tetulė, ir beveik tuo pat metu atėjo laiškas iš buvusio darbdavio Kristminsteryje, kuris siūlė gerą nuolatinį darbą, jei Džudas grįžtų. Tie laiškai kiek palengvino skausmą. Jis išvažiavo pas tetulę Druzilą, vėliau ketindamas užsukti į Kristminsterį pasižiūrėti, ar ko vertas akmentašio pasiūlymas.

Tetulės sveikata buvo dar blogesnė, negu atrodė iš našlės Edlin laiško. Galėjo ji dar pratraukti kelias savaites ar mėnesius, bet tikimybės buvo maža. Jis parašė Sju apie tetulės ligą ir užsiminė, kad gal ji norėtų pamatyti senąją giminaitę dar gyvą. Tuomet jis pasitiksiąs ją rytojaus vakare, pirmadienį, Elfredstono stotyje, grįždamas iš Kristminsterio, jei ji išvažiuotų traukiniu, kuris toje stotyje prasilenkia su jo traukiniu. Taigi kitą rytą Džudas išvažiavo į Kristminsterį, ketindamas grįžti į Elfredstoną tokiu metu, kad suspėtų susitikti su Sju.

Mokslo miestas pasirodė svetimas, ir Džudas pajuto, kad nebeturi su juo jokio ryšio. Tačiau matydamas, kiek gyvybės teikia saulė šviesos ir šešėlių žaismu gotiškiems fasadams, ir žiūrėdamas į dantytų kuorų kontūrus jaunoje kvadratinių kiemų žalumoje, Džudas pagalvojo, kad tasai miestas dar niekada nėra buvęs jam toks gražus. Jis pasuko į gatvę, kur pirmą kartą pamatė Sju. Kėdė, kurioje ji sėdėjo palinkusi ties bažnytiniais užrašais su teptuku rankoje, kai jo ieškantį žvilgsnį patraukė mergaitiška jos figūra, tebestovėjo toje pačioje vietoje, tuščia. Atrodė, tartum Sju būtų mirusi ir neatsiradę nieko, kas tęstų jos menišką darbą. Po miestą dabar vaikščiojo jos šešėlis, o žymių mokslininkų ir teologų, kadaise taip jaudinusių Džudą, šešėliams čia jau nebebuvo vietos.

Šiaip ar taip, jis Kristminsteryje ir, vykdydamas, ką buvo ketinęs, nuėjo į senąjį savo butą Betsabėjoje, netoli švento Silvestro bažnyčios. Duris atidarė šeimininkė ir lyg ir apsidžiaugė jį pamačiusi; ji atnešė užkąsti ir pasakė, jog akmentašys, buvęs jo darbdavys, buvo užėjęs pasiklausti jo adreso.

Džudas nuėjo į akmentašių dirbtuvę, kur buvo dirbęs. Tačiau

senos pašiūrės ir akmenų luitai jam pasirodė bjaurūs, jis jautė, kad negalės prisiversti sugrįžti čia ir vėl gyventi šiame neišsipildžiusių svajonių mieste. Jis tik laukė valandos, kada išvažiuos traukinys į Elfredstoną, kur galbūt susitiks Sju.

Jis išgyveno siaubingą pusvalandį depresijos, sukeltos viso to, ką čia matė, ir vėl apėmė jausmas, žlugdęs jau ne vieną kartą,— jis esąs nevertas to, kad juo kas nors rūpintųsi ar kad jis pats rūpintųsi savimi ir kitais; kaip tik per šį pusvalandį Kryžkelėje jis susitiko Teilorą Alavinį, subankrutavusį bažnytinių indų pirklį, ir tas pasiūlė užeiti kur nors išgerti. Jie dar kiek paėjo gatve ir sustojo priešais vieną iš Kristminsterio gyvybės židinių — užeigą, kur jis kadaise, atsakydamas į iššūkį, lotyniškai pasakė „Tikiu į dievą tėvą"; dabar čia buvo populiari vieta, plačios svetingos durys vedė į barą, naujai ir moderniai įrengtą per tą laiką, kol Džudas čia nebegyveno.

Teiloras Alavinis išgėrė ir išėjo, sakydamas, kad čia jam per daug prašmatnu ir nepasigėręs negalėsiąs gerai jaustis, o pinigų tiek neturįs. Džudas po truputėlį gurkšnojo iš savo stiklo; tylus ir išsiblaškęs jis stovėjo beveik tuščiame bare. Čia viskas sena buvo išmesta ir pertvarkyta, vietoje dažytos faneros visur buvo raudonmedis, o gale salės stovėjo minkštos sofos. Salė kaip įprasta buvo sudalinta raudonmedžiu įrėmintomis matinio stiklo pertvaromis, kad geriantieji nesidrovėtų savo pažįstamų gretimuose skyriuose. Už baro stalo dvi bufetininkės darbavosi prie alaus pilstytuvo su baltomis rankenėlėmis ir eile pasidabruotų čiaupų, iš kurių į alavinį lovelį laščiojo alus.

Jausdamasis pavargęs ir iki traukinio neturėdamas ką veikti, Džudas atsisėdo ant sofos. Siena už bufetininkių buvo iš aukštų šlifuotomis briaunomis veidrodžių, o prieš juos ant stiklinių lentynėlių topazo, safyro, rubino ir ametisto spalvos buteliuose stovėjo brangūs gėrimai — jų pavadinimų Džudas nežinojo. Bare pasidarė gyviau, kai į gretimą skyrių atėjo žmonių ir ėmė veikti kasos automatas, kuris skambteldavo kaskart, kai būdavo įmetama moneta.

Džudas nematė bufetininkės, aptarnaujančios tą skyrių, tik retkarčiais prieš jo akis sušmėžuodavo jos nugaros atspindys veidrodyje. Jis abejingai spoksojo į tą atspindį, kol vieną akimirką ji atsigręžė į veidrodį pasitaisyti šukuosenos. Džudas apstulbo pažinęs, jog tai Arabela.

Jei ji būtų atėjusi į tą skyrių, kur jis sėdėjo, būtų jį pamačiusi. Bet

ji nėjo, nes tą skyrių aptarnavo kita mergina. Arabela buvo su juoda suknele baltais lininiais rankogaliais ir didele balta apykakle, papilnėjusi, ir tai dar labiau pabrėžė geltonų narcizų puokštelė, prisegta ant krūtinės kairėje. Jos skyriuje ant spiritinio degiklio, degančio mėlyna liepsna, stovėjo galvanizuotas indas, virš kurio kilo vandens garai; Džudas visa tai matė tiktai veidrodyje už jos nugaros, jame buvo matyti ir jos aptarnaujamų vyriškių veidai — vienas iš jų, gražus, padykęs jaunuolis, greičiausiai studentas, pasakojo jai kažką smagaus.

— Oi, ką jūs, ponas Kokmenai! Kaip jūs galit pasakoti tokius dalykus dorai moteriai! — linksmai sušuko ji.— Ponas Kokmenai, ir kaip jūs taip gražiai susiraitot ūsus?

Jaunuolis buvo švariai nusiskutęs, ir tokie jos žodžiai sukėlė juoką.

— Liaukis! — tarė jis.— Duok man kiuraso ir ugnies.

Ji įpylė likerio iš vieno tų gražių butelių ir brūkštelėjusi degtuką su vylingu paslaugumu palaikė, kol jis užsidegė cigaretę.

— Na, kas girdėt apie tavo vyrą, širdut? — paklausė jis.

— Ničnieko,— atsakė Arabela.

— O kur jisai?

— Palikau Australijoj, tai gal ten ir tebėra.

Džudas išpūtė akis.

— O kodėl gi su juo išsiskyrei?

— Neklausinėsi — melo negirdėsi.

— Na, tuomet atiduok man grąžą, kurią laikai jau visą ketvirtį valandos, ir aš romantiškai dingstu šiame vaizdingame mieste.

Ji padavė grąžą per baro stalą, o jis imdamas sugriebė jos ranką ir nepaleido. Ji kikendama stengėsi ištraukti; paskui jis atsisveikino ir išėjo.

Džudas visa tai stebėjo su filosofo nuostaba. Buvo keista, kad Arabela dabar atrodo jam tokia svetima. Jis negalėjo įsisąmoninti jų fiktyvaus artumo. Be to, ir jo nuotaika buvo tokia, jog jam buvo visai tas pat, ar Arabela iš tikrųjų jo žmona, ar ne.

Klientai iš jos skyriaus išėjo, ir Džudas kiek pagalvojęs nuėjo ten ir prisiartino prie baro stalo. Arabela iš pradžių jo nepažino. Paskui jų žvilgsniai susitiko. Ji krūptelėjo; kai prabilo, akyse degė įžūli pašaipa.

— Prakeikimas! O aš maniau, kad tu jau seniausiai po žeme!

— Mat kaip!

— Nieko apie tave negirdėjau, antraip kažin ar būčiau sugrįžusi čia. Na, tiek to! Kuo pavaišinti? Škotišku viskiu su soda? Rinkis iš visko, kas tik yra bare, pagal seną pažintį!

— Ačiū, Arabela,— atsakė Džudas net nenusišypsojęs.— Man jau gana.

Taip netikėtai susitikus su Arabela, jam akimoju dingo bet koks noras gerti svaigalus, lyg būtų grįžęs į kūdikystę.

— Gaila, juk gautum visai veltui.

— Ar tu jau seniai čia?

— Apie šešias savaites. Iš Sidnio grįžau prieš tris mėnesius. Man tas darbas visada patiko, kaip žinai.

— Bet kodėl atvažiavai į šitą miestą?

— Nagi kaip sakiau. Maniau, tavęs jau gyvo nebėra, o kai buvau Londone, pamačiau skelbimą apie šitą vietą. Man kas — manęs čia niekas nepažįsta, nes anksčiau negyvenau Kristminsteryje.

— O kodėl grįžai iš Australijos?

— Šiaip, buvo priežasčių... Tai tu dar ne profesorius?

— Ne.

— Ir net ne dvasiškas tėvelis?

— Ne.

— Ir sektantų ganytoju nepasidarei?

— Tebesu kas buvau.

— Matyti.

Tingiai ilsindama ranką ant alaus pilstytuvo rankenėlės, ji kritiškai jį apžiūrinėjo. Jis pastebėjo, kad jos rankos mažesnės ir baltesnės, negu buvo tada, kai jie gyveno kartu, ir kad ant tos, su kuria spaudinėja rankenėlę, dėvi žiedą su safyrais, gal net tikrais,— jie ir buvo tikri, ir jais labai žavėjosi jauni baro lankytojai.

— Tai tu visiems sakai, kad turi vyrą?

— Taip. Man atrodo, nelabai gražu vadintis našle, nors ir norėčiau.

— Teisingai. Mane čia šiek tiek pažįsta.

— Visai ne dėl to — aš juk sakiau, kad nesitikėjau tavęs susitikti. Yra kitų priežasčių.

— Kokių?

— Nesvarbu,— išsisuko ji nuo atsakymo.— Aš labai gerai uždirbu, ir tavęs man visai nereikia.

Čia įėjo vyrukas su nusklembtu smakru ir ūsiukais kaip išpešio-

ti moters antakiai ir užsisakė kažkokį sudėtingą gėrimą; Arabela turėjo jį aptarnauti.

— Čia mes nepasikalbėsim,— tarė ji, grįžusi valandėlei.— Ar nepalauktum iki devynių? Sutiksi — išloši. Aš galiu pasiprašyti ir išeiti dviem valandom anksčiau. Aš ne čia gyvenu.

Jis pagalvojo ir niūriai atsakė:

— Gerai, dar ateisiu. Mums reikėtų dėl kai ko susitarti.

— Dar ko! Nieko aš nesitarsiu!

— Bet man reikia šį tą išsiaiškinti, o kaip sakei, čia kalbėtis negalim. Tai aš užeisiu tavęs.

Pastatęs nebaigtą gerti stiklą, jis išėjo ir ėmė vaikščioti gatve. Į jo tyrą ir liūdną jausmą Sju grubiai įsibrovė realybė. Nors Arabelos žodžiais jokiu būdu nebuvo galima patikėti, jis vis dėlto galvojo, kad gal ir teisybę ji sakė, jog nenorėjusi pas jį grįžti ir laikiusi mirusiu. Tačiau dabar nieko daugiau neliko, kaip sąžiningai vaidinti savo vaidmenį, nes įstatymas yra įstatymas, ir nors tarp jo ir tos moters artumas tėra toks kaip tarp rytų ir vakarų, bažnyčios akyse juodu vienas kūnas ir siela.

Kadangi sutarė susitikti su Arabela, tai nebebuvo galima pasitikti Elfredstone Sju, kaip buvo žadėjęs. Kaskart apie tai pagalvojęs, jis pajusdavo skaudų sąžinės grybštelėjimą, bet aplinkybės buvo taip susiklosčiusios, jog nieko nebegalėjo padaryti. Arabela turbūt tyčia pasiųsta apvaizdos kaip bausmė už neleistiną meilę. Kad prastumtų laiką, jis visą vakarą be tikslo pravaikštinėjo po miestą, vengdamas bažnyčių ir koledžų,— tiesiog nenorėjo jų matyti,— ir grįžo į barą, kai didysis Kardinolų koledžo varpas išmušė šimtą vieną kartą — tas sutapimas jam atrodė visai nepelnytas pasityčiojimas. Baras dabar spindėjo šviesomis, čia buvo daug gyviau ir linksmiau. Bufetininkių veidai skaistesni, skruostai išraudę, elgėsi jos dar laisviau negu pirma — buvo žaismingesnės, geidulingesnės, labiau įsijaudrinusios, visai nesivaržydamos rodė savo juslingumą ir geismą, maivėsi ir juokėsi, praradusios bet kokį santūrumą.

Jau visą valandą baras buvo pilnas vyrų, gatvėje Džudas girdėjo jų klegesį; pagaliau klientų apmažėjo. Jis linktelėjo Arabelai ir pasakė, kad išėjusi ras jį lauke prie durų.

— Bet pirma turi su manim išgerti,— tarė ji itin geraširdiškai.— Stiklelį prieš miegą, aš taip įpratusi. Tada galėsi išeiti ir trupučiuką palauksi, nes geriau, kad niekas nematytų, kaip išeinam drauge.

Ji pripylė brendžio į dvi likeriui skirtas taureles, ir nors iš veido

buvo matyti, jog yra apgirtusi,— gal buvo išgėrusi, bet greičiau nuo to, kad daugelį valandų kvėpavo tokiu oru,— greit išlenkė savąją. Džudas taip pat išgėrė ir išėjo į lauką.

Po kelių minučių pasirodė ir Arabela, apsirengusi šiltu švarku, su skrybėlaite, papuošta juoda plunksna.

— Aš gyvenu visai netoli,— tarė ji, kabindamasi jam už parankės,— ir galiu pareiti bet kada, turiu raktą. Tai dėl ko tu norėjai susitarti?

— Šiaip... nieko ypatingo,— atsakė jis, jausdamasis visai nusikamavęs ir išvargęs; mintimis vėl grįžo į Elfredstoną, galvojo apie traukinį, kuriuo neišvažiavo, ir apie tai, kaip galbūt nusivils Sju, kai jo neras stotyje, ir kad neteko malonumo pareiti su ja į Merigriną, dviese kopti ilgą kelią į kalvas žvaigždžių šviesoje.— Man tikrai reikėjo grįžti! Tetulė gal jau miršta.

— Rytoj iš ryto ir aš nuvažiuosiu kartu. Manau, vienai dienai mane paleis.

Arabelos sumanymas buvo kažkoks absurdiškas, juk ji ir jam, ir jo giminėms simpatijos jautė ne daugiau kaip kokia tigrė, o štai dabar atsiras prie mirštančios tetulės lovos ir dar susitiks su Sju. Tačiau jis atsakė:

— Žinoma, jei nori, gali važiuoti.

— Apie tai dar pagalvosim... O kol kas, kol nesam nieko susitarę, negerai rodytis kartu — tave čia pažįsta, ir aš darausi žinoma, nors niekas nė neįtars, kad turiu su tavim ką nors bendro. Jeigu jau einam link stoties, tai gal pavažiuokim traukiniu iki Oldbrikhemo, devynios keturiasdešimt? Būsim ten už kokio pusvalandžio, niekas neįsidėmės mūsų per tą vieną naktį, ir galėsim daryti kaip norėsim, kol nuspręsim, ar rodytis viešumoj, ar ne.

— Kaip nori.

— Tada palauk, aš pasiimsiu vieną kitą daiktelį. Štai mano butas. Kartais, kai užtrunku iki vėlumos, nakvoju ten, kur dirbu, todėl niekas nieko nepagalvos, jei ir nepareisiu.

Ji grįžo tuoj pat, ir jie nuėjo į stotį; po pusvalandžio kelionės traukiniu buvo Oldbrikheme, apsistojo trečios klasės viešbutyje netoli stoties ir dar spėjo gauti vakarienę.

IX

Rytą, tarp devynių ir pusės dešimtos, jie važiavo atgal į Kristminsterį, vieni du trečios klasės vagono kupė. Arabela, kaip ir Džudas, bijodama pavėluoti į traukinį, rengėsi ir tvarkėsi paskubomis, ir dabar atrodė nelabai valyvai, o veide nė iš tolo nebebuvo to gyvumo kaip kad praėjusį vakarą bare. Kai jie išėjo iš stoties, paaiškėjo, kad ji iki darbo turi dar visą pusvalandį laiko. Todėl tylėdami paėjėjo keliu už miesto į Elfredstono pusę. Džudas žvelgė į vieškelį tolumoje.

— O... koks aš vargšas, silpnas žmogelis! — sumurmėjo jis pagaliau.

— Ką? — paklausė ji.

— Čia tas pats kelias, kuriuo prieš daugelį metų aš atėjau į Kristminsterį kupinas vilčių.

— Koks tas kelias yra, toks tegu sau būna, o mano laikas baigiasi, vienuoliktą turiu būti bare. Ir nors sakiau, nesiprašysiu, kad leistų važiuoti su tavim pas tavo tetą. Tai geriau čia ir skirkimės. Aš nenoriu rodytis su tavim didžiojoj gatvėj, kol dar nieko nesutarėm.

— Gerai. Bet kai kėlėmės šįryt, tu užsiminei, kad nori man kažką pasakyti.

— Taip, norėjau... du dalykus... ypač vieną. Bet tu neprižadėjai, kad laikysi paslaptyje. Dabar prižadėk, tai pasakysiu. Aš esu dora moteris ir noriu, kad žinotum... Naktį aš tau papasakojau apie tą vyriškį, kur laikė Sidnyje viešbutį.— Arabela kalbėjo neįprastai skubiai.— Niekam nepasakysi?

— Ne, ne, nepasakysiu,— nekantriai pažadėjo Džudas.—Man visai nerūpi išduoti tavo paslaptis.

— Kai tik susitikdavau jį, išėjusi pasivaikščioti, jis sakydavo, kad aš jam labai patinku, ir vis kalbino už jo tekėti. Aš nebemaniau grįžti į Angliją, o savo namų Australijoj, kai nuo tėvo išėjau, nebeturėjau, ir galų gale sutikau.

— Kaip? Ištekėjai už jo?

— Taip.

— Pagal visus reikalavimus, pagal įstatymus, bažnyčioj?

— Taip. Ir gyvenau su juo beveik iki pat išvažiavimo. Kvaila buvo taip daryti, pati žinau, bet padariau, ir tiek. Na štai ir pasakiau. Tik neapskųsk manęs. Jis, vargšelis, rašo, kad nori sugrįžti į Angliją. Bet jei grįš, tai vargu ar mane suras.

Džudas stovėjo sustingęs ir išblyškęs.

— Kodėl, po velnių, nepasakei man vakar! — tarė jis.

— Na, nepasakiau... Tai tu nenori su manim susitaikyti?

— Vadinasi, kai kalbėjaisi bare su klientais apie savo vyrą, aišku, jį turėjai omenyje, ne mane!

— Aišku... Na gana, nesikarščiuok.

— Aš nežinau ką ir sakyti! — tarė Džudas.— Tiesiog neturiu ką pasakyti dėl to... nusikaltimo, kurį pati prisipažinai!

— Cha, nusikaltimo! Ten į tai niekas rimtai nežiūri. Daug kas taip daro... Ir jeigu tu šitaip, tai aš sugrįšiu pas jį! Jis mane labai mylėjo, ir mes gyvenom gana dorai, kaip bet kuri padori vedusiųjų pora kolonijose! Ką aš galėjau žinoti, kur tu esi?

— Aš neketinu tavęs kaltinti. Galėčiau daug pasakyti, bet gal čia ne vieta ir ne laikas. Tai ko tu iš manęs nori?

— Nieko. Norėjau pasakyti dar vieną dalyką, bet, atrodo, mes jau vienas kitam nusibodom. Aš apgalvosiu, ką tu man sakei apie savo reikalus, ir tada pranešiu.

Taip jie ir išsiskyrė. Džudas žiūrėjo, kaip ji nueina baro pusėn, ir pasuko į stotį. Pamatęs, kad iki Elfredstono traukinio dar kone valanda, jis automatiškai nuėjo į miestą, iki Kryžkelės, ir ten atsistojęs, kaip jau ne kartą stovėjo, apžvelgė priešais tįsančią didžiąją gatvę, kur stovėjo koledžas prie koledžo, tokią gražią, kad varžytis su ja galėjo tik tokie prospektai kontinente kaip Rūmų gatvė Genujoje; pastatų linijos ryto ore buvo tokios ryškios kaip architekto brėžinyje. Bet Džudas buvo ne taip nusiteikęs, kad būtų pastebėjęs ar sugebėjęs kritiškai vertinti tokius dalykus; viską sąmonėje buvo užgožęs nuosmukio jausmas nuo artumo su Arabela tą naktį, jos, užmigusios paryčiais, vaizdas ir tie prisiminimai įsispaudė sustingusiame jo veide tarsi pasmerktojo žymė. Jeigu būtų galėjęs Arabelą tik niekinti, būtų buvęs ne toks nelaimingas, bet jis ir smerkė, ir gailėjosi kartu.

Džudas pasuko atgal. Netoli stoties staiga išgirdo šaukiant save vardu ir krūptelėjo — ne tiek išgirdęs savo vardą, kiek šaukiantį balsą. Jis labai nustebo, kad ne kas kitas, o Sju kaip vizija stovėjo priešais — visa jos išvaizda nerimastinga, nelaimę lemianti, lyg sapne, nedidelė burna nervingai virpa, įtemptas žvilgsnis priekaištaudamas klausia.

— O, Džudai... Kaip gerai, kad tave sutikau! — ištarė ji greitai, nelygiu balsu, netoli ašarų. Ir išraudo, atspėjusi jo mintis, kad po vestuvių jie susitinka pirmą kartą. Abu nukreipė į šalį akis, kad paslėptų

jausmus, be žodžių susiėmė už rankų ir taip ėjo kurį laiką; paskui ji slapčia susirūpinusi žvilgtelėjo į jį.

— Vakar vakare aš nuvažiavau į Elfredstoną, kaip tu buvai prašęs, ir niekas manęs nepasitiko! Bet aš viena nuėjau į Merigriną, ir ten man pasakė, kad tetulei kiek gerėliau. Aš prie jos pasėdėjau, bet kai tu visą naktį taip ir nepasirodei, išsigandau, pamaniau, gal tu, kai vėl atsidūrei tame mieste... pradėjai galvoti apie tai, kad aš... ištekėjusi, manęs ten nebėra kaip anksčiau, ir labai nusiminei, neturi su kuo pasikalbėti ir mėgini paskandinti savo nusiminimą... kaip tada, kai nebetekai vilties įstoti į koledžą... užmiršai savo pažadą man, jog daugiau nebegersi. Aš pagalvojau, kad dėl to tu manęs nepasitikai.

— Ir atvažiavai manęs ieškoti ir gelbėti kaip gerasis angelas?

— Sumaniau atvažiuoti rytiniu traukiniu ir pamėginti tave surasti, jeigu... jeigu...

— Aš visą laiką prisimenu savo pažadą tau, mieloji, visą laiką! Ir esu tikras, kad daugiau niekada jo nebesulaužysiu. Gal dariau ne ką geresnio, bet pasigerti nepasigėriau — man bjauru apie tai net pagalvoti.

— Tai gerai, kad ne dėl to,— kalbėjo ji toliau, ir balse pasigirdo vos juntamas nepasitenkinimas,— bet vis tiek neatvažiavai manęs pasitikti vakar vakare, kaip buvai žadėjęs.

— Neatvažiavau, ir labai gailiuosi. Devintą valandą turėjau susitikimą ir nebespėjau į tą traukinį, kuris prasilenkia su tavuoju, ir iš viso nebegalėjau pasiekti namų.

Žiūrėdamas į savo numylėtąją, jis su švelnumu galvojo, kokia ji miela ir nesavanaudiška draugė, gyvenanti lakios vaizduotės pasaulyje, tokia nežemiška, jog matyti kūne virpanti siela, ir nuoširdžiai gėdijosi taip žemiškai su Arabela praleistų valandų. Būtų taip žiauru ir nedora paskutiniaisiais savo gyvenimo faktais užteršti sielą tos, kuri jam buvo lyg visai be kūno, ir kartais atrodė neįtikėtina, kad ji gali būti paprasčiausio vyriškio žmona. Ir vis dėlto ji buvo Filotsono žmona. Kaip galėjo ja tapti, kaip gyveno po to, jam netilpo galvoje, dabar į ją žiūrint.

— Ar grįši su manim? — paklausė jis.— Tuoj bus traukinys. Kažin kaip dabar tetulė... Tai tu, Sju, tik dėl manęs leidaisi į tą kelionę? Kaip anksti tau reikėjo keltis, vargšele!

— Taip. Sėdėjau ten viena ir žiūrėjau į tetulę, nervindamasi dėl tavęs, ir paskui, kai prašvito, nebeguliau, o išėjau. Ar daugiau nebegąsdinsi manęs be reikalo dėl savo doros?

Jis nebuvo toks tikras, kad ji būgštavo dėl jo doros be reikalo. Kai jie lipo į traukinį, jis paleido jos ranką — jam pasirodė, kad tai tas pats vagonas, iš kurio visai neseniai buvo išlipęs su kita; juodu atsisėdo greta, Sju — prie lango. Jis žiūrėjo į švelnias jos profilio linijas ir mažus, stangrius kaip obuoliai krūtinės kauburėlius, tokius nepanašius į didelius Arabelos apvalumus. Ji, nors ir jautė, kad Džudas žiūri, neatsisuko, sėdėjo nukreipusi akis į priekį, tartum bijodama, kad žvilgsniams susitikus neprasidėtų koks nemalonus pokalbis.

— Sju, dabar tu ištekėjusi, ir aš vedęs, ir vis dėlto viskas įvyko taip greitai, jog mes nespėjom apie tai nė pasikalbėti.

— Ir nėra reikalo,— atsakė ji greitai.

— Na taip, gal ir nėra... Bet aš noriu...

— Džudai, nekalbėkim apie *mane*. Labai prašau! — ėmė maldauti ji.— Man taip sunku. Atleisk, kad taip kalbu!.. Kur tu nakvojai?

Ji paklausė, neturėdama jokių slaptų minčių, tik kad pakeistų temą. Jis tai suprato ir atsakė trumpai:

— Viešbutyje,— nors būtų pajutęs didelį palengvėjimą, papasakojęs apie netikėtą susitikimą su žmona. Tiktai jį trikdė pastarosios prisipažinimas, kad buvo Australijoje ištekėjusi, ir bijojo, kad tai išdavęs nepakenktų Arabelai.

Kalba nesirišo visą kelią iki Elfredstono. Kas kartą, kai Džudas norėdavo pradėti šnekėti atvirai, jį varžė tai, kad Sju jau nebe ta, kokia buvo, o lyg su etikete „Filotson". Vis dėlto ji atrodė nepasikeitusi, o kodėl — negalėjo suprasti. Liko dar penkios mylios kelionės iki kaimo, ir buvo tas pats ar eiti, ar važiuoti, nes kelias beveik visą laiką kilo aukštyn. Džudas niekada nebuvo ėjęs juo su Sju, tik daug kartų su kita. Dabar jis tartum nešėsi skaisčią šviesą, bent laikinai išsklaidančią niūrius praeities prisiminimus.

Sju įsišneko, bet Džudas pastebėjo, kad ji vis suka kalbą nuo savęs. Pagaliau jis paklausė, ar sveikas jos vyras.

— O taip,— atsakė ji.— Jam visą dieną reikia būti mokykloje, šiaip būtų su manim važiavęs. Jis toks geras ir malonus, jog net norėjo praleisti pamokas ir palydėti mane, nors tai prieštarauja jo principams — jis nepripažįsta jokių, kad ir nenumatytų praleidinėjimų,— ir aš atkalbėjau jį. Pamaniau, bus geriau važiuoti vienai. Juk tetulė Druzila tokia keistuolė, o jis jai visai svetimas, ir jiems abiem būtų buvę sunku. O kai ji dabar beveik be sąmonės, tai džiaugiuosi, kad neprašiau jo važiuoti kartu.

Džudas paniuręs klausėsi šių pagyrų Filotsono adresu.

— Ponas Filotsonas tau labai geras, kaip ir turi būti,— tarė jis.

— Žinoma.

— Turėtum būti laiminga žmona.

— Aš ir esu.

— Net galima sakyti — jaunamartė. Juk ne taip dar daug laiko praėjo, kai tave už jo išleidau, ir...

— Taip, taip, aš suprantu.

Kažkas jos veide neigė tuos patikinimo žodžius, ištartus tokiu nepriekaištingu, tokiu negyvu tonu, tarsi perskaitytus iš „Žmonos elgesio taisyklių" pavyzdinių kalbų skyrelio. Džudui buvo pažįstamas kiekvienas Sju balso virptelėjimas, kiekvienas nuotaikos atspalvis, ir dabar jis buvo tikras, kad ji nelaiminga, nors dar nėra nė mėnesio, kai ištekėjo. Tačiau tai, kad ji taip išspruko iš namų aplankyti mirštančios beveik nepažįstamos giminaitės, dar ne įrodymas; Sju tiesiog visada taip elgdavosi.

— Ką gi, linkiu jums laimės, ponia Filotson, kaip ir paprastai linkėdavau.

Ji papriekaištavo žvilgsniu.

— Ne, tu ne ponia Filotson,— tyliai ištarė Džudas.— Tu ta pati miela, laisva Sju Braidhed, tik net nežinai to! Vedybinis gyvenimas tavęs dar nesumalė ir nesuvirškino savo didžiuliame pilve, nepavertė beveidžiu atomu.

Ji parodė, kad įsižeidė, ir atsakė:

— Tavęs taip pat, kaip matau!

— O ne,— atsiliepė jis, liūdnai linguodamas galvą.

Kai kelyje tarp Rudojo namo ir Merigrino jie priėjo trobelę po eglėmis, kur Džudas gyveno ir pykosi su Arabela, jis atsigręžė į ją pasižiūrėti. Dabar čia gyveno kažkokie varguoliai. Jis neiškentė ir pasakė:

— Šitam name mes gyvenom su žmona visą laiką, kol išsiskyrėm. Aš ją čia parsivedžiau po jungtuvių.

Sju pasižiūrėjo į namą.

— Vadinasi, tau jis tas pats, kas man mokykla Šestone?

— Taip, bet aš čia nebuvau toks laimingas, kaip tu esi savo namuose.

Ji sučiaupė lūpas, iškalbingai tylėdama, ir kurį laiką jie taip ėjo, kol pagaliau ji pažvelgė į jį, norėdama pamatyti, kokia jo nuotaika.

— Aišku, aš gal ir perdedu, gal tu ir nesi tokia laiminga... aš nežinau,— tarė jis švelniai.

— Negalvok taip, Džudai, niekada negalvok, nors tu gal pasakei, norėdamas man įgelti. Jis man toks geras, kad geresnių ir nebūna, jis manęs nė truputėlio nevaržo — o juk pagyvenę vyrai paprastai ne tokie... Jei tu manai, kad aš nelaiminga dėl to, jog jis man per senas, tai labai klysti.

— Aš visai taip apie jį negalvoju, mieloji.

— Ir daugiau manęs neskaudinsi tokiomis šnekomis?

— Ne.

Jis nutilo, bet žinojo: dėl vienos ar kitos priežasties Sju jaučia, kad ištekėjusi už Filotsono ji padarė tai, ko nereikėjo daryti.

Jie nusileido į lauką dauboje, už kurio jau buvo kaimas,— tą patį lauką, kur Džudas prieš daugelį metų buvo gavęs pylos nuo ūkininko. Užlipę į kaimą ir priėję prie namų, pamatė prie durų stovinčią našlę Edlin, kuri, juos išvydusi, priekaištingai skėstelėjo rankomis.

— Jūs nepatikėsit, bet ji nulipo žemyn! — sušuko našlė.— Atsikėlė iš lovos, ir neįmanoma buvo jos sulaikyti. Kas čia ir bus, aš nežinau!

Jie įėjo į vidų ir pamatė, kad senoji sėdi prie židinio apkamšyta antklodėmis; ji atsuko į juos veidą, visai tokį kaip Sebastjano Lozoriaus[65]. Tikriausiai jie atrodė labai nustebę, nes ji dusliu balsu prabilo:

— A, išgąsdinau! Bet ten daugiau negulėsiu, nieko neklausysiu! Ar gali žmogus pakęsti, kai tau įsakinėja — daryk tą, daryk aną, ir dar kas įsakinėja — nė pusės tiek neišmananti kiek aš pati!.. A... o tu dar gailėsies, kad ištekėjai, kaip ir jis! — kalbėjo ji toliau, kreipdamasi į Sju.— Visiems iš mūsų giminės taip... ir ne tik iš mūsų. Reikėjo tau būt kaip aš būnu, žioplele. Ir dar už ko ištekėjo — už Filotsono! Ir kodėl tu už jo ištekėjai?

— O kodėl moterys teka, tetule?

— A, tu nori pasakyti, kad iš meilės!

— Aš nenorėjau pasakyti nieko konkretaus.

— Ar tu jį myli?

— Neklausinėkit, tetule!

— Aš nieko prieš jį nesakau. Labai mandagus, sąžiningas, bet dievuliau! Aš tavęs nenoriu įžeisti, tiktai... yra tokių vyrų, kurių jokia moteris, kad ir kokia ji būtų, negali pakęsti. Jis man atrodo vienas

jų. Nesakau, kad jis toks yra *dabar*, tu už mane geriau žinai, bet man taip atrodo.

Sju pašoko ir išbėgo, Džudas iš paskos, ir rado ją verkiančią kitame namo gale.

— Neverk, mieloji! — tarė Džudas nusiminęs.— Ji nieko blogo nemano, tik yra bjauraus būdo, o dabar dar ir blogai jaučiasi, juk pati žinai.

— O ne, aš ne dėl to! — atsakė Sju, stengdamasi sulaikyti ašaras.— Ne dėl jos šiurkštumo.

— Tai dėl ko tada?

— Tai, ką ji kalba... yra... yra tiesa!

— Dieve mano! Tai jis tau nepatinka? — paklausė Džudas.

— Ne, aš to nesakau! — skubiai paneigė ji.— Bet man... man gal nereikėjo tekėti!

Jis pagalvojo: kažin, ar ji buvo ketinusi tai prisipažinti iš pat pradžių. Jie grįžo, daugiau apie tai nebekalbėjo, tetulė buvo maloni Sju ir pasakė, kad ne kiekviena jaunamartė leistųsi į tokią kelionę aplankyti sergančios senės. Po pietų Sju susiruošė išvažiuoti, Džudas paprašė kaimyną, kad nuvežtų ją iki Elfredstono.

— Jei nori, palydėsiu tave į stotį,— tarė jis.

Ji neleido. Atvažiavo žmogus su dviračiu vežimu, ir Džudas ją sodindamas gal net persistengė, nes ji griežtai į jį pasižiūrėjo.

— Turbūt galiu aplankyti tave kurią dieną, kai grįšiu į Melčesterį? — paklausė jis kone piktai.

Ji pasilenkė ir švelniai tarė:

— Ne, mielasis, dar nereikia. Man atrodo, tavo dar ne tokia nuotaika.

— Ką gi,— tarė Džudas,— sudie!

— Sudie! — pamojavo ji ir išvažiavo.

— Ji gerai sako! Nereikia! — sušnibždėjo Džudas.

Tą vakarą ir kitas dienas jis kaip įmanydamas stengėsi užgniaužti norą ją pamatyti, beveik marino save badu, šitaip mėgindamas užgesinti aistrą. Jis skaitė pamokslus apie geidulių sutramdymą, o bažnyčios istorijoje ieškojo skyrių apie antro šimtmečio asketus. Dar tebebūnant Merigrine, atėjo laiškas iš Arabelos. Pamatęs tą laišką, dar labiau ėmė graužtis, tik ne dėl savo meilės Sju, o kam buvo sugrįžęs prie Arabelos.

Ant voko buvo ne Kristminsterio, o Londono pašto antspaudas. Arabela pranešė jam, kad praėjus kelioms dienoms po to, kai jie

išsiskyrė tą rytą Kristminsteryje, ji netikėtai gavo labai meilų laišką iš savo australiškojo vyro, turėjusio viešbutį Sidnyje. Jis atvažiavo į Angliją specialiai jos susirasti, nusipirko Lambete barą su teise prekiauti alkoholiniais gėrimais ir pakvietė ją kartu varyti šį biznį, kuris, atrodo, būsiąs labai pelningas, nes baras yra geram, tankiai apgyventam rajone, kur niekas neniekina džino, pelnas jau siekia du šimtus svarų per mėnesį, ir jį lengvai galima padvigubinti.

Kadangi jisai rašė, kad ją labai myli, maldavo pranešti, kur gyvenanti, ir kadangi jie buvo išsiskyrę dėl menko kivirčo, o jos darbas Kristminsteryje buvo laikinas, tai ji ir nuvažiavusi pas jį. Jaučianti, kad priklauso labiau jam negu Džudui, nes ištekėjo pagal įstatymus ir gyveno su juo dar ilgiau negu su pirmuoju savo vyru. Atsisveikindama su Džudu, ji nelinkinti jam nieko blogo ir tikinti, kad jis neužsipuls jos, silpnos moters, neapskųs ir nepražudys jos kaip tik dabar, kai jai pasitaikė proga pasitaisyti savo reikalus ir pradėti padoriai gyventi.

X

Džudas grįžo į Melčesterį, kuris turėjo tą abejotiną privalumą, kad buvo tik už dvylikos su puse mylios nuo tos vietos, kur įsikūrė Sju. Iš pradžių jam atrodė, jog dėl to artumo jis ir nenori persikelti į pietus, tačiau gyventi Kristminsteryje buvo nebepakeliama dėl liūdnų prisiminimų, o nedidelis atstumas tarp Šestono ir Melčesterio galėjo jį net apgaubti šlove kaip susiėmusio grumtynių su velniu ir jį nugalėjusio — ar ne to siekė ir ankstyvųjų krikščionybės laikų ganytojai ir skaisčiosios mergelės, kurie, paniekinę gėdingą bėgimą nuo pagundos, miegodavo su ja viename kambaryje, ir nieko jiems neatsitikdavo. Tiktai Džudas skaitydamas nepasistengė įsiminti lakoniškų istoriko žodžių, kad tokiomis aplinkybėmis „įžeista prigimtis kartais apgindavo savo teises“.

Su karštligiška desperacija jis dabar grįžo prie teologijos studijų — šitaip pripažino, kad pastaruoju metu jo atsidavimas užsibrėžtam tikslui, ištikimybė darbui buvo labai abejotina. Siela nerimo dėl meilės Sju, bet dar didesnė blogybė jam atrodė tos dvylika valandų, iš tikrųjų teisėtai praleistų su Arabela — juk ji tik po to pasisakė turėjusi vyrą Sidnyje. Jis nuoširdžiai tikėjo nugalėjęs savo

polinkį gerti — po teisybei niekada ir negėrė dėl malonumo, o tiktai gelbėjosi nuo nepakeliamų sielos kančių. Tačiau su liūdesiu suvokė, kad, šiaip ar taip, yra per daug aistringos prigimties ir dėl to niekada nebus geras dvasininkas; daugiausia, ko galėjo tikėtis — kad nuolatinėje kovoje tarp kūno ir dvasios pirmasis gal ne visuomet nugalės.

Jis ne tik skaitė teologijos raštus, bet jautė vis didesnį pomėgį bažnytinei muzikai, užsirašinėjo gaidas ir pasipraktikavęs jau galėjo gana tiksliai giedoti iš natų. Už kokių dviejų mylių nuo Melčesterio buvo kaimo bažnytėlė, kurią restauruojant Džudas statė naujus piliorius ir kapitelius. Jis susipažino su vargonininku ir buvo priimtas į chorą giedoti bosu.

Į tą bažnytėlę jis eidavo dukart sekmadieniais, o kartais ir šiokią dieną. Vieną vakarą prieš Velykas choras susirinko repetuoti naujos giesmės, sukurtos kažkokio Vesekse gyvenančio kompozitoriaus, kurią reikėjo išmokti kitai savaitei. Kūrinys buvo keistai jaudinantis. Jį iš naujo ir iš naujo kartojant, melodija užvaldė Džudą ir tiesiog sukrėtė.

Kai repeticija pasibaigė, jis priėjo prie vargonininko išsiklausinėti. Virš ranka parašytos partitūros buvo kompozitoriaus pavardė ir giesmės pavadinimas: „Kryžiaus papėdėje“.

— Taip,— atsakė vargonininkas.— Jis kilęs iš čia. Profesionalus muzikas, gyvena Kenetbridže, pakeliui į Kristminsterį. Vikaras jį pažįsta. Jis buvo auklėjamas ir mokomas pagal Kristminsterio tradicijas, dėl to ir giesmė tokia puiki. Man rodos, jis ten vargonuoja didžiojoje bažnyčioje ir vadovauja chorui. Kartais apsilanko Melčesteryje ir net mėgino gauti vargonininko vietą katedroje, kai ji buvo laisva. Šitą jo giesmę per Velykas giedos visur.

Eidamas namo, Džudas niūniavo giesmės melodiją ir galvojo apie kompozitorių ir kas paskatino jį tą giesmę sukurti. Koks jautrus tai turi būti žmogus! Kaip gerai būtų susipažinti su juo, kai jis, Džudas, dabar toks išmuštas iš vėžių, nukamuotas istorijos su Sju ir Arabela, susigraužęs dėl visos tos painiavos. „Jis geriau negu kas kitas suprastų, kaip man sunku!“ — tarė sau karštuolis Džudas. Jeigu yra pasaulyje žmogus, kuriam galima viską patikėti, tai tik tos giesmės autorius, nes tasai žmogus turi būti patyręs ir kančias, ir nerimą, ir ilgesį.

Trumpai tariant, kad ir kaip neturėjo laiko ir pinigų kelionei, Faulis kaip mažas vaikas — o toks jis ir buvo — nusprendė važiuoti

į Kenetbridžą jau artimiausią sekmadienį. Išvažiavo anksti rytą, nes kelionė traukiniu iki miestelio buvo labai sudėtinga. Pasiekė Kenetbridžą apie vidudienį, perėjo per tiltą ir atsidūrė keistame senoviniame mieste; ten paklausė, kur gyvena kompozitorius.

Jam pasakė, kad kiek tolėliau, raudonų plytų name. Dar pasakė, kad tas ponas vos prieš penkias minutes nuėjęs šia gatve.

— Į kurią pusę? — gyvai paklausė Džudas.

— Iš bažnyčios tiesiai namo.

Džudas pagreitino žingsnį ir netrukus apsidžiaugė, gerokai priekyje pamatęs vyriškį juodu surdutu ir juoda skrybėle plačiais nuleistais kraštais. Dar spėriau žengdamas, jis vijosi toliau. „Alkana siela seka paskui sočią! — galvojo Džudas.— Aš būtinai turiu su juo pasikalbėti!“

Tačiau jis nepasivijo kompozitoriaus, tas įėjo į savo namus, ir čia Džudas susimąstė, ar dera tokiu laiku eiti į svečius. Dera ar ne, nusprendė eiti, ir nedelsdamas, jeigu jau atvažiavo, nes laukė ilga kelionė atgal, tad atidėti pavakariui jis negalėjo. Šis dvasingas žmogus supras ir atleis formalumų nesilaikymą ir gal bus geras patarėjas tokiu atveju, kai žemiška ir neleistina aistra klastingai įsibrovė į širdį pro vartus, atidarytus religijai.

Taigi Džudas paskambino ir buvo įleistas.

Muzikas atėjo tuoj pat ir Džudą, padoriai apsirengusį, gražios išvaizdos, malonių manierų, sutiko palankiai. Vis dėlto Džudas jautė, kad paaiškinti savo vizito tikslą bus keblu.

— Aš giedu chore nedidelėje bažnyčioje netoli Melčesterio,— tarė jis.— Šią savaitę mokėmės „Kryžiaus papėdėje“, ir, kaip sužinojau, tą giesmę sukūrėte jūs, pone.

— Taip, aš, prieš kokius metus.

— Ji man labai patinka. Man atrodo nepaprastai graži!

— Taip, taip... daug kas taip sako. Gerai gaučiau už ją, jei tik pasisektų išspausdinti. Kartu pridėčiau ir kitus savo kūrinius. Labai norėčiau, kad jie būtų išleisti, nes kol kas dar nesu už juos gavęs nė penkių svarų. Jau tie leidėjai — jie nori įgyti teisę leisti tokius nežinomų kompozitorių kūrinius kaip mano ir mokėti beveik mažiau, negu aš moku už gražų partitūros perrašymą. Tą giesmę, kurią minėjote, daviau savo draugams čia ir Melčesteryje, tai bus bent kiek giedama. Bet iš muzikos duonos nevalgysi — aš jau metu ją. Šiais laikais, jei nori užsidirbti, reikia imtis komercijos. Aš manau prekiauti vynu. Štai mano reklama — dar neatspausdinta, bet galit paimti.

Jis padavė Džudui reklaminį prospektą, kelių puslapių brošiūrėlę raudonais pakraščiais, kur buvo išvardinti įvairūs klaretai, šampanai, portveinai, cheresai ir kitokie vynai, kuriais jis ketino pradėti naują žygį. Džudas tiesiog apstulbo, kad tas dvasingas žmogus yra toks dvilypis, ir pajuto, jog nebegalės patikėti savo paslapčių.

Jie dar kiek pasikalbėjo, bet jau prisiversdami, nes kai muzikas sužinojo, kad Džudas neturtingas, jo elgesys pasikeitė; iš pradžių jį buvo apgavusi Džudo išvaizda ir manieros, ir pamanė jį turint kitokį darbą bei padėtį. Džudas dar pralemeno kažką apie savo jausmus ir norą pasveikinti tokio puikaus kūrinio autorių ir sutrikęs išėjo.

Visą kelią namo lėtu sekmadienio traukiniu ir šaltą pavasario dieną sėdėdamas nekūrentuose stočių laukiamuosiuose jis graužėsi, kam buvo toks kvailas ir išsiruošė į šitą kelionę. O grįžęs į Melčesterį, rado laišką, kuris buvo atėjęs tą rytą, kai tik jis išvažiavo. Tai buvo pilnas atgailos trumpas Sju laiškelis, kuriame ji su švelniu nuolankumu prisipažino, kad pasielgė baisiai, uždraudusi ją lankyti, kad nekenčia savęs, kam laikosi atgyvenusių nuostatų, ir kad jis būtinai turįs tą patį sekmadienį atvažiuoti vienuolikos keturiasdešimt penkių traukiniu ir pusę antros su jais papietauti.

Džudas kone plaukus rovėsi perskaitęs šį laišką per vėlai, kai jau nebebuvo galima padaryti to, ko jame buvo prašoma, bet paskutiniu metu jis nuolat save tramdydavo, ir galų gale chimeriška jo kelionė į Kenetbridžą pradėjo atrodyti kaip ypatingas apvaizdos įsikišimas jam nuo pagundos apsaugoti. Tačiau jau ne kartą paskutiniu metu buvo pastebėjęs savo nepakantumą tikėjimui ir dabar mintyse pasijuokė, kad dievas tyčiojasi iš žmonių. Jis labai norėjo pamatyti Sju ir pyko ant savęs, kam praleido tokią progą; tuoj pat parašė, kaip viskas išėjo, ir kad neturėsiąs kantrybės laukti iki ateinančio sekmadienio, o atvažiuosiąs bet kurią savaitės dieną, kurią ji nurodysianti.

Kadangi laiškas buvo kiek per daug liepsningas, Sju, kaip tokiu atveju visada darydavo, uždelsė atsakymą iki ketvirtadienio prieš Didįjį penktadienį; ji leido jam atvažiuoti tos dienos popietę, jeigu norįs, o anksčiau pakviesti negalėjusi, nes dabar dirbanti mokytojo padėjėja savo vyro mokykloje. Džudas pasiprašė paleidžiamas iš darbo katedroje ir, praradęs menką dienos uždarbį, išvažiavo.

Ketvirta dalis

ŠESTONE

Tas, kuris laiko santuokos ar kokią kitą ceremoniją esant aukščiau už žmogaus gerovę ir paprasčiausią gailestingumo dėsnį, tai tegul jis vadina save papistu, protestantu ar kuo tik nori, bet jis nėra geresnis už fariziejų.

Dž. Miltonas

I

Šestonas, senovės britų Peladoras,

„*Įkūrus jį, keisti gandai pirmiausia kilo*“,

(kaip apdainavo jį Dreitonas[66]), buvo ir tebėra svajonių miestas. Jo pilis, trys pinigų kalyklos, didinga apsidinė abatija, didžiausia Pietų Vesekso įžymybė, dvylika bažnyčių, šventųjų kapai, koplyčios, prieglaudos, akmeniniai namai su frontonais — viskas dabar negailestingai nušluota nuo žemės paviršiaus, ir miglotai įsivaizduojami praeities paveikslai sukelia atvažiavusiajam, net prieš jo valią, svajingą melancholiją, kurios negali išsklaidyti net gaivus oras ir bekraštės platumos aplinkui. Tame mieste buvo palaidotas karalius ir karalienė, abatai ir abatės, šventieji ir vyskupai, riteriai ir ginklanešiai. Karaliaus Edvardo Kankinio palaikai[67], rūpestingai atgabenti čionai saugoti, atnešė Šestonui šlovę, sutraukė piligrimus iš visos Europos ir išgarsino toli už Anglijos ribų. Bet kaip sako istorikai, parlamento paleidimas šiam nuostabiam didžiųjų Viduramžių kūriniui buvo tarsi pražūtį lemiantis ženklas. Sugriuvus milžiniškam abatijos pastatui, žuvo ir visas miestas: kankinių palaikus ištiko toks pat likimas, kaip ir šventovę, kurioje jie gulėjo, ir dabar toje vietoje nebelikę akmens ant akmens.

Gamtos grožis ir savitumas išliko, bet keista, kad šios miesto ypatybės, daugelio rašytojų pastebėtos dar tais laikais, kai peizažo grožis nebuvo vertinamas, dabar nesulaukia dėmesio, ir viena iš įdomiausių bei keisčiausių Anglijos vietų yra beveik visai nelankoma.

Šestonas stovi kaip nė vienas kitas miestas ant didingo stataus kalno, kuris iš šiaurės, pietų ir vakarų yra iškilęs virš žemos sąnašinės Blekmuro lygumos, ir vaizdas iš Kasl Grino į trijų grafysčių — Pietų, Vidurio ir Šiaurės Vesekso žaliuojančias lankas taip pat nelauktai nudžiugina keleivį, kaip ir gydomasis šių vietų oras. Geležinkelio atvesti į Šestoną neįmanoma, ir geriausia pasiekti jį pėsčiomis ar kokiu lengvu ekipažu, bet ir ekipažams vienintelis kelias eina per savotišką sąsmauką, kuri šiaurės rytuose jungia miestą su aukšta kreidine plokštikalne.

Toks buvo ir toks tebėra visų užmirštas Šestonas, arba Peladoras. Dėl gamtinės padėties miestui visada stigo vandens, ir gyventojų atmintyje dar išlikę gyvi vaizdai, kaip vingiuotais takeliais kebe就riojasi į viršų žmonės, arkliai ir asilai, apkrauti statinaitėmis ir kubiliukais vandens iš šaltinių, trykštančių kalno papėdėje, taip pat prisimenami išnešiotojai, pardavinėjantys vandenį po pensą už kibirą.

Dėl šių sunkumų su vandeniu, taip pat dar dviejų ne visai įprastų faktų — kad kapinės už bažnyčios išsidėsčiusios stačiame kaip stogas šlaite ir kad kadaise vienuoliai bei miestelėnai buvo ganėtinai pasileidę,— atsirado posakis, jog Šestonas įžymus trimis žmogų džiuginančiais dalykais, kurių niekur kitur pasaulyje nerasi: tame mieste kapinės arčiau dangaus negu bažnyčios bokštas, alaus ten daugiau kaip vandens, o mergšių daugiau negu dorų moterų ir merginų. Be to, sakoma, viduramžių pabaigoje jo gyventojai buvo tokie nuskurdę, jog nebeturėjo iš ko mokėti dvasininkams, todėl nugriovė bažnyčias, liovėsi garbinę dievą viešomis pamaldomis ir dėl to labai apgailestaudavo sekmadienio popietėmis sėdėdami smuklėse prie alaus. Kaip matyti, to meto šestoniečiams netrūko humoro jausmo.

Buvo ir dar viena išskirtinė ypatybė — jau šių laikų,— kuriai Šestonas turėjo būti dėkingas dėl savo gamtinės padėties. Čia nuolatos poilsiaudavo ir turėjo būstines balaganų, panoramų, tirų ir kitokių klajojančių įstaigų savininkai,— įstaigų, kurių veikla daugiausia pasireikšdavo mugėse ir turguose. Kaip susirenka kur nors ant aukšto kyšulio praskrendantys laukiniai paukščiai ir susimąstę ilsisi prieš ilgą kelionę ar prieš grįždami ten, iš kur atskrido, taip ir čia, šiame mieste ant uolos, tyliai be jokios naudos stovėjo geltoni ir žali furgonai su nevietiniais pavadinimais, tarytum taip apstulbinti nematyto gamtovaizdžio, kad net sunku jiems buvo pajudėti iš šios

vietos; čia jie paprastai išbūdavo visą žiemą, o pavasarį vėl leisdavosi savais keliais.

Į šią keistą, vėjų pučiamą vietą ir pateko Džudas pirmą kartą gyvenime, apie ketvirtą valandą išlipęs artimiausioje stotyje; sunkiai įkopęs į kalno viršūnę, praėjo pro pirmuosius šio kabančio ore miesto namus ir prisiartino prie mokyklos. Dar buvo anksti, mokiniai tebesėdėjo klasėse, ir iš ten sklido tylus lyg uodų spiečiaus zyzimas; jis paėjo keletą žingsnių Abatijos alėja ir ten sustojęs apmetė žvilgsniu vietą, likimo skirtą namais tai, kurią mylėjo labiausiai už visus pasaulyje. Priešais ilgus akmeninius mokyklos pastatus augo du didžiuliai bukai lygiais pilkais kamienais — tokie medžiai ir auga tik kreidiniuose kalnuose. Per sudalintus rėmeliais langus jis matė virš palangių kūpsančias kaštonines ir linines mokinių galveles, ir kad greičiau praeitų laikas, nulipo į lygią terasą, kur anksčiau buvo abatijos sodai, o širdis daužėsi, nors ir kaip Džudas stengėsi susitvardyti. Jis nenorėjo eiti į mokyklą, kol nepaleisti vaikai, ir palaukė, kol išgirdo jaunus balsus lauke ir mergytės baltomis prijuostėmis ant raudonų ir mėlynų suknelių pasišokinėdamos pasipylė takais, kur prieš tris šimtmečius santūriai vaikštinėjo vienuolyno abatė, jos padėjėjos ir penkiasdešimt vienuolių. Sugrįžęs sužinojo, kad jo laukta per ilgai, kad Sju jau išėjusi su paskutinėmis mokinėmis, o ponas Filotsonas visą popietę nebuvęs, jis mokytojų susirinkime Šotsforde.

Džudas įėjo į tuščią klasę ir atsisėdo laukti, nes mergina, šlavusi grindis, jam pasakė, kad ponia Filotson netrukus sugrįš; greta stovėjo pianinas, iš tikrųjų tas pats senutėlis pianinas, kurį Filotsonas turėjo Merigrine,— ir nors prietemoje buvo beveik nematyti klavišų, Džudas nedrąsiai juos palietė ir nejučia ėmė skambinti giesmę, kuri taip sujaudino jį praėjusią savaitę.

Už jo kažkas sujudėjo, bet manydamas, kad ten ta pati šlavėja, jis nekreipė dėmesio, kol tas asmuo priėjo visai arti ir lengvai uždėjo ranką ant jo kairės rankos.

— Skambink,— tarė Sju.— Man patinka. Aš ją išmokau dar Melčesteryje, ten dažnai girdėdavau koledže.

— Kaip aš barškinsiu prie tavęs! Geriau tu man paskambink.

— Gerai, galiu.

Sju atsisėdo prie pianino, ir nors jos skambinimas visai nebuvo ypatingas, Džudui atrodė dieviškas palyginti su jo paties. Ją taip pat sujaudino — net keista — prisiminta melodija, ir kai ji baigė

ir Džudas ištiesė ranką, ji pasitiko ją pusiaukelėje. Džudas sugniaužė jos ranką — kaip ir tada, prieš vestuves.

— Keista,— pasakė Sju pasikeitusiu balsu,— kad mane taip jaudina ta melodija, nes...

— Kas?

— Aš ne tokia, visai ne tokia.

— Nelengva tave sujaudinti?

— Aš ne apie tai.

— O tu kaip tik tokia, tavo širdis tokia pat kaip mano.

— Bet protas ne.

Ji vėl ėmė skambinti, staiga atsisuko, ir nejučia, instinktyviai jų rankos vėl susitiko.

Ji greit ištraukė savąją ir dirbtinai susijuokusi tarė:

— Kaip juokinga! Ir kodėl mes taip padarėm?

— Turbūt todėl, kad abu esam panašūs, aš jau sakiau.

— Mintimis nepanašūs! Gal tik kiek jausmais.

— O jausmai valdo mintis... Ir kai sužinai, kad tą giesmę sukūrė paprasčiausias žmogelis, norisi tiktai nusikeikti!

— Kaip? Tu jį pažįsti?

— Buvau nuvažiavęs susipažinti.

— Ak tu, keistuoli,— padarei taip, kaip tik aš būčiau padariusi. Ir kodėl?

— Todėl, kad mes nepanašūs vienas į kitą,— sausai atsakė jis.

— Dabar gersim arbatą,— tarė Sju.— Gal geriau čia, ne mano namuose? Visai nesunku atsinešti arbatinį ir kitką. Žinai, mes ne mokykloj gyvenam, o ana tam senam name priešais, jis vadinamas Ould Grouv Pleisu*. Toks senas ir niūrus, jog mane baisiai slegia. Apžiūrėti tokį namą galima, bet tik ne gyventi — tiesiog jauti, kaip lenkia prie žemės daugybės čia nugyventų gyvenimų našta. O naujam pastate, kaip ši mokykla, tik savas gyvenimas slegia. Sėskis, aš pasakysiu Adai, kad atneštų arbatą čia.

Jis laukė krosnies spinduliuojamoje šviesoje — prieš išeidama ji atidarė dureles, o kai sugrįžo kartu su arbatiniu ir puodukais nešina mergina, jie susėdo toje pačioje šviesoje; be to, dar švietė po variniu arbatiniu deganti mėlyna spiritinės viryklės liepsna.

— Čia viena iš tavo vestuvinių dovanų,— tarė ji, turėdama omenyje arbatinį.

---

* Namas senoje giraitėje (*angl.*).

— Taip,— atsakė Džudas.

Jam pasirodė, kad jo dovanotasis arbatinis šaiposi dainuodamas ant ugnies, ir prabilo apie kitką:

— Ar nežinai kokio gero nekanoninio Naujojo testamento leidinio? Mokykloje tokių knygų, aišku, neskaitot.

— Kur ten! Visa apylinkė sukrustų... Yra tokia knyga. Dabar ją primiršau, bet labai domėjausi, kai dar buvo gyvas mano draugas. Tai Kauperio „Apokrifinės Evangelijos".

— Atrodo, kaip tik to man ir reikia.

Tačiau širdį dilgtelėjo „draugo" priminimas — Džudas žinojo, kad tai Sju jaunystės draugas iš universiteto. Jis pagalvojo: kažin, ar ji pasipasakojo apie jį Filotsonui?

— Labai įdomi Nikodemo Evangelija[68],— kalbėjo toliau Sju, kad atitrauktų jį nuo pavydžių minčių, kurias visuomet lengvai atspėdavo. Iš tikrųjų jie buvo tokie artimi, jog net kai kalbėdavosi apie ką nors bešališko, tuo pat metu kalbėdavosi ir kita, nežodine, jausmų kalba.— Ji visai kaip tikra. Taip pat sužymėtos eilutės ir atrodo, kad skaitai kurį nors iš evangelistų lyg sapne, kai viskas kartu ir taip, ir ne taip. Tai tu, Džudai, dar tebesidomi tais dalykais? Ar skaitai „Apologetiką"[69]?

— Skaitau. Teologiją studijuoju dar labiau atsidėjęs negu anksčiau.

Ji smalsiai pažvelgė į jį.

— Ko taip į mane žiūri? — paklausė Džudas.

— O kam tau žinoti?

— Esu tikras, galėtum papasakoti man tokių dalykų, kurių aš nežinau. Tikriausiai daug visko išmokai iš savo brangaus mirusiojo draugo.

— Nekalbėkim apie tai dabar! — meiliai paprašė Sju.— Ar ateinančią savaitę dar dirbsi toje bažnyčioje, kur išmokai gražiąją giesmę?

— Tikriausiai dirbsiu.

— Tai labai gerai. Gal man tave ten aplankyti? Bet kurią dieną galėčiau imti ir nuvažiuoti kokiam pusvalandžiui.

— Ne. Nevažiuok!

— Kaip? Ar mes nebedraugausim kaip anksčiau?

— Ne.

— Aš nežinojau. Maniau, tu visada būsi man geras.

— Ne.

— Tai ką aš padariau? Aš buvau tikra, kad mes abu...

Jos balsas suvirpėjo ir nutrūko.

— Sju, kartais man atrodo, kad tu tiktai koketė,— šiurkščiai pasakė Džudas.

Valandėlę stojo tyla, tada ji staiga pašoko, ir Džudas spiritinės viryklės šviesoje nustebęs pamatė, kaip jos veidas išraudo.

— Nebesikalbėkime daugiau, Džudai! — ištarė ji ankstesniu tragišku kontraltu.— Jau darosi per tamsu čia taip sėdėti, ir dar po jaudinančių Didžiojo penktadienio giesmių, kurios žadina neleistinus jausmus!.. Gana tokių šnekų. Tu geriau važiuok sau, nes, matau, ne taip mane supranti. Aš visiškai ne tokia, kokia tu taip žiauriai mane pavadinai. Ak Džudai! Tikrai žiauru taip kalbėti! Bet teisybės pasakyti aš tau vis tiek negaliu — tu būtum priblokštas, jei sužinotum, kaip aš pasiduodu impulsams ir kaip kenčiu suprasdama, kad be reikalo man duotas patrauklumas, jei juo neleista naudotis. Kai kurių moterų troškimas būti mylimoms nepasotinamas kaip ir troškimas pačioms mylėti; ir pastaruoju atveju jos dažnai suvokia, jog negali nuolatos teikti meilės kartu gyvenančiam asmeniui, kuris turi į ją teisę vyskupo pasirašytu leidimu. Bet tavo būdas toks tiesus, Džudai, kad tu manęs nesuprasi!.. Dabar jau eik. Gaila, mano vyro nėra namie.

— Ar tikrai gaila?

— Matyt, būsiu išsitarusi taip grynai iš įpratimo. Atvirai pasakius, negaila. Liūdna, bet reikia prisipažinti, kad man visai vis tiek.

Kadangi pirma rankas buvo pernelyg stipriai suspaudę, dabar, jam atsisveikinant, ji tik prisilietė jo pirštų. Bet vos jis išėjo pro duris, Sju, nebepatenkinta savimi, užšoko ant suolo ir, kai jis ėjo namo pašaliu, atidarė geležinį lango rėmą.

— Džudai, kada tau reikia iš čia išeiti į stotį? — paklausė ji.

Džudas pakėlė galvą kiek nustebęs.

— Diližanas į tą traukinį veža po kokių trijų ketvirčių valandos.

— Ką tu veiksi per tą laiką?

— Pavaikščiosiu. Gal nueisiu pasėdėsiu bažnyčioj.

— Negražiai tave išvariau. O apie bažnyčias tu ir taip per daug galvoji, dievas mato, nėra ko ten eiti patamsy. Pabūk čia.

— Kur?

— Kur esi. Taip man bus geriau su tavim kalbėtis negu viduje...

Koks tu geras, metei pusiaudieny darbą, kad atvažiuotum pas mane!.. Tu Juozapas Sapnuotojas[70], Džudai mielasis. Ir tragiškasis Don Kichotas. O kartais tu tarsi šventas Steponas, kuris matė atsivėrusį dangų, kai jį mušė akmenimis. Vargšas mano drauge ir bičiuli, tu dar daug kentėsi!

Dabar, kai juos skyrė aukšta palangė ir Džudas negalėjo prisiartinti, Sju, atrodo, nesibaimino atvirumo, kurio vengė, kai jie sėdėjo greta.

— Aš vis galvoju,— kalbėjo ji toliau, taip pat susijaudinusi,— kad socialinės formos, į kurias mus įspraudžia civilizacija, ne daugiau atitinka mūsų tikrąją esmę kaip sutartinis žvaigždynų vaizdavimas atitinka tikrąją žvaigždžių padėtį. Štai aš esu vadinama ponia Filotson ir gyvenu ramų šeimyninį gyvenimą su savo antra puse. Bet iš tikrųjų aš esu ne ponia Filotson, o vieniša, besiblaškanti moteris su nenormaliomis aistromis ir nepaaiškinamomis antipatijomis... O tu jau nebedelsk, dar pavėluosi į diližaną. Atvažiuok vėl. Tik tada ateik į namus.

— Gerai! — atsakė Džudas.— Kada?

— Po savaitės. Sudie... sudie!

Ji ištiesė ranką ir su gailesčiu paglostė jam kaktą — tik vieną kartą. Džudas atsisveikino ir nuėjo į tamsą.

Einant Bimporto gatve jam pasigirdo, kad darda nuvažiuojančio diližano ratai, ir iš tikrųjų, kai pasiekė turgaus aikštę, diližanas jau buvo išvažiavęs. Pėsčiam suspėti į tą traukinį buvo neįmanoma, ir jis gavo laukti kito — paskutinio tą vakarą į Melčesterį.

Džudas pavaikščiojo gatvėmis, užkando, bet laiko dar buvo apie pusvalandis, ir kojos pačios nunešė jį liepų alėjomis pro senovines kapines prie šventos Trejybės bažnyčios atgal iki mokyklos. Ten buvo visiškai tamsu. Sju buvo sakiusi, kad gyvena kitoj pusėj gatvės, Ould Grouv Pleise, ir tą namą jis greit surado pagal jos nusakymą — jis buvo labai senas.

Pro vieną langą į gatvės pusę, dar neuždarytomis langinėmis, mirksėjo žvakės šviesa. Džudas aiškiai matė kambarį — jo grindys buvo gal pora laiptelių žemiau už gatvę, kuri pamažu apsinešė ir pakilo per šimtmečius, praėjusius nuo to laiko, kai namas buvo pastatytas. Sju, matyt, ką tik parėjusi, stovėjo su skrybėlaite šioje svetainėje ar bendrame kambaryje, kurio sienos buvo apmuštos ąžuoliniais paneliais nuo grindų iki pat žemų, vos virš jos galvos susikertančių didžiulių raižytų sijų. Židinys taip pat buvo masyvus, papuoštas

Jokūbo stiliaus piliastrais su lipdytiniais voliutų ornamentais. Šimtmečiai iš tikrųjų visu sunkumu slėgė čia gyvenančią jaunąją žmoną. Ji buvo atsidariusi raudonmedžio dėžutę ir žiūrėjo į fotografiją. Kiek pažiūrėjusi priglaudė prie krūtinės, paskui padėjo į vietą.

Pamačiusi, kad neuždarytos langinės, ji priėjo su žvake uždaryti. Džudo, stovinčio tamsoje, jai nebuvo matyti, o jis aiškiai matė jos veidą, ašarotas tamsias ilgomis blakstienomis akis.

Ji uždarė langines, ir Džudas vienišas leidosi į kelionę atgal. „Į kieno fotografiją ji žiūrėjo?" — galvojo jis. Buvo davęs jai savąją, bet ji turėjo ir kitų, jis tai žinojo. O gal vis dėlto fotografija buvo jo?

Jis žinojo, kad pasinaudos jos kvietimu ir atvažiuos vėl. Tie rimti vyrai, apie kuriuos jis skaitė, šventieji, kuriuos Sju ne visai pagarbiai pavadino jo pusdieviais, būtų vengę tokių susitikimų, jei būtų abejoję savo tvirtumu. O jis neįstengė. Nors būtų pasninkavęs ir meldęsis visą tą savaitę, tai, kas žmogiška, jame buvo stipriau negu dieviška.

II

Tačiau ko neįveikė dievas, įveikė moteris. Rytą po dviejų dienų nuo jos atėjo toks laiškelis:

> Neatvažiuok kitą savaitę. Nevažiuok, kol nepakviesiu! Mes per daug sau leidom, paveikti tos liūdnos giesmės ir prieblandos. Stenkis kuo mažiau galvoti apie moterį, vardu
>
> Siuzana Florensė Merė.

Džudas labai nusiminė. Jis įsivaizdavo Sju nuotaiką, jos veido išraišką tuo momentu, kai šitaip pasirašė. Bet kad ir kokia buvo jos nuotaika, jis negalėjo pasakyti, kad ji sprendžia neteisingai. Jis atsakė:

> Aš paklūstu. Taip ir reikia, kaip tu sakai. Tai bus pasiaukojimo pamoka, kuriai turbūt jau atėjo laikas.
>
> Džudas

Jis išsiuntė laiškelį Didįjį šeštadienį, ir atrodė, kad viskas galutinai išsisprendė. Tačiau, be jų, veikė dar ir kitos jėgos bei dėsniai. Antrą Velykų dieną jis gavo žinią iš našlės Edlin, kurią buvo prašęs pranešti telegrafu, jei atsitiktų kas rimto.

Tetulė prie mirties. Tuoj pat atvažiuok.

Jis metė įrankius ir išvažiavo. Po trijų su puse valandų jau žingsniavo per Merigrino apylinkių kalvas ir netrukus nulipo į daubą, per kurią po tiesumai ėjo takas į kaimą. Vėl užlipęs į kalvą, prie vartelių pamatė žmogų, kuris aiškiai jo laukė, o kai prisiartino, neryžtingai žengė pasitikti, norėdamas kažką pasakyti. „Iš jo veido matyt, kad ji mirė,— pagalvojo Džudas.— Vargšė tetulė Druzila!"

Taip ir buvo — našlė Edlin pasiuntė tą žmogų pranešti Džudui liūdną žinią.

— Vis tiek būtų jūsų nebepažinusi,— pasakė jis.— Gulėjo stiklinėm akim kaip lėlė. Nieko tokio, kad ir nebuvot.

Džudas nuėjo į tetulės namus, ir pavakary, kai viskas buvo sutvarkyta ir šarvotojai, išgėrę, kaip dera, alaus, išsiskirstė, vienas atsisėdo nutilusiame name. Nors vos prieš dvi ar tris dienas su Sju buvo susitarę nutraukti ryšius, dabar būtiniausiai turėjo jai pranešti. Jis parašė kuo trumpiau:

Tetulė Druzila mirė beveik staiga. Laidotuvės penktadienį popiet.

Likusias iki laidotuvių dienas jis prabuvo Merigrine, penktadienio rytą nuėjo pasižiūrėti, ar iškasta duobė, ir vis galvojo, ar Sju atvažiuos. Ji nieko neatsakė, ir iš to galėjai spręsti, kad greičiausiai atvažiuos. Sumetęs, kada atvažiuoja jai patogiausias traukinys, apie vidurdienį jis užrakino duris ir, nuėjęs per dyką lauką prie Rudojo namo, kur prasideda kalvos, sustojo ir apmetė žvilgsniu plačias erdves šiaurėje ir kiek arčiau esantį Elfredstoną. Per dvi mylias nuo miesto iš kairės į dešinę tame paveiksle bėgo baltų dūmų srovelė.

Ir dabar dar ilgai reikėjo laukti, kol paaiškės, ar Sju atvažiavo. Ir jis laukė, kol pagaliau kalvos papėdėje sustojo mažas samdytas ekipažas, išlipo keleivis, ekipažas nuvažiavo, o keleivis ėmė kopti į kalną. Džudas pažino, kad tai ji; buvo tokia gležna, jog atrodė, sumaigysi karščiau apkabinęs — jam nebuvo leista jos taip apkabinti. Nuėjusi du trečdalius kelio, ji staiga susirūpinusi nuleido galvą, ir jis suprato, kad tuo momentu jį atpažino. Veide atsirado svajinga

šypsena, o kai jis kiek palypėjo žemyn, ją pasitikdamas, šypsena pranyko.

— Aš pagalvojau,— pradėjo ji skubiai, nervingai,— kad tau bus labai liūdna laidotuvėse vienam, ir dėl to... paskutinę minutę... atvažiavau.

— Geroji, ištikimoji Sju,— sušnibždėjo Džudas.

Tačiau Sju, tokios keistos dvilypės prigimties, nesustojo ir šitaip išsisuko nuo tolesnių kalbų, nors laiko iki laidotuvių dar buvo. Šią valandėlę apėmęs juos neįprastas, iš liūdesio ir gailesčio sumišęs jaudulys galėjo nebepasikartoti daugelį metų, gal ir niekada, ir Džudas norėjo sustoti, pagalvoti ir pasikalbėti. Bet Sju arba to nematė, arba, matydama dar aiškiau negu jis, neleido sau pasiduoti tam jausmui.

Paprasta graudi ceremonija greitai buvo užbaigta, į bažnyčią jie ėjo vos ne pabėgom, nes laidotuvių tvarkdarys skubėjo — po valandos turėjo būti kitose, reikšmingesnėse laidotuvėse už trijų mylių nuo Merigrino. Druzila buvo palaidota naujoje kapinių pusėje, toli nuo protėvių. Sju su Džudu ėjo prie kapo petys į petį, o paskui susėdo gerti arbatos gerai pažįstamuose namuose — paskutinė pareiga mirusiajai bent tiek juos sujungė.

— Sakai, ji visada buvo nusistačiusi prieš vedybas? — tyliai paklausė Sju.

— Taip. Ypač mūsų giminėje.

Jų žvilgsniai susitiko, ir ji ilgokai žiūrėjo jam į akis.

— Nelaiminga mūsų giminė, tiesa, Džudai?

— Ji sakė, kad mes blogi vyrai ir žmonos. Iš tikrųjų tai nelaimingi. Bent jau aš.

Sju patylėjo.

— Džudai,— pradėjo ji nedrąsiai,— argi negerai, kai vyras ar žmona kam nors pasakojasi, kad jų vedybinis gyvenimas nelaimingas? Jei vedybų ceremonija būtų šventas dalykas, tada gal ir negerai, bet jeigu tai tik niekingas kontraktas, sudarytas dėl materialinės naudos — namų ūkio patogumų, mokesčių, žemės ir pinigų palikimo vaikams, kai reikalinga, kad būtų pripažinta tėvystė — o tai būna reikalinga — tai tokiu atveju galima, netgi reikia balsiai sakyti, kad visi girdėtų, kaip tokios vedybos jį arba ją skaudina ir įžeidžia.

— Aš tau jau esu tai sakęs.

— O kaip tau atrodo,— po valandėlės paklausė ji vėl,— ar daug yra porų, kur vienas kito nemėgsta be jokios aiškios priežasties?

— Manau, kad daug. Pavyzdžiui, jei vienas kuris iš jų myli kitą.

— O be to? Ar moteris gali būti laikoma labai bloga, jei ji nenori gyventi su savo vyru vien todėl... — jos balsas suvirpėjo, ir Džudas įspėjo kodėl,— kad jai tai nemalonu, fiziškai bjauru — ar galima tai pavadinti per dideliu išrankumu, ar kaip — nors ji gali jį gerbti ir būti jam dėkinga? Aš tik šiaip, kaip pavyzdį sakau. Ar reikia jai stengtis įveikti savo perdėtą santūrumą?

Džudas pažvelgė į ją sunerimęs ir tarė žiūrėdamas į šalį:

— Čia bus kaip tik vienas iš tokių atvejų, kai mano patirtis nesutinka su įsitikinimais. Kaip padorus žmogus — tikiuosi, toks ir esu, nors gal ir ne,— pasakyčiau: taip. Bet remdamasis savo patirtimi ir bešališkai klausydamas prigimties, pasakyčiau: ne... Sju, man atrodo, tu nesi laiminga!

— Ką tu šneki! Aš laiminga! — ėmė prieštarauti ji.— Kaip moteris gali būti nelaiminga, jei ji prieš du mėnesius ištekėjo už žmogaus, kurį pati pasirinko?

— „Pati pasirinko"!

— Na kam tu vėl tą patį?.. Bet man reikia šeštą išvažiuoti. O tu turbūt dar čia pasiliksi?

— Taip, kelias dienas, kol sutvarkysiu reikalus. Namas jau išnuomotas. Palydėti tave į stotį?

Sju prieštaraudama trumpai susijuokė.

— Geriau nereikia. Bent kiek paėjėti gali.

— Bet pala — šįvakar nebeišvažiuosi. Iki Šestono tas traukinys neina. Gausi nakvoti ir išvažiuoti rytoj rytą. Našlė Edlin turi daug vietos, priims, jei čia nenori.

— Gerai,— atsakė ji dvejodama.— Aš jam ir nepri̇žadėjau grįžti.

Džudas nuėjo pas našlę kaimynystėje pasakyti; po kelių minučių grįžęs vėl atsisėdo.

— Baisu, kaip mes supančioti aplinkybių, Sju, baisu! — staiga pasakė nudūręs akis.

— Kodėl? Nė kiek!

— Aš negaliu papasakoti tau visko apie savo nelaimę. Tavoji — kad tau nereikėjo už jo tekėti. Aš mačiau, kol tai dar buvo neįvykę, bet maniau, kad negalima kištis. Aš klydau. Reikėjo įsikišti.

— Bet kodėl tu taip manai, mielasis?

— Todėl... todėl, kad aš kiaurai tave permatau, mano vargšele!

Sju laikė ant stalo ranką, ir Džudas uždėjo ant jos savąją. Sju ranką ištraukė.

— Tai kvaila, Sju,— sušuko jis,— po viso to, ką mes vienas kitam pasakėm! Jei jau taip, tai aš šiuo atžvilgiu esu griežtesnis ir didesnis formalistas už tave, ir, priešindamasi tokiam nekaltam veiksmui, tu tik parodai savo juokingą prieštaringumą!

— Gal tikrai aš per daug skrupulinga,— apgailestaudama tarė ji.— Tik man pasirodė, kad tai jau įprotis — per dažnai mes taip darom. Štai, imk, gali laikyti kiek nori. Ar dabar jau gerai?

— Taip, labai.

— Bet aš turėsiu jam pasisakyti.

— Kam?

— Ričardui.

— O... na žinoma, jei tau atrodo, kad taip reikia. Bet juk tai toks niekniekis, o jį gali be reikalo suerzinti.

— O tu... ar tu esi tikras, kad taip elgiesi tik kaip mano pusbrolis?

— Absoliučiai tikras. Meilės jausmo nebėra.

— Tai naujiena. Kaip čia atsitiko?

— Aš mačiausi su Arabela.

Ji krūptelėjo kaip nuo smūgio, paskui smalsiai paklausė:

— Kada?

— Kai buvau Kristminsteryje.

— Vadinasi, ji grįžo, o tu man nesakei! Tai dabar turbūt su ja gyvensi?

— Žinoma — taip kaip ir tu su savo vyru.

Sju nukreipė žvilgsnį į nepalaistytas apvytusias pelargonijas ir kaktusus vazonėliuose ant palangės ir pro juos įsižiūrėjo kažkur į tolį; jos akys prisitvenkė ašarų.

— Na ko tu? — jau švelniau paklausė Džudas.

— Kodėl tu taip džiaugiesi, kad sugrįši pas ją, jei... jei yra tiesa tai, ką man kalbėdavai? Tiksliau, jei tai buvo tiesa? O dabar jau, aišku, nebe? Kaip tavo širdis taip greit vėl palinko prie Arabelos?

— Pati apvaizda turbūt padeda.

— O, tai netiesa! — pasipiktinusi sušuko ji.— Tu mane erzini, štai ir viskas, nes tau atrodo, kad aš nelaiminga!

— Aš to nežinau ir nenoriu žinoti.

— Jeigu aš būčiau nelaiminga, tai tik dėl savo kaltės, savo blogo būdo, o ne dėl to, kad turėčiau teisę jo nemėgti! Jis man toks paslaugus ir labai įdomus, tiek daug visko žino, nes skaito, kas tik pakliūva... Kaip

tau atrodo, Džudai, ar vyrui geriau vesti savo amžiaus moterį, ar jaunesnę už save... na kad ir aštuoniolika metų — kaip aš?

— Tai priklauso nuo jų abiejų jausmų.

Jis nesistengė guosti jos, ir, likusi be paramos, ji gavo kalbėti toliau pati — palūžusiu balsu, vos neverkdama:

— Man atrodo, kad... turiu būti tokia pat atvira, koks tu buvai man. Gal tu numanai, ką aš norėjau pasakyti? Nors ponas Filotsonas man geras kaip draugas, jis man nepatinka... man kančia... gyventi su juo kaip su vyru!.. Štai ir pasakiau, nebegalėjau nepasakyti, nors ir apsimetinėjau, kad esu laiminga. Dabar tu mane turbūt per amžius niekinsi?

Ji nuleido galvą ant rankų, ir išklebęs trikojis staliukas ėmė drebėti nuo jos raudos.

— Aš dar tik mėnuo, kai ištekėjusi,— kalbėjo ji toliau, vis dar užsikniaubusi ant stalo ir kūkčiodama.— Sako, po kokių šešerių metų moterys jau abejingai numoja ranka į tai, kas purtyte purto pirmomis dienomis. Bet tai tas pats, kas sakyti, kad ne bėda žmogui netekti rankos ar kojos, nes laikui einant jis puikiausiai pripranta prie medinės.

Džudui sunku buvo kalbėti, tačiau jis pasakė:

— Aš žinojau, kad kažkas negerai, Sju! Aš žinojau!

— Bet viskas ne taip, kaip tu manai! Nieko blogo nėra, tik mano, kaip tu tikriausiai pavadintum, pagedimas — šlykštėjimasis — negaliu pasakyti dėl ko, ir niekas to nepalaikytų rimta priežastimi... Man tokia kančia yra tai, kad būtina atsiliepti į šio žmogaus norus, kai tik jis susimanys, o juk jis toks doras! Baisu, kai reikia pagal susitarimą rodyti jausmus ten, kur viską lemia laisva valia!.. Tegul jis mane muštų, būtų neištikimas ar padarytų ką nors, kad aš galėčiau pateisinti tokį savo bodėjimąsi. Bet jis nieko nedaro, tik kiek atšalo nuo tada, kai suprato, ką aš jaučiu. Dėl to ir į laidotuves neatvažiavo... O, kokia aš nelaiminga! Nežinau ką ir daryti!.. Neik prie manęs, Džudai, negalima. Neik! Ne!

Bet jis pašoko ir prisiglaudė veidu prie jos veido — tiksliau, prie ausies, nes veidą ji buvo užsidengusi.

— Sakiau tau, Džudai, nereikia!

— Žinau, bet... aš tik noriu tave paguosti! Viskas taip yra dėl to, kad aš vedžiau anksčiau, negu mes susitikom, ar ne? Jei ne, tu būtum mano žmona, juk taip, Sju?

Užuot atsakiusi, ji greit pakilo, pareiškė, kad nori atsigauti, aplan-

kyti tetulės kapą, ir išėjo. Džudas pasiliko. Po kokių dvidešimties minučių pamatė ją einančią per kaimą link našlės Edlin namų, o netrukus atėjo mergytė jos krepšelio paimti ir pasakė, kad Sju labai pavargusi ir šiandien su juo nebepasimatys.

Džudas sėdėjo vienas tetulės namuose ir žiūrėjo, kaip nakties tamsoje pranyksta našlės Edlin troba. Jis žinojo, kad Sju ten sėdi tokia pat vieniša ir prislėgta, ir vėl suabejojo savo dievobaimingu devizu: „Viskas į gera".

Jis anksti atsigulė, bet jautė, kad Sju taip netoli, ir dažnai budinėjo. Apie antrą valandą, kai jau buvo geriau įmigęs, jį išbudino šaižus cypimas, pažįstamas iš tų laikų, kai čia gyveno: cypė pakliuvęs į spąstus triušis. Dabar žvėrelis ilgai tylės, gal dar cyptels du tris kartus ir kankinsis iki ryto, kol ateis medžiotojas ir pribaigs trinktelėjęs į galvą.

Džudas, vaikystėje gelbėdavęs nuo mirties net sliekus, dabar ėmė vaizduotis triušelio sužalota kojyte kančias. Jei spąstai užsitrenkė „nevykusiai", sugavę užpakalinę letenėlę, žvėrelis tampysis kokias šešias valandas, kol geležiniai spąstų dantys nudraskys visas mėsas nuo kaulo; jei pasisektų ištrūkti, tai paskui nusibaigtų kur nors laukuose nuo kojos gangrenos. Jei įkliuvo „vykusiai", spąstuose priekinė letenėlė, tai veltui mėgindamas ištrūkti, susilaužys kaulą, ir letenėlė bus nutraukta kone perpus.

Praėjo gal pusvalandis, ir triušis vėl sucypė. Džudas nebegalėjo ilgiau gulėti, turėjo išvaduoti jį iš kančių, todėl greitai apsirengė, nulipo žemyn ir mėnesienoje nuėjo per pievelę į tą pusę, iš kur buvo girdėti cypiant: priėjęs prie gyvatvorės, supančios našlės sodybą, sustojo. Iš tylaus spąstų žvangčiojimo suprato, kur juos tampo besistengiantis ištrūkti žvėrelis; suradęs trenkė triušiui skiausčiu delnu per sprandą, ir tas išsitiesė negyvas.

Jau buvo besigręžiąs eiti atgal, bet staiga pamatė kaimynės pirmo aukšto atviram lange moterį.

— Džudai,— nedrąsiai pašaukė Sju balsas.— Ar čia tu?

— Taip, mieloji.

— Aš niekaip negalėjau užmigti, paskui išgirdau triušį ir nesilioviau galvojusi, kaip jam skauda, jau norėjau eiti jo užmušti. Kaip gerai, kad tu mane pralenkei... Turėtų uždrausti tuos plieninius spąstus, ar ne?

Džudas priėjo prie lango — jis buvo taip žemai, kad Sju buvo

matyti iki pusės. Ji paleido lango rėmą ir palietė jo ranką, pasukusi į jį ilgesingą mėnesienos nušviestą veidą.

— Triušis nedavė miegoti? — paklausė jis.

— Ne, aš šiaip neužmigau.

— Kodėl gi?

— Juk tu viską žinai! Bet pagal tavo religinius įsitikinimus ištekėjusi moteris, tokia kaip aš, daro mirtiną nuodėmę, patikėdama savo bėdas kitam vyriškiui. Verčiau būčiau nieko nesakiusi!

— Nesigailėk dėl to, mieloji,— tarė jis.— Gal anksčiau ir buvo tokie mano įsitikinimai, bet dabar jau pradedu jų atsisakyti.

— Aš žinojau, taip ir žinojau! Ir dėl to buvau prisiekusi jų nedrumsti. Bet... kaip gera su tavim, nors aš nebeketinau daugiau susitikti, kai tetulės Druzilos mirtis nutraukė tarp mūsų paskutinį ryšį!

Džudas sugriebė jos ranką ir pabučiavo.

— Liko kitas, dar stipresnis ryšys! — tarė jis.— Kas man tie įsitikinimai ar religija! Gana jau jų! Leisk man padėti tau, net jei aš tave myliu ir net jei tu...

— Nesakyk! Aš žinau, ką tu nori pasakyti, bet tokio dalyko negaliu prisipažinti. Nereikia! Galvok kaip nori, bet neversk manęs atsakinėti į tokius klausimus!

— Aš noriu, kad tu būtum laiminga, o man kaip bus, taip!

— Aš negaliu būti laiminga! Nedaug kas supras mano jausmus. Visi sakys, kad čia kaprizai, išsigalvojimas ar kas nors, ir pasmerks mane... Juk tai ne natūrali meilės tragedija, kokios paprastai būna civilizuotame pasaulyje, tai dirbtinai sukurta tragedija žmonėms, kuriems normalioj situacijoj palengvėtų išsiskyrus. Gal būtų negerai pasakotis apie savo nelaimę tau, jei turėčiau daugiau kam pasipasakoti. Bet aš nieko neturiu. O pasipasakoti man būtinai reikia! Džudai, aš juk žinojau dar prieš vestuves, kas yra santuoka, bet apie jos esmę niekada rimtai negalvojau. Kokia aš buvau kvaila — nėra kaip net pasiteisinti. Aš juk pakankamai suaugusi ir laikiau save labai patyrusia, todėl po to skandalo koledže ir puoliau stačia galva, taip kvailai pasitikėdama savimi... Bet argi negalima atitaisyti to, ką žmogus padaro iš nežinojimo! Taip tikriausiai atsitinka daugeliui moterų, tik jos paklūsta, o aš spardausi... Kai vėlesnių amžių žmonės sužinos apie barbariškus papročius ir prietarus, buvusius šiais laikais, kuriais mes turime nelaimę gyventi, ką jie pasakys?

— Tau labai skaudu, brangiausioji Sju! Kaip aš norėčiau... norėčiau...

— Jau eik!

Ūmai ji pasilenkė per palangę, priglaudė ašarotą veidą prie jo plaukų, paskui vos juntamai pabučiavo viršugalvį ir greitai atsitraukė, ir jis nebespėjo, kaip buvo norėjęs, jos apkabinti. Ji uždarė langą, ir jis grįžo namo.

III

Nelaimingo Sju gyvenimo išpažintis neišėjo Džudui iš galvos visą naktį ir labai jį prislėgė.

Rytą, kai buvo laikas iškeliauti, kaimynai matė, kaip jo lydima Sju nusileido takeliu, vedančiu į tuščią Elfredstono kelią. Jis grįžo tuo pačiu keliu po valandos džiugiu veidu, kuriame švietė beprotiškas ryžtas. Buvo štai kas atsitikę.

Juodu sustojo atsisveikinti tyliame plente ir įsitempę, užsidegę ėmė painiodamiesi svarstyti, kokio artumo turėtų būti ateityje jų santykiai; vos nesusipyko, ir Sju su ašaromis išrėžė, kad vargu ar jam, būsimam dvasininkui, padoru pabučiuoti ją net ir atsisveikinant,— mat Džudas norėjo ją pabučiuoti. Paskui pripažino, kad pats bučinys dar nieko nereiškia, viskas priklauso nuo to, kokių jausmų skatinamas jis pabučiuos. Jei kaip pusbrolis ir draugas, tai ji nieko prieš, bet kaip mylimajam neleisianti.

— Ar prisieki, kad pabučiuosi ne kaip mylimasis? — paklausė ji.

Ne, jis negalėjo to prisiekti. Ir jie atšalę nusigręžė ir nuėjo katras sau, bet už kokių dvidešimt ar trisdešimt jardų abu tuo pačiu metu atsisuko. Lig tol prisiverstinai rodyto santūrumo nebeliko. Jie pasileido bėgti vienas prie kito, susitikę apsikabino nieko nebegalvodami ir bučiavosi ilgai, karštai. Kai atsiskyrė, jai degė skruostai, o jam daužėsi širdis.

Šis bučinys viską apvertė Džudo gyvenime. Sugrįžęs namo ir ėmęs galvoti, jis suprato viena: nors momentas, kai bučiavo tą nežemišką būtybę, atrodė pats tyriausias jo nuodėmingame gyvenime, užgintas meilės jausmas aiškiai prieštarauja ketinimui tapti religijos kareiviu ir tarnu, nes religija kūnišką meilę laiko geriausiu atveju silpnybe, o blogiausiu — prakeikimu. Tai, apie ką įsikarščiavusi prasitarė Sju, iš tikrųjų buvo blaivi tiesa. Jeigu jam terūpi visomis išga-

lėmis ginti savo meilę ir neatsitraukiant aistringai asistuoti jai, *ipso facto* jis žuvęs kaip visuotinai pripažintos moralės gynėjas. Matyt, jis ne tik pagal socialinę padėtį, bet ir pagal prigimtį netinka pripažintų dogmų skelbėjo vaidmeniui.

Keista, kad ir pirmajam kilniam jo siekimui — gauti akademinį išsimokslinimą — užkirto kelią moteris, ir antrajam — tapti apaštalu — vėl skersai kelią stoja moteris. „Nejaugi,— galvojo jis,— moterys čia kaltos? O gal kalta dirbtinai sukurta tvarka, kai normalus lytinis potraukis virsta pragariškais spąstais, šeimyniniais pančiais, kurie apraizgo ir laiko trokštančius veržtis pirmyn?“

Negalvodamas apie naudą sau, jis norėjo tapti pranašu, kukliu mokytoju besiblaškantiems tokiems pat kaip jis žmonėms. Tačiau pagal visuotinai pripažintas pažiūras jis yra puolęs, nevertas pagarbos žmogus, nes jo žmona jį pametusi gyvena su kitu vyru, o jis pats myli nuodėminga meile ir tikriausiai yra kaltas dėl to, kad jo mylimoji bjaurisi savo dabartine padėtimi.

Nebuvo ko apie tai daugiau mąstyti — beliko pripažinti akivaizdų faktą: jis apsišaukėlis, o ne įstatymams klusnus dvasinis ganytojas.

Tą vakarą prietemoje Džudas nuėjo į daržą, iškasė negilią duobę ir sunešė teologijos ir etikos knygas, kurias laikė čia, pas tetulę. Jis žinojo, jog šitame šventai tikinčiųjų krašte dauguma jo knygų bus įvertinta ne daugiau kaip makulatūra, ir todėl ryžosi verčiau sunaikinti jas šitaip, patirdamas piniginį nuostolį. Pirmiausia padegė kelias iširusias brošiūras, paskui suplėšė į smulkiausius skutelius kiekvieną knygą ir šakėmis ėmė mesti į ugnį. Knygos liepsnojo, nušviesdamos namo galą, kiaulidę ir jo paties veidą, kol pagaliau visai sudegė.

Nors Merigrine jis jau buvo beveik svetimas, kaimynai, eidami pro šalį, kalbino per gyvatvorę:

— Tai deginat senutės šlamštą? Taigi, taigi, kai išgyveni tam pačiam name aštuoniasdešimt metų, kiek prisirenka visko pakampėse ir užkaboriuose.

Tik apie pirmą nakties Džeremio Teiloro, Batlerio, Dodridžo[71], Peilo, Pjuzio, Njumeno ir kitų lapai, popieriniai ir kieti viršeliai virto pelenais; naktis buvo tyki, ir Džudas, be perstojo vartydamas šakėmis popierių skiautes, pamažu pajuto ramybę ir palengvėjimą, kad nebereiks daugiau veidmainiauti prieš save patį. Jis gali likti tikintis kaip ir anksčiau, bet jau nieko nebeskelbs, nebeturės ir nebedemonstruos tikėjimo išpažinimo priemonių, kurias, kaip savininkui,

pirmiausia derėjo išbandyti su pačiu savimi. Mylėdamas Sju, jis dabar galės jaustis ne kaip „pabaltintas antkapis“, o kaip eilinis nusidėjėlis.

O Sju, dieną su juo išsiskyrusi, ėjo į stotį ašarodama, grauždamasi, kam grįžo ir leidosi bučiuojama. Džudui nederėjo apsimetinėti, kad jos nemyli, o dabar, per jį pasidavusi aistrai, ji pasielgė taip nepadoriai, net labai blogai. Sju buvo linkusi manyti, kad blogai, nes pagal jos savotišką sudėtingą logiką jai atrodė, kad kiekvienas poelgis, kol apie jį dar tik galvoji, gali būti geras, bet realizuotas jis virsta blogu, arba kitaip sakant, tai, kas gera teoriškai, yra bloga praktiškai.

„Aš buvau per daug nuolaidi! — su pertrūkiais kalbėjo ji sau, guviai žengdama iškelta galva ir tolydžio braukdama ašaras.— Kaip karštai bučiavo — kaip įsimylėjęs, tikrai! Neberašysiu jam daugiau, bent jau ilgai nerašysiu, tegul pamato, kad aš save gerbiu! O jis tegu pasikankins — lauks laiško rytoj rytą, poryt, užporyt, o laiško nebus. Ir kentės dėl tokios nežinios... ir tegu kenčia, ir gerai. Labai gerai!“

Ašaros, liejamos dėl būsimų Džudo kančių, maišėsi su tomis, kurios plūste plūdo iš gailesčio pačiai sau.

Šitaip ėjo keliu lieknutė, mažutė nemylinti savo vyro žmona, nervinga, jautri, beveik nežemiška būtybė, nei pagal temperamentą, nei pagal instinktus netinkanti gyventi santuokoje su Filotsonu, o tikriausiai ir iš viso su bet kokiu vyru,— ėjo nelygiais žingsniais, dusdama, ir iš nevilties bei susirūpinimo jos akyse atsirado nuovargis.

Stotyje ją pasitiko Filotsonas ir, pamatęs tokią suvargusią, pagalvojo, jog ją taip prislėgė tetulės mirtis ir laidotuvės. Jis pradėjo pasakoti apie savo reikalus ir apie tai, kad pas jį buvo apsilankęs netoliese mokytojaujantis jo draugas Gilingemas, su kuriuo nebuvo matęsis jau daug metų. Kai jie, sėdėdami antrame omnibuso aukšte, važiavo į miestą, Sju, įsmeigusi akis į baltą kelią ir pakelės lazdynus, staiga, tarsi atgailaudama pasakė:

— Ričardai, aš leidau ponui Fauliui palaikyti mano ranką. Ar tau atrodo, kad tai blogai?

— A, taip? O kodėl? — abejingai paklausė jis, matyt, pažadintas iš kažkokių visai kitokių minčių.

— Nežinau. Jis norėjo, ir aš leidau.

— Aš manau, jam labai patiko. Ir nebuvo didelė naujiena.

Jie nutilo. Tokią bylą svarstantis visažinis teisėjas būtų pasižymėjęs sau tą įdomų faktą, kad Sju parodė mažesnį savo nederamą poelgį, nuslėpdama didesnį,— nė žodeliu neužsiminė apie bučinį.

Vakare, po arbatos, Filotsonas sėdėjo ir darė suvestines klasės žurnaluose. Sju, neįprastai tyli ir nerimastinga, pagaliau pasakė, kad pavargo, ir anksti nuėjo gulti. Kai Filotsonas, nukamuotas nuobodžių lankomumo skaičiavimų, užlipo į viršų, jau baigėsi dvylikta. Įėjęs į kambarį, kur dienos metu pro langą būdavo matyti Blekmuro slėnio ir net Pietų Vesekso toliai bent per trisdešimt ar keturiasdešimt mylių, jis prisiglaudė veidu prie stiklo ir įdėmiai įsižiūrėjo į paslaptingą tamsą, slepiančią tokią plačią panoramą. Jis buvo įsigilinęs į savo mintis.

— Turbūt reikės,— ištarė pagaliau, nepasukdamas galvos,— išsirūpinti taryboje, kad pakeistų mokyklos reikmenų tiekėją. Atsiuntė visai ne tuos sąsiuvinius.

Atsakymo nebuvo. Manydamas, kad Sju snūduriuoja, jis kalbėjo toliau:

— Ir reikia pataisyti tą ventiliatorių klasėje. Vėjas be jokio pasigailėjimo pučia tiesiai man į galvą, jau ausys pradėjo skaudėti.

Jam pasirodė, kad kambaryje tyliau negu paprastai, ir jis apsidairė. Sunkūs, niūrūs ąžuolo paneliai, dengiantys abiejų aukštų sienas apgriuvusiame Ould Grouv Pleise, bei masyvus iki pat lubų židinys keistai kontrastavo su nauja blizgančia žalvarine lova ir nauju beržo baldų komplektu, kurį buvo jai nupirkęs; atrodė, kad dviejų skirtingų epochų stiliai linkčioja vienas kitam per trijų šimtmečių tarpą, stovėdami ant linguojančių grindų.

— Sū! — pašaukė Filotsonas (šitaip jis tardavo jos vardą).

Lovoje jos nebuvo, nors aiškiai ten buvo gulėjusi — antklodė jos pusėje buvo atmesta. Pagalvojęs, kad Sju bus ką nors užmiršusi virtuvėje ir nuėjusi patvarkyti, jis nusirengė švarką ir kelias minutes ramiai laukė, bet ji vis negrįžo, ir tada jis, su žvake išėjęs į laiptų aikštelę, vėl pašaukė:

— Sū!

— Ką? — pasigirdo jos balsas iš virtuvės.

— Ką ten veiki vidury nakties — tik vargsti be reikalo!

— Miegas neima, tai skaitau, čia šilčiau.

Jis atsigulė. Naktį po kiek laiko nubudo. Sju dar ir dabar nebuvo. Užsidegęs žvakę, jis greitai nuėjo į laiptų aikštelę ir vėl ją pašaukė.

Ji atsiliepė kaip ir pirma: „Ką?“, bet balsas buvo toks tylus ir duslus, jog Filotsonas iš pradžių nesuprato, iš kur jis atsklido. Atrodė, kad iš belangio sandėliuko po laiptais. Durys buvo uždarytos, bet

užsirakinti ar kaip kitaip užsisklęsti ten nebuvo galima. Filotsonas sunerimęs priėjo prie durų, galvodamas, ar tik ji staiga nepamišo.

— Ką tu ten veiki? — paklausė jis.

— Aš nenorėjau taip vėlai tau trukdyti, tai būnu čia.

— Betgi ten nė lovos nėra! Ir jokios ventiliacijos! Tu uždusi pernakt!

— Ne, gal nieko. Tu nesirūpink dėl manęs.

— Bet...— Filotsonas patraukė už rankenos. Iš vidaus ji buvo pririšusi duris virvele, kuri dabar nutrūko. Lovos ten nebuvo, Sju buvo prisinešusi šiokių tokių patiesalų ir pasidariusi toje ankštoje patalpoje sau lizdelį.

Kai jis pažvelgė pro duris, ji pašoko iš guolio visa drebėdama, didelėmis iš baimės akimis.

— Kam atidarei duris! — sušuko ji neramiai.— Negalvojau, kad taip gali padaryti. Eik iš čia, eik, susimildamas!

Prigriozto sandėliuko prieblandoje su baltais naktiniais marškiniais ji atrodė tokia bejėgė ir pasigailėtina, jog Filotsonas rimtai susirūpino. O ji ir toliau maldavo, kad jis paliktų ją.

— Aš tau buvau geras ir daviau tiek laisvės,— pasakė jis.— Tiesiog absurdiška, kad tu taip elgiesi su manim!

— Taip,— pravirko Sju.— Aš žinau! Aš tokia negera, neteisinga, ir man labai dėl to nesmagu. Bet ne aš viena čia kalta!

— Tai kas gi? Gal aš?

— Ne... nežinau. Pasaulis, turbūt visa gyvenimo tvarka, viskas taip siaubinga ir žiauru!

— Na, iš tokių kalbų nėra jokios naudos. Išdarinėti tokius dalykus namuose vidury nakties! Dar Eliza išgirs, jei taip šnekėsimės. (Jis turėjo omeny tarnaitę.) Tik pagalvok — jeigu mus dabar pamatytų kuris iš mūsų pastorių! Aš nepakenčiu tokių keistenybių, Sū. Tavo jausmai be jokios tvarkos ir nuoseklumo! Aš daugiau tau neįkyrėsiu. Tiktai patariu labai sandariai neužsidaryti durų, nes iki ryto gali visai nutrokšti.

Rytą atsikėlęs jis tuoj nuėjo pasižiūrėti į sandėliuką, bet Sju ten jau nebuvo. Virš jos guolio karojo voratinklis.

„Kaip baisiai turi moteris šlykštėtis, jei gali įveikti net vorų baimę!“ — pagalvojo jis su kartėliu.

Jis rado ją sėdinčią prie padengto pusryčiams stalo, ir jie tylėdami pradėjo valgyti; per tris pėdas aukščiau grindų iškilusiu šaligat-

viu — tiksliau pasakius, keliu — einantys pro šalį miestiečiai linksėjo sveikindami laimingąją porelę su labu rytu.

— Ričardai,— tarė ji staiga,— ar tu nieko prieš, jei aš gyvensiu atskirai nuo tavęs?

— Atskirai nuo manęs? Tai kad tu taip ir gyvenai, kol tavęs nebuvau vedęs. Kam tada reikėjo tekėti?

— Vargu ar tau patiks mano atsakymas.

— Nieko, aš noriu žinoti.

— Man atrodė, kad kitos išeities nėra. Tu jau seniai buvai gavęs mano sutikimą, prisimeni? Paskui aš ėmiau gailėtis, kam pasižadėjau, ir galvojau, kaip garbingai atsisakyti, bet nieko nesugalvojau, todėl ėmiau elgtis lengvabūdiškai, nebepaisydama padorumo. Juk prisimeni, kokie kilo skandalai ir gandai, dėl kurių buvau išmesta iš koledžo. O tu tiek sugaišai mane ten ruošdamas, tiek turėjai vargo, kol įtaisei. Aš buvau taip įsibaiminusi, ir tada man atrodė, jog vienintelė išeitis — išlaikyti mūsų susižadėjimą. Žinoma, nereikėjo man taip imti į galvą tų kalbų, aš juk visada sau sakiau, kad nesvarbu, kas ką kalba. Bet pasirodo, buvau bailė, kaip ir daugelis moterų, ir mano teoriška panieka konvencionalumams nuėjo niekais. Jeigu šitaip nebūtų atsitikę, būtų buvę geriau vieną kartą įžeisti tavo jausmus, negu ištekėti ir skaudinti visą gyvenimą... O tu buvai toks kilnus, jog nė valandėlės nepatikėjai tais gandais.

— Turiu garbingai prisipažinti, kad aš svarsčiau, ar jie ne be pagrindo, ir paklausiau tavo pusbrolį.

— O! — nustebusi ir įsižeidusi sušuko Sju.

— Tavim aš neabejojau.

— Bet vis tiek paklausei!

— Aš patikėjau jo žodžiu.

Sju apsiašarojo.

— Jis nebūtų klausęs! — tarė ji.— Bet tu neatsakei. Ar leisi man išvažiuoti? Aš žinau, kaip nenormalu prašyti tokio dalyko.

— Aišku, kad nenormalu.

— Bet aš vis tiek prašau. Šeimos įstatymuose turėtų būti atsižvelgiama į tai, kad žmonių temperamentai skirtingi. Kai charakteriai labai nevienodi, tai vienam gali būti tikra kančia laikytis taisyklių, kurios visai tinka kitam!.. Ar paleisi mane?

— Bet mes susituokę...

— Kas iš tų įstatymų ir ceremonijų,— nekantriai sušuko Sju,—

jei per juos pasidarai nelaimingas, nors ir žinai, kad niekuo nenusidedi?

— Bet tu nusidedi, manęs nemylėdama.

— Na ne, aš tave myliu! Tik nemaniau, kad viskas bus taip — kad reikės kažko žymiai daugiau... Kai vyras ir moteris gyvena vedybinį gyvenimą ir jaučia, ką aš jaučiu, tai yra... šiaip ar taip, svetimavimas, nors ir teisėtas. Štai... aš viską pasakiau!.. Ar paleisi mane, Ričardai?

— To reikalaudama, tu mane skaudini, Siuzana!

— Bet kodėl mes negalim susitarti ir duoti vienas kitam laisvę? Jei padarėm sutartį, tai galim ją ir nutraukti — nebūtinai teisme, galim faktiškai, ypač todėl, kad nėra atsiradę jokių naujų bendrų interesų, kaip, pavyzdžiui, rūpinimasis vaikais. Todėl mes galim būti draugai ir susitikinėti neskaudindami vienas kito. O Ričardai, būk man draugas, pasigailėk! Praeis kiek metų, ir mes numirsim, ir kam tada bus svarbu, kad tu kuriam laikui išvadavai mane iš pančių? Tu laikai mane ekscentriška, pernelyg jautria ar iš viso kažkokia kvaila. Bet kodėl aš turiu kentėti dėl to, kad tokia gimiau, jei kitiems žmonėms tas nekenkia?

— Betgi kenkia — tai kenkia man! Be to, tu prisiekei mane mylėti!

— Ak taip! Aš neteisi, kaip ir visuomet! Bet juk tai nusikaltimas — prisiekti amžinai mylėti, toks pat nusikaltimas kaip visada laikytis tų pačių įsitikinimų ir taip pat kvaila kaip prisižadėti visą laiką mėgti tik vieną valgį ar gėrimą!

— O kaip tu gyvensi nuo manęs išėjusi — viena?

— Taip, jeigu tu reikalausi. Aš norėjau gyventi su Džudu.

— Kaip žmona?

— Kaip norėsiu.

Filotsono veidas persikreipė.

— „Tam, kas leidžia pasauliui, ar tai pasaulio daliai, kuriai priklauso, nurodyti jam gyvenimo kelią,— kalbėjo toliau Sju,— nereikia daugiau jokių sugebėjimų, išskyrus sugebėjimą beždžionauti“. Tai Džono Stiuarto Milio[72] žodžiai, aš juos skaitau ir skaitau. Kodėl jais nesivadovauti? Aš noriu jų laikytis, visada.

— Kas man tas Džonas Stiuartas Milis! — sudejavo Filotsonas.— Aš tenoriu ramiai gyventi! Gal nieko, kad pasakysiu, ką dabar supratau, tik prieš vestuves nebuvo į galvą atėję — tu myli ir jau anksčiau mylėjai Džudą Faulį!

— Gali ir toliau manyti kaip nori. Nejaugi tau atrodo, kad tokiu atveju prašyčiau paleisti pas jį?

Skambutis mokykloje išgelbėjo Filotsoną, ir jam nereikėjo tuoj pat atsakyti į tokį jos *argumentum ad verecundiam**, kurį visai sutrikusi Sju laikė labai įtikinamu. Jos elgesys darėsi toks mįslingas ir nenormalus, kad jis buvo linkęs net tokį baisiausiai nederamą žmonai prašymą priskirti prie kitų mažų jos keistybių.

Tą rytą jie kaip visada nuėjo į mokyklą, Sju — į savo klasę, ir Filotsonas, kai tik pažvelgdavo į tą pusę, kas kartą pamatydavo per stiklinę pertvarą jos pakaušį. Aiškinant pamoką ir klausinėjant jo kakta ir antakiai raukėsi nuo neramių minčių; pagaliau jis atsiplėšė lapelį popieriaus ir parašė:

> Tavo prašymas man visai neleidžia dirbti. Aš nebežinau, ką darau! Ar tu rimtai prašei?

Jis sulankstė lapelį taip, kad laiškelis išėjo visai mažas, ir padavė vienam berniukui nunešti jį Sju. Vaikas nuėjo į jos klasę. Filotsonas matė, kaip žmona atsigręžė ir paėmė laiškelį, matė jos palenktą gražią galvutę, kai skaitė,— jos lūpos buvo sučiauptos, kad tiek daug jaunų akių nepamatytų nederamos veido išraiškos. Rankų jis nematė, bet jos poza pasikeitė, o netrukus grįžo vaikas — be atsakymo. Tačiau po kelių minučių atėjo su tokiu pat mažu raščiuku vaikas iš Sju klasės. Ten pieštuku buvo parašyta tik tiek:

> Iš tikrųjų labai gailiuosi, bet aš prašiau rimtai.

Filotsonas dar labiau sunerimo, ir tarp antakių vėl susimetė raukšlė. Po dešimties minučių jis pasišaukė tą patį vaiką ir nusiuntė tokį raštą:

> Dievas mato, aš nenoriu tau kliudyti, jei tik elgsies protingai. Man terūpi, kad būtum patenkinta ir laiminga. Bet aš negaliu sutikti su tokia kvaila tavo užmačia gyventi su meilužiu. Niekas tavęs nebegerbs, ir manęs taip pat.

Po kiek laiko gretimoje klasėje pasikartojo ta pati scena ir atėjo atsakymas:

> Aš žinau, kad tu nori man gero. Bet aš nenoriu būti gerbiama! Įvairiapusis žmogaus vystymasis (kaip sako tavo Humbol-

* Dorumo patvirtinimas (*lot.*).

tas[73]) man atrodo daug aukščiau pagarbos. Be abejo, mano polinkiai nepadorūs — tau jie atrodo beviltiškai nepadorūs! Jei nepaleisi manęs pas jį, bent patenkink tokį vienintelį prašymą — leisk man gyventi tavo namuose atskirai.

Jis nieko neatsakė.

Sju parašė vėl:

Aš žinau, ką tu galvoji. Bet argi negali manęs pasigailėti? Maldauju tave — būk gailestingas! Neprašyčiau, jeigu mano padėtis nebūtų tokia nepakeliama! Nė viena vargšė moteris turbūt dar nenorėjo taip labai kaip aš, kad Ieva nebūtų nusidėjusi ir kad pagal primityvų krikščionių mokymą rojus būtų buvęs apgyvendintas vegetatyviniu būdu. Bet aš nejuokauju! Būk geras man — net jei aš niekada nebuvau tau gera! Aš išvažiuosiu į užsienį, bet kur, ir daugiau tau nebedrumsiu ramybės.

Praėjo kone valanda, ir tik tada jis nusiuntė atsakymą:

Aš nenoriu tavęs skaudinti. Tu puikiai žinai, kad nenoriu! Duok man laiko. Esu linkęs sutikti su paskutiniu tavo prašymu.

Ji parašė vieną eilutę:

Iš visos širdies dėkoju, Ričardai. Aš nenusipelniau tavo gerumo.

Visą dieną Filotsonas sutrikęs stebėjo ją per stiklinę pertvarą ir jautėsi toks pat vienišas kaip ir tada, kai dar nebuvo su ja susipažinęs.

Bet žodį jis išlaikė ir leido jai gyventi atskirai tame pačiame name. Iš pradžių, kai jie susitikdavo prie stalo, Sju atrodė nusiraminusi ir patenkinta naująja tvarka, tačiau tokie santykiai ją vargino, veikė nuotaiką, ir jos nervai buvo įtempti kaip stygos. Ji negalvodama kalbėdavo ir kalbėdavo apie visokius neesminius dalykus, kad tik jis neprabiltų apie tai, kas svarbiausia.

IV

Filotsonas užsisėdėjo iki vėlumos kaip anksčiau buvo pratęs, rinkdamas medžiagą savo jau seniai užmestam mėgstamam darbui apie romėnų senienas. Pirmą kartą po to, kai iš naujo jo ėmėsi, jis pajuto

atgijusį pirmykštį susidomėjimą. Užmiršo ir kur esąs, ir kelinta valanda, o kai susigriebė, jau buvo beveik antra nakties.

Buvo dar taip užsigalvojęs, kad, užlipęs į viršų, nenuėjo į kitą pusę namo, kur dabar miegojo, o nejučia pasuko į kambarį, kuriame buvo apsigyvenę su žmona, kai tik įsikūrė Ould Grouv Pleise, ir kuris po nesutarimų su Sju liko jai vienai. Jis įėjo ir nesąmoningai ėmė nusirenginėti.

Iš lovos pasigirdo riktelėjimas ir skubrus šnaresys. Mokytojui nespėjus susigaudyti, kur esąs, Sju pašoko apsimiegojusi, pažvelgė paklaikusiu žvilgsniu ir puolė tolyn nuo jo prie lango, kuris buvo užstotas lovos baldakimo. Jis suvokė, kad Sju daro langą, spėjo tik pagalvoti, kad vargu ar norėdama išvėdinti kambarį, o toji jau užlipo ant palangės ir iššoko laukan. Sju dingo tamsoje, ir Filotsonas išgirdo, kaip ji nukrito apačioje.

Persigandęs Filotsonas nubėgo žemyn suktiniais laiptais ir per skubėjimą skaudžiai užsigavo atsitrenkęs į koloną. Atidarė sunkias duris į lauką, palypėjo keletą laiptelių iki žemės lygio ir pamatė ant žvyruoto tako gulintį baltą pavidalą. Filotsonas griebė Sju ant rankų, atnešė į holą ir, pasodinęs ant kėdės, ėmė apžiūrinėti plevenančioje šviesoje — žvakę buvo pastatęs skersvėjyje ant apatinės laiptų pakopos.

Sprando ji nebuvo nusisukusi. Žiūrėjo į jį, bet tartum nematė, ir akys, šiaip nelabai didelės, dabar atrodė didžiulės. Ji palietė šoną ir pasitrynė ranką lyg pajutusi, kad ten skauda, paskui atsistojo ir nusuko veidą, negalėdama pakelti jo žvilgsnio.

— Ačiū dievui, neužsimušei, nors ir labai stengeisi! Skauda gal nelabai?

Kritimas iš tikrųjų buvo nepavojingas, nes susmegusio seno namo langai buvo neaukštai nuo žemės. Nieko labai jai neatsitiko, tik susitrenkė šoną ir nusibruožė alkūnę.

— Aš turbūt miegojau,— prabilo ji, vis dar nusukusi nuo jo išblyškusį veidą,— ir kažko išsigandau... susapnavau baisų sapną... rodos, tu...

Paskui prisiminė, kaip viskas buvo, ir nutilo.

Prie durų kabojo Sju apsiaustas, ir Filotsonas jį užmetė jai ant pečių.

— Ar padėti tau užlipti į viršų? — paklausė jis niūriai, suprasdamas, ką tas atsitikimas reiškia, ir bjaurėdamasis savimi ir visu pasauliu.

— Ne, ačiū, Ričardai, man beveik neskauda. Užlipsiu viena.

— Reikia užsirakinti duris,— pasakė jis sausai, lyg per pamoką.— Tada niekas neįeis net iš netyčių.

— Aš mėginau — nesirakina. Visos durys išklerusios.

Konstatavus tą faktą, padėtis nepasikeitė. Sju lėtai užlipo laiptais, apšviesta plevenančios žvakės šviesos. Filotsonas nepajudėjo iš vietos, kol išgirdo, kad ji įėjo į savo kambarį. Tada užsklendė lauko duris ir grįžęs atsisėdo ant laiptų, viena ranka apsikabinęs koloną, o kita užsidengęs veidą. Šitaip prasėdėjo gana ilgai — jei kas būtų pamatęs, būtų labai užjautęs; pagaliau pakėlė galvą, giliai atsiduso, tartum norėdamas pasakyti, kad gyventi vis dėlto reikia, ar turi žmoną, ar ne, ir pasiėmęs žvakę nuėjo į savo vienišą kambarį priešingoje laiptų aikštelės pusėje.

Iki kito vakaro jų santykiai nepasikeitė; kai tik baigėsi pamokos, Filotsonas pareiškė, kad arbatos negers, ir išėjo iš namų, nepasisakęs kur. Jis nulipo nuo kalno stačiu keliu šiaurės vakaruose ir ėjo toliau, dar žemyn; po kojų buvo jau nebe sausa balta žemė, o klampus rudas molis. Dabar Filotsonas buvo žemame sąnašiniame krante,

Kur kelią rodo Danklifas status
Ir gena Stauras vandenis drumstus.

Vis labiau temo, ir jis ne kartą gręžėsi atgal. Dangaus fone dūlavo Šestonas

Ant pilko Peladoro kalno,
Kai į prieblandą grimzdo diena...

(Viljamas Barnsas)[74]

Languose, kurių vienas buvo jo, užsižiebusios šviesos tartum įdėmiai jį stebėjo. Virš savo namų jis dar įžiūrėjo smailų šventos Trejybės bažnyčios bokštą. Oras čia, žemai, buvo ne toks kaip viršuje, bet švelnesnis nuo klampaus sunkaus molio drėgmės, minkštas ir glebinantis, ir, vieną ar dvi mylias paėjęs, Filotsonas turėjo nusišluostyti veidą nosine.

Palikęs Danklifo kalną kairėje, jis nedvejodamas ėjo patamsyje toliau, kaip dieną ar naktį žmogus vaikšto tose apylinkėse, kur buvo žaidęs vaikystėje. Sukoręs keturias su puse mylios iki tos vietos,

Kur Staurui stiprina galias
Šeši tyri šaltiniai,

(Dreitonas)

jis perėjo per Stauro intaką ir pasiekė Ledentoną — nedidelį miestelį su trim ar keturiais tūkstančiais gyventojų, ten patraukė tiesiai prie berniukų mokyklos ir pasibeldė į mokytojo buto duris.

Duris atidarė jaunutis mokytojo padėjėjas ir, teigiamai atsakęs į Filotsono klausimą, ar namie ponas Gilingemas, tuoj išėjo namo, palikęs svečią manytis patį. Filotsonas rado draugą tvarkantį knygas po vakarinių pamokų. Žibalinės lempos šviesoje Filotsonas atrodė išbalęs ir išvargęs palyginti su ramiai, dalykiškai nusiteikusiu Gilingemu. Kadaise, prieš daugelį metų, jie kartu mokėsi mokykloje, o vėliau Vintončesterio mokytojų koledže.

— Malonu tave matyti, Dikai! Bet tu nekaip atrodai! Ar kas atsitiko?

Filotsonas nieko nesakydamas žengė toliau, ir Gilingemas, uždaręs spintą, prisiartino prie jo.

— O tu nebuvai čia... pala... nuo tada, kai vedei? Žinai, aš buvau kažkada pas tave nuėjęs, bet neradau namie, o sutemus keberiotis į tokį kalną, tai garbės žodis... laukiu, kol dienos pailgės, tada vėl patrauksiu. Bet gerai, kad tu nelaukei.

Nors išsimokslinę ir nemaža nugyvenę mokytojai, kalbėdamiesi vienu du, jie kartais įterpdavo kokį vaikystės dienų žodelį.

— Aš atėjau, Džordžai, paaiškinti tau, kodėl žadu žengti vieną žingsnį, kad nors tu suprastum mano motyvus, nes kiti greičiausiai suabejos... Bet kad ir kas atsitiktų, vis tiek bus geriau negu dabartinė padėtis. Neduok dieve, kad tu kada nors patirtum tai, ką aš šiuo metu!

— Sėskis. Ar tik... gal kas nutiko tarp tavęs ir ponios Filotson?

— Taip. Mano nelaimė, kad aš myliu savo žmoną, o ji ne tik kad nemyli, bet... bet... na ką čia kalbėti! Aš žinau, ką ji man jaučia! Jau geriau nekęstų!

— Ką tu!

— O liūdniausia, kad ji čia mažiau kalta negu aš. Ji buvo, kaip žinai, mano padėjėja, ir aš pasinaudojau jos nepatyrimu, išviliodavau pasivaikščioti ir pasiekiau, kad pasižadėtų už manęs tekėti, kol ji dar pati nebuvo susigaudžiusi savo jausmuose. Po to ji sutiko kitą, bet aklai įvykdė savo pažadą.

— Mylėdama tą kitą?

— Taip, visiškai aišku, kad jis jai rūpi, ji jaučia jam savotišką švelnumą, nors kokie iš tikrųjų jos jausmai, man mįslė — aš manau, kad ir jam, ir gal net ji pati to nežino. Tokios keistos būtybės dar ne-

buvau sutikęs. Mane stebina du dalykai: nepaprasta jų simpatija vieno kitam ir labai didelis panašumas. Jis jos pusbrolis — gal iš dalies ir dėl to taip yra. Jie tartum vienas asmuo, perkirstas pusiau. Ir neįveikiamas jos pasišlykštėjimas manimi kaip vyru, nors kaip draugas aš jai lyg ir reikalingas. Nebegaliu ilgiau kęsti. Ji sąžiningai stengėsi save įveikti, bet veltui. Aš negaliu to pakelti, negaliu! Nemoku atsakyti į jos argumentus — ji dešimteriopai daugiau už mane apsiskaičiusi. Jos intelektas žėri kaip deimantas, o mano smilksta kaip vyniojamas popierius... Toli man iki jos!

— Gal jai dar viskas praeis, ir bus gerai?

— Niekada! Yra priežasčių — aš jų neaiškinsiu,— dėl kurių tai neįmanoma. Galų gale ji kuo ramiausiai ir ryžtingai paklausė, ar gali mane palikti ir eiti pas jį. O kulminacija buvo vakar vakare: kai aš netyčia įėjau į jos kambarį, ji iššoko pro langą — šitaip manęs bijo! Sakė susapnavusi baisų sapną, bet melavo, norėjo tik mane nuraminti. Kai moteris šoka pro langą, negalvodama, kad gali nusisukti sprandą, tada jau viskas aišku. Ir jeigu taip, tai aš padariau išvadą: nedora kankinti kitą žmogų, aš nenoriu būti beširdis niekšas, kad ir kiek man tai atsieitų!

— Ką? Tu ją paleisi? Ir dar pas meilužį?

— Pas ką — jos reikalas. Paleisiu kad ir pas jį, jeigu norės. Gal aš ir klystu, gal negalėčiau nei loginiu, nei religiniu požiūriu pasiteisinti, kam nusileidžiu tokiam jos norui, tai nesiderina ir su principais, pagal kuriuos esu išauklėtas. Bet žinau viena: kažkas viduje man sako, kad blogai padarysiu, jeigu atsisakysiu patenkinti jos norą. Kaip ir kiti vyrai, aš esu linkęs manyti, kad jei žmona užsinori tokio, taip sakant, absurdiško dalyko, tai vienintelė teisinga, derama ir garbinga jam išeitis yra atsakyti jai neigiamai, užrakinti namuose, kad būtų išgelbėta dora, ir galbūt užmušti jos meilužį. Bet ar iš tikrųjų taip elgtis teisinga, garbinga, ar dera? Gal vis dėlto niekingai egoistiška ir niekšiška? Aš nesiimu to spręsti. Tiesiog pasielgsiu, kaip liepia instinktas, o principai tesižinai. Jei kas netyčia įklimpo į liūną ir šaukiasi pagalbos, aš linkęs padėti, jei tik galima.

— Bet... matai... o ką pasakys kaimynai ir visi žmonės? Kas bus, jei kiekvienas...

— Ak, gana tų filosofijų! Aš matau tik tai, kas man prieš akis.

— Taip... o vis dėlto aš nesutinku su tavo sprendimu elgtis kaip liepia instinktas, Dikai! — rūsčiai ištarė Gilingemas.— Tiesą pasakius, aš tiesiog apstulbintas, kad toks rimtas, darbštus žmogus kaip tu

gali bent akimirką pasiduoti tokiai beprotystei. Kai buvau pas tave apsilankęs, sakei, jog tavo žmona keista, nesuprantama, bet man atrodo, tu pats toks esi!

— Ar yra tau taip buvę, kad moteris, iš esmės dora, ant kelių prieš tave atsiklaupusi maldautų, jog paleistum ją?

— Ačiū dievui, ne.

— Tada tu ir negali man patarti. Aš buvau atsidūręs tokioje padėtyje ir dėl to sprendžiu kitaip. Reikia tik turėti vyriškumo ir riteriškumo. Tiek daug metų aš gyvenau vienas ir todėl neturėjau jokio supratimo — nemaniau, kad nusivedus moterį į bažnyčią ir užmovus jai ant piršto žiedą gali pasidaryti tokia kasdieninė nesiliaujanti tragedija, kokią mes dabar su ja išgyvename.

— Na, aš dar galėčiau pateisinti, jei tave palikusi ji gyventų viena. Bet jei nueis su kavalierium — tada jau visai kas kita.

— Visai tas pats. Man atrodo,— o greičiausiai taip ir bus,— ji verčiau kentės dabartinę nelaimę, negu prižadės gyventi atskirai nuo jo. Šitai priklauso tik nuo jos. Čia ne tas pats, kas neištikimybė, kai moteris ir toliau gyvena su vyru ir jį apgaudinėja... O ji net ir nepasakė aiškiai, kad gyvens su juo kaip žmona, nors man atrodo, apie tai galvoja... Kiek suprantu, juos riša ne koks žemas, gyvuliškas potraukis, ir tai visų blogiausia, nes toks jausmas gali būti patvarus. Aš nenorėjau tau prisipažinti, bet pirmomis savaitėmis po vestuvių jaučiau tokį pavydą, jog negalėjau blaiviai galvoti. Kartą vakare, kai juodu buvo vieni mokykloje, aš ten pasislėpiau ir girdėjau, kaip jie kalbasi. Dabar man gėda, nors iš tiesų aš tik naudojausi savo teise. Tada supratau, kad juos sieja nepaprastai artima dvasinė giminystė, abipusis supratimas, ir dėl to nebuvo justi jokio nepadorumo. Jų didžiausias noras — būti kartu, dalintis jausmais, svajonėmis ir viltimis.

— Platoniška meilė!

— Gal ne. Greičiau kaip Šelio. Jie man atrodo... kaipgi jie vadinasi... kaip Laonas ir Citna[75]. Ar Paulius ir Virginija[76]. Kuo daugiau galvoju, tuo labiau linkstu į jų pusę!

— Bet jeigu visi taip darytų, kaip tu ketini, namai visiškai iširtų. Šeima nustotų egzistuoti kaip visuomenės ląstelė.

— Taip, aš turbūt visai susipainiojau,— liūdnai pripažino Filotsonas.— Aš juk niekada nebuvau itin aštraus proto, prisimink šitai... Ir vis dėlto, kodėl gi moteris su vaikais, atskirai nuo vyro, negalėtų būti tokia visuomenės ląstelė?

— Na gražiausia! Matriarchatas! Ar ji ir tą sakė?

— O ne. Ji nė nenumano, kad per paskutines dvylika valandų aš šioje srityje pralenkiau net ją pačią.

— Bet tai bus iššūkis visuomenės nuomonei. Dieve gailestingas — ką Šestonas kalbės!

— Gal ir kalbės. Nežinau... Bet aš juk sakiau, kad esu jausmo, o ne proto žmogus.

— Ką gi,— tarė Gilingemas,— nusiraminkim ir ko nors išgerkim.— Iš sandėliuko po laiptais jis atnešė butelį sidro, ir jie išgėrė po taurę.— Man atrodo, tau nervai sukilę, tu kaip nesavas,— kalbėjo jis toliau.— Dabar grįžk namo ir pasistenk susitaikyti su jos kaprizais. Bet nepaleisk jos. Visi kalba, kad ji jaunutė ir žavinga.

— O taip, čia ir visa nelaimė. Na, aš nebegaišiu, kelias tolimas.

Gilingemas palydėjo draugą kokią mylią ir atsisveikindamas išreiškė viltį, kad jų pokalbis, nors ir tokia neįprasta tema, padės atnaujinti seną draugystę.

— Nepaleisk jos! — buvo paskutiniai jo žodžiai, nuskrieję į tamsą įkandin Filotsono.

— Taip, taip! — atsiliepė tas.

Bet pasilikęs vienas po nakties debesimis, tyloje, kur buvo girdėti tik Stauro intakų čiurlenimas, Filotsonas tarė:

— Taigi, drauguži Gilingemai, geresnių argumentų tu nesuradai!

O Gilingemas grįždamas namo murmėjo:

— Iškaršt jai kailį, kad atsipeikėtų — štai ko reikia!

Rytą per pusryčius Filotsonas tarė Sju:

— Gali sau eiti — su kuo tik nori. Aš sutinku besąlygiškai.

Galutinai apsisprendęs, Filotsonas kuo toliau, tuo mažiau abejojo savo sprendimo teisingumu. Suvokimas, kad atlieka pareigą moteriai, kuri yra visiškoje jo galioje, jį kiek ramino ir malšino skausmą dėl to, kad netenka jos.

Praėjo kelios dienos, ir priartėjo jų paskutinė bendra vakarienė. Dangus buvo debesuotas, pūtė vėjas, retai kada nutykstantis šioje aukštumoje. Filotsonas ilgam įsiminė, kaip viskas buvo tą vakarą: kaip atrodė Sju, kai grakščiai įėjo į svetainę, liekna ir lanksti, jos veidą, išblyškusį ir iškankintą nuolatinio nerimo, toli gražu nebe džiugų kaip anksčiau, o tragedijos palytėtą, kaip ji ragavo tai šio, tai to po kąsnelį ir visai negalėjo valgyti. Ji nervinosi bijodama kuo

nors įžeisti Filotsoną, bet iš šalies žvelgiant galėjo pasirodyti, kad jai nemalonu pakęsti jį net tas kelias paskutines minutes.

— Suvalgytum nors kiek kumpio ar kiaušinį, ko nors prie arbatos. Kaipgi būsi kelionėje gyva vien kąsneliu duonos su sviestu.

Ji paėmė pasiūlyto kumpio gabalėlį; kalbėjosi apie nereikšmingus namų reikalus — kur jis ras spintos ar bufeto raktus, kurios sąskaitos apmokėtos, kurios ne.

— Iš prigimties aš esu viengungis, Sū,— tarė jis, didvyriškai mėgindamas sumažinti įtampą.— Ir man ne taip jau nuobodu bus be žmonos, kaip būtų kitiems vyrams, kurie greit pripranta prie šeimos gyvenimo. Be to, aš esu sumanęs parašyti knygą „Romėnų senienos Vesekse", ir šis malonus užsiėmimas užims visą laisvalaikį.

— Jeigu kada atsiųstum man dalį rankraščio perrašyti, aš mielai perrašysiu kaip anksčiau,— tarė ji, rodydama gerumą ir nuolaidumą.— Labai norėčiau tau kuo nors padėti... kaip draugui.

Filotsonas prieš atsakydamas pagalvojo.

— Ne, aš manau, jeigu skirtis, tai jau visai. Dėl to nenoriu tavęs nieko klausinėti, nei ką tu darysi, nei kur gyvensi... Tiesa, tau juk reikės pinigų. Kiek duoti?

— O ne, Ričardai, aš nedrįsčiau apie tai net pagalvoti — išvažiuoti nuo tavęs už tavo pinigus! Man nė nereikia pinigų. Kuriam laikui užteks savų, o paskui Džudas padės...

— Apie jį aš nenoriu nieko žinoti. Tu esi laisva, absoliučiai laisva ir gali daryti ką nori.

— Na ir puiku. Aš tik norėjau pasakyti, kad pasiėmiau dvi pamainas baltinių ir vieną kitą savo daiktelį. Norėčiau, kad pažiūrėtum mano lagaminą, kol neužrakinau. Be to, dar turiu nedidelį paketėlį, jis tilps į Džudo lagaminą.

— Man — tikrinti tavo bagažą?! Geriau išsivežtum tris ketvirtadalius visų daiktų, kad man nekliudytų. Aš branginu tik tuos kelis daiktelius, kurie priklausė mano tėvui ir motinai. O visa kita gali išsigabenti kada nori.

— Šito aš niekada nepadarysiu.

— Tu išvažiuoji pusę septynių? Jau be penkiolikos šešios.

— Tau... tu, atrodo, nelabai apgailestauji, kad aš išvažiuoju, Ričardai?

— O ne, turbūt ne.

— Tu man labai patinki, kad taip elgiesi. Keistas dalykas, kai pradėjau žiūrėti į tave ne kaip į savo vyrą, o kaip į seną mokytoją,

tu man visai patinki. Aš nesakau, kad myliu tave, juk žinai, kad nemyliu, bet laikau savo draugu. Tu tikras mano draugas!

Sju trupučiuką apsiašarojo nuo tokių minčių ir žodžių, bet jau privažiavo jos paimti omnibusas, vežantis į stotį. Filotsonas sukrovė ant viršaus daiktus, įsodino ją pačią ir buvo priverstas dėtis, kad ją bučiuoja atsisveikindamas,— ji tai suprato ir taip pat suvaidino. Jie išsiskyrė linksmai ir maloniai, ir omnibuso konduktorius nieko kito nepagalvojo, tik kad ji išvažiuoja kur nors trumpam paviešėti.

Grįžęs vidun, Filotsonas užlipo į viršų ir atidarė langą į tą pusę, kur nuvažiavo omnibusas. Netrukus ratų dardesys nutilo tolumoje. Tada jis nulipo žemyn tarsi skausmo perkreiptu veidu, užsidėjo skrybėlę ir išėjo; paėjęs apie mylią stoties kryptimi, staiga apsigręžė ir sugrįžo namo.

Vos spėjo įžengti, iš priekinio kambario jį pasitiko Gilingemo balsas:

— Niekaip neprisibeldžiau, tada pamačiau, kad durys atviros, tai įėjau ir įsitaisiau čia. Buvau žadėjęs aplankyti, prisimeni?

— Taip, Gilingemai, labai džiaugiuosi, kad atėjai kaip tik šiandien.

— O kaip ponia...

— Puikiausiai. Ji išvažiavo — ką tik. Štai puodelis, iš kurio ji prieš valandą gėrė arbatą. Štai lėkštė, iš kurios... — Filotsonui užėmė gerklę, jis nebegalėjo kalbėti. Nusisukęs pastūmėjo indus į šalį.— Beje, ar jau gėrei arbatos? — netrukus paklausė jau tvirtesniu balsu.

— Ne... tai yra, taip... nesvarbu,— atsakė susirūpinęs Gilingemas.— Tai sakai, išvažiavo?

— Taip... Aš gyvybę dėl jos atiduočiau, todėl negalėjau pasielgti žiauriai net įstatymo vardu. Kaip supratau, ji išvažiavo pas mylimąjį. Ką jie ketina daryti, nežinau. O man vis tiek — aš su viskuo sutikau.

Filotsonas tai ištarė taip tvirtai, kad Gilingemas susilaikė nepareiškęs savo nuomonės.

— Gal man išeiti? — paklausė jis.

— Ne, ne. Labai gerai, kad atėjai. Man reikia patvarkyti daiktus, gal padėtum?

Gilingemas sutiko; jie užlipo į viršų, ir mokytojas, atidaręs komodos stalčius, ėmė dėti Sju paliktus daiktus į didelę dėžę.

— Neėmė visko, nors prašiau,— kalbėjo jis.— Bet jei jau ap-

sisprendžiau duoti jai laisvę, kad gyventų kaip nori, tai tegu ir gyvena.

— Ne visi vyrai šitaip sutiktų.

— Aš viską apgalvojau ir daugiau nebenoriu to svarstyti. Santuokos klausimu aš laikiausi ir tebesilaikau pačių senamadiškiausių pažiūrų ir iš tikrųjų niekada kritiškai nepagalvojau apie etinę jos pusę. Bet susidūręs su kai kuriais faktais, negalėjau jiems priešintis.

Jie tylėdami toliau krovė drabužius. Paskui Filotsonas uždarė dėžę ir užrakino.

— Taip,— tarė jis.— Dabar ji puošis prieš kitą, prieš mane — niekados!

V

Prieš dvidešimt keturias valandas iki šio pokalbio Sju parašė Džudui tokį laišką:

> Viskas susiklostė taip, kaip sakiau, išvažiuoju rytoj vakare. Mes su Ričardu pagalvojom, kad sutemus ne taip kris į akis. Aš labai bijau, todėl labai prašau būtinai ateit į Melčesterio stotį manęs pasitikti. Ten būsiu prieš septynias. Aš žinau, kad tu ateisi, mielas Džudai, bet vis tiek taip neramu, tai tu susimildamas tik nevėluok. Jis man buvo toks geras!
>
> Iki pasimatymo!

Kai omnibusas vežė ją — vienintelę tą vakarą keleivę — vis tolyn ir tolyn nuo miesto ant kalno, ji liūdnai žiūrėjo į bėgantį atgal kelią, tačiau jokios abejonės veide nebuvo matyti.

Traukinys, kuriuo ji turėjo važiuoti, sustodavo stotyje tik davus ženklą, kad yra keleivių. Sju atrodė keista, jog tokia organizuota galybė — traukinio sąstatas — bus sustabdytas ir sustings vietoje vien tik dėl jos, pabėgėlės nuo teisėto vyro.

Dvidešimties minučių kelionė ėjo į pabaigą, Sju pradėjo rankiotis daiktus, ruošdamasi išlipti. Kai tik traukinys sustojo Melčesteryje, kažkas stumtelėjo vagono duris, ir ji pamatė Džudą. Jis greitai įėjo į vidų. Buvo apsirengęs tamsiu kostiumu, kurį dėvėdavo sekmadieniais ir vakare po darbo, rankoje turėjo juodą sakvojažą. Atrodė toks jaunas ir gražus, akyse švietė karšta meilė jai.

— O, Džudai! — Ji sugriebė jo ranką abiem rankom, iš didelio susijaudinimo kūkčiodama be ašarų.— Kaip gerai! Man išlipti?

— Ne, aš čia įlipu, brangioji! Su daiktais. Be šito sakvojažo, bagažo vagone turiu lagaminą.

— Tai man neišlipti? Mes čia nepasiliekam?

— Negalima, juk pati supranti. Mus čia pažįsta, bent jau mane. Aš nusipirkau bilietą iki Oldbrikhemo ir tau nupirkau, nes tavasis tik iki šitos stoties.

— Aš maniau, kad mes gyvensim čia,— pakartojo ji.

— Apie tai negali būti nė kalbos.

— Ak! Galbūt.

— Aš nebeturėjau laiko parašyti, kur nusprendžiau persikelti. Oldbrikhemas kur kas didesnis už Melčesterį, šešiasdešimt ar septyniasdešimt tūkstančių gyventojų — ir ten niekas nieko apie mus nežino.

— Tai tu atsisakei darbo katedroje?

— Taip, gana staigiai, nes tavo laiškas buvo toks netikėtas. Griežčiau pasižiūrėję būtų galėję liepti pabaigti šios savaitės darbą, bet aš išsiprašiau, sakiau, kad labai skubiai reikia išvažiuoti, tai paleido. Aš būčiau metęs darbą bet kada, kai tik būtum paliepus, brangioji Sju. Dėl tavęs aš visko atsisakyčiau!

— Aš turbūt tau labai gadinu gyvenimą. Sugrioviau planus tarnauti bažnyčiai, dabar vėl trukdau dirbti savo darbą, tobulėti — viskam trukdau!

— Bažnyčios man nebėra. Tebūnie ji sau. Aš nesu iš tų

Šventųjų karžygių, kur į aukštybes
Kelias degdami palaimoj,[77]

jeigu iš viso tokių yra! Mano palaima ne aukštybėse, o čia.

— Vis dėlto aš labai bloga, griaunu kitų gyvenimus! — sušuko Sju, užsikrėtusi jo susijaudinimu. Bet pavažiavus kokia dvylika mylių, ji atgavo pusiausvyrą.

— Jis buvo toks geras, mane išleido! — prabilo ji vėl.— O štai raštelis tau, radau ant savo tualetinio stalelio.

— Taip, jis neblogas žmogus,— tarė Džudas, peržvelgdamas raštelį.— Man net gėda, kam nekenčiau jo už tai, kad tave vedė.

— Pagal moteriško nepastovumo taisykles aš turbūt turėčiau dabar jį įsimylėti, kad taip netikėtai ir kilniai mane paleido,— nusišypsojo Sju.— Bet aš tokia beširdė, nedėkinga ar dar kokia, jog net

tokį kilnumą matydama negaliu nei jo mylėti, nei atgailauti, nei būti jo žmona, nors tokia jo tolerancija man patinka ir gerbiu jį dar labiau negu pirma.

— Mums būtų buvę kebliau, jeigu jis nebūtų toks geras ir tau būtų reikėję bėgti iš namų prieš jo valią,— sumurmėjo Džudas.

— To aš niekada nebūčiau padariusi.

Džudas mąsliai pasižiūrėjo jai į veidą, paskui staiga pabučiavo ir norėjo dar pabučiuoti.

— Ne, gana, Džudai... nereikia!

— Tai žiauru,— atsakė jis, bet pakluso.— Žinai, toks keistas dalykas,— vėl prabilo valandėlę patylėjęs Džudas.— Man parašė Arabela, prašo su ja išsituokti — parodyti jai gerus jausmus, kaip ji sako. Ji norinti gyventi garbingai, tapti teisėta žmona to žmogaus, kurio žmona jau yra iš tikrųjų, ir prašo mane padėti.

— Ir ką tu?

— Aš sutikau. Iš pradžių bijojau, kad jai nebūtų nemalonumų, jei iškiltų aikštėn antrosios vedybos, o jai pakenkti aš jokiu būdu nenoriu. Pagaliau ji tikriausiai niekuo ne blogesnė už mane! Bet apie tai čia niekas nežino, ir aš matau, kad ta procedūra nebus sudėtinga. Jei ji nori pradėti viską iš naujo, tai nematau, kodėl turėčiau jai kliudyti.

— Ir tada tu būsi laisvas?

— Taip, laisvas.

— Tai kur mes važiuojam? — paklausė Sju. Visi jos klausimai tą vakarą buvo be jokio nuoseklumo.

— Į Oldbrikhemą, aš gi sakiau.

— Bet ten būsim jau labai vėlai.

— Taip, aš apie tai pagalvojau ir telegrafu užsakiau kambarį blaivininkų viešbutyje.

— Vieną?

— Taip, vieną.

Sju pasižiūrėjo į jį.

— Ak, Džudai,— prisiglaudė ji kakta prie vagono sienos.— Aš pagalvojau, kad tu gali taip padaryti. Gal aš klaidinu tave, bet tikrai ne tai turėjau galvoje!

Stojo tyla, Džudas visai sutrikęs įsmeigė akis į priešingą sėdynę.

— Na... — pratarė jis,— na...

Ir vėl nutilo.

Matydama, koks jis sutrikęs, Sju prisiglaudė veidu prie jo skruosto ir sušnibždėjo:

— Nepyk, mielasis!

— O, nieko tokio,— atsakė jis.— Bet... aš maniau... Ar tu staiga apsigalvojai?

— Tu neturi teisės mane to klausti, ir aš neatsakysiu,— šypsodama tarė ji.

— Mano brangiausioji, tavo laimė man svarbiau už viską ir tavo žodis man įstatymas, nors taip dažnai atrodo, kad mes tuoj tuoj susipyksim. Manau, kad nesu toks egoistas. Tegul bus, kaip tu nori! — Jo veidas buvo suglumęs.— Negi būtum ėmusi paisyti formalaus padorumo — ne, tikriausiai tu manęs nemyli. Aš nors ir išmokau iš tavęs nekęsti tų formalumų, vis dėlto verčiau būtų taip, o ne atvirkščiai.

Net tokią akivaizdžią atvirumo minutę Sju negalėjo iki galo atskleisti, kas dedasi paslaptingoje jos širdyje.

— Priskirk tai mano drovumui, natūraliam moteriškam drovumui tokiu kritišku momentu,— paskubėjo ji išsisukti.— Aš, kaip ir tu, galiu manyti, jog turiu teisę nuo šios dienos gyventi su tavim taip, kaip tu tikėjaisi. Aš galiu laikytis nuomonės, kad protingoje visuomenėje vaiko tėvystės klausimas bus toks pat moters asmeniškas reikalas kaip jos apatinių baltinių fasonas ir niekas neturės teisės iš jos reikalauti ataskaitos. Bet dabar aš noriu būti kiek santūresnė — gal iš dalies dėl to, kad jis buvo toks kilnus ir davė man laisvę. Jeigu aš būčiau pabėgusi iš namų virvinėmis kopėčiomis, o jis vijęsis mus su pistoletu, viskas atrodytų kitaip ir aš elgčiausi kitaip. Neskubink manęs, Džudai, ir nesmerk! Manyk, kad man stinga drąsos elgtis pagal savo įsitikinimus. Aš žinau, kad esu pasigailėtina vargšė. Mano prigimtis ne tokia aistringa kaip tavo.

— Aš maniau... na aišku, ką aš galėjau manyti,— paprastai atsakė jis.— Bet jei ne, tai ne. Filotsonas, aišku, taip pat galvojo kaip aš. Štai ką jis parašė.

Džudas atskleidė jos atvežtą raštelį ir perskaitė:

— „Reikalauju tik vienos sąlygos — būkit jai švelnus ir geras. Žinau, kad ją mylit. Bet kartais net meilė gali būti žiauri. Jūs sukurti vienas kitam, tai akivaizdu bet kuriam bešališkam vyresnio amžiaus žmogui. Per mano trumpą vedybinį gyvenimą jūs visą laiką buvot „nematomas trečiasis“. Dar kartą prašau, saugokite Sju!“

— Koks jis geras! — sušuko ji susigraudinusi. Pagalvojusi dar pridūrė: — Jis taip nuolankiai susitaikė su tuo, kad aš išeinu — net per daug nuolankiai. Niekada taip nesijaučiau galinti jį pamilti kaip tada, kai jis rūpestingai ruošė mane į kelionę ir siūlė pinigų. Bet vis dėlto nepamilau. Jeigu nors truputėlį mylėčiau jį kaip žmona, net ir dabar sugrįžčiau.

— Bet tu jo nemyli?

— Ne, nemyliu, nors tai baisu!

— Bijau, kad ir manęs nemyli! — irzliai pasakė Džudas.— Sju, kartais tu man tiesiog keli nerimą — man atrodo, kad tu iš viso nesugebi mylėti tikra meile.

— Koks tu man negeras ir neteisingas! — sušuko ji ir, pasitraukusi kiek tik galėjo toliau, niūriai įsižiūrėjo į tamsą. Neatsisukdama dar pridūrė įsižeidusiu balsu: — Galbūt mano jausmai tau visai ne tokie, kaip būna kitų moterų. Būti su tavimi man didžiausias džiaugsmas, toks subtilus, kad aš nenoriu eiti toliau, nenoriu jo dar didinti, nes galiu visai prarasti. Aš puikiai suprantu, kad buvo rizikinga moteriai taip ateiti pas vyrą. Bet kadangi tai esame mes — aš ir tu, aš esu pasiryžusi tavim pasitikėti ir viliuosi, jog mano norai tau bus aukščiau savo naudos ir pasitenkinimo. Nebekalbėkim apie tai, mielas Džudai!

— Na žinoma, jeigu tu jau pradedi atgailauti... bet tu juk mane myli, Sju? Na pasakyk, kad myli! Pasakyk, kad jauti man nors ketvirtą ar dešimtą dalelę to, ką aš tau jaučiu, ir man bus gana!

— Aš juk leidau mane pabučiuoti, tai ir pasako viską.

— Bet tik vieną kartą!

— Na, nebūk toks godus.

Džudas atsilošė ir ilgai sėdėjo, į ją nežiūrėdamas. Jis prisiminė epizodą iš jos praeities, kurį buvo pasakojusi, apie vargšą buvusį Kristminsterio studentą, kaip ji su juo elgėsi, ir dabar jam pasirodė, kad atėjo jo eilė taip pat nusikankinti.

— Keistas tavo pabėgimas nuo vyro! — sušnibždėjo jis.— O gal tu čia svetimom rankom žarijas žarstai, žaisdama su Filotsonu? Garbės žodis, nejučiom taip pagalvoji, kai žiūri į tave tokią pernelyg mandagią.

— Nepyk ant manęs — šito aš nepakęsiu,— meiliai ėmė kalbėti Sju atsisukusi ir slinkdamasi artyn.— Juk ką tik pabučiavai mane, ir nepasakysiu, kad man nepatiko, tai aš pripažįstu, Džudai. Tiktai

daugiau tuo tarpu nebenoriu, kai mūsų dabar tokia padėtis, kaipgi tu nesupranti!

Jis niekada negalėdavo atsispirti jos prašymui, ir ji tai puikiai žinojo. Taigi jie sėdėjo susiglaudę, susiėmę už rankų, kol Sju sujudino nauja mintis.

— Aš negaliu važiuoti į tą viešbutį po to, kai tu pasiuntei telegramą!

— Kodėl?

— Pats supranti!

— Na gerai, mieste yra ir daugiau viešbučių. Kai tu per tą kvailą skandalą ištekėjai už Filotsono, aš kartais pagalvoju, kad dėdamasi tokia nepriklausoma, tu esi tokia pat visuotinės moralės vergė, kaip ir bet kuri kita moteris.

— Tik ne protu. Aš juk esu sakiusi, kad neturiu drąsos gyventi pagal savo pažiūras. O ištekėjau už jo visai ne dėl skandalo. Kartais troškimas būti mylima visai nustelbia moters sąžinę, ir nors jai bjauru dėl to, kad žiauriai elgiasi su vyriškiu, vis tiek skatina jo meilę, pati visai nemylėdama. Paskui, kai pamato, kaip jis kankinasi, ją pradeda graužti sąžinė, ir ji stengiasi išpirkti kaltę.

— Tai tu nori pasakyti, kad begėdiškai flirtavai su tuo vargšu žmogeliu, paskui ėmei jo gailėtis, o kad atsiteistum, ištekėjai, nors pati vos nenusikankinai?

— Na, grubiai kalbant, panašiai ir buvo, be to, dar skandalas... Ir tai, ką tu nuslėpei nuo manęs, ką turėjai pasakyti anksčiau.

Džudas matė, kad ji nusiminė ir gali tuoj pravirkti nuo tokių kalbų, todėl ėmė raminti:

— Na ką tu, mieloji, neimk į galvą! Kankink mane ir toliau, jeigu nori! Juk žinai, kad ir ką darytum, tu man — visas pasaulis!

— Žinau, ką tu apie mane galvoji — kad aš labai bloga ir nedorovinga! — tarė ji pro ašaras.

— Aš žinau tik viena — kad tu esi mano brangiausia Sju ir niekas pasaulyje, nei kas buvo, nei kas bus, manęs nuo tavęs neatskirs!

Nors daugeliu atžvilgių Sju buvo tokia gudri, kartais būdavo visai vaikiška, todėl šitie žodžiai ją nuramino, ir jie užbaigė kelionę susitaikę. Į Oldbrikhemą, Šiaurės Vesekso grafystės centrą, jie atvažiavo apie dešimtą valandą. Kadangi Sju nenorėjo eiti į blaivininkų viešbutį dėl Džudo pasiųstos telegramos, jis pasiklausinėjo kito, ir

kažkoks vyrukas, ėmęsis padėti, nugabeno vežimėliu jų bagažą į „Jurgio“ viešbutį — tą patį viešbutį, kur Džudas buvo apsistojęs su Arabela, kai juodu susitiko po daugelio metų gyvenimo skyrium.

Džudas buvo susirūpinęs, be to, jie įėjo pro kitas duris, ir jis ne iškart tą vietą atpažino. Užsiėmę atskirus kambarius, jie nulipo į apačią pavakarieniauti. Kai Džudas trumpam pasišalino, oficiantė užkalbino Sju:

— O žinot, ponia, aš prisimenu jūsų giminaitį — o gal jis jūsų draugas ar kas — jis jau yra čia buvęs, taip pat vėlai kaip šiandien, kartu su žmona ar šiaip su dama, visai ne tokia kaip jūs.

— Ak taip? — paklausė Sju apmirusia širdimi.— Jūs turbūt klystat. O kada tai buvo?

— Gal prieš kokius du mėnesius. Tokia graži, pilna moteris. Jie turėjo tą patį kambarį.

Kai Džudas sugrįžęs atsisėdo prie stalo, Sju atrodė nusiminusi ir labai nelaiminga.

— Džudai,— pasakė ji liūdnai, kai jie skyrėsi laiptų aikštelėje,— mums jau nebe taip gera ir malonu būti kartu kaip anksčiau. Man čia nepatinka — negaliu pakęsti šito viešbučio. Ir tavęs jau taip nebemyliu kaip mylėjau.

— Kokia tu susijaudinusi, mieloji! Kodėl taip pasikeitė nuotaika?

— Koks tu žiaurus, kad čia mane atsivedei!

— Kodėl?

— Juk neseniai čia buvai su Arabela! Štai kodėl!

— Dieve mano, ką tu... — apsidairė Džudas.— Taip, čia tas pats viešbutis! Bet aš to nežinojau, Sju. Ir kodėl aš žiaurus, jeigu mudu dabar čia apsistojom tik kaip giminaičiai?

— Kada tu čia buvai? Na pasakyk man, pasakyk!

— Iš vakaro, kai susitikom su tavim Kristminsteryje ir paskui grįžom kartu į Merigriną. Aš gi sakiau tau, kad su ja mačiausi.

— Sakei tik kad mateisi, bet visko nepasakojai. Iš tavo kalbos supratau, kad susitikot kaip svetimi ir prieš dievą nebe vyras ir žmona, ir nesusitaikėt.

— Mes ir nesusitaikėm,— liūdnai ištarė Džudas.— Aš nemoku to paaiškinti, Sju.

— Tu mane apgavai! Tu, mano paskutinė viltis! Aš to niekada tau neatleisiu, niekada!

— Bet tu pati juk nori, kad mes būtume draugai, o ne meilužiai. Nenuoseklu...

— Ir draugo galima pavydėti!

— Aš tavęs nesuprantu. Man tu nieko neleidi, o aš tau turiu leisti viską. Galų gale tu tada gražiausiai gyvenai su savo vyru.

— Ne, Džudai. Kaip tu gali taip galvoti! Nors ir netyčia, tu mane vis tiek apgavai!

Ji buvo taip įsižeidusi, jog Džudas turėjo įsivesti ją į kambarį ir uždaryti duris, kad kas neišgirstų.

— Ar jūs buvot šitam kambary? Žinoma, iš tavo veido matyti, kad šitam! Aš čia nepasiliksiu! Kokia išdavystė — vėl su ja susieiti! O aš šokau pro langą!

— Bet, Sju, jinai juk mano teisėta žmona, jei ne...

Sju suklupo prie lovos, įsikniaubė į patalus ir pravirko.

— Dar niekada nebuvau atsidūręs tokioje kvailoje padėtyje. Tu kaip tas šuo ant šieno,— tarė Džudas.— Ir prie savęs neprisileidi, ir prie kitos neleidi!

— Bet negi tu nesupranti, ką aš jaučiu? Kodėl nesupranti? Kodėl tu toks nejautrus? O aš šokau pro langą!

— Šokai pro langą?

— Aš to negaliu paaiškinti.

Jis iš tikrųjų nelabai ją suprato. Šiek tiek vis dėlto suprato ir mylėjo nė kiek ne mažiau.

— Aš... aš maniau, kad tu tuo metu ir vėliau nieko daugiau nemylėjai, nieko nenorėjai, tik manęs,— kalbėjo toliau Sju.

— Taip ir yra, nieko daugiau nemylėjau ir nemyliu! — atsakė Džudas, ne mažiau susikrimtęs kaip ji.

— Bet vis tiek apie ją galvojai! Antraip...

— Ne... kam man... Ir tu manęs nesupranti — su moterimis visada taip! Kam tau širsti dėl tokių niekų?

Pakėlusi galvą nuo antklodės, ji apmaudžiai susiraukė.

— Jei ne tai, aš gal ir būčiau sutikusi apsistoti blaivininkų viešbutyje, kaip tu norėjai. Aš jau buvau pradėjusi apsiprasti su ta mintim, kad priklausau tau!

— O, tai visai nesvarbu! — šaltai atsakė Džudas.

— O aš maniau, kad Arabela tau nebe žmona nuo tada, kai tave pametė prieš tiek metų. Mano supratimu, kai taip išsiskiria kaip tu su ja arba kaip aš su juo, tai santuoka išyra.

— Negaliu nieko daugiau pasakyti neužkabindamas Arabelos,

o blogai apie ją kalbėti nenoriu,— tarė jis.— Tačiau turiu tau pasakyti vieną dalyką, kuris, šiaip ar taip, viską nulemia. Ji ištekėjo už kito — iš tikrųjų ištekėjo. Aš sužinojau tai tik po to, kai mes iš čia išvažiavom.

— Ištekėjo už kito?.. Tai juk nusikaltimas — ar bent laikoma, kad nusikaltimas, nors niekas taip iš tikrųjų negalvoja.

— Na štai tu vėl tokia pati, tikra Sju. Taip, tai nusikaltimas, nors tu taip nemanai, vis dėlto su baime pripažįsti. Bet aš jos niekad neapskųsiu! Turbūt jos sąžinė prabilo, kad prašo mane išsituokti — nori tapti teisėta to žmogaus žmona. Taigi supranti, kad aš vargu ar kada nors ją bepamatysiu.

— Ir tu tikrai to dar nežinojai, kai buvai su ja susitikęs? — jau švelniau paklausė Sju keldamasi.

— Nežinojau. Į tai turėtum atsižvelgti ir nepykti, mano brangiausioji!

— Aš nepykstu. Bet į blaivininkų viešbutį neisiu.

— Tiek jau to! — nusijuokė jis.— Man jau beveik laimė būti taip arti tavęs kaip dabar. Aš, niekingas mirtingasis, net to nenusipelniau, juk tu — viena dvasia, bekūnė būtybė, toks švelnus, kankinamai viliojantis, brangus man fantomas. Kai noriu tave apkabinti, man atrodo, mano rankos pereis per tave kiaurai kaip per orą. Atleisk, kad aš toks grubus, kaip tu sakai. Žinok, mes pakliuvom į spąstus, nes laikėm save giminaičiais, nors buvome svetimi. Dėl to, kad mūsų tėvai buvo priešai, tu man pasirodei kur kas patrauklesnė, negu jei būtume susipažinę paprastai.

— Pasakyk tas nuostabias eilutes iš Šelio „Epipsichidiono“, parašytas tarsi specialiai man,— paprašė ji, prieidama arčiau.— Moki?

— Aš beveik nieko iš poezijos nemoku atmintinai,— niūriai atsakė jis.

— Tikrai? Štai jos:

Klajodama sutikdavo dvasia
Dažnai būtybę vieną dausose.

....

Tai serafimas apsimest mėgino,
Pavirsdamas į spindinčią merginą...

Ak, čia jau per daug gražu kaip man, toliau nebesakysiu. Bet juk tai aš, tikrai aš!

— Taip, tai tu, mieloji, tikrai tu!

— Tai aš tau atleidžiu! Dabar pabučiuok mane! — Ji atsargiai palietė piršto galeliu savo skruostą.— Tik vieną kartą ir trumpai.

Jis padarė kaip lieptas.

— Tu mane vis tiek labai myli, taip? Nors aš ir ne... supranti?

— Taip, mano džiaugsme,— atsakė jis atsidusdamas ir palinkėjo jai labos nakties.

VI

Kai Filotsonas grįžo į savo gimtąjį Šestoną kaip mokytojas, miestelio gyventojai juo susidomėjo ir prisimindami praeitį nuoširdžiai gerbė, nors ir deramai neįvertino visapusiškų jo įgytų žinių. Kai netrukus jis parsivežė namo gražią žmonelę, jie ir ja apsidžiaugė, tik manė sau, kad kai tokia graži, tai gali būti negerai, jeigu jos nesaugos.

Kai Sju dingo iš namų, kiek laiko jokių kalbų nebuvo girdėti. Po kelių dienų jos paliktą mokykloje vietą užėmė kita jauna moteris, bet ir tada niekas nieko nesakė, nes Sju buvo priimta tik laikinai. Tačiau kai praėjus mėnesiui Filotsonas vienam pažįstamam prasitarė, jog nežino, kur yra jo žmona, tai sukėlė smalsumą, žmonės padarė savo išvadas ir ėmė šnekėti, kad Sju jį apgavo ir pabėgo. Tai atrodė įtikėtina, nes mokytojas buvo apatiškas ir darėsi vis abejingesnis darbui mokykloje.

Nors Filotsonas niekam nieko nesipasakojo, išskyrus savo draugą Gilingemą, būdamas garbingas ir tiesus, jis nebegalėjo ilgiau tylėti, kai apie Sju pasklido neteisingi gandai. Vieną pirmadienio rytą į mokyklą atėjo mokyklos komiteto pirmininkas; kai jie apsvarstė reikalus, jis pasivedėjo Filotsoną į šalį, idant pokalbio negirdėtų mokiniai.

— Atleiskite, Filotsonai, kad paklausiu tokio dalyko, bet visi kalba apie jūsų šeimos reikalus — esą jūsų žmona išvažiavusi ne į svečius, o slapta pabėgusi su meilužiu. Jei taip, tai reiškiu jums užuojautą.

— Galite neužjausti,— atsakė Filotsonas.— Nieko slapto čia nebuvo.

— Vadinasi, ji išvažiavo aplankyti draugų?

— Ne.

— Tai kas atsitiko?

— Ji išvažiavo tokiomis aplinkybėmis, kad iš tiesų vyrą galima būtų užjausti. Bet aš sutikau, kad ji išvažiuotų.

Pirmininkas atrodė nieko nesupratęs.

— Aš sakau, kaip yra,— irzliai kalbėjo toliau Filotsonas.— Ji paprašė, kad leisčiau išvažiuoti su mylimu žmogum, ir aš leidau. Kodėl ne? Ji suaugusi moteris, ir čia jos sąžinės reikalas — ne mano. Negi laikysiu kaip kalėjime. Daugiau nieko nebeaiškinsiu ir prašau nebeklausinėti.

Vaikai pastebėjo, kokiais rimtais veidais kalbėjosi abu vyrai, ir parėję namo papasakojo tėvams, kad su ponia Filotson atsitikę kažkas kita. Tada Filotsono tarnaičiukė, ką tik baigusi mokyklą, papasakojo, kaip ponas Filotsonas padėjęs savo žmonai susiruošti į kelionę, klausęs, kiek jai duoti pinigų, ir parašęs draugišką laišką jos simpatijai, prašydamas ja rūpintis. Pirmininkas, viską apgalvojęs, pasišnekėjo su komiteto nariais, ir po to Filotsonas buvo pakviestas su jais susitikti. Jie kalbėjosi ilgai, ir mokytojas grįžo namo kaip paprastai išblyškęs ir nuvargęs. Ten jo laukė Gilingemas.

— Taip ir buvo, kaip tu sakei,— tarė Filotsonas, iš nuovargio krisdamas į kėdę.— Jie pasiūlė man atsistatydinti dėl gėdingo poelgio — kam daviau laisvę savo nusikankinusiai žmonai, arba kaip jie tai pavadino, kam susitaikiau su jos svetimavimu. Bet aš iš darbo neisiu!

— Aš išeičiau, tavim dėtas.

— O aš neisiu. Tai ne jų reikalas. Ir tai visai nesumenkina mano sugebėjimo mokytojauti. Tegu patys išmeta, jei nori.

— Jeigu sukelsi triukšmą, pakliūsi į laikraščius, ir tada nebegausi vietos jokioj mokykloj. Matai, komitetas negali nepaisyti, kad tu esi jaunimo mokytojas ir kad tavo poelgis daro įtaką gyventojų dorovei. Atleisk, bet privalau tau pasakyti — visuotiniu požiūriu tavo pozicija nepateisinama.

Tačiau Filotsonas nenorėjo klausyti savo draugo gero patarimo.

— Man vis tiek,— tarė jis.— Neisiu, kol išmes. O neisiu štai dėl ko: atsistatydindamas pripažinčiau, kad pasielgiau neteisingai. O aš kasdien vis labiau ir labiau įsitikinu, kad ir prieš dievą, ir natūralaus, paprasto žmoniškumo požiūriu aš teisus.

Gilingemas suprato, kad jo užsispyrėlis draugas ilgai negalės at-

silaikyti, bet nieko nebesakė, ir iš tikrųjų po ketvirčio valandos Filotsonui buvo įteiktas oficialus atleidimo iš tarnybos raštas. Komiteto nariai buvo pasilikę jo surašyti po to, kai Filotsonas išėjo. Šis pareiškė nesutinkąs ir sukvietė gyventojų susirinkimą; nors atrodė labai nesveikas ir Gilingemas įkalbinėjo neiti, jis vis tiek nuėjo. Atsistojęs kalbėti jis tvirtai, kaip ir šnekėdamasis su draugu, išdėstė savo priežastis, dėl kurių nesutinkąs su komiteto sprendimu, be to, dar pareiškė, jog tai tik šeimyninis reikalas ir nieko daugiau neliečia. Komiteto nariai tai paneigė, tvirtindami, jog mokytojų asmeninio gyvenimo nenormalumai priklauso jų kontrolės sferai, kadangi tai susiję su dorove tų, kurie yra mokomi. Filotsonas atsakė nesuprantąs, kodėl natūralaus gailestingumo aktas turėtų pakenkti dorovei.

Pasiturintys, gerbiami miestelio gyventojai visi iki vieno stojo prieš Filotsoną, ir jis labai nustebo, kai nežinia iš kur atsirado bent dvylika ar daugiau šalininkų, puolusių jo ginti.

Jau buvo minėta, kad Šestone apsistodavo keistų įdomių žmonių, kurie vasarą ir rudenį keliaudavo po Vesekso muges bei turgus. Ir nors Filotsonas nė su vienu net nebuvo šnekėjęsis, dabar jie, nepaisydami, kad jo padėtis beviltiška, kilniadvasiškai ėmėsi jį ginti. Toje kompanijoje buvo du keliaujantys smulkių prekių pirkliai, tiro savininkas ir moteriškės, užtaisinėjančios šautuvus, du boksininkai, karuselės šeimininkas, dvi keliaujančios šluotų dirbėjos, vadinančios save našlėmis, imbierinių meduolių pardavėjas, sūpuoklių ir jėgomačio savininkai.

Šita kilnių jo gynėjų falanga ir dar keli savaip galvojantys žmonės, kurių šeimyninis gyvenimas taip pat buvo gana vingiuotas, ėjo prie Filotsono ir karštai spaudė jam ranką, o po to reiškė savo nuomonę miestiečiams tokiais stipriais žodžiais, jog buvo prieita iki muštynių, per kurias buvo sulaužyta klasės lenta, išdaužyti trys langai, ant miesto tarybos nario marškinių baltos krūtinėlės išpiltas buteliukas rašalo, bažnyčios seniūnas taip gavo su Palestinos žemėlapiu, jog galva išlindo kiaurai per Samariją, daug buvo įdėta mėlynių po akimis ir suknežinta nosių, viena iš kurių visų siaubui pasirodė esanti garbiojo dvasiškojo tėvelio — jis nukentėjo nuo laisvamanio kaminkrėčio, karštai stojusio Filotsono pusėn. Kai Filotsonas pamatė sukruvintą pastoriaus veidą, jis ėmė kone vaitoti, kad atsitiko toks nemalonus, toks žeminantis dalykas, ėmė gailėtis, kam nesutiko atsistatydinti, ir, parėjęs namo, taip blogai pasijuto, jog atsigulė, o rytą nebegalėjo atsikelti.

Po šito absurdiško, tačiau skaudaus įvykio Filotsonas sunkiai susirgo. Vienišas, susigraudinęs jis gulėjo savo kambaryje — tokia nuotaika ir tegali apimti vidutinio amžiaus vyriškį, kuris galų gale pamato, kad jo gyvenimas, ir visuomeninis, ir asmeninis, klostosi nevykusiai ir ateityje nematyti nieko šviesaus. Vakarais jį lankydavo Gilingemas ir kartą užsiminė apie Sju.

— Jai visai vis tiek, kaip aš gyvenu! — tarė Filotsonas.— Ir kodėl ji turėtų manimi rūpintis?

— Ji nežino, kad tu sergi.

— Tuo geriau mums abiem.

— Kur ji dabar su meilužiu gyvena?

— Tikriausiai Melčesteryje, jis ten gyveno anksčiau.

Parėjęs namo, Gilingemas pagalvojo, paskui sėdo ir parašė Sju anoniminį laišką, maža turėdamas vilties, kad jis ją pasieks. Laišką adresavo Džudui į katedrą. Ten nukeliavęs laiškas buvo persiųstas į Merigriną Šiaurės Vesekse ir pagaliau pateko į Oldbrikhemą, nusiųstas vienintelio žmogaus, kuris žinojo dabartinį Džudo adresą — našlės, slaugiusios jo tetulę.

Po trijų dienų, vakare, kai saulė, švytėdama visu gražumu, leidosi ties Blekmuro slėniu ir to slėnio gyventojams Šestono langai atrodė tarsi ugnies liežuviai, ligoniui pasigirdo, lyg kažkas būtų privažiavęs prie namų, o po kelių minučių pasibeldė į jo duris. Filotsonas neatsakė; durys nedrąsiai atsidarė, ir įėjo Sju.

Ji buvo šviesiai, pavasariškai apsirengusi, ir jos atsiradimas čia atrodė nelabai realus — tartum būtų įplasnojęs drugelis. Filotsonas pažvelgė į ją, paraudo, buvo kažką besakąs, bet susilaikė.

— Man čia nieko nereikia,— tarė Sju,— palenkusi į jį išsigandusį veidą.— Bet aš sužinojau, kad tu sergi, sunkiai sergi, ir kadangi pripažįsti ir kitokius jausmus tarp vyro ir moters, ne tik kūnišką meilę, aš atvažiavau.

— Ne taip jau aš sergu, drauguže. Šiaip nesveikuoju.

— Aš nežinojau. Tada be reikalo atvažiavau.

— Taip... taip. Geriau būtum neatvažiavusi! Norėjau pasakyti, kad atvažiavai per greit. Bet kad jau taip... Apie mokyklą tikriausiai negirdėjai?

— Ne. O ką?

— Aš išsikeliu iš čia į kitą vietą. Nesutariau su mokyklos komitetu, taigi žadam išsiskirti, štai ir viskas.

Nei tą akimirką, nei kada nors vėliau Sju net neįtarė, kokie ne-

malonumai jį užgriuvo už tai, kad ją paleido. Jai net tokia mintis neateidavo į galvą, o jokių žinių iš Šestono negaudavo. Jie pasikalbėjo apie šį bei tą, o kai tarnaičiukė atnešė jam arbatos, jis labai ją nustebino, paliepęs atnešti puoduką ir Sju. Šitoji jauna persona daug labiau domėjosi jųdviejų santykiais, negu jie manė, ir nulipusi žemyn nustebusi komiškai pakėlė akis ir rankas į dangų. Gurkšnodama arbatą, Sju priėjo prie lango.

— Koks gražus saulėlydis, Ričardai,— tarė ji susimąsčiusi.

— Iš čia gražiausiai ir matyti, nes saulės spinduliai persismelkia per rūką virš slėnio. Bet aš nematau, nes mano niūraus kampo jie nepasiekia.

— Gal norėtum nors dabar pasižiūrėti? Atrodo, lyg būtų dangus atsivėręs!

— Norėčiau, bet negaliu.

— Aš padėsiu.

— Ne... lovos patraukti negalima.

— O aš štai kaip padarysiu.

Ji nuėjo prie suveriamo veidrodžio, nusinešė jį prie lango ir ėmė sukioti tol, kol spinduliai atsimušė į Filotsono veidą.

— Na štai, dabar matai, kokia saulė didelė ir raudona! — tarė ji.— Tau tikrai bus linksmiau!.. — kalbėjo ji meiliai kaip atgailaujantis vaikas, kuris nebežino, ką daryti, kad tik įsiteiktų.

Filotsonas liūdnai nusišypsojo.

— Keistuolė tu! — sumurmėjo jis, kai saulė sušvito į akis.— Susimanei aplankyti mane po viso to, kas tarp mūsų buvo!

— Nebelieskime praeities! — greitai ištarė ji.— Man reikia suspėti į omnibusą ir į traukinį, nes Džudas nežino, kad aš čia. Jo nebuvo namie, kai išvažiavau, todėl turiu tuoj pat grįžti. Aš taip džiaugiuosi, Ričardai, kad tau jau geriau. Tu juk nejauti man neapykantos? Tu visada buvai man toks geras draugas!

— Malonu girdėti, kad tu taip manai,— dusliai ištarė Filotsonas.— Ne, aš nejaučiu tau neapykantos.

Jiems su pertrūkiais besikalbant, niūriame kambaryje greitai temo, ir kai buvo atneštos žvakės ir Sju buvo laikas išeiti, ji lengvai palietė Filotsono ranką — vos priglaudė delną prie jo delno. Jau buvo beveik uždariusi duris, bet jis staiga pašaukė:

— Sū!

Buvo pastebėjęs, kad ji nusisuko nuo jo ašarų pilnomis akimis

ir virpančiomis lūpomis. Nereikėjo jos šaukti, pats tai žinojo, bet nesusilaikė. Ji grįžo.

— Sū,— sušnibždėjo jis,— gal nori susitaikyti ir pasilikti? Aš tau viską atleisiu!

— O ne, ne,— skubiai atsakė ji.— Tu jau negali man atleisti!

— Tai nori pasakyti, kad jis jau iš tikrųjų tavo vyras?

— Gali manyti, kad taip. Jis išsituokia su savo žmona Arabela.

— Žmona? Aš nežinojau, kad jis buvo vedęs.

— Nevykusios ten buvo vedybos.

— Kaip ir tavo.

— Kaip ir mano. Jis rūpinasi ištuoka ne tiek dėl savęs, kiek dėl jos. Ji parašė, kad tuo padarys jai malonę, nes tada ji galės ištekėti ir gyventi kaip padori moteris. Ir Džudas sutiko.

— Žmona? Malonė jai? O taip, tai malonė — duoti jai laisvę... Nors man nesinori apie tai ir kalbėti. Šiaip ar taip, aš galiu atleisti, Sū.

— Ne, ne, kaip aš dabar grįšiu, kai taip blogai padariau!

Sju veide šmėkštelėjo baimė, kuri visada ją apimdavo, kai tik Filotsonas elgdavosi ne kaip draugas, o kaip vyras. Tokiais atvejais ji kaip įmanydama gindavosi nuo jo jausmų.

— Jau turiu eiti. Aš vėl kada atvažiuosiu — ar galima?

— Aš nenoriu, kad tu ir dabar išvažiuotum. Aš prašau tave pasilikti.

— Ačiū, Ričardai, bet man reikia važiuoti. Tu ne taip labai sergi, kaip aš maniau, todėl pasilikti negaliu.

— Ji priklauso jam — nuo kojų iki galvos! — pratarė Filotsonas, bet taip tyliai, kad darydama duris Sju neišgirdo.

Ji išsigando atgijusių mokytojo jausmų, be to, gal kiek gėdijosi, kad jis sužinos, kokia vyriškio akimis turėtų atrodyti kitam atiduota jos meilė, ir todėl nieko nepasisakė apie savo neapibrėžtus santykius su Džudu; o Filotsonas gulėjo kentėdamas pragaro kančias — jis vaizdavosi, kaip ta gražiai apsirengusi, iš proto varanti būtybė, turinti jo pavardę ir kartu su užuojauta jaučianti jam pasišlykštėjimą, nekantraudama skuba pas mylimąjį.

Gilingemas taip domėjosi Filotsono reikalais ir taip juo rūpinosi, jog du ar net tris kartus per savaitę kopdavo į Šestoną, nors į abi puses susidarydavo devynios mylios ir sukarti jas reikėdavo tarp arbatos

ir vakarienės, po sunkios darbo dienos mokykloje. Apsilankęs pirmą kartą po to, kai buvo buvusi Sju, rado savo draugą apačioje ir pastebėjo, kad jo nervingumas praėjęs, nuotaika ramesnė, santūresnė.

— Ji buvo atvažiavusi,— tarė Filotsonas.

— Kas? Nejaugi ponia Filotson?

— Taip.

— O! Tai jūs susitaikėt?

— Ne... Ji tik atvažiavo, pusvalandį pavaidino rūpestingą slaugę, patapšnojo mano pagalvę savo balta rankele ir išvažiavo.

— Tai kekšiukė, kad ji kur prasmegtų!

— Ką tu sakai?

— O, nieko.

— Bet vis dėlto?

— Aš sakau: kaip ji tave kankina, ta kaprizinga moterytė! Jei ji nebūtų tavo žmona...

— Ji ir nėra mano žmona, ji kito žmona, tik kad pagal įstatymą neturi jo pavardės. Ir aš pagalvojau... su ja kalbantis man atėjo į galvą... kad jos labui aš privalau galutinai nutraukti su ja santuoką — įstatymiškai. Man atrodo, kad galiu tai padaryti dabar, po to, kai ji pas mane buvo ir atsisakė pasilikti, nors aš prašiau ir pasakiau, kad atleidau. Esu tikras, kad šis faktas palengvins ištuoką, tik ne iš karto tai supratau. Kam ją laikyti pririštą, jei ji man vis tiek nepriklauso? Žinau, esu absoliučiai įsitikinęs, kad ji tokį mano žingsnį įvertins kaip didžiausią malonę. Nors kaip žmogų ji mane užjaučia, gaili ir net apverkia, tačiau kaip vyro negali pakęsti, ji manim bjaurisi — nėra ko švelninti žodžių — ji manim bjaurisi, ir man lieka vienintelė išeitis — pasielgti vyriškai, garbingai, gailestingai ir užbaigti, ką esu pradėjęs... Ir praktiniu požiūriu jai taip pat geriau būti nepriklausomai. Aš beviltiškai susigadinau ateitį, nusprendęs pasielgti, kaip man atrodė geriausia mums abiem, nors ji to nežino. Manęs laukia baisus skurdas iki grabo lentos, nes mokytojauti niekur nebepriims. Netekęs mokytojo darbo, aš tikriausiai visą likusį gyvenimą turėsiu dirbti kas pasitaikys, kad sudurčiau galą su galu, ir vienam tai bus lengviau. Turiu tau pasakyti, kad man apsispręsti padėjo jos atnešta žinia — Faulis taip pat išsituokia.

— O, tai ir jis turi žmoną? Keista porelė!

— Na... manęs nedomina tavo nuomonė šiuo klausimu. Dar norėjau pasakyti, kad davęs laisvę, aš Sju nė kiek nepakenksiu, ji tik

gaus galimybę susikurti laimę, apie kokią lig šiol nesvajojo. Juk jie galės susituokti — tai jiems reikėjo padaryti iš pat pradžių.

Gilingemas neskubėjo atsakyti.

— Aš galėčiau nesutikti su tavo argumentais,— santūriai tarė jis, nes gerbė ir kitokias pažiūras,— bet toks sprendimas man atrodo teisingas, jeigu tik tu galėsi jį įgyvendinti. Aš vis dėlto abejoju, ar galėsi.

Penkta dalis

OLDBRIKHEME IR KITUR

Dvasinė ir ugninė tavo dalys, kurios yra sumišusios tavyje, nors pagal savo prigimtį ir veržiasi aukštyn, tačiau, paklusdamos visumos tvarkai, yra įveikiamos kūniškojo prado ir pasilieka tavyje.

M. Antoninas[78]

I

Netrukus bus matyti, kad Gilingemo abejonės nepasitvirtino, tik praleisime daugelį nuobodžių mėnesių, praėjusių po paskutiniame skyriuje aprašytų įvykių, ir prieisime vieną sekmadienį kitų metų vasaryje.

Sju ir Džudas gyveno Oldbrikheme, jų santykiai tebebuvo tokie, kokie nusistovėjo, kai prieš metus ji atvažiavo pas jį iš Šestono. Ištuokos bylų eiga teisme jiems atrodė kaip kažkas labai tolima, o retkarčiais ateinantys oficialūs raštai buvo sunkiai suprantami.

Jie susitiko kaip paprastai per pusryčius savo nedideliame namelyje, ant kurio buvo iškaba su Džudo pavarde,— nuomojo jį už penkiolika svarų per metus, neskaitant trijų svarų ir dešimties šilingų mokesčių, ir buvo apstatęs senais gremėzdiškais savo posenolės baldais, nors juos atsigabenti iš Merigrino kainavo beveik tiek pat kiek patys daiktai. Sju šeimininkavo ir tvarkė visus namų reikalus.

Kai tą rytą Džudas įėjo į kambarį, Sju parodė jam ką tik gautą laišką.

— Na ir ką ten rašo? — paklausė jis, ją pabučiavęs.

— Kad teismo sprendimas byloje Filotsonas prieš Filotson ir Faulį, paskelbtas prieš šešis mėnesius, jau įsigaliojo.

— A! — tarė Džudas sėsdamasis.

Taip pat prieš kokius du mėnesius pasibaigė ir Džudo byla prieš Arabelą. Abu teismo procesai buvo tokie nereikšmingi, jog laikraščiuose tebuvo paminėti ilgame sąraše kitų nereikalaujančių gynėjo bylų.

— Tai dabar, Sju, tu jau gali daryti ką nori! — pasakė Džudas, smalsiai žvelgdamas į savo brangiąją.

— Ar mes — ir tu, ir aš — dabar tokie laisvi, lyg niekada nebūtume susituokę?

— Taip, visai laisvi, nors aš manau, kad gali pasitaikyti dvasininkas, kuris nepanorės tuokti antrą kartą ir perleis šitą darbą kitam.

— Bet kažin... ar tu esi tikras, kad mes laisvi? Apskritai taip, aš suprantu, tik man kažko neramu, kad gavau laisvę per apgavystę.

— Kaip?

— Na... jeigu teisme būtų žinoję visą tiesą, tokio nuosprendžio nebūtų buvę. Jie išsprendė bylas taip tik todėl, kad mes nesigynėm ir juos suklaidinom, gal ne? Tai ar galima mano laisvę laikyti gauta teisėtai, nors iš tikrųjų ji yra teisėta?

— Tai kam taip elgiesi, kad turi griebtis apgavystės? — šelmiškai paklausė jis.

— Džudai, liaukis! Dėl to neturėtum įsižeisti. Priimk mane tokią, kokia esu.

— Gerai, mieloji, taip ir darysiu. Tu tikriausiai teisingai sakai. O dėl tavo klausimo, tai mes juk ir neprivalėjom nieko įrodyti. Tegu aiškinasi patys. Šiaip ar taip, mes gyvenam kartu.

— Teisybė, nors ir ne taip, kaip jie mano.

— Vienas dalykas yra tikras — kad ir kokiu pagrindu padarytas teismo sprendimas, jei santuoka nutraukta, tai jos ir nebėra. Mums net naudinga, kad esam tokie kuklūs nepastebimi žmoneliai — mūsų reikalai sprendžiami paskubomis, daug nesvarstant. Taip buvo su manim ir Arabela. Aš bijojau, kad iškils aikštėn jos nusikalstama antroji santuoka ir ji bus nubausta, bet niekas ja nesidomėjo — nei kas klausė, nei kas įtarė. Jei būtume garsenybės iš diduomenės, būtume vargę be galo, tardymai būtų tęsęsi daugelį dienų ir savaičių.

Pamažu Sju užsikrėtė jo džiaugsmingu laisvės suvokimu ir pasiūlė eiti pasivaikščioti į laukus — vėliau vietoj pietų gal užkąsią ko nors šalto. Džudas sutiko, ir Sju užlipo į viršų persirengti. Savo laisvei pagerbti apsirengė ryškią suknelę, o Džudas, tai pamatęs, užsirišo šviesesnį kaklaraištį.

— Dabar eisim už parankių kaip susižadėję,— tarė jis.— Jau turim teisę.

Jie išėjo iš miesto ir patraukė taku per slėnį, nors žemė buvo sušalusi, o platūs nuimti laukai tušti ir nykūs. Tačiau juodu buvo taip užsiėmę savimi, jog beveik nė nematė, kas buvo aplinkui.

— Na, mano brangiausioji, pagaliau mes, dėl padorumo kiek palaukę, galėsim susituokti.

— Tikriausiai galėsim,— atsakė Sju abejingai.

— Tai ar mes neketinam tuoktis?

— Aš nenoriu sakyti tau „ne“, mielas Džudai, bet į santuoką ir dabar žiūriu taip pat kaip ir anksčiau. Aš taip pat tebebijau, kad tas geležinis kontraktas neužgniaužtų tavo meilės man, o mano tau, kaip buvo mūsų nelaimingiems tėvams.

— Bet ką gi daryti? Aš tave myliu, Sju, tu tai žinai.

— Žinau, net labai gerai. Tik man būtų geriau, kad visą laiką taip gyventume — kaip įsimylėjėliai, susitikinėtume tik dieną. Taip daug maloniau, ypač moteriai, kai ji tikra dėl vyriškio. O padorumo jei lig šiol nelabai paisėm, tai ir toliau taip galima.

— Mūsų vedybinio gyvenimo patirtis — ir tavo, ir mano — nieko gero nežada, nėra ką sakyti,— tarė jis niauriai.— Gal mūsų tokia amžinai nepatenkinta, neprisitaikiusi prie gyvenimo prigimtis, o gal tiesiog nesiseka. Bet kartu mes...

— Kartu mes būsim du nevykėliai sudėti į krūvą, o tai jau dvigubai blogiau... Man atrodo, kad aš pradėsiu tavęs bijoti, Džudai, kai tik valdiškas antspaudas patvirtins tau pareigą mane mylėti, o aš gausiu oficialų leidimą būti mylima. Ū, kaip baisu ir bjauru! O kai tu esi laisvas kaip dabar, aš tavim pasitikiu labiau už visus pasaulyje.

— Ne, ne, nesakyk, kad aš pasikeisiu! — priekaištingai šūktelėjo jis, nors balse buvo girdėti būgštavimas.

— Nekalbant apie save ir nelaimingą savo giminės bruožą — žmogaus prigimčiai apskritai nebūdinga mylėti per prievartą. Jis labiau linkęs mylėti, kai jam tai draudžiama. Jei per vestuvių apeigas reikėtų prisiekti ir pasirašyti abipusę sutartį liautis mylėjus nuo tos dienos, kai suteikiama teisė priklausyti vienas kitam, ir kiek galima vengti matytis viešumoje, būtų daug daugiau besimylinčių porų kaip dabar. Tik įsivaizduok laužančius priesaiką vyrą ir žmoną — jie susitikinėja slapta, visiems meluoja, kad nesimato, laipioja į miegamąjį pro langą ir slapstosi sandėliuke. Tada tikrai neatvėstų vienas nuo kito.

— Taip, bet jei ir sutiksim, kad šitai ar kas nors panašaus įmanoma, tu nesi vienintelė pasaulyje, Sju, kuri tai supranti. Žmonės tuokiasi, nes negali atsispirti prigimčiai, nors gal daugelis puikiai žino, kad greičiausiai gaus mėnesį malonumo viso gyvenimo nelaimės kaina. Ir tavo, ir mano tėvai, be abejo, tai suprato, jei turėjo nors kiek mūsų pastabumo. Bet jie vis tiek susituokė, nes buvo užvaldyti žmogiškų aistrų. O tu, Sju, esi tokia nereali, bekūnė būtybė, tu,— jei ga-

liu taip pasakyti,— turi savyje taip mažai žemų aistrų, kad gali vadovautis protu ten, kur mes, vargšai nelaimingi, nukrėsti iš grubesnio molio, negalim.

— Na štai,— atsiduso ji,— tu ir pripažinai, kad mums vedybos gali blogai baigtis. Tačiau aš nesu tokia išimtis iš moterų tarpo, kaip tau atrodo. Mažai kurioms patinka vedybinis gyvenimas, bet jos išteka dėl to, kad tai atseit suteikia orumo ir padėtį visuomenėje, o aš esu labai linkusi apsieiti ir be orumo, ir be padėties.

Džudas vėl nusiskundė, kaip jau ne kartą, kad nors jie ir artimi draugai, ji dar niekad nėra tiesiai ir atvirai pasakiusi, jog jį myli ar galėtų pamilti.

— Aš tikrai kartais pagalvoju, kad tu iš viso nesugebi mylėti,— kone piktai jis išreiškė savo abejonę.— Tu tokia užsidariusi. Aš žinau, moterys vienos kitas primoko, kad niekada nereikia vyriškiui prisipažinti visos teisybės. Bet tikra meilė pagrįsta visišku abipusiu nuoširdumu. Moterys nesupranta, kad vyriškis, atsigręždamas į praeitį ir prisimindamas moteris, su kuriomis buvo artimas, švelniausiai mini tą, kuri buvo jam atvira. Patį rimčiausią vyrą galima patraukti koketavimu ir gudriu išsisukinėjimu, bet išlaikyt tuo neišlaikysi. Moters, kuri per daug įsileidžia į šį lengvabūdišką žaidimą, laukia žiaurus atpildas — anksčiau ar vėliau garbintojai nusigręžia nuo jos su panieka, ir ji nueina į kapą niekieno neapverkta.

Sju ėjo žvelgdama į tolį ir klausėsi jo lyg nusikaltusi. Staiga ji liūdnai pasakė:

— Šiandien tu man jau nelabai patinki, Džudai!

— Taip? O kodėl?

— Tu toks piktas... ir ištisai sakai man pamokslus. Nors tikriausiai aš ir esu tokia negera ir nieko verta, kad nusipelnau griežčiausios pylos.

— Ne, tu nesi negera. Tu labai miela. Bet kai tik aš bandau išgauti iš tavęs, kad mane myli, išslysti kaip ungurys.

— Ne, ne, aš negera, užsispyrusi ir visokia tokia! Be reikalo nori įrodyti, kad nesu. Gerų taip niekas nebara... Bet aš turiu tik tave vieną, nėra kam manęs apginti, ir kaip man sunku, kad neleidi pačiai nuspręsti, kaip gyventi su tavim — ar ištekėti, ar ne!

— Sju, drauguže mano mieliausioji, aš nenoriu tavęs versti nei tekėti, nei kitaip gyventi su manim, tikrai ne! Negerai, kad tu tokia įžeidi! Nebekalbėkim apie tai iš viso, ir tegul būna kaip yra. Dabar kalbėkim tik apie upelį, pievas ir ūkininkų laukiamą derlių.

Po to keletą dienų apie vedybas jie nebeužsiminė, nors kai taip gyveno, skiriami tik laiptų aikštelės, nuolat apie tai galvojo. Sju dabar labai padėdavo Džudui: neseniai jis ėmėsi savarankiškai daryti antkapinius akmenis ir kalti juose užrašus. Akmenis laikė kiemelyje už namo, ir Sju, atitrūkusi nuo šeimininkavimo, sužymėdavo jam raides, o kai jis iškaldavo, nudažydavo juodai. Darbas buvo žemesnės kvalifikacijos negu tas, kurį dirbo katedroje, o užsakovai buvo neturtingi kaimynai, žinantys, kad „Džudas Faulis, antkapių dirbėjas“, kaip jis skelbėsi apie save iškaboje ant durų, ima nebrangiai už tuos paprastus paminklėlius, kokių jie norėjo savo mirusiems artimiesiems. Bet dabar jis jautėsi daug savarankiškesnis, ir tik tokį darbą dirbant jam galėjo padėti Sju, nes ji labai nenorėjo būti jam našta.

II

Vieną vakarą mėnesio pabaigoje Džudas grįžo iš paskaitos apie senovės istoriją, kurios klausėsi miesto salėje. Sju buvo likusi namie, ir, kai tik Džudas parėjo, padavė jam vakarienę. Ji buvo neįprastai tyli. Džudas pasiėmė iliustruotą žurnalą ir įsigilino į jį, paskui staiga pakėlęs akis pamatė, kad ji kažko susirūpinusi.

— Ko tokia nelinksma, Sju? — paklausė jis.

— Aš turiu tau kai ką pasakyti.

— Ar buvo kas atėjęs?

— Taip. Moteris.— Sju balsas suvirpėjo, ji staiga metė ruošą, atsisėdo prie židinio ir, susidėjusi ant kelių rankas, įsižiūrėjo į liepsną.— Nežinau, ar gerai padariau,— kalbėjo ji toliau.— Pasakiau, kad tavęs nėra namie, tai ji norėjo laukti, o aš tada pasakiau, kad tu gal nenorėsi jos priimti.

— Kodėl taip pasakei, mieloji? Jai tikriausiai reikėjo akmens. Ar ji buvo su gedulu?

— Ne, ne su gedulu, ir jokio akmens jai nereikėjo. Aš pagalvojau, kad tau geriau su ja nesimatyti,— atsakė Sju, žvelgdama į jį tiriamai ir kartu maldaujamai.

— Bet kas ji tokia? Ar nepasisakė?

— Ne, nepasisakė, bet aš žinau. Žinau! Arabela!

— Tai tau gražiausia! Ko gi jai gali iš manęs reikėti? Kodėl tu manai, kad tai buvo ji?

— Nemoku paaiškinti. Bet tai buvo ji! Esu tikra. Kaip blizgėjo jos akys, kai žiūrėjo į mane! Tokia stora, vulgari.

— Na, nepasakyčiau, kad Arabela tokia jau vulgari, nebent iš kalbos. Nors dabar gal ir pasikeitė, juk dirbo bare. Kai buvau su ja pažįstamas, buvo gana graži.

— Graži! Na taip, taip, graži!

— O tavo balselis lyg ir suvirpėjo. Na, šiokia ji ar tokia, yra ištekėjusi už kito ir man nebeegzistuoja. Tai ko dėl jos sukt galvas?

— Ar tu tikras, kad ištekėjusi? Ar turi žinių?

— Ne, tikrų žinių neturiu. Bet ji dėl to prašė ištuokos. Kaip supratau, norėjo su tuo žmogum gyventi teisėtai.

— O Džudai! Tai buvo Arabela, tikrai! — sušuko Sju, užsidengdama veidą rankomis.— Kokia aš nelaiminga! Nesvarbu, ko ji buvo atėjusi, man tai atrodo blogas ženklas. Juk tu nenori su ja susitikti, ar ne?

— Nelabai noriu. Būtų sunku kalbėtis — ir man, ir jai. Betgi ji išėjo. Ar sakė, kad dar ateis?

— Nesakė. Bet išėjo labai nenorom.

Sju, kuri susijaudindavo dėl menko nieko, visai negalėjo valgyti, o Džudas pavakarieniavo ir jau taisėsi gulti. Vos jis pamaišė anglis židinyje, užsklendė duris ir užlipo į viršų, pasigirdo beldimas. Iš savo kambario tuoj atbėgo Sju, taip pat ką tik ten užlipusi.

— Vėl jinai! — sušnibždėjo Sju baimingai.

— Iš kur tu žinai?

— Ir pirma taip beldė.

Jie pasiklausė ir vėl išgirdo beldžiant. Tarnaitės juodu neturėjo, todėl patiems reikėjo pasižiūrėti, kas beldžia.

— Aš atidarysiu langą,— tarė Džudas.— Negi kas gali tikėtis, kad įsileisim į namus taip vėlai.

Jis nuėjo į savo miegamąjį ir pakėlė lango rėmą. Tyki gatvė buvo tuščia, nes čia gyveno darbininkai, o jie eidavo gulti anksti, tik kiek tolėliau po žibintu vaikštinėjo moteris.

— Kas ten? — pašaukė Džudas.

— Ar čia ponas Faulis? — atsiliepė moteris. Balsas, be jokios abejonės, buvo Arabelos.

Džudas atsakė teigiamai.

— Ar ten ji? — paklausė Sju, kuri stovėjo tarpduryje net prasižiojusi.

— Taip, mieloji,— atsakė Džudas.— Ko tu nori, Arabela?

— Atsiprašau, Džudai, kad trukdau,— nuolankiai atsakė Arabela.— Aš buvau atėjusi anksčiau, būtinai norėjau su tavim šiandien pasimatyti. Aš patekau į bėdą ir neturiu jokios pagalbos.

— Į bėdą?

— Taip.

Stojo tyla. Džudo širdyje sukruto nederama užuojauta prašančiajai.

— Tai ar tu neištekėjai?

— Ne,— atsakė ji padvejojusi.— Jis galų gale apsigalvojo. Mano padėtis dabar labai sunki. Tikiuosi įsitaisyti kur nors bufetininke, bet reikia laiko. O mane iš tikrųjų ištiko didelė bėda, staiga užgriuvo iš Australijos. Kitaip tikrai tavęs netrukdyčiau, patikėk. Norėjau apie tai pasikalbėti.

Sju skausmingai įsitempusi klausėsi kiekvieno žodžio, bet tylėjo.

— Gal tau reikia pinigų, Arabela? — aiškiai sušvelnėjusiu balsu paklausė Džudas.

— Už nakvynę užsimokėti užteks, bet kelionei atgal, ko gero, nebe.

— Kur tu gyveni?

— Vis dar Londone.— Ji buvo besakanti savo adresą, bet apsigalvojo.— Gali dar kas išgirsti, tai nenoriu garsiai apie save skelbtis. Jei galėtum nulipti žemyn ir kiek palydėti iki „Princo" — aš ten apsistojau — viską paaiškinčiau. Išklausyk mane dėl mūsų praeities!

— Vargšelė! Reikia jai padaryti malonę, išklausyti,— tarė Džudas labai sumišęs.— Niekas nuo to nepasikeis, nes rytoj ji išvažiuoja.

— Bet juk tu gali rytoj pas ją nueiti, Džudai! Neik dabar, Džudai! — pasigirdo gailus balselis iš tarpdurio.— Aš žinau, ji nori tave pasigauti, kaip ir pirma. Neik, mielasis, neik! Ji puolusi moteris — tai matyti iš visko, ir iš balso!

— Eisiu,— pasakė Džudas.— Nemėgink manęs sulaikyti, Sju. Dievas mato, aš jos nebemyliu, bet žiaurus nenoriu būti.

Ir jis pasuko į laiptus.

— Bet ji tau ne žmona! — sušuko Sju labai sunerimusi.— O aš...

— O tu taip pat dar ne, mieloji,— atsakė Džudas.

— Negi tu tikrai eini pas ją? Neik! Neik iš namų! Būk geras, Džudai, labai prašau, neik pas ją, jeigu ji tau taip pat ne žmona, kaip ir aš.

— Na, jeigu jau taip, tai ji šiek tiek daugiau man žmona negu tu,— pareiškė Džudas, ryžtingai imdamas skrybėlę.— Aš norėjau

ir noriu, kad tu būtum mano žmona, ir laukiu su Jobo kantrybe, bet nematau, kad lig šiol būčiau ką pasiekęs visišku savęs atsižadėjimu. Aš duosiu pinigų ir išklausysiu, ką ji nori pasakyti. Kiekvienas doras žmogus taip pasielgtų.

Jis kalbėjo taip, kad Sju suprato — veltui priešintųsi. Ji nieko nebesakė ir nuolankiai kaip kankinė pasitraukė į savo kambarį; girdėjo, kaip jis lipa laiptais, atšauna duris ir išėjęs uždaro. Likusi viena, kai niekas nebematė, nebepaisė moteriško orumo ir garsiai kūkčiodama nubėgo žemyn. Įsiklausė. Ji žinojo, kur yra Arabelos paminėtas viešbutis. Ten nueiti normaliu žingsniu reikės septynių minučių ir septynių — grįžti. Jeigu po keturiolikos minučių negrįš, vadinasi, bus užkliuvęs. Ji pasižiūrėjo į laikrodį. Buvo be dvidešimt penkių vienuolika. Jis juk gali užeiti su Arabela į viešbutį, nes dar nebus uždaryta, ji gali pasiūlyti su ja išgerti, ir tada dievas težino, kas gali atsitikti!

Ji tylomis laukė nežinios kankinama. Laikas jau buvo beveik praėjęs, ir tada staiga durys atsidarė, ir įėjo Džudas.

Sju nudžiugusi šūktelėjo.

— O, aš žinojau, kad tavimi galima pasitikėti! — pradėjo ji.— Koks tu geras!

— Aš jos niekur neradau šitoje gatvėje, o išėjau su šlepetėmis. Ji nuėjo sau, vargšelė, nusprendusi, kad aš toks kietaširdis ir nepaklausysiu jos prašymo. Aš sugrįžau apsiauti batų, nes pradeda lyti.

— Ak, bet kam tau taip rūpintis moterimi, kuri taip blogai su tavim elgėsi! — sušuko Sju nusivylusi, pagauta pavydo.

— Sju, ji yra moteris, ir aš jai esu buvęs neabejingas. Kai tokie reikalai, negalima būti galviju.

— Ji tau jau nebe žmona! — sušuko Sju įsikarščiavusi.— Tu neprivalai eiti jos ieškoti! Tai neteisinga! Tau nebegalima su ja susieiti, ji tau jau svetima. Nejaugi tai užmiršai, brangusis!

— Man atrodo, ji tebėra kokia buvusi — lengvabūdė, nerūpestinga, nesusimąstanti,— tarė Džudas, audamasis batus.— Nesvarbu, kokią ten komediją vaidino Londone teisininkai, tai nekeičia mano tikrų santykių su ja. Jei ji buvo mano žmona, kai gyveno Australijoje su kitu vyru, tai ir dabar ji man žmona.

— Bet ji tada nebuvo tavo žmona! Paklausyk, ką aš sakau! Tai absurdas!.. Tu... tu pareisi tuoj pat, po kelių minučių, taip, mielasis? Ji tokia prasta, tokia šiurkšti, tu negalėsi ilgai su ja kalbėtis. Ji visada tokia buvo!

— Gal ir aš, savo nelaimei, taip pat šiurkštus! Turiu savyje visų žmogiškų silpnybių užuomazgas ir esu įsitikinęs, kad kaip tik dėl to supratau, jog buvo kvaila galvoti apie dvasininko luomą. Nuo girtavimo, atrodo, jau išsigydžiau, bet ką gali žinoti, kokia nauja forma suvešės manyje užgniaužtos ydos. Aš tave myliu, Sju, kaip ilgai aš šokinėjau apie tave ir kaip mažai man už tai atlyginta! Aš myliu tave kilniausia ir geriausia savo sielos dalimi, o tavo tyrumas mane kelia ir įgalina daryti tai, ko prieš metus nė nemaniau sugebėsiąs. Labai lengva mokyti, kad reikia tvardytis ir kad blogai moterį prievartauti. Norėčiau aš, kad tie doruoliai, kurie smerkė mane už Arabelą ir kitus dalykus, pasikankintų taip, kaip aš kankinuosi šalia tavęs paskutiniu metu! Jie turbūt pripažintų, kad vis dėlto reikia turėti kažkiek savitvardos gyvenant su tavim po vienu stogu ir nuolatos nusileidinėjant tavo norams.

— Taip, tu man geras, Džudai, aš tai suprantu, juk tu mane globoji.

— O Arabela prašė mane pagalbos. Man reikia eiti su ja bent pasikalbėti.

— Ką aš daugiau galiu pasakyti! Reikia, tai reikia! — ištarė Sju ir staiga graudžiai pravirko.— Aš nieko neturiu, tik tave, Džudai, ir tu mane nori pamesti! Nežinojau, kad tu toks! Aš šito nepakelsiu, nepakelsiu! Jeigu ji būtų tavo žmona, tada kas kita!

— Arba jeigu tu būtum!

— Na gerai, jeigu taip reikia, tegu, ką padarysi. Sutinku. Aš būsiu tavo žmona. Bet aš to nenorėjau, aš iš viso nenoriu daugiau tekėti. Bet sutinku, sutinku. Aš tikrai tave myliu ir turėjau suprasti, kad jei gyvensim šitaip, tu pagaliau pasieksi savo.

Ji pribėgo ir puolė jam ant kaklo.

— Negi tu manai, kad aš tokia šalta ir belytė, dėl to neprisileidžiu tavęs? Esu tikra, kad taip nemanai. Dar pamatysi! Aš jau priklausau tau! Pasiduodu!

— Tai rytoj, ar kai tik tu panorėsi, aš imsiuosi tvarkyti vestuvių reikalus.

— Gerai, Džudai.

— Tada jos nebeieškosiu,— tarė jis, švelniai apkabindamas Sju.— Aš jaučiu, kad iš tikrųjų būtų negarbinga tavo atžvilgiu su ja susitikti, gal ir jos atžvilgiu taip pat. Ji visai ne tokia kaip tu, mano brangiausioji, niekada nebuvo tokia, reikia pripažinti tavo tiesą. Na nebeverk,

gana jau, gana! Štai taip! — kalbėjo jis, bučiuodamas ją į vieną skruostą, po to į kitą, po to į lūpas, o paskui nuėjo užsklęsti durų.

Rytą lijo.

— Na ką, mieloji,— linksmai tarė Džudas per pusryčius,— šiandien šeštadienis, tai aš manau tuoj pat nueiti susitarti dėl užsakų, kad pirmieji būtų jau rytoj, antraip prarasim visą savaitę. Ar užteks vienų užsakų? Sutaupytume vieną kitą svarą.

Sju išsiblaškiusi sutiko. Jos mintys buvo užimtos kuo kitu. Vakarykštis užsidegimas buvo išblėsęs, iš veido buvo matyti, kad nuotaika prislėgta.

— Vakar vakare aš elgiausi kaip baisi egoistė! — sumurmėjo ji.— Juk tai daugiau negu žiauru pasielgti su žmogum taip, kaip aš pasielgiau su Arabela. Visai nepaisiau to, kad ją ištiko nelaimė ir kad ji norėjo kažką pasakyti. Gal tikrai ką nors svarbaus? Čia vėl pasireiškė mano blogas būdas. Kai atsiranda konkurencija, meilė pasirodo savo tamsiąja puse — bent man taip yra, kitiems gal ir ne... Kažin kaip Arabela parėjo į viešbutį? Galgi vargšelė pasiekė jį laimingai.

— Na žinoma, ėjo ir parėjo,— nerūpestingai atsakė Džudas.

— Gal viešbutis dar nebuvo uždarytas ir jai nereikėjo per lietų bastytis gatvėmis. Jeigu tu nieko prieš, aš užsimesiu lietpaltį ir nueisiu pasižiūrėti, kaip ji. Visą rytą apie ją galvoju.

— Bet kam? Tu net neįsivaizduoji, kaip Arabela sugeba susitvarkyti savo reikalus. Na, jeigu taip nori, mieloji, gali nueiti ir susižinoti.

Kai Sju užeidavo atgailos jausmas, jam nebūdavo ribų — ji prasimanydavo sau keisčiausių, nereikalingų bausmių; ją traukte traukė susitikti su visokiais nenormaliais žmonėmis, kurių santykiai su ja buvo tokie, kad kitas būtų stengęsis vengti susitikimo, todėl jos ketinimas Džudo nenustebino.

— O kai grįši,— pridūrė jis,— aš jau būsiu pasiruošęs eiti užsakų. Ar eisi su manim?

Sju sutiko, apsivilko lietpaltį, pasiėmė skėtį, išeidama leidosi Džudo bučiuojama ir pati atsakė į jo bučinius kaip niekad anksčiau. Viskas buvo kitaip.

— Paukštelė pagaliau sugauta! — liūdnai šypsodama pasakė ji.

— Ne, tiktai susivijo lizdelį,— patikino jis.

Sju paėjėjo purvina gatve iki Arabelos viešbučio, kuris buvo ne-

toli. Ten jai pasakė, kad Arabela dar neišvažiavusi, ir nežinodama, kaip apie save pranešti, kad toji, kurią Džudas kadaise mylėjo, nesuprastų, ji paprašė pasakyti, jog atėjo draugas iš Pavasario gatvės — toks buvo Džudo adresas. Ją pakvietė į viršų, ir, įėjusi į nurodytą numerį, ji pamatė, kad tai Arabelos miegamasis ir kad Arabela dar neatsikėlusi. Sju sustojo tarpduryje, bet Arabela iš lovos jai šūktelėjo: „Įeik ir uždaryk duris!" — ir Sju įėjo.

Arabela gulėjo nusisukusi į langą ir ne iš karto atsigręžė, ir Sju, nors ir kupinai atgailos, akimirką šmėstelėjo piktdžiugiškas noras, kad Džudas pamatytų jos pirmtakę dabar, dienos šviesoje. Iš profilio ir lempoms šviečiant Arabela dar galėjo atrodyti graži, tačiau dabar ji buvo akivaizdžiai nevalyva; pamačiusi veidrodyje, kaip gražiai ir gaiviai atrodo pati, Sju pralinksmėjo, bet tuoj pajuto, kad nekenčia savęs už šį žemą konkuruojančios patelės jausmą.

— Aš tik užėjau sužinoti, ar laimingai vakar sugrįžot,— maloniai tarė Sju,— bijojau, kad ko nebūtų atsitikę.

— O, kokia nesąmonė! Aš pamaniau, kad čia atėjo jūsų draugas... ar vyras... ponia Fauli, juk taip tikriausiai dabar vadinatės? — tarė Arabela, iš nusivylimo kritusi ant pagalvės ir atleidusi duobutę skruoste, kurią ką tik taip rūpestingai buvo pasidariusi.

— Ne, ne taip,— atsakė Sju.

— O aš manau, kad galėtumėt, net jei jis jums ir ne vyras. Padorumo laikytis visada ne pro šalį.

— Nesuprantu, ką jūs turite galvoje,— sausai atsakė Sju.— Jeigu taip norit, jis yra mano.

— Vakar dar nebuvo.

Sju išraudo ir paklausė:

— Iš kurgi jūs žinot?

— Iš to, kaip jūs kalbėjotės su manim prie durų. O, brangute, tai jūs greit susitvarkėt, ir manau, kad mano apsilankymas vakar prie to prisidėjo,— nusikvatojo Arabela.— Bet aš gi ir nenorėjau jo atimti iš jūsų.

Sju pasižiūrėjo į lietų lauke, į nešvarų apdangalą ant tualetinio stalelio, Arabelos plaukų uodegą, pakabintą ant veidrodžio visai taip pat kaip kadaise, kai gyveno su Džudu, ir jau pasigailėjo atėjusi. Tuo momentu pasigirdo beldimas į duris, ir kambarinė atnešė telegramą, atėjusią ponios Kartlet vardu.

Arabela gulėdama ją atplėšė, ir visas jos nervingumas pradingo.

— Labai esu jums dėkinga už rūpestį,— tarė ji maloniai, kai kambarinė išėjo,— bet nėra ko manim rūpintis. Mano žmogus pagaliau nusprendė, kad negali be manęs apsieiti, ir sutinka mane vėl vesti, kaip visą laiką žadėjo. Matot! Čia jo atsakymas į mano telegramą.

Ji atkišo telegramą Sju, bet toji neėmė.

— Prašo grįžti. Sako, jo baras Lambete be manęs sugriūsiantis. Bet mušti manęs įkaušęs jau nebemuš kaip anksčiau, kai tik būsim sujungti anglų įstatymo. O jumis dėta aš prisikalbinčiau Džudą, kad nusivestų pas pastorių,— tada jau reikalas būtų sutvarkytas! Aš sakau jums kaip draugė, brangute.

— Jis ir laukia to, bet kada galim,— atsakė Sju šaltai ir išdidžiai.

— Tai ir tuokitės, dėl dievo. Tada gyvenimas su vyru pasidaro daug praktiškesnis, ir su pinigais geriau. Be to, jeigu susirieji ir vyras tave išvaro, tada gali kreiptis į teismą, o jei tu ne žmona, tai niekas neapgins, nebent jis įvarytų peilį ar perskeltų makaulę su žarstekliu. O jeigu tas tipas paspruks — aš sakau draugiškai, kaip moteris moteriai, nes niekad negali žinoti, ką vyras susimanys iškrėsti,— tada tau nors baldai lieka ir niekas nežiūrės kaip į vagilę. Aš su savuoju tuoksiuos, kol jis dar nori, na o pirmas mano ištekėjimas buvo trupučiuką su broku. Vakar vakare aš pasiunčiau jam telegramą, kad su Džudu beveik jau susitaikiau, ir jis bus išsigandęs. Gal būčiau ir susitaikius, jeigu ne jūs,— nusišaipė ji,— ir tada nuo šios dienos ir mano, ir jūsų gyvenimas būtų kitaip pasukęs. Argi dar gali būti kitas toks kvailelis kaip Džudas — jei tik pasirodai esanti nelaiminga ir dar trupučiuką jam pasimeilini, jis tuoj ir suminkštėja. Toks jis ir su paukščiais, su viskuo. Na tiek to, kad taip viskas susitvarkė, nors ir nesusitaikėm, aš jums dovanoju. Ir dar kartą patariu kuo greičiau tą reikalą apiforminti, kad būtų teisėta santuoka. Vėliau gali būti labai keblu.

— Aš jau sakiau, kad jis prašo mano rankos, nori įteisinti mūsų ryšį,— atsakė Sju su dar didesniu orumu.— Jis to nepadarė iškart, kai aš tapau laisva, tik todėl, kad aš nenorėjau.

— Ak taip, ir jūs išsiskyrusi,— tarė Arabela, kritiškai ir kiek pašaipiai nužvelgdama viešnią.— Pabėgot nuo pirmojo kaip ir aš?

— Viso geriausio — man jau reikia eiti! — subruzdo Sju.

— O man irgi laikas keltis ir nešdintis iš čia,— atsakė Arabela ir taip staiga šoko iš lovos, jog visos minkštos kūno vietos suliumpsėjo. Sju išsigandusi puolė į šoną.— O dieve, ko čia gąsčiojatės, aš gi

tik moteris, o ne koks dilba kareivis!.. Pala, dar neskubėkit, brangute,— kalbėjo ji toliau, sulaikydama Sju už peties.— Aš iš tikrųjų norėjau su Džudu pasitarti dėl vieno reikaliuko, kaip ir sakiau jam. Dėl to tiktai ir atvažiavau. Ar jis neateitų į stotį pasišnekėti? Jūs manot, ne. Na tai aš jam parašysiu. Nenorėjau apie tai rašyti, bet tiek to, parašysiu.

III

Kai Sju sugrįžo, Džudas laukė jos prie durų, pasiruošęs pradėti tvarkyti vedybų reikalus. Ji įsikibo jam už parankės, ir jie išėjo kartu, tyliai ramiai kaip tikri draugai. Jis matė, kad Sju susimąsčiusi, ir jos nekalbino.

— Džudai, aš kalbėjausi su ja ir dabar gailiuosi,— pagaliau prabilo Sju.— Bet vis dėlto gerai, kai tau šį tą primena.

— Reikia manyti, ji buvo mandagi?

— Taip. Ji man... net patiko — truputėlį. Prigimties ji dosnios, ir aš džiaugiuosi, kad jos sunkumai taip staiga pasibaigė.— Sju papasakojo, kad Arabela kviečiama grįžti ir galės susigrąžinti savo padėtį.— O dėl priminimo, tai aš turėjau omenyje mūsų senąjį klausimą. Pasikalbėjusi su Arabela, aš kaip niekad aiškiai pajutau, kokia vulgari institucija yra teisėta santuoka. Tai juk spąstai vyrui pasigauti — bjauru net pagalvoti. Ir kam aš sutikau, kad šįryt eitume užsakų!

— O, dėl to nesijaudink. Man vis tiek kada. Aš tik maniau, kad tu dabar norėsi kuo greičiau viską užbaigti.

— Iš tikrųjų man tai nė kiek labiau nerūpi kaip anksčiau. Gal jei vietoj tavęs būtų kitas, kiek ir nerimaučiau, bet tarp nedaugelio dorybių, kuriomis pasižymi mūsų giminė, man rodos, galima paminėti ištikimybę. Taigi dabar, kai aš iš tiesų esu tavo, o tu mano, aš visai nebebijau tave prarasti. Man net lengviau ant širdies, nes dabar mano sąžinė dėl Ričardo švari, o jis teisėtai gali laikyti save laisvu. Anksčiau man vis atrodė, kad mes jį apgaudinėjam.

— Kai tu būni tokia kaip dabar, Sju, man atrodo, kad esi ne paprasta krikščionė, o išlikusi iš kokios didingos senovinės civilizacijos,— aš daug esu apie jas skaitęs jau nuėjusiu praeitin, klasikams pragaišintu metu. Man net kartais atrodo, kad tu štai imsi ir pasakysi, jog

ką tik kalbėjaisi su drauge, kurią buvai susitikusi šventajame Romos kelyje, papasakosi naujienas apie Oktaviją[79] ar Liviją[80], arba kad klauseisi Aspazijos[81] grąžbylysčių, stebėjai, kaip Praksitelis kala iš marmuro savo paskutinę Venerą, o Frina[82] skundėsi esanti pavargusi pozuoti.

Tuo metu jie priėjo zakristijono namus. Sju pasiliko, o Džudas nuėjo prie durų. Jau buvo pakėlęs ranką belsti, bet Sju pašaukė:

— Džudai!

Jis atsigręžė.

— Palauk valandėlę, gerai?

Jis sugrįžo.

— Dar pagalvokim,— tarė ji baikščiai.— Aš kartą sapnavau tokį baisų sapną... Ir Arabela...

— Ką tau sakė Arabela?

— Kad kai žmonės pririšti vienas prie kito, tada galima vyrą prigriebti pagal įstatymą, jeigu jis muša žmoną... ir kai poros pykstasi... Džudai! Ar tu tikrai manai, kad kai privalėsi su manim gyventi pagal įstatymą, mes būsim tokie laimingi kaip dabar? Mūsų giminės žmonės labai kilnūs, kai viskas priklauso nuo jų geros valios, bet visada priešinasi prievartai. Ar tu nebijai tokių santykių, kurie nejučia atsiranda iš pareigos? Ar tau neatrodo, kad jie žudo aistrą, kurios esmė — laisvė?

— Garbės žodis, mano meile, tu pradedi mane gąsdinti visais tais pranašavimais. Na gerai, grįžkim ir dar pagalvokim.

— Taip ir padarysim! — nušvito Sju, ir nuo zakristijono durų jie pasuko atgal. Sju įsikibo Džudui už parankės ir sušnibždėjo:

Ar uždrausi bitei skristi,
Balandėlės plunksnoms kristi?
Ne! Nei meilės pančiais...[83]

Jie viską apgalvojo, o gal atidėjo galvojimą vėlesniam laikui. Viena buvo aišku, kad patį veiksmą tikrai atidėjo ir gyveno lyg kokiame pasakiškame rojuje. Praėjo ir dvi, ir trys savaitės, o reikalai iš vietos nepajudėjo, ir jų užsakai nebuvo paskelbti nė vienoje Oldbrikhemo parapijos bažnyčioje.

Taip jiems delsiant, vieną rytą, prieš pusryčius, paštu atėjo laikraštis ir laiškas iš Arabelos. Pažinęs rašyseną, Džudas nuėjo pasakyti Sju, ir ji apsirengusi nulipo žemyn. Džudas ėmė skaityti laišką, o Sju išskleidė laikraštį; tik pažvelgusi atkišo jį Džudui, rodydama kažką

pirmame puslapyje, bet jis buvo taip įsigilinęs į laišką, jog ne iškart atsisuko.

— Žiūrėk! — tarė ji.

Džudas pažvelgė ir perskaitė. Laikraštis buvo platinamas tik pietinėje Londono dalyje, ir jame išspausdintas pranešimas skelbė, kad švento Jono bažnyčioje Vaterlo Roude buvo sutuokta pora Kartletas ir Don, taigi baro savininkas ir Arabela.

— Na ką, tai ir gerai,— patenkinta tarė Sju.— Bet dabar atrodo kažkaip žema pasekti jų pavyzdžiu, ir aš džiaugiuosi, kad... Šiaip ar taip, ji jau susitvarkė, vargšelė, išsikapstė iš savo bėdų. Maloniau taip galvoti, negu kad nerimauti dėl jos. Gal reikėtų parašyti Ričardui, pasiteirauti, kaip jam sekasi?

Bet Džudo dėmesį tebebuvo prikaustęs laiškas. Perbėgęs akimis skelbimą, jis susirūpinęs tarė:

— Paklausyk, ką ji rašo. Ką man atsakyti ar daryti?

Lambetas, „Trys ragai"

Brangus Džudai (aš nenoriu būti tokia svetima ir vadinti tave ponu Fauliu), siunčiu tau laikraštį, ir iš šio dokumento sužinosi, kad praėjusį antradienį aš vėl ištekėjau už Kartleto. Taigi pagaliau viskas sutvarkyta galutinai. Bet rašau labiau dėl kito asmeninio reikalo, apie kurį norėjau pasikalbėti, kai buvau nuvažiavusi į Oldbrikhemą. Tavo draugei nesiryžau sakyti ir tau mieliau praneščiau žodžiu, nes geriau galėčiau paaiškinti negu laiške. Žinok, Džudai, aš tau anksčiau nesakiau, kad mudviem gimė berniukas, praėjus aštuoniems mėnesiams po to, kai aš tave palikau ir gyvenau su tėvais Sidnyje. Tai lengva įrodyti. Aš maniau, kad nedera tau apie vaiko gimimą parašyti, nes aš, kai atsiskyriau nuo tavęs, dar nežinojau, kad taip atsitiks, ir taip toli gyvenau, be to, buvom visai susipykę. Aš tada ieškojausi geros vietos, tai vaiką paėmė mano tėvai, ir jis iki pat šiol pas juos buvo. Dėl to ir neužsiminiau apie jį, kai tada buvom susitikę Kristminsteryje, ir per skyrybas. Dabar jis jau paaugęs, aišku, ir neseniai mano tėvas su motina parašė, kad jie ten sunkiai verčiasi, o aš čia gerai įsitaisiusi, tad kam jiems vargti su tuo vaiku, kai jo tėvai gyvi. Aš jį tuoj pas save pasiimčiau, bet kad jis dar per mažas, ir iš jo nebūtų jokios naudos bare, ir dar daug metų nebus, be to, Kartletui jis gali kliūti. Bet jį man jau atsiunčia

su kažkokiais pažįstamais, kurie grįžta namo, ir aš turiu prašyti tave, kad jį priimtum, kai atvažiuos, nes visai nežinau, ką su juo daryti. Jis yra tavo teisėtas vaikas, tai aš šventai prisiekiu. Jei kas sakys, kad ne, už mane tuos galėsi išvadinti begėdžiais melagiais. Kad ir kaip aš gyvenau prieš ir po, bet nuo tos dienos, kai už tavęs ištekėjau, buvau tau ištikima, iki išvažiavau, ir pasilieku tau atsidavusi ir t. t.

Arabela Kartlet

Sju veidas buvo sutrikęs.

— Ką tu dabar darysi, brangusis? — pralemeno ji.

Džudas tylėjo, ir Sju žiūrėjo į jį susirūpinusi, sulaikiusi kvapą.

— Čia man smūgis! — ištarė Džudas lyg sau.— Gali būti ir tiesa! Aš negaliu patikrinti. Žinoma, jei jis tikrai gimė tuo laiku, kaip ji rašo, tai jis yra mano. Bet kodėl ji nieko nesakė, kai buvom susitikę Kristminsteryje ir tą vakarą atvažiavę čia?.. Ak taip, dabar prisimenu, minėjo kažką, kad nori pasakyti man vieną dalyką, kad žinočiau, jei mes vėl sueisim gyventi kartu.

— Atrodo, to vaikelio niekam nereikia! — tarė Sju pilnomis ašarų akimis.

Džudas tuo tarpu jau atsigavo.

— Ar mano jis, ar ne mano,— tarė,— įsivaizduoju, koks jo supratimas apie gyvenimą! Ir jeigu aš būčiau labiau pasiturintis, nė akimirkos nesvarstyčiau, kieno jis. Pasiimčiau ir auginčiau. Koks mizeriškas tas tėvystės klausimas — kokią ji galų gale turi reikšmę? Kai pagalvoji, nejaugi taip svarbu, ar vaikas turi tėvo kraujo, ar neturi? Visi mūsų laiko mažutėliai yra visų mūsų dabartinių suaugusiųjų vaikai ir turi teisę patirti mūsų bendrą rūpestį. Tas faktas, kad tėvai nesaikingai rūpinasi vien savo vaikais ir nemėgsta kitų vaikų, turi tą patį pagrindą kaip ir klasiniai, patriotiniai bei kiti gražūs jausmai, kada kiekvienas kitas paliekamas pats sau,— iš esmės šitaip norima parodyti savo niekingą išskirtinumą.

Sju pašoko ir susižavėjusi karštai pabučiavo Džudą.

— Taip, tai tiesa, mielasis! Mes jį pasiimsim! O jeigu jis ne tavo — tuo geriau. Aš vis dėlto viliuosi, kad ne tavo, nors gal ir nedera taip galvoti. Ir jeigu ne tavo, tai aš labai norėčiau, kad jį įvaikintume!

— Gali galvoti apie jį, kaip tau labiau patinka, mano mieloji keistuole! — atsakė jis.— O aš, šiaip ar taip, nenoriu to vargšo ber-

niuko palikti likimo valiai. Tik pamanyk, koks būtų jo gyvenimas Lambeto bare, kokia įtaka, be to, motinai jo nereikia, ji beveik jo nemačiusi, o patėviui vaikas visai svetimas. „Tepražūna diena, kurią aš gimiau, ir naktis, kai buvo pasakyta: „Pradėtas žmogus!"[84] Štai kaip anksčiau ar vėliau pasakys tas berniukas, galbūt mano sūnus!

— O ne!

— Ištuokos byloje ieškovas buvau aš, tai mano pareiga pasirūpinti jo globa.

— Šiaip ar taip, mes tikrai turim jį pasiimti. Aš pasistengsiu būti jam motina, o išlaikyti kaip nors išlaikysim. Aš daugiau dirbsiu. Kažin kada jis atvažiuos?

— Turbūt po kelių savaičių.

— Norėčiau... Kada gi mes įsidrąsinsim susituokti, Džudai!

— Kai tik tu pasiryši, tada ir aš. Priklauso vien nuo tavęs, mieloji. Tik pasakyk, ir bus padaryta.

— Kol dar neatvažiavo berniukas?

— Žinoma.

— Jam tada gal būtų tikresni namai,— sušnibždėjo Sju.

Tuomet Džudas labai oficialiai parašė Arabelai, prašydamas, kad berniuką, kai tik atvyks į Angliją, nukreiptų pas juos; jis neparodė esąs nustebintas tokios iš Arabelos gautos žinios, nė vienu žodžiu nepareiškė savo nuomonės nei dėl tėvystės, nei kokie būtų buvę jo santykiai su Arabela, jei būtų tai sužinojęs anksčiau.

Kitą dieną traukinyje, kuris, išvažiavęs iš Londono, pasiekia Oldbrikhemo stotį dešimtą valandą vakaro, trečios klasės vagono prietemoje sėdėjo mažas išblyškęs vaikas didelėmis baikščiomis akimis. Ant kaklo jam buvo baltas vilnonis šalikas ir dar kabėjo ant paprasčiausios virvelės užvertas raktas, kuris blizgėjo lempos šviesoje. Už skrybėlės kaspino buvo užkištas vaikiškas geležinkelio bilietas. Jis žiūrėjo daugiausia į priešingos sėdynės atkaltę ir nepažvelgdavo pro langą net tada, kai traukinys sustodavo ir būdavo paskelbiama stotis. Ten dar sėdėjo trys keleiviai, viena darbininkė ant kelių laikė pintinėlę su rainu kačiuku. Pintinėlę ji kartkartėm atidengdavo, ir tada kačiukas iškišęs galvą pradėdavo labai juokingai žaisti. Visi keleiviai juokdavosi, išskyrus vienišą berniuką su raktu ir bilietu; jis žiūrėdavo į kačiuką savo didžiulėmis akimis ir tartum sakydavo: „Visi juokai kyla iš nesupratimo. Jeigu blaiviai pasižiūrėsi, tai pasaulyje nėra nieko juokingo".

Retkarčiais, traukiniui stovint, į kupė užsukdavo palydovas ir pasakydavo berniukui:

— Tvarka, vyruti. Tavo skrynia stovi kaip stovėjusi bagažo vagone.

— Gerai,— nė kiek nepagyvėjęs atsakydavo berniukas, pamėgindavo nusišypsoti, bet jam nepavykdavo.

Tai buvo Senatvė, užsimaskavusi Jaunyste, ir taip nevykusiai, jog buvo matyti pro visus plyšius. Atrodė, galinga banga pakyla iš amžių glūdumos ir pagavusi nešasi šį vaiką pačiam jo gyvenimo rytmety,— vaiko veidas atgręžtas atgal į didžiulį Laiko vandenyną, o tam, kas dedasi aplink, jis visai abejingas.

Kai keleiviai vienas po kito užsnūdo ir net kačiukas susirietė į kamuoliuką, pavargęs žaisti ankštumoje, berniukas tebesėdėjo kaip pirma. Atrodė, jis dabar budi ir už kitus tartum pavergta ir paversta į nykštuką dievybė,— sėdėjo ir žiūrėjo į savo bendrakeleivius, bet matė sakytum ne juos pačius, o visą jų uždarą gyvenimo ratą.

Tai ir buvo Arabelos sūnus. Kaip visuomet nerūpestinga, ji prisiruošė parašyti apie jį Džudui tik prieš vaikui atplaukiant laivu, kai ilgiau atidėlioti nebebuvo galima, nors jau seniai žinojo, kad jis atvyks, ir Oldbrikheme buvo apsilankiusi labiausiai norėdama pasakyti Džudui, kad yra vaikas ir kad jis greitai bus Anglijoje. Tą pačią dieną, kai Arabela gavo savo buvusio vyro atsakymą, pavakary garlaivis pasiekė Londono uostą, ir žmonės, globoję berniuką, įsodino jį į kebą, pasakė vežėjui motinos adresą Lambete ir atsisveikinę nuvažiavo savo keliu.

Kai vaikas pasirodė „Trijų ragų“ bare, Arabela nužvelgė jį su tokia išraiška, lyg norėdama pasakyti: „Nieko kito aš ir nesitikėjau“,— gerai pavalgydino, davė kiek pinigų ir, nors jau buvo gana vėlu, išsiuntė traukiniu pas Džudą, kad vaiko nepamatytų jos vyras Kartletas.

Traukinys atėjo į Oldbrikhemą, ir berniukas su skrynia buvo paliktas tuščiame perone. Kontrolierius paėmė jo bilietą ir, suvokęs, kad čia kažkas ne taip, paklausė, kur jis važiuoja vienas tokį vėlų metą.

— Į Pavasario gatvę,— apatiškai atsakė vaikiščias.

— Taigi labai toli, vos ne užmiestyje, ir visi jau bus sugulę.

— Man reikia ten.

— Su tokia skrynia turėsi imti kebą.

— Ne, man reikia eiti pėsčiam.

— Na gerai. Tada palik tą skrynią čia, paskui atsiųsi ką nors, kad paimtų. Pusę kelio pavėžės omnibusas, o toliau gausi eiti pėsčiomis.

— Aš nebijau.

— Kodėl tavo draugai neatėjo pasitikti?

— Turbūt nežino, kad aš atvažiavau.

— O kas jie tokie?

— Mama liepė nesakyti.

— Na, tuomet aš galiu tik pasirūpinti tavo skrynia. O dabar keliauk, ir paskubėk.

Nieko daugiau nesakęs, berniukas išėjo į miestą, pasidairydamas, ar kas jo neseka. Kiek paėjęs pasiklausė, kur yra jam reikalinga gatvė. Jam pasakė eiti tiesiai, iki pat miesto pakraščio.

Vaikas leidosi pirmyn lėtu tartum automatišku žingsniu, ir jo eisena buvo kažkokia neasmeniška — kaip bangos, vėjo ar debesies judėjimas. Jis pedantiškai ėjo tiesiai nurodyta kryptimi, nesižvalgydamas smalsiai į šalis. Buvo matyti, kad šis berniukas gyvenimą suvokia visai ne taip kaip kiti vaikai. Šiaip vaikai pradeda nuo atskirų dalykų ir išmoksta pereiti prie visumos; susipažįsta su tuo, kas artimiausia, ir paskui pamažu suvokia tai, kas bendra. Šitas berniukas atrodė pradėjęs nuo visuotinų gyvenimo dalykų ir niekada nesidomėjęs smulkmenomis. Pastatai, gluosniai ir laukai aplinkui jam tikriausiai atrodė ne kaip mūriniai gyvenamieji namai, apgenėti medžiai ir pievos, o abstraktūs žmonių būstai, augmenija ir platus tamsus pasaulis.

Jis susirado nedidelį skersgatvį ir pasibeldė į Džudo namų duris. Džudas buvo ką tik atsigulęs, o Sju rengėsi eiti į savo kambarį, kai staiga išgirdo beldžiant ir nulipo žemyn.

— Ar čia gyvena tėvas? — paklausė berniukas.

— Kas toksai?

— Ponas Faulis jo pavardė.

Sju užbėgo laiptais pasakyti Džudui, ir tas nuskubėjo žemyn, nors nekantraujančiai Sju atrodė, kad jis labai gaišuoja.

— Ką, ar tai jis? Taip greit? — ėmė klausinėti ji, kai Džudas grįžo.

Ji ilgokai skvarbė akimis vaiko bruožus, paskui staiga išėjo į gretimą kambarėlį. Džudas kilstelėjo vaiką, kad būtų veidas prieš veidą, ir įdėmiai, su niūriu švelnumu įsižiūrėjo į jį; pasakęs, kad būtų jį pasitikę, jei būtų žinoję, kada atvažiuoja, Džudas pasodino berniuką

ant kėdės ir nuėjo ieškoti Sju, nes žinojo, kad ji pernelyg jautri ir kad dabar yra susijaudinusi. Rado ją patamsyje, įrėmusią kaktą į krėslo atkaltę. Džudas apkabino ją ir, glausdamasis veidu prie jos skruosto, sušnibždėjo:

— Kas tau?

— Arabela sakė tiesą... tiesą! Aš matau jo bruožuose tave!

— Na tai nors vienas dalykas mano gyvenime pavyko taip, kaip turėjo.

— Tačiau kita jo pusė — tai *ji*! Ir šitai nepakeliama! Bet reikės... aš pasistengsiu priprasti. Taip, aš privalau!

— Pavyduolė Sju! Aš atsiimu savo žodžius, kad tu belytė. Nesijaudink, viską sutvarkys laikas... Ir žinai, Sju, mieloji, kas man atėjo į galvą? Mes jį išmokslinsim ir paruošim į universitetą. Kas nepavyko man pačiam, gal pasieksiu per sūnų? Dabar neturtingiems darosi lengviau studijuoti.

— Ak tu svajotojau! — tarė ji ir, susiėmę už rankų, jie grįžo pas berniuką. Šis dabar savo ruožtu įsistebeilijo į Sju.

— Tai pagaliau jūs mano *tikroji* motina? — paklausė jis.

— O ką, ar aš atrodau tavo tėtės žmona?

— Na taip, tiktai jis, regis, jus myli, o jūs jį. Ar galiu jus vadinti mama?

Vaikas ilgesingai pažvelgė į ją ir pravirko. Sju taip pat negalėjo susilaikyti ir bematant pasekė jo pavyzdžiu — ji buvo kaip arfa, kurią vienodai suvirpindavo ir menkiausias kitos širdies krustelėjimas, ir jausmų audra savojoje.

— Gali vadinti mane mama, jeigu nori, mano vargšiuk! — tarė ji, glausdamasi skruostu prie jo skruosto, kad paslėptų ašaras.

— O kas čia tau ant kaklo? — kuo ramiau paklausė Džudas.

— Raktas nuo mano skrynios, kuri pasiliko stotyje.

Džudas ir Sju subruzdo, davė berniukui vakarienės, paklojo tam kartui patalą, ir jis greit užmigo. Juodu stovėjo ir žiūrėjo į vaiką.

— Migdamas jis du ar tris kartus pavadino tave mama,— sušnibždėjo Džudas.— Ar ne keista, kad jis to panoro?

— Tai labai svarbu,— atsakė Sju.— Jo maža išsiilgusi širdelė duoda mums daugiau peno apmąstymams negu visos žvaigždės danguje... Ir man atrodo, mielasis, jau *turim* įsidrąsinti ir iškęsti tą ceremoniją. Nėra prasmės eiti prieš srovę, be to, aš jaučiu, kad jau

įkliuvau ir nebeišvengsiu moteriai skirtos dalios. Ak Džudai, juk tu ir po to mane taip pat mylėsi? Aš taip noriu priglausti šitą vaiką ir būti jam motina, ir man gal bus lengviau, kai mūsų ryšys pasidarys teisėtas.

IV

Antrą kartą jie pamėgino įteisinti savo ryšį geriau apgalvoję, nors ėmėsi to jau kitą rytą, kai jų namuose atsirado keistasis vaikas.

Jie pastebėjo, kad jis dažniausiai sėdi ir tyli, keistas, paslaptingas jo veidelis sustingęs, o akys įsmeigtos į kažką, ko nėra realių daiktų pasaulyje.

— Jo veidas tartum tragiška Melpomenės kaukė,— tarė Sju.— O kuo tu vardu, mažiuk, ar jau sakei mums?

— Mane visi vadino Amžinuoju Seneliu. Čia pravardė, sako, dėl to, kad aš atrodau senas.

— Ir kalbi kaip tikras senukas,— švelniai tarė Sju.— Keista, Džudai, kad tokie be laiko suaugę vaikai beveik visada atvažiuoja iš naujųjų kraštų. O kokiu vardu tave pakrikštijo?

— Aš nekrikštytas.

— Kodėl gi?

— Todėl, kad jei numirsiu nekrikštytas, tai nereikės leisti pinigų krikščioniškoms laidotuvėms.

— Tai tu ne Džudas? — paklausė kiek nusivylęs tėvas.

Berniukas papurtė galvą.

— Niekada tokio vardo negirdėjau.

— O kaip kitaip galėjo būti,— greitai įsiterpė Sju.— Jinai gi tavęs visą laiką nekentė!

— Mes jį pakrikštysim,— tarė Džudas ir tyliai pridūrė, kad girdėtų tik Sju: — Vestuvių dieną.

Vis dėlto vaiko atsiradimas sutrikdė jo ramybę.

Jie drovėjosi savo padėties ir, įsivaizduodami, kad civilinės sutuoktuvės metrikacijos biure bus ne tokios viešos kaip bažnyčioje, šį sykį nusprendė apsieiti be bažnyčios. Juodu nuėjo į meriją kartu — dabar buvo taip prisirišę vienas prie kito, jog svarbių reikalų tvarkyti nebegalėjo kitaip kaip dviese.

Džudas Faulis pildė blanką, o Sju jam per petį žiūrėjo, kaip jo ranka vedžioja žodžius. Skaitant šį dar niekada nematytą kvadratinį dokumentą, kuriame buvo įrašytos jų pavardės ir kuriuo toks nepastovus, greit išnykstantis jausmas kaip meilė turėjo būti padarytas amžinas, Sju veide ryškėjo skausminga baimė. „Šalių vardai ir pavardės“ — (dabar jie nebe mylimieji, o šalys, pagalvojo ji). „Padėtis“ — (siaubingas reikalavimas!)... „Rangas arba užsiėmimas“... „Amžius“... „Gyvenamoji vieta“... „Kiek laiko čia gyvena“... „Bažnyčia ar kita įstaiga, kur bus atliktos jungtuvių apeigos“... „Apygarda ir grafystė, kur atitinkamai gyvena šalys“.

— Šitaip žudomas jausmas! — tarė Sju, kai jie ėjo namo.— Čia dar baisiau, negu pasirašyti kontraktą zakristijoje. Bažnyčioje yra nors kiek poezijos. Bet pasistenkim kaip nors iškęsti, brangusis.

— Iškęsim. „Ar yra žmogus, kuris susižadėjo su moterimi ir jos dar nevedė? Tegul jis eina ir grįžta namo, kad nežūtų kautynėse ir kad kitas jos nepaimtų“[85]. Štai kaip pasakė žydų įstatymų leidėjas.

— Kaip gerai tu moki Bibliją, Džudai! Tikrai tau reikėjo tapti pastorium. O aš galiu pacituoti tik pasaulietinius rašytojus.

Per tą laiką, kol reikėjo laukti jungtuvių ceremonijos, Sju, eidama pirkinių, kartais slapta užsukdavo į meriją ir pamatydavo ant sienos skelbimą apie būsimą jųdviejų ryšio sutvirtinimą. Šito ji negalėjo pakelti. Atrodė, pražus visa jausmo romantika, jeigu dabartinis jų ryšys bus prilygintas anam, kai buvo susituokę pirmą kartą. Paprastai ji vesdavosi už rankos mažąjį Senelį, ir jai atrodė, kad žmonės laiko jį jos vaiku ir mano, kad būsimoji ceremonija atitaisys jos praeities klaidą.

O Džudas nusprendė kaip nors sujungti praeitį ir dabartį, todėl pakvietė į vestuves vienintelę dar gyvą pažįstamą nuo vaikystės dienų Merigrine — senąją našlę Edlin, posenolės draugę, kuri ir slaugė ją susirgusią. Jis nelabai tikėjosi, kad ji atvažiuos, bet senutė atvažiavo ir dar atvežė nekasdieniškų dovanų: obuolių, uogienių, varines žnyples nuodagoms nuimti, senovišką alavinį dubenį, anglinį patalo šildytuvą ir didžiausią maišą žąsies plunksnų patalynei. Jie paskyrė jai laisvą kambarį namuose, ir ji anksti nuėjo gulti; būdami apačioje, pro lubas girdėjo, kaip senutė sąžiningai kalba „Tėve mūsų“,— garsiai, pagal visas meldimosi taisykles.

Tačiau užmigti viešnia negalėjo ir, pajutusi, jog Džudas ir Sju dar neatsigulę,— buvo tik dešimta valanda,— ji vėl apsirengė ir nu-

lipo žemyn, ir jie visi iki vėlumos užsisėdėjo prie židinio, ir Senelis kartu, nors jis liko beveik nepastebėtas, nes visą laiką tylėjo.

— Na, aš tai nesu prieš šeimyninį gyvenimą, kaip buvo jūsų tetulė,— tarė našlė.— Galgi šį kartą šeima bus laiminga. Kas daugiau, jei ne aš, gali jums to linkėti, nes nieko pasaulyje iš gyvųjų nebėra, kas taip gerai būtų pažinojęs jūsų tėvus. O jiems nesisekė, dievas mato.

Sju neramiai atsiduso.

— Geri buvo žmonės, musės nenuskriaus,— kalbėjo toliau vestuvių viešnia.— Tik jeigu kas nepasisekdavo ar būdavo ne pagal jų norą, galvą pamesdavo. Vienas toks per tai ir užsitraukė nelaimę, tik nežinau, ar tikrai jis buvo iš jūsų giminės.

— Kaip ten buvo? — paklausė Džudas.

— Taigi gal žinot istoriją apie tą, kuris buvo pakartas ant skardžio prie Rudojo namo — netoli nuo stulpo kelyje iš Merigrino į Elfredstoną, ties kryžkele, kur atsišakoja dar vienas kelias. Bet kada tai buvo — mano senelio laikais, ir jis gal visai jums ne giminė.

— Aš žinau, kur stovėjo kartuvės, man sakė,— sušnibždėjo Džudas,— bet tos istorijos nesu girdėjęs. O ką tas mudviejų su Sju protėvis padarė? Užmušė savo žmoną?

— Ne visai taip. Ji pabėgo nuo jo su mažu vaiku pas savo draugus, ir ten jai būnant vaikas numirė. Jis norėjo pasiimti lavonėlį, palaidoti prie savųjų, bet žmona nenorėjo atiduoti. Tada jis atvažiavo naktį su vežimu ir įsilaužė į namus, ketindamas pavogti karstą, bet jį pagavo, o jis buvo toks užsispyręs, jog nieku gyvu nepasisakė, kodėl įsilaužė. Tai jį palaikė plėšiku, dėl to ir pakorė ant kalno prie Rudojo namo. Žmona po jo mirties išprotėjo. Bet jums jis gal toks pat giminė, kaip ir man.

Iš šešėlio prie židinio tartum iš po žemių pasigirdo balsas, kuris tyliai ir lėtai ištarė:

— Tavim dėtas, mama, aš už tėvo netekėčiau!

Tai prabilo mažasis Senelis, ir visi net krūptelėjo, nes buvo jį užmiršę.

— Bet čia tik legenda,— gyvai tarė Sju.

Po tokios „linksmos“ istorijos, papasakotos jungtuvių išvakarėse, jie pakilo ir, palinkėję viešniai labos nakties, nuėjo gulti.

Rytą Sju kuo toliau, tuo labiau nervinosi ir prieš išeinant pasišaukė Džudą į svetainę.

— Džudai, aš noriu, kad pabučiuotum mane kaip nekaltas myli-

masis,— tarė ji su ašaromis akyse, droviai glausdamasi prie jo.— Juk daugiau taip niekada nebebus! Verčiau būtume nepradėję tvarkyti tų vestuvių reikalų. Bet kad pradėjom, reikia eiti iki galo. Kokia baisi ta istorija, kurią vakar papasakojo ponia Edlin! Man taip sugadino nuotaiką. Dabar man atrodo, kad mūsų šeimą persekioja tragiška lemtis kaip ir visą Atrėjo[86] giminę.

— Arba Jeroboamo[87] giminę,— pridūrė buvęs teologas.

— Taip. Ir dėl to nežmoniškai drąsu, net įžūlu mudviem tuoktis. Aš prisieksiu tau tais pačiais žodžiais, kuriais prisiekiau pirmajam savo vyrui, o tu man tais pačiais, kuriais prisiekei pirmajai žmonai, vadinasi, mes numosim ranka į gautą pamoką, kuri turėjo atgrasyti nuo tokių eksperimentų.

— Jeigu tau neramu, tai ir aš negaliu jaustis laimingas,— tarė Džudas.— Aš tikėjausi, kad šiandien tu džiaugsies. Bet jei ne, tai ne. Nėra prasmės apsimetinėti. Jei tave tas įvykis slegia, tai ir mane taip pat.

— Viskas taip nemaloniai panašu į aną kartą, tik tiek. Na ką gi, eime.

Susikibę už parankių, jie išėjo į meriją, liudytoja pasiėmę tik našlę Edlin. Diena buvo šalta ir apsiniaukusi, nuo „Temzės, kur karalių pilys ant krantų", miestą traukė lipnus rūkas. Merijos laiptai buvo lankytojų apnešti purvu, vestibiulyje stovėjo šlapi skėčiai. Salėje buvo keletas žmonių — ten vyko kažkokio kareivio jungtuvės su jauna moteriškaite. Per tą ceremoniją Sju su Džudu ir našle stovėjo nuošaliau ir skaitė ant sienos pakabintus skelbimus apie būsimas sutuoktuves. Tokio būdo žmonėms kaip Sju ir Džudas patalpa atrodė baisiai niūri, nors įprastiniams lankytojams čia nebuvo nieko ypatingo. Per visą sieną stovėjo lentynos su apipelijusiomis įstatymų knygomis veršio odos viršeliais, buvo daug pašto žinynų ir visokiausių informacinių leidinių. Spintose į atskirus skyrelius buvo pridėta dokumentų aplankų, perrištų raudonomis juostelėmis, nišose stovėjo keli nedegami seifai; plikos medinės grindys, kaip ir laiptai, buvo primintos lankytojų.

Kareivis atrodė piktas, atėjęs čia prieš savo norą, nuotaka — nusiminusi ir susigėdusi, buvo matyti, kad netrukus ji taps motina; po akim jai buvo mėlynė. Jų reikalas buvo greit sutvarkytas, ir toji pora su draugų kompanija pakriku būriu išėjo. Vienas iš liudytojų, eidamas pro Sju ir Džudą, tarė kaip geriems pažįstamiems:

— Matot porelę, kur dabar atėjo? Cha cha cha! Tas vyrukas tik

šį rytą iš kalėjimo. Ji pasitiko prie vartų ir atsitempė tiesiai čionai. Pati viską ir apmokėjo.

Sju grįžtelėjo ir pamatė negražų skusta galva vyriškį už parankės su plačiaveide raupsuota moteriške, išraudusia nuo alkoholio ir patenkinta, kad greit išsipildys jos troškimas. Jie žaismingai pasveikino išeinančią porą ir užlindo priešais Džudą ir Sju, o šių sumišimas vis didėjo. Sju pasitraukė atgal ir atsigręžė į Džudą, jos lūpos persikreipė kaip vaiko, kuris tuoj pravirks.

— Džudai, man čia nepatinka! Ir ko mes atėjom! Čia taip baisu, šita vieta visai netinka mūsų meilei apvainikuoti! Geriau būtume ėję į bažnyčią, jeigu iš viso to reikia. Ten bent ne taip vulgaru.

— Mieloji mano mergyte, kaip tu susijaudinai ir išbalai! — tarė Džudas.

— Tai dabar jau turbūt reikės čia tai atlikti?

— Gal ne... nebūtinai.

Džudas pasikalbėjo su valdininku ir grįžo.

— Ne, jei nenorim, tuoktis nebūtina, nei čia, nei kitur,— pasakė jis.— Galim susituokti bažnyčioje, tiktai gal reikės iš jo gauti kitą liudijimą. Tada eime iš čia, mieloji, nusiraminsim ir dar pasikalbėsim.

Jie išėjo vogčia, lyg jausdamiesi padarę nusikaltimą, ir labai tyliai uždarė duris; našlei, laukiančiai vestibiulyje, pasakė, kad eitų namo, jei reiksią, jie pasikviesią liudytojais bet ką iš gatvės. Išėję pasuko į tuščią nuošalią alėją ir ėmė vaikščioti kaip kadaise Melčesterio turgavietėje.

— Tai ką darysim, brangioji? Mes juk visai susipainiojom. Aš sutinku su *viskuo*, kad tik tau būtų gerai.

— Džudai, mielasis, aš tave taip varginu! Tu norėjai, kad būtų čia, taip?

— Teisybę pasakius, kai įėjom į vidų, man nelabai patiko. Ta aplinka ir mane prislėgė beveik taip pat, kaip ir tave, bjauru ten. Be to, aš prisiminiau, ką tu sakei šįryt — ar iš viso mums reikia susituokti.

Jie ėjo nebežiūrėdami kur, pagaliau Sju sustojo ir vėl pradėjo:

— Atrodo, tai silpnumas, šitaip svyruoti. Ir vis dėlto daug geriau taip, negu antrą kartą pasielgti skubotai... Kokia baisi man buvo ta scena! O tos išglebusios moters veido išraiška, kaip ji pasiruošusi atsiduoti tam nusikaltėliui, ir ne keletui valandų, kaip būtų norėjusi,

o visam gyvenimui. O toji kita vargšelė, kad išvengtų to, ką ji laiko gėda, ir kas atsitiko tik per jos silpnumą, ji nusižemino iki tikrai gėdingo ryšio su tironu, kuris ją niekina ir su kuriuo nebeturėti jokių reikalų būtų buvusi jai vienintelė galimybė išsigelbėti... O čia mūsų parapijos bažnyčia, ar ne? Tai čia būtų reikėję ateiti, jei būtume darę kaip įprasta? Regis, ten dabar pamaldos.

Džudas užlipo laipteliais ir pasižiūrėjo pro duris.

— Ir čia jungtuvės,— tarė jis.— Šiandien, atrodo, visi eina mūsų pėdomis.

Sju pasakė, kad taip esą tikriausiai todėl, jog pasibaigė gavėnia, tada visada būna daug vestuvių.

— Pasiklausykim ir pažiūrėsim, kaip mums atrodys bažnytinė ceremonija,— tarė ji.

Juodu įėjo ir, atsisėdę galiniame suole, ėmė stebėti apeigas prie altoriaus. Buvo aišku, kad tuokiama pora priklauso pasiturinčiai viduriniajai klasei, tačiau jungtuvės nebuvo nei labai gražios, nei labai įdomios. Net iš tokio atstumo Sju ir Džudas matė, kaip dreba gėlės nuotakos rankoje, ir girdėjo, kaip ji mechaniškai beria žodžius, kurių reikšmės, būdama susidrovėjusi, net nesupranta. Klausydamiesi juodu prisiminė, kaip kadaise patys patyrė tokį išbandymą.

— Jai, vargšelei, visai kitaip, negu būtų man, jeigu tam pasiryžčiau, turėdama dabartinę patirtį,— sušnibždėjo Sju.— Jiems, matai, viskas naujiena, ir jie susitaiko su tomis apeigomis kaip su savaime suprantamu dalyku. Bet mes, bent aš, jau aiškiai suvokiame didžiulę to įvykio reikšmę, ir man, nors kartais gal esu pernelyg skrupulinga, iš tikrųjų atrodo amoralu nueiti ir sąmoningai pakartoti tą patį. Kai matau ceremoniją čia, aš pradedu ir bažnytinių jungtuvių bijoti taip, kaip tų merijoje... Mudu silpni, bailūs žmonės, Džudai, ir ten, kur kiti gali tvirtai pasitikėti savimi, aš labai abejoju ir bijau, kad neturėsiu jėgų vėl sudaryti šį bjaurų sandėrį.

Jie liūdnai šyptelėjo ir pašnibždomis toliau aptarinėjo prieš akis vykstančią gyvenimo pamoką. Džudas pasakė, kad juodu turbūt per daug jautrūs ir jiems iš viso nereikėjo gimti, juo labiau susitikti ir sueiti į santuoką, pražūtingiausią iš visų pavojingų užmačių tokiems žmonėms kaip jie.

Jo sužadėtinė sudrebėjo ir rimtai paklausė, ar jis tikrai manąs, kad jiems nereikia, dabar blaiviai suvokiant, vėl pasirašyti tą įsipareigojimą visam gyvenimui.

— Juk būtų baisu, jei pripažindami savo silpnumą vis tiek duotume melagingą priesaiką,— tarė ji.

— Jeigu jau klausi, tai galiu pasakyti, kad ir aš taip galvoju,— atsakė Džudas.— Bet žinok, kad aš tam pasiruošęs, kada tik tu panorėsi, mano brangiausioji.

Ji nežinojo, ką atsakyti, ir Džudas, kalbėdamas toliau, prisipažino, nors ir manąs, kad jiems būtina pasiryžti susituokti, vis dėlto jį, kaip ir ją, sulaikanti baimė; jie esą netinkami santuokai — gal dėl savotiško būdo, nes yra ne tokie kaip visi žmonės.

— Mes baisiai jautrūs, štai kas mums iš tikrųjų yra, Sju! — pareiškė jis.

— Tikriausiai tokių kaip mes yra daugiau, negu mums atrodo.

— Nežinau. Santuokos kontraktas turi kilnų tikslą ir daugeliui jis, be jokios abejonės, yra tinkamas, bet mums ne, kai mes tokie keistuoliai. Prievartiniai šeimos ryšiai, mūsų akimis žiūrint, yra nenuoširdūs ir nenatūralūs.

Sju vis dar nenorėjo pripažinti, kad jie kokie nors keisti ar skiriasi nuo kitų žmonių — visi esą tokie.

— Visi jaučia tą patį, ką ir mes. Tik mes kiek anksčiau susigriebėm. O po penkiasdešimt ar šimto metų štai šios poros palikuonys ir jaus, ir elgsis dar blogiau negu mes. Jie dar aiškiau išvys žmonijos sumaištį,

Šiurpiai pasidauginusius pavidalus, panašius į mus,

ir pabūgs juos veisti toliau.

— Kokia baisi poezijos eilutė!.. nors kai man būna sunku, ir pats taip apie žmones galvoju.

Jie dar pasišnibždėjo, ir pagaliau Sju kiek pralinksmėjo:

— Et, argi mūsų reikalas visuomenės problemos, ko dėl jų galvą kvaršinti? O mes abu, nors ir skirtingai svarstom, išvadą padarėm tą pačią — tokiems kaip mes nelaužomą priesaiką rizikinga duoti. Taigi, Džudai, einam namo, nežudykim savo svajonės. Koks tu geras, mano drauge, nusileidi visiems mano įgeidžiams.

— Jie labai sutampa su manaisiais.

Jis patyliukais pabučiavo ją, slėpdamasis už pilioriaus, nors ir taip niekas nekreipė į juos dėmesio — visi esantys bažnyčioje žiūrėjo, kaip vestuvių procesija eina į zakristiją. Paskui juodu išėjo ir prie durų palaukė, kol sugrįžo karietos ir jaunavedžiai pasirodė skaisčioje dienos šviesoje. Sju atsiduso.

— Gėlės jaunosios rankose taip liūdnai panašios į vainiką, kuriuo senais laikais buvo papuošiamos aukojamos telyčios!

— Ir vis dėlto, Sju, moteriai santuokoje nėra blogiau kaip vyrui. Tiktai kai kurios moterys to nesupranta ir, užuot sukilusios prieš gyvenimo sąlygas, sukyla prieš vyrą — tokią pat auką, kaip ir jos. Šitaip minioje moteris aprėkaus vyrą, kuris ją stumtelėjo, o juk iš tikrųjų jis yra bejėgis susilaikyti, nes jį spaudžia kiti.

— Taip, kai kurios taip elgiasi, užuot susivienijusios su vyru prieš bendrą priešą — prievartą.

Tuo tarpu jaunavedžiai nuvažiavo, ir Sju su Džudu nuėjo nuo bažnyčios kartu su kitais smalsuoliais.

— Ne, nesituokim,— tarė Sju,— bent kol kas.

Eidami pro savo namų langus susikibę už parankių, pamatė, kad į juos žiūri našlė.

— Na ką! — sušuko viešnia, jiems įėjus.— Kai pamačiau, kad taip meiliai pareinat, tai ir pasakiau sau: „Pagaliau prisiruošė!"

Bet Džudas ir Sju trumpai atsakė, kad ne.

— Kaip, iš tikrųjų nesusituokėt? Kad jus bala! Šitiek nugyvenau ir mat ko sulaukiau, žmonės nebeklauso senos patarlės: „Prieš vesdamas galvos nesuk, turėsi laiko vėliau atkentėti". Gana jau man, važiuoju atgal į Merigriną, jeigu dabar toks žmonių supratimas! O mano laikais niekam ir į galvą neateidavo bijoti vedybų — bijojo patrankos ir tuščio bufeto. Mes su vyru kai tuokėmės — kaip kortom sulošėm.

— Tik nieko nesakykit berniukui, kai pareis,— nerimastingai sušnibždėjo Sju.— Tegul galvos, kad viskas buvo kaip reikiant, tada nesistebės ir nesijaudins. Mes, aišku, tik atidėjom, norime dar kartą apsvarstyti. Kas kam darbo, jei mes ir taip laimingi?

V

Kronikininkas, turintis tikslą aprašyti nuotaikas ir poelgius, neprivalo išreikšti savo pažiūrų į aukščiau pateiktą rimtą prieštaringą klausimą. Nebuvo jokios abejonės — tarpuose tarp liūdnų dienų juodu buvo laimingi. Netikėtas Džudo vaiko atsiradimas namuose juos ne taip labai sutrikdė, kaip iš pradžių atrodė, ir net suteikė jų gyvenimui

naują prasmę — dabar jie turėjo malonų rūpestį, nesavanaudišką, taurinantį, kuris ne tik kad negriovė laimės, o dar ją didino.

Jie buvo geri ir rūpestingi žmonės, ir, savaime aišku, daug galvojo apie berniuko ateitį, juo labiau kad jis atrodė visiškai neturįs vaikams įprastų polinkių. Bet nors tuo kartu juodu stengėsi ypatingai į tuos rūpesčius neįsijausti.

Šiaurės Vesekse yra senas miestelis su devyniais ar dešimčia tūkstančių gyventojų, pavadinti jį galime kad ir Stouk-Berhilzu. Stovi jis su savo niūria, negražia senovine bažnyčia ir nauju raudonų plytų priemiesčiu atviroje kreidinėje lygumoje, beveik pačiame viduryje įsivaizduojamo trikampio, kurio kampuose išsidėstę Oldbrikhemo ir Vintončesterio miestai bei svarbus karinis punktas Kvoteršotas. Per jį eina didysis vakarų vieškelis iš Londono, išsišakodamas į du kelius, kurie už kokių dvidešimt mylių vakarų pusėje vėl susijungia į vieną. Kol dar nebuvo geležinkelio, dėl šito susidvejinimo ir susivienijimo keleiviams nuolatos kildavo klausimas, kurį kelią pasirinkti. Bet dabar šis klausimas jau taip pat nuėjęs į amžinybę, kaip ir duoklės mokėtojas valstietis, krovinių vežikas bei pašto karietos palydovas, kurie jį svarstydavo; ir tikriausiai nė vienas dabartinis Stouk-Berhilzo gyventojas net nežino, kad du keliai, išsiskiriantys jo mieste, vėliau vėl susitinka, nes niekas tuo didžiuoju vakarų vieškeliu nebevažinėja nei į vieną, nei į kitą pusę.

Visiems geriausiai žinoma vieta šių dienų Stouk-Berhilze yra kapinės netoli geležinkelio, apsuptos vaizdingų viduramžių griuvėsių; šiuolaikinės koplyčios, šiuolaikiniai antkapiai, šiuolaikiniai krūmai atrodo lyg įsibrovę tarp trupančių, vijokliais apaugusių senovinių sienų liekanų.

Ir štai vieną dieną, kaip tik tais metais, prie kurių priėjo mūsų pasakojimas, birželio pradžioje į šį niekuo neįdomų miestelį suvažiavo geležinkeliu daug žmonių — kai kurie traukiniai iš Londono liko čia beveik tušti. Tuo metu kone visą savaitę čia vyko Didžioji Vesekso žemės ūkio paroda, ir daugelis jos paviljonų buvo užėmę visus pakraščius tartum kariuomenės palapinės per miesto apgultį. Eilės įvairiausių laikinų statinių — palapinių, būdelių, kioskų, paviljonų, galerijų, arkadų — buvo užėmusios žalioje pievoje pusę kvadratinės mylios ploto, ir minios atvykėlių traukė per miestą nenutrūkstama srove tiesiai į parodos aikštę. Pakeliui buvo pristatyta vitrinų, prekystalių, pilna prekių išnešiotojų, dėl to kelias į parodą buvo virtęs

turgumi ir neapdairesnieji palengvindavo savo kišenes dar nepasiekę nė parodos vartų, nors specialiai į ją buvo atvažiavę.

Tai buvo populiari šventė „šilingo diena", ir greitieji ekskursijų traukiniai, atvykę iš priešingų pusių, kone tą pačią minutę sustodavo gretimose platformose. Vienas, jau kelintas iš eilės, atvažiavo iš Londono, o kitas — šonine atšaka iš Oldbrikhemo; iš Londono traukinio išlipo pora: neaukštas gana tuklus vyriškis apvaliu pilvuku ir trumpomis kojomis, panašus į sukutį ant dviejų šakalių, kartu su juo palyginti gražaus stoto moteris raudonu veidu ir juoda suknele, nuo viršaus iki apačios išsiuvinėta karoliukais, todėl visa žvilganti kaip su šarvais.

Jie apsidairė, ir vyriškis jau buvo besamdąs vežėją kaip kiti, tačiau moteris jį sulaikė:

— Nesiskubinkim, Kartletai, iki parodos ne taip jau toli. Nueisim pėsti. Gal pakeliui pasitaikys koks pigus baldas ar senas porceliano indas. Kaip seniai aš čia buvau — kai dar netekėjusi gyvenau Oldbrikheme ir atvažiuodavau paiškylauti su savo kavalierium.

— Negi vešies namo baldus ekskursiniu traukiniu,— tarė storu balsu jos vyras, „Trijų ragų" baro Lambete savininkas; juodu ir atvažiavo iš to „puikaus, tankiai gyvenamo rajono, kurio gyventojai mėgsta gerti džiną", kur patraukti kadaise tokio skelbimo buvo įsikūrę. Baro savininko išvaizda rodė, kad jis taip pat gerokai įjunkęs į gėrimus, kuriuos pilsto klientams.

— Galima parsisiųsdinti, jei tik pasitaikytų kas tinkamo,— atsakė jo žmona.

Jie iš lėto patraukė miesto link, bet vos žengė kelis žingsnius, Arabela pamatė jauną porą su vaiku, einančią iš antrosios platformos, kur buvo sustojęs traukinys iš Oldbrikhemo. Jie buvo kiek pralenkę baro šeimininkus.

— Še tau! — sušuko Arabela.

— O kas? — paklausė Kartletas.

— Kaip tu manai, kas ta porelė? Nepažįsti vyriškio?

— Ne.

— Aš gi tau rodžiau fotografijas.

— Tai čia Faulis?

— O kaipgi!

— Na ir kas, jis kaip visi panoro plačiau pasižvalgyti.

Jei Kartletas ir domėjosi Džudu, kol Arabela jam buvo dar naujiena, tai vėliau, kai jos visi gražumai ir temperamentas, pridėtinės

garbanos ir dirbtinės duobutės skruostuose pasidarė kaip dažnai kartojama istorija, tas susidomėjimas išblėso.

Arabela stengėsi su vyru eiti tam trejetui iš paskos, ir tokiame pėsčiųjų sraute jiems buvo nesunku likti nepastebėtiems. Kartletui ji atsakinėjo išsiblaškiusi, nerūpestingai, nes einantieji priekyje ją domino kur kas labiau negu visa kita.

— Matyt, kad jie myli vienas kitą ir savo vaiką,— tarė baro savininkas.

— *Savo* vaiką! Čia visai ne jų vaikas! — atsakė Arabela su staigiu nesuprantamu pavydu.— Jie dar neseniai vedę ir negali tokio turėti!

Nors dar ne visai užgesęs motinystės instinktas nejučia stumtelėjo ją paprieštarauti Kartleto spėlionei, pagalvojusi nusprendė nebūti pernelyg atvira. Juk ponas Kartletas buvo tikras, kad jo žmonos vaikas nuo pirmojo vyro gyvena su jos tėvais kitame žemės pusrutulyje.

— Gal ir ne jų. Ji atrodo visai kaip mergaitė.

— Jie tebėra meilužiai arba vedę visai neseniai, o vaiką paėmę globoti, tai aiškiai matyt.

Minia judėjo pirmyn, kartu ir nieko neįtariantys Sju su Džudu. Jie buvo sumanę aplankyti šią žemės ūkio parodą, esančią tik už dvidešimties mylių nuo jų miesto, ir skirti tą dieną nebrangiai ekskursijai, kurioje buvo galima suderinti ir malonumą, ir naudą. Galvodami ne vien apie save, jie pasiėmė ir Senelį ir visaip stengėsi jį išjudinti bei pralinksminti, kad jis būtų kaip visi vaikai, nors jis šiek tiek kliudydavo nevaržomai bendrauti kelionėse, kurias jie taip mėgo. Bet netrukus juodu nebepaisė, kad jis mato, ir nebeslėpė švelnaus dėmesio vienas kitam — o droviesiems ir sunku tai nuslėpti — ir tarp visiškai svetimų žmonių elgėsi daug laisviau negu namie. Sju, su nauja vasarine suknele, lieknutė ir lengvutė kaip paukštė, nykšteliu prilaikydama balto kartūninio skėčio kotą, tartum ne ėjo, o skriejo neliesdama kojom žemės, ir atrodė, kad stipresnis vėjo gūsis ims ir nuneš ją per gyvatvorę į laukus. Džudas, su šviesiai pilku šventadieniu kostiumu, iš tikrųjų didžiavosi jos draugija, ir ne tiek dėl gražios išvaizdos, kiek dėl malonaus elgesio ir kalbos. Jie taip gerai suprato vienas kitą, kiekvienas žvilgsnis ir judesys buvo toks iškalbingas, jog geriau kaip žodžiai perteikdavo jų mintis, ir jie buvo tartum dvi tos pačios visumos dalys.

Juodu su vaiku perėjo per turniketą. Arabela su vyru nelabai

atsilikę — iš paskos. Kai atsidūrė aptvertoje parodos teritorijoje, baro savininko žmona pastebėjo, kad tuodu užsiėmę mažuoju, rodo ir aiškina jam daugybę įdomių eksponatų, ir gyvų, ir negyvų; kas kartą, kai nepavykdavo jo išjudinti iš sustingimo, per jų veidus nuslinkdavo liūdesio šešėlis.

— Kaip ji prie jo prilipusi! — tarė Arabela.— Ne, manding, jie bus nevedę, antraip nežiūrėtų vienas į kitą šitaip! Įdomu!

— Bet tu lyg ir sakei, kad jis vedė?

— Girdėjau, kad ketina, tik tiek,— vėl ruošiasi, nes jau buvo kelis kartus atidėję... Bet kaip jie... atrodo, lyg nieko daugiau parodoje, be jų, nebūtų. Jei būčiau jo vietoje, man būtų gėda taip kvailioti!

— Nieko ypatingo aš nematau. Būčiau ir nepastebėjęs, kad jie įsimylėję, jeigu nebūtum pasakiusi.

— Niekada tu nieko nematai! — atkirto ji.

Tačiau ir visi kiti parodoje, be jokios abejonės, buvo tokios pat nuomonės apie meilužių ar vedusiųjų poros elgesį, kaip ir Kartletas, nes nekreipė dėmesio į tai, ką įžiūrėjo įžvalgi Arabelos akis.

— Susižavėjęs ja, lyg būtų kokia fėja! — kalbėjo toliau Arabela.— Mat kaip žiūri, akių neatitraukia. Aš linkusi manyti, kad ji taip labai jo nemyli, kaip jis ją. Man atrodo, ji ne itin karštos širdies, nors kaip sugeba, taip rodo jam meilę... tokią vidutinišką. O jis galėtų ją pakankinti, jei tik panorėtų, bet kad per kvailas. Žiūrėk, jie dabar eina prie sunkiųjų arklių. Eime greičiau!

— Aš visai nenoriu tų sunkiųjų arklių. Ir ko mums paskui juos sekioti? Jei atvažiavom pasižiūrėti parodos, tai ir žiūrėkim, kas mums patinka, kaip jie.

— Na tai tada gal susitarkim, kur susitiksim po valandos, kad ir prie palapinės su gėrimais, ir vaikščiokim atskirai. Tada galėsim žiūrėti, ką norėsim.

Kartletas mielai sutiko, ir jie išsiskyrė — jis nuėjo į paviljoną, kur buvo rodoma, kaip daromas salyklas, o Arabela nusekė paskui Džudą ir Sju. Tačiau nespėjus jų prisivyti, priešais išdygo besijuokiantis veidas, ir ji atsidūrė akis į akį su jaunystės drauge Eni.

Šioji, apsidžiaugusi netikėtu susitikimu, pratrūko kvatotis.

— Aš tebegyvenu šituos kraštuos,— tarė ji nurimusi.— Greit jau ištekėsiu, tiktai mano būsimasis šiandien negalėjo atvažiuoti. Mūsų čia daug kartu privažiavo, bet aš nuo visų kol kas atsiskyriau.

— Gal buvai sutikus Džudą su ta jo pana ar žmona, nežinau, kas jinai jam tokia? Aš juos mačiau.

— Ne, jau kadai nemačiau, daug metų.

— Jie bus kur nors čia netoli. Va, taip ir yra — prie to šėmo arklio!

— O, tai čia jo panelė? Ar žmona, sakei? Tai jis vėl vedė?

— Nežinau.

— O jinai graži, ką?

— Nieko sau, nebloga, tiktai iš proto dėl jos kraustytis nėra ko, nei labai pasitikėti. Tokia menkutė ir nenustygstanti.

— Ir jis gražiai atrodo. Reikėjo tau jo laikytis, Arabela.

— Nežinau, gal ir reikėjo.

— Ak tu, Arabela,— nusijuokė Eni.— Visada tau reikia kokio nors kito, tik ne savojo.

— O kuriai moteriai nereikia, sakyk tu man? O šita, kur su juo, ji gi net nežino, kas yra meilė arba bent tai, ką aš vadinu meile. Iš veido matyt, kad nežino.

— O tu, Eni, gal nežinai, ką ji vadina meile.

— Ir nenoriu žinot! Aha! Jie eina prie menų skyriaus. Ir man būtų ne pro šalį pasižiūrėt paveikslų. Einam? O, šiandien čia visas Veseksas susirinkęs. Antai daktaras Vilbertas. Kiek metų jo nemačiau, o jis vis toks pat, nė kiek nepasenęs. Laba diena, daktare. Ką tik sakiau, kad jūs atrodot nė kiek nepasikeitęs nuo tų laikų, kai pažinojau jus būdama mergina.

— Tai dėl to, kad reguliariai vartoju savo gamybos piliules, ponia. Tik du šilingai ir trys pensai už dėžutę — veiksmingumas garantuotas valstybiniu patentu. Patariu pasekti mano pavyzdžiu ir vartoti šią priemonę, apsaugančią nuo laiko padarinių. Tik du šilingai ir trys pensai.

Daktaras išėmė dėžutę iš liemenės kišenės, ir Arabela buvo priversta nusipirkti.

— Be to, jūsų padėtis už mano geresnė,— kalbėjo jis toliau, kai už piliules buvo sumokėta,— tiesa, ponia — ar tik ne ponia Fauli, buvusi panelė Don nuo Merigrino?

— Taip, bet dabar aš — ponia Kartlet.

— O, tai vadinasi, netekot savo pirmojo vyro? Gabus buvo vyrukas! Mano mokinys, tarp kitko. Mokiau jį negyvųjų kalbų. Ir patikėkit, labai greit žiniomis beveik susilygino su manimi.

— Netekau jo, bet ne taip, kaip jūs manot,— sausai atsakė Arabela.— Teisininkai mus išskyrė. Štai jis, gyvas ir sveikas, su ta jauna moterim eina į meno parodą.

— O! Tik pamanykit! Matyt, kad myli ją.

— Sako, jie pusbrolis ir pusseserė.

— Giminystė, sakyčiau, jiems labai pravertė.

— Taip, be abejo, tą patį galvojo ir jos vyras, kai su ja išsituokė... Ar nenueitume ir mes pasižiūrėti paveikslų?

Trijulė perėjo per pievelę ir įėjo į paviljoną. Džudas ir Sju su vaiku, nenumanydami, kokį kelia susidomėjimą, sustoję prie vieno eksponato salės gale, įdėmiai jį apžiūrinėjo. Po kiek laiko prie to eksponato atsirado ir Arabela su savo draugais ir perskaitė: „Kardinolų koledžo maketas, Kristminsteris. Dž. Faulio ir S. F. M. Braidhed darbas“.

— Gėrėjosi savo pačių padarytu daikčiuku! — tarė Arabela.— Tas Džudas toks ir liko — vis dar tebegalvoja apie koledžus ir Kristminsterį, užuot ėmęsis darbo!

Jie prabėgom apžvelgė paveikslus ir nuėjo prie muzikantų pakylos pasiklausyti kariškių orkestro. Netrukus ten iš kitos pusės atsistojo Džudas su Sju ir vaiku. Arabela nebijojo, kad ją pažins, bet anie buvo taip įsigilinę į save ir sujaudinti muzikos, kad jos, su karoliukais išsiuvinėtu vualiu, nepastebėjo. Ji apėjo apgulusius pakylą žmones ir sustojo už įsimylėjėlių, kurių kiekvienas judesys šiandien ją traukte traukė. Stebeilydama juos, ji pastebėjo, kad Džudo ranka susirado Sju ranką; jie stovėjo prisiglaudę vienas prie kito, manydami, jog taip niekas nepamatys nebylaus jų abipusio jausmo.

— Kvaišeliai... kaip kokie mažvaikiai! — piktai sušnibždėjo Arabela ir grįžo prie savo kompanijos labai nekalbi.

Eni tuo tarpu juokais pasakė Vilbertui, kad Arabela vėl užsinorėjusi savo pirmojo vyro.

— Klausykit, ponia Kartlet,— kreipėsi daktaras, pasivedęs Arabelą į šalį,— ar nereikia jums vienos priemonės? Tai ne mano įprastinis vaistas, bet kartais tokio dalyko žmonės prašo.— Jis išsitraukė mažą buteliuką su skaidriu skysčiu.— Meilės gėrimas, toks kaip buvo vartojamas senovėje, labai veiksmingas. Aš suradau jo receptą, studijuodamas senovės raštus, ir jis dar niekada nėra apvylęs.

— O iš ko jis padarytas? — smalsiai paklausė Arabela.

— Viena jo dalis yra distiliuoti syvai iš balandėlių, kitaip sakant,

karvelių, širdžių. Tokiam buteliukui pilnam padaryti reikia kone šimto širdžių.

— Kurgi jūs gaunat tiek karvelių?

— Pasakysiu kaip paslaptį — aš paimu gabalą akmens druskos, kurią karveliai taip mėgsta, ir padedu į karvelidę ant savo stogo. Po kelių valandų tiek priskrenda karvelių iš visų keturių pasaulio kraštų — iš rytų, vakarų, šiaurės ir pietų,— kad aš galiu prisigaudyti iki valios. O jums reikia pasistengti, kad trokštamas vyriškis išgertų dešimt šio skysčio lašų su kokiu nors gėrimu. Bet turėkite omeny, visa tai aš pasakoju tik dėl to, kad iš jūsų klausimų nujaučiu jus būsiant pirkėją. Juk neapvilsite manęs?

— Gerai, paimsiu tą buteliuką, duosiu kuriai nors savo draugei, tegu išbandys su kavalierium.

Arabela sumokėjo prašomą sumą — penkis šilingus — ir įsikišo buteliuką į savo talpų užantį. Tuomet pasakė, kad jos laukia vyras, ir iš lėto nuėjo prie baro su gėrimais.

Tuo tarpu Džudas, jo draugė ir vaikas nuėjo link sodininkų paviljono, ir Arabela pamatė, kad jie sustojo prie žydinčių rožių. Kiek padelsė žiūrėdama į juos ir nelabai meiliai nusiteikusi nuėjo pas savo antrąją pusę. Tasai sėdėjo ant taburetės prie baro ir plepėjo su spalvingai apsirengusia mergina, kuri buvo įpylusi jam gėrimo.

— Dar negana tau šito namie? — piktai užsipuolė Arabela.— Negi važiavai penkiasdešimt mylių iš savo baro, kad prisviltum svetimam! Eikš, pavedžiok mane po parodą kaip vyras žmoną! Dievaži, gali pamanyti, kad tu jaunas viengungis ir neturi daugiau kuo rūpintis, tik savimi!

— Mes gi susitarėm čia susitikti. O ką man daryti belaukiant?

— Na gerai, susitikom, tai ir eime,— atrėžė ji, širsdama ant viso pasaulio, ir juodu nuėjo: vyriškis su pilvuku ir išsipusčiusi moteris, priešiškai vienas kitam nusiteikę, ieškantys priekabių — kaip normalūs vyras ir žmona.

Tuo metu kita, ne tokia paprasta pora su berniuku užsibuvo gėlių paviljone, kuris jiems atrodė kaip užburta pilis; šiaip išblyškę Sju skruostai dabar tartum sugėrė rožių rausvumą, linksmi reginiai, grynas oras, muzika, džiugi iškyla su Džudu kaitino jai kraują ir įžiebė akyse gyvą spindesį. Sju labai mėgo rožes, ir Arabelai pasitaikė pamatyti kaip tik tą momentą, kada ji kone prievarta laikė prie jų Džudą, stengdamasi įsiminti įvairių veislių pavadinimus ir pasilenkusi kvėpino žiedus.

— Koks grožis! Taip ir norisi panardinti į jas veidą,— kalbėjo ji.— Bet turbūt liesti draudžiama, ar ne, Džudai?

— Na žinoma, vaikeli,— atsakė jis ir juokais stumtelėjo ją; Sju nosis brūkštelėjo per žiedlapius.

— Kai ateis policininkas, aš pasakysiu, kad viskuo kaltas mano vyras! — nusišypsojo ji, žiūrėdama į Džudą, ir ta šypsena Arabelai daug ką pasakė.

— Ar tu laiminga? — pusbalsiu paklausė jis.

Sju linktelėjo.

— O kodėl? Ar kad pamatei Didžiąją Vesekso parodą, ar kad mes čia atvažiavom kartu?

— Tu visuomet verti mane prisipažinti visokias kvailystes. O aš laiminga tik todėl, kad žiūrėdama į šituos garinius plūgus, kuliamąsias, šiaudų kapokles, karves, kiaules ir avis, sužinojau naujų dalykų.

Džudas pasitenkino ir tokiu nuviliančiu atsakymu, nes jau buvo pripratęs, kad Sju nuolatos išsisukinėja. Net užmiršo paklausęs, ir kaip tik todėl, kad Džudas nebelaukė atsakymo, Sju kalbėjo toliau:

— Dabar mus apėmęs džiaugsmingas senovės graikų gyvenimo jausmas, mes užsimerkėm, kad nebematytume blogybių ir skausmo, ir užmiršom, ko jau dvidešimt penkis šimtmečius moko mus žmonijos patirtis, kaip pasakė vienas iš tavo Kristminsterio šviesulių... Tik vienas šešėlis temdo džiaugsmą — tik vienas.

Ir ji pažvelgė į pasenusį vaiką, kurio neįstengė niekuo sudominti, nors rodė viską, kas galėtų patraukti jauną protą.

Šis suprato jų žodžius ir mintis.

— Aš labai dėl to gailiuosi, tėve ir mama,— tarė jis.— Jūs nepykit, aš nieko negaliu padaryti. Tos gėlės man labai labai patiktų, bet aš negaliu užmiršti, kad po kelių dienų jos nuvys.

VI

Nuo tos dienos, kai Džudas ir Sju atidėjo vestuves, niekieno lig tol nepastebimas jų gyvenimas ėmė kristi į akis, ir ne vien Arabela juo domėjosi ir aptarinėjo. Kaimynai iš Pavasario gatvės ir kiti tos apylinkės gyventojai nesuprato šios poros jausmų, norų, pažiūrų ir būgštavimų, ir gal net būtų buvę sunku jiems tai išaiškinti. Tokie kei-

sti faktai kaip netikėtai atsiradęs vaikas, kuris vadino Džudą tėvu, o Sju mama, neįvykusios sutuoktuvės, kai nenorėdami patraukti dėmesio jie ketino susituokti merijoje, taip pat ir gandai apie stokojančias įrodymų ištuokų bylas, lėkštai mąstančių žmonelių buvo suprantami tik vienaip.

Mažasis Senelis — ši pravardė jam taip ir prilipo, nors oficialiai buvo vadinamas Džudu,— parėjęs vakare iš mokyklos, persakydavo klausimus ir pastabas, išgirstas mokykloje iš vaikų, ir tuo teikė Sju ir Džudui nemaža skausmo ir liūdesio.

Taigi netrukus po mėginimo užregistruoti santuoką merijoje juodu keletui dienų nuvažiavo, kaip buvo manoma, į Londoną, kažkam palikę prižiūrėti berniuką. Grįžę, labai abejingai, tarsi neteikdami tam reikšmės, leido visiems suprasti, kad pagaliau jau yra susituokę. Sju, kuri anksčiau vadinosi ponia Braidhed, dabar atvirai ėmė vadintis ponia Fauli. Visus šiuos pasikeitimus tartum patvirtino ir tai, kad ji pasidarė prislėgta, atbukusi ir apatiška.

Tačiau padarytoji klaida (taip visi žiūrėjo į jų išvažiavimą susituokti slaptai) jų gyvenimą apgaubė dar didesne paslaptimi, ir jie pamatė, kad viltys nepasiteisino, kaimynų akyse jie nieko nelaimėjo. Gyvuojanti paslaptis pasirodė esanti ne mažiau įdomi kaip užgesęs skandalas.

Kepėjo ir bakalėjininko pasiuntinukai, kurie anksčiau, atnešę prekes, mandagiai nusiimdavo kepures prieš Sju, dabar nebesistengė rodyti jai pagarbos, o kaimynės, amatininkų žmonos, ją susitikusios žiūrėdavo į tolį.

Tiesa, atvirai niekas nekibo prie jų, tačiau juos apsupo kažkokia slegianti atmosfera, ypač po išvykos į parodą, sakytum apsilankymas joje užtraukė blogą lemtį. O būdami tokio charakterio, jie galėjo tiktai kentėti, nes neįstengė nieko pakeisti tiesiu smarkesniu žodžiu. Jie mėgino pataisyti padėtį pavėluotai, todėl nieko iš to ir neišėjo.

Sumažėjo užsakymų antkapiniams akmenims ir epitafijoms, ir po dviejų trijų mėnesių, atėjus rudeniui, Džudas pamatė, kad vėl teks verstis atsitiktiniais uždarbiais, o dabar tai buvo labai negerai, nes jis dar nebuvo išmokėjęs skolų, į kurias įlindo per praėjusių metų teismo išlaidas.

Vieną vakarą jie visi trys sėdėjo ir vakarieniavo.

— Aš manau,— tarė jis Sju,— kad čia ilgai neišsilaikysiu. Čia buvo neblogai gyventi, bet jeigu išvažiuotume, kur mūsų nepažįsta,

būtų ne taip keblu ir su darbu lengviau. Taigi, ko gero, reikia atsisakyti šio miesto, nors tau bus ir sunku, miela mano vargšele.

Sju visada susijaudindavo, kai jos kas gailėdavosi, ir dabar nuliūdo.

— Ne, man nebus sunku,— atsakė ji.— Labai slegia, kad jie taip į mane žiūri. O tu laikai šiuos namus ir baldus vien dėl manęs ir vaiko. Tik papildomos išlaidos, nes tau vienam nereikėtų. Bet kad ir kur važiuotume ar ką darytume, tu neatimsi jo iš manęs, Džudai? Negaliu su juo dabar išsiskirti! Man labai gaila, kad jis dar toks vaikas, o sielą slegia sutemos. Tikiuosi jas kada nors išsklaidyti. Ir jis mane myli. Juk tu neišskirsi mūsų?

— Nieku gyvu, mieloji mano mergyte! Nesvarbu, kur išvažiuosim, įsikursim gražiai. O aš greičiausiai važinėsiu tai šen, tai ten, kur tik gausiu darbo.

— Ir aš ką nors dirbsiu, žinoma, kol... kol... Na, jei nebegalėsiu padėti daryt užrašų, teks imtis ko nors kito.

— Neskubėk ieškotis darbo, Sju, aš to nenoriu,— tarė jis užjausdamas.— Užtenka tau rūpesčių su vaiku, ir save dabar turi prisižiūrėti.

Kažkas pabeldė į duris, ir Džudas nuėjo atidaryti. Sju aiškiai girdėjo jų pokalbį:

— Ar ponas Faulis namie? Mane atsiuntė rangovai sužinoti, ar neapsiimtumėte atnaujinti dešimties dievo įsakymų teksto vienoje bažnytėlėje — ji čia netoli kaime, restauruojama.

Džudas pagalvojo ir atsakė, kad sutinka.

— Didelio meniškumo ten nereikia,— kalbėjo toliau atsiųstasis vyriškis.— Pastorius labai laikosi senovės ir nieko neleido daryti, tik išvalyti ir paremontuoti.

— Šaunus senukas! — tarė sau Sju, kurios sentimentai prieštaravo pernelyg smarkiai restauracijai.

— Lenta su dešimčia dievo įsakymų yra ant rytinės sienos,— toliau aiškino pasiuntinys,— ir reikės nudažyti kartu su visa siena, nes jis neleidžia nuimti ir atiduoti rangovui kaip nebetinkamą, nors taip visur paprastai daro.

Juodu susitarė dėl darbo, ir Džudas grįžo į vidų.

— Matai,— tarė jis linksmai,— dar vienas darbas atsirado, ir tu galėsi padėti, bent jau pabandyti. Mes būsim bažnyčioj vieni, nes visi kiti darbai jau baigti.

Rytojaus dieną Džudas nuėjo į tą bažnyčią, kuri buvo tik už dviejų mylių. Viskas buvo taip, kaip ir sakė rangovo pasiųstasis žmogus. Pagrindinis altoriaus papuošalas, lentos su šventais žydų rašmenimis, rūsčiai iškilusios virš krikščioniškų pamaldų reikmenų, buvo puikaus griežto praėjusio amžiaus stiliaus. Kadangi lentų rėmai buvo lipdytinis ornamentas, jų nuimti nebuvo galima. Dalį rėmų, nutrupėjusių nuo drėgmės, reikėjo atnaujinti; šitai padaręs ir viską išvalęs, Džudas ėmėsi užrašų. Kitą rytą atėjo pasižiūrėti Sju, norėdama padėti, be to, ir pabūti su juo, nes jie mėgdavo būti kartu.

Ji pasijuto tvirčiau, pamačiusi, kad čia taip ramu ir nėra žmonių, bet vis dėlto šiek tiek baimindamasi užlipo ant žemų pastolių, kuriuos Džudas buvo sukalęs, ir ėmė ryškinti pirmosios lentos raides, o Džudas ryškino antrosios. Sju buvo patenkinta savo sugebėjimais; to darbo ji išmoko Kristminsteryje, rašydama puošnius tekstus bažnytinių reikmenų parduotuvėje. Atrodė, niekas jiems netrukdys; pro atvirą langą sklido paukščių čiulbėjimas ir rudeninių lapų šlamesys ir maišėsi su jų balsais.

Vis dėlto neilgai jie tepasidžiaugė ramybe ir jaukumu. Apie pusę pirmos ant žvyro tako pasigirdo žingsniai. Tai senasis vikaras ir bažnyčios seniūnas užsuko pasižiūrėti, kaip sekasi darbas, ir nustebo pamatę, kad Džudui padeda jauna moteris. Jie nuėjo į šoninę navą, bet tuo metu vėl atsidarė durys ir pasirodė maža figūrėlė — tai buvo Senelis, jis verkė. Sju buvo pasakiusi, kur galės ją rasti per ilgąją pertrauką. Ji nulipo nuo pastolių ir paklausė:

— Kas atsitiko, vaikuti?

— Aš negalėjau pasilikti pietų mokykloje, nes man pasakė...

Ir jis papasakojo, kaip berniukai šaipėsi iš jo netikros motinos; Sju susierzino ir pasipiktinusi persakė viską Džudui, kuris dirbo viršuje. Vaikas išėjo į šventorių, o ji grįžo prie darbo. Tuo tarpu ir vėl atsidarė durys, ir energingai įžengė moteriškė su balta prijuoste, kuri valydavo bažnyčią. Sju pažino ją, buvo mačiusi pas vienus pažįstamus Pavasario gatvėje, kur kartais apsilankydavo. Valytoja pasižiūrėjo į Sju, išsižiojo ir skėstelėjo rankomis — ir ji pažino Džudo padėjėją. Paskui pasirodė dar dvi moteriškės, jos pasikalbėjo su valytoja, tada, priėjusios arčiau prie Sju, ėmė stebėti, kaip ji, pasistiebusi ant pastolių, vedžioja raides; jos smalsiai apžiūrinėjo jos figūrą baltos sienos fone, kol Sju taip susinervino, jog ėmė pastebimai drebėti. Paskui jos taip pat nuėjo į šoninę navą, kur stovėjo vikaras, bažnyčios

seniūnas ir valytoja, ir ėmė pusbalsiu kalbėtis. Kažkas iš jų — tik Sju nesuprato kas — tarė:

— Aš manau, jinai jo žmona?

— Kai kas sako taip, kai kas — ne,— atsakė valytoja.

— Ne? Bet ji turi būti jo žmona, o jei ne jo, tai kieno nors kito — tai aiškiai matyti!

— Jeigu jie ir vedę, tai tik prieš kelias savaites.

— Ir tokia keista pora restauruoja dešimt dievo įsakymų! Kaip tam Bailzui su Vilisu atėjo į galvą juos pasamdyti!

Bažnyčios seniūnas pareiškė manąs, kad Bailzas ir Vilisas nieko blogo apie juos nežinojo, tada moteriškė, kuri buvo kalbėjusis su valytoja, paaiškino, ką ji turėjo omenyje, pavadindama Džudą ir Sju keista pora.

Kurį laiką jie dar pasikalbėjo pusbalsiu, o apie ką, buvo galima numanyti iš istorijos, kurią papasakojo seniūnas, pakėlęs balsą tiek, kad būtų išgirstas visoje bažnyčioje, ir kurią, be abejo, norėjo susieti su tuo, kas dabar čia vyko.

— Taigi, keistas dalykas, bet ir mano senelis yra man pasakojęs tokį nepaprastą atsitikimą, kaip negražiai išėjo, kai buvo ryškinamos lentos su dešimčia dievo įsakymų vienoje bažnyčioje prie Geimido — čia visai netoli. Tais laikais lentos buvo daromos juodos, o raidės paauksuotos, tokios buvo iki remonto ir toje senoje bažnyčioje. Tai atsitiko prieš kokį šimtą metų — lentas reikėjo atnaujinti, kaip ir mūsiškėje, ir meistrus pasamdė iš Oldbrikhemo. Darbą liepė baigti iki sekmadienio, tai žmonės gavo dirbti šeštadienį iki vėlumos, nors nenorėjo, tada už tokį darbą nemokėdavo papildomai kaip dabar. Tuo metu šventai tikinčių buvo nedaug, nei dvasininkų, nei šiaip žmonių, ir kad meistrai dirbtų, vikaras po pietų davė jiems gerai išgerti. Vakare dar jie patys prisidūrė, romo. Laikas ėjo, jie vis labiau kaušo, galų gale pasidėjo tą butelį su romu ir stiklines ant altoriaus, prisitraukė pastolius ir patogiai susėdę vėl prisipylė pilnas stiklines. Bet išgerti nespėjo, staiga visi iki vieno iškrito be sąmonės. Kiek jie ten gulėjo, nežinia, bet kai atsipeikėjo, žiūri, kilusi baisi perkūnija, o patamsyje kažkas juodas su labai plonom kojom ir keista galva stovi ant kopėčių ir baigia už juos darbą. Išaušus pamatė, kad darbas iš tikrųjų baigtas, tik neprisiminė, kad patys būtų jį iki galo padarę. Na, išėjo namo, o paskui sužinojo, jog tą patį sekmadienį bažnyčioje buvo baisus skandalas — kai prasidėjo rytinės pamaldos, žmonės pamatė, kad dešimtyje dievo įsakymų visur, kur turėjo būti parašyta

„ne“, nėra parašyta. Padorūs parapijiečiai nebenorėjo toje bažnyčioje melstis, ir teko pasikviesti vyskupą, kad iš naujo ją pašventintų. Mažas būdamas girdėjau taip pasakojant. Galvokit, ką norit, bet šitą istoriją prisiminiau pamatęs, kaip dabar yra čia pas mus.

Apsilankiusieji dar kartą pažiūrėjo į lentas, lyg norėdami įsitikinti, kad Džudas ir Sju niekur nepraleido „ne“, ir tada vienas po kito išėjo. Galų gale išėjo ir valytoja. Sju su Džudu tebedirbo. Sju buvo liepusi vaikui eiti į mokyklą, ir, likę vieni du, jie nesišnekėjo. Pagaliau Džudas pamatė, kad ji verkia.

— Neimk į galvą, mieloji,— tarė jis.— Man viskas aišku.

— Tai tiesiog nepakeliama — kai žmonės laikomi blogais tik todėl, kad jie nori gyventi savaip! Tada tie, kurių ketinimai buvo patys geriausi, ima nieko nebepaisyti ir iš tikrųjų pasidaro nedori!

— Nenusimink! Čia buvo tik tokia juokinga istorija.

— Taip, bet mes tą istoriją jiems priminėm! Čia atėjusi aš tau ne padėjau, o tik pakenkiau, Džudai!

Iš tiesų buvo nelabai smagu, kad žmogus per juos prisiminė tokį atsitikimą, ypač kai dar jų padėtis buvo tokia sunki. Tačiau po kelių minučių Sju suvokė, kad į tą jų padėtį galima pasižiūrėti ir kitaip, ir nusišluosčiusi ašaras susijuokė.

— Iš tikrųjų juokinga,— tarė ji,— kad ne kas kitas, o mes, su tokia praeitim, rašom dešimt dievo įsakymų! Tu toks nusidėjėlis, o aš... dabartinėj padėty... Oi!..— Ir užsidengusi rankomis akis, ji vėl ėmė tyliai trūkčiojamai juoktis, kol visai neteko jėgų.

— Šitaip geriau! — linksmai tarė Džudas.— Na, dabar jau vėl viskas kaip reikiant, ar ne, mergyt?

— Taip, bet vis tiek labai rimta,— atsiduso Sju išsitiesdama ir vėl imdamasi teptuko.— Juk jie mano, kad mes nevedę. Tiesiog nenori tuo patikėti! Štai kas labai keista!

— O man visai nesvarbu, ką jie mano,— atsakė Džudas.— Ir aš nebesistengsiu jų įtikinėti!

Juodu susėdo užkąsti — buvo atsinešę, kad negaištų laiko,— ir po tų priešpiečių ruošėsi dirbti toliau, bet tuo metu į bažnyčią įėjo vyriškis, ir Džudas pažino, kad tai rangovas Vilisas. Pastarasis pamojo Džudui, norėdamas pasikalbėti su juo vienu.

— Matot... pas mane buvo atėję skųstis,— prabilo jis sumišęs, užsikirsdamas.— Nežinau, kas čia atsitiko, ir nenoriu gilintis, bet turėsiu paprašyti jus mesti darbą. Kas nors kitas užbaigs. Kam man tie nemalonumai. Aš sumokėsiu jums, aišku, už visą savaitę.

Džudas jautėsi pernelyg nepriklausomas, dėl to net nesiginčijo; rangovas sumokėjo ir išėjo. Džudas susirinko savo įrankius, Sju išvalė teptuką. Jų akys susitiko.

— Kokie mes buvom kvaili, manėm, kad viskas bus gerai! — tarė ji tragišku balsu.— Aišku, nereikėjo mums... man nereikėjo čia ateiti!

— Aš nepagalvojau, kad kas gali užsukti į tokią nuošalią vietą ir mus pamatyti,— atsakė Džudas.— Nieko nepadarysi, mieloji, nereikia gadinti Vilisui santykių su užsakovais, gausim išeiti.

Jie dar pasėdėjo tylomis kelias minutes, tada išėjo iš bažnyčios ir susimąstę patraukė į Oldbrikhemą.

Faulis vis dar tebesiveržė į mokslą, bet turėdamas tokią patirtį, palaikė „Lygių galimybių" lozungą vieninteliu jam prieinamu kukliu būdu. Jis buvo įstojęs į „Amatininkų tobulinimosi draugiją", įsisteigusią mieste maždaug tuo metu, kai jie čia atvažiavo; jos nariai buvo įvairiausių tikybų ir sektų jaunuoliai: anglikonai, kongregacionistai, baptistai, unitoriai, pozityvistai ir kitokie — agnostikų tuo metu dar nebuvo girdėti,— ir juos gana tvirtai vienijo bendras noras praplėsti akiratį. Įnašai buvo nedideli, patalpos labai prastos; Džudas, pasižymįs veiklumu, neeilinėmis žiniomis ir ypatinga intuicija nuo ko pradėti ir ką skaityti,— visa tai buvo įgijęs per ilgus metus kovos su nepalankiu likimu — buvo išrinktas į komitetą.

Kelios dienos po to, kai buvo pavarytas iš darbo bažnyčioje, o kito dar nebuvo gavęs, vakare nuėjo į komiteto posėdį. Atėjo jis vėlai, visi kiti jau buvo susirinkę; jie keistai nužvelgė jį ir beveik neatsakė į pasveikinimą. Džudas spėjo, kad čia buvo kalbama apie jį ar svarstomas koks susijęs su juo klausimas. Jie aptarė einamuosius reikalus, ir paaiškėjo, kad paskutinį ketvirtį labai sumažėjęs įnašų skaičius. Vienas iš komiteto narių, žmogus tiesus ir tikrai gerų ketinimų, pradėjo mįslingai kalbėti apie galimas to priežastis ir kad jiems reikią peržiūrėti draugijos įstatus; kad jeigu komiteto nariai nebus gerbiami ar nesilaikys bent jau įprastinių padoraus elgesio normų, tai draugija sužlugs. Daugiau prie Džudo nieko nebuvo pasakyta, bet jis suprato, ką tai reiškia, ir čia pat, nenuėjęs nuo stalo, parašė, kad išstoja iš draugijos.

Taigi ši liguistai jautri pora buvo kuo toliau, tuo labiau skatinama išvažiuoti. Paskui ėmė eiti sąskaitos. Kilo klausimas, ką daryti su senais sunkiais posenolės baldais, jeigu reikės išsikelti nežinia kur. Nors Džudas ir norėjo išlaikyti tuos senovinius baldus, dėl persikraus-

tymo keblumų ir dėl to, kad reikėjo pinigų, buvo priverstas parduoti juos iš varžytynių.

Atėjo išpardavimo diena, ir Sju paskutinį kartą išvirė visiems pusryčius mažame namelyje, kur Džudas buvo įsikūręs. Tą dieną lijo, Sju nesveikavo, bet nenorėjo palikti vargšo Džudo vieno tokiomis sunkiomis aplinkybėmis, o jam reikėjo būti, kol pasibaigs varžytynės, todėl, patarus aukcionieriui, ji užsidarė viename antrojo aukšto kambaryje, iš kur viskas jau buvo išnešta, ir šitaip atsiskyrė nuo varžytyninkų. Paskui čia atėjo ir Džudas, ir jie ilgokai sėdėjo su berniuku tyliai kalbėdamiesi kambaryje, kur buvo sustatyti jų lagaminai, pintinės ir ryšuliai bei neparduodamas stalas su dviem kėdėm.

Plikais laiptais aukštyn ir žemyn pradėjo trinksėti žingsniai, atėjusieji apžiūrinėjo baldus — kai kurie daiktai buvo tokie seni ir savotiški, jog juos buvo galima įvertinti kaip meno kūrinius. Kelis kartus kažkas pamėgino atidaryti jų kambario duris, ir kad niekas nebesibrautų, Džudas užrašė ant lapelio „Pašaliniams neiti“ ir prismeigė prie durų.

Greit paaiškėjo, kad atėję pirkėjai aptarinėja ne tiek daiktus, kiek jų pačių asmeninį gyvenimą ir praeitį, be to, neleistinai smulkiai. Tik dabar jie suprato, kokioje palaimingoje nežinioje gyveno paskutiniu metu. Sju tylomis paėmė Džudą už rankos ir, nenuleisdami vienas nuo kito akių, jie klausėsi tų užuominų ir šmeižtų, kurie daugiausia sukosi apie keistą ir paslaptingą Senelio asmenybę. Pagaliau apačioje prasidėjo varžytynės, ir jiems buvo girdėti, kaip plaktuko dūžiai skelbia, kad daiktas parduotas,— labiausiai jų branginami buvo parduoti pigiausiai, o nesvarbūs — už netikėtai didelę kainą.

— Žmonės mūsų nesupranta,— sunkiai atsiduso Džudas.— Gerai, kad ir apsisprendėm išvažiuoti.

— Tiktai klausimas — kur?

— Geriausia į Londoną. Ten galima gyventi kaip nori.

— Ne, mielasis, tik ne į Londoną! Aš jį gerai pažįstu. Ten mes nebūsim laimingi.

— Kodėl?

— Nejaugi tu nesupranti?

— Ar dėl to, kad ten Arabela?

— Taip, labiausiai dėl to.

— Bet provincijoje aš visą laiką nerimausiu, kad vėl nepasidarytų taip, kaip buvo paskutiniu metu. O aiškinti visiems savo vaiko isto-

rijos vien tam, kad pataisyčiau padėtį, aš nenoriu. Aš nusprendžiau tylėti, kad jis neturėtų tos praeities. Darbas bažnyčiose man įkyrėjo, dabar kad ir duotų, nebeimčiau!

— Tau reikėjo išmokti klasicizmo architektūros. Gotika galų gale juk yra barbarų menas. Štai Renas[88] darė tai, ką reikia, o Pjudžinas[89] — ne. Prisimink Kristminsterio katedros vidų — ten, rodos, mes pažvelgėm vienas į kitą įdėmiau, vos susipažinę. Pro normaniškų detalių grožį išlenda juokingas netašytos tautos vaikiškumas ir mėginimas imituoti išnykusias romėniškas formas, žinomas iš primirštos tradicijos.

— Taip, tu beveik įtikinai mane tuo jau anksčiau. Bet galima dirbti ir niekinant tą, ką darai. Jei ne bažnytinės gotikos, tai vis tiek ko nors aš turiu imtis.

— Gerai būtų gavus tokį užsiėmimą, kuriam asmeninis gyvenimas visai neatsilieptų,— liūdnai nusišypsojo Sju.— Aš nebetinku mokytojauti, o tu — bažnyčias puošti. Tau reikėtų imtis geležinkelio stočių, tiltų, teatrų, koncertų salių, viešbučių — žodžiu, to, kam elgesys neturi reikšmės.

— Aš tų darbų nemoku... Turėčiau pasidaryti kepėju. Aš juk užaugau pas tetulę, prie kepyklos. Tiktai kad ir kepėjas, jeigu nori turėti klientų, privalo laikytis griežtų elgesio normų.

— Bet galima prekiauti pyragaičiais ir meduoliais turguose ir mugėse, ten žmonėms niekas daugiau nerūpi, kad tik prekės būtų geros.

Jų mintis nutraukė aukcionieriaus balsas: „Senovinis ąžuolo suolas su atrama ir stalčiais — unikalus senųjų angliškų baldų egzempliorius, vertas kolekcionierių dėmesio!“

— Likęs dar nuo prosenelio,— tarė Džudas.— Gaila, kad negalėjom pasilikti to senučiuko.

Vienas po kito buvo parduodami daiktai, atėjo vakaras. Džudas, Sju ir vaikas pavargo ir išalko, bet po nugirstų kalbų nedrįso praeiti pro žmones. Tačiau išpardavimas ėjo į pabaigą, ir artėjo metas, kada reikės išeiti į lietų, nunešti Sju daiktelius į laikiną būstą.

— Toliau: dvi poros balandžių — sveiki drūti, gerai nupenėti, patys tie į pyragą sekmadienio pietums!

Laukti, kol bus parduoti paukščiai, buvo sunkiausias tos dienos išbandymas. Sju negalėjo pasilikti savo numylėtinių, ir išsiskirti su jais buvo daug liūdniau negu su daiktais. Ji stengėsi galvoti apie ką nors kita, kad sulaikytų ašaras, girdėdama, kaip nedidelė suma, kuria

buvo įvertinti jos brangiausieji, pamažu didėjo, kol pagaliau plaktuko smūgis paskelbė, kad paukščiai parduoti. Juos įsigijo kaimynas, naminių paukščių pirklys, taigi balandžiams buvo lemta išgyventi tik iki artimiausios turgaus dienos.

Matydamas, kaip Sju slepia savo sielvartą, Džudas pabučiavo ją ir tarė, kad jau metas eiti pasižiūrėti, ar paruoštas naujasis būstas. Jis eisiąs su berniuku, o ją pasiimsiąs vėliau.

Palikta viena ji kantriai laukė, tačiau Džudas vis negrįžo. Pagaliau, kadangi nieko apačioje nebebuvo, išėjo viena. Prie paukščių pirklio parduotuvės durų stovėjo pintinė su jos balandžiais, ir kai juos pamatė, ypač dar tirštėjančioje tamsoje, taip susijaudino, jog daug negalvodama, tik prieš tai apsidairiusi, greit ištraukė kaištelį, kuris laikė pintinės dangtį, ir nuėjo toliau. Dangtis tuoj pat atsidarė, pastumtas iš vidaus, ir balandžiai išplasnojo su tokiu triukšmu, jog pirklys susirūpinęs išbėgo laukan ir pratrūko bartis bei keikti.

Sju atėjo visa drebėdama ir rado Džudą su berniuku tvarkančius kambarį.

— Ar pirkėjai varžytynėse užmoka už pirkinį pasiimdami? — be kvapo paklausė ji.

— Tikriausiai. O ką?

— Tai būsiu padariusi baisiai negražiai!

Ir labai graušdamasi ji papasakojo, kas atsitiko.

— Teks užmokėti pirkliui, jeigu jų nesugaus,— tarė Džudas.— Tik tu nesijaudink, nusiramink, brangioji.

— Ir kaip aš taip kvailai padariau! Ak, kodėl gamtoje tokia tvarka, kad vieni turi žudyti kitus!

— Ar tikrai, mama? — rimtai paklausė berniukas.

— Taip! — karštai atsakė Sju.

— Na, gal vargšams balandėliams ir pasiseks išsigelbėti,— tarė Džudas.— O mes, kai tik bus susumuota, kiek gavom už daiktus, ir apmokėsim sąskaitas, tuoj pat išvažiuosim.

— O kur? — su nerimu paklausė Senelis.

— Mes turim išvažiuoti į tokią vietą, kad niekas nesusektų... Bet kur, tik ne į Elfredstoną, ne į Melčesterį, ne į Šestoną ir ne į Kristminsterį.

— O kodėl ten negalima, tėte?

— Todėl, kad virš mūsų susitelkė audra, nors „mes niekam nepadarėm pikta, nieko nepapirkom, nieko neapgavom", nors gal ir „darėm, kaip mums atrodė teisinga".

VII

Po tos savaitės Džudas Faulis ir Sju daugiau nebevaikščiojo Oldbrikhemo gatvėmis.

Niekas nežinojo, kur jie išvažiavo, bet niekam tai ir nerūpėjo. Jei kas būtų pasmalsavęs ir pasekęs tos šiaip nepastebimos poros kelius, būtų nesunkiai pamatęs, kad jie, naudodamiesi Džudo sugebėjimu prisitaikyti prie bet kokio savo amato darbo, važinėjo iš vienos vietos į kitą, gyveno beveik klajoklišką gyvenimą, kuris iš pradžių teikė net malonumą.

Kai tik Džudas nugirsdavo, kad kur nors bus atliekami akmens darbai, tuoj ir važiuodavo ten, tiktai mieliau pasirinkdavo tolimesnes vietas nuo tų, kur buvo jo ir Sju gyventa. Ilgiau ar trumpiau pabuvęs, kai darbo nebelikdavo, patraukdavo kitur.

Šitaip praėjo pustrečių metų. Per tą laiką Džudui teko daryti akmenines pertvaras langams kaimo dvare, mūryti parapetą miesto rotušei, aptaisyti tašytais akmenimis viešbutį Sendborne bei muziejų Kesterbridže, teko būti ir Iksonberyje, ir Stouk-Berhilze. Vėliau buvo pakliuvęs į Kenetbridžą, klestintį miestuką tik už dvylikos mylių į pietus nuo Merigrino; taip arti kaimo, kur buvo žinomas, jis dar nebuvo dirbęs, nes liguistai bijojo, kad kas nepaklaustų, kaip sekasi,— kas nors iš tų, su kuriais buvo pažįstamas daug vilčių teikiančiais jaunystės metais, skirtais uolioms studijoms, ir trumpu nelaimingo vedybinio gyvenimo laikotarpiu.

Vienur jis prabūdavo kelis mėnesius, kitur tik kelias savaites. Keistas ir staigus pasidygėjimas darbu bažnyčiose — ir episkopalinėse, ir nonkonformistinėse,— kilęs iš kančios, kad yra nesuprastas, liko ir vėliau, kai jis atgavo šaltą protą, bet ne dėl to, kad būtų bijojęs naujų persekiojimų, o veikiau dėl to, kad buvo pernelyg sąžiningas ir neieškojo lėšų pragyvenimui iš smerkiančių jo poelgius žmonių, taip pat ir dėl to, kad jautė, kaip nebesutinka pirmykščiai jo idealai ir dabartinis gyvenimas, o iš įsitikinimų, kurių vedamas pirmą kartą buvo atėjęs į Kristminsterį, beveik nieko nebelikę. Dabar jo pažiūros į gyvenimą buvo bemaž tokios, kokių laikėsi Sju tuo metu, kai jie susipažino.

Vieną šeštadienio vakarą gegužės mėnesį, praėjus beveik trejiems metams nuo tada, kai Arabela stebėjo Džudą ir Sju žemės ūkio parodoje, kai kurie iš ten buvusių vėl susitiko.

Kenetbridže vyko pavasario mugė, ir nors šis nuo senų senovės

išlikęs amatininkų susibūrimas nebebuvo tokio masto kaip ankstesniais laikais, ilga tiesi miestelio gatvė apie vidudienį buvo labai gyva. Tą valandą kartu su kitais ekipažais į miestelį iš šiaurės pusės įvažiavo lengvas dviratis vežimas ir sustojo prie blaivininkų viešbučio durų. Išlipo dvi moteriškės: ta, kuri vadelėjo — paprasta kaimietė, ir kita — gražaus sudėjimo, gedulo drabužiais. Niūri jos kostiumo spalva ir griežtas kirpimas atrodė nelabai vietoje margame provincijos mugės sambrūzdyje.

— Aš tik sužinosiu, kur ta vieta, Eni,— tarė našlė savo draugei, kai pasirodęs tarnas paėmė savo žinion arklį ir vežimą,— o tada grįšiu čia, ir eisim ko nors užkąsti. Man jau net silpna, kaip noriu valgyti.

— Mielai,— atsakė antroji.— Nors verčiau būtume apsistojusios „Šachmatų lentoje" arba „Vėliavoje". Tuose blaivybės namuose ne kažin ką gausi.

— Nepasiduok besotystės aistrai, vaike mano,— priekaištingai atsakė moteris su gedulo drabužiais.— Bus gerai ir čia. Tai susitiksim po pusvalandžio, o gal eisi su manim pasižiūrėti, kur bus pastatyta nauja bažnytėlė?

— Kad man neįdomu. Tu paskui papasakosi.

Ir bendrakeleivės nuėjo katra sau; toji, kur su gedulu, žengė tvirtai, visa išvaizda rodydama, kad neturi nieko bendro su marga minia. Pasiklaususi ji surado laikina tvora aptvertą vietą, kur buvo iškastos duobės pamatams; ant tvoros buvo keli dideli skelbimai, pranešantys, kad trečią valandą labai populiarus tarp savo parapijiečių pamokslininkas padės kertinį sektantų bažnyčios akmenį.

Sužinojusi tą dalyką, našlė pasuko iš lėto atgal, dairydamasi mugės šurmulyje. Netrukus jos dėmesį patraukė nedidelis prekystalis su pyragaičiais ir imbieriniais meduoliais, apdengtas labai švaria staltiese ir įsiterpęs tarp įmantresnių statinių iš lentų ir drobės. Čia šeimininkavo jauna moteris, aiškiai neprityrusi prekyboje, jai padėjo berniukas aštuoniasdešimtmečio senio veidu.

— Dievaži! — sumurmėjo sau našlė.— Čiagi jo žmona Sju — jeigu jie vedę! — Ir priėjusi prie prekystalio, mandagiai pasisveikino: — Laba diena, ponia Fauli.

Sju veido spalva persimainė, paskui per juodą vualį ji pažino Arabelą.

— Laba diena, ponia Kartlet,— šaltai atsakė ji. Tada, pamačiusi, kad Arabela su gedulu, nejučia paklausė jau nuoširdžiau: —

Kaip?.. Jūs netekot...

— Savo vargšo vyro. Taip. Jis mirė staiga prieš šešias savaites ir paliko mane nelabai aprūpintą, nors šiaip buvo man geras. Bet juk visas pelnas iš aludžių eina tiems, kurie daro gėrimus, o ne tiems, kurie juos pardavinėja... Na, o tu, mažasis seneliuk, tikriausiai manęs nepažįsti, ką?

— Pažįstu. Jūs ta moteris, kurią aš buvau palaikęs savo mama, bet paskui supratau, kad ne jūs mano mama,— atsakė Senelis Vesekso dialektu, kurio jau buvo puikiausiai išmokęs.

— Tiek to, nesvarbu. Aš tavo draugė.

— Džudai,— staiga kreipėsi Sju į berniuką,— tu nueik su šituo padėklu į peroną — man rodos, turi tuoj būti dar vienas traukinys.

Kai jis nuėjo, Arabela kalbėjo toliau:

— Gražuolis jis nebus, vargšiukas! Ar jis tikrai nežino, kad aš jo motina?

— Jaučia, kad čia yra kažkokia paslaptis, ir tiek. Džudas žada jam viską papasakoti, kai bus didesnis.

— Bet kodėl jūs ėmėte prekiauti? Taip keista.

— Čia tik laikinai... sumanėm tuo verstis, kol sunkiau.

— Tai tebegyvenat su juo?

— Taip.

— Ištekėjot?

— Žinoma.

— O vaikų turit?

— Du.

— Ir dar vienas greit bus, kaip matau.

Sju susigūžė nuo tokio šiurkštaus ir tiesaus klausimo, ir jos švelni burnelė ėmė virpėti.

— Pone dieve... viešpatie šventas... argi čia reikia verkti? Kiti tuo didžiuotųsi!

— Aš ir nesigėdinu... jūs ne taip suprantat! Man atrodo taip baisu, žiauru duoti gyvybę naujoms šio pasaulio būtybėms... taip įžūlu... aš kartais klausiu save, ar turiu tokią teisę.

— Nesukit sau galvos, brangute... Bet jūs taip ir nepasakėt, kodėl ėmėtės šio verslo. Džudas būdavo toks išdidus — niekino visokią prekybą, o ką jau kalbėt apie tokią smulkią!

— Galbūt mano vyras kiek pasikeitė nuo to laiko. Dabar jis nebe toks išdidus... — Ir Sju lūpos vėl suvirpėjo.— Aš dabar tuo verčiuosi,

nes jis labai peršalo metų pradžioje, kai dailino koncertų salę Kvoteršote, tada lijo, o darbą reikėjo užbaigti paskirtą dieną. Dabar jau jam geriau, bet kaip ilgai ir sunkiai sirgo! Mums padėjo viena našlė, sena mūsų pažįstama, tik dabar ir ji jau greitai išvažiuos.

— Na, o aš, ačiū dievui, esu gerbiama moteris ir netekusi vyro ėmiau į viską žiūrėti rimčiau. Bet kodėl jūs sumanėt pardavinėti meduolius?

— Visai atsitiktinai. Džudas nuo vaikystės mokėsi kepėjo amato, ir jam atėjo į galvą pamėginti kepti meduolius, nes galima dirbti neišeinant iš namų. Mes juos vadinam Kristminsterio pyragaičiais. Žmonės perka.

— Tokių dar nebuvau matęs! Čiagi ir langai, ir bokštai, smailės! O kokie skanūs! — Be jokių ceremonijų ji buvo pasiėmusi vieną meduolį ir dabar jį kramtė.

— Taip,— atsakė Sju.— Čia Kristminsterio koledžų prisiminimas. Matot, ir langai su ažūru, ir arkados. Susimanė daryti juos iš tešlos.

— Vis dar tebekliedi tuo savo Kristminsteriu, net pyragaičius darydamas! — nusijuokė Arabela.— Toks jau jis yra. Kaip apsėstas. Keistas buvo, keistas ir liko!

Sju atsiduso, ir buvo matyti, kad ji nuliūdo, išgirdusi tokį supeikimą.

— O ką, gal ne taip? Ir jūs gi taip manot, kad ir labai jį mylit.

— Žinoma, Kristminsteris jam kaip kokia įkyri idėja, ir jis turbūt niekada jos neatsikratys. Jis vis dar tebemano, kad tai didinga kilnių ir drąsių minčių šventovė, o ne tas, kas yra iš tikrųjų — sambūris eilinių mokyklos mokytojų, bailiai keliaklupsčiaujančių tradicijoms.

Arabela klausinėjo Sju ir ne tiek klausėsi, ką toji atsako, o kaip atsako.

— Keista girdėti taip kalbant pyragaičių pardavėją! — tarė ji.— Kodėl gi jūs neinat mokytojauti?

Sju palingavo galvą.

— Manęs neims.

— Ar dėl to, kad išsiskyrusi?

— Dėl to ir dėl kitko. Bet aš ir nebenoriu. Mes atsisakėm visų didesnių tikslų ir buvom tokie laimingi... tik kad jis susirgo.

— O kur gyvenat?

— Argi jums ne vis tiek?

— Čia, Kenetbridže?

Iš Sju veido Arabela suprato, kad atspėjo.

— O štai pareina ir berniukas,— toliau kalbėjo Arabela.— Mano ir Džudo sūnus!

Sju akys blykstelėjo.

— Nėra reikalo to prikišamai priminti! — sušuko ji.

— Na gerai jau gerai, nors aš net norėčiau jį pasiimti pas save!.. Bet dievaži — nuodėmė taip kalbėti, vis dėlto pasakysiu — nenoriu atimti jo iš jūsų, nors ir savų turit gana! Jis gerose rankose, šitai aš žinau. Ir aš ne tokia, kad priešinčiaus dievo valiai. Jau susitaikiau su likimu.

— Nejaugi? Norėčiau ir aš to išmokti.

— Tai pamėginkit,— atsakė našlė, žvelgdama ne tik iš giedrų savo sielos, bet ir iš socialinės padėties aukštybių.— Labai nesigirsiu, kad praregėjau, bet aš nebe tokia, kokia buvau. Po Kartleto mirties kartą ėjau pro sektantų bažnyčią gretimoje gatvėje ir užsukau, gelbėdamasi nuo liūties. Man taip reikėjo, kad kas palaikytų po tokios netekties, tai aš pradėjau ten nuolatos lankytis, ir kadangi veikė geriau negu džinas, radau sau didelę paguodą. Bet iš Londono išsikėliau ir dabar gyvenu pas savo draugę Eni Elfredstone, vis arčiau gimtųjų vietų. O šiandien atvažiavau ne į mugę. Popiet garsus Londono pamokslininkas padės kertinį akmenį naujai sektantų bažnyčiai, dėl to ir atsiradau čia su Eni. Dabar jau turiu grįžti su ja susitikti.

Arabela atsisveikino su Sju ir nuėjo.

VIII

Popiet Sju, kaip ir visi, kurie buvo Kenetbridžo mugėje, išgirdo giedojimą, sklindantį iš skelbimais apklijuoto aptvaro kiek toliau toje pačioje gatvėje. Tiems, kurie žiūrėjo pro tarpą tvoroje, buvo matyti būrys juodai vilkinčių žmonių su giesmynais rankose, apstojusių iškasą naujos bažnyčios pamatams. Tarp jų stovėjo ir Arabela Kartlet su gedulu. Jos švarus stiprus balsas buvo aiškiai girdėti tarp kitų; jis tai kilo, tai krito pagal melodiją, taip pat kilnojosi ir pilna jos krūtinė.

Tą pačią dieną po dviejų valandų Eni ir ponia Kartlet, pagėrusios arbatos blaivininkų viešbutyje, iškeliavo atgal per atvirą aukštumą,

nusitęsusią tarp Kenetbridžo ir Elfredstono. Arabela sėdėjo susimąsčiusi, tiktai galvojo ji ne apie naująją bažnyčią, kaip iš pradžių buvo maniusi Eni.

— Ne, čia jau kažkas ne taip,— galų gale niūriai tarė Arabela.— Atvažiavau čia galvodama tik apie vargšą Kartletą ir apie tai, kaip bus skleidžiamas dievo žodis šiandien pradėtuose statyti naujuose maldos namuose, o kažkas atsitiko, ir mintys nukrypo visai į kitą pusę. Aš vėl šį tą sužinojau apie jį ir mačiau *ją*!

— Ką tokius?

— Aš sužinojau apie Džudą, mačiau jo žmoną. Ir nuo tada ką tik dariau, ir giesmes giedojau iš visos širdies, o negaliu išmesti jo iš galvos. Juk neturiu teisės apie jį taip galvoti, kai susidėjau su ta religine bendruomene.

— Tai kodėl negalvoji apie tai, ką šiandien kalbėjo pamokslininkas — tada atsikratysi tokių minčių, kur iš kelio veda.

— Aš mėginau, bet netikėlė širdis prieš mano valią linksta į jį, ir baigta.

— Aha, ir aš žinau, ką reiškia turėti nuodėmingų minčių. Kad tu žinotum, ko aš kartais prisapnuoju, visai nenorom, tai pasakytum, kad ir aš kovoju su savim. (Eni paskutiniu metu labai surimtėjo, mat ją pametė meilužis.)

— Ir ką gi daryti? — baisiai susirūpinusi neatlyžo Arabela.

— Reikia paimti velionio vyro plaukų kuokštą, įsidėti į medalioną ir visą laiką į juos žiūrėti.

— Iš kur aš tų plaukų paimsiu, o jei ir turėčiau, nieko nepadėtų... Tegul ir sako, kad religija paguodžia, o aš vis tiek noriu susigrąžinti Džudą.

— Tau reikia iš visų jėgų kovoti su tokiais jausmais, nes jis priklauso kitai. Dar girdėjau gerą dalyką — kai našlę apsėda geiduliai, reikia sutemus nueiti prie vyro kapo ir ilgai ten klūpėti.

— Kvailystės! Aš ne blogiau už tave žinau, ką reikia daryti, tik kad nedarau.

Jos nutilo ir važiavo tiesiu keliu toliau, kol kairėje pasimatė Merigrinas. Privažiavo kryžkelę, kur nuo vieškelio atsisuko kelelis į tą kaimą; už daubos buvo matyti bažnyčios bokštas. Kai po kiek laiko jos privažiavo vienišą trobą, kur Arabela gyveno su Džudu pirmaisiais mėnesiais po vestuvių ir kur skerdė paršą, Arabela nebegalėjo susivaldyti.

— Jis labiau mano negu jos! — pratrūko ji.— Kokią ji turi į jį teisę, norėčiau žinot! Jei tiktai galėčiau, aš jį atsiimčiau!

— Ką tu, Ebe! Dar tik šešios savaitės, kai mirė tavo vyras! Melskis, kad nuvytum tokias mintis!

— Nė velnio! Jausmai yra jausmai! Gana man žemintis ir veidmainiauti — štai! — Arabela skubiai išsitraukė iš kišenės pluoštelį brošiūrų, kurių keletą buvo išdalijusi mugėje, ir švystelėjo jas per gyvatvorę.— Šituos vaistus jau išmėginau — nepadėjo. Tai kokia gimiau, tokia ir būsiu!

— Ša! Ko čia karščiuojies, brangute! Parvažiuosim gražiai namo, išgersi puodžiuką arbatos, ir daugiau nebekalbėsim apie tai. Ir čia daugiau nebevažinėsim, nes šitas kelias veda ten, kur jis gyvena, ir tu taip jaudinies. Nieko, tuoj nusiraminsi.

Arabela iš tikrųjų pamažu nusiramino. Jos pervažiavo per kalvos keterą ir, kai pradėjo leistis ilga tiesia nuokalne, pamatė priekyje pėdinantį paskendusį mintyse senyvą padžiūvusį vyriškį su pintine rankoje; jo drabužiai buvo nelabai valyvi, ir visa išvaizda dvelkė kažkuo, kas sakė jį esant sau ir virėju, ir tiekėju, ir patikėtiniu, ir draugu, nes nieko daugiau nebuvo pasaulyje, kas juo rūpintųsi. Kelias ėjo į pakalnę, ir jos, spėdamos, kad žmogus keliauja į Elfredstoną, pasisiūlė pavėžėti; jis sutiko.

Arabela pasižiūrėjo į jį vieną kartą, kitą, paskui užkalbino:

— Jeigu neklystu, jūs ponas Filotsonas?

Keleivis atsigręžė ir savo ruožtu į ją pasižiūrėjo.

— Taip, aš Filotsonas,— atsakė jis.— Bet jūsų, ponia, nepažįstu.

— O aš jus gerai prisimenu, buvot mokytojas Merigrine ir mane mokėt. Aš kasdien vaikščiodavau ten iš Kreskomo, nes jūs geriau mokėt negu mūsiškė mokytoja. Tai manęs neprisimenat? Aš esu Arabela Don.

Jis papurtė galvą.

— Ne,— atsakė mandagiai,— aš tokios pavardės neprisimenu. Ir vargu ar atpažinčiau, kai dabar jūs tokia apkūni, o juk buvot, be abejo, liekna mergytė.

— O, aš visada turėjau ganėtinai mėsos ant kaulų. Dabar čia gyvenu pas draugę. Turbūt žinot, už ko buvau ištekėjusi?

— Ne.

— Taigi už Džudo Faulio, jis juk taip pat kurį laiką buvo jūsų mokinys, ar bent vakarais jį mokėt. Jei neklystu, susitikdavot su juo ir vėliau.

— Dieve mano, dieve mano! — sušuko Filotsonas, išjudintas iš sustingimo.— Jūs — Faulio žmona? Taip, taip, jis turėjo žmoną. Ir... kiek žinau... jis...

— Išsituokė, taip kaip ir jūs su savąja. Tiktai jam gal buvo rimtesnių priežasčių.

— Iš tikrųjų?

— Na, jis gal ir gerai padarė, mums abiem išėjo geriau, nes aš netrukus vėl ištekėjau, ir viskas klojosi kuo puikiausiai, kol mano vyras mirė, visai neseniai. Bet jūs, štai jūs tai negerai padarėt!

— Gerai! — atsakė Filotsonas, staiga susierzinęs.— Aš nenorėčiau apie tai kalbėti, bet esu įsitikinęs, kad pasielgiau teisingai, garbingai ir dorai. Esu nukentėjęs dėl savo poelgio ir pažiūrų, tačiau jų tebesilaikau, nors jos netekęs ir daug ko netekau.

— Per ją netekot mokyklos ir gerų pajamų, tiesa?

— Aš nenoriu apie tai kalbėti. Neseniai sugrįžau čia, į Merigriną.

— Ir čia mokytojaujat kaip anksčiau?

Jį slėgė liūdesys, ir jis norėjo išsikalbėti.

— Mokytojauju,— atsakė.— Tik ne taip kaip anksčiau. Mane čia tik pakenčia. Tai paskutinė galimybė, vis šis tas — po kilimo aukštyn, po ilgai puoselėtų svajonių — grįžimas prie nulio su visais iš paskos sekančiais pažeminimais. Bet, šiaip ar taip, tai priebėga. Man patinka toks vietos atskirumas, be to, vikaras pažįstamas iš anksčiau, dar prieš tai, kai, kitų žodžiais tariant, ekscentriškai pasielgiau su žmona ir susigadinau savo kaip mokytojo reputaciją, ir jis mane priėmė, o visos kitos mokyklos man užtrenkė duris. Ir nors čia gaunu tik penkiasdešimt svarų per metus, kai visur kitur mokėjo du šimtus, vis tiek būnu čia ir nerizikuoju keltis kitur, kad vėl kas neimtų knaisiotis po seną šeimyninę istoriją.

— Ir teisingai. Rami galva — tai didžiausia laimė. O jai susiklostė nė kiek ne geriau.

— Jūs norit pasakyti, kad jai nekaip sekasi?

— Pasitaikė susitikt su ja kaip tik šiandien Kenetbridže, tai ji toli gražu neklesti. Vyras serga, o ją rūpesčiai ėda. Dar kartą pasakysiu — jau kaip jūs apsikvailinot, kaip apsigavot, bet, atleiskit už atvirumą, taip jums ir reikia, kam pats savo lizdą teršėt.

— Kaip tai?

— Ji buvo nekalta.

— Nesąmonė! Juk jie net nesigynė teisme!

— Dėl to, kad jiems tai buvo visai nesvarbu. Ji nebuvo nusi-

kaltusi tuo, dėl ko jūs gavot laisvę, tuo metu dar nebuvo. Aš ją mačiau netrukus po teismo ir pasikalbėjusi dėl to likau tikra.

Filotsonas stipriai sugniaužė vežimaičio kraštą; jis atrodė tos žinios labai prislėgtas, susirūpinęs.

— Bet... vis dėlto ji norėjo išeiti,— tarė jis.

— Norėjo tai norėjo, o jums nereikėjo paleisti. Tik šitaip ir galima sutvarkyti tokias užgaiduoles, kurios aukštai keliasi — ar kaltos, ar nekaltos. Pamažėliais būtų atėjusi į protą. Visos mes tokios! Taip jau yra pasaulyje, ir visada vienodai baigiasi. Nežinau, kaip jis, o ji, atrodo, dar tebemyli savo vyrelį. Jūs labai paskubėjot. *Aš*, jumis dėta, nebūčiau paleidusi. Būčiau palaikius pririštą, ir noras spardytis būtų greit išgaravęs. Mus, moteris, gali sutramdyti tik tvirti vergijos pančiai ir griežtas prievaizdas. Be to, ir įstatymai jūsų pusėje. Mozė tai žinojo. Prisimenat, ką jis sakė?

— Labai gaila, šiuo momentu neprisimenu, ponia.

— Ir dar vadinasi mokytoju! Aš vis pagalvodavau apie tuos Mozės žodžius, kai skaitydavo bažnyčioj, nors tuo metu ir mėgau paflirtuoti. „Ir vyras bus nekaltas, o moteris nešiosis savo nuodėmę". Velniška neteisybė mums, moterims, bet mes turim susitaikyti su tuo ir šypsotis. Cha cha cha! Na o ji tai gavo pagal nuopelnus.

— Taip,— atsakė Filotsonas liūdnai ir kandžiai.— Žiaurumas — viešpataujantis gamtos ir visuomenės dėsnis, ir iš jo galios mes niekur neištrūksim, kad ir kaip norėtume.

— Na tai neužmirškit šito, kai pasitaikys kita proga, drauguži.

— Nieko negaliu pažadėti, ponia. Aš labai menkai pažįstu moteris.

Jie nusileido į žemumą, supančią Elfredstoną, ir priemiestyje privažiavo malūną, kur Filotsonas pasisakė turįs reikalų; taigi čia jie sustojo, mokytojas išlipo, atsisveikino su jomis ir nuėjo paskendęs savo mintyse.

Tuo metu Sju, jau bepalinksmėjanti, kad taip sekasi prekyba kepiniais Kenetbridžo mugėje, vėl nusiminė. Kai visi Kristminsterio pyragaičiai buvo parduoti, ji pasikabino ant rankos tuščią pintinę ir staltiesę, kuria buvo apdengusi išsinuomotą prekystalį, visa kita padavė nešti berniukui, ir juodu patraukė namo. Paėję siaura gatvele kokį pusmylį, susitiko senę, kuri ant vienos rankos nešėsi trumpais marškinėliais aprengtą kūdikį, o kita vedėsi jau pradedantį vaikščioti vaiką.

Sju išbučiavo vaikus ir paklausė:

— Na, kaip jam?

— Jau geriau! — linksmai atsakė našlė Edlin.— Nesijaudinkit, nespėsit jūs palengvėti, o vyrelis bus visai sveikas.

Pasukusios už kampo, jos priėjo senus pilkšvai rudomis čerpėmis dengtus namukus su daržais ir sodeliais. Į vieną jų ir įėjo nepasibeldusios, tik atstūmusios skląstį, ir iš karto pateko į bendrąjį kambarį. Čia krėsle sėdėjo Džudas. Jo ir taip liesas veidas buvo dar labiau sumenkęs, vaikiškas, kažko laukiantis žvilgsnis rodė, kad jis sunkiai sirgo.

— Ką, nejaugi visus pardavei? — paklausė jis, ir veidą nušvietė domesys.

— Taip. Arkadas, frontonus, langus — viską.

Pasakiusi, kiek gavo pinigų, Sju nebesiryžo kalbėti toliau. Tik kai jie liko vieni, papasakojo apie netikėtą susitikimą su Arabela ir kad toji esanti jau našlė.

Džudas sunerimo.

— Kaip, ji čia gyvena? — paklausė jis.

— Ne, Elfredstone,— atsakė Sju.

Džudo veidas tebebuvo apsiniaukęs.

— Aš pagalvojau, kad bus geriau, jei pasakysiu,— tarė Sju susijaudinusi, jį bučiuodama.

— Taip... Dieve mano! Tai Arabela ne Londono tirštynėje, o čia! Elfredstonas tik už dvylikos su trupučiu mylių. O ką ji čia veikia?

Sju kiek žinojo papasakojo.

— Ji pasidariusi labai dievota,— pridūrė Sju,— ir kalba taip.

— Ką gi,— tarė Džudas,— tikriausiai ir gerai, kad mes nusprendėm iš čia išsikelti. Šiandien aš jaučiuosi sveikesnis, o po kokių dviejų savaičių jau įstengsiu ir keliauti. Tada našlė Edlin galės grįžti namo — ištikimoji mūsų draugė, vienintelė pasaulyje.

— O kur tu ketini važiuoti? — susirūpino Sju.

Džudas prisipažino, ką buvo sumanęs. Jis pasakė, kad ji turbūt nustebsianti, nes lig šiol jie atkakliai vengė vietų, kur jau buvo gyvenę. Bet paskutiniu metu jis kažkodėl vis galvojąs apie Kristminsterį, ir jeigu ji nieko prieš, norėtų į jį sugrįžti. Na ir kas, kad ten juos pažįsta? Jie pernelyg jautrūs, kad ima į galvą tokius dalykus. Jeigu jis neįstengtų dirbti, tai ir ten būtų galima prekiauti pyragaičiais. Jam ne-

gėda neturto; bet gal jis jau greitai sustiprės ir vėl galės imtis akmens darbų.

— Kodėl tau taip rūpi tas Kristminsteris? — susimąsčiusi paklausė Sju.— Tu, mano vargšeli, jam visai nerūpi.

— Nieko nepadarysi, taip jau yra. Aš myliu tą miestą, nors ir žinau, kaip jis nekenčia tokių kaip aš, vadinamųjų savamokslių, kaip niekina mūsų per didelį vargą įgytas žinias, o juk pats pirmasis turėtų jas gerbti. Kaip tyčiojasi iš mūsų netaisyklingos kalbos ir prasto tarimo, užuot pasakęs: „Aš matau, kad tau reikia pagalbos, mano vargšas drauge!..“ Ir vis dėlto man jis yra visatos centras, mano jaunystės svajonė, ir mano jausmai nepasikeis. Galbūt jis pagaliau atsipeikės ir pasidarys dosnus. Aš dėl to meldžiuosi. Taip norėčiau sugrįžti ten gyventi... o gal ir mirti. Manau, kad po dviejų trijų savaičių jau galėsiu važiuoti. Tada bus birželis, ir aš norėčiau ten atsirasti vieną man labai svarbią dieną.

Viltys atgauti sveikatą nebuvo tuščios, ir po trijų savaičių jie atvyko į miestą, su kuriuo buvo susiję tiek prisiminimų; štai jie iš tikrųjų eina jo šaligatviais, kur mirga saulės atspindžiai nuo trupančių jo sienų.

Šešta dalis

VĖL KRISTMINSTERYJE

... ir ji labai tramdė savo kūną, ir visas džiugesio vietas apklėtė savo išrautais plaukais.

Estera (Apok.)[90]

Čia dviese mes, aš ir moteris, gęstam,
Su džiaugsmu pasitikdami mirtį tamsoj.

R. Brauningas

I

Kai jie atvažiavo, stotyje buvo labai gyva, pilna jaunuolių šiaudinėmis skrybėlėmis, pasitinkančių jaunas merginas, kurios vilkėjo lengvomis ryškiomis suknelėmis ir buvo labai panašios į tuos jaunuolius, kaip iš tos pačios šeimos.

— Čia atrodo linksma,— tarė Sju.— Ak taip, juk šiandien Paminėjimo iškilmės[91]. Koks tu slapukas, Džudai, tyčia pasirinkai šitą dieną!

— Taip,— ramiai atsakė Džudas, laikantis ant rankų mažąjį vaiką; Arabelos berniukui jis liepė neatsilikti, o jų didesnįjį vedėsi už rankutės Sju.

— Aš pagalvojau — ar ne vis tiek, kurią dieną atvažiuoti, galima ir šitą.

— Kad tik tau nesugadintų nuotaikos! — tarė Sju, su nerimu jį apžvelgdama.

— O ne, mums tai nekliudys, be to, tiek laukia reikalų. Pirmiausia turim susirasti butą.

Palikę daiktus ir Džudo įrankius stotyje, jie patraukė pažįstama gatve, įsimaišę į šventišką minią. Priėję Kryžkelę, buvo besuką į tą pusę, kur buvo galima tikėtis apsigyventi, bet Džudas, pasižiūrėjęs į laikrodį ir į skubančius žmones, tarė:

— Gal eisim pasižiūrėti procesijos? Nepabėgs tas butas, susirasim vėliau.

— O gal vis dėlto pirmiausia pasirūpinti stogu virš galvos,— pasiūlė ji.

Tačiau jį jau buvo užvaldžiusi šventė, ir jie nuėjo toliau didžiąja

gatve; mažiausiąjį vaiką nešė ant rankų Džudas, Sju vedėsi už rankos mergytę, o Arabelos sūnus susimąstęs ėjo tylom iš paskos. Ta pačia kryptimi ėjo ir daugybė gražių mergaičių lengvutėmis suknelėmis, jų drovūs nemokšos gimdytojai, nežinoję jaunystėje, kas tai yra koledžas, ir juos lydintys broliai bei sūnūs, kurių visa išvaizda bylojo, jog savo atsiradimu jie padarė didžiulę malonę žemei, nes ligi jų čia nebuvo gyvenę tikrai vertų pagarbos žmonių.

— Kiekvienas iš šitų vyrukų man primena, kokia mane ištiko nesėkmė,— tarė Džudas.— Šiandien gaunu pamoką, kad nereikėjo pernelyg pasikliauti savimi. Man ši diena — pažeminimo diena!.. Jeigu tu, mano mieloji, mano brangiausioji, nebūtum manęs išgelbėjusi, neviltis būtų mane pražudžiusi.

Iš Džudo veido Sju suprato, kad jį pradeda užvaldyti pašėlusio savęs smerkimo nuotaika.

— Verčiau iš karto būtume ėję tvarkyti reikalų, mielasis,— atsakė ji.— Aš žinau, kad tas reginys neduos tau nieko gero, tiktai atvers senas žaizdas.

— Bet mes jau nebetoli, tuoj pamatysim procesiją.

Jie pasuko į kairę pro bažnyčią su itališko stiliaus portiku, kurio suktos kolonos buvo tankiai apaugusios vijokliais, ir kiek paėjus skersgatvio gale prieš Džudo akis iškilo apskritas teatro pastatas su garsiuoju „žibintu“ viršuje; Džudo sąmonėje tai buvo liūdnas jo žlugusių vilčių simbolis, nes kaip tik iš ten jis paskutinį kartą apmetė žvilgsniu koledžų miestą, kai savo didžiųjų apmąstymų dieną pagaliau įtikėjo, kokios beviltiškos jo pastangos tapti Universiteto sūnumi.

Šiandien atviroje aikštėje tarp teatro ir artimiausio koledžo stovėjo laukiančių žmonių minia. Per vidurį mediniais barjerais buvo atskirtas praėjimas nuo koledžo durų iki durų didelio pastato, stovinčio pusiaukelėje į teatrą.

— Štai čia, jie tuojau eis! — staiga susijaudinęs sušuko Džudas.

Glausdamas glėbyje mažąjį vaiką, jis ėmė skverbtis pro žmones arčiau prie barjero, o Sju su kitais vaikais nuo jo neatsiliko. Minia jiems už nugarų kalbėjo, klegėjo ir juokėsi, o prie šoninių koledžo durų viena po kitos važiavo karietos, ir iš jų iškilmingai lipo didingi vyrai kraujo raudonumo mantijomis. Dangus visas apsitraukė švininiais debesimis, kartkartėmis sududendavo griaustinis.

Senelis sudrebėjo.

— Kaip Paskutiniojo teismo dieną! — sušnibždėjo jis.

— Čia tik mokslų daktarai,— nuramino jį Sju.

Taip bestovint jiems ant galvų ir pečių ėmė kristi dideli lietaus lašai, ir laukti darėsi sunku. Sju vėl pasakė nebenorinti čia ilgiau būti.

— Dabar jau greitai,— tarė Džudas, nepasukdamas į ją galvos.

Tačiau procesija vis nesirodė, ir kažkas minioje, ėmęs iš nuobodumo žiūrinėti artimiausio koledžo fasadą, susidomėjo, ką galėtų reikšti lotyniškas užrašas ties jo viduriu. Džudas stovėjo netoli, todėl išvertė ir pamatęs, kad žmonės atidžiai klausosi, ėmė aiškinti frizo raižybą, kurią buvo išstudijavęs prieš daugelį metų, bei nagrinėti kitų miesto koledžų fasadų mūrijimo detales.

Dykinėjanti minia, taip pat du policininkai prie durų spoksojo į Džudą kaip likaoniečiai į apaštalą Paulių[92], nes, kalbėdamas apie gerai žinomus dalykus, jis visada įsikarščiuodavo, be to, jiems buvo keista, kad iš kitur atvažiavęs žmogus daugiau žino apie miesto pastatus negu jie patys. Pagaliau kažkas pasakė:

— Aš jį pažįstu, yra dirbęs čia seniau,— tai Džudas Faulis! Neprisimenat, jį pravardžiuodavo Šventų lindynių globėju, nes jis tada taikėsi į tokią veiklą. Bus, matyt, vedęs, jei vaiką ant rankų turi. Teiloras tikriausiai jį pažįsta, jis visus čia pažįsta.

Taip kalbėjo vyriškis, vardu pavarde Džekas Stegas, su kuriuo Džudas anksčiau buvo remontavęs koledžų sienas. Netoliese stovėjo ir Teiloras Alavinis. Išgirdęs, kad jį mini, Teiloras šūktelėjo per barjerą Džudui:

— Tai suteikei mums garbę, čia sugrįžęs, drauguži!

Džudas linktelėjo jam.

— Bet, atrodo, iš čia išvažiavęs, daug nesusikūrei?

Džudas ir su tuo sutiko.

— Tik daugiau burnų įsitaisei maitinti! — pasigirdo dar vienas balsas, ir Džudas pažino dėdulę Džo, taip pat akmentašį.

Džudas geraširdiškai atsakė, kad negali to paneigti; žodis po žodžio tarp jo ir žioplių minios užsimezgė pokalbis. Teiloras Alavinis paklausė Džudą, ar jis dar moka „Tikiu į dievą tėvą“ lotyniškai ir ar prisimena tą vakarą bare, kai atkreipė visų dėmesį.

— Bet laimė, matyt, nuo tavęs nusigręžė? — įsiterpė dėdulė Džo.— Vien užsispyrimo neužteko, a?

— Nebesakyk jiems nieko,— ėmė maldauti Sju.

— Nepatinka man tas Kristminsteris! — liūdnai suniurnėjo Senelis, suspaustas minioje.

Tačiau Džudas, pasijutęs dėmesio centre, smalsiai klausinėjamas ir aptarinėjamas, nenorėjo nieko slėpti, nes neturėjo ko gėdytis, ir netrukus jau garsiai kalbėjo, kreipdamasis į visą minią.

— Sunkus tai klausimas, draugai mano, bet kuriam jaunuoliui sunkus klausimas, ir aš su juo buvau susidūręs, o dabartiniu audringos pažangos metu jį svarsto tūkstančiai: ar nieko negalvojant eiti keliu, kur pastūmėjo gyvenimas, nors gal ir netinki, ar pagalvoti, kaip tvarkytis gyvenimą pagal savo sugebėjimus ir polinkius. Aš mėginau eiti pastaruoju keliu ir patyriau nesėkmę. Tačiau nesutinku, kad ta nesėkmė įrodo mano pažiūrą esant klaidingą ar kad sėkmė būtų įrodžiusi ją esant teisingą, nors kaip tik taip šiais laikais tokie mėginimai ir vertinami — tai yra, vertinama remiantis ne teisingu pagrindu, o atsitiktiniais rezultatais. Jei aš būčiau galų gale tapęs vienu iš tų juodai apsirengusių ponų su raudonomis mantijomis, kuriuos matom čia išlipančius iš karietų, visi sakytų: „Žiūrėkit, kaip protingai pasielgė tas jaunuolis, pasidavęs savo polinkiams!" Bet kai man viskas pasibaigė tuo, nuo ko ir prasidėjo, visi sako: „Žiūrėkit, koks kvailys, įsivaizdavo kažką ir užsigeidė neįmanomo!"

Vis dėlto ne dėl valios stokos aš leidausi sužlugdomas, o dėl neturto. Reikia dviejų ar trijų žmonių kartų, kad būtų galima padaryti tai, ką aš mėginau padaryti per savo vieno gyvenimą, ir mano paskatos, polinkiai,— galbūt juos reikia pavadinti ydomis,— buvo per stiprūs, todėl tokiomis nepalankiomis aplinkybėmis ir sukliudė tapti gerbiamu šalyje žmogumi, nes tam juk reikia būti šaltam kaip žuviai ir savanaudžiui kaip kiaulė. Galit iš manęs juoktis, aš nieko prieš — be jokios abejonės, esu tam tinkamas objektas. Bet jeigu jūs žinotumėt, ką aš patyriau per keletą paskutinių metų, pajustumėt man gailestį. Ir jie,— Džudas linktelėjo į koledžą, kur vienas po kito važiavo universiteto kolegijos nariai,— jeigu žinotų, galimas dalykas, taip pat pajustų man gailestį.

— O jis iš tikro atrodo nesveikas ir išsekęs,— tarė kažkokia moteris.

Sju atrodė dar labiau susijaudinusi, bet nors ji stovėjo visai netoli Džudo, buvo žmonių užstota.

— Kol dar nenumiriau, aš galiu būti ir naudingas — kaip atbaidantis ir pamokantis pavyzdys, kaip nereikia gyventi,— kalbėjo toliau Džudas jau su kartėliu balse, nors buvo pradėjęs gana ramiai.— O gal aš buvau viso labo tik apgailėtina auka to dvasinio ir socialinio neramumo, kuris mūsų dienomis tiek žmonių padaro nelaimingų.

— Nesakyk jiems šito! — su ašaromis sušnibždėjo Sju, matydama, kokia jo nuotaika.— Tai netiesa. Tu garbingai siekei žinių, ir tik patys niekingiausieji pasaulyje tave galėtų pasmerkti!

Džudas patogiau pasisodino ant rankos vaiką ir baigdamas pasakė:

— Tai, kad aš atrodau vargšas nesveikas žmogelis — dar ne baisiausia. Aš klaidžioju principų chaose — apgraibomis einu patamsyje — mano poelgius diktuoja instinktai, o ne pavyzdys. Kai prieš aštuonerius ar devynerius metus patekau čia pirmą kartą, aš turėjau aiškius, tvirtus įsitikinimus, bet pamažu vieną po kito juos praradau, ir kuo toliau, tuo mažiau pasitikiu savimi. Ir dabar turbūt teturiu vieną taisyklę, kuria vadovaujuosi gyvenime — pasiduodu potraukiams, nedarantiems žalos nei man, nei kam kitam ir teikiantiems džiaugsmo tiems, kuriuos labiausiai myliu. Tai štai, ponai, jūs norėjot sužinoti, kaip man sekasi, ir aš papasakojau. Tegul jums tai bus į naudą. O daugiau nieko paaiškinti negaliu. Jaučiu, kad mūsų visuomenės tvarka kažkuo neteisinga, bet kuo — tai galės pasakyti įžvalgesni už mane vyrai ir moterys, jei tik, žinoma, supras tai dar mūsų laikais. „Nes nežinia, kas gerai žmogui šiame gyvenime. Ir ar gali pasakyti žmogui, kas bus pasaulyje po jo?“[93]

— Jūs tik paklausykit! — pasakė kažkas iš minios.

— Geras pamokslas! — tarė Teiloras Alavinis ir tyliai pridūrė savo kaimynams: — O uždarbiaujantys pastoriai, kurių čia knibždėte knibžda ir kurie atlieka dvasiškųjų tėvų pareigas, kai tie panori pasilsėti,— tie pastoriai ar pasakytų tokį pamokslą mažiau kaip už ginėją? A? Galvą dedu, nepasakytų! Ir dar turėtų būt pasirašę iš anksto. O čia tik darbininkas, ir mat kaip kalba!

Tuo momentu tarsi Džudo žodžiams pailiustruoti privažiavo kebas su vėluojančiu mokslų daktaru; vežėjui nepasisekė sustabdyti arklio reikiamoje vietoje, ir keleivis su mantija dusdamas nubėgo prie durų, o vežėjas išlipęs ėmė spardyti arkliui į pilvą.

— Jeigu taip galima daryti pačiame religingiausiame ir mokyčiausiame pasaulio mieste prie koledžo vartų, tai kaip toli mes esam nuėję? — tarė Džudas.

— Tylos! — riktelėjo policininkas, kartu su draugu atidarantis didelius vartus priešais koledžą.— Prikąsk liežuvį, žmogeli, kol praeis procesija!

Lietus pasmarkėjo, ir visi, kurie buvo atsinešę skėčius, juos

išskleidė. Džudas neturėjo, o Sju — visai mažą, daugiau nuo saulės negu nuo lietaus. Ji buvo išbalusi, bet Džudas to nepastebėjo.

— Eime, mielasis,— sušnibždėjo ji, stengdamasi uždengti Džudą skėčiu.— Atsimink, kad dar neturim pastogės ir visi daiktai stotyje. Tu dar nesi visai sveikas, aš bijau, kad sušlapęs vėl susirgsi.

— Jau eina! Dar valandėlę, tada eisim ir mes,— atsakė jis.

Pradėjo skambinti šešiais varpais, prie aplinkinių namų langų ėmė telktis žmonės, ir pasirodė koledžų vadovų ir naujų mokslo daktarų procesija, jų figūros raudonais ir juodais rūbais slinko Džudui prieš akis tartum nepasiekiamos planetos teleskopo objektyve.

Procesijai einant pro šalį, žinantys skelbė mokslo vyrų pavardes, o kai jie pasiekė seną apskritą Reno statytą teatrą, pasigirdo garsūs sveikinimo šūksniai.

— Eime ten! — sušuko Džudas ir, tartum nepastebėdamas smarkaus lietaus, nusivedė juos prie teatro. Čia jie sustojo ant šiaudų, paklotų, kad nebūtų girdėti pravažiuojančių ratų; įstabūs akmeniniai per ilga šalčio apgadinti biustai, supantys pastatą, su rūsčiu mirties blyškumu žiūrėjo į visa, kas čia vyko, ir ypač į purviną Džudą, Sju bei jų vaikus, absurdiškai netinkančius šioje vietoje ir neturinčius ko čia veikti.

— Kaip norėčiau ten įeiti! — tarė jis karštai.— Bet ir iš čia galima pasiklausyti lotyniškai — langai atviri.

Tačiau pro vargonų gausmą ir ovacijas po kiekvienos kalbos Džudas, stovėdamas lietuje, ne kažkiek suprato iš to, kas ten buvo sakoma lotyniškai, tiktai retkarčiais kokį skambesnį žodį su *um* ar *ibus*.

— Ką gi, visą gyvenimą ir būsiu čia pašalinis,— atsiduso jis po kiek laiko.— Dabar jau eisim, kantrioji mano Sju. Kokia tu gera, kad laukei tiek lietuje, nuolaidžiaudama beprotiškai mano aistrai. Daugiau nebegalvosiu apie šitą prakeiktą pragarišką vietą, prisiekiu, nebegalvosiu! Bet ko tu taip drebėjai, kai mes stovėjom prie barjero? Ir kokia tu išbalusi, Sju!

— Kitoje pusėje tarp žmonių aš pamačiau Ričardą.

— O! Tikrai?

— Jeigu jis atkeliavo čia kaip į šventą vietą pasižiūrėti iškilmių, tai greičiausiai gyvena kur nors netoli. Jis juk irgi norėjo patekti į universitetą, tik ne taip labai kaip tu. Nemanau, kad būtų mane pastebėjęs, nors turėjo girdėti, kaip tu kalbėjai. Bet jis lyg ir neatkreipė dėmesio.

— Na, o jei pastebėjo? Ar mintys apie jį jau nebejaudina tavęs, manoji Sju?

— Turbūt nebe. Bet aš silpna. Nors ir žinau, kad mums viskas bus gerai, kažkodėl jo išsigandau. Pajutau baimę, sumišusią su pagarba, net siaubą, kad nesilaikau papročių, kurie man svetimi. Kartais jis mane tiesiog sukausto, ir tada būna labai liūdna.

— Tu pavargai, Sju. Aš visai užmiršau, brangioji! Tuoj pat eime iš čia.

Jie leidosi ieškoti buto ir pagaliau rado būsiant tinkamą vietą Pelėsių skersgatvyje — Džudą ten traukte traukė, nors Sju taip labai nesusižavėjo — siaura gatvelė ėjo palei koledžo užpakalinę sieną, bet su juo nesusisiekė. Mažus namukus temdė aukštų koledžo pastatų šešėlis, ir gyvenimas juose taip skyrėsi nuo gyvenimo koledže, lyg jie būtų stovėję kitame pasaulio krašte, o iš tikrųjų tarp jų tebuvo siena. Ant kelių namų buvo iškabinti skelbimai, kad išnuomojami kambariai; atvykėliai į vienas duris pasibeldė, ir jiems atidarė moteris.

— O, paklausykit! — staiga ištarė Džudas, užuot su ja pasisveikinęs.

— Ko paklausyti?

— Varpai... kažin kurios bažnyčios? Pažįstami garsai.

Pradėjo skambinti dar vienoje vietoje, visai netoliese.

— Nežinau! — atšovė šeimininkė.— Ar pasibeldėt dėl to, kad norėjot šito paklausti?

— Ne,— susigriebė Džudas,— norėjom buto.

Šeimininkė įdėmiai nužvelgė Sju.

— Mes nenuomojam,— atsakė ji ir uždarė duris.

Džudas sumišo, berniukas susisielojo.

— Aš pamėginsiu, Džudai,— tarė Sju.— Tu nemoki.

Netoliese jie susirado kitą namą; čia šeimininkė, apžiūrėjusi ne tik Sju, bet ir berniuką bei mažuosius vaikus, mandagiai pasakė:

— Dovanokit, su vaikais mes nepriimam,— ir taip pat uždarė duris.

Mažasis vaikas perkreipė burnytę ir tyliai pravirko, lyg nujausdamas gresiančią nelaimę. Berniukas atsiduso.

— Nepatinka man Kristminsteris! — tarė jis.— Ar tie seni dideli namai — tai kalėjimai?

— Ne, koledžai,— atsakė Džudas.— Dar kad kokios ir mokysies ten kada nors.

— Aš visai nenoriu! — paprieštaravo berniukas.

— Pamėginsim dar,— tarė Sju.— Aš tik geriau susisiausiu apsiaustą... Palikti Kenetbridžą ir atvažiuot į šitą miestą, tai tas pat, kas nuo Kaifo ateiti pas Pilotą[94]! Na kaip aš dabar atrodau, mielasis?

— Dabar niekas nepastebės,— atsakė Džudas.

Buvo likęs dar vienas namas, ir jie pamėgino — trečią kartą. Čia moteris buvo malonesnė, bet vietos turėjo taip mažai, jog sutiko priimti tiktai Sju su vaikais, jei Džudas eisiąs kitur. Norom nenorom jie su tuo susitaikė, nes jau per ilgai buvo nuvilkinę. Nors kaina buvo jiems ne pagal kišenę, vis dėlto sulygo, nes neturėjo daugiau ką daryti, kol Džudas suieškos visiems nuolatinę buveinę. Šiame name Sju užėmė kambarį antrame aukšte su langu į kiemą, ten buvo ir mažas atitvertas kampelis vaikams. Džudas pasiliko išgerti arbatos ir džiaugėsi, kad pro langą matyti galinė vieno koledžo siena. Paskui visus keturis pabučiavęs, jis išėjo paimti iš bagažo reikalingiausių daiktų ir pasiieškoti nakvynės sau.

Kai Sju liko tik su vaikais, atėjo šeimininkė pasišnekėti, nes norėjo sužinoti, kokią priėmė šeimą. Sju nemokėjo išsisukinėti ir, pasipasakojusi apie paskutinio meto sunkumus ir klajones, labai išsigando, kai šeimininkė staiga paklausė:

— O jūs tikrai ištekėjusi?

Sju padvejojo, bet paskui lyg kokios nesąmoningos vidinės jėgos pastūmėta pasisakė, kad ir jos, ir jos dabartinio vyro buvo nelaimingos pirmos santuokos, todėl norėdami būti kartu du ar tris sykius mėgino susituokti, tačiau pristigo drąsos, nes gąsdino mintis, kad sąjunga, pagal kontrakto sąlygas neišardoma, nenužudytų meilės. Taigi nors ji save laiko ištekėjusia, šeimininkės požiūriu ji nėra ištekėjusi.

Šeimininkė sutrikusi nulipo žemyn. Sju atsisėdo prie lango ir susimąsčiusi ėmė žiūrėti į lietų. Netrukus ramybę sutrikdė kažkas atėjęs į namus, iš koridoriaus apačioje pasigirdo vyro ir moters balsai. Tai šeimininkė pasakojo grįžusiam savo vyrui apie naujuosius gyventojus, kuriuos priėmė jam nesant.

Staiga jis piktu balsu suriko:

— Kam čia reikia tokios bobos? Dar pradės gimdyti!.. Argi aš nesakiau, kad nepriimk su vaikais? Priebutis ir laiptai ką tik išdažyti, nutryps čia viską! Jau vien iš to, kaip atėjo, galėjai suprasti, kad kažkas ne taip. Priėmei visą šeimą, o aš buvau sakęs — tik viengungį.

Žmona švelniai prieštaravo, tačiau vyras, matyt, laikėsi savo, nes netrukus į Sju duris pasibeldė ir ant slenksčio pasirodė šeimininkė.

— Labai atsiprašau, ponia, bet turiu pasakyti, kad savaitei negaliu jums išnuomoti šito kambario. Mano vyras nesutinka, tai paprašysiu jus išsikraustyti. Pernakvoti galit, jaugi vėlu, bet rytoj rytą būkit maloni, išeikit.

Sju žinojo, kad turi teisę gyventi čia savaitę, bet nenorėjo kelti nesutarimų tarp vyro ir žmonos, todėl pažadėjo padaryti, kaip buvo prašoma. Kai šeimininkė išėjo, Sju vėl pasižiūrėjo pro langą. Lyti buvo nustoję, ir ji pasakė berniukui, jog paguldę mažuosius jie abu eis ieškoti kitos vietos, kad rytoj vėl neatsidurtų tokioje padėtyje kaip šiandien.

Sju nebekraustė daiktų iš lagaminų, kuriuos ką tik buvo iš stoties atsiuntęs Džudas, ir juodu išėjo. Gatvėse buvo šlapia, bet nešalta. Sju, nenorėdama kelti vyrui nerimo, nusprendė nesakyti jam, kad turės išsikraustyti, nes jį ir taip slėgė rūpestis susirasti vietą pačiam. Sykiu su berniuku ji apėjo kelias gatves ir nors pamėgino prašytis daugiau kaip į dešimtį namų, jai sekėsi dar blogiau negu su Džudu, niekas nepažadėjo priimti nuo rytojaus dienos. Visos namų šeimininkės su nepasitikėjimu žiūrėjo į moterį ir vaiką, jau prietemoje ieškančius būsto.

— Nereikėjo man gimti, ar ne? — su nerimu tarė berniukas.

Pagaliau nebetekusi jėgų, Sju sugrįžo į namus, kur buvo nepageidaujama, bet kuriuose nors laikinai turėjo pastogę. Kol jos nebuvo, užėjęs Džudas paliko savo adresą, tačiau žinodama, kaip silpnai jis dar jaučiasi, Sju, kaip buvo nusprendusi, tą dieną jo nebetrukdė.

II

Sju sėdėjo sename namelyje įsmeigusi akis į plikas grindis, paskui pažvelgė pro užuolaida neuždengtą langą į kiemą. Namelis buvo tik mažutis senas kotedžas, iš visų pusių suspaustas mūro sienų. Priešais stūksantys Sarkofago koledžo mūrai, nebylūs, juodi, akli, temdė mažą kambarėlį keturis šimtmečius kauptu niūrumu, fanatizmu ir nykimu, naktį užstodami mėnulio šviesą, o dieną — saulės. Už jo buvo matyti Rubrikos koledžo kontūrai, o toliau dar vieno universiteto pastato bokštas. Sju galvojo, kokių keistų dalykų gali pridaryti paprasto,

tiesaus žmogaus aistros ir kur jos nuvedė Džudą — juk jis taip švelniai myli ją ir vaikus, o sukišo juos į šitą slegiantį kampą, ir tik dėl to, kad vis tebėra apsėstas savo svajonės. Net dabar jis negirdi šalto neigiamo atsako, kuriuo šios mokslo mūrų sienos atsiliepė į jo troškimą.

Nesėkmė ieškant kito būsto ir tai, kad šiuose namuose neatsirado vietos tėvui, labai paveikė berniuką — jį tartum buvo sukausčiusi nebyli slegianti baimė. Pagaliau jis nutraukė tylą:

— Mama, o kaip bus rytoj?

— Nežinau,— nusiminusi atsakė Sju.— Aš bijau, kad tavo tėvas labai susijaudins.

— Kaip gaila, kad jis dar toks nesveikas ir kad jam čia neužteko vietos! Su juo būtų lengviau. Vargšas tėtė!

— Taip, su juo būtų lengviau.

— Ar aš galiu kuo padėti?

— Ne! Visur vieni rūpesčiai, kančios ir nelaimės!

— Ar tėtė išėjo todėl, kad mums, vaikams, užtektų vietos?

— Iš dalies ir todėl.

— Geriau būtų visai negyventi pasaulyje, ar ne?

— Beveik kad taip, mielasis.

— Ir tik per mus, vaikus, jūs negalit gauti gero buto?

— Na... kai kas labai nenori, kad namuose būtų vaikų.

— Tai kam tada žmonės turi vaikų, jei su jais tiek vargo?

— Toks jau gamtos dėsnis.

— Bet mes nesiprašom gimti?

— Ne, žinoma, ne.

— O blogiausia man, kad tu netikra mano mama ir jeigu būtum nenorėjusi, būtum nepriėmusi. Nereikėjo man čia atvažiuoti, štai kas! Australijoj aš buvau našta, ir čia našta. Ir kam aš gimiau!

— Tai ne nuo tavęs priklausė, mielasis.

— Aš manau, kad kai gimsta vaikai, kurių niekas nenori, juos tuoj pat reikia užmušti, kol dar siela neįėjusi, ir nereikia leisti jiems augti ir vaikščioti.

Sju neatsakė, nes nežinojo, kaip elgtis su šiuo tiek daug mąstančiu vaiku. Pagaliau nusprendė, kad bus kiek galės tiesi ir atvira, juk jis rūpinasi dėl jos vargų kaip suaugęs draugas.

— Greitai mūsų šeima dar padidės,— kiek dvejodama tarė ji.

— Kaip?

— Bus dar vienas vaikutis.

— Ką? — Berniukas staiga pašoko.— O dieve! Mama, nereikėjo

tau prašyti, kad atsiųstų dar vieną, kai tiek vargsti su šitais, kur jau turi!

— Taip, deja, aš tai padariau,— pasakė Sju žvilgančiomis nuo vos sulaikomų ašarų akimis.

Berniukas pravirko.

— O, tau niekas nerūpi, niekas nerūpi! — sušuko jis, piktai priekaištaudamas.— Kodėl tu tokia... tokia bloga ir žiauri, nepalaukei, kol mums bus lengviau, kol tėtė pasveiks! Dar daugiau vargo mums užtraukei! Neturim kur gyventi, tėtei liepė iš čia išeiti, rytoj ir mus išvarys, o tu greitai dar vieną turėsi!.. Tyčia taip darai, tyčia!

Jis kūkčiodamas vaikščiojo po kambarį iš vieno galo į kitą.

— Dovanok man, mažasis Džudai! — maldavo ji, susijaudinusi ne mažiau už berniuką.— Negaliu tau paaiškinti, aš paaiškinsiu, kai tu būsi vyresnis. Mums dabar taip sunku, ir iš tikrųjų atrodo, kad aš taip padariau tyčia. Aš negaliu tau paaiškinti, mielasis. Bet nebuvo visai tyčia... aš negalėjau to išvengti.

— Ne, tyčia! Niekas nebūtų taip kišęsis į mūsų gyvenimą, jeigu būtum nesutikusi! Aš tau niekada, niekada šito nedovanosiu! Ir netikėsiu, kad tu myli mane ar tėtę, ar kurį kitą iš mūsų!

Jis nuėjo į mažąjį kambarėlį, kur buvo ant grindų pataisyta miegoti. Sju išgirdo jį sakant: „Jeigu mes, vaikai, numirtume, nebebūtų jokių bėdų!“

— Negalvok taip, vaikeli,— paliepė ji gana griežtai.— Verčiau eik gulti!

Rytą Sju nubudo truputį po šešių ir sumanė prieš pusryčius nueiti į viešbutį, kurio adresą Džudas buvo palikęs, ir papasakoti jam, kas atsitiko, kol jis dar neišėjęs į miestą. Ji tyliai atsikėlė, kad nepažadintų vaikų, nes žinojo, jog po vakar dienos tampymosi jie labai pavargę.

Džudą rado pusryčiaujantį pigioje užeigoje — šitaip jis norėjo išlyginti išlaidas už jos butą — ir pasakė, kad liko be pastogės. Jis pasisakė nerimavęs dėl jos visą naktį. Vis dėlto dabar, rytą, prašymas išeiti iš buto nebe taip slėgė kaip vakare, nebe tokia baisi atrodė ir nesėkmė, nesuradus vietos kitur. Džudas pritarė jai, kad neverta užsispyrus ginti savo teisę ir gyventi tame kambaryje visą savaitę, geriau tuoj pat išsikraustyti.

— Reikia visiems kokiai dienai ar dviem persikelti į šitą viešbutį,— tarė jis.— Čia labai prasta, ir vaikams bus nejauku, užtat turėsim laiko pasidairyti. Daugiau kambarių pasitaiko priemiesčiuose, kad ir

Betsabėjoje, kur aš anksčiau gyvenau. O dabar papusryčiaukim sykiu, mano paukštele, kad jau atėjai. Ar gerai jautiesi? Laiko dar gana, galėsi pareiti ir pataisyti pusryčius vaikams, iki jie nubus. Ir aš kartu eisiu.

Sju paskubom pavalgė, ir po ketvirčio valandos jie išėjo, nusprendę tuoj pat išsikraustyti iš buto, kuriame gyventi pasirodė esą nepakankamai padorūs. Parėjusi ir užlipusi į viršų, Sju paklausė, kad vaikų kambaryje tylu, tada nedrąsiai paprašė šeimininkę atnešti arbatinį ir ko nors pusryčiams. Toji atsainiai padavė; Sju įdėjo virti du kiaušinius, kuriuos buvo atsinešusi mažiesiems, paprašė Džudą pažiūrėti laiką ir nuėjo kelti vaikų, nes jau buvo apie pusę devintos.

Džudas stovėjo nugara į vaikų kambarėlio duris ir su laikrodžiu rankoje pasilenkęs žiūrėjo, kaip verda kiaušiniai. Staiga išgirdęs Sju riksmą, atsisuko. Jis pamatė, kad kambarėlio, veikiau sandėliuko, durys — jų vyriai kažkaip sunkiai pasisuko, kai Sju jas darė,— atviros, o Sju parkritusi tarpduryje. Džudas puolė jos kelti ir žvilgtelėjo į patalą, paklotą ant grindų,— vaikų ten nebuvo. Sunerimęs jis apsidairė. Kitoje durų pusėje ant dviejų kablių drabužiams kabojo abu mažieji vaikai su virvėmis apie kakliukus, o kiek tolėliau ant vinies kabojo mažojo Džudo kūnas. Po jo kojomis gulėjo apversta kėdė, sustiklėjusios akys buvo nukreiptos į kambarį, o mažasis berniukas ir mergytė buvo užsimerkę.

Stingdamas iš siaubo Džudas paliko Sju gulėti, nupjovė kišeniniu peiliu virves ir suguldė visus tris vaikus ant patalo, tačiau vos prisilietęs prie kūnelių suprato, kad jie nebegyvi. Tada pakėlė Sju, kuri tebegulėjo apalpusi, paguldė ant lovos, pašaukė šeimininkę ir be kvapo išbėgo ieškoti gydytojo.

Kai Džudas grįžo, Sju jau buvo atsigavusi, ir, matydamas dvi bejėges moteris, palinkusias ties trimis lavonėliais ir mėginančias juos atgaivinti, jis visiškai neteko savitvardos. Netrukus atėjo kaimynystėje gyvenantis gydytojas, bet, kaip Džudas ir buvo manęs, jis čia nebeturėjo ką daryti. Vaikų nebegalėjo išgelbėti; nors jų kūneliai dar nebuvo visai atšalę, jo nuomone, jie buvo kabėję jau daugiau kaip valandą. Vėliau, kai tėvai jau įstengė apsvarstyti, kas buvo atsitikę, jie spėjo, kad kai vyresnysis berniukas atsibudęs žvilgtelėjo į Sju kambarį ir jos nerado, jį vėl apėmė baisus nusiminimas, jo liguistai jautrioje sieloje sukeltas vakar dieną išgyventų įvykių ir kalbų. Be to, ant grindų jie rado raštelį, berniuko ranka parašytą pieštuku, kurį jis nešiojosi.

Taip padariau nes mūsų perdauk

Kai Sju pamatė raštelį, jos nervai nebeišlaikė, siaubas, suvokus, kad tragedijos priežastis buvo vakarykštis pokalbis su berniuku, sukėlė jai skausmo priepuolį, ir ji niekaip negalėjo nurimti. Ją prievarta nunešė į kambarį apatiniame aukšte, ir ji gulėjo ten įsmeigusi akis į lubas, smulkus jos kūnas visas virpėjo nuo begarsių kūkčiojimų, o šeimininkė veltui stengėsi nuraminti.

Buvo girdėti, kaip viršuje vaikšto žmonės, ir Sju ėmė maldauti, kad leistų ten; ją sulaikė tik įtikinę, kad jeigu net būtų nors kiek vilties, ji ten tik pakenktų, be to, priminė, kad jai reikia saugoti save ir būsimojo vaiko gyvybę. Ji be paliovos klausinėjo, kol pagaliau Džudas atėjęs pasakė, kad jokios vilties nebėra. Kai jau įstengė, Sju papasakojo jam, apie ką kalbėjosi su berniuku, ir pridūrė, kad dėl to, kas atsitiko, yra kalta pati.

— Ne,— atsakė Džudas.— Jis toks buvo apsigimęs. Gydytojas sako, kad dabar vis dažniau pasitaiko vaikų, kokių ankstesnėse kartose nebūdavo, ir taip esą dėl to, kad atsirado nauja pažiūra į gyvenimą. Tokie vaikai mato visas baisybes, o dar neturi jėgų joms pasipriešinti. Jis sako, kad taip pasireiškia kylantis visuotinis nenoras gyventi. Tas gydytojas pažangus žmogus, tačiau paguosti negali...

Džudas stengėsi neparodyti Sju, kaip kenčia, bet nebeištvėrė; Sju, ėmusi jį užjausti, šiek tiek užsimiršo ir nebe taip skaudžiai save kaltino. Kai visi pašaliniai išėjo, jai leido pasižiūrėti į vaikus.

Berniuko veidas atspindėjo visą jų gyvenimo istoriją. Tame mažame veidelyje buvo susitelkę visi šešėliai, temdę nevykusį pirmąjį Džudo vedybinį ryšį, ir visos antrojo ryšio nelaimės, klaidos ir baimės. Jis buvo visų jų susikirtimo taškas, centras, lakoniška formuluotė. Per tėvų neapdairumą jis vaitojo, per jų nevykusią sąjungą drebėjo ir per jų nelaimes mirė.

Kai namai nutilo ir jie laukė, kad ateitų tardytojas apžiūrėti lavonų, iš už storų koledžo sienų į jų kambarį atsklido prislopęs pratisas žemas gausmas.

— Kas tai? — sulaikiusi ir taip nelygų kvėpavimą, paklausė Sju.

— Vargonai koledžo koplyčioje. Turbūt vargonininkas repetuoja. Čia iš septyniasdešimt trečiosios psalmės: „Kaipgi geras Dievas Izraeliui".

Sju vėl pravirko.

— O, mano vaikeliai! Niekam jie nepadarė blogo! Kodėl pasiėmė juos, o ne mane?

Kiek laiko buvo tylu, paskui kažkur lauke pasigirdo dviejų žmonių pašnekesys.

— Be abejonės, jie kalbasi apie mus! — sudejavo Sju.— „Mes pasidarėme reginys pasauliui: angelams ir žmonėms“[95].

Džudas pasiklausė.

— Ne, ne apie mus,— pasakė jis.— Čia du skirtingų pažiūrų dvasininkai ginčijasi dėl padėties Rytuose. Dieve mano — dėl padėties Rytuose, kai rauda visa, kas gyva aplink!

Stojo tyla, kol Sju vėl užplūdo nenumaldomas skausmas.

— Kažkas, egzistuojantis už mūsų pasaulio, sako: „Nedrįsk!“ Pirma sakė: „Nedrįsk mokytis!“, paskui: „Nedrįsk dirbti!“, o dabar sako: „Nedrįsk mylėti!“

Jis pamėgino ją nuraminti, sakydamas:

— Tai kalba tavo skausmas, brangioji.

— Bet juk tai tiesa!

Jie laukė, ir Sju vėl sugrįžo į savo kambarį. Ant kėdės tebegulėjo, kaip ir prieš mirtį, mažojo sūnelio suknytė, batukai ir kojinytės, ir ji neleido jų judinti, nors Džudas ir labai norėjo paimti, kad nebūtų jai po akių. Kai tik jis prisiliesdavo, ji imdavo maldauti, kad paliktų, ir piktai užsipuolė šeimininkę, kai toji pamėgino paslėpti.

Džudą net labiau gąsdino jos bejausmis apatiškas tylėjimas negu nevilties protrūkiai.

— Kodėl tu su manim nesikalbi, Džudai? — sušuko ji po vieno tokio priepuolio.— Nenusigręžk nuo manęs! Aš negaliu pakelti vienatvės, kai tu nežiūri į mane!

— Nurimk, mieloji, aš čia,— atsakė jis, glausdamasis veidu prie jos veido.

— Taip... O mano drauge, mūsų ideali sąjunga, mūsų dvejybė dabar sutepta krauju!

— Ne, tik aptemdyta mirties.

— O, bet juk tai aš, pati to nežinodama, jį pastūmėjau! Aš kalbėjausi su vaiku kaip su suaugusiu. Aš pasakiau, kad pasaulis mums priešiškas ir kad geriau visai negyventi, negu šitaip gyventi, ir jis suprato mane pažodžiui. Be to, aš pasakiau, kad turėsiu dar vieną vaiką. Jį šitai labai prislėgė. Kaip piktai jis man priekaištavo!

— Bet kodėl taip kalbėjai, Sju?

— Nežinau. Norėjau būti atvira. Negalėjau slėpti nuo jo gyveni-

mo tiesos. Bet aš nebuvau atvira, nes ir apsimetusi susigėdusia kalbėjau su juo užuolankom. Kodėl aš pasirodžiau tik šiek tiek protingesnė už kitas moteris? Ir net nė kiek ne protingesnė. Kodėl užuot prikalbėjusi jam guodžiančio melo, pasakiau beveik visą teisybę? Viskas per tai, kad išmušta iš vėžių nesugebėjau nei nuslėpti tiesos, nei išsakyti jos iki galo!

— Dažniausiai turbūt taip ir daroma, tik mūsų ypatingu atveju pasibaigė blogai. Vis tiek jis anksčiau ar vėliau būtų sužinojęs...

— O aš siuvau savo mažiukui naują suknytę, bet dabar jau niekada nepamatysiu su ja, niekada daugiau su juo nebesikalbėsiu!.. Man akys nuo ašarų taip užtino, kad beveik nieko nebematau, o dar tik prieš metus laikiau save laiminga! Mes per daug vienas kitą mylėjom, buvom tokie savanaudžiai, kad norėjom tik malonumų. Prisimeni, sakėm — padarysim džiaugsmą dorybe. Aš sakiau, kad tokie yra gamtos ketinimai, gamtos dėsnis ir kad *raison d'être** yra su džiaugsmu atsiduoti instinktams, kuriuos mums suteikė gamta ir kuriuos civilizacija nori užgniaužti. Kokių siaubingų dalykų aš esu prikalbėjusi! O dabar likimas smogė mums šį smūgį į nugarą už tai, kad buvom tokie kvailiai ir patikėjom gamtos žodžiu.

Ji nutilo susimąsčiusi, paskui pridūrė:

— Gal ir gerai, kad jų nebėra. Taip... dabar matau, kad gerai! Verčiau jau būti nukirstam prieš laiką, negu iš lėto nykti nelaimingam.

— Taip,— atsakė Džudas.— Kai kas sako, kad tėvai turėtų džiaugtis, kai jų vaikai miršta kūdikystėje.

— Ką jie išmano! O, mano vaikeliai, mano vaikeliai, kodėl jūsų nebėra!.. Gali sakyti, kad berniukas nenorėjo gyventi, dėl to taip padarė. Jo mirtį galima pateisinti, vargšelio buvo tokia nepagydomai beviltiška prigimtis. Bet kitų — *mano* vaikų ir tavo!

Sju vėl pasižiūrėjo į kabančią suknytę, į kojinytes ir batukus ir visa suvirpėjo kaip įtempta styga.

— Kokia aš nelaiminga,— tarė ji.— Nebėra man vietos nei danguje, nei žemėje! Iš proto galima išeiti! Ką gi daryti?

Ji žiūrėjo į Džudą, tvirtai laikydama jį už rankos.

— Nieko nereikia daryti,— atsakė jis.— Kas atsitiko, to nebepakeisi, ir viskas baigsis taip, kaip yra lemta.

— Taip! O kieno čia žodžiai? — kiek patylėjusi sunkiai ištarė ji.

---

* čia: egzistavimo prasmė (*pranc.*).

— Čia iš „Agamemnono“[96] choro. Kai atsitiko ši nelaimė, jie neišeina man iš galvos.

— Vargšas mano Džudai, juk tu visko netekai gyvenime, net daugiau negu aš, nes aš dar turiu tave! Tik pagalvok, tu tiek daug žinai, išskaitęs pats vienas, niekieno nepadedamas, o gyveni neturte ir neviltyje!

Tokie trumpi pokalbiai kiek atitraukdavo Sju mintis, bet paskui vėl užplūsdavo sielvartas.

Pagaliau atėjo teismo ekspertai, apžiūrėjo lavonus, visus apklausė, o paskui išaušo liūdnas laidotuvių rytas. Žinutės laikraščiuose pritraukė būrį žiopsotojų, ir jie stovėjo tartum skaičiuodami langus ar sienų akmenis. Žmonių smalsumą dar didino abejonės dėl Sju ir Džudo ryšio. Sju norėjo palydėti savo mažiukus į kapus, bet paskutinę akimirką neteko jėgų, ją paguldė, ir karsteliai buvo tyliai išnešti iš namų. Džudas sukėlė juos į ekipažą ir išvažiavo. Namų šeimininkui pasidarė lengviau — dabar ant jo galvos beliko Sju su daiktais, ir jis tikėjosi netrukus ja atsikratyti, o kartu padaryti galą nešlovei, kurią pastarosiomis dienomis užtraukė namams žmonos įsileisti nelemtieji atėjūnai. Jis pasikalbėjo su namo savininku, ir jie susitarė, kad jei žmonės pradės dėl tos nelaimės namo vengti, tai pakeis jo numerį.

Kai tik du karsteliai — vienas su mažojo Džudo lavonėliu, kitas su abiejų mažesniųjų,— buvo nuleisti į duobę, Džudas parsiskubino pas Sju, bet ji tebegulėjo lovoje, ir jis netrukdė jai ilsėtis. Tačiau labai dėl jos nerimaudamas, ketvirtą valandą vėl sugrįžo. Šeimininkė iš pradžių manė, kad ji miega, bet paskui nuėjo pasižiūrėti ir pasakė, kad Sju kambaryje nebėra. Nebuvo nė jos švarkelio su skrybėlaite, vadinasi, buvo išėjusi iš namų. Džudas nubėgo į savo viešbutį, bet ten jos nerado. Tada apgalvojęs, kur ji galėtų būti, pasuko į kapines ir netrukus priėjo laidojimo vietą. Smalsuoliai, kurie traukiami tragedijos buvo atsekę prie kapo, jau buvo išsiskirstę. Duobkasys mėgino užkasti bendrą vaikų kapą, bet jam neleido nutvėrusi už rankos ir kažko reikalaujanti moteris, kuri stovėjo pusiau užpiltoje žemėmis duobėje. Tai buvo Sju, su raudona suknele, ir tai, kad ji nė nepagalvojo persirengti juoda, kurią Džudas buvo nupirkęs, rodė jos sielvartą daug labiau negu įprastinis gedulo drabužis.

— Jis užkasa, o aš neleisiu, kol dar kartą nepamatysiu savo mažučių! — sušuko ji kaip beprotė, kai Džudas priėjo.— Aš noriu juos pamatyti! O Džudai, labai prašau, leisk man juos pamatyti! Aš nemaniau, kad juos išneš, kol aš miegosiu! Juk tu sakei, kad pamatysiu prieš

uždarant karstą, o nedavei pamatyti, išvežei! O Džudai, ir tu man toks žiaurus!

— Ji nori, kad iškasčiau ir leisčiau prie karstų,— pasakė duobkasys.— Reikia ją vesti namo, kaipgi ji atrodo. Matyt, pasimaišė galvoje, vargšelei. Negaliu aš jų iškasti, ponia. Eikit su vyru namo, nusiraminkit ir dėkokit dievui, kad greitai bus dar vienas vaikelis, jums paguoda.

Bet Sju gailiai tebeprašė:

— Na galima man juos dar kartą pamatyti? Tik kartelį? Galima? Tik trumpą valandėlę, Džudai. Ilgai neužtruks, o aš taip džiaugsiuos! Aš būsiu gera ir visada tavęs klausysiu, tik tu man leisk! Paskui eisiu namo ir daugiau nebeprašysiu. Galima? Na kodėl negalima?

Ji maldavo nesiliaudama, ir Džudui taip jos pagailo, jog beveik buvo beprašąs duobkasį nusileisti. Bet buvo aišku, kad gero iš to nebus, galėjo tik pakenkti, ir reikėjo kuo greičiau vesti ją namo. Jis ėmė švelniai, gražiais žodžiais pašnibždomis Sju įkalbinėti, apkabino prilaikydamas, ir galų gale ji bejėgiškai pasidavė ir leidosi išvedama iš kapinių.

Džudas norėjo parvežti ją ekipažu, bet kai taip reikėjo taupyti, Sju užprotestavo, ir jie iš lėto parėjo pėsti — Džudas apsirengęs juodai, o ji su savo raudona suknele ir rudu švarkeliu. Tą pačią dieną jie buvo ketinę išsikraustyti kitur, bet Džudas pamatė, kad tai neįmanoma, ir jie sugrįžo į nekenčiamus namus. Sju tuoj pat atsigulė, buvo pakviestas gydytojas.

Džudas visą vakarą pralaukė apačioje. Jau gana vėlai jam pranešė, kad prieš laiką gimė kūdikis ir kad jis negyvas.

III

Sju sveiko, nors vylėsi numirti, o Džudas vėl gavo darbo pagal savo amatą. Jie gyveno dabar toje miesto dalyje, kur buvo ir Betsabėja, netoli nuo švento Silvestro bažnyčios.

Jie sėdėdavo tylomis, slegiami ne tiek beprasmiškų kliūčių, stojančių skersai kelio, kiek aiškaus, atviro gyvenimo priešiškumo. Tomis dienomis, kai Sju sąmonė vos mirksėjo kaip žvaigždelė, ją persekiojo neaiškūs keisti vaizdiniai, pasaulis atrodė kaip poezijos posmas ar melodija, sukurta sapne, ir pusiaumigai tai buvo nuostabu, tačiau

blaiviam protui — absurdiška; jai atrodė, kad pirmapradė priežastis veikia automatiškai kaip lunatikas, o ne mąsto kaip išminčius, ir kad kuriant gyvenimo sąlygas žemėje nebuvo numatytas toks jos gyventojų jausmų imlumas, kokį pasiekė protaujanti ir apsišvietusi žmonija. Nelaimių ištiktam žmogui priešiškosios jėgos ima atrodyti antropomorfinės — taip ir dabar šie vaizdiniai Sju ir Džudui virto jausmu, kad juodu bėga nuo kažkokio persekiotojo.

— Reikia paklusti,— niūriai tarė ji.— Visa amžina aukščiausiųjų jėgų rūstybė užgriuvo mus, vargšus jų tvarinius, ir mes turim pasiduoti. Pasirinkimo nėra. Mes privalom pasiduoti. Nėra prasmės priešintis dievui.

— Bet mes juk priešinamės tik žmonėms ir nesąmoningoms aplinkybėms,— atsakė Džudas.

— Teisybė...— sušnibždėjo ji.— Ko aš čia prisigalvojau! Darausi prietaringa kaip laukinė!.. Bet kad ir kas būtų mūsų priešas, aš įgąsdinta tiek, kad pasiduodu. Nebeturiu jėgų kovoti, nebeturiu drąsos veikti. Aš palaužta, nugalėta!.. „Mes pasidarėme reginys pasauliui: angelams ir žmonėms!" Aš visą laiką dabar kartoju tuos žodžius.

— Aš jaučiu tą patį.

— Ką gi man daryti? Dabar tu turi darbo, bet žinok, tik todėl, kad mūsų istorija ir mūsų santykiai niekam nežinomi... Jeigu kas susektų, kad mūsų santuoka neužregistruota, greičiausiai išmestų tave iš darbo kaip Oldbrikheme.

— Sunku pasakyti. Gal ir neišmestų. Ir todėl dabar, aš manau, mūsų santuoką reikia įteisinti — kai tik tu galėsi išeiti iš namų.

— Tu manai, reikia?

— Žinoma.

Džudas susimąstė.

— Paskutiniu metu man pradėjo atrodyti,— tarė jis,— kad aš esu iš didelės dalies žmonių, vadinamų suvedžiotojais, kurių vengia dorovingieji. Aš taip stebiuosi, kai galvoju apie tai! Anksčiau to nesuvokiau, nemačiau, kad darau bloga tau, kurią myliu labiau už save. Ir vis dėlto aš esu iš tų žmonių! Kažin, ar tarp jų daug tokių naivių trumparegių kaip aš?.. Taip, Sju, aš toks. Aš tave suvedžiojau... Tu esi iš ypatingo tipo žmonių — subtili būtybė, kurią gamta ketino palikti neliestą. O aš negalėjau palikti tavęs ramybėje!

— Ne, ne, Džudai,— skubiai paprieštaravo ji.— Nepriekaištauk sau už tai, tu visai ne toks. Jeigu kas ir kaltas, tai tik aš.

— Aš palaikiau tave, kai tu pasiryžai palikti Filotsoną, jei ne aš, tu gal ir nebūtum prašiusi, kad jis tave paleistų.

— Vis tiek būčiau. O mudu tik taip ir išsigelbėjom, kad savo sąjungos nepatvirtinom įstatymu. Šitaip mes neįžeidėm savo pirmųjų santuokų šventumo.

— Šventumo? — Džudas pasižiūrėjo į ją nustebęs ir suprato, kad čia jau nebe ta Sju, kurią pažinojo anksčiau.

— Taip,— atsakė ji kiek virpančiu balsu.— Mane apima siaubas, pasibaisėjimas, kai pagalvoju, kaip įžūliai aš pasielgiau. Man atrodo, kad tebesu jo žmona.

— Kieno?

— Ričardo.

— Dieve gailestingas! Kodėl, mieloji mano?

— Aš nemoku paaiškinti. Bet ta mintis man vis ateina į galvą.

— Čia tik dėl to, kad taip nusilpai,— vaizduotė pasidarė liguista. Tam nereikia teikti jokios reikšmės, nesijaudink.

Sju neramiai atsiduso.

Kaip atsvara tokioms kalboms pagerėjo jų piniginiai reikalai, ir kad taip anksčiau, jie būtų buvę labai laimingi. Visai netikėtai, beveik tuoj pat, kai tik atvažiavo, Džudas gavo gerą darbą; vasaros oras buvo palankus jo silpnai sveikatai, o monotoniškai slenkančios dienos, atrodė, ramino po tokių didelių išgyvenimų. Žmonės lyg ir užmiršo ankstesnius jo paklydimus, ir jis kasdien lipo kopėčiomis prie parapetų ir sienų, restauravo trupančius akmeninius koledžų langų rišinius — koledžų, į kuriuos taip ir neįstojo mokytis, ir niekada jam nebuvo lemta žiūrėti pro tuos langus iš vidaus, o dabar net atrodė, kad jis niekada ir neturėjo to noro.

Džudas pasikeitė: retai kada benueidavo į bažnyčią. Vienas dalykas jam kėlė didžiausią nerimą — po tos tragedijos nutrūko jųdviejų su Sju dvasinis ryšys, jie nuėjo priešingais keliais; įvykiai, kurie praplėtė jo požiūrį į gyvenimą, įstatymus, papročius ir įvairiausias dogmas, Sju paveikė visai kitaip. Ji buvo nebe ta kaip tada, kai jautėsi nepriklausoma, o protas ryškiai žybsėjo kaip žaibas ir juokėsi iš visokių dogmų ir formalumų, kurių jis tuo metu dar paisė, o dabar jau liovėsi.

Vieną sekmadienio vakarą jis parėjo gana vėlai. Sju namie nerado, bet netrukus grįžo ir ji, tyli ir susimąsčiusi.

— Apie ką galvoji, brangioji? — paklausė jis smalsiai.

— Nemoku aiškiai pasakyti. Aš galvojau apie tai, kad mes buvom savimylos, lengvabūdžiai, elgėmės net bedieviškai. Mūsų gyvenimas

buvo tuščias malonumų vaikymasis. O yra aukštesnis kelias — savęs atsižadėjimo. Reikia marinti kūną, tą siaubingą Adomo prakeikimą.

— Sju! — sušnibždėjo jis.— Kas tau užėjo?

— Mums reikia nuolatos save aukoti ant pareigos altoriaus. O aš visada stengiausi daryti tik tai, kas malonu. Ir visiškai nusipelniau bausmės, kuri mane ištiko. Kaip norėčiau atsikratyti visų ydų, visų savo baisių paklydimų ir nuodėmių!

— Sju, mano brangioji, tu per daug prisikentėjai! Tu neturi jokių ydų. Tavo instinktai visai sveiki — gal ne tokie karšti kaip aš norėčiau, bet jie geri, gražūs ir tyri. Esu jau ne kartą sakęs, tu pati nežemiškiausia, mažiausiai geidulinga iš visų moterų, kiek žinau, nors tau ir nesvetimi natūralūs kūniški potraukiai. Kodėl pradėjai taip kalbėti? Mes nebuvom savimylos, nebent tik tuomet, kai tas dar niekam negalėjo pakenkti. Tu sakydavai, kad žmogus iš prigimties kilnus ir kantrus, o ne niekšingas ir ištvirkęs, ir aš galų gale įsitikinau, kad tai tiesa. O dabar tu, atrodo, žmogų labai nužemini.

— Aš noriu būti nuolanki širdyje ir tyrų minčių, bet man dar nepavyksta.

— Tu nebijojai nei galvoti, nei jausti, aš dar per mažai tavim žavėjausi. Tuomet buvau sukaustytas dogmų ir to nemačiau.

— Nekalbėk taip, Džudai! Kaip norėčiau išrauti su šaknimis kiekvieną drąsią mintį, kiekvieną drąsų jausmą, kad jų nebebūtų mano praeityje! Savęs atsižadėjimas — tai viskas! Joks pažeminimas man nebus per didelis. Rodos, susibadyčiau visa smeigtukais, kad kartu su krauju išeitų ir ydos, kurias turiu savyje.

— Gana! — tarė jis, apkabindamas ją kaip vaiką ir glausdamas jos galvą prie krūtinės.— Štai kur tave nuvedė ta netektis! Ne tau taip atgailauti, mano švelnioji gėlele, o tiems niekšams, kurie iš viso neturi tokių jausmų!

— Man negalima taip su tavimi būti,— sumurmėjo Sju, tebeglaudžiama glėbyje.

— Kodėl gi?

— Tai nuolaidžiavimas savo silpnybėms.

— Ir vėl tu tą patį! Argi yra kas nors gražesnio pasaulyje kaip mūsų meilė?

— Yra. Viskas priklauso nuo to, kokia ta meilė. Tavo... mūsų... ne tokia, kokia turėtų būti.

— Aš nenoriu to klausyti, Sju! Na tai kada mes eisim į bažnyčią tuoktis?

Sju patylėjo, sumišusi pažvelgė į jį.

— Niekada,— sušnibždėjo ji.

Ne visai suprasdamas, ką reiškia toks atsakymas, Džudas pažiūrėjo į ją ramiai ir nieko nebesakė. Praėjo kelios minutės, ir jam pasirodė, kad ji užmigo, bet pašnibždom pakalbinęs pamatė, kad nemiega. Ji atsitraukė nuo jo, išsitiesė ir atsiduso.

— Šįvakar nuo tavęs dvelkia kažkuo keistu, nenusakomu,— tarė Džudas.— Turiu galvoj... ne tik metaforiškai, nuo drabužių iš tikrųjų dvelkia. Kažkokio augalo kvapas, lyg ir pažįstamas, bet negaliu prisiminti koks.

— Čia smilkalai.

— Smilkalai?

— Aš buvau pamaldose švento Silvestro bažnyčioje, ir ten apsmilkė.

— O... Švento Silvestro bažnyčioje?

— Taip. Aš ten kartais nueinu.

— Štai kaip! Nueini!

— Matai, Džudai, aš jaučiuosi tokia vieniša rytais, kai tu būni darbe, ir vis galvoju ir galvoju apie savo...— Jai užėmė gerklę, ir ji kiek patylėjo.— Įpratau ten vaikščioti, kai taip netoli.

— Na taip, žinoma, aš nieko prieš nesakau. Tiktai keista, sunku patikėti, kad tu taip darytum. O žmonės nė nenujaučia, kas kartu su jais būna bažnyčioje.

— Kaip tai suprasti, Džudai?

— Na... kokia skeptikė... tiesiai pasakius.

— Kaip tu gali skaudinti mane, Džudai, kai aš ir taip kenčiu? Aišku, tu nenorėjai įskaudinti. Nereikia taip kalbėti.

— Nebekalbėsiu. Bet aš taip stebiuosi!

— Norėjau tau dar kai ką pasakyti, Džudai. Tik tu nesupyk, gerai? Aš daug apie tai galvojau nuo to laiko, kai mirė mano vaikeliai. Man atrodo, kad man daugiau nebereikia būti tavo žmona... ar kažkuo panašiu į žmoną.

— Kaip? Bet juk tu *esi* mano žmona!

— Tavo supratimu, taip, bet...

— Aišku, mes bijojom tos ceremonijos, kaip ir daugelis bijotų, jei turėtų tiek priežasčių būgštauti. Tačiau patirtis parodė, kad klydom spręsdami apie save, per daug padidinom savo silpnybes, ir jeigu tu, kaip matyt, jau pradedi gerbti ritualus ir ceremonijas, tai nesuprantu, kodėl nenori, kad tuoj pat ir atliktume tą ceremoniją? Tu iš tikrųjų

esi mano žmona, Sju, tik tai nepatvirtinta teisiškai. Bet ką tu pirma norėjai pasakyti?

— Man neatrodo, kad esu tavo žmona.

— Taip? Bet sakykim, kad mes jau atlikom tą ceremoniją. Ar tada jaustumeisi mano žmona?

— Ne, net ir tada nesijausčiau. Dar blogiau būtų negu dabar.

— Bet kodėl gi? Ar nori visą laiką išlikti tokia nesukalbama, mieloji?

— Todėl, kad aš priklausau Ričardui.

— A, jau esi sakiusi tą absurdišką prasimanymą!

— Tada man tik taip atrodė, o laikui einant aš vis labiau įsitikinu, kad priklausau tik jam arba visai niekam.

— Dieve gailestingas!.. Kaip mes apsikeitėm vietomis!

— Taip. Galbūt.

Po kelių dienų, vasaros vakaro prietemoje, kai jie sėdėjo tame pačiame kambarėlyje apačioje, į laukujes namų duris — jie gyveno pas dailidę — kažkas pasibeldė, o po kelių minučių pasibeldė ir į jų kambario duris. Jie nespėjo atidaryti, duris stumtelėjo atėjusis, ir ant slenksčio pasirodė moteris.

— Ar čia gyvena ponas Faulis?

Džudas iškart atsakė teigiamai, bet abu, Džudas ir Sju, krūptelėjo, nes tai buvo Arabela.

Jis šaltai pakvietė ją vidun, ir ji atsisėdo ant suolo prie lango, todėl jie aiškiai matė prieš šviesą jos siluetą, o visos smulkmenos, iš kurių būtų galėję susidaryti įspūdį apie jos išvaizdą ir veido išraišką, buvo šešėlyje. Vis dėlto kažkas rodė, kad ji nei taip gerai gyvena, nei taip perdėtai puošiasi kaip tada, kai buvo gyvas Kartletas.

Visiems trims buvo sunku pradėti kalbą apie nelaimę; Džudas laikė savo pareiga pranešti, kai tik ji įvyko, tačiau Arabela į jo laišką taip ir neatsakė.

— Aš ką tik iš kapinių,— tarė ji.— Pasiklausiau ir suradau vaiko kapą. Į laidotuves negalėjau atvažiuoti, bet ačiū, kad pakvietėt. Perskaičiau apie viską laikraščiuose, ir man pasirodė, kad būsiu nereikalinga... Taigi negalėjau į laidotuves atvažiuoti.— Arabela visiškai nesugebėjo deramai kalbėti ir laikytis, kaip reikalavo toks atvejis, dėl to kliuvinėjo ir kartojo tą patį.— Bet džiaugiuosi, kad radau kapelį. Galėsi pastatyti gražų akmenį, Džudai, čiagi tavo darbas.

— Aš padarysiu antkapį,— niūriai atsakė Džudas.

— Jis buvo mano vaikas, ir, aišku, aš jo gailiuosi.

— Na taip. Ir mes gailėjomės.

— Tų, kur ne mano, ne taip buvo gaila, tai ir suprantama.

— Žinoma.

Iš tamsaus kampo, kur sėdėjo Sju, pasigirdo atodūsis.

— Aš dažnai norėdavau jį turėti prie savęs,— kalbėjo toliau ponia Kartlet.— Gal tada nieko nebūtų atsitikę. Bet kad nenorėjau atimti jo iš tavo žmonos.

— Aš nesu jo žmona,— pasigirdo Sju balsas.

Nuo tokių netikėtų žodžių Džudas neteko žado.

— Ak, labai atsiprašau, prašom atleisti,— tarė Arabela,— aš maniau, kad žmona.

Iš Sju tono Džudas suprato, kad tie žodžiai išreiškia jos naują neįprastą nusiteikimą, tačiau Arabela, aišku, nežinojo, kokia juose slypi prasmė, ir suprato tiesiogiai. Parodžiusi, kaip ją pribloškė Sju prisipažinimas, ji vėl kuo ramiausiai ėmė kalbėti apie „savo" vaiką, kuriuo visai nesirūpino, kol buvo gyvas, ir dabar, demonstruodama, kaip jo gedi, tiktai ramino sąžinę. Ji užsiminė apie praeitį ir vėl kažko kreipėsi į Sju. Atsakymo nebuvo: Sju nepastebėta buvo išėjusi iš kambario.

— Ji pasakė, kad ji tau ne žmona? — paklausė Arabela jau kitokiu tonu.— O kodėl ji taip sako?

— Negaliu tau paaiškinti,— tik tiek atsakė Džudas.

— Betgi ji tau žmona, taip? Man pati yra sakiusi.

— Aš nesiimu vertinti jos pasakymų.

— A... mat kaip! Na, man laikas. Pasilieku čia dar nakvoti, tai pagalvojau, užeisiu, kai tokia bendra nelaimė. Apsistojau ten, kur seniau dirbau bufete, o ryt rytą jau važiuosiu į Elfredstoną. Tėvas sugrįžo, tai dabar kartu gyvenam.

— Sugrįžo iš Australijos? — anaiptol ne smalsiai paklausė Džudas.

— Taigi. Nesisekė jam ten. Sunkiai vertėsi. Motina per pačius karščius numirė nuo tos... kaip ji... dize... tai tėvas su dviem mažesniais vaikais sugrįžo. Apsigyveno netoli nuo mūsų senųjų namų, ir aš ten šeimininkauju.

Pirmoji Džudo žmona griežtai laikėsi padoraus elgesio šablonų ir net dabar, kai Sju išėjo, pabuvo tiek, kiek leidžia griežčiausios gero tono taisyklės. Kai ji išėjo, Džudui palengvėjo, ir jis nuo laiptų apačios šūktelėjo Sju, susirūpinęs, kad ji taip dingo.

Atsakymo nebuvo. Dailidė, tų namų šeimininkas, pasakė, kad ji

dar neparėjo. Džudui tai pasirodė keista ir sukėlė didelį nerimą, nes jau buvo vėlu. Dailidė pašaukė savo žmoną, ir toji spėjo, kad Sju bus nuėjusi į švento Silvestro bažnyčią, nes dažnai ten lankydavosi.

— Taip vėlai? — nustebo Džudas.— Juk bažnyčia jau uždaryta.

— Ji pažįstama su sargu ir bet kada gali gauti raktą.

— Ir seniai jau ten vaikšto?

— Man rodos, kelias savaites.

Džudas, būdamas nelabai tikras, išėjo į bažnyčią, prie kurios šiaip nė nesiartino,— nebe taip kaip tada, kai gyveno šiose vietose prieš daug metų ir buvo nusiteikęs mistiškai. Gatvė prie bažnyčios buvo tuščia, bet durys neužrakintos; jis be garso pakėlė skląstį ir, uždaręs paskui save duris, sustingo vietoje. Bažnyčios tyloje buvo girdėti silpnas garsas — lyg ir atodūsiai, lyg ir rauda,— kuris sklido iš kito galo. Beveik patamsyje, nes pro langus vos skverbėsi vakaro prieblanda, jis žengė ta kryptimi. Ant grindų patiestas takelis slopino jo žingsnių aidą.

Aukštai virš galvos, ties altoriaus laipteliais, Džudas įžiūrėjo didžiulį sunkų kryžių, tikriausiai tokio pat dydžio kaip tas, kurį turėjo priminti. Atrodė, kad jis laikosi ore ant nematomų gijų; visas buvo nusagstytas dideliais brangakmeniais, kurie blausiai atspindėjo neryškią lauko šviesą, kryžiui vos pastebimai siūbuojant į šalis. Po juo ant žemės gulėjo kažkoks pavidalas, lyg juodų drabužių krūva, ir iš ten sklido jo pirma girdėtas kūkčiojimas. Ten buvo jo Sju, kniūbsčia ant akmeninių grindų.

— Sju,— sušnibždėjo jis.

Atsidengė kažkas balta — tai ji atsuko veidą.

— Ko tau reikia, Džudai? — paklausė ji beveik piktai.— Ko čia atėjai? Aš norėjau pabūti viena! Kodėl tu man trukdai?

— Kaip gali taip klausti! — atsakė jis su priekaištu, iki širdies gelmių įžeistas tokių jos žodžių.— Ko aš atėjau? Kas gi daugiau, jei ne aš, turi teisę ateiti! Juk aš myliu tave labiau negu save patį, labiau — daug labiau! — negu tu myli mane. Kodėl palikai mane ir atėjai čia viena?

— Nesmerk manęs, Džudai, aš negaliu to pakelti — esu tai ne kartą sakiusi. Turi priimti mane tokią, kokia esu. Aš tokia vargšė, visai palaužta, kone einu iš proto! Nebegalėjau ištverti, kai atėjo Arabela,— pasijutau tokia nelaiminga, turėjau išeiti. Man atrodo, kad ji vis dar tavo žmona, o Ričardas — mano vyras.

— Bet jie mums jau niekas.

— Ne, mielas mano drauge, ne. Dabar aš kitaip žiūriu į santuoką. Mano mažučiai ir buvo atimti, kad man atsivertų akys. Tai, kad Arabelos vaikas nužudė mano vaikus — dievo bausmė, teisusis nužudė neteisiuosius. Ką gi, ką man daryti? Aš toks niekingas padaras, nevertas būti tarp normalių žmonių!

— Tai baisu! — tarė Džudas vos neverkdamas.— Siaubinga ir nežmoniška šitaip graužtis, kai niekam nesi padariusi skriaudos!

— O, tu nežinai, kokia aš bloga!

— Žinau! — ėmė jis karštai prieštarauti.— Aš pažįstu kiekvieną tavo atomą, mažiausią dalelę! Kaip aš nebekenčiu šitos krikščionybės, šito misticizmo, klerikalizmo ar kaip dar jį galima pavadinti, jeigu tave čia atvedė! Kad šitaip smuktų moteris, kuri buvo poetė, pranašė, moteris, kurios siela spindėjo kaip brangakmenis! Visi pasaulio išminčiai būtų didžiavęsi, jei būtų tave pažinę! Aš džiaugiuosi, labai džiaugiuosi, kad nebeturiu nieko bendro su religija, jei ji tave taip žlugdo!

— Tu pyksti, Džudai, tu esi negeras ir nieko nesupranti.

— Tai eime namo, brangiausioji, ir gal aš dar suprasiu. Dabar aš toks prislėgtas, o tu visai išmušta iš vėžių.

Jis apkabino Sju ir padėjo atsikelti, o ji, nors ėjo, tačiau nesileido prilaikoma.

— Aš nejaučiu tau neapykantos, Džudai,— tarė ji švelniai, maldaujamai.— Aš tave myliu kaip ir anksčiau. Tiktai... aš neprivalau tavęs mylėti. O taip, neprivalau!

— Nieko nesuprantu!

— Bet aš jau apsisprendžiau — aš nesu tavo žmona! Aš priklausau jam, visam gyvenimui sujungta su juo šventa priesaika. Niekas negali jos panaikinti!

— Bet mes juk esam vyras ir žmona, jei iš viso pasaulyje tai įmanoma! Mes, be jokios abejonės, sujungti pačios gamtos!

— Bet ne dangaus! Kitas man buvo ten skirtas, ir mūsų sąjunga amžiams sutvirtinta Melčesterio bažnyčioje.

— Sju! Sju! Nelaimė tau atėmė protą! Po to, kai į daugelį dalykų aš ėmiau žiūrėti tavo akimis, tu staiga nei iš šio, nei iš to nusisuki ir, vadovaudamasi tik jausmu, imi prieštarauti viskam, ką buvai sakiusi anksčiau. Tu baigi išrauti iš mano širdies paskutinius meilės ir pagarbos bažnyčiai likučius, kuriuos dėl senos atminties buvau išlaikęs... Niekaip negaliu suprasti tavo neregėto atkaklumo — tu neigi savo pačios ankstesnius argumentus. Ar tai būdinga tik tau, ar apskritai visoms moterims? Ar moteris galų gale mąstantis vienetas, ar tik dalelė,

laikanti save visuma? Kaip tu įrodinėjai,— ir visai teisingai — kad santuoka tai tik nevykęs kontraktas, kaip tu atskleidei visus jos prieštaringumus, visą absurdą! Jei dukart du buvo keturi, kai mes buvom laimingi kartu, tai juk ir dabar — dukart du — keturi! Aš ir vėl sakau — negaliu šito suprasti!

— Ak, mielas Džudai, tu kaip tas kurčias, kuris žiūri į žmones, klausančius muzikos. Tu sakai: „Ir ką jie čia mato? Nieko čia nėra!" Bet iš tikrųjų kažkas juk yra.

— Tu kalbi be užuolankų, bet tas palyginimas nevykęs. Buvai nusimetusi senų prietarų lukštus ir mane to mokei, o dabar pati eini atbula. Turiu pripažinti, kad labai apsirikau, nežinojau, kad tu tokia.

— Brangus mano drauge, vienintelis mano drauge, nebūk man toks žiaurus! Aš negaliu būti kitokia, negu esu, aš neabejoju, kad galvoju teisingai, aš pagaliau pamačiau šviesą. Tik kaip gauti iš to palaimą?

Jie išėjo iš bažnyčios, Sju nunešė raktą.

— Nejaugi tai ta pati mergaitė,— vėl pradėjo Džudas, kai ji sugrįžo, gryname ore kiek atsigavęs,— nejaugi tai ta pati mergaitė, kuri į krikščioniškiausią pasaulio miestą buvo atsinešusi pagonių dievus ir mėgdžiojo panelę Fontover, kai toji trypė juos kulnu? Kuri citavo Giboną, Šelį ir Milį? Kur jūs dabar, puikusis Apolonai ir puikioji Venera?

— Nereikia, nebūk man toks žiaurus, Džudai, aš ir taip nelaiminga,— pravirko ji.— Tai nepakeliama! Aš klydau. Negaliu su tavim ginčytis. Aš buvau neteisi — paskendusi puikybėje! Arabelos atėjimas viskam padarė galą. Nesijuok iš manęs, man tai kaip peilis į širdį.

Jis apglėbė ją tylioje gatvėje ir, nespėjus jai pasipriešinti, pabučiavo. Jie ėjo toliau, kol priėjo nedidelę užeigą.

— Džudai,— tarė ji, vos sulaikydama ašaras,— išsinuomok čia kambarį, gerai?

— Gerai, jei... jei tu tikrai taip nori. Ar tikrai nori? Pareikim kartu ir išsiaiškinkim.

Jis parvedė Sju namo. Ji pasakė vakarienės nenorinti, užlipo tamsiais laiptais į kambarį ir užsidegė šviesą. Grįžtelėjusi pamatė, jog Džudas atsekė iš paskos ir stovi tarpduryje. Ji priėjo, paėmė jo ranką ir tarė:

— Labanaktis!

— Bet, Sju, argi čia ne mūsų namai?

— Tu sakei, kad padarysi, kaip aš noriu.

— Taip. Na ką gi!.. Gal nereikėjo man taip negražiai ginčytis. Galbūt, jei negalėjom iš karto susituokti kaip reikiant pagal senovinį paprotį, tai reikėjo visai išsiskirti. Pasaulis turbūt dar nepakankamai apsišvietęs, kad būtų galima daryti tokius eksperimentus, kaip mes darėm. Ir kas mes tokie, kad susigalvojom veikti kaip pirmeiviai?

— Gerai, kad bent tiek supratai. Aš niekada neketinau daryti to, ką padariau. Tik pavydas ir jausmų sumaištis pastūmėjo žengti tą klaidingą žingsnį.

— Bet gal ir meilė? Juk tu mylėjai mane?

— Taip. Tačiau aš norėjau, kad taip ir liktų, kad mes visada būtume tik įsimylėjėliai, kol...

— Bet įsimylėję negali visą laiką taip gyventi!

— Moterys galėtų, tik vyrai negali, nes jie nenori. Bet kuri moteris šiuo atžvilgiu stovi aukščiau už vyrą — ji niekada nepradeda pirmoji, tiktai atsako. Mums reikėjo bendrauti dvasiškai ir neiti toliau.

— Aš jau sakiau, kad visų nelaimių kaltininku laikau save!.. Na gerai, tegu būna, kaip tu nori!.. Tačiau žmogaus prigimties nepakeisi.

— O taip, kaip tik to ir reikia išmokti — pergalėti save.

— Dar kartą sakau — jei buvo kas iš mudviejų kaltas, tai tik aš.

— Ne, aš. Tu nusidėjai tik tuo, kad norėjai turėti moterį, ir tai visai natūralu. O aš neturėjau tokio noro, ir tik pavydas paskatino mane nustumti į šalį Arabelą. Jau buvau maniusi, kad reikia nors iš pasigailėjimo tave prisileisti, kad baisiai savanaudiška tave taip kankinti, kaip kankinau aną savo draugą. Bet nebūčiau pasidavusi, jei nebūčiau išsigandusi, kad tu sugrįši pas ją... Nebekalbėkim daugiau apie tai, Džudai! Dabar jau paliksi mane vieną?

— Taip... Bet Sju — žmona mano! — juk tu man žmona! — karštai sušuko jis.— Vis dėlto ne be reikalo aš tau seniau priekaištavau. Tu niekada nemylėjai manęs taip, kaip aš tave mylėjau — niekada, niekada! Tavo širdis šalta, ji neliepsnoja! Tu esi iš tikrųjų lyg kokia fėja ar elfas, tik ne moteris!

— Iš pradžių aš nemylėjau tavęs, Džudai, prisipažįstu. Kai susipažinom, aš tik norėjau, kad tu mane mylėtum. Nepasakysi, kad koketavau su tavim, bet turėjau tą įgimtą norą, kuris pakerta kai kurių moterų dorovę kartais dar labiau negu nežabota aistra,— norą patikti, patraukti, nors vyriškis dėl to ir kankintųsi. O kai pamačiau, kad laimėjau tave, aš išsigandau. Ir tada... nežinau, kaip čia atsitiko... negalėjau sutikti, kad tu mane paliktum, galbūt grįžtum pas Arabelą... ir tada pamilau tave, Džudai. Bet matai, nors ir švelniai vienas kitą

mylėjom, viskas prasidėjo nuo mano savanaudiško ir žiauraus noro, kad tau per mane širdį skaudėtų, o man per tave neskaudėtų.

— O dabar, mane pamesdama, elgiesi dar žiauriau!

— Taip! Kuo labiau stengiuosi išsikapstyti, tuo daugiau blogo darau!

— O Sju! — sušuko jis, staiga pajutęs, kas jam gresia.— Nedaryk nedorai, norėdama gero! Tu buvai man išsigelbėjimas. Pasilik su manim nors dėl paprasto žmoniškumo! Tu žinai, koks aš silpnavalis, žinai, kokie mano didžiausi priešai — silpnybė moterims ir potraukis gerti. Neatiduok manęs jų valiai, Sju, bent tam, kad išgelbėtum savo pačios sielą! Kai tu tapai mano angelu sargu, jie pasitraukė nuo manęs tolyn, aš jų nebeprisileidau. Nuo tada, kai turiu tave, man nebaisios jokios pagundos. Nejaugi dėl mano išgelbėjimo neverta pasiaukoti, atsisakyti dogmatiškų principų? Jeigu tu mane paliksi, aš bijau, kad man neatsitiktų kaip tai kiaulei, kurią išmaudė, o ji ir vėl nuėjo voliotis purvyne!

Sju pravirko.

— Ne, Džudai, taip nedaryk! Tu taip nedarysi! Aš melsiuos už tave dieną ir naktį!

— Na tiek to, nesielvartauk,— kilniaširdiškai tarė Džudas.— Dievas mato, aš kentėjau per tave ir dabar kenčiu, bet gal mažiau negu tu. Moteriai galų gale visada būna sunkiau.

— Taip, sunkiau.

— Jeigu ji nėra absoliučiai nieko verta, niekinga šiukšlė. Tu, šiaip ar taip, ne tokia.

Sju nerimastingai keliskart atsiduso.

— Bijau, kad tokia!.. O dabar, Džudai, labanakt... labai prašau!

— Man negalima pasilikti? Dar nors kartą? Kaip dažnai, būdavo, seniau... O Sju, žmona mano, kodėl gi?

— Ne, ne, ne žmona!.. Aš tavo rankose, Džudai, nebegundyk manęs dabar, kai aš jau taip toli nuėjau!

— Gerai, aš išpildysiu tavo prašymą. Esu tau skolingas, tai man atpildas už tai, kad anksčiau taip siekiau savo. Dieve mano, koks aš buvau egoistas! Galbūt... galbūt aš pražudžiau pačią gražiausią, tyriausią meilę, kokia tik yra buvusi tarp vyro ir moters!.. Tai tegu nuo šios valandos mūsų šventovės uždanga plyšta pusiau!

Jis nuėjo prie lovos, paėmė vieną iš dviejų pagalvių ir trenkė žemėn.

Sju žiūrėjo į jį, pasirėmusi ant lovos galo, ir tyliai verkė.

— Tu nesupranti, man šitaip liepia sąžinė, aš visai nenustojau tavęs mylėjusi! — dusdama šnibždėjo ji.— Kad nustočiau tave mylėjus! Nebegaliu daugiau nieko pasakyti... man širdį drasko... o taip sugadinsiu viską, ką jau pasiekiau! Labanakt, Džudai!

— Labanakt,— tarė jis ir nusisuko eiti.

— Bet pabučiuok mane! — sušuko ji pašokusi.— Aš negaliu, jei... Jis apkabino Sju ir pabučiavo šlapią nuo ašarų veidą, bet jau nebe taip, kaip bučiuodavo anksčiau.

— Sudie, sudie! — prabilo ji po valandėlę trukusios tylos ir, švelniai atstūmusi, išsivadavo iš jo glėbio. Kad nebūtų taip liūdna, dar pridūrė: — Mes vis tiek liksim geri draugai, ar ne, Džudai? Ir retkarčiais susitikinėsim, taip, taip! Ir viską užmiršim, pasistengsim, kad viskas būtų taip kaip anksčiau.

Džudas susilaikė neatsakęs, apsisuko ir nulipo laiptais žemyn.

IV

Žmogus, kurį dvasiškai persimainiusi Sju dabar laikė savo amžinai neatskiriamu vyru, tebegyveno Merigrine.

Tragiškos vaikų mirties išvakarėse Filotsonas matė ją su Džudu Kristminsteryje, kai jie stovėjo lietui lyjant ir žiūrėjo į teatro link einančią procesiją. Bet tuo metu nieko nesakė savo senam draugui Gilingemui, kuris kaip tik viešėjo pas jį Merigrine ir buvo pasiūlęs trumpam nuvažiuot į Kristminsterį.

— Apie ką galvoji? — paklausė Gilingemas grįžtant namo.— Ar apie universiteto diplomą, kurio taip ir negavai?

— Ne,— niūriai atsakė Filotsonas.— Mačiau šiandien vieną žmogų.— Ir po valandėlės pridūrė: — Siuzaną.

— Ir aš ją mačiau.

— Nieko nesakei.

— Nenorėjau, kad atkreiptum į ją dėmesį. Bet jei jau matei, tai galėjai pasakyti jai: „Sveika, mano buvusi brangioji“.

— A, na taip, galėjau. Bet paklausyk, aš turiu pagrindo manyti, kad tada, kai su ja išsituokiau, ji buvo nekalta — aš buvau visai neteisus. Iš tikrųjų kaip negerai išėjo, ar ne?

— Bet paskui ji vis dėlto pasistengė, kad tu būtum teisus?

— Hmmm, čia ne kokie juokai. Man reikėjo dar palaukti, štai kas.

Savaitės pabaigoje, po to, kai Gilingemas grįžo į savo mokyklą netoli Šestono, Filotsonas, kaip buvo pratęs, išsiruošė į Elfredstono turgų ir, eidamas ilga nuokalne žemyn, vėl galvojo apie tai, ką buvo pasakiusi Arabela; kelias, kuriuo ėjo, buvo jam pažįstamas nuo seniau negu Džudui, tiktai nebuvo taip susietas su jo gyvenimu. Miestelyje Filotsonas kaip ir visuomet nusipirko vietinį savaitraštį, paskui užėjo į aludę atsigaivinti prieš penkių mylių kelionę atgal; išsitraukė iš kišenės laikraštį ir kiek paskaitęs užtiko žinutę, pavadintą „Keista akmentašio vaikų savižudybė".

Nors nebuvo ypatingai jautrus, ta žinia prislėgė ir kartu uždavė galvosūkį, nes jis niekaip negalėjo suprasti, kodėl vyresnysis vaikas tokio amžiaus. Tačiau nebuvo jokios abejonės, kad laikraštyje aprašytas tikras įvykis.

— Dabar jų skausmo taurė jau pilna! — tarė Filotsonas ir vis galvojo ir galvojo apie Sju ir ką ji laimėjo, jį palikusi.

Kadangi Arabela buvo apsigyvenusi Elfredstone, o mokytojas kas šeštadienį ten ateidavo į turgų, tai nenuostabu, kad po kelių savaičių jie vėl susitiko — kaip tik tada, kai Arabela jau buvo grįžusi iš Kristminsterio, kur išbuvo gerokai ilgiau, negu buvo ketinusi, ir įdėmiai sekė Džudą, nors jis jos daugiau nebematė. Eidamas namo, Filotsonas ir susitiko Arabelą, o ji ėjo į miestelį.

— Mėgstat vaikščioti šiuo keliu, ponia Kartlet? — tarė jis.

— Paskutiniu metu pamėgau,— atsakė Arabela. — Čia aš gyvenau dar būdama mergina, paskui ištekėjusi, ir visi mane jaudinantys praeities įvykiai susiję su šiuo keliu. Dabar vėl viskas atgijo, nes buvau Kristminsteryje ir mačiausi su Džudu. Taip, taip!

— O! Ir kaip jie pakelia tą baisią nelaimę?

— La-abai keistai, la-abai keistai! Ji su juo nebegyvena. Tikras dalykas, aš sužinojau iš žmonių prieš išvažiuodama, nors kai buvau apsilankiusi, jau pati mačiau, kad eina į tą pusę.

— Nebegyvena su savo vyru? Kaipgi taip? Aš manyčiau, po to jie dar labiau turėjo suartėti.

— Jis jai visai ir ne vyras. Jie nebuvo iš tikrųjų susituokę, nors taip ilgai visiems sakė, kad yra vyras ir žmona. O dabar, kai tokia nelaimė, reikėtų kuo greičiau susitvarkyti pagal įstatymus, tai ji ne, puolė į religiją, kaip ir aš, kai mane ištiko ta nelaimė, kai netekau Kartleto, tiktai ji tiesiog iš proto eina. Ir sakosi, kaip žmonės pasakoja, kad prieš dievą ir bažnyčią esanti jūsų žmona — tiktai jūsų ir niekieno kito.

— Taip? Iš tikrųjų? Tai jie išsiskyrė?

— Matot, vyresnysis vaikas buvo mano...

— Ak jūsų?

— Taip, vargšas vaikelis, bet dėkui dievui, gimęs iš teisėtos santuokos. Ir svarbiausia, ji, matyt, jaučia, kad jos vietą turėčiau užimti aš. Bet tikrai nežinau. Šiaip ar taip, aš jau greitai iš čia išvažiuosiu. Turiu dabar tėvą žiūrėti, ir iš viso kaip gyventi tokioj skylėj. Tikiuosi netrukus vėl įsitaisyti kokiame nors bare Kristminsteryje ar kitam dideliam mieste.

Jie išsiskyrė. Palypėjęs kelis žingsnius į kalvą, Filotsonas sustojo, paskui greitai pasuko atgal ir pašaukė ją.

— Koks jų adresas?

Arabela pasakė.

— Dėkui. Viso labo.

Liūdnai šyptelėjusi Arabela leidosi toliau ir visu keliu nuo nugenėtų gluosnių iki seno elgetyno miestelio pakraštyje bandė daryti duobutes skruostuose.

Tuo tarpu Filotsonas jau užkopė į Merigriną, ir pirmą kartą po tiek laiko jam vėl sužibo viltis. Eidamas per pievelę didelių medžių pavėsyje link kuklios mokyklos, kur dabar buvo priverstas dirbti ir gyventi, jis valandėlę stabtelėjo ir įsivaizdavo, kaip pro duris jo pasitikti išeina Sju. Dar nė vienas žmogus nebuvo taip nukentėjęs nuo savo paties gailestingumo — ar krikščioniško, ar pagoniško — kaip Filotsonas, leidęs Sju jį palikti. Jis vos beturėjo jėgų tverti dorovės saugotojų persekiojimus, blaškomas iš vienos vietos į kitą kone badavo ir dabar gyveno iš menko mokytojo atlyginimo šiame kaime (pastorius už tai, kad jam padėjo, susigadino reputaciją). Jis dažnai prisimindavo Arabelos žodžius, kad su Sju reikėjo elgtis griežčiau ir pasipriešinimas būtų buvęs greitai palaužtas. Tačiau Filotsonas užsispyręs neprotingai ignoravo viešąją nuomonę bei principus, pagal kuriuos buvo išauklėtas, ir tebebuvo tvirtai įsitikinęs, kad su žmona pasielgė teisingai.

Jeigu jausmams sukilus principai gali pakrypti į vieną pusę, tai tų jausmų veikiami gali lengvai pakrypti ir į kitą. Vidinės paskatos, pastūmėjusios Filotsoną duoti Sju laisvę, dabar leido jam žiūrėti į ją taip, lyg jos gyvenimas su Džudu nieko nereikštų. Jam vis dar savotiškai jos reikėjo, jei meilės ir nejautė, ir, nekalbant jau apie praktinius sumetimus, netrukus ėmė atrodyti, kad būtų labai malonu ją turėti, aišku, jei ji pati to norėtų.

Tačiau suprato, kad norint padaryti galą žiauriai, nežmoniškai

visuomenės paniekai, reikia gudrumo. O dabar kaip tik viskas susiklostė palankiai. Jeigu jis susigrąžintų Sju ir vėl ją vestų, turėdamas tokį rimtą pretekstą, kad išsituokė tuomet per klaidą, visai be pagrindo, tai galėtų pataisyti reikalus, atgauti buvusią padėtį, galbūt sugrįžti į Šestono mokyklą ar net kaip licenciatas imti tarnauti bažnyčiai.

Jis nusprendė parašyti Gilingemui ir sužinoti apie visa tai jo nuomonę ir ar reikia jam parašyti Sju. Gilingemas, aišku, atsakė, kad jeigu jau ji pametė jį, tai geriau tegu taip ir būna, ir jeigu ją reikia laikyti kieno nors žmona, tai tik to, su kuriuo sugyveno tris vaikus ir su kuriuo susieta tokio tragiško įvykio. Kadangi tas vyriškis jai nepaprastai atsidavęs, galimas daiktas, kad ši keista pora kada nors įteisins savo ryšį ir viskas bus kaip reikiant, gerai ir padoru.

„Bet juk taip nebus, Sju to nenori,— mintyse sušuko Filotsonas.— Gilingemas visai neturi fantazijos. O ji persiėmusi Kristminsterio dvasia ir mokymu. Aš matau, ji įsitikinusi, kad santuoka neišardoma, ir žinau, iš kur tokios jos pažiūros. Aš tokių pažiūrų nesilaikau, bet pasinaudosiu jomis savo labui".

Jis trumpai atsakė Gilingemui:

> Žinau, kad galvoju klaidingai, bet su tavim vis tiek nesutinku. O dėl to, kad ji su juo sugyveno tris vaikus, tai aš manau (nors ir negaliu to paremti jokiais tradiciniais logikos ar dorovės argumentais), tai tik padidino jos gyvenimo patirtį. Aš jai parašysiu ir sužinosiu, ar ta moteriškė sakė tiesą, ar ne.

Kadangi savo veiksmus Filotsonas buvo apsvarstęs jau anksčiau, draugui rašyti, atrodė, iš viso nebuvo prasmės. Tačiau jis buvo taip įpratęs.

Gerai apgalvojęs, parašė ir Sju ir žinodamas, kokia ji liguistai jautri, šen bei ten įterpė radamantiško rūstumo[97], rūpestingai maskuodamas savo heterodoksinius jausmus, idant jos neišgąsdintų. Jis parašė, kad sužinojęs apie jos smarkiai pasikeitusias pažiūras, jaučia pareigą pranešti, jog jo pažiūros taip pat gerokai pasikeitė, veikiamos viso to, kas įvyko po jų išsiskyrimo. Jis neslėpsiąs, kad rašo jai ne aistringos meilės skatinamas. Jis tik norįs padaryti jų gyvenimą jei ne laimingą, tai bent ne tokį nenusisekusį ir pražūtingą, kokiu jis galįs tapti dėl jo poelgio, kurį anksčiau laikęs teisingu, geru ir protingu.

Jis supratęs, kad tokioje senoje civilizuotoje visuomenėje negalima nebaudžiamai duoti valios savo instinktyviam tiesos ir teisingumo jaus-

mui. Jeigu žmogus nori turėti tam tikrą ramybę ir būti gerbiamas, jis privalo elgtis vadovaudamasis visuotinai pripažintomis ir ištobulintomis to jausmo formomis, atmesdamas primityvią meilę ir gerumą.

Jis pakvietė Sju atvažiuoti pas jį į Merigriną.

Dar pagalvojęs išbraukė priešpaskutinę pastraipą. Perrašęs laišką, tuoj pat išsiuntė ir gerokai jaudindamasis ėmė laukti rezultatų.

Po kelių dienų baltame rūke, supančiame Kristminsterio Betsabėjos priemiestį, kur Džudas Faulis apsigyveno, kai išsiskyrė su Sju, pasirodė moters figūra ir po kiek laiko baikščiai pabeldė į jo namų duris.

Buvo vakaras, Džudas buvo namie; lyg staigaus spėjimo nusmelktas jis pašoko ir nubėgo atidaryti.

— Gal išeitum pas mane? Aš nenoriu eiti vidun. Aš norėjau... su tavim pasikalbėti... ir nueiti į kapines.

Tuos žodžius Sju — tai buvo ji — ištarė virpančiu balsu. Džudas užsidėjo skrybėlę.

— Negerai tau vaikščioti tokiu blogu oru,— tarė jis.— Bet jei nenori eiti į vidų, neik.

— Neisiu. Aš tavęs ilgai netrukdysiu.

Džudas buvo per daug susijaudinęs, todėl iš pradžių negalėjo kalbėti, o ji dabar buvo tiesiog nervų kamuoliukas, ir atrodė, visai neturi jėgų pradėti pirmoji; kaip Acheronto krantų šešėliai jie ilgai ėjo per rūką be žodžių, sustingę.

— Aš norėjau tau pasakyti,— pagaliau prabilo ji, tai greičiau, tai lėčiau tardama žodžius,— kad nenugirstum iš šalies. Aš grįžtu pas Ričardą. Jis taip... kilniadvasiškai... sutiko viską atleisti.

— Grįžti? Kaip tu gali?..

— Jis vėl mane ves. Dėl formalumo, kad žmonės nieko nesakytų, nes jie nesupranta, kaip viskas yra. Juk iš tikrųjų aš jau *esu* jo žmona! Niekas to negalėjo pakeisti.

— Bet tu esi *mano* žmona! — sušuko jis sielvartingai, kone piktai.— Taip, mano! Ir tai žinai. Aš visą laiką gailėjausi, kam mes tada griebėmės apgaulės, išvažiavom, o grįžę dėl žmonių akių apsimetėm esą teisėtai susituokę. Aš tave mylėjau, ir tu mane mylėjai, mes suartėjom, tai ir buvo santuoka. Mes ir dabar tebemylim vienas kitą, aš žinau, Sju! Dėl to mūsų santuoka nepasinaikino.

— Taip, aš žinau, kaip tu į tai žiūri,— atsakė ji, desperatiškai tramdydama save.— Bet aš vėl, kaip tu pasakytum, už jo ištekėsiu. Po

teisybei, tai tu, Džudai,— tik nepyk! — turėtum vėl pasiimti Arabelą.

— Arabelą? Dieve mano, ką dar sugalvosi! O jei mes iš tikrųjų būtume susituokę, kaip ketinom, kas tada?

— Aš vis tiek būčiau jautus tą patį — kad mūsų santuoka netikra. Ir būčiau grįžus pas Ričardą, net be pakartotinių apeigų, jei jis būtų pakvietęs. Tačiau „žmonių papročiai turi savo vertę"[98] — aš manau, tai tiesa, todėl ir sutinku, kad apeigos būtų pakartotos... Maldauju, nebekankink manęs, nesityčiok ir nesiginčyk! Kadaise aš buvau stipresnė už tave, žinau, ir galbūt žiauriai su tavim elgiausi. Bet, Džudai, atmokėk geru už pikta! Dabar aš silpnesnė už tave. Nekeršyk man, būk gailestingas. O, būk gailestingas vargšei nuodėmingai moteriai, kuri nori pasitaisyti!

Džudas beviltiškai papurtė galvą, jo akyse buvo ašaros. Atrodė, kad tas smūgis, vaikų netekimas, atėmė jai sveiką protą. Aiškus regėjimas apsiblausė.

— Viskas ne taip, ne taip! — ištarė jis kimiai.— Koks paklydimas... užsispyrimas! Iš proto varo! Ar tau jo reikia? Ar tu jį myli? Pati žinai, kad ne! Tai bus — teatleidžia man dievas — prostitucija iš fanatizmo, štai kas!

— Aš jo nemyliu... Privalau prisipažinti, kad nemyliu ir labai dėl to gailiuosi. Bet aš būsiu nuolanki ir stengsiuos pamilti.

Džudas ginčijosi, įtikinėjo, maldavo, bet Sju buvo nepalenkiama. Atrodė, ji taip tvirtai laikosi to vienintelio nusistatymo, kad visi kiti jos norai ir paskatos dūžta į jį atsimušę.

— Aš pati pasakiau tau visą teisybę, taip geriau,— tarė ji tyliai,— tada tu nesijausi pažemintas, kad sužinojai iš kitų. Aš net prisipažinau tau tokį dalyką, kad jo nemyliu. Nemaniau, jog atsilygindamas būsi man toks šiurkštus. Aš norėjau tave paprašyti...

— Kad pabūčiau svotu?

— Ne. Kad atsiųstum man mano daiktus... jeigu gali. Bet tikriausiai nenorėsi.

— Kodėl, galiu. Tai ką, jis neatvažiuos tavęs pasiimti, neišsiveš iš čia? Nesiteiks to padaryti?

— Ne, aš neleisiu. Aš sugrįžtu pas jį savo noru, kaip ir išėjau nuo jo. Mus sutuoks Merigrino bažnytėlėje.

Taip atkakliai klystanti, kaip tai apibūdino Džudas, ji buvo tokia liūdna ir tokia miela, kad iš gailesčio jam ne kartą akis aptemdė ašaros.

— Aš nesu matęs moters, kuri taip skubėtų save bausti kaip tu, Sju! Štai iš šono žiūrėdamas tikiesi, kad jau eisi tiesiai, vieninteliu protingu keliu, o tu staiga imi ir pasuki už kampo!

— Ak, gana!.. Man reikia atsisveikinti su tavim, Džudai, ir norėjau, kad nueitum su manimi iki kapinių. Ten ir atsisveikinsim — prie kapo tų, kurie mirė, kad aš suprasčiau savo klaidą.

Jie nuėjo į kapines ir paprašė, kad atidarytų vartus. Sju čia lankydavosi dažnai ir žinojo kelią net patamsyje. Jie priėjo prie kapo ir sustojo.

— Štai čia aš noriu išsiskirti,— tarė ji.

— Tegul bus taip!

— Nelaikyk manęs žiauria už tai, kad pasielgiau pagal savo įsitikinimus. Tu be galo kilnus ir atsidavęs man, Džudai! Tai, kad tau nepasisekė gyvenime, greičiau daro tau garbę, ir dėl to negalima tavęs peikti. Prisimink, kad geriausieji ir didžiausieji žmonės neieškojo pasaulio gėrybių. Kiekvienas, kuriam pasisekė, yra daugiau ar mažiau egoistas. Tas, kas aukojasi, nieko nelaimi sau... „Meilė neieško savo naudos“[99].

— Šiuo atžvilgiu mes sutariam, mano mylimiausioji, ir dėl to išsiskirsim kaip draugai. Šie žodžiai gyvuos ir tada, kai visa, ką tu vadini religija, bus žuvę!

— Nekalbėkim apie tai! Sudie, Džudai, mano nuodėmių bendrininke, mano geriausias drauge!

— Sudie, mano klystanti žmona, sudie!

V

Ir kitą dieną įprastinis Kristminsterio rūkas tebesiautė visą miestą. Vos buvo galima įžiūrėti liekną Sju figūrėlę, einančią į stotį.

Džudui tą dieną nesinorėjo eiti į darbą. Negalėjo jis eiti ir į miestą, kad netyčia nesusitiktų Sju. Jis nuėjo į priešingą pusę, į nesvetingą niaurią lygumą, kur nuo šakų lašėjo, visur tykojo kosulys ir džiova, ir kur jis anksčiau nebuvo buvęs.

— Sju mane paliko... paliko! — šnibždėjo jis nusiminęs.

O ji tuo metu važiavo traukiniu iki Elfredstono pľento, ten persėdo į garinį tramvajų ir juo atvažiavo iki miesto. Filotsoną buvo prašiusi, kad nepasitiktų. Ji norinti ateiti pas jį savo valia, tiesiai į jo namus, prie namų židinio.

Sju pasirinko penktadienio vakarą, nes tą dieną mokytojas baigdavo darbą ketvirtą valandą ir būdavo laisvas iki pirmadienio. Likus pusei mylios iki kaimo, gyvatvorėmis apsodinto keliuko gale ji išlipo iš vežimaičio, kurį buvo nusisamdžiusi „Lokyje“, ir vežėjas su daiktais, kiek tuo kartu buvo pasiėmusi, nuvažiavo į mokyklą. Susitikusi jį grįžtantį atgal, Sju paklausė, ar mokytojo namai neužrakinti. Vežėjas atsakė, kad mokytojas namie ir pats sunešęs į vidų jos daiktus.

Dabar ji galėjo įeiti į Merigriną beveik nepastebėta. Praėjusi pro šulinį, už pievelės su medžiais pamatė naują gražų mokyklos pastatą ir nepasibeldusi įėjo į vidų.

Kaip ir buvo susitarta, Filotsonas jos laukdamas stovėjo viduryje kambario.

— Aš atėjau, Ričardai,— pratarė ji nubalusi, visa drebėdama ir susmuko ant kėdės.— Negaliu patikėti, kad tu atleidi... savo žmonai!

— Viską atleidžiu, brangioji Siuzana! — atsakė Filotsonas.

Ji krūptelėjo išgirdusi švelnų žodį, nors jis buvo apdairiai ištartas gana šaltai. Tada, vėl sukaupusi jėgas, prabilo:

— Mano vaikai... mirė... taip ir turėjo būti. Aš beveik... džiaugiuosi... Jie buvo pradėti nuodėmėje. Ir buvo paaukoti, kad pamokytų mane, kaip reikia gyventi. Jų mirtis buvo pirmas žingsnis į mano dvasinį apsivalymą. Dėl to jie ir mirė ne veltui!.. Ar priimsi mane, Ričardai?

Filotsoną taip sujaudino jos žodžiai ir gailus balsas, kad jis padarė daugiau, nei buvo ketinęs — pasilenkė ir pabučiavo ją į skruostą. Sju atšlijo suvirpėjusi nuo jo lūpų prisilietimo.

Filotsonas nusiminė, nes vėl jos troško.

— Tu vis dar tebesišlykšti manim!

— O ne, brangusis... aš sušalau važiuodama, taip drėgna,— susigriebė ji ir nusišypsojo.— Kada mes susituoksime? Ar greitai?

— Aš manau, rytoj anksti rytą, jeigu tu iš tikrųjų nori. Tuoj pranešiu vikarui, kad tu jau čia. Aš jam viską papasakojau, ir jis labai pritaria, sako, kad susituokę mes džiaugsimės ir būsim patenkinti gyvenimu. Bet ar tu... esi tikra, kad to nori? Dar nevėlu atsisakyti, jeigu... abejoji, ar galėsi, supranti?..

— Ne, ne, galėsiu! Aš noriu, kad būtų kuo greičiau. Pasakyk jam, tuoj pat pasakyk! Man taip sunku, ir ilgai aš negalėsiu laukti!

— Tada ko nors užvalgyk ir eik pas našlę Edlin — ten tau yra kambarys. Aš pasakysiu vikarui, kad rytoj pusę devynių, kol dar nieko

bažnyčioj nėra... jei tau ne per anksti. Čia yra mano draugas Gilingemas, jis padės per jungtuves. Jis nepasibrangino ir atvažiavo tokį kelią iš Šestono, nors ir labai apsisunkino.

Ne taip kaip kitos moterys, tokios akylos daiktams, Sju tartum nieko nematė kambaryje, jokių aplinkos smulkmenėlių. Bet perėjusi per svetainę pasidėti movos, ji staiga šūktelėjo ir dar labiau pabalo, sakytum mirčiai pasmerktas nusikaltėlis, pamatęs savo karstą.

— Kas tau? — paklausė Filotsonas.

Rašomojo stalo dangtis buvo pakeltas, ir dėdama movą Sju pastebėjo ten gulintį dokumentą.

— O... nieko... tik keistas siurprizas! — atsakė ji, grįždama prie stalo ir mėgindama juoku užmaskuoti savo šūktelėjimą.

— A, taip, vyskupo leidimas...— tarė jis.— Ką tik atsiuntė.

Iš savo kambario antrame aukšte atėjo Gilingemas, ir Sju, nors ir nervinosi, pasistengė būti su juo maloni ir ėmė kalbėti apie visokius dalykus, kurie, jai atrodė, galėjo jį dominti, tik ne apie save pačią, nors kaip tik tai jį labiausiai ir domino. Ji klusniai pavakarieniavo ir susiruošė eiti nakvynės. Filotsonas palydėjo ją per pievelę, o prie našlės Edlin durų palinkėjo labos nakties.

Senutė nuvedė Sju į jos laikiną buveinę ir padėjo išpakuoti daiktus. Išėmė ir gražiai išsiuvinėtus naktinius marškinius.

— O, aš ir nežinojau, kad *jie* įdėti! — greitai ištarė Sju.— Man jų nereikia. Turiu kitus.— Ir ji išsiėmė naujus, visiškai paprastus, šiurkščius nebaltintus mitkalio marškinius.

— Bet anie gražesni,— tarė našlė Edlin.— O šitie tai tiesiog kaip ašutinė!

— Taip, kaip tik tokie ir turi būti. Duokit man anuos.

Ji paėmė išsiuvinėtuosius marškinius ir pradėjo iš visų jėgų plėšyti; namuose tartum ėmė aidėti pelėdos klyksmas.

— O, mieloji, ką jūs darot?..

— Jie sutepti paleistuvyste! Tai simbolis to, ko aš nejaučiu... Seniai nusipirkau, kad patikčiau Džudui. Juos reikia sunaikinti!

Našlė Edlin pakėlė rankas į dangų, o Sju įnirtingai draskė marškinius juostomis ir mėtė į degančią židinyje ugnį.

— Verčiau man būtumėt atidavus! — tarė našlė.— Tiesiog širdį skauda žiūrint, kaip tokie gražūs raštai žūsta liepsnose! Nors kas man, senei, iš tų puošnių baltinių... Jau praėjo mano dienos tokiems daiktams...

— Jie, prakeikti, primena man tai, ką noriu užmiršti! — tvirtino Sju.— Juos tik sudeginti!

— Dievuliau, kam taip griežtai! Kam reikia tokiais žodžiais švaistytis ir pasmerkti savo nekaltus vaikelius pragaro kančioms! Šitokio dievotumo tai aš nesuprantu!

Sju kūkčiodama įsikniaubė veidu į patalus.

— O, nekalbėkit taip, nekalbėkit! Mane tai pribaigs!

Krūpčiodama nuo raudos, ji nuslydo žemyn ir suklupo ant kelių.

— Žinot, ką aš jums pasakysiu — nereikia vėl jums tekėti už to žmogaus! — pasipiktinusi sušuko našlė Edlin.— Jūs tebemylit tą kitą!

— Ne, reikia! Aš jau esu jo žmona!

— Niekai! Jūs priklausot anam! Jeigu iš pradžių nenorėjot vėl susisieti priesaika, tai jūsų sąžinei tas tik garbę daro, ir jeigu jūsų tokios pažiūros, galėjot sau ir toliau taip gyventi, būtų galų gale viskas kaip nors susitvarkę. Šiaip ar taip, tai liečia tik jus abu, nieko kito.

— Ričardas sako, kad priims mane, todėl turiu grįžti. Jei jis būtų atsisakęs, tada gal taip nejausčiau pareigos palikti Džudą. Bet...

Ji ir toliau klūpojo įsikniaubusi į patalus, ir našlė Edlin išėjo iš kambario.

Filotsonas sugrįžo pas savo draugą Gilingemą, kuris tebevakarieniavo. Netrukus jie pakilo nuo stalo ir išėjo į pievelę parūkyti. Sju kambaryje degė šviesa, pro užuolaidą buvo matyti, kaip šmėsčioja jos šešėlis.

Gilingemui aiškiai buvo padaręs įspūdį neapčiuopiamas Sju žavesys, ir kiek patylėjęs jis tarė:

— Na tai pagaliau vėl ją turi. Antrąkart jau vargu ar pabėgs. Uogelė pati į ranką įkrito...

— Taip. Dabar turbūt galima ja patikėti. Prisipažinsiu, čia šiek tiek yra ir mano egoizmo. Nepaisant to, kad ji man malonumas — net per didelis tokiam užsitupėjusiam seniui, dabar pasitaisysiu reputaciją dvasininkų ir tikinčiųjų pasauliečių akyse, visų tų, kurie man taip ir nedovanojo, kam ją paleidau. Taigi viskas gali beveik grįžti į senas vėžes.

— Na ką gi, jei turi rimtų motyvų ją vėl vesti, tai vesk, dėl dievo! Aš labai nepritariau, kai tu atidarei narvelio dureles ir paleidai paukštytę, šitaip sužlugdydamas save. Juk jeigu nebūtum pasirodęs toks silpnas jos atžvilgiu, jau būtum galėjęs būti mokyklų inspektorius ar dvasiškas tėvas.

— Žinau, kad padariau sau neatitaisomą skriaudą.

— Bent dabar, kai vėl ją gavai, gerai laikyk.

Filotsonas jau nebebuvo toks tiesus. Jis nebenorėjo prisipažinti, kad priima Sju ne atgailaudamas už tai, kam buvo paleidęs, bet dėl to, kad liovėsi priešinęsis žmogiškam instinktui nesiskaityti su papročiais ir tikėjimo tiesomis.

— Stengsiuosi,— tarė jis.— Dabar aš geriau pažįstu moteris. Mano pažiūrų žmogui ją paleisti buvo nelogiška, nors gal ir teisinga.

Gilingemas pažvelgė į jį ir pagalvojo, ar negali atsitikti taip, kad visuomenės paniekos ir fizinio potraukio sužadinta protesto dvasia padarys Filotsoną ypač griežtą, net žiaurų, ir jis bus jai dar žiauresnis, negu kad pirma buvo nenormaliai ir nepagrįstai geras.

— Aš supratau, kad nereikia pasiduoti impulsui,— kalbėjo toliau Filotsonas, kas minutę vis stipriau jausdamas, jog privalo elgtis, kaip reikalauja prisiimta pareiga.— Aš ėjau prieš srovę, prieš bažnyčios mokymą, tačiau be jokių blogų ketinimų. Moterys turi tokią keistą galią, kad gundo daryti gera, kai to visai nereikia. Bet dabar aš geriau save pažįstu. Galbūt šiek tiek protingo griežtumo...

— Taip, bet vadžias tempk labai pamažu. Iš pat pradžių nebūk per daug reiklus. Laikui einant ji su viskuo susitaikys.

Toks perspėjimas buvo nereikalingas, bet Filotsonas nieko dėl to nebesakė.

— Prisimenu, ką man kalbėjo Šestono vikaras, kai turėjau išvažiuoti po skandalo, kilusio dėl to, kad sutikau ją paleisti: „Vienintelis būdas jums susigrąžinti padėtį yra pripažinti savo klaidą, kam nelaikėte jos tvirta ir protinga ranka, o jei sugrįžtų — priimti ir griežtai su ja elgtis ateityje“. Bet tuo metu aš buvau toks užsispyręs, kad nepaisiau jo žodžių. Ir net svajot nesvajojau, kad po ištuokos ji susimanytų grįžti.

Girgžtelėjo našlės Edlin namų varteliai, ir kažkas atėjo prie mokyklos.

— Labas vakaras,— tarė Filotsonas.

— O, jūs čia, ponas Filotsonai,— tarė našlė Edlin.— O aš kaip tik ėjau pas jus. Buvau su ja, padėjau, kol susitvarkė daiktus. Ir dievaži, pone, man atrodo, kad nereikia to daryti!

— Ko? Susituokti?

— Na taip. Vargšelė taip prievartauja save, jūs net neįsivaizduojat, kaip ji kenčia. Aš niekada nebuvau nei labai prieš religiją, nei už, bet leisti jai šitai padaryti yra nuodėmė, ir jūs privalot ją atkalbėti.

Aišku, visi pasakys, kad jūs labai geras ir atlaidus, jeigu vėl ją priimat. O aš su tuo nesutinku.

— Aš tik išpildysiu jos norą,— su rūsčiu santūrumu atsakė Filotsonas — našlei Edlin paprieštaravus, jis pasidarė kažkodėl dar atkaklesnis.— Bus atitaisytas didelis aplaidumas.

— Netikiu aš tuo. Jeigu ji iš viso kieno nors žmona, tai tik jo. Juk pagimdė nuo jo tris vaikus, o jis taip ją myli. Nedora ir gėdinga kurstyti ją šitaip pasielgti, vargšelę! Ji visai įbūgusi, niekas jos neužsistoja. O vienintelio savo tikro draugo iš užsispyrimo neprisileidžia artyn. Ir kas jai pirmas įpiršo tokią mintį, įdomu?

— Nežinau. Tik jau ne aš. Ji tai daro laisva valia. Daugiau nieko negaliu jums pasakyti,— šaltai pareiškė Filotsonas.— O jūs pradėjot kalbėti visai atžagariai, ponia Edlin. Jums tas nedera!

— Taip ir žinojau, kad užsigausit, bet kas man. Teisybės nepakeisi.

— Aš neužsigavau, ponia Edlin. Jūs tokia gera kaimynė, kaip čia užsigausi... Bet aš pats žinau, kaip elgtis man ir Siuzanai. Tai jūs tikriausiai nebeisit su mumis į bažnyčią?

— Ne! Tegu mane skradžiai!.. Ir kas čia per laikai atėjo! Taip rimtai žmonės ėmė žiūrėti į moterystę, kad tikrai net baisu tekėti! Mano laikais buvo paprasčiau, ir nepasakyčiau, kad blogiau! Kai mes su maniškiu kėlėm vestuves, visą savaitę linksminomės, viską parapijoj išgėrėm, kas tik buvo geriamo, o paskui pasiskolinom pusę kronos gyvenimo pradžiai!

Kai našlė Edlin nuėjo, Filotsonas niūriai tarė:

— Nebežinau, gal tikrai nereikia, bent jau taip skubotai.

— Kodėl gi?

— Jeigu ji iš tikrųjų baudžiasi tekėti vien dėl pabudusios sąžinės ar religiniais sumetimais, tai gal verčiau dar palaukti.

— Kai jau taip toli nuėjai, nebegalima trauktis. Bent man taip atrodo.

— Taip, teisingai, dabar jau nedera atidėlioti. Bet aš kiek suabejojau po to, kai ji šūktelėjo, pamačiusi vyskupo leidimą.

— Na ko dar abejoti, drauguži. Rytoj rytą aš pabūsiu tavo svotu, ir tu iš manęs ją paimsi į žmonas. Mane visą laiką sąžinė graužė, kad neįtikinau tavęs jos nepaleisti, o dabar, kai jau tiek toli nueita, aš neturėsiu ramybės, kol nepadėsiu tau šito reikalo užbaigti.

Filotsonas linktelėjo ir matydamas, koks ištikimas jam draugas, pasidarė kiek atviresnis.

— Neabejoju,— tarė jis,— kad kai žmonės sužinos, kaip aš pasielgiau, daugelis palaikys mane kvailiu. Bet jie nepažįsta Sū taip kaip aš. Nors ir keistoko būdo, ji yra tokia garbinga, kad, esu tikras, niekada nėra pasielgusi prieš savo sąžinę. Tai, kad ji gyveno su Fauliu, nieko nereiškia. Tada, kai pametė mane ir nuėjo pas jį, galvojo, kad daro labai teisingai. O dabar galvoja kitaip.

Išaušo rytas, ir abu draugai kiekvienas savaip sutiko, kad moteris paaukotų save vardan to, ką ji vadino principais. Kelios minutės po aštuonių Filotsonas nuėjo pas našlę Edlin pasiimti Sju. Rūkas, prieš kelias dienas tvyrojęs žemumose, pakilo jau ir čia, ir nuo drėgmės prisigėrusių medžių krito dideli, kone kaip lietaus lašai. Nuotaka laukė jo pasiruošusi, net ir su skrybėlaite. Blyškioje to ryto šviesoje ji kaip niekada buvo panaši į leliją, kurios vardu vadinosi. Nusivylusi gyvenimu, išsikankinusi nuo atgailos, sau pasiskirtos bausmės ir nervinės įtampos, ji buvo tartum pasidariusi dar smulkesnė, nors būdama ir geriausios sveikatos, nebuvo stambi moteris.

— Eime,— tarė mokytojas, kilniaširdiškai imdamas Sju po ranka. Buvo norėjęs pabučiuoti, bet susilaikė; prisiminimas, kaip ji vakar krūptelėjo, nemaloniai įstrigo į atmintį.

Našlė Edlin tvirtai laikėsi savo, nenorėjo dalyvauti jungtuvių ceremonijoje, ir jie išėjo tik su Gilingemu.

— Kurgi bažnyčia? — paklausė Sju. Ji neilgai gyveno Merigrine po to, kai buvo nugriauta senoji bažnyčia, ir dabar, užsiėmusi savo mintimis, negalėjo prisiminti, kur yra naujoji.

— Ana ten,— atsakė Filotsonas; netrukus iš rūko išniro aukštas didingas bokštas. Vikaras jau buvo bažnyčioje ir, kai jie įėjo, maloniai tarė:

— Beveik reikėtų žvakes uždegti.

— Ar tu tikrai nori, kad būčiau tavo, Ričardai? — trūkčiojančiu balsu sušnibždėjo Sju.

— Žinoma, brangioji, labiau už viską pasaulyje.

Sju nieko nebesakė, ir Filotsonas jau kelintą kartą pasijuto einąs prieš žmogiškąjį instinktą, kuris andai buvo paskatinęs ją paleisti.

Jie atsistojo prie altoriaus penkiese: pastorius, zakristijonas, jaunikis su nuotaka ir Gilingemas, ir nedelsiant buvo antrą kartą atlikta iškilminga pašventimo į moterystę ceremonija. Navoje buvo keletas kaimiečių, ir kai pastorius ištarė žodžius: „Ką Dievas sujungė“, iš ten aiškiai pasigirdo kažkokios moters balsas:

— Iš tikro Dievas sujungė!

Atrodė, tartum šešėliai tų dviejų žmonių, tų, kurie buvo anksčiau, kartojo tą pačią sceną, kuri įvyko prieš daugelį metų Melčesteryje. Kai jie pasirašė knygoje, vikaras pasveikino juos kaip vyrą ir žmoną ir pasakė, kad, vienas kitam atleidę, jie pasielgė teisingai ir kilniai.

— Viskas gerai, kas gerai baigiasi,— nusišypsojo jis.— Gyvenkit kartu ilgai ir laimingai, šitaip „apsivalę išbandymų liepsnose".

Jie perėjo per beveik tuščią bažnyčią ir grįžo į mokyklą. Gilingemas dar tą patį vakarą norėjo pasiekti namus, todėl anksti išvažiavo. Jis taip pat pasveikino jaunavedžius.

— Dabar,— tarė jis, skirdamasis su Filotsonu, kuris jį kiek palydėjo,— tavo gimtajame miestelyje aš galėsiu papasakoti laimingai pasibaigusią istoriją, ir gali būti tikras, visi pasakys: „Šaunuolis!"

Kai mokytojas sugrįžo, Sju dėjosi besitvarkanti po namus, lyg būtų čia seniausiai gyvenanti. Tačiau vos jis prisiartino, Sju vėl taip išsigando, jog jis pajuto sąžinės graužimą.

— Aišku savaime, mano brangioji, aš, kaip ir anksčiau, tau savęs neprimesiu,— tarė jis niūriai.— Susituokti reikėjo, kad pataisytume savo padėtį visuomenėje, ir dėl to mūsų poelgis visiškai pateisinamas, nors aš turėjau ir kitų motyvų.

Sju kiek palinksmėjo.

VI

Toliau veiksmas vyksta prie Džudo buto durų — Kristminsterio priemiestyje, toli nuo švento Silvestro bažnyčios, prie kurios anksčiau gyveno, ir dėl to liūdesys jam spaudė širdį.

Lijo. Tarpduryje stovėjo moteris nunešiotais juodais drabužiais ir kalbėjosi su Džudu, o jis laikė duris už rankenos.

— Aš dabar vieniša, be pinigų, be pastogės — štai kokioje padėtyje atsidūriau! Tėvas išvarė iš namų — pasiskolino iš manęs visus pinigus, aliai penso, įdėjo į biznį, o paskui mane apkaltino, sako, tu tinginiauji, o aš taigi tik laukiau tinkamos progos. Kad nors kas manęs pasigailėtų! Jeigu tu, Džudai, nepriimsi ir man nepadėsi, turėsiu eiti į vargšų prieglaudą arba ir dar blogesnę vietą. Va ką tik dabar, pas tave einant, du studentai man merkė akį. Kaip čia išbūsi dora, kai aplinkui tiek daug jaunų vyrų!

Moteris, stovinti lietuje ir šitaip kalbanti, buvo Arabela; buvo

vakaras, praėjusi viena diena po to, kai Sju antrą kartą ištekėjo už Filotsono.

— Man tavęs gaila, bet aš čia tik nuomoju kambarį,— šaltai atsakė Džudas.

— Tai tu mane išvarai?

— Aš tau duosiu pinigų, kad užtektų kelioms dienoms maistui ir nakvynei.

— Ak, bet ar negalėtum būti toks geras ir priglausti mane? Aš esu tokia vieniša ir viešbutyje tiesiog neištversiu. Labai prašau, Džudai, dėl praeities!

— Ne, ne,— skubiai pertarė ją Džudas.— Neprimink man praeities. Jeigu kalbėsi apie tai, kas buvo, visai nepadėsiu.

— Tai man reikės eiti! — ištarė Arabela ir, priglaudusi galvą prie durų staktos, ėmė kūkčioti.

— Bet kad nėra vietos,— tarė Džudas.— Aš turiu prie savo kambario tik mažą kambariuką, greičiau sandėliuką, kur laikau įrankius, liejimo formas ir šiek tiek knygų, kurias pasilikau.

— Man ten būtų tikri rūmai!

— Ten nėra lovos.

— Galima pasikloti ir ant grindų. Man bus visai gerai.

Negalėdamas jos šiurkščiai pavaryti ir nežinodamas, kaip pasielgti, Džudas pasikvietė šeimininką, išnuomojusį kambarį, ir pasakė, kad čia jo pažįstama ir kad jai verkiant reikia kur nors laikinai prisiglausti.

— Gal prisimenat, aš anksčiau dirbau „Ėriuke ir vėliavoj" bufetininke,— pasisakė Arabela.— Tėvas mane šiandien taip įžeidė, kad išėjau iš namų, ir be penso kišenėj.

Šeimininkas pasakė, kad jos neprisimena.

— Bet kaip pono Faulio draugei, tai kokią dieną kitą padėsim kuo galėsim, jeigu tik ponas Faulis už jus atsako.

— Taip, taip,— tarė Džudas.— Ji iš tikrųjų užklupo mane taip iš netyčių, bet norėčiau pagelbėti jai išbristi iš tos sunkios padėties.

Galų gale jie susitarė patvarkyti Džudo sandėliuką, kad ten būtų patogu Arabelai miegoti, kol išsikapstys iš bėdos, į kurią įpuolė, kaip ji tvirtino, visai nekaltai, ir galės sugrįžti pas tėvą.

— Tikriausiai girdėjai naujieną? — paklausė Arabela, kol buvo tvarkomas sandėliukas.

— Numanau, ką turi galvoje, bet nieko nežinau.

— Šiandien gavau laišką iš Elfredstono, nuo Eni. Ji girdėjusi, kad vakar turėjo būti vestuvės, tik nežino, ar buvo, ar ne.

— Aš nenoriu apie tai kalbėti.

— Ne, ne, ir nekalbėsim. Tiktai iš to matyt, kas per moteris...

— Nešnekėk apie ją, aš tau sakiau! Ji kvailutė, toji vargšelė... ir kartu angelas!

— Jeigu jie tikrai susituokė, tai jis galės susigrąžinti savo padėtį — Eni rašo, kad žmonės taip kalba. Bus patenkinti visi, kurie linki jam gero, ir pats vyskupas.

— Pasigailėk manęs, Arabela.

Arabela įsikūrė pastogės kampelyje ir iš pradžių laikėsi visai atskirai nuo Džudo. Ji lakstė savais reikalais, ieškojo darbo, kad galėtų imtis to, ką geriausiai mokėjo,— apie tai pasipasakodavo Džudui susitikusi ant laiptų ar koridoriuje. Kai Džudas patarė išvažiuoti į Londoną, kur labiau galima įsitaisyti kur nors prie gėrimų, ji papurtė galvą.

— Ne, ten per daug pagundų,— tarė ji.— Jau geriau paprasta aludė kaime.

Sekmadienio rytą, kai Džudas pusryčiavo vėliau negu kitomis dienomis, ji nuolankiai paprašė, kad priimtų ir ją papusryčiauti kartu — sudužęs arbatinukas, o kito dar nespėjusi nusipirkti, nes parduotuvės uždarytos.

— Gerai, ateik, kad nori,— atsakė jis abejingai.

Jie sėdėjo prie stalo nesikalbėdami, paskui Arabela staiga tarė:

— Tu vis toks nusiminęs, drauguži. Gaila man tavęs.

— Taip, nusiminęs.

— Aišku, dėl jos. Ne mano čia reikalas, bet galėčiau sužinoti apie tas vestuves, ar tikrai buvo. Jeigu tik tu nori.

— O kaip sužinosi?

— Žadu nuvažiuoti į Elfredstoną pasiimti daiktų, kuriuos ten esu palikusi. Tai galėčiau susitikti su Eni, o ji tikrai viską žinos, juk turi draugų Merigrine.

Džudui nors ir labai sunku buvo sutikti su tokiu pasiūlymu, bet buvo taip nežinios iškankintas, kad nebepaisė sveiko proto ir pasidavė.

— Gali paklausti, jei nori,— tarė jis.— Aš negavau iš ten jokios žinios. Turbūt vestuvės buvo labai slaptos, jeigu... iš viso buvo.

— Tiktai kad man neužteks pinigų į abu galus, jei turėčiau, seniai jau būčiau nuvažiavusi. Reikės palaukti, kol užsidirbsiu.

— Aš apmokėsiu kelionę,— tarė jis nekantriai.

Taigi susirūpinęs Sju ir nebeištverdamas nežinios dėl vestuvių, jis gavo pasiųsti į žvalgybą tą, į kurią niekada nebūtų kreipęsis, jei tik būtų turėjęs valią pasirinkti.

Arabela išvažiavo, be to, Džudas paprašė, kad grįžtų ne vėliau kaip septintos valandos traukiniu. „Ir kam jai liepiau, kad būtų namie tą valandą! Juk ji man niekas, ir toji kita — taip pat!"

Bet baigęs darbą, jis nesusilaikė ir nuėjo į stotį pasitikti Arabelos, genamas karštligiško nekantrumo sužinoti galbūt tai, kas blogiausia. Arabela visu keliu namo labai vykusiai darė duobutes skruostuose ir išlipo iš vagono šypsodama. O Džudas toli gražu nesišypsodamas paklausė:

— Na?

— Jie susituokė.

— Taip, žinoma! — pasakė jis, ir Arabela pastebėjo, kaip kietai susičiaupė jo lūpos.

— Eni giminaitė Belinda, kur gyvena Merigrine, jai sakė, kad vestuvės buvo labai keistos ir liūdnos.

— Kodėl liūdnos? Juk ji norėjo vėl už jo ištekėti. Ir jis to norėjo.

— Taip tai taip. Ji ir norėjo, ir nenorėjo. Našlė Edlin labai susijaudino ir išklojo viską Filotsonui. Bet Sju taip įsiaudrino, jog sudegino pačius gražiausius savo marškinius, kuriuos nešiojo, kai gyveno su tavim, kad visai tave iš širdies išmestų. Ir žinoma, jeigu moters tokie jausmai, tai kaip ji gali pasielgti kitaip. Aš labai pritariu jai, nors kiti ir ne.— Arabela atsiduso.— Ji yra įsitikinusi, kad jis jos vienintelis vyras aukščiausiojo akyse ir kol jis bus gyvas, ji priklausys tik jam ir daugiau niekam. Gal ir dar viena moteris gali taip pasakyti apie save,— vėl atsiduso Arabela.

— Tu tai jau neapsimetinėk! — sušuko Džudas.

— Aš visai neapsimetinėju,— atsakė Arabela.— Aš jaučiu tą patį, ką ir jinai.

— Gerai, ko norėjau sužinojau,— staiga užbaigė kalbą Džudas.— Ačiū, kad pranešei. Namo aš dar neinu.— Ir palikęs ją stotyje, nuėjo sau.

Susikrimtęs ir prislėgtas Džudas apvaikščiojo visas vietas mieste, kur anksčiau lankydavosi su Sju, paskui, kai nebežinojo, kur eiti, buvo begrįžtąs namo pavalgyti. Tačiau kiek turėjo dorybių, tiek turėjo savyje ir ydų, pastarųjų gal net daugiau, todėl dabar pirmą kartą po daugelio metų nuėjo į aludę. Sju nepagalvojo, kad vienas iš jos ištekėjimo padarinių gali būti toks.

O Arabela parėjo namo. Slinko vakaras, Džudas vis negrįžo. Pusę dešimtos Arabela išėjo ir pirmiausia pasuko į miesto pakraštį prie upės,

kur gyveno tėvas, neseniai atidaręs nedidelę nepelningą kiaulienos krautuvėlę.

— Na, kad ir buvai užkūręs man pirtį aną vakarą, vis tiek užėjau, noriu tau pasakyt vieną daiktą. Aš gal vėl ištekėsiu ir susitvarkysiu gyvenimą. Tiktai tu man turi padėti, nes aš tau esu padėjusi.

— Padarysiu viską, kad tik tavęs atsikratyčiau!

— Tai gerai. Dabar eisiu ieškoti savo draugužio. Jis, ko gero, bus prisisiurbęs, tai reikės parsivesti namo. Iš tavęs man reikia tik tiek, kad nakčiai neužsišautum durų, nes aš tikriausiai čia nakvosiu, o grįšiu vėlai.

— Taip ir žinojau, kad ilgai nesipūsi, ateisi!

— Tai neužšauk durų. Daugiau nieko neprašau.

Ir Arabela vėl išėjo; pirmiausia nuskubėjo pažiūrėti, ar Džudas dar negrįžęs, o tada leidosi ieškoti. Sumetusi, kur jis galėtų būti, nuėjo tiesiai į barą, kuriame Džudas anksčiau lankydavosi ir kur ji buvo dirbusi bufetininke. Ir vos atidarė „Nuošalaus kampelio" duris, pamatė Džudą — jis sėdėjo šešėlyje už pertvaros, bukai spoksodamas į grindis. Gėrė tiktai silpną šviesų alų. Arabelos Džudas nematė; kai ji priėjusi atsisėdo šalia, jis pakėlė akis ir nė kiek nenustebęs paklausė:

— Ir tu atėjai išgerti, Arabela? Aš stengiuosi ją užmiršti, bet negaliu... Eisiu namo.

Ji matė, kad jis kiek įkaušęs, bet labai nedaug.

— Aš atėjau tiktai tavęs, mano brangusis. Tau, atrodo, bloga. Reikia išgerti ko nors geresnio.— Arabela pamojusi pirštu pasišaukė bufetininkę.— Išgerk likerio — tokiam mokytam žmogui jis labiau tinka negu alus. Kokio nori — maraskino, kiuraso, sauso ar saldaus, o gal vyšnių antpilo? Aš tave vaišinu, varguoli tu mano!

— Man vis tiek! Tegul bus vyšnių... Sju taip blogai su manim pasielgė, taip blogai. Šito iš jos nesitikėjau! Aš taip buvau prie jos prisirišęs, reikėjo ir jai manęs laikytis. Sielą dėl jos būčiau velniui pardavęs, o ji dėl manęs nė truputėlio nepanoro savąja rizikuoti. Savo sielą išgelbėjo, o mano tegu eina po velnių... Bet ji dėl to nekalta, vargšelė, žinau, kad nekalta!

Nežinia iš kur Arabela gavo pinigų, bet užsakė abiem po taurelę likerio ir sumokėjo. Kai tą išgėrė, pasiūlė dar, ir Džudas turėjo laimę patirti visus alkoholio teikiamus malonumus, skatinamas moters, kuri puikiai šioje srityje orientavosi. Arabela nuo Džudo gerokai atsiliko — jis gėrė, o ji tik siurbčiojo, kad nepamestų galvos, bet vis dėlto išgėrė nemažai, tai rodė įraudęs veidas.

Visą tą vakarą ji kalbėjosi su Džudu ramiai ir meilikaudama, ir kai tik jis pasakydavo: „Man vis tiek, kas bus“,— o tai jis kartojo be perstojo — Arabela atsakydavo: „Bet man ne vis tiek!“ Kai atėjo laikas barą uždaryti, jie gavo išeiti; Arabela apkabino jį per liemenį ir prilaikė, kad negriuvinėtų.

Kai jau ėjo gatve, ji tarė:

— Nežinau, ką pasakys tavo šeimininkas, kai tokį parvesiu. Durys jau tikriausiai uždarytos, ir jam reikės nulipti mūsų įleisti.

— Nežinau... nežinau...

— Blogiausia, kai neturi savo namų. Žinai, Džudai, kaip padarykim? Eime pas mano tėvą, aš su juo šiandien susitaikiau. Įsivesiu tave, kad niekas nepamatytų, o ryt rytą jau būsi kaip reikiant.

— Bet kaip... bet kur... — atsakė Džudas.— Kas man, po velnių, svarbu?

Jie ėjo kaip kiekviena įgėrusi porelė, ji kaip ir pirma buvo apsikabinusi jį per liemenį; pagaliau ir jis ją apsikabino, bet ne todėl, kad būtų ketinęs pasimeilinti,— tiesiog buvo labai pavargęs, netvirtai laikėsi ant kojų ir reikėjo į ką nors atsiremti.

— Va... kur buvo sudeginti... kankiniai,— mikčiojo jis, kai jie ėjo skersai plačią gatvę.— Prisimenu, Fulerio[100] „Šventojoj valstybėj“... prisiminiau, kai einam čia... Fuleris savo „Šventojoj valstybėj“ sako, kad kai degino Ridlį, daktaras Smitas...[101] sakė pamokslą, ir žodžiai buvo tokie: „Jeigu atiduočiau savo kūną sudeginti, bet neturėčiau meilės,— nieko nelaimėčiau“[102]... Aš dažnai apie tai pagalvoju, kai čia einu. Ridlis buvo...

— Taip, teisingai. Tu labai protingas, branguti, tiktai su mūsų gyvenimu tai neturi nieko bendro.

— Kaipgi neturi! Aš atiduodu savo kūną sudeginti! Bet tu... ką tu supranti! Tik Sju gali tokius dalykus suprasti! O aš ją suvedžiojau... vargšę mergaitę! Ir ji išėjo... man dabar viskas vis tiek! Daryk su manim ką nori!.. O ji taip padarė iš sąžiningumo, nelaimingoji Sju!

— Ir trauk ją velniai!.. Tai yra, aš manau, kad ji padarė labai gerai,— žagsėdama ištarė Arabela.— Ir aš turiu jausmų, ne tik jinai. Ir aš prieš dievą priklausau tik tau ir daugiau niekam, kol mus išskirs mirtis! Niekada... ik... nevėlu... ik... pasitaisyti!

Jie pasiekė tėvo namus, ir Arabela, tyliai atidariusi duris, ėmė grabalioti ieškodama degtukų.

Situacija buvo labai panaši į tą, kai jie prieš tiek daug metų buvo

atėję į jos namus Kreskome. Ir Arabelos ketinimai buvo tie patys, tiktai Džudas apie tai negalvojo. O ji galvojo.

— Negaliu surasti degtukų, brangusis,— tarė ji, užšovusi duris.— Bet nieko, eime, štai čia. Tiktai tyliai.

— Tamsu kaip maiše,— tarė Džudas.

— Duokš ranką, aš vesiu. Šitaip! Dabar čia sėskis, aš tau nuausiu batus. Bijau, kad tik jis nenubustų.

— Kas?

— Tėvas. Dar skandalą pakels.

Ji nutraukė Džudui batus.

— Dabar,— sušnibždėjo,— remkis į mane... nebijok, išlaikysiu. Na, pirmas laiptelis, antras laiptelis...

— Ką, ar mes savo senam name prie Merigrino? — suglumęs paklausė Džudas.— Kiek metų čia nebuvau! A! O kur mano knygos, norėčiau žinoti!

— Mes mano namuose, brangusis, ir niekas čia nepamatys, koks tu dabar netvirtas. Na, trečias laiptelis, ketvirtas laiptelis... matai, kaip gerai. Taip ir užlipsim.

VII

Arabela taisė pusryčius neseniai išnuomoto tėvo namelio galiniame apatinio aukšto kambaryje. Įkišusi galvą pro krautuvėlės duris, kur Donas pardavinėjo kiaulieną, pasakė, kad pusryčiai jau gatavi. Donas stengėsi atrodyti kaip tikras mėsininkas, todėl buvo apsirengęs taukuota mėlyna palaidine ir susijuosęs diržu, ant kurio kabėjo peilis. Pašauktas jis tuoj ir atėjo.

— Šiandien gausi žiūrėti krautuvę,— tarė jis lyg niekur nieko.— Man reikės nukakt į Lamsdoną parsivežti pusę kiaulės ir žarnų, ir dar kai kur užsukti. Jeigu čia gyveni, tai ir savo ranką pridėk, bent kol aš įsibėgėsiu.

— Nežinau, kaip šiandien bus,— ji narsiai pažvelgė jam į akis.— Turiu viršuje laimikį.

— O? Kas čia per naujiena?

— Vyras... beveik.

— Negali būti!

— Ten Džudas. Jis pas mane sugrįžo.

— Tas tavo pirmasis? Tegu jį skradžiai!

— O jis man visada patiko.

— Bet kaip jis atsidūrė ten viršuje? — jau linksmiau nusiteikęs paklausė Donas, mosteldamas į lubas.

— Neklausk tokių nederamų klausimų, tėveli. Reikia tik jį išlaikyti ten, kol aš su juo... susitvarkysiu kaip pirma.

— Kaip susitvarkysi?

— Ištekėsiu.

— Oho! Čia tai jau negirdėta neregėta — tekėti už buvusio, kai aplink tiek kitų vyrų! Man rodos, jis ne kažin koks turtas. Verčiau pasiieškotum naujo.

— Kas jau čia negirdėta ar neregėta, jeigu moteris nori dėl padorumo susigrąžinti savo buvusį vyrą? Štai jeigu vyras norėtų savo buvusios žmonos, tada tai juokinga!

Ir Arabelai užėjo baisus juokas. Tėvas taip pat ėmė juoktis, tik ne taip garsiai.

— Būk tik su juo mandagus, daugiau nieko neprašau,— tarė Arabela vėl surimtėjusi.— Šįryt jis skundėsi, kad galva plyšta, ir nelabai žinojo kur esąs. Nenuostabu, juk tiek vakar visko primaišė. Reikia čia jį palaikyti kelias dienas, palinksminti ir neišleisti namo. Kiek turėsi išlaidų, nebijok, atsilyginsiu. Einu pasižiūrėti, kaip jis dabar, vargšiukas.

Arabela užlipo laiptais, tyliai atidarė pirmojo miegamojo duris ir žvilgtelėjo vidun. Pamačiusi, kad jos apkirptasis Samsonas miega, atsistojo prie lovos ir ėmė jį stebėti. Nuo vakarykščio lėbavimo jo veidas buvo nesveikai raudonas, dėl to nebeatrodė toks gležnas kaip anksčiau, o ilgos blakstienos, juodi antakiai, juodi garbanoti plaukai ir barzda ant baltos pagalvės Arabelai, žemų aistrų moteriai, sužadino nenumaldomą norą vėl jį turėti, bet kokia kaina turėti — kad pasitaisytų ir piniginius reikalus, ir reputaciją. Karštas jos žvilgsnis turbūt pažadino Džudą: tankus jo kvėpavimas sulėtėjo, ir jis atsimerkė.

— Kaip jautiesi, brangusis? — paklausė ji.— Čia aš, Arabela.

— A! O kur... Ak taip, atsimenu. Tu mane čia priglobei... Man nebėra gyvenimo, aš visai smukęs, paliegęs. Kaip bjauru! Štai kur aš nusiritau!

— Tai ir būk čia. Namuose tik aš ir tėvas, galėsi sau ilsėtis, kol visai pasitaisysi. Aš pasakysiu dirbtuvėj, kad apsirgai.

— Kažin ką galvoja mano šeimininkas?

— Aš nueisiu ten ir paaiškinsiu. Gal reikėtų jam užmokėti, nes dar pagalvos, kad pabėgom.

— Gerai. Pinigai ten kišenėj.

Džudas, viskam abejingas, vėl užsimerkė, nes akys tvinkčiojo ir negalėjo pakelti dienos šviesos, ir tartum užsnūdo. Arabela paėmė jo piniginę, tyliai išslinko ir persirengusi nuėjo į namus, kur dar vakar gyveno.

Nepraėjo ir pusvalandis, o ji jau pasirodė iš už kampo kartu su berniūkščiu, stumiančiu vežimėlį, kur buvo sukrautas visas Džudo turtas ir keli jos pačios daiktai, turėti tame bute. Džudui buvo taip bloga po nelemtų vakarykščių gėrynių, taip skaudu, kad neteko Sju ir kad pusiaumigas pasidavė Arabelai, jog dabar, pamatęs savo daiktus, išdėliotus šitame svetimame kambaryje sumišai su moteriškais drabužiais, net negalvojo, kaip jie čia atsidūrė ir ką tai reiškia.

— Tai dabar,— pasakė Arabela tėvui, nulipusi žemyn,— reikės, kad kelias dienas namie netrūktų gerų gėrimų. Aš jo būdą žinau: kai jį apima tokia bloga nuotaika, žmoniškumo nesitikėk, taip ir paliks mane be nieko. Reikia, kad jam būtų linksma. Jis turi šiek tiek pasidėjęs banke ir savo piniginę davė leisti kam prireiks. Tai iš čia bus užmokėti už vyskupo leidimą, jį reikia turėti ir pataikyti momentą, kai Džudo bus tinkama nuotaika. O tu nupirk gėrimų. Būtų gerai suruošti vaišes keliems draugams. Ir krautuvėlę pareklamuotų, ir man pagelbėtų.

— Tai nesunku padaryti, tik negailėk užkandos ir gėrimų... Ir iš tikrųjų būtų reklama krautuvėlei.

Vaišės su draugų kompanija, turinčios galutinai paveikti Džudą, įvyko po trijų dienų, kai šiam kiek atlėgo baisus galvos ir akių skausmas; jo sąmonė dar tebebuvo gerokai miglota, nes Arabela visą tą laiką jį girdė — kad būtų linksmesnis, kaip ji aiškinosi.

Donas savo menką kiaulienos ir dešrų krautuvėlę buvo dar visai neseniai atidaręs ir pirkėjų turėjo kol kas nedaug, taigi vaišės ją tikrai išreklamavo, ir Donai labai pagarsėjo tam tikrame Kristminsterio gyventojų sluoksnyje, nežinančiame nei apie koledžus, nei jų darbus, nei tradicijas. Kai Džudą paklausė, kokių jis dar norėtų svečių, be tų, kuriuos žadėjo kviesti Arabela su tėvu, jis, visiškai paskendęs melancholijoje, abejingai suminėjo dėdulę Džo, Stegą, nusigyvenusį aukcionierių ir dar kelis nuolatinius tos garsiosios užeigos lankytojus, kuriuos prisiminė iš to meto, kai buvo įsileidęs girtauti. Jis paminėjo ir Straz-

danėlę su Palaimos Prieglobsčiu. Dėl vyriškių Arabela neprieštaravo, tačiau damas pakviesti atsisakė.

Vieno pažįstamo, Teiloro Alavinio, nors jis gyveno toje pačioje gatvėje, jie nepakvietė, tačiau tą vakarą, grįždamas vėlai iš darbo, jis pats užsuko į krautuvėlę kiaulės kojų. Tuo metu krautuvėlėje jų nebuvo, bet jam pažadėjo, kad bus iš ryto. Užėjęs pasiteirauti, Teiloras žvilgtelėjo į galinį kambarį ir pamatė apie stalą sėdinčius svečius, kurie kortavo, gėrė ir visaip kitaip linksminosi Dono sąskaita. Jis parėjo namo ir atsigulė, o rytą išėjęs prisiminė tą pobūvį ir pagalvojo, kad gal neverta eiti į krautuvėlę užsakytosios prekės, nes Donas su dukterim vargu ar jau bus atsikėlę, jeigu vakar ūžė iki vėlumos. Tačiau kai ėjo pro šalį, durys buvo atviros, viduje girdėjosi balsai, nors krautuvėlės langinės buvo uždarytos. Teiloras pasibeldė į galinio kambario duris ir jas atidarė.

— Še tau! — sušuko jis apstulbęs.

Šeimininkai ir svečiai sėdėjo, lošė kortomis, rūkė ir šnekėjosi visai taip pat kaip ir prieš vienuolika valandų: degė dujų rageliai, užuolaidos tebebuvo užtrauktos, nors lauke jau buvo įdienoję.

— Taip! — sušuko kvatodama Arabela.— Taip ir tebesėdim! Negražu, ar ne? Bet matot, pas mus tokios lyg ir įkurtuvės, o mūsų draugai niekur neskuba. Užeikit, ponas Teilorai, ir sėskitės.

Nusigyvenęs bažnytinių indų pirklys nesipriešino, įėjo ir atsisėdo.

— Pavėluosiu į darbą, bet tiek to,— tarė jis.— Iš tikrųjų negalėjau patikėti savo akimis, kai jus pamačiau! Tartum staiga būčiau vėl vakar dienoje atsidūręs.

— Taip ir yra. Įpilkit gi ponui Teilorui!

Dabar jis pamatė, kad Arabela sėdi šalia Džudo, jį apsikabinusi. Iš Džudo veido, kaip ir iš kitų, buvo matyti, kad išgerta nemažai.

— Mes, po teisybei, laukiam valandos, kai bus galima tvarkyti tam tikrus reikalus,— koketuodama kalbėjo toliau Arabela; ji stengėsi parodyti, kad veidas raudonas ne nuo girtumo, o iš mergiško drovumo.— Mes su Džudu susitaikėm ir nusprendėm vėl sueiti draugėn, nes pamatėm, kad negalim vienas be kito gyventi. Ir kaip gerai sumanėm — pasėdėsim, kol bus galima eiti ir tuoj pat tai atlikti.

Džudas lyg ir visai nekreipė dėmesio, nei ką ji šneka, nei kas iš viso aplinkui dedasi. Atėjęs Teiloras pagyvino kompaniją, ir visi sėdėjo toliau, kol Arabela šnibždtelėjo tėvui:

— Jau būtų galima eiti.

— Bet kad pastorius gal nežino.

— Žino, aš jam vakar sakiau, kad galim ateit tarp aštuntos ir devintos, nes reikia dėl padorumo padaryti kuo anksčiau ir tyliau. Kai antrąkart tuokiamės, žmonės sužinoję gali iš smalsumo sueiti pasižiūrėti. Jis irgi sutiko, kad taip geriausia.

— Tai gerai, aš pasiruošęs,— pasakė tėvas atsistojęs ir rąžydamasis.

— Na branguti,— tarė Arabela Džudui,— eime kaip žadėjai.

— Kada aš ką žadėjau? — nustebo Džudas; Arabela, toje srityje įgudusi, jį nugirdė taip, kad atrodė vėl kaip blaivus, bent jau tiems, kurie jo nepažinojo.

— Kaipgi? — sušuko Arabela, dėdamasi labai išsigandusi.— Kol čia sėdėjom, tu net kelis kartus žadėjai mane vesti. Ir visi žmonės girdėjo.

— Neprisimenu,— atkakliai ištarė Džudas.— Tiktai vienintelę moterį... bet aš jos neminėsiu šitam Kafarnaume[103].

Arabela pasižiūrėjo į tėvą.

— Kur jūsų sąžinė, ponas Fauli,— tarė Donas.— Jūs čia gyvenat jau kelios dienos su mano dukterimi, kaip aš supratau, tik todėl, kad ją vesit. Aišku savaime, aš savo namuose tokių dalykų nebūčiau leidęs, jeigu nebūčiau žinojęs apie tokį jūsų ketinimą. Dabar privalot ją vesti — to reikalauja jūsų garbė.

— Nejuodinkit mano garbės! — karštai pasipriešino Džudas, keldamasis iš vietos.— Vesiu nors ir Babilono paleistuvę, kad tik nepasielgčiau negarbingai. Aš neturėjau omenyje tavęs, mano brangioji. Čia tiktai retorikos priemonė, knygose ji vadinama hiperbole.

— Pasilaikykit tas savo priemones sau, o draugams, kurie jus priglaudė, verčiau sumokėkit skolą,— tarė Donas.

— Jeigu garbė reikalauja, kad vesčiau Arabelą, nors kaip čia su ja atsiradau, užmuškit nežinau, tai vesiu, ir tepadeda man dievas! Aš niekada nesielgiau negarbingai nei su moterimi, nei su jokiu gyvu daiktu. Aš ne iš tų, kurie save gelbėja silpnesniųjų sąskaita.

— Nusiramink, brangusis, nežiūrėk tu jo,— tarė Arabela, glausdamasi veidu prie Džudo veido.— Dabar nusiprausk, susitvarkyk, ir eisim. Susitaikyk su tėvu.

Vyrai paspaudė vienas kitam rankas, tada Džudas užlipo su Arabela į viršų ir netrukus vėl pasirodė visai tvarkingas ir ramus. Arabela taip pat paskubomis pasigražino, ir kartu su Donu jie išėjo.

— Neišsivaikščiokit,— pasakė Arabela svečiams išeidama.— Aš

liepiau tarnaitei, kad paruoštų pusryčius, ir kai grįšim, kartu papusryčiausim. Puodukas geros stiprios arbatos visiems suteiks jėgų pareiti namo.

Kai Arabela, Džudas ir Donas išėjo sutuoktuvių reikalu, svečiai nuvaikė snaudulį ir susidomėję ėmė aptarinėti situaciją. Teiloras Alavinis, iš visų blaiviausias, ir samprotavo aiškiausiai.

— Nenoriu apkalbėti draugų,— tarė jis,— bet labai keista, kad tie patys žmonės tuokiasi vienas su kitu antrą kartą. Mano supratimu, jeigu nesutarė iš pradžių, kai buvo jaunesni, nuolaidesni, tai dabar juo labiau nesutars.

— Tai jūs manot, kad jis ją ves?

— Jeigu norės likti prieš moterį garbingas, tai ves.

— Taip iš karto nieko jis nepadarys, nei leidimo turi, nei ką.

— Ji turi, kaipgi ne! Ar negirdėjot, kaip sakė tėvui?

— Taigi,— vėl prabilo Teiloras Alavinis, degdamasis pypkę nuo dujų ragelio,— bendrai paėmus, tai ji nieko, nebloga, ypač prie žvakių. Žinia, gerokai pačiupinėta moneta jau ne tas, kas nauja, bet kaip išsidaužius po visus pasaulio kraštus, dar visai pakenčiama bobelė. Lašinių gal kiek per daug, bet man patinka tokios, kur vėjeliui pūstelėjus nepargrius.

Jie sekiojo akimis mergaitę, kuri klojo staltiesę nepašluosčiusi, tiesiai ant aplaistyto stalo. Kai atitraukė užuolaidas, namuose pasidarė rytas, bet keli svečiai vis tiek užmigo ten, kur sėdėjo. Vienas kitas vis ėjo pasižiūrėti pro duris į gatvę, daugiausia Teiloras Alavinis. Pagaliau jis grįžo išsišiepęs.

— Jau pareina, dievaži! Atrodo, darbas padarytas!

— Vargu,— atsakė dėdulė Džo, įslinkdamas iš paskos.— Paminėsit mano žodį, paskutinę minutę jis užsiožiavo. Labai jau keistai eina, taip ir bus!

Jie laukė tylėdami, kol išgirdo vestuvininkus įeinant. Pirmoji triukšmingai įžengė Arabela, ir iš jos veido buvo matyti, kad kas buvo sumanyta, pasisekė.

— Tai turbūt jau ponia Fauli? — su pašaipiu mandagumu paklausė Teiloras Alavinis.

— Žinoma! Vėl ponia Fauli,— išgiedojo Arabela ir nusimovusi pirštinaitę iškėlė kairiąją ranką su žiedu.— Štai ir spyna... Jis iš tikrųjų labai puikus, malonus žmogus — aš turiu omeny pastorių. Kai viskas buvo atlikta, pasakė tokiu švelniu balseliu kaip vaikas: „Ponia

Fauli, iš visos širdies jus sveikinu. Aš žinau ir jūsų, ir jūsų vyro istoriją, ir manau, kad pasielgėt teisingai ir deramai. O dėl jūsų praeities paklydimų, ir jūsų, ir jo, tai dabar žmonės turi jums atleisti, kaip ir jūs atleidote vienas kitam". Štai kaip jis pasakė. Taip, labai puikus, malonus žmogus. Sako: „Rimtai kalbant, tai bažnyčia ištuokos nepripažįsta, ir skirdamiesi bei taikydamiesi jūs turit prisiminti šiuos jungtuvių apeigų žodžius: „Ką Dievas sujungė, žmogus teneperskiria!""[104] Taip, labai puikus, malonus žmogus... O jau tu, Džudai, brangusis, toks buvai, kad nors mirk iš juoko! Ėjai taip tiesiai kaip mietą prarijęs ir laikeisi lyg į teisėjus taikytumeisi, nors aš žinojau, kad akyse tau dvejinasi, iš to, kaip žiedą movei man ant piršto.

— Sakiau, viską padarysiu, kad išgelbėčiau moters garbę,— sumurmėjo Džudas.— Ir padariau!

— Tai ir gerai, branguti, eime dabar pusryčiauti.

— Aš noriu... dar... viskio,— vangiai ištarė Džudas.

— Kvaila šneka, branguti, jau gana. Nebėra daugiau. Arbata tuoj galvą išblaivins, ir būsi sveikas kaip ridikas.

— Gerai. Aš... vedžiau tave. Ji pasakė, kad turiu tave vėl vesti, aš tuoj ir vedžiau. Viskas pagal tikrą tikėjimą! Cha cha cha!

VIII

Atėjo ir praėjo Mykolinės. Džudas su žmona, po pakartotinių vedybų kiek pagyvenę pas jos tėvą, įsikūrė arčiau miesto centro, antrame vieno namo aukšte.

Per du ar tris mėnesius, praėjusius po vestuvių, jis dirbo iš viso tik kelias dienas. Sveikata, lig tol buvusi vidutiniška, dabar pašlijo. Jis sėdėdavo krėsle prie židinio ir smarkiai kosėdavo.

— Na ir įsitaisiau bėdą, vėl tave pasiėmusi! — kalbėjo jam Arabela.— Dabar turėsiu išlaikyt kaip invalidą — gausiu daryti kraujines dešras ir dešreles ir pardavinėti gatvėj! Ir kam man reikėjo tave ant sprando užsikrauti! Kodėl nežiūrėjai sveikatos? Šitaip apgavai — juk prieš vestuves buvai visai sveikas!

— O taip! — tarė jis, kandžiai juokdamasis.— Prisimenu, kaip kvailai gailėjausi to paršo, kurį paskerdėm, kai buvom vedę pirmą

kartą. Jeigu dabar man kas padarytų taip, kaip aš padariau tam gyvuliui, suteiktų didžiausią malonę.

Šitaip jie dabar kalbėdavosi kasdien. Buto šeimininkas, prisiklausęs keistų dalykų apie tą porelę, net buvo suabejojęs, ar jie susituokę, ypač tada, kai pamatė, kaip vieną vakarą Arabela, kiek įkaušusi, bučiavo Džudą; jau ketino pasakyti, kad išsikeltų iš buto, bet paskui netyčia nugirdo, kaip Arabela visaip iškalbinėjo Džudui ir ant jo šūkavo, o galų gale sviedė į galvą batu. Iš to suprato, kad jie tikrai susituokę, vadinasi, padorūs žmonės, ir nieko nebesakė.

Džudo sveikata nesitaisė, ir vieną dieną, po didelių dvejonių, jis paprašė Arabelą, kad padarytų jam vieną paslaugą. Ji abejingai paklausė, ko jis nori.

— Parašyk Sju.

— Kurių galų... kodėl aš jai turėčiau rašyti?

— Paklausk, kaip gyvena, ir gal galėtų atvažiuoti manęs aplankyti, nes aš sergu ir norėčiau pamatyti ją... dar kartą.

— Tik tu taip ir gali — juk įžeidi teisėtą žmoną, prašydamas tokio dalyko!

— Kaip tik dėl to, kad neįžeisčiau, aš tave ir prašau. Tu žinai, kad aš myliu Sju. Nieko nenoriu slėpti ir sakau, kaip yra,— aš ją myliu. Galėčiau rasti daugybę būdų pasiųsti jai laišką be tavo žinios. Bet aš noriu būti sąžiningas ir prieš tave, ir prieš jos vyrą. Per tave perduotas prašymas atvažiuoti bent jau parodys, kad tai ne kokie meilės reikalai. Jeigu Sju bent kiek išliko tokia, kokia buvo, ji atvažiuos.

— Tu nė truputėlio negerbi santuokos, jos teisių ir pareigų!

— Argi nors kiek svarbu, kokios tos mano, vargšo žmogelio, pažiūros? Ar kam svarbu, kas atvažiuos mane aplankyti pusei valandos, kai mano jau viena koja grabe?.. Būk gera, Arabela,— maldavo jis.— Atsimokėk už mano atvirumą nors lašeliu kilnumo!

— Tai jau ne!

— Nors tą vieną kartą! Labai prašau! — Jis jautė, kad taip fiziškai nusilpęs visiškai prarado savigarbos jausmą.

— O kodėl tu nori, kad ji žinotų, kaip jautiesi? Ji apie tave net negalvoja. Juk ji kaip žiurkė pabėgo iš skęstančio laivo!

— Nekalbėk taip! Nekalbėk!

— O aš prie jo taip prisirišau — kokia kvaiša! Iš tikrųjų — įsileist į namus šitą prostitutę!

Dar nebaigus Arabelai ištarti šių žodžių, Džudas pašoko iš krėslo, ir nespėjo ji susigaudyti, o jau gulėjo ant kušetės, prispausta keliu.

— Pasakyk dar nors vieną tokį žodį,— sušvogždė jis, pasilenkęs ties ja,— ir aš tave užmušiu! Čia pat, nieko nelaukęs. Aš nuo to tik laimėsiu, nes ir pats noriu mirties. Nemanyk, kad čia tik tušti žodžiai!

— Tai ko tu iš manęs nori? — dusdama paklausė Arabela.

— Pažadėk, kad niekada taip apie ją nekalbėsi.

— Gerai, pažadu.

— Patikėsiu tavo žodžiu,— ištarė jis su panieka,— nors nežinau, ar verta.

— Kiaulės papjaut negalėjai, o mane galėtum!

— A! Sugavai mane! Ne, neliesiu aš tavęs, net įniršęs. Gali iš manęs juoktis!

Džudas smarkiai užsikosėjo ir mirtinai išbalęs susmuko krėsle, o Arabela stebėjo jį, lyg skaičiuodama, kiek jis dar gyvens.

— Pakviesiu,— sumurmėjo ji,— jeigu sutinki, kad ir aš visą laiką būsiu kartu.

Viršų paėmė jo prigimties švelnumas bei troškimas pamatyti Sju, ir nors labai suerzintas, nebesipriešino tokiam pasiūlymui.

— Gerai, sutinku,— vos girdimai atsakė jis.— Tik pakviesk!

Vakare jis paklausė Arabelą, ar ji jau parašiusi Sju.

— Taip,— atsakė Arabela.— Aš jai parašiau, kad tu sergi ir kad ji atvažiuotų rytoj arba poryt. Tiktai dar neišsiunčiau.

Kitą dieną Džudas vis galvojo, ar ji išsiuntė laišką, bet klausti nenorėjo; beprotiška Viltis, kuri gali būti gyva vandens lašeliu, menkiausiu trupinėliu, nedavė jam ramybės, kamuote kamavo laukimas. Jis žinojo, kada atvažiuoja traukiniai, ir klausėsi, ar neišgirs jos žingsnių.

Ji neatvažiavo, bet Džudas nenorėjo klausti. Jis tikėdamasis laukė dar vieną dieną, bet Sju nesirodė, nebuvo ir jokio raštiško atsakymo. Tada Džudas nusprendė, kad Arabela, nors ir parašė laišką, jo taip ir neišsiuntė. Tai liudijo ir jos elgesys. Džudas buvo toks nusilpęs, kad kai Arabela nematydavo, verkdavo iš nusivylimo. Jo įtarimas nebuvo be pagrindo. Arabela, kaip ir dauguma slaugių, manė, kad jos pareiga ligonį visaip kaip raminti ir jokiu būdu nepataikauti jo užgaidoms.

Jis nieko jai nebesakė nei apie savo norą, nei apie įtarimą. Širdyje stiprėjo tylus nepastebimas ryžtas, kuris sveikatos nors ir ne-

stiprino, bet grąžino ramybę ir dvasinę pusiausvyrą. Ir vieną dieną, kai Arabela dviem valandom kažkur išėjo, sugrįžusi namo, rado krėslą tuščią.

Ji plumptelėjo ant lovos ir ėmė galvoti.

— Ir kur jį velnias išnešė? — sumurmėjo ji.

Šiaurės rytų vėjas visą tą dieną beveik be perstojo varė lietų, ir, žiūrint pro langą, kaip kliokia iš lietvamzdžių vanduo, buvo sunku patikėti, kad nesveikas žmogus taip rizikuotų gyvybe ir tokiu oru eitų iš namų. Tačiau Arabela buvo linkusi manyti, kad jis išėjo, o apieškojusi namus visiškai tuo įsitikino. „Jeigu toks kvailys, tesižinai! — tarė sau.— Ką aš galiu padaryti!“

Džudas tuo metu sėdėjo traukinyje, kuris artinosi prie Elfredstono; jis buvo keistai apsimuturiavęs, baltas kaip alebastro statula ir traukė visų keleivių žvilgsnius. Po valandos jo liesa figūra su ilgu paltu ir antklode ant viršaus, bet be skėčio pasirodė penkių mylių ilgumo kelyje iš Elfredstono į Merigriną. Iš jo veido buvo matyti, kad jis pasiryžęs pasiekti tikslą ir vien tuo laikėsi, nes sveikatos buvo aiškiai per mažai. Kol užlipo į kalną, visai neteko jėgų, bet atkakliai ėjo toliau ir pusę ketvirtos sustojo prie pažįstamo šulinio Merigrine. Kadangi lijo, visi sėdėjo namie, ir niekas nematė, kaip Džudas per pievelę nuėjo iki bažnyčios, kurios durys buvo atviros. Čia ilgokai stovėjo ir žiūrėjo į mokyklą, iš kur buvo girdėti įprastiniai monotoniški balsai vaikų, dar neišmokusių dūsauti ir kankintis kartu su visa kūrinija [17].

Džudui belaukiant, iš mokyklos išėjo nedidelis berniukas — tikriausiai dėl ko nors jį paleido namo anksčiau. Džudas pamojo, ir vaikas priėjo.

— Būk geras, nueik į mokytojo namus ir paprašyk ponią Filotson, kad ji kelioms minutėms ateitų į bažnyčią.

Vaikas nuėjo, ir Džudas išgirdo, kaip jis beldžiasi į duris. Jis įėjo į bažnyčią. Viskas čia buvo nauja, išskyrus kelis ornamentus, likusius iš senosios bažnyčios ir dabar pritvirtintus prie naujų sienų. Jis sustojo prie jų — atrodė, kad tie ornamentai susiję giminystės ryšiais su visais jau mirusiais kaimo žmonėmis, jo ir Sju protėviais.

Priebažnytyje pasigirdo lengvi žingsniai, tokie lengvi, kad juos galėjai palaikyti pasmarkėjusio lietaus teškenimu, ir jis atsigręžė.

— O... aš nemaniau, kad tai tu! Nemaniau... O Džudai!

Jai užėmė kvapą, ir ji ėmė isteriškai gaudyti orą. Džudas žengė artyn, bet ji greit atsigavo ir ėmė trauktis atatupsta.

— Neišeik!.. Neišeik!.. — ėmė jis maldauti.— Tai man paskutinis

kartas! Aš pagalvojau, kad taip bus geriau, negu brautis į tavo namus. Daugiau niekada nebeateisiu. Nebūk tokia negailestinga, Sju! Sju, mes laikomės įstatymo raidės, o raidė žudo!

— Gerai, neišeisiu... nebūsiu žiauri! — ištarė ji virpančiomis lūpomis, leisdama jam prieiti arčiau. Jos akys paplūdo ašaromis.— Bet kodėl tu atėjai, kodėl elgiesi blogai po to, kai pasielgei taip teisingai?

— Kaip pasielgiau teisingai?

— Vedei Arabelą. Buvo parašyta Elfredstono laikraštyje. Ji iš tikrųjų niekada nepriklausė niekam kitam, tik tau, Džudai. Ir tu gerai padarei... O, kaip gerai tu padarei, kad tai pripažinai ir vėl ją paėmei.

— Dieve aukščiausias! Nejaugi aš atvažiavau tik dėl to, kad tai išgirsčiau? Nebuvo mano gyvenime nieko labiau žeminamo, amoralaus ir nenatūralaus kaip šis gėdingas ryšys su Arabela, o tu sakai, kad aš pasielgiau teisingai. O tu, ką tu? Laikai save Filotsono žmona? *Jo* žmona? Tu mano žmona!

— Nekalbėk taip, nes aš neištversiu ir išbėgsiu... nedaug tegaliu pakelti. Bet dėl šito aš galutinai apsisprendusi.

— Aš negaliu suprasti, kaip tu taip padarei... kaip tu taip galvoji... aš negaliu šito suprasti!

— Tai ir nesvarbu. Jis man geras vyras... O aš... aš kovojau ir priešinausi, pasninkavau ir meldžiausi. Aš beveik visiškai įveikiau savo kūną. Ir tu... nežadink... negalima...

— Ak tu kvailiuke, kur tavo protas? Atrodo, jau visai jį praradai! Aš bandyčiau su tavim ginčytis, bet žinau, kad beprasmiška kreiptis į moters protą, kai ją apėmę tokie jausmai. O gal tu tik apgaudinėji save kaip daugelis jūsų tokiais atvejais ir iš tikrųjų netiki tuo, ką darai, o kažką įsikalbėjusi mėgaujiesi savo jausmais?

— Mėgaujuosi? Kaip tu gali būti toks žiaurus!

— Mano mieloji, iš tavo šviesaus proto belikę liūdni griuvėsiai! Kur dingo tavo panieka formalumams? Ką tokiai pasidaryti, verčiau jau numirti!

— Džudai, tu mane žemini, beveik įžeidinėji! Eik sau! — ir ji staiga nusisuko.

— Išeisiu. Ir niekada daugiau pas tave nebeateisiu, nors ir turėčiau jėgų, o greit jų visai nebeturėsiu. Sju, Sju, tu neverta vyro meilės!

Jos krūtinė ėmė tankiai kilnotis.

— Negaliu tokių žodžių klausyti! — sušuko ji ir vėl staiga atsigręžusi valandėlę žiūrėjo į jį.— Neniekink manęs taip, neniekink! Bučiuok, šimtą kartų bučiuok ir nesakyk, kad aš bailė ir niekinga apsime-

tėlė. Aš to nepakelsiu! — Ji puolė prie jo ir, beveik liesdama lūpomis jo lūpas, kalbėjo toliau: — Aš turiu tau pasakyti... O taip, aš tau pasakysiu, mano meile! Vestuvės buvo... tik bažnyčioj... aš noriu pasakyti, kad jos tik tariamos. Jis taip pasiūlė iš pat pradžių.

— Kaip tai suprasti?

— Na, tik formalios, netikros. Nuo to laiko, kai pas jį grįžau, taip ir tebėra.

— Sju! — sušuko jis ir, priglaudęs ją prie savęs, ėmė stipriai bučiuoti į lūpas.— Jei nelaimėje pasitaiko laimės akimirkų, tai man kaip tik atėjo tokia akimirka! O dabar, dėl visko, kas tau šventa, pasakyk man tiesą, tik nemeluok. Ar tu dar myli mane?

— Myliu! Ir tu tai puikiai žinai!.. Bet man negalima tavęs mylėti! Man negalima atsakyti į tavo bučinius, kad ir kaip noriu!

— Galima!

— Koks tu man brangus! Ir koks atrodai nesveikas...

— Ir tu taip pat! Dar kartą — mūsų mirusių vaikelių atminimui!

Šie žodžiai pribloškė ją kaip smūgis, ir jos galva nusviro.

— *Negalima... man negalima taip daryti!* — sušnibždėjo ji dusdama.— Bet štai, štai, brangiausias, aš atsakau į tavo bučinius, štai dar... Ir dabar visą gyvenimą *nekęsiu* savęs už šitą nuodėmę!

— Ne, palauk, paklausyk, ką aš tau pasakysiu, paskutinį kartą! Mes iš naujo susituokėm užtemdyta sąmone. Mane buvo nugirdę, tave taip pat. Mane nugirdė džinu, o tave religija. Ir nuo vieno, ir nuo kito apsvaigęs žmogus praranda taurumą... Ištaisykim savo klaidas ir pabėkim kartu!

— Ne, nieku gyvu! Kodėl tu mane gundai, Džudai? Tai negailestinga!.. Bet aš jau susivaldžiau. Nesek iš paskos... nežiūrėk į mane. Palik mane, dėl dievo!

Ji nubėgo į rytinį bažnyčios galą, ir Džudas paskui ją nenusekė. Jis net galvos nepasuko, tik pasiėmė savo antklodę, kurios ji nepastebėjo, ir nuėjo link durų. Pro lietaus barbenimą į langus ji išgirdo, kaip jis kosti išeidamas, ir paskutinį kartą pakylėta žmogiškos meilės, sukaustytos, bet neužgniaužtos, pašoko ir norėjo bėgti gelbėti jo iš nelaimės, tačiau vėl suklupo ir užsispaudė ausis, kad nieko nebegirdėtų.

Tuo metu Džudas priėjo pievelės kampą — nuo ten ėjo takas per lauką, kur jis mažas būdamas vaikė kovus. Jis atsisuko ir pažvelgė į pastatą, kuriame dar tebebuvo Sju; tada leidosi eiti žinodamas, kad niekada daugiau šių vietų nebepamatys.

Visame Vesekse rudenį ir žiemą daug kur būna šalta, bet šiaurės ar rytų vėjui pučiant užvis šalčiausia ant kalvos prie Rudojo namo, kur vieškelis į Elfredstoną kertasi su senuoju, palei kalvos keterą einančiu keliu. Čia nebenutirpsta jau pats pirmasis žiemos sniegas ar kruša, čia ilgiausiai išsilaiko pavasario šalnos. Dabar šiuo keliu žvarbomas šiaurryčio vėjo ir lietaus ėjo Džudas, kiaurai permirkęs, ir, nebeturėdamas sveikatos eiti greičiau, negalėjo nuo ėjimo sušilti. Jis priėjo pakelės akmenį, žymintį mylias, ir nors lijo, pasitiesė antklodę ir prigulė pailsėti. Prieš eidamas toliau, pačiupinėjo kitoje akmens pusėje, ar tebėra jo iškaltas užrašas. Jis tebebuvo, bet beveik užaugęs samanomis. Praėjęs pro tą vietą, kur kadaise stovėjo kartuvės ir buvo pakartas jo ir Sju protėvis, Džudas nulipo nuo kalvos.

Į Elfredstoną jis atėjo jau sutemus ir čia išgėrė puoduką arbatos, nes šaltis taip smelkėsi į kūną ir stingdė visus kaulus, kad ilgiau nebegalėjo tverti. Kad pasiektų namus, jam reikėjo važiuoti gariniu tramvajum, paskui geležinkeliu ir ilgai laukti kito traukinio mazginėje stotyje. Kristminsteryje jis atsidūrė tik dešimtą valandą.

IX

Perone laukė Arabela. Ji nužvelgė jį nuo galvos iki kojų.

— Pas ją buvai? — paklausė ji.

— Pas ją,— atsakė Džudas, vos laikydamasis ant kojų iš nuovargio ir peršalimo.

— Na tai dabar žygiuok namo.

Nuo Džudo drabužių varvėjo vanduo, o užėjus kosuliui jis turėdavo atsiremti į sieną, kad nepargriūtų.

— Juk tu save pribaigei, vyruti,— tarė Arabela.— Tik kažin ar pats tai supranti.

— Žinoma, suprantu. Aš to ir norėjau.

— Ką — nusižudyti?

— Taip.

— Na jau po galais! Žudytis dėl bobos!

— Klausyk, Arabela. Tu manai, kad esi už mane stipresnė, ir tai tiesa — fiziškai tu stipresnė. Galėtum mane parmušti kaip kėglį. Tada tu neišsiuntei laiško, bet aš neparodžiau tau jokio pykčio. Vis dėlto iš

kitos pusės aš nesu toks silpnas, kaip tau atrodo. Aš nusprendžiau, kad jei žmogus, plaučių uždegimo prikaustytas prie lovos, turi tik du norus, belikusius gyvenime,— pamatyti artimą moterį ir po to numirti — tai jis puikiausiai gali juos abu patenkinti iš karto, leisdamasis į tokią kelionę per lietų. Taip aš ir padariau. Pamačiau ją paskutinį kartą ir pribaigiau save — padariau galą karštligiškam gyvenimui, kuriam verčiau nereikėjo nė prasidėti.

— O viešpatie, kokios kalbos! Gal norėtum ko išgerti dėl šilumos?

— Ne, dėkui. Eime namo.

Jie ėjo pro tylius koledžus, ir Džudas nuolatos stabčiojo.

— Į ką čia taip įsižiūrėjai?

— Kvailos fantazijos. Man atrodo, kad dabar, eidamas čia paskutinį kartą, vėl matau mirusiųjų šešėlius, kaip ir tada, kai vaikščiojau pirmą kartą.

— Na ir keistuolis tu!

— Man atrodo, kad juos matau, beveik girdžiu jų žingsnius. Bet garbinu jau nebe visus iš tų, kuriuos garbinau tuomet. Puse jų nebetikiu. Manęs nebedomina visi tie teologai, apologetai ir panašūs į juos metafizikai, despotiški valstybės veikėjai ir kiti. Rūsti realybė nuvainikavo juos mano akyse.

Mirtinai išblyškusio Džudo veidas blausioje gatvės žibinto šviesoje atrodė taip, tartum jis iš tikrųjų būtų matęs nesančius žmones. Jis tai sustodavo prieš kokią arką, lyg laukdamas, kad pro ją kas nors išeis, tai įsižiūrėdavo į kokį langą, lyg pamatęs jame pažįstamą veidą. Atrodė, kad jis girdi balsus — garsiai kartojo kažkieno žodžius, tartum norėdamas juos įsisąmoninti.

— Jie lyg ir juokiasi iš manęs!

— Kas?

— A, tai aš čia su savim kalbuosi. Čia visur vaiduokliai — ir po koledžų arkadomis, ir languose. O seniau jie žiūrėdavo į mane draugiškai, ypač Adisonas ir Gibonas, ir Džonsonas, daktaras Braunas[106] ir Kenterberio vys...

— Na eime gi! Vaiduokliai! Nieko čia nėra, nei gyvų, nei mirusių, tik vienas nelemtas policininkas. Nesu mačiusi, kad būtų taip tuščia gatvėse.

— Tu tik įsivaizduok! Štai čia vaikščiojo Laisvės poetas[107], o čia — didysis Melancholijos tyrinėtojas[108]!

— Nieko nenoriu apie juos žinoti! Man nusibodo!

— Iš to skersgatvio man moja Volteris Reilis... Viklifas[109]... Harvėjus[110]... Hukeris[111]... Arnoldas... ir visas būrys traktariečių šešėlių...

— Aš nenoriu girdėti šitų vardų, sakiau jau tau! Kas man tie numirėliai? Dievaži, išgėręs tu būni daug blaivesnis negu negėręs!

— Man reikia truputį pailsėti,— tarė Džudas ir, laikydamasis aptvaro, nuo viršaus iki apačios apžvelgė koledžo fasadą. — Čia senasis Rubrikos koledžas. O štai Sarkofagas. Tame skersgatvyje „Vyskupo lazda" ir Tiudoras, o ten ilgas Kardinolų koledžo fasadas, jo langai tartum pakėlė antakius ir mandagiai stebisi iš tokių kaip aš, veltui dėjusių pastangas.

— Eime gi, aš tave pavaišinsiu taurele!

— Labai gerai. Tada gal įstengsiu pareiti namo. Jaučiu, kaip kiaurai smelkia šaltas rūkas nuo pievų už Kardinolų koledžo, tartum vis giliau smigtų į kūną mirties nagai. Kaip pasakė Antigonė, nebe saviškis aš gyviesiems, nei mirusiems[112], bet, Arabela, kai aš numirsiu, tu pamatysi mano sielą čionai skrajojančią kartu su kitomis.

— Kaži ką čia vėl prasimanysi! Gali dar ir nenumirti. Tu juk visai tvirtas, vyruti.

Merigrine buvo vėlus vakaras, lietus, lijęs ištisą dieną, dar nesiliovė. Maždaug tuo pat metu, kai Džudas su Arabela ėjo namo Kristminsterio gatvėmis, našlė Edlin perėjo per pievelę ir atidarė mokytojo namų galines duris — dabar dažnai prieš eidama gulti ji padėdavo Sju užbaigti ruošą.

Sju bejėgiškai kuitėsi virtuvėje, nes nebuvo gera šeimininkė, nors ir kaip stengėsi, ir smulkūs namų ruošos darbai ją tik erzino.

— Dėl dievo meilės! Ir kodėl pati čia dirbat, juk aš kaip tik dėl to ir atėjau! Žinojot, kad ateisiu!

— O... nežinau... aš užmiršau... Ne, neužmiršau. Aš dirbu, kad save nubausčiau. Nuo aštuntos valandos šveičiau laiptus. Aš *privalau* dirbti namų darbus, begėdiškai esu juos apleidusi.

— Na ir kam? Jis gaus geresnę mokyklą, gal kada nors bus ir pastorius, ir jūs laikysit dvi tarnaites. Gaila gadinti tokias gražias rankeles.

— Nekalbėkit apie mano gražias rankeles, ponia Edlin. Gražus mano kūnas mane ir pražudė!

— Na jau! Kiek čia to kūno! Kaip žvirblelis. Bet šiandien, man regis, kažkas ne taip. Ar vyras ko užpyko?

— Ne, jis niekada nepyksta. Anksti nuėjo gulti.

— Tai kas gi tada?

— Negaliu jums pasakyti. Šiandien aš blogai pasielgiau ir noriu išpirkti savo kaltę... Na... vis dėlto jums pasakysiu — šiandien čia buvo Džudas, ir aš supratau, kad jį tebemyliu... myliu nuodėminga meile. Daugiau nieko negaliu pasakyti.

— Aha! — sušuko našlė.— Sakiau, kad taip bus!

— Bet taip neturi būti! Vyrui nieko apie tai nesakiau, kam jį be reikalo jaudinti, juk aš Džudo niekada daugiau nebepamatysiu, aš taip nusprendžiau. Bet kad sąžinė būtų švari, aš turiu atlikti bausmę, nueiti iki galo ir išpildyti savo pareigą Ričardui. Aš privalau tai padaryti!

— Aš taip nedaryčiau — jeigu jis sutinka, kad būtų kaip yra. Jaugi tris mėnesius puikiausiai apsieinat ir be to.

— Taip, jis sutinka, kad aš gyvenčiau, kaip noriu, bet aš jaučiu, kad tai tokia malonė, kokios neturiu iš jo reikalauti ir neturiu priimti. Man tai bus tikras siaubas, tačiau aš privalau elgtis su juo teisingai. Ak, kodėl aš tokia bailė!

— Bet kodėl jis jums taip nepatinka? — smalsiai paklausė našlė Edlin.

— Nežinau. Jis turi kažko... nemoku pasakyti. Liūdniausia, kad niekas nesupras tos priežasties. Aš neturiu jokio pasiteisinimo.

— Ar su Džudu kada kalbėjot apie tai?

— Ne, niekada.

— Kai buvau jauna, esu girdėjusi keistų dalykų apie vyrus,— pradėjo pasakoti našlė kone pašnibždom.— Sako, kad tais laikais, kada žemėje dar tebegyveno šventieji, velniai naktį pasiversdavo vyrais ir vargšes žmonas įtraukdavo į visokią bjaurastį. Nežinau, kodėl dabar prisiminiau, čiagi tik pasakėlės... Ir koks vėjas šiandien, ir lietus!.. Jūs, mano miela, neskubėkit nieko keisti. Dar gerai pagalvokit.

— Ne, ne! Mano dvasia silpna, bet aš pasiryžau būti su juo meilesnė... ir turiu tai padaryti dabar... tuoj pat... kol dar turiu tam jėgų.

— Bet kam reikia save taip prievartauti? Nė iš vienos moters negalima to reikalauti.

— Tai mano pareiga. Aš išgersiu tą taurę iki dugno!

Po pusvalandžio, kai našlė Edlin užsidėjo skrybėlaitę ir apsisiautė skara, ruošdamasi eiti namo, Sju staiga suėmė nesuprantama baimė.

— Ne, ne... neišeikit, ponia Edlin,— ėmė maldauti ji, nervingai dairydamasi išplėstomis iš baimės akimis.

— Bet kad jau laikas gulti, vaikeli.

— Taip, bet... yra laisvas kambarėlis... kur buvo mano. Jis sutvarkytas. Labai prašau, pasilikit, ponia Edlin! Man reikės jūsų iš ryto.

— Na gerai, jeigu taip norit, aš nieko prieš. Mano senai pastogei nieko neatsitiks, ar aš ten būsiu, ar ne.

Sju tada užsklendė laukujes duris, ir jos abi užlipo į viršų.

— Luktelkit čia, ponia Edlin,— tarė Sju.— Aš dar noriu viena įeiti į savo kambarį.

Sju paliko našlę laiptų aikštelėje ir įėjo į kambarį, kuriame gyveno nuo tada, kai atvažiavo į Merigriną, ir uždariusi duris minutę ar dvi paklūpėjo prie lovos. Tada atsistojo, persirengė naktiniais marškiniais ir išėjo pas našlę Edlin. Buvo girdėti, kaip miegamajame priešais knarkia vyriškis. Sju palinkėjo našlei labos nakties, ir toji įėjo į jos kambarį.

Sju paspaudė durų rankeną ir tartum pakirsta susmuko prie slenksčio. Atsikėlusi pradarė duris ir pašaukė: „Ričardai!“ Išgirdusi savo balsą tariant šį vardą, ji net nusipurtė.

Knarkimas liovėsi, bet atsakymo nebuvo. Sju su palengvėjimu nuskubėjo prie našlės Edlin kambario.

— Ar jūs jau atsigulėt, ponia Edlin? — paklausė ji.

— Ne, mieloji,— atsakė našlė, atidariusi duris.— Aš sena, tai negreita, daug laiko reikia, kol nusirengiu. Dar nė korseto neatsivarsčiau.

— Jis neatsako man. Gal kartais... gal...

— Ką, vaikeli?

— Gal jis kartais numirė? — pralemeno Sju.— Ir tada... aš būčiau laisva ir galėčiau grįžti pas Džudą!.. Ak ne! Aš užmiršau... kad yra *jinai*... ir dievas!

— Eikim pasiklausykim. Ne, vėl knarkia. Kai toks smarkus lietus ir vėjas, tik tarpais ir tegali išgirsti.

Sju lėtai paėjo atatupsta.

— Dar kartą labos nakties, ponia Edlin. Atsiprašau, kad jus sutrukdžiau.

Našlė vėl įėjo į kambarį.

Kai Sju liko viena, jos veide vėl atsirado prisiverstinio nuolankumo išraiška.

— Aš privalau tai padaryti, privalau! Aš turiu išgerti tą taurę iki dugno! — sušnibždėjo ji ir vėl pašaukė: — Ričardai!

— A? Ką? Ar čia tu, Siuzana?

— Taip.

— Ko tau reikia? Ar kas atsitiko? Palauk.— Jis greitomis apsirengė ir priėjo prie durų.— Na?

— Kai mes gyvenom Šestone, aš iššokau pro langą, kad tik tu nė artyn neprieitum. Taip aš į tai žiūrėjau ir vėliau, o dabar atėjau atsiprašyti ir noriu, kad mane priimtumei.

— Gal tau tik atrodo, kad taip reikia? Aš jau esu sakęs — nenoriu, kad prievartautum save.

— Ne, aš prašau, kad mane priimtumei.— Ji patylėjo valandėlę ir pakartojo: — Aš prašau, kad mane priimtumei. Aš gyvenau nuodėmėje — net šiandien. Pasielgiau taip, kaip neturėjau teisės. Nenorėjau tau sakyti, bet turbūt privalau. Šiandien aš nusidėjau prieš tave.

— Kaip?

— Aš mačiausi su Džudu. Nežinojau, kad jis atvažiuos. Ir...

— Ir ką?

— Aš su juo bučiavausi.

— O!.. Sena istorija!

— Ričardai, mes neketinom bučiuotis, savaime taip išėjo.

— Ir kiek kartų jūs pasibučiavot?

— Labai daug. Aš nežinau. Man baisu net prisiminti, ir kad nors kaip tai atitaisyčiau, aš atėjau pas tave.

— Na žinai, tai labai blogai, po to, ką aš dėl tavęs padariau!.. Ar dar turi ką nors prisipažinti?

— Ne.— Ji buvo ketinusi pasakyti: „Aš jį pavadinau savo brangiausia meile“, bet kadangi moterys, nors ir atgailaudamos, vis tiek ką nors būtinai nuslepia, šis epizodas liko nepapasakotas.— Daugiau aš su juo niekada nebesusitiksiu,— kalbėjo Sju toliau.— Jis priminė kai ką iš praeities, ir aš pasidaviau. Jis priminė... vaikus... Bet aš jau esu sakiusi, kad džiaugiuosi... beveik džiaugiuosi, kad jie mirė, Ričardai. Jų mirtis užbraukia visą mano praeitį!

— Na... o dėl to, kad su juo daugiau nebesusitiksi — ar tu tvirtai pasiryžai? — Iš Filotsono balso buvo matyti, kad per tris pakartotinės

santuokos su Sju mėnesius jis negavo to pasitenkinimo, kokio buvo tikėjęsis kaip atpildo už didžiadvasiškumą ir kantrybę.

— Taip, taip.

— Gal prisieksi uždėjusi ranką ant Evangelijos?

— Taip.

Jis nuėjo į kambarį ir atsinešė nedidelį Naująjį testamentą rudais apdarais.

— Na tai prisiek, ir tepadeda tau dievas.

Ji prisiekė.

— Labai gerai.

— Aš tau priklausau, Ričardai, esu davusi tau priesaiką gerbti ir klausyti, ir maldauju tave dabar — priimk mane.

— Gerai apgalvok. Tu supranti, ką tai reiškia. Priimti tave vėl į savo namus — tai viena, o čia visai kas kita. Taigi dar pagalvok.

— Aš jau galvojau — aš to noriu.

— Koks nuolankumas! Galbūt tu ir gerai darai. Kai aplinkui slankioja meilužis, santuokos pareigą reikia atlikti iki galo. Bet aš trečią ir paskutinį kartą tau primenu — pagalvok.

— Aš to noriu!.. O dieve!

— Kodėl tu pasakei: „O dieve!“?

— Nežinau.

— Žinai. Bet...— Jis niūriai, lėtai nužvelgė jos liesą, gležną susigūžusią figūrėlę su naktiniais marškiniais.— Kartais aš pagalvodavau, kad tuo ir pasibaigs,— prabilo vėl.— Po viso to, kas buvo, aš nesijaučiu kuo nors įpareigotas, bet tikiu tavo žodžiu ir tau atleidžiu.

Jis apkabino ją ir norėjo paimti ant rankų. Sju atšlijo.

— Kas čia dabar? — pirmą kartą jis prabilo taip rūsčiai.— Tu vėl nuo manęs traukiesi?

— Ne, Ričardai, aš... aš... nemaniau...

— Tai ar tu nori pas mane?

— Taip.

— Ir supranti, ką tai reiškia?

— Taip. Tai mano pareiga.

Jis pastatė žvakidę ant komodos, įsivedė ją pro duris, apkabinęs pakėlė ir pabučiavo. Jos veide šmėstelėjo pasišlykštėjimas, bet ji sukando dantis ir neištarė nė garso.

Tuo tarpu našlė Edlin nusirengė ir jau buvo begulanti į lovą, bet pagalvojo: „Reikėtų pasižiūrėti, kaip ten toji mažytė. O koks vėjas, ir kaip lyja!“

Našlė nuėjo į laiptų aikštelę ir pamatė, kad Sju ten nebėra. „Ajajai, vargšelė! Šiais laikais vestuvės panašesnės į laidotuves. Rudenį bus penkiasdešimt penkeri metai, kai ištekėjau už savojo. Kaip pasikeitė laikai!“

X

Džudas, nors ir nenorėjo, vis dėlto kiek pasitaisė ir kelias savaites dirbo savo darbą, bet po Kalėdų vėl susirgo.

Užsidirbęs pinigų, jis persikėlė gyventi dar arčiau centro. Arabela matė, kad ilgai dirbti jis nebegalės, ir pyko, kad vėl už jo ištekėjus viskas taip netikusiai susiklostė.

— Na ir gudriai tu sugalvojai šį kartą,— sakydavo ji.— Vedei mane, kad turėtum nemokamą slaugę!

Džudas visai nepaisė jos kalbų, o kartais tie užgauliojimai jam atrodė net juokingi. Kai būdavo rimčiau nusiteikęs, gulėdamas daug galvodavo apie žlugusias savo jaunystės viltis.

— Kiekvienas žmogus stiprus kurioje nors vienoje srityje,— sakydavo jis.— Aš, po teisybei, niekada neturėjau savo darbui pakankamai jėgų, ypač privargdavau, kai reikėdavo prieš įtvirtinant stumdyti akmens luitus. O dirbdamas pastatuose, kol dar nebūdavo įdėti langai, nuo skersvėjų visada peršaldavau, dėl to, matyt, ir paliegau. Tačiau aš jaučiau, kad jei tik būčiau turėjęs galimybę, vieną darbą būčiau galėjęs dirbti — kaupti mintis ir perteikti jas kitiems. Kažin, ar pagalvodavo koledžų steigėjai apie tokius kaip aš — netinkamus niekam daugiau, tik tokiam darbui?.. Girdėjau, kad jau greit tokiems kaip aš nevykusiems studentams bus daugiau šansų. Planuojama padaryti universitetą prieinamesnį, išplėsti jo įtaką. Mažai ką apie tai žinau. Ir man jau per vėlu! Taip pat ir daugeliui už mane vertesnių, kurie gyveno iki manęs!

— Ką ten vis bumbi ir bumbi tą patį! — kalbėjo Arabela.— Lig šiol jau, manyčiau, tas kvailiojimas dėl knygų turėjo praeiti. Jeigu turėtum nors kiek proto, tai ir praeitų. Bet koks buvai niekam tikęs, toks ir tebesi.

Kartą, šitaip galvodamas balsu, jis nejučia pavadino ją Sju.

— Nepamiršk, su kuo kalbi! — pasipiktino Arabela.— Padorią ištekėjusią moterį vadinti šitos... — Ji susigriebė, ir Džudas toliau nebeišgirdo.

Bet laikui einant ji matė, kaip silpsta jo sveikata ir kaip mažai jai bereikia bijoti Sju konkurencijos, ir kartą, kilnumo priepuoliui užėjus, pasakė:

— Tikriausiai norėtum pamatyti tą savo Sju? Tai aš nieko prieš, tegu atvažiuoja. Gali susitikti su ja čia, jei nori.

— Aš nebenoriu jos matyti.

— O! Čia tai bent permaina!

— Ir nieko jai apie mane nepranešk, kad sergu ir kita. Ji pasirinko savo kelią ir tesižinai!

Viena diena atnešė staigmeną. Pati susimaniusi jo atvažiavo aplankyti našlė Edlin. Arabelai jau visiškai neberūpėjo vyro jausmai, ir ji išėjo, palikusi juos vienu du. Džudas tuoj pat pasiteiravo, kaip gyvena Sju, paskui, prisiminęs, ką ji buvo jam sakiusi, be užuolankų paklausė:

— Jie tikriausiai vis dar tik formaliai yra vyras ir žmona?

Našlė Edlin padvejojo prieš atsakydama.

— Kad ne, dabar jau kitaip. Neseniai ji pradėjo būti jam tikra žmona, pati, savo valia.

— Kada pradėjo? — greitai paklausė jis.

— Nuo tos nakties, kai jūs buvot atvažiavęs. Ji sau tai kaip bausmę pasiskyrė, vargšelė. Jis ir nenorėjo, bet ji užsispyrė.

— Sju, mano Sju... mieloji mano kvailiuke... Tai nebepakeliama!.. Neišsigąskit, kad aš taip kliedu, ponia Edlin. Taip ilgai gulėdamas čia vienas, įpratau kalbėtis su savimi... Ji kadaise buvo moteris, su kuria negalėjau lygintis proto šviesa — manasis buvo kaip žibalinė lempa prieš žvaigždę. Ji matė visus mane apraizgiusius it voratinkliai prietarus ir galėjo juos nubraukti šalin vienu žodžiu. Paskui mus ištiko skaudi nelaimė, ir jos protas užgeso, pasinėrė į tamsą. Keistas skirtumas tarp lyčių: laikas ir aplinkybės praplečia daugumos vyrų akiratį, o moterų beveik visada susiaurina. Ir štai galų gale atsitiko baisiausia — ji atsidavė tam žmogui, įklimpusi į formalybių vergovę, kurios labiausiai nekentė!.. O buvo tokia jautri, tokia baikšti, atrodė, kad net vėjas bijojo į ją stipriau pūstelt... Kai dėl Sju ir manęs, kokie mes buvom geriausiais savo metais — aiškaus proto, kai nebijojom my-

lėti tiesos — tai laikas mums nebuvo pribrendęs. Mūsų idėjos buvo jį aplenkusios bent penkiasdešimčia metų ir dėl to neatnešė mums gero. Jos patyrė pasipriešinimą, todėl taip persimainė Sju, o aš praradau blaivų protą ir pražuvau... Štai taip ir kalbuosi su savim visą laiką čia gulėdamas, ponia Edlin. Jums turbūt jau baisiai nusibodo?

— Nė kiek, mielas mano. Galiu kad ir visą dieną klausytis.

Kuo daugiau Džudas galvojo apie jos atneštą žinią, tuo labiau nerimo ir, nebeištverdamas dvasinių kančių, ėmė bjauriai keikti visuomenę ir įsigalėjusius jos papročius. Jam užėjo kosulio priepuolis. Tuo metu apačioje pasigirdo beldimas į duris. Kadangi nieko daugiau namie nebuvo, atidaryti nuėjo našlė Edlin.

Atėjusis maloniai pasisakė esąs gydytojas. Tas ištįsėlis buvo daktaras Vilbertas, jį pakvietė Arabela.

— Kaip dabar mano pacientas? — paklausė jis.

— Blogai, labai blogai! Vargšas susijaudinęs ir bjauriai piktžodžiauja — čia aš kalta, kam išplepėjau, visai netyčia, vieną dalyką. Bet kai žmogus taip kenčia, nereikia ant jo pykti, kad taip kalba, ir dievas jam atleis.

— Aha. Užlipsiu į viršų pasižiūrėti. Ar ponia Fauli namie?

— Nėra, bet greit pareis.

Vilbertas užlipo į viršų. Nors Džudas anksčiau visai abejingai nurydavo šio įgudusio šundaktario vaistus, kuriuos jam kišo Arabela, dabar, tokioje neviltyje, davė valią jausmams ir išrėžė savo nuomonę apie Vilbertą tiesiai jam į akis, ir taip įtaigiai, su tokiais taikliais epitetais, jog Vilbertas netrukus nudundėjo laiptais žemyn. Tarpduryje jis susitiko Arabelą; našlė Edlin buvo išėjusi. Arabela paklausė, kaip jos vyro sveikata, ir matydama, kad daktaras labai susierzinęs, pasiūlė jam išgerti. Jis sutiko.

— Tuoj atnešiu jums čia į koridorių,— tarė ji.— Namuose šiandien aš viena.

Ji atnešė butelį ir stiklinę, ir jis išgėrė. Arabelą staiga ėmė purtyti juokas, nors ir stengėsi susilaikyti.

— Ko čia man davėt, širdele? — paklausė jis, čepsėdamas lūpomis.

— O... lašelį vyno ir dar šio to,— ji vėl ėmė juoktis.— Aš čia supyliau tą jūsų meilės gėrimą, kur man pardavėt žemės ūkio parodoje, prisimenat?

— Prisimenu, prisimenu! Tai gudruolė! Dabar laukite pasekmių.

Ir apkabinęs per pečius, jis ėmė ją bučiuoti.

— Ką jūs, negalima,— šnibždėjo ji kikendama.— Dar vyras užgirs.

Arabela išleido jį pro duris ir, lipdama laiptais į viršų, sumurmėjo sau:

— Ką gi! Silpna moteris turi apsirūpinti juodai dienai. Jeigu mano varguolis barzdą užvers — o tai jau turbūt bus greitai,— reikia nepraleisti šitos progos. Dabar juk nebegaliu taip rinktis kaip tada, kai buvau jaunesnė. Bus gerai ir senas, jei jauno nebegali nutverti.

XI

Šių gyvenimų kronikininkas dar paprašys skaitytojų dėmesio paskutiniesiems puslapiams, kur aprašytos dvi scenos — viena Džudo kambaryje, kita lauke, vėl sulapojus vasarai.

Jo veidas dabar buvo toks sulysęs, jog ir seni draugai vargiai bebūtų pažinę. Buvo popietė, Arabela priešais veidrodį garbanojosi plaukus — įkaitinusi skėčio kotą žvakės liepsnoje, suko ant jo plaukų sruogas. Šį darbą užbaigusi, pabandė padaryti duobutes skruostuose, apsirengė ir pasižiūrėjo į Džudą. Atrodė, jis miegojo, nors beveik sėdėjo lovoje — taip jam buvo lengviau, nei gulint.

Arabela, su skrybėlaite ir pirštinaitėmis, pasiruošusi išeiti, atsisėdo ir ėmė laukti, tartum tikėdamasi, kad kas ateis jos pakeisti prie ligonio.

Iš lauko atsklindantys garsai sakė, kad mieste šventė, tačiau kambaryje tos šventės nebuvo matyti. Pradėjo skambinti varpai, pro atvirą langą buvo girdėti jų tylus gausmas, jis sukosi ir apie Džudo galvą. Arabela jį užgirdusi sunerimo ir ėmė niurzgėti:

— Ir ko tas tėvas taip ilgai neateina!

Ji vėl pasižiūrėjo į Džudą kaip daugelį kartų per paskutinius metus, pagalvojo, kiek jis dar gyvens, žvilgtelėjo į jo kišeninį laikrodį, pakabintą ant sienos, ir nekantraudama pakilo. Džudas tebemiegojo, ir ji apsisprendusi išslinko iš kambario, tyliai uždarė duris ir nulipo

žemyn. Namuose nieko daugiau nebuvo. Kiti gyventojai, matyt, jau seniai buvo išėję ten, kur taip traukė ir Arabelą.

Diena buvo šilta, giedra, viliojanti į lauką. Arabela uždarė priekines duris ir nuskubėjo į Didžiąją gatvę; netoli teatro ji išgirdo vargonus — ten buvo repetuojama prieš koncertą. Ji perėjo po Oldgeito koledžo arkada, kur darbininkai tvėrė kiemą, nes vakare studentų valgykloje turėjo būti balius. Iš toliau atvažiavusieji į šventę užkandžiavo ant žolės; Arabela pavaikščiojo žvyruotais takeliais po senomis liepomis, bet čia jai buvo nuobodu, ir, sugrįžusi į gatvę, ji ėmė žiūrėti, kaip į koncertą karietomis atvažiuoja koledžų profesoriai su žmonomis; ten taip pat buvo pilna studentų su linksmomis merginomis. Kai iškilmių dalyviai suėjo vidun, buvo uždarytos teatro durys ir prasidėjo koncertas, ji nuėjo.

Galinga vargonų muzika veržėsi pro plazdančias geltonas užuolaidas į atvirus langus, liejosi virš namų stogų ir skverbėsi į tylias gatveles. Ji pasiekė ir kambarį, kur gulėjo Džudas; jis pradėjo kosėti ir nubudo.

Apstojęs kosėti tiek, kad jau galėjo kalbėti, jis vis dar užsimerkęs sušnibždėjo:

— Vandens.

Jo prašymą užgirdo tik tuščias kambarys; jis vėl užsikosėjo taip, kad visai neteko jėgų ir dar silpnesniu balsu paprašė:

— Vandens... vandens... Sju... Arabela!

Kambaryje tebebuvo tylu, ir netrukus dusdamas jis vėl prabilo:

— Gerklė... vandens... Sju... mieloji... gurkšnelį vandens... prašau, labai prašau!

Vandens jam niekas nepadavė, tik kaip pirma į kambarį liejosi tyli tartum bičių dūzgimas vargonų muzika.

Jam begulint veidas ėmė keistis; nuo upės pasigirdo minios šūksmai ir sveikinimai.

— A! Taip! Paminėjimo iškilmės,— sušnibždėjo jis.— O aš čia. O Sju išniekinta!

Silpnus vargonų garsus nustelbė sveikinimo šūksmai. Džudo veidas dar labiau persimainė. Vos krutindamas sukepusias lūpas, jis lėtai šnibždėjo:

— *Tepražūna diena, kurią aš gimiau, ir naktis, kurią buvo pasakyta: „Pradėtas žmogus!“*

(Valio!)

Tepavirsta ta diena tamsybėmis, tenesiklausia apie ją Dievas iš

aukštybių, ir tenebūna ji apšviesta šviesos. O, tebūna ta naktis vienatvėje, kad nepasiektų jos linksmi balsai.

(Valio!)

Kodėl nemiriau įsčioje? Išėjęs iš įsčios nepražuvau tuojau? Nes dabar tylėčiau užmigęs ir ilsėčiaus savo miege.

(Valio!)

Ten belaisviai ilsisi kartu ir negirdi prievaizdo balso... Didelis ir mažas ten lygus, ir vergas yra laisvas nuo savo valdovo. Kodėl nelaimingam duota šviesa ir gyvybė tiems, kurių siela pilna kartybės?[113]

Tuo metu Arabela, išėjusi apsižiūrėti kas kur dedasi, pasuko į siaurą gatvelę ir tamsiu skersgatviu pateko tiesiai į Kardinolų koledžo kiemą. Čia buvo didelis sujudimas, kiemas nutviekstas saulės ir pilnas gėlių — taip pat buvo ruošiamasi baliui. Su ja pasisveikino dailidė, anksčiau dirbęs kartu su Džudu. Nuo koledžo durų iki studentų valgyklos laiptų buvo daromas koridorius iš raudonai ir geltonai margos medžiagos. Visur buvo pristatyta dėžių su ryškiai žydinčiomis gėlėmis, o dideli laiptai užkloti raudona medžiaga. Arabela, linkčiodama tai vienam, tai kitam darbininkui, kaip sena pažįstama užlipo laiptais į salę, kur buvo klojamos naujos grindys ir puošiama šokiams. Varpai iš greta stovinčios katedros paskambino penktos valandos pamaldoms.

— Norėčiau pašokti kavalieriaus glėbyje,— pasakė Arabela vienam darbininkui.— Bet reikia jau eit namo, tiek darbų. Kur čia bešoksi!

Prie namų durų susitiko Stegą ir dar kelis Džudo draugus akmentašius.

— Mes einam prie upės,— pasakė Stegas,— norim pasižiūrėt valčių lenktynių. Pakeliui užsukom sužinoti, kaip jaučiasi jūsų vyras.

— Ačiū, jis kuo ramiausiai miega,— atsakė Arabela.

— Tai gerai. O jūs, ponia Fauli, dabar galėtumėt kokį pusvalandį ir atsipūsti. Eime su mumis, jums bus ne pro šalį.

— Norėčiau,— atsakė Arabela.— Nesu mačiusi valčių lenktynių, sako, labai smagu pasižiūrėti.

— Tai eime!

— O, kad galėčiau! — Ji ilgesingai pažvelgė į gatvę.— Bet luktelkit truputėlį. Užbėgsiu pasižiūrėti, kaip jis. Tikriausiai ten pas jį yra mano tėvas, tada galėsiu eiti.

Jie liko gatvėje laukti, o Arabela įėjo į vidų. Apatinio aukšto gyventojai dar nebuvę grįžę — jie visi buvo nuėję prie upės, kur turėjo

lenktyniauti valtys. Užlipusi į miegamąjį, Arabela pamatė, kad tėvo dar ir dabar nėra.

— Ir kodėl jis negalėtų čia pasėdėti! — nekantriai tarė ji sau.— Žinoma, ir jis nori pasižiūrėti valčių — štai kas!

Tačiau pažvelgusi į lovą pralinksmėjo, nes Džudas, aiškiai buvo matyt, tebemiegojo, nors ir nebe pusiausėda, kad būtų lengviau kosėti. Jis buvo nuslydęs nuo pagalvių ir gulėjo išsitiesęs. Geriau įsižiūrėjusi ji krūptelėjo ir priėjo prie lovos. Jo veidas buvo visiškai baltas, bruožai aštrėjo. Ji palietė Džudo pirštus — jie buvo šalti, nors kūnas dar šiltas. Pasiklausė pasilenkusi prie krūtinės. Ten buvo tylu. Širdis, plakusi beveik trisdešimt metų, nurimo.

Vos su siaubu supratusi, kas atsitiko, ji išgirdo tolumoje prie upės grojant karinį ar kokį kitą dūdų orkestrą ir apmaudžiai sušuko:

— Ir reikėjo gi jam numirti kaip tik dabar! Kodėl būtinai dabar!

Tada valandėlę pagalvojusi išėjo pro duris, tyliai kaip ir pirma jas uždarė ir nulipo žemyn.

— Štai, atėjo! — sušuko vienas iš darbininkų.— Mes jau manėm, kad jūs visai nebeateisit. Na eime greičiau, kad gautume geresnes vietas... O kaip jis? Dar tebemiega? Mes, aišku, nevarom jūsų varu, jei...

— Ne, ne, jis kietai miega. Ir negreit atsibus,— skubiai atsakė Arabela.

Su žmonių minia jie nuėjo Kardinolų gatve, pasiekė tiltą ir tada pamatė ryškias puošnias valtis. Siauru takeliu nulipo žemyn prie tako palei upę — ten buvo karšta, daug žmonių, kilo dulkės. Beveik tuoj pat prasidėjo lenktynės; nuleidžiami irklai garsiai plekšėjo į vandenį, tarsi bučiuodami upės veidą.

— Oi, kaip gražu! Kaip gerai, kad atėjau! — tarė Arabela.— O mano vyrui... nieko nepakenks... kad aš prie jo ir nebūsiu.

Kitoje upės pusėje stovėjo ekskursijų laivai, pilni gražuolių tartum spalvingų gėlių puokščių madingomis žalsvomis, rausvomis, melsvomis ir baltomis suknelėmis. Centre plevėsavo mėlyna Irkluotojų klubo vėliava, po ja orkestrantai raudonomis uniformomis grojo melodiją, kurią Arabela jau buvo girdėjusi mirties kambaryje. Įvairių koledžų studentai valtelėse su savo merginomis siuvo į visas puses, neišleisdami iš akių savų lenktynininkų. Įsitraukusi į tą gyvą reginį, Arabela pajuto kažkieno ranką sau ant šono ir atsigręžusi pamatė Vilbertą.

— O žinot, tie lašeliai veikia! — tarė jis, gašliai nužvelgdamas ją.— Kaip jums ne gėda taip žmogui širdį gadinti!

— Dabar aš nenusiteikusi kalbėtis apie meilę.

— Kodėl ne? Visiems šiandien šventė.

Arabela neatsakė. Vilberto ranka atsargiai apkabino ją per liemenį, bet minioje tai liko nepastebėta. Arabela lyg niekur nieko tebežiūrėjo į upę, tačiau jos veide atsirado vylinga išraiška.

Minia siūbavo, kartais vos neįstumdavo Arabelos su draugais į vandenį, grubiai pokštavo, ir ji iš visos širdies būtų kvatojusi, jei prieš akis nebūtų stovėjęs baltas kaip statulos veidas, kurį taip neseniai buvo mačiusi, ir dėl to dabar negalėjo be atodairos atsiduoti linksmybei.

Įvykiai upėje pasiekė kulminaciją, kažkas įkrito į vandenį, kažkas šūkavo; lenktynės pasibaigė, vieni jas laimėjo, kiti pralaimėjo, rausvos, melsvos ir gelsvos damos išlipo iš laivų, ir žiūrovai pradėjo skirstytis.

— Ak, kaip buvo puiku! — sušuko Arabela.— Bet man turbūt jau reikia grįžti pas savo vargšą vyrą. Kiek žinau, ten yra mano tėvas, bet vis tiek geriau grįžti.

— Ko jau taip skubat?

— Kad reikia... Dieve brangus, kaip negerai!

Siaurame praėjime į tiltą nuo pakrantės užlipę žmonės susigrūdo į tankų karštą gumulą, tarp jų pakliuvo ir Arabela su Vilbertu ir nebegalėjo nė pajudėti.

— O dieve, dieve! — vis nekantriau kartojo Arabela, nes jai ką tik toptelėjo, kad jeigu paaiškės, jog Džudui mirštant nieko prie jo nebuvo, tai gali, ko gero, būti tardymas.

— Kokia jūs nekantri, širdele mano,— tarė daktaras, taip prispaustas prie Arabelos, kad nė pačiam nebereikėjo ieškoti progos prisiglausti.— Teks bent kiek pakentėti, nes kol kas ištrūkti iš čia niekaip neįmanoma.

Tik po kokių dešimties minučių susibrukusi minia pradėjo slinkti pirmyn, ir jie galėjo paeiti. Kai tik atsidūrė gatvėje, Arabela nuskubėjo namo ir neleido daktarui nė palydėti. Tačiau tiesiai namo ji nėjo, dar užsuko pas moterį, kuri atlikdavo paskutinę pareigą vargingesniems mirusiems.

— Mano vyras ką tik numirė, vargšelis,— tarė ji, pasibeldusi į duris.— Ar negalėtumėt ateiti jo pašarvoti?

Arabela kelias minutes palaukė, paskui kartu su ta moterim jiedvi išėjo, braudamosi per madingai apsirengusių žmonių srautą, plūstantį iš Kardinolų pievų, ir kelis kartus vos nepakliuvo po ekipažais.

— Man dar reikia užeiti pas vargonininką, kad paskambintų varpais,— tarė Arabela,— visai čia pat, už kampo. Palaukit manęs prie durų.

Dešimtą valandą vakaro Džudas jau gulėjo ant lovos savo kambaryje uždengtas paklode, tiesus kaip styga. Pro pravirą langą buvo girdėti linksma valso melodija iš Kardinolų koledžo pokylių salės.

Po dviejų dienų — dangus buvo toks pat giedras ir oras toks pat tykus — prie atviro Džudo karsto tame pačiame mažame kambarėlyje stovėjo dvi moterys. Iš vienos pusės stovėjo Arabela, iš kitos — našlė Edlin. Abi žiūrėjo į Džudo veidą, senos pavargusios našlės akys buvo paraudusios.

— Koks jis gražus! — tarė ji.

— Taip, gražus numirėlis,— atsakė Arabela.

Langas tebebuvo atidarytas, kad vėdintųsi kambarys; tyras popietės oras buvo labai ramus. Iš tolo aiškiai pasigirdo balsai ir daugybės žmonių kojų trypimas.

— Kas ten? — pašnibždom paklausė senutė.

— A, ten mokslų daktarai teatre teikia garbės vardus Hemtonširo hercogui ir daugeliui kitų įžymių žmonių. Dabar juk Paminėjimo savaitė. O jaunimas juos sveikina.

— Taigi, ten jauni, su gerais plaučiais, ne taip kaip šitas mūsų žmogelis.

Pro atvirą langą iš teatro į šį tylų kampelį atskrisdavo atskiri kažkieno iškilmingos kalbos žodžiai, ir atrodė, kad marmuriniu Džudo veidu nuslenka šypsena, o pasenę Delfino leidiniai — Vergilijaus ir Horacijaus tomai, apšiuręs graikiškas Naujasis testamentas ant gretimos lentynos, taip pat kitos knygos, su kuriomis jis neišsiskyrė, apšerpetojusios nuo akmens dulkių, nes buvo pratęs skaityti, kai tik nutverdavo laisvą minutę darbe, nuo tų garsų tartum liguistai blykšta.

Džiugiai suskambo varpai, kambarį užliejo jų aidesys.

Arabela atitraukė akis nuo Džudo ir pažvelgė į našlę Edlin.

— Kaip manot, ar ji atvažiuos?

— Nežinau. Juk prisiekė, kad su juo daugiau niekada nebesimatys.

— Kaip ji dabar atrodo?

— Suvargusi, sumenkusi, vargšelė. Atrodo daug senesnė, negu buvo tada, kai matėt ją paskutinį kartą. Visai užgesusi, suvytusi. Tai vis per tą vyrą — net ir dabar širdis jo nepriima.

— Jeigu Džudas būtų gyvas ir ją pamatytų, tikriausiai jam visai jos nebereikėtų.

— Ką čia gali žinoti... Ar jis niekada jūsų neprašė ją pakviesti, po to, kai buvo taip keistai atvažiavęs jos pamatyti?

— Ne, kaip tik atvirkščiai. Aš siūliausi ją pakviesti, bet jis norėjo, kad ji nieku gyvu nesužinotų, kaip jis sunkiai serga.

— Ar jis jai atleido?

— Kiek žinau, ne.

— Ką gi, reikia tikėtis, kad ji, nelaimingoji, gaus kada nors atleidimą. Ji sako, kad jau atgavo dvasios ramybę.

— Tegu ji kol užkims prisiekinėja atsiklaupus su kryželiu ant kaklo — vis tiek tai netiesa! — tarė Arabela.— Neturėjo ji ramybės nuo tada, kai jį paliko, ir neturės, kol bus gyva!

VESEKSO PASAULIS TOMO HARDŽIO KŪRYBOJE

Anglų rašytoją Tomą Hardį, gyvenusį XIXa. pabaigoje XXa. pradžioje, modernistė V. Vulf pavadino „Didžiuoju viktorijiečiu". Karalienės Viktorijos valdymo pabaigoje margaspalviame savitų ir įdomių rašytojų būryje — tarp realistų Dž. Meredito, A. Beneto, Dž. Golsvorčio, B. Šo, esteto O. Vaildo, natūralisto G. Gisingo, mokslinės fantastikos kūrėjo H. Velso, neoromantikų Dž. Konrado, G. Čestertono, R. Stivensono, R. Kiplingo, A. Konan-Doilio — T. Hardis išsiskyrė kaip patriarchalinės Anglijos rašytojas. Savo kūryboje jis įamžino išnykstančias Anglijos laisvų valstiečių — jomenų, smulkių žemvaldžių tradicijas, Anglijos kaimo papročius, amatus, folklorą, kaimo žmogaus pasaulėjautą. Reikšmingiausių T. Hardžio romanų veiksmas vyksta vienoje geografinėje vietovėje — Pietvakarių Anglijoje, kurią rašytojas pavadina „Veseksu", „pusiau tikra, pusiau svajonių šalimi", ir 1895 m. nubraižo jos žemėlapį. Tai rodo didelį rašytojo domėjimąsi savo krašto istorija. Veseksas VI—IX a. buvo vakarų saksų teritorija, viena iš septynių karalysčių. Rašytojas išplėtė istorinio Vesekso ribas, įtraukdamas į savo sukurtą kraštą Dorsetą ir Somersetą. Atkurdamas Vesekso istoriją, T. Hardis prisimena romėnų užkariavimo laikus, aprašo jų nutiestus kelius, pastatus, kapvietes, relikvijas, kaip architektas profesionalas žavisi viduramžių statiniais, kalba apie Napoleono karų pėdsakus. Veseksas T. Hardžio kūryboje — tai poetinis įvaizdis, reiškiantis Anglijos patriarchalinę sanklodą, idealizuotą žmogaus ir gamtos ryšį, pragmatiškos visuomenės dėsnių ir moralės paneigimą, tai XIX a. trečio—aštunto dešimtmečių Anglijos provincijos simbolis. T. Hardžio sukurto Vesekso ekonominis centras — Kesterbridžas tikrovėje atitinka Dorčesterį, o pramogų miestas — jūrų kurortas Badmutas — Veimutą. Vesekso Melstoko, Vezerberio, Pedltauno, Merigrino, Hintoko ir Marloto kaimus supa gamta, išsaugojusi pirmykštį grožį ir paslaptingumą. T. Hardis poetizuoja kaimo žmogų, gyvenantį pagal besikeičiančios gamtos ritmą. Vesekso romanuose („Po žaliuoju medžiu", 1872, „Toli nuo beprotiškos minios", 1874, „Grįžimas į tėviškę", 1878, „Kesterbridžo meras", 1886, „Miškų krašte", 1887, „Tesė iš d'Erbervilių giminės", 1891, „Džudas Nepastebimasis", 1895), kuriuos 1912 m. rašytojas pavadina „charakterių ir aplinkos

romanais", visada pabrėžiama kokio nors gamtos objekto, sąlygojančio personažų likimą, reikšmė. Jelberio miškas, Hei pieva, įspūdingas Blekmuro slėnis ar niūrioji Egdono lyguma įgyja ir apibendrinančią prasmę, išreiškia amžinybės, gamtos grožio idėją, paryškina žmogaus gyvenimo tragizmą ir laikinumą.

Uždaras Vesekso pasaulis T. Hardžiui — tapatus unikaliai žmogaus individualybei, poetiniam polėkiui ir grožio jausmo išsaugojimui. T. Hardis teigė: „Romantiškumas žmoguje gyvuos tol, kol gyvuos žmogiškoji prigimtis"[1].

Nors T. Hardis buvo laikomas pesimistu, jis labai vertino individo būtį. Nuoseklios filosofinės sistemos rašytojas nesukūrė. Savo pažiūromis jis buvo artimas vokiečių filosofui A. Šopenhaueriui, susipažinęs su pozityvizmo filosofija, pripažino anglų gamtos mokslų atstovo Č. Darvino ir sociologo H. Spenserio evoliucijos teorijas, lietė klausimus, kuriuos tik XX a. pradžioje teoriškai pagrindė austrų psichoanalitikas Z. Froidas. Rašytojas teigė, kad, susipažinęs su įvairiomis filosofinėmis sistemomis ir nustebintas jų prieštaringumo bei neišbaigtumo, jis priėjo išvadą, jog kiekvienas iš savo patirties turi susikurti savitą filosofiją. Neišvengiamai teks vartoti ankstesnių filosofijų terminus ir frazeologiją, tačiau, saugant intelektualinį savarankiškumą, reikia atsisakyti jau suformuluotų filosofinių teorijų. T. Hardis nuolat pabrėžė, kad egzistuojanti visatos valia, aukščiausia jėga ar daiktų priežastis yra iracionali ir abejinga žmogui, o žmogaus valia tik reliatyviai laisva, nes ji — visatos valios dalis. Šią santykinę žmogaus laisvę ir atskleidžia individo likimas. T. Hardžio herojai atkakliai tvirtina esą nepriklausomi nuo lemties ir dėl gyvenimo nesėkmių kaltina savo netobulą charakterį. T. Hardis pakartoja Novalio posakį „žmogaus likimas — tai jo charakteris", tačiau savo personažų gyvenime akcentuoja ir atsitiktinumo svarbą, kuriuo, anot T. Hardžio, ir reiškiasi visuotinė valia. Jo nuomone „Visata iš esmės yra netobula", ir todėl „negalima būti optimistu netobulame pasaulyje"[2]. Pasak rašytojo, pasaulio ir žmogaus netobulumą įrodo karai (T. Hardis buvo prancūzų-prūsų, anglų-būrų, Pirmojo pasaulinio karo liudininkas), kai brutaliai, barbariškai sprendžiami politiniai, visuomeniniai ginčai. Karai stūmė rašytoją į neviltį. Baisėdamasis žmogaus ribotumu, jis vaizdžiai pasakė, kad XIX pabaigos ir XX pradžios „amžių brutalumas... verčia žiūrėti į atgal besisukantį laikrodį ir nežinioje laukti, ar jo rodyklė, pasiekusi niūriuosius Viduramžius, ... sugrįš į Atgimimo laikus"[3]. Pats rašytojas nelaikė savęs pesimistu, o vadino „melioristu" — visiems gero linkinčiu žmogumi. Jis nuolat klausė, kada žmonės bus gailestingesni ir humaniškesni vieni kitiems. „Tik

[1] *Hardy T.* The Return of the Native. An Authoritative Text. Background. Criticism.— N. Y., 1969.—P. 359.

[2] *Millgate M.* Thomas Hardy. A Biography.— N. Y., 1982.— P. 220.

[3] Ibid.— P. 498.

tada, kai žmonės įveiks tūkstančius išgydomų ligų, bus galima spręsti, ar likęs nepataisomas blogis nusveria gėrį"[4].

Visą gyvenimą T. Hardį domino iracionalumo ir racionalumo, nežinojimo ir žinojimo santykis. Savo pasaulėjauta rašytojas priartėjo prie XIX a. romantikų ir simbolistų, bet jį daug kas siejo su natūralistais. „Iracionalumas yra visatos principas"[5],— sakė rašytojas. Jis tikėjo žmogaus sapnais, intuicija, mistiškais ženklais ir balsais, kurie jam patvirtindavo iracionalumo reiškinį. Kaip natūralistai T. Hardis kruopščiai analizavo instinktų apraiškas, instinktų ir proto prieštaravimą žmoguje. Rašytojas teigė, kad „žmogui siela nepavaldi, kad žmogų valdo jo kūnas"[6], tačiau šį tvirtinimą paneigia T. Hardžio sukurti personažai, kuriuose vyksta nuolatinė dviejų prieštaringų pradų kova. „Stiprios aistros įdomios tik stipriuose žmonėse. Tie, kurie nesipriešindami pasiduoda emocijoms..., virsta tik tų emocijų išraiška, praranda žmogiškumą"[7],— rašė T. Hardis.

T. Hardžio prozoje atgyja antikinės tragedijos, Šekspyro dramų, XIX a. pradžios romantikų, realistų, XIX a. antros pusės natūralistų, simbolistų ir estetų tradicijos. Rašytojo knygose derinasi dramatizmas, tragizmas bei komiškumas, sentimentalumas ir melodramos elementai. T. Hardis gali būti ir labai poetiškas, ir visai proziškas, estetizuoti grožį, įspūdį ir čia pat nusileisti iki vulgarios kasdienybės. Jis mėgsta palyginimui naudoti Biblijos, antikinių mitų ir literatūros, Šekspyro veikalų įvaizdžius, kurti paraleles su realiomis istorinėmis asmenybėmis ar vaizduojamojo meno kūriniais.

Kaip romantikai ir neoromantikai T. Hardis sako, kad kondensuodamas išraiškos spalvas, jis išsamiau atskleidžia aprašomojo objekto esmę. Pasak rašytojo, menininkas ekspresyviai turi aprašyti ką nors nepaprastą kasdienėje žmogaus patirtyje. „Aprašoma istorija privalo būti kažkuo ypatinga, kad ją būtų verta pasakoti"[8]. Jis tvirtino, jog rašytojas turi sugebėti derinti kasdieniškus ir nepaprastus, ypatingus ir amžinus, universalius reiškinius. Tikrasis literatūros pašaukimas atskleisti ypatingumą intelektualinėje ir fizinėje žmogaus veikloje, parodyti menkumą, slypintį kilniuose dalykuose ir kilnumą menkuose.

Nors T. Hardis realistiškai ir autobiografiškai atkūrė Vesekso dabartį ir istoriją, jis akcentavo ne objektyvų, o impresionistinį tikrovės suvokimą. „Tiksli tiesa kaip materialus faktas mene praranda svarbą"[9],— rašė T. Hardis. Stebėdamas meno kūrinį, rašytojas konkrečiame tikrovės vaizde nori įžvelgti, kaip pasireiškia kūrėjo vaizduotė. Mene svarbu subjektyvus požiūris ir įspūdis, atspindintis tam tikro amžiaus tiesą.

[4] Ibid.— P. 410.
[5] *Hardy T.* The Return of the Native.— P. 361.
[6] *Millgate M.* Thomas Hardy. A Biography.— P. 295.
[7] *Hardy T.* The Return of the Native.— P. 442.
[8] *Millgate M.* Thomas Hardy. A Biography.— P. 303.
[9] Ibid.— P. 285.

T. Hardis gimė 1840 m. Hajer Bokhemptone, Dorsete, kaimo vietovėje, kurią supo didingas Tornkombo miškas, į rytus plytėjo lyguma, o už jos — slėnis, gerai matomas nuo Reinberou kalvos, senovinės laidojimo vietos. Pro kaimą ėjo kelias į Londoną ir prekybos centrą Dorčesterį. T. Hardis nuo mažens gerai pažino savo krašto gamtą, kurią taip vaizdžiai aprašė. Jam buvo savi visi vietiniai ir aplinkinių kaimų gyventojai, jis žinojo jų šeimų istorijas, pasakojamas legendas ir dainuojamas dainas. Rašytojo vaikystė prabėgo Anglijos kaime, į kurį dar nebuvo prasiskverbusi technika ir mechanizacija.

T. Hardis vyresnysis buvo kaimo statybininkas, o laisvalaikiu — muzikantas ir drauge su sūnumi dalyvaudavo visose kaimo šventėse. Motina Džemaima Hardi — ryžtinga, šviesaus proto moteris — saugojo Hardžių giminės vienybę ir visaip skatino savo vaikus siekti mokslo. Nuo 1848 m. T. Hardis lankė kaimo, vėliau Dorčesterio pradinę mokyklą. Nuo 1853 iki 1856 m. mokėsi Dorčesterio komercinėje akademijoje, kur savo noru studijavo lotynų, graikų ir prancūzų kalbas. Po to trejus metus buvo Dorčesterio architekto mokinys, o nuo 1862 m. ėmė dirbti Londono architektų dirbtuvėje braižytoju, projektuotoju, bažnyčių restauruotoju. Už kelis projektus gavo prizus. Gyvendamas sostinėje, T. Hardis domėjosi tapyba, žurnalistika, lankė bibliotekas, muziejus ir teatrus.

Londono kultūrinį gyvenimą rašytojas sekė iki pat senatvės, beveik kiekvieną vasarą iš provincijos atvykdavo į sostinę ir praleisdavo čia keletą mėnesių.

1867 m. T. Hardis palieka Londoną ir gyvena įvairiose provincijos vietose, kol 1885 m. persikelia į savo suprojektuotą ir pastatytą namą Meksgeite, netoli Hajer Bokhemptono. Čia 1928 m. rašytojas ir miršta.

Jaunajam T. Hardžiui architekto profesija buvo tik pragyvenimo šaltinis. Jis svajojo tapti dvasininku poetu, nes, nors ir nebuvo tikintis, visada gerbė Anglijos bažnyčios tradicijas, žavėjosi bažnytiniais ritualais, žmogaus moralinėmis vertybėmis ir jausmais. Laikui bėgant svajonę tapti dvasininku pakeičia potraukis literatūrai. Nuo 1858 m. T. Hardis pradeda rašyti eilėraščius ir literatūrinius kritinius straipsnius, tačiau jų niekur nespausdina. 1868 m. parašo pirmąjį romaną „Vargšas ir panelė". Meilės, socialinės nelygybės ir mirties temos, pradėtos šioje knygoje, tampa esminės visai T. Hardžio prozai. Dvi leidyklos atsisako spausdinti romaną dėl nevykusios jo kompozicijos ir formos, banalių personažų paveikslų. Rašytojas Dž. Mereditas, Čepmeno ir Holo leidyklos recenzentas, pataria T. Hardžiui pasimokyti iš O. Balzako ir V. Tekerėjaus, kaip reikia kurti įdomią intrigą ir ją atitinkančią formą. Paklausęs pripažinto rašytojo patarimo, T. Hardis 1869 m. užbaigia romaną „Baisūs vaistai", kurį perkrauna siaubo, smurto, sensacingomis ir melodramatiškomis scenomis. Leidėjas A. Makmilanas, įmantraus ir skandalingo siužeto priblokštas, atmeta knygą. Atsižvelgęs į leidėjo pastabas ir perdirbęs romaną, T. Hardis 1871 m. jį išspausdina.

Romaną „Baisūs vaistai" literatūros kritikai įvertino labai prieštaringai, tačiau visi pripažino, kad kaimo gyvenimo vaizdai autentiški, įdomūs kaimo bendruomenės atstovų paveikslai. Kritikų nuomonę patvirtino ir laikas — T. Hardžio Vesekso romanai, kuriuose jis aprašo gerai pažįstamą aplinką ir žmones, yra patys įdomiausi, o tie, kuriuose gvildenamos miesto, aukštosios visuomenės, mokslo, karo ar idealizuotos meilės temos, mažiau pavykę ir ne tokie įtaigūs.

Knygų leidėjas L. Stefenas, įžiūrėjęs panašumą tarp T. Hardžio ir Žorž Sand kaimo romanų, ragino rašytoją nenutolti nuo jam pažįstamos aplinkos. Parašęs knygą „Dviese bokšte" (1882), kurioje supynė astronomijos mokslo ir meilės temas, T. Hardis pats suvokė, jog gamtos žmonių būtis — tikrasis jo tyrinėjimų objektas.

Visą gyvenimą T. Hardis rašė eilėraščius. Pasirodžius romanams „Tesė iš d'Erbervilių giminės" (lietuvių kalba išleistas 1963 m.) ir „Džudas Nepastebimasis" ir kilus neigiamai kritikos bei skaitytojų reakcijai, rašytojas atsisakė kurti prozą ir iki pat mirties rašė tik eiles ir inscenizavo savo romanus. Eilėraščių rinkiniuose „Praeities ir dabarties eilės" (1901), „Laiko pokštai" (1909), „Proginės satyros. Lyrika ir svajonės" (1914), „Nušvitimo minutės" (1917), „Vėlyvųjų ir ankstyvųjų metų lyrika" (1922), „Žmogaus teatras. Tolimos fantazijos. Dainos ir žaidimai" (1925), „Žiemos eilės" (1928) T. Hardis pratęsė tas pačias temas, kurias lietė prozos kūriniuose, daug rašė apie Veseksą, jo gamtą, darbo žmogų, analizavo pažinimo, paveldimumo, meilės ir netekties, karo problemas, kalbėjo apie savo asmeninį gyvenimą. Daug jėgų rašytojas atidavė trijų dalių epinei poemai „Valdovai" (1904), kurioje sugrįžo į Napoleono karų laikus, atgaivino įvykius, tuo metu lėmusius Europos likimą, sukūrė politinių veikėjų, karvedžių, kareivių ir užkariautų tautų atstovų paveikslus.

Asmeninis T. Hardžio gyvenimas nebuvo laimingas. Vedybos su Ema Giford, jaunystėje energinga ir savarankiška, senatvėje pretenzinga ir infantilia, pasmerkė rašytoją vienatvei. Hardžiai neturėjo vaikų. Visą gyvenimą rašytojas ieškojo dvasinės bičiulystės. Emai mirus, antroji žmona Florensė Heniker, gerokai jaunesnė už rašytoją, tapo T. Hardžio padėjėja, sekretore, suprantančia jai tekusios atsakomybės naštą. Po rašytojo mirties ji išleidžia savo vardu „Ankstyvąjį Tomo Hardžio gyvenimą" (1928), „Vėlyvuosius Tomo Hardžio gyvenimo metus" (1930). Šias biografines knygas paskutiniais gyvenimo metais rašytojas, nenorėdamas, kad jo gyvenimo faktai būtų iškraipyti, žmonai diktavo pats.

T. Hardžio kūrybos branduolys — Vesekso ciklas, kurio romanus sieja herojų tipai ir jų paveikslais atskleidžiamos rašytojui svarbios problemos: žmogus ir gamta, visuomeninių formacijų kaita, socialinė nelygybė, moralė ir religija, skirtingų lyčių santarvė ir konfliktiškumas. Rašytojo pažiūrų į socialinę aplinką ir jo sukurtų personažų charakterių evoliucija išryškėja tik tuomet, kai į jo reikšmingiausius kūrinius žvelgiame kaip į visumą.

Pirmame Vesekso romane „Po žaliuoju medžiu“ su paantrašte „Melstoko choras“, arba „Kaimo vaizdeliai olandų mokyklos dvasia“ T. Hardis aprašo gimtąjį kaimą, bažnyčios giedorius, savo tėvą — kaimo muzikantą, lyg tapytojas bando perteikti kasdienybės proziškumą ir poetiškumą. Knygą sudaro keturios dalys, atitinkančios metų laikus, o kiekvienam metų laikui savi darbai ir šventės. Metų laikai sutampa su herojų dvasiniais išgyvenimais — pavasarį užsimezga pagrindinių personažų Diko ir Fensės pažintis, vasarą jie susižieduoja, o po metų, vasaros pradžioje kelia vestuves po žaliuoju medžiu. Senasis medis romane — gamtos globėjos simbolis: medis maitina ir priglobia įvairius miško gyvūnus, medžio paunksmėje laimingi švenčia savo šventes Melstoko kaimo žmonės. Šiame idiliškame romane kaimo bendruomenė — svarbiausias veikėjas. Kaimo žmones sieja meilė muzikai, draugystė ir savitarpio supratimas, rašytojas neišryškina socialinių skirtumų, žmogiškuosius konfliktus sprendžia komiškai, be tragiškų pasekmių. Kituose romanuose kolektyvinis herojus virsta epizodiškai pasirodančiu, choro vaidmenį atliekančiu, pagrindinius įvykius komentuojančiu personažu.

Šioje knygoje T. Hardis sukuria kelis žmonių tipus, kurie, nupiešti sodresnėmis ir ryškesnėmis spalvomis, kartojasi vėlesniuose romanuose. Tai — Dikas Djuji, teigiamas herojus, patraukiantis savo šviesiu vidaus pasauliu, Fensė Dei ir dvasininkas Meiboldas. Panašus į Diką Gabrielis Aukas („Toli nuo beprotiškos minios“), Digoris Venas („Grįžimas į tėviškę“), Džailsas Vinterbornas („Miškų krašte“), Džudas („Džudas Nepastebimasis“). Prieštaringi, net ydingi, „tretieji“ meilės trikampyje, be Meiboldo, yra seržantas Trojus ir Bolvudas („Toli nuo beprotiškos minios“), Deimonas Vaildivas („Grįžimas į tėviškę“), gydytojas Ficpirsas („Miškų krašte“), Eindželas ir Alekas („Tesė iš d'Erbervilių giminės“) bei Ričardas Filotsonas („Džudas Nepastebimasis“).

T. Hardžio Vesekso romanuose randame ir kelis moterų tipus. Jų likimą dažnai lemia socialinė kilmė. T. Hardžio beturtės — paprastai gražios sielos ir išvaizdžios, tačiau socialiai pažemintos. Tokios yra Fani Robin („Toli nuo beprotiškos minios“), Temsina Jobrait („Grįžimas į tėviškę“), Marti Saut („Miškų krašte“), Elizabetė Džeinė („Kesterbridžo meras“). Kitam moterų tipui priklauso kerinčio grožio, prieštaringo charakterio būtybės, fataliai žalojančios jas mylinčių žmonių gyvenimą. Tai — Betšeba („Toli nuo beprotiškos minios“), Justasija Vei („Grįžimas į tėviškę“), ponia Čarmond („Miškų krašte“), Liuseta („Kesterbridžo meras“) ir net Sju Braidhed („Džudas Nepastebimasis“). Tesės paveikslas — tarpinė grandis, jungianti šiuos moterų charakterius, nes juo paneigiamas pirmųjų romumas ir antrųjų egoizmas.

Romane „Toli nuo beprotiškos minios“ T. Hardis pirmą kartą pamini Vesekso vardą. Šis kūrinys išgarsina rašytoją. Jame jau akivaizdus žmogiškų charakterių susidūrimas, aplinkybių, atsitiktinumo reikšmė personažų likimui. Pagrindinis veikėjas Gabrielis Aukas — piemuo, nepriklausomas ūkininkas, puikiai išmanantis avininkystę, darbštus, drąsus ir taurus. Per atsitiktinumą jis

tampa samdiniu. Romane parodytas kaimo bendruomenės irimas. T. Hardis pabrėžia Betšebos — naujo tipo stambios ūkininkės — nepriklausomybę ir energiją, jos kritišką požiūrį į dogmatišką moralę. Nors iškelta kaip priešprieša kaimo žmonėms, Betšeba, augusi kaime, svetima ir miestui — „beprotiškai miniai", kuri simbolizuoja dvasinę tuštybę, pragmatiškumą, visa tai, ką romane įkūnija paviršutiniškas seržantas Trojus.

Knygoje rašytojas daug vietos skiria moters psichologijai, jausmo ir proto sąveikai, vedyboms. Jis gana skeptiškai žiūri į moters prigimtį, matydamas vienintelį moters pranašumą jos gebėjime pavergti vyrą. Autorius ironizuoja vedybas, paverčiančias vyrą ir moterį vienas kito nuosavybe, ir vertina tik tokią sąjungą, kurioje jausmas sustiprinamas bendrais interesais, tačiau tokį atvejį rašytojas laiko retenybe.

Kitame Vesekso ciklo romane „Grįžimas į tėviškę" T. Hardis aprašo įspūdingą Egdono lygumą. Egdonas — tai savarankiškas personažas, gyvenantis amžinybe alsuojantį gyvenimą. Visais metų laikais jis didingas ir iškilmingas paprastumu ir ramybe. Lygumą kerta iki baltumo nutryptas, romėnų nutiestas kelias. Vesekso gyventojai saugo pagonių saksų tradicijas. Lapkričio penktosios vakarą Egdone uždegami laužai: ugnis — protestas prieš žiemą ir šaltį. Gegužės mėnesį švente palydimas pavasaris. Egdono gyventojai pasakoja legendas apie fėjas, klaidinančias pakeleivius, buria norėdami atitolinti ligas ir nelaimes.

Romano pavadinimas „Grįžimas į tėviškę" papildo Vesekso šalies idėją — tai grįžimas į gamtą, tai siekimas būti naudingam kaimo žmonėms, tai paprastas, bet turiningas gyvenimas. Klimas Jobraitas, Paryžiaus juvelyrinės parduotuvės valdytojas, grįžta į namus dirbti kaimo mokytoju. Jam kontrastuoja Justasija Vei, trokštanti prabangos, miesto gyvenimo. Justasija — pirmas tragiškas T. Hardžio personažas, vadinama „Nakties karaliene" ir „Olimpo valdove", suvokia niūrų lygumos žavesį, tačiau ją slegia Egdono monotoniškumas, ji gyvena svajonėmis ir vizijomis. Supratusi, jog negalės jų realizuoti, ji pasirenka mirtį.

Romanė „Kesterbridžo meras" T. Hardis aprašo miestą, kuris dar gyvena pagal patriarchalinių laikų dėsnius, tačiau jame jau ima ryškėti kapitalistinės konkurencijos bruožai. Kesterbridžą ir aplinkinius kaimus sieja glaudūs ekonominiai ryšiai, žemės ūkio žaliavos ir produktai miesto prekybininkams svarbiau už politiką. Pagrindinis knygos veikėjas Maiklas Henčardas kartu yra buitinis ir romantinis personažas — rašytojo herojai dažnai esti tokių kontrastingų savybių. Maiklas, neturtingas samdomas darbininkas, alkoholio kvaitulyje pardavęs žmoną, atkeliauja į Kesterbridžą ir čia per savo ryžtą ir energiją tampa miesto meru. Šiuo gyvenimo tarpsniu jis piešiamas kaip paslaptinga ir romantiška figūra. Kurdamas šį herojų, rašytojas gvildena iškilimo ir žlugimo, didybės ir menkumo temą. Vienišas, drąsus, garbingas Henčardas gali būti ir pavydus, ambicingas, niekinantis žmones. Ne tik likimas nepalankus herojui. Jo gyvenimas sužlunga ir dėl ydingo paties charakterio.

Supratęs tai, Henčardas pasmerkia save vienatvei. Šis personažas pats ryškiausias T. Hardžio kūryboje, savo kontrastingumu panašus į V. Hugo, Č. Dikenso, T. Dreizerio personažus.

Knygoje „Miškų krašte“ T. Hardis paliečia paskutiniojo jomeno temą. Laisvas sodininkas ir miškininkas Džailzas Vinterbornas, pasibaigus žemės nuomos terminui, praranda nuosavybę ir tampa samdomu darbininku. Šiame romane rašytojas priešpastato išprususį ir nemokytą žmogų, pirmenybę teikdamas pastarajam, pabrėžia, kad po rafinuotu intelektu dažnai slypi žemi instinktai, kad išsilavinimas atplėšia žmogų nuo gimtos žemės, atneša kančią ir nelaimes, kad troškimas visada elgtis teisingai tolygus egoizmui, o kultūra ir išsilavinimas, lyginant juos su sielos tyrumu ir charakterio kilnumu, maža ko verti. Romano herojė Greisė, priešingai Sju Braidhed, sugeba kritiškai pažvelgti į save. Ji suvokia, kad, gavusi išsilavinimą mieste, nebegali būti laiminga miškų krašte. Rašytojas šioje knygoje dar kartą išaukština kaimą ir jo žmogų.

Romanas „Tesė iš d'Erbervilių giminės“ vientisas forma, jame ypač įsimenantis poetiškas ir tragiškas pagrindinės herojės paveikslas, Anglijos kaimo gyvenimo aprašymas. Jis pripažintas pačiu geriausiu rašytojo kūriniu. Nors kai kurie amžininkai laikė knygą amoralia ir matė joje tik vulgariai papasakotą vulgarią istoriją, T. Hardžio skaitytojai plūste plūdo į Meksgeitą susitikti su „Tesės...“ autoriumi. Rašytojas skaudžiai išgyveno tai, kad jo kūrinys buvo nesuprastas, kad ne visi sugebėjo įžvelgti Tesės dvasinį tyrumą, jos pasaulėjautos savitumą. Šioje knygoje T. Hardis ypač pabrėžia pražūtingą visuomeninių dogmų bei aplinkybių įtaką žmogui. Tesė, kartą tapusi auka, visuomenės akyse tokia ir lieka iki amžiaus galo. Šią idėją paryškina romano pabaiga, kai Tesę, miegančią ant pagonių šventyklos aukuro, apsupa kareiviai. Tesė, suvokdama savo trapios laimės trumpumą, gaivališkai, iš nevilties sukyla prieš visuomeninę moralę. Rašytojas griežtai atskiria gamtos dėsnius ir visuomenės įstatymus, žalojančius natūralią žmogaus prigimtį. Kas yra moralus žmogus? — klausia rašytojas.— Ar tas, kuris vergiškai paklūsta dogmai, ar tas, kuris dogmų sugniuždytas, siekia iš jų išsiveržti? Eindželo principingumas, virtęs žiaurumu ir fanatizmu, labiau atstumiantis nei jautraus supratingo Aleko lengvabūdiškumas. Rašytojas romane svarsto, kas padeda žmogui susirasti tikrąjį gyvenimo draugą — intuicija ar protas, charakteriai ar aplinkybės? Tesės, gamtos kūdikio, likimu autorius protestuoja prieš žmogaus prigimtį žalojančias moralės ir religijos normas. Šis protestas dar ryškesnis paskutiniame romane „Džudas Nepastebimasis“.

Kūrinys artimas biografiniam romanui: Džudo istorija pasakojama nuo vaikystės iki mirties. Šio herojaus prototipas buvo realus žmogus — rašytojo giminaitis, Pedltauno kaimo batsiuvys Džonas Entelas, kuris, savarankiškai išmokęs lotynų, graikų, hebrajų kalbas, dėl socialinės padėties nepateko į jokią aukštąją mokyklą, dėl batų fabriko konkurencijos neteko darbo ir smurtu, alkoholiu slopino nuoskaudą dėl nerealizuotų svajonių. T. Hardis

ne kartą klausėsi Entelo pasakojimų, buvo paveiktas ne tik jo skvarbaus proto, bet ir įspūdingos išvaizdos, raiškaus veido, gilių akių. Akmentašio ir bažnyčių restauruotojo Džudo istorijoje galima atsekti paties rašytojo gyvenimo momentus: 1893—94 m., kurdamas romaną, T. Hardis ėmė dirbti šv. Petro bažnyčioje Vakarų Naitone, kad prisimintų restauruotojo profesiją. Sju Braidhed paveiksle atgyja rašytojo sesers Meri išgyvenimai Melčesterio pedagoginiame koledže, o Džudo meilė Sju — tai paties autoriaus jausmas būsimajai žmonai Florensei.

Romane rašytojas gvildena ne tik socialinės nelygybės, neišsipildžiusių troškimų tragediją, siekiamo idealo ir gyvenimo realybės neatitikimą, bet ir moralės, vedybų temą. Rašydamas knygą, T. Hardis informavo savo leidėjus, kad netikėtai nukrypęs nuo sumanyto plano. Jis tyrė žmogaus aistrų ir proto prieštaravimą, mėgino dar kartą suvokti moters psichologiją, prisipažindamas, kad jam, kaip priešingos lyties atstovui, sunku ją perteikti. Gal todėl Sju paveikslas tapo daugiau autoriaus svarstomų idėjų, o ne moteriškumo esmės išraiška, gal todėl rašytojas sutrikęs klausė, kas yra moteris — mąstanti ar tik tokia apsimetanti būtybė — ir nepagrįstai, subjektyviai apibendrino: „Laikas ir aplinkybės praplečia vyro akiratį, o moters beveik visada susiaurina".

T. Hardis šioje knygoje atsiskleidė kaip tikras maištininkas, sukilęs prieš visuomenės ir religijos dogmas. Jis tvirtino, kad jei juridinis įstatymas neperteikia žmogui gamtos diktuojamų dėsnių, jei visuomenės normos sužlugdo asmenybę, o religijos priesakai pavergia šviesų, nepriklausomą žmogaus protą ir padaro žmogų nelaimingą, tokius įstatymus bei priesakus reikia keisti. Pasirodžius romanui, kritikai knygą pavadino „Šlykščiuoju Džudu", „gėdingu košmaru, kurį norisi kuo greičiau pamiršti", o autorių — „Hardžiu išsigimėliu". Veikfildo vyskupas V. Hau sudegino romaną ir pasirūpino, kad jis būtų išimtas iš bibliotekų. Rašytojas, tokios reakcijos įskaudintas, pasakė, kad vyskupas, negalėdamas sudeginti paties autoriaus, sudegino jo knygą ir kad ateityje jis ketinąs rašyti tik eiles, nes jomis galima laisviau išreikšti idėjas bei jausmus, prieštaraujančius įsigalėjusiai nuomonei. „Jei Galilėjus eilėmis būtų pasakęs, kad žemė sukasi, inkvizicija būtų palikusi jį ramybėje"[10],— ironizavo rašytojas.

Romane „Džudas Nepastebimasis" personažų charakteriai, aplinkybių veikiami, labai ryškiai pasikeičia. Pagrindinis romano herojus Džudas svajoja patekti į universiteto miestą Kristminsterį. Jis savarankiškai studijuoja kalbas, matematiką, istoriją, tačiau universiteto autoritetai neskatina liaudies talento, o atvirkščiai — pataria Džudui tobulėti savo versle. Biblinis Judo vardas (angliškai tariamas Džudas) paryškina atstumtojo idėją. Pažemintas herojus išgyvena nusivylimo skausmą, nenorėdamas pasiduoti aplinkybėms, pats atsisako pasaulietiškos garbės, tačiau dar puoselėja viltį tapti dvasininku. Herojaus planus suardo pabudusios aistros ir jausmai. Vedęs Arabelą Don, Džudas

---

[10] Ibid.— P. 382.

greitai atsitokėja ir supranta, kad pražudė savo gyvenimą, trumpalaikį potraukį palaikęs tikru jausmu. Sutikęs Sju ir suvokdamas jos pranašumą, Džudas nepritaria Sju laisvamanybei, neįsivaizduoja gyvenimo be visuomeninių apribojimų. Tačiau pamatęs, kaip religinis fanatizmas, puritoniška moralė sužlugdo nepriklausomą, kilnios dvasios moterį, jis prakeikia visuomenės ir religijos dogmas.

Sju vidinis pasikeitimas vaizduojamas neįtikinamai, sentimentaliai ir melodramatiškai. Intelektuali, kritiškų pažiūrų moteris, patyrusi tragišką netektį, pati atsisako išsigelbėjimo — Džudo meilės ir supratimo. Galima pamėginti suprasti heroję — pernelyg trapus ir jautrus jos vidaus pasaulis neatlaiko ilgaamžės dogmatiškos moralės naštos. Be to, nors Sju ir gina natūralų jausmą, pasisako už vyro ir moters dvasinę draugystę, jai trūksta givališko aistringumo, taip puošusio ankstesnių T. Hardžio romanų herojes Justasiją, Liusetą, Tesę.

Ričardas Filotsonas — trečias svarbus knygos veikėjas — savo įsitikinimais ir nuosekliu jų gynimu pelno skaitytojo pagarbą. Žmogiškumas jam svarbesnis už visuomeninę padėtį ir autoritetą, jis mato skirtumą tarp įžeisto vyro garbės ir keršto bei niekšybės, padarytos naudojantis vyro teise. Tačiau Filotsoną, kaip ir kitus T. Hardžio veikėjus, sugniuždo gyvenimas: norėdamas išlikti, jis prisitaiko, pritaria viešajai nuomonei. Knygoje ironiškai pasakyta T. Hardžio mintis, kad norint iškilti gyvenime, „reikia būti egoistiškam kaip kiaulė ir šaltam kaip žuvis“, tinka tik Arabelai Don, pragmatiškai, instinktų valdomai būtybei. Dvasingi ir talentingi T. Hardžio žmonės vieni žūsta dvasiškai, kiti fiziškai. Ne veltui rašytojas, norėjęs pabrėžti šią idėją, romaną ketino pavadinti „Naivuoliai“ ar „Maištingos širdys“, maištingas širdis paskutinėje savo knygoje pasmerkdamas pražūčiai, nes, įsitikinęs visuomeninio konvencialumo galia, jis prarado tikėjimą Vesekso utopija.

Vis dėlto T. Hardžio, kurį galima laikyti O. Balzako „Žmogiškosios komedijos“ ciklo tradicijų tęsėju, pramanyto pasaulio idėja nebuvo užmiršta. Ji atgimė kitų rašytojų knygose: V. Folknerio sukonstruotame mikrokosmose Joknapatofos šalyje bei V. Folknerio pasekėjų G. G. Markeso ir Ch. K. Onečio kūryboje — Makondo ir Santa Marijos pasauliuose.

MARIJA AUŠRINĖ PAVILIONIENĖ

PAAIŠKINIMAI

1 *„Raidė žudo“*.— Romano paantraštėje — žodžiai iš Naujojo testamento: „... būti tarnais Naujosios Sandoros — ne raidės, bet Dvasios, nes raidė žudo, o Dvasia teikia gyvybę“. (Antrasis laiškas korintiečiams, 3)

2 *Raskino koledžas* — 1900 m. Oksforde įsteigtas koledžas, ruošiantis profsąjungų darbuotojus iš darbininkų tarpo, išlaikomas profsąjungų ir iš dalies valstybės lėšomis. Pavadintas anglų dailėtyrininko ir sociologo Džono Raskino (John Ruskin, 1819—1900) vardu.

3 Antroji Ezdro knyga, 4.

4 *Kristminsteris.*— Tomo Hardžio biografijoje, kurią parašė jo žmona, minimas epizodas, kai viename priėmime rašytojas buvo paklaustas, kodėl jis savo romane Oksfordą pavadino Kristminsteriu. Hardis atsakė, jog Kristminsterio paveikslas tiktai įkvėptas Oksfordo. Biografijos autorė pabrėžia, kad Hardis nekopijavo Oksfordo peizažo nei architektūros ir nors anglų skaitytojai romane atpažino Oksfordą, iš tiesų tai apibendrintas anglų universiteto paveikslas. Tai scholastinio mokymo citadelė, patikimai atitverta nuo liaudies. Hardis paaiškino, kad jo tikslas buvo parodyti, jog neturtingam žmogui mėginimas išsimokslinti yra „tragiškas blogis“ ir pats efektyviausias būdas šią tragediją atskleisti buvo pastatyti herojų prie senovinio universiteto durų. (Miesto pavadinimas sudarytas iš žodžių *Christ* — Kristus ir *minster* — katedra; Oksfordo universitete vienas iš stambiausių aristokratinių koledžų, įsteigtas 1525 m., yra Kraistčerčas — Kristaus bažnyčia; Kembridžo universitete Kristaus vardu pavadintas koledžas, įsteigtas 1505 m.)

5 *... nuolatiniai mokiniai tą dieną laikėsi nuošaliai kaip ir anieji žinomi iš istorijos mokiniai...*— Turimi galvoje Kristaus mokiniai: „Tada, palikę jį, visi mokiniai išbėgiojo“. (Morkaus, 14)

6 Jobo knyga, 30.

7 *... stengdamasis negalvoti apie milžinus, medžiotoją Hirną, Apolioną, tykantį Kristiano, ar apie kapitoną su kruvina skyle kaktoje, apsuptą negyvėlių, kurie kasnakt kelia maištą užburtame laive.*— Medžiotojas Hirnas — vokiečių, prancūzų ir anglų pasakų personažas. Anglų pasakose medžiotojas Hirnas gyvena netoli didžiulio legendinio ąžuolo Vindzoro girioje. Apolionas — Biblijoje bedugnės angelas, pragaro dvasia, minimas Džono Benjano romane „Maldininko kelionė“. Šio romano herojus Kristianas, keliaudamas į dangiškąjį miestą, stoja į dvikovą su tykančiu jo Apolionu ir jį nugali. Kapitonas — legendos apie Skrajojantį olandą herojus.

8 *Apokalipsė.*— Vienoje iš Naujojo testamento knygų Apokalipsėje arba apaštalo Jono regėjimuose pranašaujama apie pasaulio pabaigą, Kristaus ir Antikristo kovą, apie

„naujo dangaus ir naujos žemės“ bei „dangiškojo miesto“ — Naujosios Jeruzalės atsiradimą; išvardijami brangakmeniai, iš kurių sudėtos miesto sienos: „... pirmas pamatas yra jaspio, antras safyro, trečias chalcedono, ketvirtas smaragdo“ ir t. t. (Apokalipsė, 21)

[9] Trys vyriškiai, atsisakę garbinti auksinę statulą ir Babilonijos dievus, karaliaus Nabuchodonosaro įsakymu buvo įmesti į „ugnim žėrinčią krosnį“, tačiau liko gyvi ir sveiki. (Pranašo Danieliaus knyga, 3)

[10] *sidabrinės taurės* — prizai studentų sportinėse varžybose.

[11] *Grimo dėsnis.*— Vokiečių kalbininkas, tautosakininkas Jakobas Grimas (Jacob Grimm, 1785—1863) savo darbuose „Vokiečių kalbos gramatika“ ir „Vokiečių kalbos istorija“ nustatė daugelį dėsningumų kalbos raidos istorijoje, tarp jų ir vadinamąjį „vokiškąjį garsų kaitos“ dėsnį.

[12] *Delfino leidiniai* — Liudviko XIV sūnaus, sosto įpėdinio, mokymui lotynų kalba išleisti antikos rašytojų rinktiniai kūriniai, iš kurių išmestos „nepadorios“ vietos; vėliau buvo ne kartą leidžiami kitose šalyse.

[13] *Didonos sielvartas.*— Romėnų poeto Vergilijaus (70—19 m. pr. m. e.) epinėje poemoje „Eneida“ papasakotas mitas apie trojėnų karžygį Enėją, jo klajones ir kovas, įsikūrimą Italijoje. Keliaudamas iš sugriautos Trojos, Enėjas randa prieglobstį Kartaginoje pas punų valdovę Didoną, kuri jį pamilsta. Ketvirtoje giesmėje vaizduojama, kaip dievams paliepus Enėjas išplaukia į Italiją ir palikta Didona iš sielvarto pamišusi nusižudo.

[14] *„Carmen Saeculare“* — jubiliejinis himnas, parašytas romėnų poeto Horacijaus 17 m. pr. m. e. iškilmingoms šventėms imperatoriaus Augusto užsakymu.

[15] *„Febai ir girių valdove Diana!“* — eilutė iš Horacijaus „Jubiliejinio himno“.

[16] Jonėnų dialektu parašytos senovės graikų epinės poemos — Homero, Herodoto veikalai ir kiti kūriniai, o Evangelijos kalba gerokai skiriasi nuo senovės graikų poetinės kalbos.

[17] *Johanas Jakobas Grisbachas* (1745—1812) — vokiečių teologas. Remdamasis Evangelijos tekstų palyginimu, paruošė graikų kalba Naujojo testamento leidinį su komentarais.

[18] *bažnyčios tėvai* — IV—V a. bažnyčios veikėjai ir teologai: Augustinas, Jeronimas, Jonas Auksaburnis ir kiti.

[19] *Antoninas.*— Turimas galvoje Romos imperatorius, filosofas stoikas Markas Aurelijus (121—180) iš Antoninų dinastijos.

[20] *Beda.*— Vienuolis anglosaksų metraštininkas Beda Garbingasis (Baeda Venerabilis, 672—735), pirmasis Anglijos istorikas, parašęs darbų iš filosofijos, chronologijos, gramatikos, gamtos mokslų. Žymiausias veikalas — „Bažnytinė anglų tautos istorija“.

[21] *„Pažintį ir pirmuosius žingsnius kaimynystė padarė, / Meilė išaugo po to...“* — Iš romėnų poeto Ovidijaus (43 m. pr. m. e.—17 m. e. m.) „Metamorfozių“ ketvirtosios giesmės „Piramas ir Tisbė“. (A. Dambrausko vertimas)

[22] *Dikas Vitingtonas* — Londono lordas meras Ričardas Vitingtonas (Richard Whittington, ?—1423), pagarsėjęs dosnumu ir labdaringumu. Apie jį buvo kuriamos baladės ir legendos, kurių herojus, vargšas berniukas, praturtėjo ir iškilo savo sumanumo ir darbštumo dėka.

[23] *... priemiestyje, pravardžiuojamame Betsabėja...* — Priemiestis turėjo blogą reputaciją. Pasak Biblijos, karalius Dovydas įsakė atvesti į savo rūmus Urijo žmoną gra-

žuolę Betsabėją, o Uriją pasiuntė į mūšį. Urijui žuvus, Betsabėja tapo karaliaus Dovydo žmona. (Antroji Karalių knyga, 11)

24 Oksforde Kraistčerčo koledžo varpas devintą valandą suskambina šimtą vieną kartą — tiek kiek mokėsi studentų XVII a. Tai signalas užrakinti duris.

25 ... *pradedant Šekspyro draugu, jį išgarbinusiu...* — Turimas galvoje anglų dramaturgas Benas Džonsonas (Ben Jonson, 1574—1637), skyręs eiles Šekspyro atminimui. Benas Džonsonas nesimokė universitete, tačiau 1619 m. jam buvo suteiktas Oksfordo universiteto garbės daktaro laipsnis.

26 ... *baigiant neseniai nutilusiu...* — Turimas galvoje anglų poetas ir kritikas Metjus Arnoldas (Matthew Arnold, 1822—1888), baigęs Oksfordo universitetą ir tapęs jo profesoriumi.

27 ... *melodingiausių eilių kūrėjas, dar tebegyvenantis tarp mūsų.*— Greičiausiai turimas galvoje anglų poetas Aldžernonas Čarlzas Svinbernas (Algernon Charles Swinburne, 1837—1909), baigęs Oksfordo universitetą.

28 ... *traktariečių mokyklos įkūrėjai, garsi trijulė: entuziastas, poetas ir formuluotojas.*— Religinė traktariečių mokykla — XIX a. pirmoje pusėje Oksfordo universitete kilęs judėjimas už anglikonų bažnyčios reformą, jos priartinimą prie katalikų bažnyčios. Šio judėjimo šalininkai skelbė savo pažiūras traktatuose 1833—1841 m. laikotarpiu. Svarbiausi judėjimo veikėjai buvo Džonas Henris Njumenas (John Henry Newman, 1801—1890), Džonas Keblas (John Keble, 1792—1866) ir Edvardas Pjuzis (Edward Bouverie Pusey, 1800—1882). Traktariečių vadovas Njumenas 1845 m. perėjo į katalikybę. 1864 m. jis išleido knygą „Apologija", kurioje aprašo savo religinių pažiūrų kitimą ir pateisina savo žingsnį. Keblas buvo religinės poezijos profesorius Oksforde, 1827 m. išleido religinių eilių ir giesmių rinkinį „Krikščioniškas kalendorius". Pjuzis, Njumenui atsimetus, mėgino padaryti judėjimą nuosaikesnį.

29 ... *valstybės veikėją, didelį padaužą, rezonierių ir skeptiką.*— Tikriausiai turimas galvoje Volteris Reilis (Sir Walter Raleigh, 1552—1618) — garsus anglų keliautojas, istorikas ir rašytojas. Jaunystėje Reilis mokėsi Oksforde. Jo traktatuose „Siela" ir „Skeptikas" yra minčių, artimų materializmui ir ateizmui.

30 ... *dailiai nusiskutusį istoriką, taip ironiškai mandagų krikščionybės atžvilgiu.*— Turimas galvoje anglų istorikas Edvardas Gibonas (Edward Gibbon, 1737—1794). Savo reikšmingiausiame darbe „Romos imperijos smukimo ir žlugimo istorija" pirmasis pamėgino pateikti mokslinę krikščionybės istoriją, išaiškinti krikščionybės plitimo ir kitų religijų išstūmimo priežastis Romos imperijoje. Gibono nuomone, krikščionybė suvaidino neigiamą vaidmenį Romos imperijos istorijoje ir buvo viena iš priežasčių, pagreitinusių jos žlugimą.

31 ... *šventuolis „Vakarinės giesmės" autorius.*— Turimas galvoje Tomas Kenas (Thomas Ken, 1637—1711), bažnyčios veikėjas ir rašytojas, Bato ir Velso vyskupas, išsimokslinęs Oksforde. Iš jo kūrinių populiariausi buvo „Rytinė", „Vakarinė" ir „Pusiaunakčio" giesmės.

32 ... *keliaujantis pamokslininkas, giesmių kūrėjas, fanatikas...* — Turimas galvoje Džonas Veslis (Rev. John Wesley, 1703—1791), metodizmo skleidėjas, pradėjęs savo veiklą Oksforde.

33 Beviltiškų žygių vieta Oksfordą pavadino Metjus Arnoldas (žr. 26 paaišk.). Jo yra ir toliau einantis Kristminsterio aprašymas „Nuostabus miestas!.."

34 ... *balsas žmogaus, neseniai karštai stojusio prieš duonos įstatymą.*— Turimas galvo-

je anglų visuomenės veikėjas Robertas Pilas (Sir Robert Peel, 1788—1850). Baigęs Oksfordą, savo politinės veiklos pradžioje buvo parlamento narys nuo Oksfordo universiteto. Vėliau priklausė konservatyviems kabinetams ir du kartus buvo ministras pirmininkas. Iki 1845 m. Pilas buvo vadinamojo duonos įstatymo šalininkas. Pagal šį įstatymą kviečių įvežimas į Angliją buvo varžomas didelių muitų ir leidžiamas tik tuomet, kai vidaus rinkoje pakildavo kainos. Po 1845 m. žemės ūkio krizės ir bado Airijoje Pilas buvo priverstas nusileisti laisvos prekybos šalininkams ir panaikinti duonos įstatymą. Romane cituojama ištrauka iš šio veikėjo kalbos, pasakytos 1846 m. pradžioje.

35 ... *nemaraus kūrinio apie krikščionybę autorius* — Gibonas (žr. 30 paaišk.).

36 T. Hardis paskutiniu iš optimistų vadina anglų poetą Robertą Brauningą (Robert Browning, 1812—1889). Brauningas nesimokė Oksforde, tačiau 1882 m. jam buvo suteiktas garbės daktaro laipsnis. Hardis, nebūdamas toks optimistas kaip Brauningas, labai vertino jo kūrybą ir dažnai cituodavo. Žemiau cituojamos eilutės iš Brauningo poemos „Prie židinio".

37 ... *„Apologijos" autorius* — Njumenas (žr. 28 paaišk.).

38 Iš Dž. Keblo eilėraščio, įeinančio į „Krikščioniško kalendoriaus" ciklą (žr. 28 paaišk.).

39 *Žiūrovas.*— Oksforde gavęs išsimokslinimą anglų rašytojas švietėjas Džozefas Adisonas (Joseph Addison, 1672—1719) kartu su Ričardu Stilu (Sir Richard Steele, 1672—1729) leido vieną pirmųjų anglų žurnalų „Žiūrovas" (1711—1714).

40 Iš Tomo Keno „Vakarinės giesmės" (žr. 31 paaišk.).

41 *Hermono rasa.*— Biblijos posakis (132 psalmė). „Tai lyg rasa, kuri gaivina Hermoną, kuri krinta Siono kalne". Hermonas — kalnų masyvas Priešakinėje Azijoje.

42 Galilėjoje, pasak Evangelijos, pradėjo skelbti savo mokymą Jėzus Kristus. Su Kipro sala siejamas meilės ir grožio deivės Afroditės kultas. Senovės graikų mitas teigia, kad Afroditė, gimusi iš jūros putų, išlipo į krantą Kipre.

43 *Julijonas Atskalūnas.*— Romos imperatorius Flavijus Klaudijus Julijonas (331 ar 332—363) krikščionių bažnyčios rašytojų vadinamas Atskalūnu, nes mėgino uždrausti krikščionybę ir grąžinti senovės romėnų pagoniškąjį tikėjimą.

44 Iš Čarlzo Svinberno poemos „Himnas Prozerpinai". Šioje poemoje krikščionybės pergalė ir pagonių dievų žuvimas vaizduojamas kaip tragedija. „Tu laimėjai, galilėjieti" — tokie, pasak legendos, buvę priešmirtiniai Julijono Atskalūno žodžiai.

45 ... *kryžiaus, žyminčio kančių vietą.*— Anglų karalienės Marijos Tiudor valdymo metais (1553—1558) atgaivinus katalikybę, Oksforde buvo pasmerkti ir gyvi sudeginti protestantų bažnyčios veikėjai Hju Latimeris ir Nikolas Ridlis (1555 m.), Tomas Kranmeris (1556 m.).

46 *Viljamas Džordžas Vordas* (William George Ward, 1812—1882) — anglų teologas, Dž. Njumeno mokinys, traktariečių judėjimo dalyvis. 1844 m. Vordas išleido knygą „Krikščionių bažnyčios idealas" ir netrukus perėjo į katalikų tikėjimą.

47 Amerikiečių poeto Henrio Vodsverto Longfelou (1807—1882) eilėraštis.

48 Iš Dž. G. Bairono (1788—1824) poemos „Čaild Haroldo klajonės".

49 Amerikiečių rašytojo Edgaro Po (1809—1849) eilėraštis.

50 Iš vokiečių rašytojo, poeto, publicisto Heinricho Heinės (1797—1856) eilėraščio „Dievų sutemos". (K. Jakubėno vertimas.)

51 Nikėjiškasis tikėjimo išpažinimas buvo priimtas Pirmajame visuotiniame bažnyčios susirinkime 325 m. Nikėjos mieste Mažojoje Azijoje.

[52] Iš senovės graikų poetės Sapfo (VII—VI a. pr. m. e.) vestuvinės dainos. Į anglų kalbą ją išvertė Henris Torntonas Vortonas (Henry T. Wharton, 1846—1895), anglų mokslininkas filologas, žinomas savo darbu apie Sapfo. Į šį darbą įeina poetės gyvenimo aprašymas, jos kūriniai ir jų vertimai.

[53] Pasak Evangelijos, „Jėzui buvo apie trisdešimt metų, kai jis pradėjo veikti". (Luko, 3)

[54] *Viljamas Peilas* (William Paley, 1743—1805) — anglų teologas. Savo kūriniuose „Krikščionybės įrodymai", „Natūralioji teologija" ir kt. stengėsi logiškai įrodyti krikščionybės mokymo teisingumą.

[55] *Džozefas Batleris* (Joseph Butler, 1692—1752) — anglikonų vyskupas ir religinių kūrinių autorius. Jo svarbiausias veikalas — traktatas „Analogija tarp religijos ir gamtos" (1736) buvo populiarus ne tik jo laikais, bet ir XIX a.

[56] *Lendz Endas* (pažodžiui *Žemės kraštas*) — iškyšulys Kornvalio pusiasalyje, labiausiai į pietvakarius išsikišęs Anglijos pakrantės taškas.

[57] *Izmaelitė.*— Pasak Biblijos, Abraomo ir tarnaitės Agaros sūnui Izmaeliui buvo skirta tapti tremtiniu ir atskalūnu. (Pradžios knyga, 16) Perkeltine prasme izmaelitas reiškia atskalūną, žmogų, nepaklūstantį įprastoms pažiūroms ir papročiams.

[58] *Džonas Lemprijeras* (John Lemprière, 1765—1824) — anglų mokslininkas ir pedagogas, „Lotynų ir graikų kalbų žodyno" autorius. Romane turima galvoje kita jo knyga — „Visuotinis biografijų rinkinys" (1808).

[59] *Pjeras de Burdejus Brantomas* (1538?—1614) — prancūzų rašytojas memuaristas, smulkiai aprašinėjęs karaliaus dvariškių gyvenimą.

[60] Iš Čarlzo Svinberno poemos „Himnas Prozerpinai" (žr. 44 paaišk.).

[61] Giesmių giesmė, VI, 1. (S. Gedos vertimas.)

[62] *Ganimedas* — senovės graikų mituose — gražus jaunuolis, kurį pagrobė Dzeusas ir padarė savo taurininku.

[63] *Venera Uranija.*— Senovės romėnų mitologijos Venera tapatinama su graikų Afrodite, o senovės graikų filosofai V—VI a. pr. m. e. skyrė Afroditę Pandemos — juslinės meilės deivę ir Afroditę Uraniją (dangiškąją) — taurios, idealios meilės deivę.

[64] Iš R. Brauningo eilėraščio „Visų baisiausia".

[65] *Sebastjano Lozorius.*— Italų dailininko Sebastjano del Pjombo (1485—1547) paveikslas „Lozoriaus prisikėlimas" saugomas Nacionalinėje galerijoje Londone. Šio paveikslo graviūros Anglijoje buvo labai populiarios.

[66] *Maiklas Dreitonas* (Michael Drayton, 1563—1631) — anglų poetas, istorinio biografinio turinio poemų autorius. Jo didžiausias darbas — mokslinė trisdešimties knygų poema „Polialbionas", kur smulkiai aprašoma Britanijos geografija. Joje pateikiamos su įvairiomis vietomis susijusios legendos.

[67] Anglosaksų karalius (975—978) Edvardas kovose tarp krikščionybės šalininkų ir priešininkų palaikė tuo metu įsigalinčią krikščionių bažnyčią. Kai vykstant intrigoms tarp pretendentų į sostą jis buvo nužudytas, bažnyčia paskelbė jį šventuoju kankiniu. Edvardo Kankinio palaikai 980 m. buvo pervežti ir iškilmingai palaidoti Šeftsberyje.

[68] Apokrifinė Nikodemo Evangelija pasakoja apie Kristaus nužengimą į pragarą.

[69] *„Apologetika"* — įvairių ankstyvosios krikščionybės, daugiausia II a. rašytojų kūriniai, skirti krikščionybei ginti ir propaguoti.

[70] Pasak Biblijos, Juozapas, Jokūbo sūnus, dažnai pasakodavo sapnus, kuriuose įvairiais

pavidalais matydavo savo būsimą didybę, dėl to buvo pramintas Sapnuotoju. (Pradžios knyga, 37)

71 *Filipas Dodridžas* (Phillip Doddridge, 1702—1751) — anglų religinis veikėjas ir rašytojas, nepriklausęs valstybinei anglikonų bažnyčiai. Buvo žinomas jo kūrinys „Tikėjimo atsiradimas ir vystymasis sieloje".

72 *Džonas Stiuartas Milis* (John Stuart Mill, 1806—1873) — anglų filosofas pozityvistas, logikas, ekonomistas, parašęs veikalus „Logikos sistema", „Utilitarizmas", „Politinės ekonomijos pagrindai". Buvo populiarūs jo sociologiniai straipsniai „Apie laisvę" ir „Priklausoma moters padėtis". Milis buvo vienas iš pirmųjų moters lygiateisiškumo idėjos šalininkų.

73 *Vilhelmas Humboltas* (Karl Wilhelm von Humboldt, 1767—1835) — vokiečių filosofas, filologas ir valstybės veikėjas. Istorijos proceso pagrindu laikė harmoningos individualybės ugdymą.

74 *Viljamas Barnsas* (William Barnes, 1820—1886) — anglų poetas, kelių rinkinių „Eilės apie kaimo gyvenimą" autorius. Dalis eilėraščių parašyta Dorseto dialektu. Hardis mėgo Barnso kūrybą.

75 *Laonas ir Citna* — anglų poeto Persio Bišo Šelio (1792—1822) poemos „Islamo sukilimas" herojai. Jų meilę sieja herojiška kova už laisvę.

76 *Paulius ir Virginija* — prancūzų rašytojo Bernardeno de Sen Pjero (1737—1814) romano „Paulius ir Virginija" herojai. Jaunuolius sieja švelni idiliška meilė ir draugystė.

77 Iš R. Brauningo poemos „Statula ir biustas".

78 Citata iš Marko Aurelijaus „Sau pačiam" (Vienuolikta knyga, 20). (E. Ulčinaitės vertimas.)

79 *Oktavija* — Romos valstybės veikėjo Marko Antonijaus žmona, imperatoriaus Augusto sesuo.

80 *Livija* — imperatoriaus Augusto žmona.

81 *Aspazija* — senovės Graikijos valstybės veikėjo Periklio žmona, garsėjusi grožiu, išsimokslinimu ir iškalba.

82 *Frina* — senovės graikų skulptoriaus Praksitelio pozuotoja.

83 Iš anglų poeto Tomo Kempbelo (1777—1844) eilėraščio.

84 Jobo knyga, 3.

85 Antrojo įstatymo knyga, II, 20.

86 *Atrėjas* — senovės graikų mitologijoje Mikėnų karalius, Agamemnono ir Menelajaus (Atridų) tėvas. Bausdami Atrėją už žiaurumą ir nusikaltimus, dievai pasmerkė pražūčiai visą Atridų giminę.

87 *Jeroboamas.*— Žydų karalius Jeroboamas įvedė Izraelio karalystėje Aukso veršio kultą ir tuo užtraukė pražūtį savo namams ir visai giminei. (Trečioji Karalių knyga, II, 2)

88 *Kristoferis Renas* (Sir Christopher Wren, 1632—1723) — garsus anglų architektas, anglų nacionalinio klasicizmo stiliaus kūrėjas.

89 *Ogastas Pjudžinas* (Augustus Pugin, 1812—1852) — anglų architektas, puoselėjęs gotikos stilių XIX a. anglų architektūroje.

90 *Estera* — Esteros knyga (viena iš Biblijos knygų).

91 *Paminėjimo diena* — žymiausia šventė Oksfordo universitete, skirta koledžų įsteigėjų atminimui, švenčiama kasmet birželio mėnesį. Jos metu suteikiami garbės vardai, teatre skaitomos oracijos, vyksta iškilmingi baliai.

[92] *... spoksojo į Džudą kaip likaoniečiai į apaštalą Paulių.*— Likaonija — sritis Mažojoje Azijoje. Pasak Evangelijos, apaštalas Paulius likaoniečių miestuose darė stebuklus. Vieno miesto gyventojai, pamatę, kaip jis išgydė paraližuotąjį, pagalvojo, kad pas juos iš dangaus nužengė Dzeusas, bet Paulius juos įtikino, kad jis ne dievas. Tada „... žydai sukurstė žmones, tie apsvaidė Paulių akmenimis ir išvilko už miesto, palaikę jį mirusiu". (Apaštalų darbai, 14)

[93] Ekleziasto knyga, 6.

[94] Pasak Evangelijos, Kristus pirmiau buvo atvestas į teismą pas vyriausiąjį dvasininką Kaifą, kuris nuteisė jį mirti, o paskui pas Romos vietininką Pontijų Pilotą, kuris su nuosprendžiu sutiko.

[95] Pirmasis laiškas korintiečiams, 4.

[96] *„Agamemnonas"* — senovės graikų dramaturgo Eschilo tragedija.

[97] *... įterpė radamantiško rūstumo...* — Radamantas — senovės graikų mitologijoje teisėjas požemių karalystėje; perkeltine prasme — griežtas teisėjas.

[98] Iš R. Brauningo poemos „Statula ir biustas".

[99] Pirmasis laiškas korintiečiams, 13.

[100] *Tomas Fuleris* (Thomas Fuller, 1608—1661) — anglų bažnyčios veikėjas ir rašytojas. Iš daugelio Fulerio veikalų labiausiai žinomi „Britanijos bažnyčios istorija", „Žymių Anglijos žmonių istorija". Džudas romane pamini epizodą iš Fulerio knygos „Garbingas ir negarbingas gyvenimas", kurioje protestantų bažnyčios veikėjai vaizduojami kaip šventieji kankiniai ir priešpastatomi katalikams.

[101] *Donaldas Smitas* (Donald Smith, 1500—1563) — katalikų bažnyčios veikėjas, teologijos daktaras Oksforde. Teisme kalbėjo prieš Kranmerį, Ridlį ir Latimerą (žr. 45 paaišk.), kurie buvo paskelbti eretikais ir pasmerkti sudeginti.

[102] Pirmasis laiškas korintiečiams, 13.

[103] *Kafarnaumas.*— Turtingo Kafarnaumo miesto gyventojai, užsiėmę prekyba ir turtų kaupimu, liko abejingi Kristaus mokymui ir neatgailavo dėl savo nuodėmių ir ydų. Už tai Kristus išpranašavo Kafarnaumui pražūtį. (Mato, 11)

[104] Mato, 19.

[105] *... vaikų, dar neišmokusių dūsauti ir kankintis kartu su visa kūrinija.*— Evangelijos perifrazė: „... visa kūrinija iki šiol tebedūsauja ir tebesikankina". (Laiškas romiečiams, 8)

[106] *Tomas Braunas* (Sir Thomas Browne, 1605—1682) — anglų gydytojas ir rašytojas, baigęs mokslus Oksforde, žinomo tuo metu veikalo „Gydytojo religija" (1643) autorius. Šios knygos populiarumas aiškinamas tuo, kad joje einama į kompromisą tarp religijos ir empirinės filosofijos, atsidavimo bažnyčiai ir skepticizmo.

[107] *Laisvės poetas.*— Greičiausiai turimas galvoje anglų poetas P. B. Šelis. 1810—1811 m. Šelis studijavo Oksforde, bet buvo iš ten pašalintas už brošiūrą „Ateizmo būtinybė".

[108] *Melancholijos tyrinėtojas* — anglų rašytojas Robertas Bertonas (Robert Burton, 1577—1640), žinomo traktato „Melancholijos anatomija" autorius. Baigęs Oksfordo universitetą, Bertonas gavo dvasininko vietą ir beveik visą gyvenimą pragyveno Oksforde. Bertono knyga kupina ironijos ir skepticizmo. Autorius buvo taip melancholiškai nusiteikęs dėl to, kad gyvenime matė viešpataujant beprotybę ir neteisybę.

[109] *Džonas Viklifas* (John Wickliffe, 1324—1384) — garsus anglų teologas reformatorius, Oksfordo universiteto profesorius. Savo traktatuose reikalavo radikaliai pakeisti bažnyčios tvarką, panaikinti bažnytinę hierarchiją, kai kurias apeigas,

vaenuolynus, konfiskuoti bažnyčių žemes; teigė, kad bažnytinė valdžia turi būti pavaldi pasaulietinei.

110 *Viljamas Harvėjus* (William Harvey, 1578—1657) — anglų gydytojas, pagarsėjęs kraujotakos sistemos atradimu. Kurį laiką (1642—1646) buvo Oksfordo universiteto profesorius.

111 *Ričardas Hukeris* (Richard Hooker, 1553—1600) — anglų teologas, anglikonų bažnyčios doktrinų skelbėjas, gavęs išsimokslinimą Oksforde.

112 *„Nebe saviškė aš gyviesiems, nei mirusiems“* — Antigonės žodžiai iš Sofoklio tragedijos „Antigonė“. (A. Dambrausko vertimas.)

113 Jobo knyga, 3.

Parengė KRISTINA MILIŪNIENĖ

TURINYS

PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA
БИБЛИОТЕКА ВСЕМИРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

КНИГА 50 KNYGA

ТОМАС ГАРДИ

ДЖУД НЕЗАМЕТНЫЙ

Роман

На литовском языке
Перевела с английского *Кристина Милюнене*. Художник *Арвидас Каждайлис*
Издательство «Вага», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

TOMAS HARDIS

DŽUDAS NEPASTEBIMASIS

Romanas

Tituliniame puslapyje:
Namas, kuriame gimė T. Hardis
Fotonuotrauka
Parengė dail. *Rimantas Dichavičius*

Redaktorė *D. Kuisienė*. Men. redaktoriai *V. Armalas* ir *A. Nekrošius*
Techn. redaktorė *B. Šlivinskienė*. Korektorė *R. Gabrilavičienė*

ИБ № 5083

Duota rinkti 87.07.20. Pasirašyta spaudai 87.11.23. Leidinio Nr. 12189
Formatas 60×90 1/16. Ofsetinis popierius Nr. 1
Garnitūra „Taims“. 10 punktų. Fotorinkimas. Ofsetinė spauda
23 sąl. sp. l. 24,5 sąl. spalv. atsp. 23,8 apsk. leid. l.
Užsakymas 3907. Tiražas 90 000 egz. Kaina 2 rb 70 kp

Leidykla „Vaga“, 232600, Vilnius, Lenino pr. 50
Rinko K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10
Spaudė Motiejaus Šumausko spaustuvė, 232600, Vilnius, Strazdelio 1

Hardis T.

Ha304 Džudas Nepastebimasis: „Raidė žudo": Romanas / Iš anglų k. vertė K. Miliūnienė; [Baig. str. „Vesekso pasaulis Tomo Hardžio kūryboje", p. 348—357, M. A. Pavilionienės]. — V.: Vaga, 1988. — 366 p. — (Pasaul. literatūros b-ka / Red. komis.: G. Baužytė-Čepinskienė ir kt.; Kn. 50. XIX a. literatūra).

Anglų rašytojas T. Hardis, šiame romane vaizduodamas neturtingo vaikino Džudo Faulio likimą, atskleidžia neįgyvendintų troškimų tragediją, svarsto santuokos, socialinės nelygybės problemas. Šiuo romanu rašytojas protestuoja prieš religines ir visuomenės moralės normas, žalojančias žmogaus prigimtį.

H $\frac{4703010100—011}{M852(08)—88}$ 198—88

BBK 84.4DBr-44
U (Anglų)